

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Ιωσηφίνα Ιακωβίδου

**Προβλήματα δημοκρατίας και όψεις του οργανωτικού
ζητήματος σε ανοιχτούς κινηματικούς χώρους:
Η περίπτωση των Κοινωνικών Φόρουμ**

Διδακτορική Διατριβή

Τριμελής Επιτροπή:
Γρηγόρης Ανανιάδης, Αναπληρωτής Καθηγητής (επιβλέπων)
Μιχάλης Σπουρδαλάκης, Καθηγητής (μέλος)
Νίκος Σερντεδάκης, Επίκουρος Καθηγητής (μέλος)

Αθήνα 2016

Στον Σταύρο

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Τι είναι το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ.....	8
Στόχοι διατριβής.....	14
Μεθοδολογία	21
Συμμετοχική παρατήρηση.....	21
Κείμενα/Ανάλυση περιεχομένου.....	22
Ανοικτές λίστες αλληλογραφίας/Φόρουμ συζητήσεων/Ιστοσελίδες	24
 ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ	
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΦΟΡΟΥΜ	25
1.1. Το τέλος της μοναξιάς	25
1.2. Το νέο περιβάλλον	27
1.3. Οι πρώτες αντιστάσεις	31
1.4. Η γέννηση	32
1.5. Από το Σιάτλ στο Πόρτο Αλέγκρε	39
 ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΟΡΟΥΜ: ΑΠΟ ΤΟ ΠΟΡΤΟ	
ΑΛΕΓΚΡΕ ΣΤΟ ΝΤΑΚΑΡ	44
2.1. Εισαγωγή	44
2.2. 2000-2001.....	45
2.2.1. Στον δρόμο για το Πόρτο Αλέγκρε	45
2.2.2. Διεξαγωγή του 1ου Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ	50
2.2.3. Δημιουργία Διεθνούς Συμβουλίου	56
2.2.4. Χάρτης Αρχών του ΠΚΦ	60
2.2.5. Δεύτερη συνάντηση Διεθνούς Συμβουλίου στο Ντακάρ	64
2.3. 2002.....	65
2.3.1. Εξελίξεις σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.....	65
2.3.2. Το 2ο ΠΚΦ	66
2.3.3. Δ.Σ.: Από το Πόρτο Αλέγκρε στη Βαρκελώνη και από τη Μπανγκόκ στη Φλωρεντία.....	70
2.3.4. 2η ΔΚΝ: Μια πόλη μέσα στην πόλη.....	73
2.4. 2003.....	75
2.4.1. Το 3ο ΠΚΦ	75

2.4.2.	Δ.Σ.: Τα σκουπίδια δεν μπορούν να κρυφτούν πια κάτω από το χαλί	82
2.4.3.	3η ΔΚΝ: Το παρόν εγκυμονεί το μέλλον και το μέλλον διαρκεί πολύ	89
2.5.	2004	92
2.5.1.	Το ΠΚΦ πάει στην Ινδία	92
2.5.2.	Το οργανωτικό πλαίσιο προσαρμόζεται στην ινδική πραγματικότητα	94
2.5.3.	Ένα διαφορετικό Φόρουμ	97
2.5.4.	Η ΔΚΝ στην Ινδία	100
2.6.	2005	101
2.6.1.	Το τελευταίο Πόρτο Αλέγκρε	101
2.6.2.	Νέα μεθοδολογία	104
2.6.3.	Το Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε	111
2.6.4.	Το Δ.Σ. στο νέο περιβάλλον	112
2.6.5.	Μια γιγάντια κατασκήνωση	114
2.7.	2006	116
2.7.1.	Το ΠΚΦ γερνάει;	116
2.7.2.	Ένα Φόρουμ σε τρεις ηπείρους: η αυλαία ανοίγει στην Αφρική ...	117
2.7.3.	Καράκας: ένα μπολιβαριανό Φόρουμ	121
2.7.4.	Καράτσι: ένα Φόρουμ υπό αντιξοές συνθήκες	125
2.7.5.	Δ.Σ.: η απόφαση της Πάρμα	127
2.8.	2007	128
2.8.1.	Στη γη των κολασμένων	128
2.8.2.	7ο ΠΚΦ: τα μαύρα τύμπανα άρχισαν επιτέλους να ηχούν	133
2.8.3.	Δ.Σ.: τα μαθήματα του Ναϊρόμπι	140
2.9.	2008-2009	144
2.9.1.	Το ΠΚΦ επιστρέφει στη Βραζιλία	144
2.9.2.	Δ.Σ.: μηχανή παραγωγής ομάδων εργασίας!	151
2.10.	2009-2011	152
2.10.1.	Εσωτερική και διεθνής κατάσταση	152
2.10.2.	9ο ΠΚΦ: Αραβική Άνοιξη στη Σενεγάλη	155
2.10.3.	Δ.Σ.: οι τελευταίες συναντήσεις	158
2.11.	Σύνοψη	160

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΟΡΟΥΜ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ 162

3.1.	Πολιτική κουλτούρα και οργανωτική λογική	162
3.1.1.	Δίκτυα και οριζοντιότητα	163
3.1.2.	Επανοηματοδότηση της πολιτικής και της δημοκρατίας	167
3.1.3.	Πολλαπλές και ανεκτικές ταυτότητες	169
3.2.	Πρωταγωνιστές	172
3.2.1.	Θεσμικοί φορείς	172

3.2.2. Δίκτυα αυτόνομης και άμεσης δράσης	179
3.2.3. Κινήματα βάσης/κινήματα φτωχών	180
3.3. Βασικές αντιπαραθέσεις.....	185
3.3.1. Χώρος ή Κίνημα.....	186
3.3.2. Κάθετοι και οριζόντιοι	189
3.3.3. Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση.....	193
3.3.4. Τοπικοί ή παγκόσμιοι αγώνες	195

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ, ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ, ΔΙΚΤΥΑΚΗ Ή ΑΠΛΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ; ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΟΙΧΤΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΟΥ ΠΚΦ..... 198

4.1. Η έννοια του ανοιχτού χώρου στο ΠΚΦ.....	198
4.2. Η θεωρία της επικοινωνιακής δράσης του Jürgen Habermas	202
4.2.1. Διαβουλευτική δημοκρατία και ανοιχτός χώρος	207
4.3. Το πρότυπο ηγεμονίας των Chantal Mouffe και Ernesto Laclau.....	213
4.3.1. Αγωνιστική δημοκρατία και ανοιχτός χώρος	220
4.4. Το πλήθος των Michael Hardt και Antonio Negri	225
4.4.1. Δημοκρατία του πλήθους και ανοιχτός χώρος.....	233
4.5. Το οργανωτικό ζήτημα	236
4.6. «Ο σιδερένιος νόμος της ολιγαρχίας» και «Η τυραννία της απουσίας δομής»	241
4.7. Σύνθεση	244

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ..... 250

5.1. Κοινωνικό Φόρουμ Ηνωμένων Πολιτειών.....	250
5.2. Συμπεράσματα	256

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 263

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 264

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 268

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3 272

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4 277

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5 283

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6 288

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	317
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	317
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	337

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην ελληνική έκδοχή της Wikipedia, αναπόφευκτα φτωχότερη από την αγγλόγλωσση συγγενή της, στην κατηγορία «21ος αιώνας, έτος 2001», μαθαίνουμε ότι το 2001 ανακηρύχθηκε Διεθνές Έτος Εθελοντισμού και Έτος Ηνωμένων Εθνών για τον Διάλογο των Πολιτισμών. Μαθαίνουμε, ακόμα, ότι τη χρονιά εκείνη ο πάπας Ιωάννης Παύλος Β' επισκέπτεται την Ελλάδα, ότι είναι η πρώτη φορά που προκαθήμενος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας βρίσκεται στη χώρα μας μετά το Σχίσμα του 1054. Ενημερωνόμαστε, επίσης, ότι την ίδια χρονιά πραγματοποιείται μουσική παράσταση στους Στύλους του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα, κόστους 6 εκατομμυρίων ευρώ, χρηματοδοτημένη εξ ολοκλήρου από τη NASA, και ότι η συναυλία μεταδόθηκε ακόμα και στον πλανήτη Άρη! Εμπλουτίζουμε τις γνώσεις μας για τα σημαντικά γεγονότα του 2001 και πληροφορούμαστε ότι η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας γίνεται μέλος του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου· πραγματοποιείται το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Στίβου στο Έντμοντον· ο Μάικλ Τζάκσον κυκλοφορεί το δέκατο άλμπουμ του, *Invincible*· πεθαίνουν ο Στέλιος Καζαντζίδης, ο Κώστας Χατζηχρήστος και ο Ντίνος Ηλιόπουλος· ότι το πρωί της 11ης Σεπτεμβρίου δύο αεροσκάφη της πολιτικής αεροπορίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, υπό τον έλεγχο Αράβων τρομοκρατών, προσκρούουν στους δίδυμους πύργους του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου στη Νέα Υόρκη και ότι οι δύο πύργοι καταρρέουν –έπειτα από 63 λεπτά ο πρώτος, έπειτα από 100 ο δεύτερος– προκαλώντας φριχτό θάνατο σε περισσότερους από 3.000 ανθρώπους· και, τέλος, πληροφορούμαστε ότι το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα κορυφώνεται στη Γένοβα, την ίδια ώρα που συνεδριάζουν οι εκπρόσωποι των G8, της ομάδας των οχτώ πλουσιότερων και ισχυρότερων χωρών του πλανήτη (Βικιπαίδεια, 2001).

Αν από όλη αυτή τη φλυαρία –καμιά αιχμή στη Wikipedia– κρατήσουμε τα δύο τελευταία γεγονότα και προσθέσουμε τη δημιουργία του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις αρχές της χρονιάς, ερχόμαστε αντιμέτωποι με την υποψία ότι ο 21ος αιώνας μάς επιφυλάσσει εκπλήξεις και περιπέτειες ανάλογης ισχύος και έντασης με τον αιώνα που διαδέχτηκε. Τις ώρες που γράφονται αυτές εδώ οι αράδες γνωρίζουμε ποιες είναι οι εξελίξεις στην παγκόσμια πολιτική σκηνή που πυροδότησε η επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου – έστω κι αν οι ερμηνείες, όπως είναι φυσικό,

ποικίλλουν. Βρισκόμαστε, επίσης, στη δίνη της χειρότερης παγκόσμιας οικονομικής –και όχι μόνο– κρίσης από τη δεκαετία του 1930, η οποία απειλεί να καταργήσει ό,τι κερδήθηκε με αίμα στους αναρίθμητους αγώνες των προηγούμενων αιώνων, σαρώνοντας εργασιακά δικαιώματα, καταπατώντας πολιτικές ελευθερίες, λεηλατώντας το περιβάλλον, εξαθλιώνοντας λαούς ολόκληρους, αποσιλώνοντας δημοκρατικούς θεσμούς, ποδηγετώντας τη δικαιοσύνη, συγκεντρώνοντας τον παγκόσμιο πλούτο σε ολοένα λιγότερα χέρια.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι ο 21ος αιώνας ανέτειλε ως πεδίο μεγάλων ανακατατάξεων και συστημικών εκρήξεων, μια αναμέτρηση σε όλα τα επίπεδα για την πλήρη κυριαρχία των πολυεθνικών συμφερόντων, έτσι όπως διαγράφονται μέσα από τη διαδικασία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Από την άλλη, το αντίπαλον δέος, η κάθε μορφή αντίστασης απέναντι σε αυτή την κυριαρχία, που σήμερα φαντάζει αποδυναμωμένο, το 2001 βρέθηκε στην κορύφωσή του, με τη μορφή ενός παγκόσμιου κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, και μάλιστα εκείνη τη χρονιά τέθηκαν οι βάσεις για τη συγκρότηση ενός μορφώματος που θα προσέδιδε στο κίνημα διεθνή ορατότητα, διάρκεια και ισχύ. Αν το 2001 το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα διατηρούσε ακόμη μέρος της ιδεολογικής του σαγήνης, προσφέροντας στους πολίτες –τουλάχιστον των δυτικών χωρών– τους καρπούς μιας έστω στρεβλής ανάπτυξης, σήμερα, έχοντας ξεδιπλώσει πια τις πιο σκοτεινές και καταστροφικές πτυχές του, επηρεάζοντας ακόμα και όσους μέχρι πρότινος ήταν έξω από το πεδίο επίθεσης, δεν μπορούμε παρά να αναρωτηθούμε τι απέγινε εκείνο το εγχείρημα που από το μακρινό Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας διακήρυττε πως «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός» και εκτόξευε τις προσδοκίες για επεξεργασία και υλοποίηση εναλλακτικών πολιτικών και κοινωνικών οραμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Τι είναι το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ

Τον Ιανουάριο του 2001, 20.000 άνθρωποι από 117 χώρες του κόσμου, ανταποκρινόμενοι στο κάλεσμα οργανώσεων και κοινωνικών κινήματων από τη Βραζιλία, βρέθηκαν στο νοτιότερο άκρο της ακανούς αυτής χώρας, στην πόλη Πόρτο Αλέγκρε, πρωτεύουσα της πολιτείας Ρίο Γκράντε ντο Σουλ, για να παραστούν στις εργασίες του πρώτου Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ. Ήταν η αρχή μιας προσπάθειας να αποκτήσει σταθερή έκφραση και να πάει ένα βήμα

πάρα πέρα το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, το οποίο μέχρι τότε δρούσε κυρίως μέσα από καλά συντονισμένες θεματικές εκστρατείες και εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στις παγκόσμιες συναντήσεις των διεθνών οικονομικών οργανισμών και στις διασκέψεις των ηγετών των πλουσιότερων χωρών του πλανήτη. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι επισφράγισε τους αγώνες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση που είχαν προηγηθεί¹, σηματοδότησε τη μετεξέλιξη του κινήματος από το στάδιο της αρχικής διαμαρτυρίας στη διατύπωση εναλλακτικών προτάσεων, και άνοιξε νέους ορίζοντες για την υλοποίηση του οράματος για οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό, ενός οράματος εκ διαμέτρου αντίθετου προς την «καταθλιπτική» πραγματικότητα των αυτόκλητων εκπροσώπων της παγκόσμιας οικονομίας και της μονολιθικής νεοφιλελεύθερης σκέψης.

Η συνάντηση στο Πόρτο Αλέγκρε πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ², επιλογή η οποία είχε ως στόχο να αναδείξει τις αντιθέσεις στο περιεχόμενο και τους σκοπούς των δύο μορφωμάτων, αντιπαραβάλλοντας τον ιεραρχικό, ελιτίστικο και αντιδημοκρατικό χαρακτήρα του ΠΟΦ με τον κοινωνικό, δημοκρατικό και συμμετοχικό χαρακτήρα του ΠΚΦ, ταυτόχρονα προβάλλοντας το δεύτερο ως αντίβαρο και απάντηση των λαών στο πρώτο.

Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ βρήκε απροσδόκητη αποδοχή και επιτυχία. Σε πολύ λίγα χρόνια εξαπλώθηκε σε κάθε γωνιά του πλανήτη, με περισσότερα από 200 τοπικά, εθνικά, ηπειρωτικά, περιφερειακά και θεματικά φόρουμ να πραγματοποιούνται σε περίπου 100 χώρες σε όλες τις ηπείρους. Όσο για την παγκόσμια διαδρομή του, πραγματοποιήθηκε τρεις ακόμα φορές στην ίδια πόλη, με συνεχόμενη εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των συμμετεχόντων, ο οποίος ανήλθε στα 50.000 άτομα το 2002, 100.000 το 2003 και 155.000 το 2005. Το 2004 μεταφέρθηκε στην Ινδία, στην πόλη Μουμπάι, όπου το υποδέχτηκαν με έκδηλο ενθουσιασμό 115.000 άτομα· το 2006 πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα σε διαφορετικές πόλεις τριών ηπείρων: στο Κάρakas της Βενεζουέλας, στο Κάρατσι του Πακιστάν και στο Μπαμάκο του Μάλι, με συμμετοχή που ανήλθε αθροιστικά στα 127.000 άτομα· το 2007

¹ Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής είναι αφιερωμένο στις ποικίλες αντιστάσεις που εκδηλώθηκαν σε όλο τον κόσμο τα χρόνια που προηγήθηκαν του 2001.

² Σύναξη της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής ελίτ που πραγματοποιείται κάθε χρόνο στο Νταβός της Ελβετίας. Διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της παγκόσμιας οικονομίας.

εισήλθε στη μαύρη ήπειρο, στο Ναϊρόμπι της Κένυας, όπου το τίμησαν με την παρουσία τους 74.000 άτομα· το 2009 επέστρεψε στη Βραζιλία, αυτή τη φορά στην Αμαζονία, και συγκεκριμένα στην πόλη Μπελέμ, η οποία απλώνεται στις εκβολές του μεγάλου ποταμού, όπου συγκεντρώθηκαν 150.000 άτομα· το 2011, έγινε για ακόμα μια φορά στην Αφρική, στο Ντακάρ της Σενεγάλης, με συμμετοχή που κυμάνθηκε στα 60.000-100.000 άτομα· τέλος, τόσο το 2013 όσο και το 2015 πραγματοποιήθηκε στην πρωτεύουσα της Τυνησίας, Τύνιδα, μια κίνηση που είχε στόχο την ανάδειξη του σημαντικού ρόλου του αραβικού κόσμου στις πολιτικές εξελίξεις παγκοσμίως μετά τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης».

Ίσως πιο καθοριστικό για την εξέλιξη του ΠΚΦ από τη γεωγραφική του επέκταση και από την αλματώδη αύξηση της συμμετοχής στις διάφορες διοργανώσεις του ήταν το γεγονός ότι κατάφερε να κατοχυρωθεί στη συνείδηση πολλών ακτιβιστών και διανοουμένων ως ο κυριότερος χώρος αντίστασης στον νεοφιλελευθερισμό και ως ένα από τα σημαντικότερα πολιτικά γεγονότα της εποχής μας. Έτσι, σε κάθε συνάντηση έσπευδαν να το στηρίξουν με όλες τους τις δυνάμεις εκατοντάδες κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις από όλο τον κόσμο, από τα μαζικότερα και τα πιο γνωστά κινήματα με εκατοντάδες χιλιάδες, ακόμα και εκατομμύρια, μέλη και μεγάλες διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις με παραρτήματα σε πολλές χώρες, μέχρι μικρές ομάδες με τοπική δράση σε δυσπρόσιτα μέρη. Η πολυμορφία και η ανομοιογένεια των συλλογικοτήτων αυτών κατέστησαν το ΠΚΦ ένα από τα πιο διευρυμένα πολιτικά εγχειρήματα της σύγχρονης ιστορίας.

Για την ακρίβεια, οι ομάδες που συμμετείχαν ήταν ετερόκλητες σε όλα τα επίπεδα. Στον τύπο της οργάνωσης: ΜΚΟ, πολιτικά κόμματα, συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα, κινήματα βάσης, δικτυακές οργανώσεις· στο πεδίο θεματικής εστίασης: αγροτικό, ιθαγενικό, φεμινιστικό, οικολογικό, ανθρώπινα δικαιώματα, εργατικό, θρησκευτικό, φιλανθρωπικό· στα πολιτικά αιτήματα: από την επιβολή διαφανών και δημοκρατικών διαδικασιών εντός των υφιστάμενων διεθνών οργανισμών μέχρι την απόρριψη όλων των φορέων του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου, από την επιβολή φόρου στις χρηματιστηριακές συναλλαγές, την εξάλειψη των φορολογικών παραδείσων, τη διαγραφή του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών μέχρι την υπέρβαση του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος· στις μορφές δράσης: από θεσμικές καθιερωμένες μορφές δράσης (απεργία, ειρηνικές διαδηλώσεις, ψηφίσματα, λόμπινγκ) ή αντισυμβατικές και ευφάνταστες (καταλήψεις, καθιστικές ή

σιωπηρές διαμαρτυρίες, θέατρο δρόμου), μέχρι συγκρουσιακές (μπλοκάρισμα δρόμων, στήσιμο οδοφραγμάτων, πρόκληση ζημιών σε σύμβολα του παγκόσμιου καπιταλισμού)· στο μοντέλο πολιτικής οργάνωσης: δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, αντιπροσωπευτική δημοκρατία, άμεση ή συμμετοχική δημοκρατία· στο επίπεδο και στην εμβέλεια δράσης: τοπικό, εθνικό, περιφερειακό, παγκόσμιο.

Το Φόρουμ στηρίχτηκε αρχικά σε μια Οργανωτική Επιτροπή, η οποία ήταν υπεύθυνη για τη διεξαγωγή του πρώτου ΠΚΦ και απαρτιζόταν από οκτώ βραζιλιάνικες οργανώσεις. Στη συνέχεια προχώρησε στην ίδρυση ενός Διεθνούς Συμβουλίου με διευρυμένη συμμετοχή ώστε να εκφράζει τον παγκόσμιο χαρακτήρα των αγώνων, το οποίο σήμερα απαρτίζεται από 200 περίπου οργανώσεις από όλο τον κόσμο και αποτελεί το βασικό οργανωτικό σώμα του ΠΚΦ με κύρια αρμοδιότητα να διευκολύνει την οργάνωση των Φόρουμ και να κατευθύνει τη δράση τους. Παράλληλα, διατηρήθηκε η Οργανωτική Επιτροπή με την αρχική της σύνθεση μέχρι το 2004, μετονομάστηκε όμως σε Διεθνή Γραμματεία και περιορίστηκε ο ρόλος της σε τεχνικής φύσης καθήκοντα. Από το 2004 και μετά δημιουργήθηκαν ξεχωριστές οργανωτικές επιτροπές για κάθε χώρα στην οποία διεξαγόταν ΠΚΦ, οι οποίες στη συνέχεια ενσωματώνονταν στη Διεθνή Γραμματεία προκειμένου να πάψει η σύνθεσή της να είναι αποκλειστικά βραζιλιάνικη. Λειτουργούν, επίσης, διάφορες επιτροπές οι οποίες απαρτίζονται από μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου και είναι επιφορτισμένες με συγκεκριμένα καθήκοντα, όπως η μεθοδολογία στην οποία στηρίζεται η οργάνωση των Φόρουμ, η διεύρυνση της συμμετοχής στο Δ.Σ., η χρηματοδότηση και ευρύτερα οικονομικά ζητήματα, η επικοινωνία και το πρόγραμμα. Τον Ιούνιο του 2001, το Δ.Σ. ενέκρινε τον Χάρτη Αρχών του ΠΚΦ, στον οποίο διατυπώνονται 14 αρχές που πρέπει να γίνονται σεβαστές από όλους όσοι συμμετέχουν στα Φόρουμ και ο οποίος μέχρι σήμερα αποτελεί το μόνο επίσημο κείμενο που δεσμεύει το ΠΚΦ στο σύνολό του. Το ορίζει ως έναν ανοιχτό χώρο συνάντησης ομάδων και κινημάτων που αντιτίθενται στον νεοφιλελευθερισμό, χώρος που δεν περιορίζεται στα συμβάντα που λαμβάνουν χώρα σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό, ηπειρωτικό και παγκόσμιο επίπεδο, αλλά αποτελεί μια μόνιμη και συνεχή διαδικασία. Δεν έχει αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα, δεν εκπροσωπεί δηλαδή την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών, ως εκ τούτου κανείς δεν έχει δικαίωμα να εκφέρει απόψεις ισχυριζόμενος ότι εκφράζουν το σύνολο των συμμετεχόντων, ούτε να εκδίδει αποφάσεις και διακηρύξεις που να θεωρούνται

επίσημες θέσεις του Φόρουμ. Ο καταστατικός χάρτης απαγορεύει επίσης τη συμμετοχή κομματικών αντιπροσωπειών και στρατιωτικών οργανώσεων.

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική του ΠΚΦ, εστιάστηκε πρωτίστως στις οργανωμένες συζητήσεις: συνδιασκέψεις με επιφανείς ομιλητές, το σύνολο σχεδόν των κορυφαίων ονομάτων της παγκόσμιας αριστεράς σε όλες τις αποχρώσεις, κυρίως διανοούμενους αλλά και ακτιβιστές ή δημοσιογράφους· σεμινάρια με μαρτυρίες από ανθρώπους που δραστηριοποιούνταν σε διάφορους τομείς και είδη αγώνα· εργαστήρια που είχαν στόχο, εκτός από την ανταλλαγή εμπειριών, τον συντονισμό και τη χάραξη σχεδίων δράσης για συγκεκριμένα ζητήματα. Περίοπτη θέση είχαν, επιπλέον, οι πολιτισμικές δραστηριότητες (συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις καλλιτεχνών), συχνά πολιτικοποιημένες, οι κατασκηνώσεις κυρίως νέων αλλά και άλλων κοινωνικών ομάδων, καθώς και οι πορείες διαμαρτυρίας, που οργανώνονταν συνήθως την τελευταία ημέρα εκάστου Φόρουμ. Η παρουσία γνωστών προσωπικοτήτων χάρισε στο ΠΚΦ μεγάλη δημοσιότητα, προσελκύοντας πλήθος δημοσιογράφων, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, κυρίως στις ετήσιες παγκόσμιες συναντήσεις. Χιλιάδες εθελοντές προσέφεραν τις υπηρεσίες τους: μεταφραστές, διερμηνείς, οικοδόμοι, ηλεκτρολόγοι, καλλιτέχνες ή, απλώς, άνθρωποι που ταξίδευαν από κάθε γωνιά της γης για να βοηθήσουν στο στήσιμο της κάθε διοργάνωσης.

Τα Κοινωνικά Φόρουμ έδωσαν επίσης τεράστια ώθηση τόσο στα κοινωνικά κινήματα όσο και στα προοδευτικά πολιτικά κόμματα των χωρών που τα φιλοξένησαν, ακόμα και των γειτονικών. Δεν είναι βέβαια εύκολο να εκτιμηθεί σε ποιο βαθμό ή με ποιο τρόπο έχει γίνει αυτό, καθώς υπάρχει πληθώρα, άγνωστων συχνά, κινήματων και οργανώσεων σε κάθε γωνιά του πλανήτη, η δράση των οποίων εμπλουτίστηκε ή αναθερμάνθηκε από την εμπειρία των Φόρουμ. Ωστόσο, κανείς δεν αμφισβητεί πως, για παράδειγμα, στη Βραζιλία την άνοδο του Εργατικού Κόμματος στην εξουσία βοήθησε σε μεγάλο βαθμό η δημιουργία του ΠΚΦ ή, ακόμα, ότι η εκλογή του πρώτου ιθαγενούς και αριστερού προέδρου στην ιστορία της Βολιβίας, του Έβο Μοράλες, σχετίζεται με το ρεύμα προοδευτισμού στη Λατινική Αμερική, στη διαμόρφωση του οποίου συνέβαλε το ΠΚΦ³. Στην Ιταλία, το αντιπολεμικό κίνημα που το 2006 ταρακούνησε τη συντηρητική κυβέρνηση του Σίλβιο Μπερλουσκόνι συγκροτήθηκε μέσα από τις διαδικασίες των φόρουμ, ενώ στην Ελλάδα οι

³ Ο ίδιος ο Έβο Μοράλες έχει αναφερθεί στη συνεισφορά του ΠΚΦ στην άνοδό του στην εξουσία. Βλ. για παράδειγμα την ομιλία του στο ΠΚΦ στη Σενεγάλη το 2011 (Fuentes, 2011).

πολιτικές δυνάμεις που συναντήθηκαν στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα και ίδρυσαν το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος, από κόμμα του 4%, αποτελεί σήμερα την κυβέρνηση της χώρας, έπειτα από τις δραματικές πολιτικές ανακατατάξεις που πυροδότησε η οικονομική κρίση στη χώρα (Κανελλόπουλος, 2009, σελ. 143).

Τι ακριβώς όμως είναι το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ; Έχουν ειπωθεί πολλά: μια νέα διεθνής των κινημάτων· εργαστήρι παγκόσμιας δημοκρατίας· το πρώτο βήμα για τη δημιουργία μιας παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών ή ενός παγκόσμιου πολιτικού κόμματος ή μιας παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας· ένα νέο κίνημα των αδεσμεύτων, και πάει λέγοντας. Σύμφωνα με τον καταστατικό του χάρτη, πρόκειται για έναν «ανοιχτό χώρο συνάντησης για αναστοχασμό, δημοκρατικό διάλογο, διατύπωση εναλλακτικών προτάσεων, ελεύθερη ανταλλαγή εμπειριών και διασύνδεση για αποτελεσματικές δράσεις ομάδων και κινημάτων της κοινωνίας των πολιτών που αντιτίθενται στον νεοφιλελευθερισμό και στην κυριαρχία του κόσμου από το κεφάλαιο, και είναι αφοσιωμένες στην οικοδόμηση μιας πλανητικής κοινωνίας που θα αποβλέπει στις γόνιμες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και ανάμεσα στον άνθρωπο και τη Γη» (Παράρτημα 1).

Όσο όμως κι αν προσπαθήσουμε να το ορίσουμε, το ΠΚΦ έχει την τάση να εκφεύγει περίτεχνα από κάθε κατάταξη: δεν είναι κοινωνικό κίνημα, παρόλο που εμπερικλείει στους κόλπους του τα πιο δραστήρια κοινωνικά κινήματα του κόσμου· δεν είναι συμβάν ή μια αλυσίδα από συμβάντα, παρόλο που το ενδιαφέρον για αυτό εστιάζεται συνήθως στις ετήσιες παγκόσμιες συναντήσεις· δεν είναι ΜΚΟ ή μια συμμαχία ΜΚΟ, παρόλο που η αρχιτεκτονική και η μορφή του θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό τα φόρουμ των ΜΚΟ που τελούνταν τη δεκαετία του 1970 στις παρυφές των συνδιασκέψεων του ΟΗΕ· δεν είναι μια νέα κομμουνιστική διεθνής, παρόλο που στο φαντασιακό μεγάλου μέρους των αντικαπιταλιστικών δυνάμεων φαντάζει ως τέτοια· δεν είναι ένα γιγάντιο ακαδημαϊκό συνέδριο, παρόλο που σε αυτό κατέχουν περίοπτη θέση πληθώρα ακαδημαϊκών και διανοουμένων, όσο και οι διαλέξεις τους· δεν είναι πολιτικό κόμμα ή ένα παγκόσμιο μέτωπο ριζοσπαστικών πολιτικών κομμάτων, παρόλο που έχουν εμπλακεί στις διαδικασίες του και έχουν επηρεάσει την πορεία του τα πιο αναγνωρίσιμα αριστερά πολιτικά κόμματα της εποχής μας, κυρίως στη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη, και παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη, απαγορεύεται η συμμετοχή τους με αυτή την ιδιότητα (Santos, 2006).

Όσον αφορά τους στόχους, τις επιδιώξεις και τη φυσιογνωμία του, τα πράγματα περιπλέκονται ακόμα περισσότερο. Το ίδιο το ΠΚΦ υποστηρίζει ότι αντιμάχεται τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, δεν είναι ξεκάθαρο ωστόσο αν πρόκειται για έναν αγώνα ενάντια σε μια συγκεκριμένη μορφή του καπιταλιστικού συστήματος ή ενάντια στο όλο καπιταλιστικό οικοδόμημα. Ο «άλλος κόσμος που είναι εφικτός» δεν διευκρινίζεται αν θα είναι σοσιαλιστικός, κομμουνιστικός, αναρχικός ή κάτι άλλο. Είναι αλήθεια ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι άνθρωποι που οργανώνουν και συμμετέχουν στα φόρουμ αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως αριστερούς – αυτό μαρτυρούν εξάλλου αρκετές επιστημονικές έρευνες που έχουν κατά καιρούς διενεργηθεί⁴. Πόσες όμως αποχρώσεις της αριστεράς χωρούν σε ένα ενιαίο παγκόσμιο εγχείρημα;

Η εσωτερική ανομοιογένεια και πολυμορφία του ΠΚΦ, σε συνδυασμό με την αμφίσημη και πολυσύνθετη φύση του, δημιούργησε από νωρίς ένα περιβάλλον εντάσεων και πολιτικών αντιπαραθέσεων. Ο συντονισμός αυτού του πολύπλοκου μωσαϊκού έπρεπε να γίνει με τρόπο ώστε να μην απειλείται η αυτονομία της κάθε συλλογικότητας που συμμετείχε στο εγχείρημα, ταυτόχρονα όμως χωρίς να απομακρύνεται το Φόρουμ από τη κεντρική του στόχευση, την ουσιαστική δηλαδή αντιπαράθεση με τους αντιπάλους του. Η προσπάθεια αυτή απαιτούσε τη διατήρηση μιας λεπτής ισορροπίας ανάμεσα στη δικτυακή οριζόντια οργάνωση και στον στρατηγικό σχεδιασμό, δύο τάσεις αντικρουόμενες στην ιστορία της παγκόσμιας αριστεράς και των κοινωνικών κινημάτων.

Στόχοι διατριβής

Αναμφισβήτητα, το ΠΚΦ αποτελεί κάτι πολύ περισσότερο από μια ετήσια διοργάνωση. Ο «ανοιχτός χώρος» αναλύθηκε –επικρίθηκε ή πανηγυρίστηκε– περισσότερο από κάθε άλλο εγχείρημα κοινωνικής αλλαγής από τον καιρό της Κομμουνιστικής Διεθνούς, ενώ για πολλούς αποτελεί την πιο διευρυμένη

⁴ Βλ. για παράδειγμα IBASE (2003), IBASE (2006), IBASE (2007), IBASE (2008), IBASE (2009), Reese κ.ά. (2008). Οι έρευνες αυτές, με εξαίρεση την τελευταία, πραγματοποιήθηκαν από το Ινστιτούτο Κοινωνικών και Οικονομικών Ερευνών της Βραζιλίας (IBASE), υπό τη γενική εποπτεία των οργανωτικών σωμάτων του ΠΚΦ, σε μια προσπάθεια να καταγραφεί και να συστηματοποιηθεί η εμπειρία του ΠΚΦ, μετά την επιτυχία των δύο πρώτων διοργανώσεων, ώστε να αποτιμηθεί αντικειμενικά το έργο του και να εντοπιστούν τόσο οι αδυναμίες όσο και οι μελλοντικές δυνατότητές του. Περισσότερα για αυτές τις έρευνες στο δεύτερο κεφάλαιο.

προσπάθεια στη σύγχρονη ιστορία για την οργάνωση των αγώνων ενάντια στο κυρίαρχο σύστημα και ένα μοναδικό πείραμα δημοκρατίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν και αυτή η εκτίμηση φαντάζει υπεραισιόδοξη και υπερβολική στις σημερινές συνθήκες ισχυροποίησης της νεοφιλελεύθερης επίθεσης, όπου το ΠΚΦ ήταν για πολλούς μια σύντομη ασθενική αναλαμπή (ωστόσο, κάθε καινούριο κύμα κινηματικής έξαρσης τείνει να υπερτονίζει τα «νέα» χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων που το συνθέτουν, μας λέει ο Tarrow (1998, σελ. 130)), είναι σίγουρο ότι η εμφάνισή του έφερε ξανά στο προσκήνιο τη συζήτηση για την επιλογή του πιο κατάλληλου οργανωτικού μοντέλου σε συνάρτηση με την αντιμετώπιση προβλημάτων δημοκρατίας σε ανοικτούς κινηματικούς χώρους. Με άλλα λόγια, το κλασικό οργανωτικό ζήτημα που απασχολεί την πολιτική κοινωνιολογία από τον 19ο αιώνα, όταν αυτή συγκροτήθηκε ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος.

Οι μελετητές των κοινωνικών κινημάτων έχουν στηρίξει τις αναλύσεις τους σε δύο οργανωτικά υποδείγματα που αντλούν από την ευρωπαϊκή ιστορία. Το ιεραρχικά δομημένο σύστημα οργάνωσης, από τη μια, με ένα πολύπλοκο μωσαϊκό μόνιμων δομών που συνδέουν τη βάση με την κορυφή, από τοπικά παραρτήματα και περιφερειακά όργανα μέχρι κεντρικές επιτροπές, ένα οικοδόμημα που στηρίζεται τόσο σε επαγγελματικά στελέχη όσο και στην αυστηρή πειθαρχία των μελών και το οποίο συνθέτει έναν συγκεντρωτικό γραφειοκρατικό μηχανισμό. Αυτό το μοντέλο οργάνωσης ονομάστηκε σοσιαλδημοκρατικό γιατί ενσαρκώθηκε στην πιο αναπτυγμένη του μορφή ως «κράτος μέσα στο κράτος» στο γερμανικό SPD, και αποτέλεσε το πρότυπο οργάνωσης του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος. Αναλύθηκε εκτενώς από τον Ρόμπερτ Μίχελς, ο οποίος με το κλασικό του έργο *Πολιτικά Κόμματα* (1962, εκδ. 1911), μελετώντας το SPD συμπέρανε ότι οι γραφειοκρατικές οργανώσεις αποτυγχάνουν να εξυπηρετήσουν τους αρχικούς τους στόχους –τη νίκη του προλεταριάτου στην προκειμένη περίπτωση– επειδή η οργάνωση από μέσο γίνεται αυτοσκοπός (Κωνσταντακόπουλος, 2000), με αποτέλεσμα οι ηγεσίες να ενδιαφέρονται κυρίως για τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της θέσης τους στον κομματικό μηχανισμό, ξεχνώντας τις αρχικές τους επαναστατικές διαθέσεις. Στον αντίποδα του σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου διαμορφώθηκε η αναρχική πρόταση: δίκτυα δημοκρατικά οργανωμένα, συνδεδεμένα μέσα από χαλαρές εθελοντικές ενώσεις, που σταδιακά θα αντικαθιστούσαν το κράτος και το καπιταλιστικό σύστημα. Οι αναρχικοί, ωστόσο, δεν δικαιώθηκαν πουθενά. Σύμφωνα με τον Tarrow (1998, σελ. 127), «εκεί όπου τα ιεραρχικά

χαρακτηριστικά της σοσιαλδημοκρατίας μετέτρεψαν τα κοινωνικά κινήματα σε πολιτικά κόμματα, οι εμμονές των αναρχικών με τη δράση και η αλλεργία τους για οργάνωση τους οδήγησε στον σεκταρισμό».

Η θέση του Μίχελς ότι η θεσμική οργάνωση οδηγεί στην πολιτική ενσωμάτωση κέρδισε έδαφος, όχι μόνο επειδή τα χρόνια που ακολούθησαν τη διατύπωσή της οι σοσιαλδημοκράτες απέτυχαν να αποτρέψουν τόσο τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο όσο και την άνοδο του ναζισμού, αλλά και επειδή αποδείχτηκε ορθή σχετικά με την εξέλιξη στον χρόνο των μαχητικών κινήματων της δεκαετίας του 1960. Η θέση αυτή έχει υποστηρικτεί επίσης με πολλές παραλλαγές σε διάφορες νεότερες εκδοχές. Οι Piven και Cloward, για παράδειγμα, έγραφαν σε ένα άλλο κλασικό κείμενο (*Poor People's Movements*, 1979) ότι τα κοινωνικά κινήματα, και ιδιαίτερα των φτωχών, είναι πιο μαχητικά στο αρχικό τους στάδιο, όταν οι δομές οργάνωσής τους είναι χαλαρές και άτυπες, παρά αργότερα, όταν δημιουργούνται μαζικές ιεραρχικές οργανώσεις, γιατί εν τέλει η θεσμοθέτηση στερεί από τα κινήματα τον σημαντικότερο πόρο που διαθέτουν: τη δυνατότητα να δημιουργούν αναστάτωση, να παρεμποδίζουν δηλαδή την ομαλή λειτουργία του συστήματος. Η πορεία των κινήματων προς τη θεσμοποίηση υποστηρίζεται επίσης από τον Walker (1994): «Τα κινήματα ακολουθούν τη γνωστή διαδρομή από τις χαρισματικές εκφάνσεις στην κανονικότητα και τη ρουτίνα, από την εφευρετικότητα και το πάθος στη γραφειοκρατία, την ιεραρχία και την εργαλειακή λογική». Παρομοίως, ο Touraine (1973) θεωρεί τις θεσμικές μορφές δράσης ως τη φυσική κατάληξη των κοινωνικών κινήματων, ενώ ο Tarrow (1998) μιλά για το κλείσιμο ενός συγκρουσιακού κύκλου όταν τα κινήματα με το πέρασμα του χρόνου χάνουν την ορμή και τη ελκυστικότητά τους, και σταδιακά ενσωματώνονται στη συμβατική πολιτική διαδικασία. Ο Tilly (2004) κάνει ένα ακόμα βήμα συνδέοντας τον βαθμό θεσμοποίησης και τις συγκεντρωτικές δομές με τα υπερεθνικά κινήματα, υποστηρίζοντας ότι τα τελευταία ρέπουν ακόμη περισσότερο προς τη θεσμοποίηση γιατί η αυξημένη διεθνής πολυπλοκότητα και η δυσκολία συντονισμού των τοπικών οργανώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο αυξάνουν τις ανάγκες των κινήματων αυτών για χρόνο, διασυνδέσεις, πληροφορίες και εξειδικευμένο προσωπικό, και έτσι αναβαθμίζουν τον ρόλο της μειοψηφίας των επαγγελματιών του κινήματος.

Υπάρχουν, βέβαια, και αυτοί που αμφισβητούν τον νομοτελειακό χαρακτήρα της σχέσης ανάμεσα στις στιβαρές, κάθετες δομές και την πολιτική ενσωμάτωση. Οι Voss και Sherman (2000), για παράδειγμα, μελετώντας

εργατικά σωματεία, συμπέραναν ότι ο βαθμός θεσμοθέτησης δεν προδικάζει σχεδόν καμιά πολιτική έκβαση που να ισοδυναμεί με συνδικαλιστική υποχώρηση ή ριζοσπαστικοποίηση των δράσεων (Σεφεριάδης, 2006, σελ. 29). Παρομοίως, ο Rucht (1999), μελετώντας τα κοινωνικά κινήματα στη Γερμανία, διαπίστωσε ότι υπάρχουν άτυπες ομάδες με ρεφορμιστικό χαρακτήρα και ιεραρχικές οργανώσεις οι οποίες είναι ριζοσπαστικές. Η Staggenborg (1999), μάλιστα, υποστηρίζει ότι, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, τα κινήματα ενδέχεται να διατρέξουν αντίθετη διαδρομή, δηλαδή από σχετικά θεσμοθετημένες δράσεις να αναπτύξουν στη συνέχεια πιο χαλαρές δομές οργάνωσης (Ψημίτης, 2006, σελ. 432). Ακόμα, όμως, και εκείνοι που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για τις νομοτελειακές γενικεύσεις και τους αβασάνιστους αναγωγισμούς στην επιστημονική έρευνα, παραδέχονται ότι υφίσταται, τουλάχιστον ως τάση, η μετακίνηση των κινήματων από τις άτυπες, χαλαρές δομές στις αυστηρές οργανώσεις και την πολιτική ενσωμάτωση, προσθέτοντας ωστόσο ότι για την παγίωση του οργανωτικού μοντέλου ενός κινήματος παρεμβάλλονται πολλοί άλλοι παράγοντες, οι οποίοι πιθανόν να καθορίσουν τα χαρακτηριστικά του.

Στόχος της διατριβής είναι να μελετήσει τον ανοιχτό χώρο του ΠΚΦ, εστιάζοντας στην οργανωτική του συγκρότηση και στη συνύπαρξη πολιτικών πρακτικών και εργαλείων από τα δύο οργανωτικά μοντέλα. Η διατριβή προσεγγίζει το οργανωτικό ζήτημα στο ΠΚΦ ως αυτό που θεωρεί ότι είναι: μια ζώσα, διαρκής, ακανόνιστη, χαώδης, γεμάτη αντιφάσεις και πωγωνίσματα διαδικασία, η οποία ωστόσο, για τον προσεκτικό παρατηρητή, είναι ερμηνεύσιμη και διατηρεί κάποιο βαθμό συνοχής. Υπό αυτό το πρίσμα θα μελετηθεί ο τρόπος που λαμβάνονται οι αποφάσεις στα οργανωτικά σώματα του ΠΚΦ· πώς αυτές επηρεάζονται από το σώμα των συμμετεχόντων· οι διάφορες συγκρούσεις, αντιπαραθέσεις και εντάσεις, δημιουργικές ή μη, που ταλανίζουν ή εμπλουτίζουν την εσωτερική του ζωή· οι αλλαγές και οι οργανωτικές καινοτομίες που έγιναν για να αντιμετωπιστούν τα διάφορα προβλήματα που προέκυψαν· ο ρόλος που διαδραματίζει η πολιτική κουλτούρα· τα χαρακτηριστικά που έχει ο ανοιχτός χώρος και πώς διαχειρίζεται τα ζητήματα εξουσίας και κυριαρχίας στο εσωτερικό του· οι τρόποι με τους οποίους οι ανοιχτοί χώροι διεκδικούνται στο ΠΚΦ και οι μορφές κοινωνικοποίησης και αλληλόδρασης που δημιουργούνται· πώς αντιμετωπίζεται το ζήτημα της θέσπισης ενός κανονιστικού πλαισίου· πώς επηρεάζεται η επιλογή των οργανωτικών πρακτικών από άλλους παράγοντες, όπως είναι το εξωτερικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα τα Φόρουμ, οι προσπάθειες για

μετασχηματισμό αυτού του περιβάλλοντος, και η πολιτική και οργανωτική κουλτούρα των πρωταγωνιστών του.

Όσον αφορά τα θεωρητικά ζητήματα, μέσα από τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους το ΠΚΦ ελίσσεται ανάμεσα στη συγκεντρωτική γραφειοκρατία και τις οριζόντιες διαδικασίες, θα μελετηθεί ο βαθμός στον οποίο επιβεβαιώνονται τα θεωρητικά συμπεράσματα που συσχετίζουν τις οριζόντιες δομές με τη ριζοσπαστικοποίηση των δράσεων και την εμβάθυνση της δημοκρατίας, καθώς και, αντίστροφα, τις κάθετες δομές με την αυξανόμενη γραφειοκρατικοποίηση και τις ολιγαρχικές τάσεις.

Το ΠΚΦ αποτελεί ιδανικό πεδίο για να μελετηθεί η πολυπλοκότητα του οργανωτικού ζητήματος για τρεις κυρίως λόγους: Πρώτο, η ανομοιογένεια των κοινωνικών υποκειμένων στο εσωτερικό του έσπρωξε το ζήτημα της πολιτικής οργάνωσης στο προσκήνιο από την ίδρυσή του. Το ΠΚΦ κληρονόμησε κατά κάποιο τρόπο τη δικτυακή, οριζόντια κουλτούρα του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, αλλά οι άνθρωποι που ανέλαβαν την οργάνωσή του και είχαν την πρωτοκαθεδρία στα οργανωτικά του σώματα ήταν μέλη ιεραρχικών επαγγελματικών οργανώσεων. Αυτό αναπόφευκτα δημιούργησε συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις, οι οποίες είχαν πολλές διαστάσεις και αποχρώσεις, οι περισσότερες όμως κατέληγαν στην εύθραυστη ισορροπία ανάμεσα στην οριζόντια, αποκεντρωμένη εκφορά του κινήματος και την πιο συγκεντρωτική. Δεύτερο, η παγκόσμια διάσταση του ΠΚΦ καθιστά το οργανωτικό ζήτημα ακόμα πιο πολύπλοκο, καθώς πρέπει να συντονιστούν οι παγκόσμιες δράσεις με τους τοπικούς αγώνες, σε ένα περιβάλλον με πολύ διαφορετικές πολιτικές παραδόσεις, ειδικά ανάμεσα στον πλούσιο Βορρά και τον φτωχό Νότο. Τρίτο, στο ΠΚΦ η λειτουργία των δύο βασικών οργανωτικών μοντέλων ταυτόχρονα και σε όλα τα επίπεδα –όχι μόνο χαλαρές δομές στη βάση και συγκεντρωτικές στην κορυφή σε ρόλο συντονιστικό, όπως υπάρχουν σε πολλά σύγχρονα κινήματα– μας επιτρέπει να στοχαστούμε και να αντλήσουμε συμπεράσματα για τα δυνατά και αδύνατα σημεία του κάθε μοντέλου, και για τις δυνατότητες και τα όρια σύνθεσης αυτών των μοντέλων σε πραγματικές συνθήκες.

Η διατριβή είναι οργανωμένη σε πέντε κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο κάνει μια αναδρομή στην ανάδυση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, από τις πολιτικοοικονομικές συνθήκες που το γέννησαν και τους πρώτους αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, μέχρι τα γεγονότα-σταθμούς του κινήματος και την ίδρυση του ΠΚΦ.

Το δεύτερο κεφάλαιο αποτελεί τον κορμό αυτής της διατριβής, γι' αυτό είναι και το ογκωδέστερο. Είναι χωρισμένο σε χρονολογικές ενότητες, από το 2000 μέχρι το 2011, ακολουθεί το ΠΚΦ από τη στιγμή της σύλληψής του ως ιδέας μέχρι τη διεξαγωγή του 9ου ΠΚΦ που έκλεισε τη δεκαετία, και κινείται σε τρεις άξονες: τη σκιαγράφηση του γενικότερου πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος εντός του οποίου πραγματοποιήθηκε το κάθε ΠΚΦ· τη συγκρότηση και την εξέλιξη των οργανωτικών του σωμάτων, ιδιαίτερα του Διεθνούς Συμβουλίου· και την περιγραφή του πενταημέρου της κάθε παγκόσμιας διοργάνωσης. Η συνύπαρξη των τριών αυτών αξόνων σε ένα ενιαίο κεφάλαιο, παρότι δημιουργεί κάποια ανισορροπία στη διατριβή, τόσο σε σχέση με τον όγκο όσο και με τη βαρύτητα του συγκεκριμένου κεφαλαίου, κρίθηκε σκόπιμη καθώς δημιουργεί μια ενιαία αφήγηση που λαμβάνει υπόψη τις σημαντικές, κατά τη γνώμη μου, παραμέτρους οι οποίες διαμόρφωσαν την πορεία και την οργανωτική συγκρότηση του ΠΚΦ.

Από τη στιγμή που η παρούσα διατριβή δεν έχει στόχο να αφηγηθεί την ιστορία του ΠΚΦ γενικότερα, δηλαδή τι έγινε σε κάθε Φόρουμ, αλλά να εμβαθύνει σε οργανωτικά ζητήματα και να καταλήξει σε κάποια θεωρητικά συμπεράσματα, χρειάζεται να αναδείξει τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στη συνεχή αναδιαπραγμάτευση που γίνεται στο Διεθνές Συμβούλιο και επηρεάζει τις αποφάσεις του, με τη μορφή και τον χαρακτήρα της κάθε διοργάνωσης, καθώς και με κάποια άλλα εξωτερικά χαρακτηριστικά, που μπορεί να είναι το πολιτικό περιβάλλον της χώρας στην οποία πραγματοποιείται κάθε ΠΚΦ ή κάποιες ευρύτερες διεθνείς πολιτικές εξελίξεις που ίσως επηρεάζουν πτυχές της εσωτερικής λειτουργίας του. Ένας άλλος λόγος που με ώθησε στην επιλογή της μορφολογίας αυτού του κεφαλαίου είναι πως, παρά το γεγονός ότι η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για τα Φόρουμ είναι μεγάλη και αναπτυσσόμενη, δεν υπάρχει ακόμα ανάλογο εγχείρημα. Έχει υποστηριχτεί ότι η χαοτική φύση του ΠΚΦ δημιουργεί μεθοδολογικές δυσκολίες στην ακαδημαϊκή έρευνα, αφού «οι άνθρωποι στα Φόρουμ κινούνται με απρόβλεπτους τρόπους, και έτσι είναι δύσκολο να το αναλύσει κανείς ως ένα φαινόμενο με συνοχή» (Anand, 2003). Το αποτέλεσμα είναι το πεδίο έρευνας να είναι κατακερματισμένο και οι περισσότερες αναλύσεις να αφορούν επί μέρους ζητήματα, αποφεύγοντας τα γενικότερα συμπεράσματα. Η σύνδεση, όμως, των αποφάσεων του Δ.Σ. με τις αντιπαραθέσεις και τις διαφορετικές τάσεις στο εσωτερικό του Φόρουμ, με το γενικότερο εξωτερικό περιβάλλον και, εν τέλει, με την τελική εικόνα του κάθε

συμβάντος δείχνει ότι «οι άνθρωποι δεν κινούνται με τόσο απρόβλεπτους τρόπους» και η συνοχή αυτή επιτρέπει αναλυτικές ερμηνείες.

Το τρίτο κεφάλαιο εξερευνά το περιεχόμενο –πολιτικό, οργανωτικό, πολιτισμικό και αξιακό– της «νέας πολιτικής» που διαπνέει το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα και την οποία «κληρονόμησε» το ΠΚΦ. Η περιγραφή της πολιτικής κουλτούρας και της οργανωτικής του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, σε συνδυασμό με τη βήμα με βήμα παρακολούθηση της δεκαετούς διαδρομής του ΠΚΦ που εξελίσσεται στο προηγούμενο κεφάλαιο, προετοίμασαν το έδαφος για την αναλυτική παρουσίαση των σημαντικότερων πρωταγωνιστών του ΠΚΦ, καθώς και την ταξινόμηση των διάφορων συγκρούσεων, αντιπαραθέσεων και δίπολων που χάραξαν την πορεία του.

Το τέταρτο κεφάλαιο επιχειρεί να κάνει μια βουτιά στα βαθιά νερά της θεωρίας. Ξεκινά με μια επισκόπηση στις προσπάθειες που έχουν γίνει για θεωρητικοποίηση της έννοιας του ανοικτού χώρου του ΠΚΦ. Στη συνέχεια, αναλύει τις διαφορετικές αντιλήψεις για τον ανοικτό χώρο που υπάρχουν στο ΠΚΦ, μεταφέροντάς τες στη σφαίρα της θεωρίας. Ισχυρίζομαι ότι υπάρχουν τρεις γραμμές θεωρητικής σκέψης που αντιστοιχούν σε τρία πολιτικά ρεύματα στο ΠΚΦ: το μοντέλο της διαβουλευτικής δημοκρατίας του Jürgen Habermas συνάδει με την κεντροαριστερή αντίληψη της «κοινωνίας των πολιτών»· το μοντέλο της αγωνιστικής δημοκρατίας των Chantal Mouffe και Ernesto Laclau επεξεργάζεται ένα πρότυπο ηγεμονίας που ταιριάζει με τις αντιλήψεις τμημάτων της παραδοσιακής αλλά και ριζοσπαστικής αριστεράς· και το μοντέλο της άμεσης δικτυακής δημοκρατίας των Antonio Negri και Michael Hardt απηχεί τις απόψεις των αυτόνομων/ελευθεριακών ομάδων και των δικτύων άμεσης δράσης που δραστηριοποιούνται στο ΠΚΦ. Τέλος, επιχειρείται μια κριτική αποτίμηση των αντιμαχόμενων θεωρητικών σχημάτων, η οποία, μεταφερόμενη στην πράξη του ΠΚΦ, διευκολύνει τη βαθύτερη κατανόηση των προβλημάτων και των αδιεξόδων που έφερε στην επιφάνεια η πολυκύμαντη διαδρομή του.

Το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο εισάγει στη διατριβή το Κοινωνικό Φόρουμ Ηνωμένων Πολιτειών, επειδή υιοθετεί ένα διαφορετικό οργανωτικό μοντέλο, το οποίο έχει ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά και φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικό ως προς την αντιμετώπιση προβλημάτων που ταλανίζουν το ΠΚΦ εδώ και μια δεκαετία. Η διερεύνηση του μοντέλου αυτού, σε συγκριτική αντιπαράθεση με την πορεία της παγκόσμιας εκδοχής των Κοινωνικών Φόρουμ, χρησιμοποιείται για την εξαγωγή των τελικών συμπερασμάτων της διατριβής.

Μεθοδολογία

Υπάρχει άφθονο υλικό για το ΠΚΦ. Έχουν γραφτεί μέχρι σήμερα επτά βιβλία, αρκετοί συλλογικοί τόμοι (με ερευνητικές εργασίες, αλλά και συλλογές μη επιστημονικών άρθρων), πολλές εργασίες δημοσιευμένες σε επιστημονικά περιοδικά, έρευνες με χρήση ερωτηματολογίου από το Ινστιτούτο Κοινωνικής και Οικονομικής Ανάλυσης της Βραζιλίας (IBASE) για όλα σχεδόν τα ΠΚΦ από το 2003 μέχρι σήμερα, μια αντίστοιχη έρευνα από το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια (Riverside) για το 5ο και 7ο ΠΚΦ και για το 1ο Κοινωνικό Φόρουμ ΗΠΑ, καθώς και αμέτρητα δημοσιογραφικού χαρακτήρα κείμενα, εύκολα προσβάσιμα στο διαδίκτυο αλλά και σε εφημερίδες. Η παρούσα διατριβή χρησιμοποιεί τις ακόλουθες μεθόδους έρευνας:

Συμμετοχική παρατήρηση

Όταν αποφάσισα να προχωρήσω στην εκπόνηση της συγκεκριμένης διατριβής δεν το έκανα για καθαρά ερευνητικούς και επιστημονικούς λόγους, αλλά και επειδή, ως μετέχουσα στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα, με ενδιέφερε η διερεύνησή του πέρα από τα κινηματικά πλαίσια. Έχω συμμετάσχει στις ακόλουθες διοργανώσεις και προπαρασκευαστικές συναντήσεις των Κοινωνικών Φόρουμ:

- 3-7/5/2006: 4ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ, Αθήνα.
- 20-25/1/2007: 7ο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ, Ναϊρόμπι, Κένυα.
- 20-23/2/2008: Προπαρασκευαστική συνάντηση για την προετοιμασία του 5ου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ, Βερολίνο, Γερμανία.
- 17-21/9/2008: 5ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ, Μάλμε, Σουηδία.
- 1-5/7/2010: 6ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία.

Έχω επίσης ταξιδέψει στην επαρχία Τσιάπας, στο νοτιοανατολικό Μεξικό, για να παρευρεθώ στη Δεύτερη Συνάντηση των Ζαπατιστικών Λαών με τους Λαούς του Κόσμου, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2007. Η εξέγερση των ζαπατίστας θεωρείται από πολλούς η αφετηρία του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος.

Στις διοργανώσεις αυτές συμμετείχα ως μέλος του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ, παρακολούθησα πλήθος εκδηλώσεων (σεμινάρια, εργαστήρια, πορείες, πολιτισμικές εκδηλώσεις), και έλαβα μέρος σε κάποιες οργανωτικές διαδικασίες (προπαρασκευαστική συνάντηση στο Βερολίνο, συνάντηση του Διεθνούς Συμβουλίου στο Ναϊρόμπι). Γνώρισα, συνομίλησα και έκανα άτυπες συνεντεύξεις σε πρόσωπα που είχαν κεντρικό ρόλο στην οργανωτική διαδικασία τόσο του ΠΚΦ όσο και του ΕΚΦ. Στα ευρωπαϊκά Φόρουμ, λόγω της εστίασης της διατριβής, φρόντισα να έρθω σε επαφή με πρόσωπα που εμπλέκονταν επίσης στα ΠΚΦ, τόσο ως μέλη του Δ.Σ. όσο και ως απλοί συμμετέχοντες. Η βιωματική εμπειρία βοήθησε στη διαμόρφωση μιας αρχικής εικόνας ως προς την κουλτούρα των Φόρουμ, τον τρόπο που διεξάγονται οι συζητήσεις και ποια θέματα θεωρούνται σημαντικά.

Κείμενα/Ανάλυση περιεχομένου

Το μέγεθος και η μορφή των Φόρουμ είναι τέτοια που είναι αδύνατο –ακόμα και για όσους συμμετέχουν σε όλες τις διοργανώσεις– να έχει κανείς μια συνολική εικόνα. Ένας αεικίνητος «φορουμίτης», για παράδειγμα, ύστερα από πέντε μέρες άσκησης δραστηριότητας, θα μπορούσε να περηφανεύεται ότι έλαβε μέρος στο 2% των δραστηριοτήτων κάποιου ΠΚΦ. Για όποιον ενδιαφέρεται για την ευρύτερη εικόνα, το κενό μπορεί να καλυφτεί από τα κείμενα. Έχω χρησιμοποιήσει τους ακόλουθους τύπους κειμένων:

- Αποτιμήσεις/Μαρτυρίες: Με την ολοκλήρωση κάθε ΠΚΦ αναρτάται στην επίσημη ιστοσελίδα του, αλλά και αλλού, μεγάλος αριθμός κειμένων που αποτιμούν την επιτυχία του από δημοσιογράφους, ακαδημαϊκούς, επιφανείς προσωπικότητες του Φόρουμ, άτομα που συμμετείχαν στην οργανωτική διαδικασία, οργανώσεις και απλούς παρατηρητές. Τα κείμενα αυτά περιγράφουν συνήθως τα τρανταχτά περιστατικά της διοργάνωσης, τον γενικότερο χαρακτήρα που θεωρούν ότι είχε, ενώ συχνά προβαίνουν σε αξιολογήσεις για την πρόοδο σε ζητήματα που παραμένουν ανοιχτά. Κάποια κείμενα είναι εξειδικευμένα, ανάλογα με το ειδικό ενδιαφέρον του σχολιαστή. Δεν λείπουν οι αντιφάσεις, αλλά ο αριθμός των κειμένων είναι πολύ μεγάλος και με λίγη υπομονή μπορεί κανείς να έχει μια ικανοποιητική εικόνα. Χρησιμοποίησα τα κείμενα

αυτά στο δεύτερο κεφάλαιο για να περιγράψω τις ημέρες του κάθε Φόρουμ.

- Πρακτικά συναντήσεων του Διεθνούς Συμβουλίου: Το Διεθνές Συμβούλιο συνεδριάζει δύο με τρεις φορές τον χρόνο και τα πρακτικά των συναντήσεων αυτών αναρτώνται στην επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ. Τα πρώτα χρόνια τα πρακτικά είχαν τη μορφή μιας σύντομης αναφοράς των θεμάτων που συζητήθηκαν και των αποφάσεων που λήφθηκαν. Επειδή συχνά υπήρχαν πολλά κενά (για παράδειγμα, δεν γινόταν ξανά αναφορά για αποφάσεις που παραπέμπονταν σε επόμενη συνάντηση), χρησιμοποίησα και συμπληρωματικές αναφορές από μέλη του Δ.Σ., οι οποίες κάποιες φορές είχαν τη μορφή μιας ουδέτερης παρουσίασης και άλλες ενός κριτικού σχολιασμού της συνάντησης, σε κάθε περίπτωση όμως παρείχαν τις απαραίτητες πληροφορίες. Τα επόμενα χρόνια τα πρακτικά εξελίχθηκαν σε μια μακροσκελή λεπτομερή περιγραφή της συνάντησης, η οποία περιλάμβανε μια γενική επισκόπηση της συζήτησης, αναφορές από τις διάφορες επιτροπές, υποεπιτροπές και ομάδες εργασίας, τις αποφάσεις που λήφθηκαν, κατάλογο των οργανώσεων που συμμετείχαν στη συνάντηση, καθώς και λεπτομέρειες για διάφορα οργανωτικά ζητήματα (προϋπολογισμός, χρηματοδότηση). Τα πρακτικά και οι συμπληρωματικές αναφορές συγκροτούν έναν λαβύρινθο 1.000 περίπου σελίδων, τον οποίο προσπάθησα να διαβώ για τους σκοπούς πάλι του δεύτερου κεφαλαίου και των τμημάτων αυτών που αφορούν την οργανωτική συγκρότηση του ΠΚΦ.
- Θεσμικά κείμενα: Με τον όρο «θεσμικά κείμενα» εννοώ τα κείμενα αυτά που συγκροτούν το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο του ΠΚΦ και περιλαμβάνουν τον Χάρτη Αρχών, που αποτελεί το καταστατικό του, το ιδρυτικό κείμενο του Δ.Σ., το κείμενο με τις κατευθυντήριες γραμμές που εκδόθηκε μετά το φιάσκο του 7ου ΠΚΦ και στην πραγματικότητα ήταν μια εξειδίκευση του αρχικού καταστατικού, και διάφορα κείμενα και ανακοινώσεις που εκδόθηκαν από συλλογικούς φορείς και θεωρήθηκαν σημαντικά. Μετέφρασα τα περισσότερα από τα κείμενα αυτά και τα παρουσιάζω αυτούσια ως παραρτήματα, ενώ τα αναλύω, τόσο ως προς το περιεχόμενό τους όσο και ως προς τις αντιδράσεις που προκάλεσαν, στην αντίστοιχη ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου.

Οι αντιπαραθέσεις και οι συζητήσεις στο ΠΚΦ, που διεξάγονται στις ετήσιες συναντήσεις και μέσα από τα διάφορα κείμενα, συνεχίζονται στις ανοικτές λίστες αλληλογραφίας και στα φόρουμ συζητήσεων. Παρακολουθώ σταθερά και συστηματικά τρεις λίστες (WSF-Discuss, 2011movements-fsm discussion, Fse-esf), οι οποίες ήταν εξαιρετικά χρήσιμες όχι μόνο για τον εντοπισμό των θεμάτων που κατά καιρούς θεωρούνται σημαντικά και την καλύτερη κατανόηση του κλίματος που κυριαρχεί, αλλά και επειδή έτσι ανακάλυψα σημαντικά έγγραφα που διαφορετικά θα αγνοούσα, καλύπτοντας ορισμένα κενά που άφησε η αναζήτηση πληροφοριών μέσα από τα κείμενα και τη συμμετοχική παρατήρηση.

Πέρα από τις βιβλιογραφικές πηγές, δικτυακές και μη, που αναφέρονται στο τέλος της διατριβής, αξίζει ιδιαίτερη αναφορά στην επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ, η οποία παρέχει αναλυτικές πληροφορίες σε πέντε γλώσσες, καθώς επίσης και στην ιστοσελίδα OpenSpaceForum, που είναι αφιερωμένη αποκλειστικά στον ανοιχτό χώρο του Φόρουμ.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ανάδυση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος⁵ και δημιουργία του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ

1.1. Το τέλος της μοναξιάς

Η εβδομάδα [εκείνη], στο τέλος του αιώνα, ήταν ένα άλμα του πλανήτη προς τα εμπρός, μια πτήση με αερόστατο πάνω από τη νέα χιλιετηρίδα, ένας απρόσκλητος ελέφαντας. Ήταν μια ανεξέλεγκτη μαζική εξέγερση, μια θεία παρέμβαση, ένας κυκλοφοριακός εφιάλτης, όνειρο για τους ακτιβιστές ανθρώπινων δικαιωμάτων. Τα ταξί τράβηξαν χειρόφρενο, οι λιμενεργάτες έκλεισαν όλα τα λιμάνια της Δυτικής ακτής, οι αγρότες κατέβηκαν στην πόλη, οι φοιτητές ύψωσαν φωνή σε καθιστικές διαμαρτυρίες, απλοί άνθρωποι συμμετείχαν και ο λαός κυβερνούσε (Thomas, 2000, σελ. 28).

Το πιο πάνω απόσπασμα περιγράφει το πενταήμερο των μαζικών διαδηλώσεων και κινηματικών δράσεων στο Σιάτλ των ΗΠΑ, τον Νοέμβριο του 1999, με αφορμή την έναρξη της τρίτης διυπουργικής διάσκεψης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), που είχε στόχο την επιτάχυνση και διεύρυνση της διαδικασίας οικονομικής παγκοσμιοποίησης περνώντας από έναν νέο κύκλο διαπραγματεύσεων για την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση του εμπορίου στους τομείς της γεωργίας και των υπηρεσιών. Η «μάχη του Σιάτλ», όπως έγινε γνωστή λόγω των εξαιρετικά βίαιων συγκρούσεων ανάμεσα σε

⁵ Από ένα πλήθος ονομασιών, όπως «κίνημα παγκόσμιας δικαιοσύνης», «κίνημα εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης», «κίνημα παγκοσμιοποίησης από τα κάτω», «κίνημα των κινήματων» κ.λπ., επιλέγω τη συγκεκριμένη ονομασία και τη χρησιμοποιώ στο εξής εναλλακτικά με την πιο επίσημη, «κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση», επειδή είναι οι ευρύτερα διαδεδομένες ανάμεσα στους συμμετέχοντες στο συγκεκριμένο κίνημα, τουλάχιστον στην ευρωπαϊκή του εκφορά, που είναι η ισχυρότερη. Οι Βορειοαμερικανοί προτιμούν να τονίζουν τη δημιουργική πλευρά του κινήματος και την ικανότητά του να προσφέρει εναλλακτικές λύσεις, κι έτσι αναφέρονται σε αυτό ως «κίνημα για την παγκόσμια δικαιοσύνη», υπενθυμίζοντας ταυτόχρονα ότι η «βάφτιση» με αρνητικούς όρους, ως ενάντια σε κάτι, έγινε από τα ΜΜΕ, για να υιοθετηθεί στη συνέχεια από το ίδιο το κίνημα.

διαδηλωτές και αστυνομικές δυνάμεις –που εγκαινίασαν κατά κάποιο τρόπο μια νέα περίοδο σκληρής κρατικής καταστολής απέναντι σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στις χώρες της Δύσης–, αποτέλεσε την κορύφωση των δράσεων, αλλά και την πρώτη δημόσια αναγνώριση από τα παγκόσμια ΜΜΕ του κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Ήταν ένα σημαντικό ποιοτικό βήμα στην πορεία των αντιστάσεων απέναντι στο καινούργιο πρόσωπο του καπιταλισμού και η αρχή ενός νέου κύκλου αγώνων, που έβαλε τέλος στην κινηματική νηνεμία του πρώτου μισού της δεκαετίας του 1990 και στην αυστηρή επαγγελματική εκφορά της διαμαρτυρίας, σήμα κατατεθέν της δεκαετίας του 1980 σε Ευρώπη και Βόρεια Αμερική. Έφερε έναν νέο αέρα, όχι εντελώς άγνωστο αλλά ούτε και τόσο οικείο, στο πεδίο της πολιτικής κινητοποίησης, που είχε ατονήσει ως αποτέλεσμα της πλήρους μέχρι τότε κυριαρχίας του νεοφιλελεύθερου δόγματος περί τέλους της Ιστορίας.

Το πλήθος των διαδηλωτών στο Σιάτλ επέκρινε τον ιεραρχικό, ελιτίστικο και αντιδημοκρατικό χαρακτήρα των διαπραγματεύσεων του ΠΟΕ και προέβαλε την άποψη ότι οι αποφάσεις του είχαν στόχο να επιβάλουν την ηγεμονία των πολυεθνικών εταιρειών και την απόλυτη ελευθερία του εμπορίου δίχως νομική προστασία της εργασίας και του περιβάλλοντος. Η κινητοποίηση ήταν άρτια συντονισμένη⁶ και κέρδισε τη μάχη: οι διαδηλωτές μπλόκαραν τους δρόμους και προχώρησαν σε καθιστικές διαμαρτυρίες μπροστά από το συνεδριακό κέντρο όπου θα λάμβαναν χώρα οι διαπραγματεύσεις, με αποτέλεσμα ο πρόεδρος των ΗΠΑ, διάφοροι υπουργοί, αλλά και άλλοι σύνεδροι να τραπούν σε φυγή, και η συνδιάσκεψη να διακοπεί άρον άρον! Τα γεγονότα απέσπασαν μεμιάς τα φώτα της δημοσιότητας, αφού ένα τόσο μαζικό, πολύχρωμο, εκκεντρικό και συντονισμένο πλήθος είχε να φανεί στους δρόμους βορειοαμερικανικής πόλης από την εποχή των διαδηλώσεων κατά του πολέμου στο Βιετνάμ, αλλά και επειδή ο κατασταλτικός ζήλος της αστυνομίας –που χρησιμοποίησε ελικόπτερα, πλαστικές σφαίρες και κάθε λογής χημικά αέρια–, σε συνδυασμό με τη μαχητικότητα των διαδηλωτών, μετέτρεψε το κέντρο της

⁶ Για την οργάνωση των εκδηλώσεων διαμαρτυρίας συγκροτήθηκε το Δίκτυο Άμεσης Δράσης (Direct Action Network – DAN), το οποίο, μερικές εβδομάδες πριν από τη σύνοδο, πραγματοποίησε ειδικά σεμινάρια για τις τεχνικές μη βίαιης άμεσης δράσης και πολιτικής ανυπακοής, που περιλάμβαναν αποκλεισμούς δρόμων, στήσιμο οδοφραγμάτων, σχηματισμό ανθρώπινων αλυσίδων, δημιουργία ομάδων παροχής πρώτων βοηθειών και ίδρυση ανεξάρτητου κέντρου ενημέρωσης, το γνωστό Ιντιμίντια. Δημιουργήθηκε, επίσης, ιστότοπος με την ονομασία «Stop the WTO round» (Σταματήστε τις διαπραγματεύσεις του ΠΟΕ), ο οποίος χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο συντονισμού και κινητοποίησης, με εντυπωσιακά αποτελέσματα.

πόλης σε πεδίο μάχης για τρία μερόνυχτα. Εκείνο, ωστόσο, που κατέστησε τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στο Σιάτλ σημείο καμπής στους μέχρι τότε αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό ήταν η συμπίεση στο ίδιο κίνημα ομάδων και οργανώσεων με ανύπαρκτες, ή και ανταγωνιστικές, μέχρι τότε σχέσεις.

Ομάδες άμεσης δράσης, αναρχικοί, οπαδοί ελευθεριακών εγχειρημάτων, ζωνών αυτονομίας και καταλήψεων δημόσιων χώρων βρέθηκαν δίπλα σε μη κυβερνητικές οργανώσεις, ενώσεις καταναλωτών, θρησκευτικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις, καθώς και άλλες μετριοπαθείς συλλογικότητες· συνδικάτα, αγροτικές οργανώσεις και κινήματα από χώρες του Νότου δίπλα σε αντίστοιχες ομάδες του Βορρά· και, τέλος, το εργατικό κίνημα σε όλες του τις εκφάνσεις, από μεγάλα μετριοπαθή γραφειοκρατικά συνδικάτα μέχρι μαχητικά σωματεία βάσης, δίπλα στο πολύχρωμο πλήθος των νέων κοινωνικών κινήματων, φεμινιστικών, φοιτητικών, οικολογικών, ειρηνιστικών, σεξουαλικού προσανατολισμού. Το απόσταγμα αυτής της συνύπαρξης αποτυπώθηκε στο σύνθημα «Turtles and Teamsters, Together at Last!» (Χελώνες και φορτηγατζήδες, επιτέλους μαζί!), το οποίο, από πανό στους δρόμους του Σιάτλ, κατέληξε να αποτελεί τη φιλοσοφία που οδήγησε το κίνημα στα επόμενα βήματα. Το πιο παράξενο ζευγάρι του Σιάτλ, οι Teamsters, οι οδηγοί φορτηγών, οι οποίοι αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα εργατικά συνδικάτα στις ΗΠΑ, και οι Turtles, μέλη οικολογικών οργανώσεων που επέλεξαν να διαμαρτυρηθούν για την περιβαλλοντική υποβάθμιση του πλανήτη έχοντας μεταμφιεστεί σε γιγάντιες πράσινες θαλάσσιες χελώνες⁷, έγινε σύμβολο για την αναγκαιότητα συνένωσης όλων των μορφών πάλης ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Το Σιάτλ, ωστόσο, δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία. Οι πολύμορφοι αγώνες που προηγήθηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο είχαν στρώσει τον δρόμο.

1.2. Το νέο περιβάλλον

Κάπου στα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι αρχές του κεϋνσιανισμού, κυρίαρχες για περίπου μισό αιώνα στην παγκόσμια πολιτική οικονομία,

⁷ Οι 500 «χελώνες» που ξέβρασε το κύμα διαμαρτυρίας στους δρόμους του Σιάτλ είχαν έναν επιπρόσθετο λόγο να είναι δυσареστημένες: ο ΠΟΕ είχε πρόσφατα καταργήσει έναν νόμο των ΗΠΑ ο οποίος απαγόρευε την αλίευση γαρίδων με δίκτυα που θα μπορούσαν να παγιδεύσουν θαλάσσιες χελώνες, με το αιτιολογικό ότι αποτελούσε άδικο περιορισμό του εμπορίου (Howse, 2002).

δείχνουν να χάνουν έδαφος. Ο νεοφιλελευθερισμός, ένα περιθωριακό μέχρι εκείνη τη στιγμή ακαδημαϊκό ρεύμα, βρίσκει οπαδούς στην πολιτική ελίτ των πλουσιότερων και ισχυρότερων χωρών του πλανήτη, η οποία αρχίζει να εφαρμόζει τις συνταγές του με ζήλο. Η κρατική παρέμβαση στην οικονομία δίνει τη θέση της στην αντίληψη ότι οποιαδήποτε ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας –από τις προσπάθειες για καταπολέμηση της φτώχειας, την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, μέχρι την προστασία των εργαζομένων και του περιβάλλοντος– είναι επιζήμια. Το για ποιους ακριβώς θα φαινόταν τα επόμενα χρόνια όταν μια σειρά νεοφιλελεύθερες πολιτικές –ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας, εκτεταμένες αποκρατικοποιήσεις, αλλαγή των φορολογικών σχεδίων σε βάρος της πλειονότητας του πληθυσμού– εφαρμόζονται τόσο στις πλούσιες χώρες του Βορρά όσο και στις αναπτυσσόμενες του Νότου, επιφέροντας τη σταδιακή συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, την απαξίωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, την εκτόξευση της ανεργίας και τη δραματική αύξηση της φτώχειας και των ανισοτήτων.

Παράλληλα, παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές στη μορφή και την οργάνωση του παγκόσμιου καπιταλισμού, οι οποίες συνδέονται με το φαινόμενο που συνηθίζουμε να αποκαλούμε «οικονομική παγκοσμιοποίηση»⁸: απελευθερώνεται η ροή των κεφαλαίων και αυξάνεται δραματικά ο όγκος τους, το παγκόσμιο εμπόριο επεκτείνεται με ταχύτερους ρυθμούς από την παγκόσμια παραγωγή, μεγάλες επιχειρήσεις μετεγκαθίστανται σε χώρες με φτηνά εργατικά χέρια, ενώ ενισχύεται η νομιότυπη φοροδιαφυγή μέσω υπεράκτιων δομών που στερεί πόρους από τις εθνικές οικονομίες. Η διόγκωση των παγκόσμιων οικονομικών αγορών συνδέεται με την εκτόξευση της παραγωγής των πολυεθνικών εταιρειών, που πλέον διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην οργάνωση της νέας παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας, από κοινού με τις πολυεθνικές τράπεζες, οι οποίες αποτελούν τους σημαντικότερους συντελεστές του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, που σταδιακά εκτοπίζει τον βιομηχανικό. Τμήμα των χρεών των μεγάλων επιχειρήσεων και των τραπεζών μεταφέρεται συστηματικά στο κράτος ως δημόσιο χρέος, και επιβαρύνει τελικά τους φορολογούμενους. Οι εθνικές κυβερνήσεις προσαρμόζονται στις πιέσεις

⁸ Τόνοι μελανιού έχουν χυθεί για να περιγράψουν και να αναλύσουν την παγκοσμιοποίηση, που έχει αναδειχθεί σε μια από τις σημαντικότερες συζητήσεις της εποχής μας. Από τις πιο ολοκληρωμένες προσπάθειες ανάλυσης και κατανόησης του φαινομένου αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, το βιβλίο *Παγκοσμιοποίηση/Αντι-Παγκοσμιοποίηση* των David Held και Antony McGrew (2004).

των παγκόσμιων οικονομικών αγορών, υιοθετώντας με εντυπωσιακή ομοιογένεια νεοφιλελεύθερες πολιτικές, αδυνατώντας να προσφέρουν στους πολίτες τους βασικά αγαθά και υπηρεσίες.

Η αφαίρεση εξουσιών από τα κράτη συνδυάζεται με την ανάπτυξη περίπλοκων δικτύων πολιτικής αλληλεπίδρασης, με τη δημιουργία πολυμερών οργανισμών και υπηρεσιών, και την αύξηση των διεθνών συμφωνιών και των παγκόσμιων φόρουμ για χάραξη πολιτικής. Τα όρια μεταξύ εξωτερικής και εγχώριας πολιτικής γίνονται ολοένα πιο δυσδιάκριτα, επιφέροντας πλήγματα στη δημοκρατική οργάνωση των κοινωνιών, αφού μέρος των εξουσιών μεταφέρεται από τα κράτη σε μη εκλεγμένα περιφερειακά ή παγκόσμια όργανα. Οι κανόνες της πλανητικής οικονομίας επιβάλλονται σε μεγάλο βαθμό από διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, όπως: ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), που ιδρύθηκε το 1994 για να διαχειριστεί το διακρατικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών· το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), που συστάθηκε το 1944 για να εγγυηθεί τη νομισματική σταθερότητα των χωρών μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, άλλαξε όμως ρόλο τη δεκαετία του 1980, αναλαμβάνοντας κυρίως τη διαχείριση του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών, θέτοντας παράλληλα αυστηρούς όρους στον έλεγχο των οικονομικών τους· και η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ), που δημιουργήθηκε το 1945 με στόχο την ανοικοδόμηση της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας, αλλά, όπως και το ΔΝΤ, προσαρμόστηκε στις νέες συνθήκες, χρηματοδοτώντας κυρίως έργα υποδομής στις αναπτυσσόμενες χώρες, με αντάλλαγμα τη φιλελευθεροποίηση των οικονομιών τους. Τέλος, η δημιουργία νέων, αλλά και η ενδυνάμωση και εμβάθυνση παλιών, διακρατικών περιφερειακών συνεργασιών –όπως π.χ. η Ε.Ε. στην Ευρώπη, η SADC στην υποσαχάρια Αφρική, η ASEAN στη Νοτιοανατολική Ασία και η Mercosur στη Νότια Αμερική– και η καθιέρωση διασυνοριακών ζωνών ελεύθερου εμπορίου και άλλων οικονομικών συναλλαγών σε όλο τον κόσμο διευρύνουν την επιρροή των δυνάμεων της παγκόσμιας αγοράς στην εθνική οικονομική ζωή.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η νεοφιλελεύθερη επέλαση ήταν οξύτερη στις χώρες της περιφέρειας, όντας πιο ευάλωτες, είτε επειδή είχαν σχετικά πρόσφατα απαλλαγεί από δικτατορικά καθεστώτα, για παράδειγμα στη Λατινική Αμερική και τη Νοτιοανατολική Ασία, είτε γιατί ανάρρωναν ακόμη από τις πληγές που είχε αφήσει η αποικιοκρατία, όπως ήταν η περίπτωση των χωρών της Αφρικής. Με πρόσημο το εθνικό χρέος –που εκτοξεύτηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 κυρίως λόγω της απότομης αύξησης των επιτοκίων

δανεισμού, της μείωσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων (οι εξαγωγές των οποίων αποτελούσαν σημαντικό μέρος του ΑΕΠ των χωρών αυτών), της αύξησης της τιμής των καυσίμων εξαιτίας των διαδοχικών πετρελαϊκών κρίσεων της δεκαετίας του 1970, καθώς και των μη ευνοϊκών για τις χώρες αυτές κανόνων του διεθνούς εμπορίου–, η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο επέβαλαν μια σειρά προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής σε χώρες της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Τα SAPs (Structural Adjustment Programs), όπως έγιναν γνωστά τα προγράμματα αυτά, περιλάμβαναν εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις δημόσιων επιχειρήσεων, περικοπές δημόσιων δαπανών, άρση κάθε περιορισμού στο εμπόριο και τις επενδύσεις, καθώς και δραματικές μειώσεις σε μισθούς και συντάξεις.

Το διάστημα 1980-1993, 70 αναπτυσσόμενες χώρες βρέθηκαν στη δίνη 566 τέτοιων προγραμμάτων, που είχαν ως αποτέλεσμα την πρωτοφανή αύξηση των επιπέδων φτώχειας, ανεργίας, αναλφαβητισμού και υποσιτισμού, ενώ παράλληλα οι διακηρυγμένοι στόχοι των προγραμμάτων δεν επιτεύχθηκαν στις περισσότερες περιπτώσεις. Αντίθετα, το ΑΕΠ μειώθηκε και το χρέος αυξήθηκε, εγκλωβίζοντας τις χώρες αυτές σε έναν φαύλο κύκλο ανηλεούς λιτότητας και αναδιάρθρωσης (Ismi, 2004, σελ. 9). Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, στη Λατινική Αμερική, ολόκληρες εθνικές οικονομίες και τα περιουσιακά τους στοιχεία βρέθηκαν στα χέρια του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου των ΗΠΑ (Χάρβεϊ, 2006, σελ. 88), ενώ στην Αφρική η κρίση χρέους μετατράπηκε σε πραγματική ανθρωπιστική καταστροφή, αφού τα μέτρα οδήγησαν σε κατάρρευση μεγάλο μέρος των εθνικών συστημάτων υγείας, αφήνοντας 200 εκατομμύρια Αφρικανούς χωρίς ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, μειώνοντας κατ' επέκταση το προσδόκιμο ζωής στις περισσότερες χώρες της ηπείρου (Ismi, 2004, σελ. 12).

Τα SAPs είχαν επίσης την ευθύνη για μια τεραστίων διαστάσεων εισροή κεφαλαίου από τον παγκόσμιο Νότο στον παγκόσμιο Βορρά: σε διάστημα μόλις έξι ετών, από το 1984 μέχρι το 1990, 178 δισεκατομμύρια δολάρια μεταφέρθηκαν από αναπτυσσόμενες χώρες σε μεγάλες τράπεζες της Δύσης, κάτι που ίσως αποτελεί τη βιαιότερη ανακατανομή πόρων στην πρόσφατη ιστορία, την οποία ακόμα και ο πρώην διευθυντής της Παγκόσμιας Τράπεζας, Μόρις Μίλερ, χαρακτήρισε ως συγκρίσιμη μόνο με τη λεηλασία της Λατινικής Αμερικής από τους κονκισταδόρες (Bello κ.ά., 1993-94, σελ. 44).

1.3. Οι πρώτες αντιστάσεις

Οι εξελίξεις αυτές πυροδότησαν ένα μεγάλο κύμα διαμαρτυρίας στις χώρες όπου εφαρμόστηκαν τα διαρθρωτικά προγράμματα. Οι αντιστάσεις των πολιτών έμειναν στην ιστορία ως «ταραχές του ΔΝΤ», παρότι στις περισσότερες περιπτώσεις αφορούσαν μαζικές ειρηνικές διαμαρτυρίες που ήρθαν αντιμέτωπες με ισχυρές δόσεις κρατικής καταστολής. Οι μορφές της διαμαρτυρίας ποίκιλλαν ανάλογα τη χώρα, από γενικές απεργίες διαρκείας – όπως στο Περού, το Εκουαδόρ και τη Βολιβία–, εξεγέρσεις για το δικαίωμα στα τρόφιμα (food riots) –Μαρόκο, Βραζιλία, Αϊτή–, μέχρι μαζικές διαδηλώσεις που πνίγηκαν στο αίμα – Σουδάν, Νιγηρία, Τουρκία, Χιλή (Bello κ.ά., 1993-94). Σε πολλές χώρες οι πολίτες προκάλεσαν πολιτική κρίση και ανατροπή των κυβερνήσεων, όμως στις περισσότερες περιπτώσεις οι νέες ηγεσίες δεν κατάφεραν να αποδεσμευτούν από τις επιταγές του ΔΝΤ και της ΠΤ, με αποτέλεσμα να συνεχιστεί η πολιτική των «διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων».

Το ξέσπασμα της λαϊκής αγανάκτησης σε πολλές χώρες του Νότου δεν ανέκοψε την ξέφρενη πορεία καταστροφής των εθνικών οικονομιών και κοινωνιών που επέφεραν τα προγράμματα, δημιούργησε όμως τις προϋποθέσεις για την οικοδόμηση ενός παγκόσμιου κινήματος ενάντια στις αρνητικές όψεις της παγκοσμιοποίησης. Η αποτυχία των νέων ηγεσιών να αλλάξουν πλεύση, εκεί όπου οι εθνικές κυβερνήσεις ανατράπηκαν από τις πιέσεις των πολιτών, φανέρωσε μεν την ανικανότητα και την απροθυμία αυτών των πολιτικών δυνάμεων να συγκρουστούν με το παγκόσμιο οικονομικό κατεστημένο, κυρίως όμως ανέδειξε την αναγκαιότητα για νέες μορφές αγώνα σε υπερεθνικό επίπεδο, έτσι ώστε να έρθουν σε επαφή οι λαοί των χωρών που υπέφεραν και να καταστούν ικανοί να επιφέρουν πλήγματα στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς που λειτουργούσαν ως όχημα επιβολής των νεοφιλελεύθερων μέτρων.

Παράλληλα, η σχιζοφρενικά ομοιόμορφη πολιτική των προγραμμάτων σε τόσο διαφορετικές χώρες για περισσότερο από μια εικοσαετία, καθώς και τα επακόλουθα, παρόμοια επίσης, αρνητικά αποτελέσματα στους λαούς όλων αυτών των χωρών, άρχισαν να δημιουργούν σταδιακά ένα διακριτό κοινωνικό ρεύμα με αντινεοφιλελεύθερη συνείδηση και πολιτικό λόγο που συνέδεε μια σειρά προβλήματα –αγροτικά, οικολογικά, γυναικεία, ιθαγενικά, εκπαιδευτικά– με τις εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία και τις διαδικασίες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Δημιουργήθηκαν, έτσι, κινηματικά δίκτυα

και οργανώσεις στις χώρες του Νότου, με τοπική δράση αλλά παγκόσμια πολιτική ματιά, τα οποία επιχείρησαν να δώσουν νόημα στη συμπίεση του αγρότη από τη Βραζιλία με την εργάτρια από το Μεξικό και τον ψαρά από τη Σενεγάλη, φωτίζοντας τους τρόπους με τους οποίους το ίδιο φαινόμενο –η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση– στερεί στον πρώτο τον σπόρο του και τον αναγκάζει να αγοράζει το «δικαίωμα» στη χρήση του, στην άλλη έναν αξιοπρεπή μισθό και την ελάχιστη κοινωνική προστασία, και στον τελευταίο μια καλή ψαριά, εξαιτίας των ευρωπαϊκών αλιευτικών σκαφών που λεηλατούν τις παράκτιες περιοχές τις Αφρικής στο πλαίσιο των συμφωνιών ελεύθερου εμπορίου.

1.4. Η γέννηση

Αν η κυοφορία του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινηματικού εμβρύου έλαβε χώρα σε κάθε γωνιά του πλανήτη όπου οι άνθρωποι βίωναν τις καταστροφικές συνέπειες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, η γέννησή του πραγματοποιήθηκε στα βάθη της μεξικανικής ζούγκλας το 1996, όταν ο EZLN (Εθνικοαπελευθερωτικός Ζαπατιστικός Στρατός) συγκάλεσε την Πρώτη Διηπειρωτική Συνάντηση για την Ανθρωπότητα και Ενάντια στον Νεοφιλελευθερισμό. Περίπου 5.000 άνθρωποι από 42 χώρες συγκεντρώθηκαν στην πολιτεία Τσιάπας του νοτιοδυτικού Μεξικού και εξέδωσαν μια διακήρυξη που στόχο είχε τη συγκρότηση ενός παγκόσμιου δικτύου όλων των αντιστάσεων και αγώνων ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό (Ραμίρες, 2007, σελ. 119).

Οι ζαπατίστας εισέβαλαν αιφνιδιαστικά στο πολιτικό τοπίο του Μεξικού, αλλά και ολόκληρου του κόσμου, την 1η Ιανουαρίου 1994 –καθόλου τυχαία, αφού εκείνη την ημέρα τέθηκε σε ισχύ η οικονομική συμφωνία ανάμεσα στο Μεξικό, τις ΗΠΑ και τον Καναδά για τη δημιουργία της Βορειοαμερικανικής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (NAFTA)– όταν κατέλαβαν στρατιωτικά εφτά πόλεις της Τσιάπας, ζητώντας στέγη, γη, δουλειά, υγεία, μόρφωση, τροφή, ελευθερία, ανεξαρτησία, δικαιοσύνη, δημοκρατία και ειρήνη (ό.π., σελ. 77). Διατηρώντας ελάχιστες ομοιότητες με τα παραδοσιακά αντάρτικα της Λατινικής Αμερικής, δεν έθεσαν ποτέ θέμα για κατάκτηση της εξουσίας, ούτε για ίδρυση ανεξάρτητου κράτους των ιθαγενών της Τσιάπας. Στον πυρήνα της εξέγερσής

τους τοποθέτησαν την αξιοπρέπεια και την αυτονομία των ιθαγενών⁹, συνδέοντάς τες μιας εξαρχής με την ανάγκη παγκοσμιοποίησης και οριζόντιας δικτύωσης της αντίστασης, για την αντιμετώπιση εκείνου που ονόμασαν «Δ' Παγκόσμιο Πόλεμο»¹⁰, με αντιπάλους τους θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού και εκείνους που προβάλλουν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, αντίσταση σε αυτόν. Αρνήθηκαν τον ρόλο της επαναστατικής πρωτοπορίας, μίλησαν για κατάργηση των δομών εξουσίας και οικονομικής εκμετάλλευσης που επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση, μέσα όμως από αγώνες που θα ανατρέπουν τα παραδοσιακά ιεραρχικά πρότυπα και θα σέβονται τα διαφορετικά υποδείγματα οργάνωσης της αντίστασης, καθώς και τις επιμέρους κουλτούρες και παραδόσεις. Εξέφρασαν σεβασμό στη διαφορετικότητα –«Ένας κόσμος που να χωράει πολλούς κόσμους»– και πίστη στην άμεση δημοκρατία, τη δημιουργία ζωνών αυτονομίας και στον κανόνα «να διοικείς υπακούοντας». Χρησιμοποίησαν με εξαιρετικά ευφυή τρόπο τις νέες τεχνολογίες και, με κεντρικό εκφραστή τον υποδιοικητή Μάρκος, βομβάρδισαν το διαδίκτυο με διηγήματα, παραμύθια, παραβολές από την ιθαγενική μυθολογία, αναλύσεις και πολιτικούς λόγους που ελάχιστη σχέση είχαν με τον παραδοσιακό «ξύλινο» λόγο της αριστεράς. Το μήνυμά τους γρήγορα ξεπέρασε τα όρια της Τσιάπας, έφτασε σε όλες τις γωνιές του πλανήτη, αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία ενός παγκόσμιου κινήματος και σήμανε την απαρχή μιας νέας ριζοσπαστικοποίησης, διαφορετικής από αυτήν των προηγούμενων χρόνων.

Οι εξελίξεις στην Τσιάπας και η Διακήρυξη του 1996 (Δεύτερη Διακήρυξη της Λα Ρεαλιδάδ για την Ανθρωπότητα και Εναντία στον Νεοφιλελευθερισμό) οδήγησαν σε μια δεύτερη παρόμοια Διηπειρωτική Συνάντηση στην Ισπανία, το καλοκαίρι του 1997, όπου αποφασίστηκε η δημιουργία της Παγκόσμιας Δράσης των Λαών (Peoples Global Action – PGA), ενός υπερεθνικού δικτύου, στο οποίο συμμετείχαν κινήματα και οργανώσεις βάσης που προέρχονταν από χώρες του Νότου και, δευτερευόντως, ομάδες από τον παγκόσμιο Βορρά,

⁹ Στην Τσιάπας, τη νοτιότερη αλλά και φτωχότερη πολιτεία του Μεξικού, ζουν σε άθλιες συνθήκες περίπου ένα εκατομμύριο ιθαγενείς, η επιβίωση των οποίων απειλείται από τα κυβερνητικά σχέδια εκμετάλλευσης των αποθεμάτων πετρελαίου και δασικού πλούτου της περιοχής.

¹⁰ Ως «Γ' Παγκόσμιος Πόλεμος» νοείται η σύγκρουση ανάμεσα στις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Βλ. σχετική συνέντευξη του υποδιοικητή Μάρκος στον Ραμονέ, 2001.

κυρίως αναρχικού και αυτόνομου πολιτικού προσανατολισμού¹¹. Βασικός στόχος του PGA ήταν να συντονίσει τις ετερόκλητες αντιστάσεις σε Βορρά και Νότο, σε ισότιμη βάση και με σεβασμό στην αυτονομία και την ταυτότητα της κάθε οργάνωσης. Προέκρινε μορφές δράσης που δεν βασιζόνταν στη συνδιαλλαγή με τους καπιταλιστικούς θεσμούς, ήταν αρκούντως συγκρουσιακές και εμπνέονταν από τη λογική της πολιτικής ανυπακοής, και υιοθέτησε μια οργανωτική φιλοσοφία στη βάση της άμεσης δημοκρατίας, της αποκέντρωσης και της αυτοοργάνωσης. Παρόλο που στόχευε ολόκληρο το σύστημα κυριαρχίας, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, κρίνοντάς τον ως το ισχυρότερο όχημα επιβολής της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, καθώς προωθούσε δυσμενείς για τους λαούς και το περιβάλλον διεθνείς συμφωνίες, όχι μόνο σε θέματα εμπορίου, αλλά και για τη γεωργία, τις υπηρεσίες, τα πνευματικά δικαιώματα και τις επενδύσεις (Peoples' Global Action Manifesto, 1998).

Ένας από τους άμεσους στόχους του PGA ήταν η ανατροπή των σχεδίων για σύναψη της Πολυμερούς Συμφωνίας για τις Επενδύσεις (Multilateral Investment Agreement – MAI), μιας διεθνούς συμφωνίας –για την επίτευξή της διεξάγονταν διαπραγματεύσεις εν κρυπτώ από το 1995, στα πλαίσια του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης– η οποία προοριζόταν να προστατεύσει τις διεθνείς επενδύσεις, περιορίζοντας δραστικά τη δικαιοδοσία των κρατών να ρυθμίζουν την είσοδο και τη λειτουργία των πολυεθνικών εταιρειών και των ξένων επενδυτών. Η διαρροή του προσχεδίου της συμφωνίας το 1997 και η διάδοσή του, αρχικά από κινηματικά δίκτυα που δραστηριοποιούνταν ενάντια στις συνθήκες ελεύθερου εμπορίου στη Βόρεια Αμερική, κινητοποίησε ταχύτατα άλλα παρόμοια δίκτυα σε ολόκληρο τον πλανήτη, αλλά και το PGA και πλήθος ΜΚΟ, διανοουμένων και οικολογικών οργανώσεων, έτσι ώστε συσπειρώθηκαν όλοι μαζί σε μια μεγάλη εκστρατεία ενάντια στη MAI (Seoane κ.ά., 2002, σελ. 102).

Έπειτα από έναν χρόνο μαχητικής παγκόσμιας κινητοποίησης –που περιλάμβανε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στα γραφεία του ΟΟΣΑ στο Παρίσι όπου

¹¹ Ενδεικτική είναι η σύνθεση της πρώτης οργανωτικής επιτροπής, όπου βρίσκουμε το κίνημα των σαντινίστας από τη Νικαράγουα, το πολιτικό σκέλος των ζαπατίστας (Εθνικοαπελευθερωτικό Ζαπατιστικό Μέτωπο – FZLN), το κίνημα των ακτημόνων της Βραζιλίας (MST), τρεις οργανώσεις αυτοχθόνων (από Νέα Ζηλανδία, Ωκεανία και Νιγηρία), δύο κινήματα αγροτών (Ινδία, Φιλιππίνες), ένα ευρωπαϊκό δίκτυο φοιτητών και νέων, και μια γυναικεία οργάνωση για θέματα υγείας από την Ουκρανία (Κανελλόπουλος, 2009, σελ. 266).

γίνονταν οι συνομιλίες, αλλά και μια τεράστια ενημερωτική καμπάνια που, με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών, κυρίως του διαδικτύου, πέτυχε να συσπειρώσει ευρεία γκάμα οργανώσεων σε επιμέρους δράσεις– ο ΟΟΣΑ ανακοίνωσε τη λήξη των διαπραγματεύσεων και την απόσυρση των σχεδίων για συμφωνία. Ήταν η πρώτη μεγάλη νίκη του νεογέννητου τότε κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση!

Το επόμενο βήμα ήταν η ανακήρυξη από το PGA της 16ης Μάη 1998 – ημέρα έναρξης της δεύτερης διυπουργικής διάσκεψης του ΠΟΕ στη Γενεύη, καθώς και της συνόδου των G8 στο Μπέρμιγχαμ– ως «Παγκόσμιας Ημέρας Δράσης». Εκείνη την ημέρα και τις δύο επόμενες πραγματοποιήθηκαν 43 εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και άλλες συμβολικές δράσεις σε 41 πόλεις 22 χωρών σε ολόκληρο τον πλανήτη (Wood, 2004, σελ. 86). Οι εκδηλώσεις περιλάμβαναν γιορτές στους δρόμους, καθιστικές διαμαρτυρίες, καταλήψεις δημόσιων κτηρίων, πορείες με αναμμένα κεριά, σιωπηλές διαδηλώσεις, θέατρο δρόμου. Δεν έλειψαν οι φθορές σε υποκαταστήματα μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών, ειδικά εκείνων που, σύμφωνα με τους ακτιβιστές, αποτελούσαν τα απεχθέστερα σύμβολα του νεοφιλελευθερισμού, όπως η McDonald's και η Nike, καθώς και σε τράπεζες και χρηματιστήρια (Κανελλόπουλος, 2009, σελ. 97).

Στο Μπέρμιγχαμ, οι ηγέτες των οκτώ μεγαλύτερων βιομηχανικών χωρών της Δύσης συνευρέθηκαν –ομολογουμένως όχι και τόσο αρμονικά– με 75.000 διαδηλωτές, οι οποίοι δημιούργησαν μια ανθρώπινη αλυσίδα περικυκλώνοντας τον χώρο της συνόδου, ενώ 6.000 μέλη του κινήματος Reclaim the Streets¹², πολλοί ντυμένοι κλόουν, έκαναν πράξη το κεντρικό τους σύνθημα, καταλαμβάνοντας τους κεντρικούς δρόμους της πόλης. Οι οκτώ ηγέτες, απρόθυμοι μάλλον να εκτιμήσουν μια τόσο ζεστή συντροφιά, τράπηκαν σε φυγή για να συνεχίσουν τις συνομιλίες σε ομαλότερες συνθήκες, σε μian έπαυλη μακριά από το κέντρο της πόλης (Notes from Nowhere, 2003, σελ. 104). Στη Γενεύη, 10.000 διαδηλωτές πορεύτηκαν στα γραφεία του ΠΟΕ, σε μια από τις μεγαλύτερες αλλά και πιο ταραχώδεις πορείες στην ιστορία της πόλης.

¹² Πρόκειται για νεολαιίστικο κίνημα το οποίο εμφανίστηκε στη Μεγάλη Βρετανία το 1991 και αντιτίθεται στην περιβαλλοντική ρύπανση που δημιουργούν τα ιδιωτικά αυτοκίνητα και στην ιδιωτικοποίηση των δημόσιων συγκοινωνιών. Με σύνθημα «Ελευθερώστε τις πόλεις, εξαφανίστε τα αυτοκίνητα», οργανώνει ευφάνταστα και πολύχρωμα πάρτι στους δρόμους, με έντονο το καρναβαλικό στοιχείο, καθώς επίσης και κινητοποιήσεις οι οποίες στοχεύουν να σταματήσουν την κατασκευή δρόμων που ασχημαίνουν τις βρετανικές γειτονιές.

Έναν χρόνο αργότερα, τον Ιούνιο του 1999, με αφορμή την ετήσια σύνοδο των G8 στην Κολωνία, πραγματοποιήθηκε η δεύτερη Παγκόσμια Ημέρα Δράσης, με ακόμα μεγαλύτερη ορμή, μαχητικότητα και συμμετοχή. Οργανώθηκε ένα διηπειρωτικό караβάνι αλληλεγγύης με σημείο εκκίνησης την Ινδία –το αποτελούσαν κατά κύριο λόγο αγρότες, ακτήμονες και νταλίτ από την Ινδία, αλλά και εκπρόσωποι κινημάτων βάσης από το Νεπάλ, το Μπανγκλαντές, ακόμα και από τη Βραζιλία–, το οποίο διέσχισε την Ευρώπη για να φτάσει στην Κολωνία και να ενωθεί με τους χιλιάδες διαδηλωτές που βρέθηκαν στη γερμανική πόλη για να απαιτήσουν από της γης τους ισχυρούς να τερματιστεί ο –πρόσφατος τότε– βομβαρδισμός της Γιουγκοσλαβίας, αλλά και να διαγραφεί το χρέος των αναπτυσσόμενων χωρών (Κανελλόπουλος, 2009, σελ. 99). Όπως και την προηγούμενη φορά, πραγματοποιήθηκαν παράλληλα 58 γεγονότα διαμαρτυρίας, σε 54 πόλεις, σε 24 χώρες του πλανήτη (Wood, 2004, σελ. 86), με πιο προβεβλημένα την περικύκλωση του οικονομικού κέντρου του Λονδίνου από διαδηλωτές και το επεισόδιο στο Millau της Γαλλίας, όπου ο αγροτοσυνδικαλιστής José Boné οδήγησε μια μπουλντόζα στα McDonald's!

Ήταν η αρχή μόνο ενός νέου κύκλου διαμαρτυρίας που καθιέρωσε τις ταυτόχρονες δράσεις σε δεκάδες πόλεις στον κόσμο, με αφορμή τις συναντήσεις των διάφορων οικονομικών οργανισμών, ως αναπόσπαστο κομμάτι του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Τα επόμενα χρόνια χιλιάδες διαδηλωτές, συχνά οργισμένοι, θα ακολουθούσαν κάθε σύνοδο, συνδιάσκεψη και άλλου τύπου συνάντηση του ΔΝΤ, του ΠΟΕ, της ΠΤ, της Ε.Ε., των G8, των G20, και των λοιπών αρκτικόλεξων που επέβαλλαν την κυριαρχία του πιο άγριου καπιταλισμού. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε η Wood, στο διάστημα 1998-2001 έλαβαν χώρα 467 γεγονότα διαμαρτυρίας σε 315 πόλεις 65 χωρών (2004, σελ. 86).

Αλλά και οι παραδοσιακές δυνάμεις του εργατικού κινήματος μπήκαν στον χορό της διεθνοποίησης της αντίστασης. Στην Ευρώπη, η διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης προχώρησε σημαντικά με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992, η οποία προέβλεπε την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων, αγαθών, υπηρεσιών και προσώπων. Οι πρώτες συντονισμένες σε πανευρωπαϊκό επίπεδο πρωτοβουλίες ενάντια στις επιπτώσεις της ολοένα μεγαλύτερης πρόσδεσης της ηπείρου στο νεοφιλελεύθερο άρμα πάρθηκαν από κινήματα ανέργων, που οργάνωσαν την Ευρωπαϊκή Πορεία Ενάντια στην Ανεργία, την Επισφαλή Εργασία και τους Αποκλεισμούς (Seoane κ.ά., 2002, σελ. 103). Η πορεία, η οποία πέρα από τα κινήματα των ανέργων στηρίχτηκε

ενεργά από συνδικάτα, κινήσεις μεταναστών «χωρίς χαρτιά» και οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ξεκίνησε στις 14 Απριλίου του 1997 από διάφορες πόλεις της Ευρώπης και κατέληξε στο Άμστερνταμ δύο μήνες αργότερα, με τη συμμετοχή 50.000 διαδηλωτών, όπου ήταν προγραμματισμένη η σύνοδος κορυφής της Ε.Ε. Τα επόμενα χρόνια πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία δύο ακόμα «ευρωπαϊκές», με το σύνθημα «Για μια Ευρώπη της αλληλεγγύης και των λαών». Ακόμα και οι απεργίες διέσχισαν τα σύνορα των κρατών, όταν το 1997 εργάτες της Renault έκλεισαν τα εργοστάσια σε Γαλλία, Βέλγιο και Ισπανία, αλλά και το 1998, όταν σιδηροδρομικοί υπάλληλοι φρέναραν τα τρένα ολόκληρης της Ευρώπης, στην πρώτη 24ωρη «ευρωπαϊκή» που κατέγραψε η Ιστορία, για να προασπίσουν τον κοινωνικό χαρακτήρα του μέσου και να αποτρέψουν τα σχέδια ιδιωτικοποίησής του (Παπαδής, 1998).

Η χώρα των λαϊκών εξεγέρσεων, η Γαλλία, δεν θα μπορούσε ασφαλώς να μείνει στο περιθώριο των εξελίξεων. Στα τέλη του 1995, με αφορμή ένα ιδιαίτερα δυσμενές για τους εργαζόμενους σχέδιο μεταρρύθμισης της κοινωνικής ασφάλισης, ξέσπασε ένα κύμα απεργιακών κινητοποιήσεων, συγκρίσιμο μόνο με τον Μάη του 1968, που κατέβασε στους δρόμους εκατομμύρια ανθρώπους, παρέλυσε τον δημόσιο τομέα και έβαλε φρένο στα μέσα μαζικής μεταφοράς. Πέρα από την επίτευξη των στόχων της κινητοποίησης –η κυβέρνηση απέσυρε το νομοσχέδιο–, ο «γαλλικός Δεκέμβρης», νικηφόρος σε μια περίοδο εσωτερικευμένης ήττας και διαψεύσεων των εργατικών αγώνων, υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικός για ολόκληρη την ήπειρο και έγινε γρήγορα σημείο αναφοράς και πηγή έμπνευσης όσων αγωνίζονταν ενάντια στη «νεοφιλελεύθερη Ευρώπη». Αναζωογόνησε επίσης το γαλλικό εργατικό κίνημα, που τα επόμενα χρόνια άνοιξε δίαυλους επικοινωνίας με κινήματα μεταναστών, ανέργων και αγροτών, συνεργασία που απέδωσε καρπούς στην εκστρατεία ενάντια στη ΜΑΙ και ανάγκασε τελικά τη γαλλική κυβέρνηση να αποσυρθεί από τις διαπραγματεύσεις για την εν λόγω συμφωνία¹³. Στη Γαλλία, επίσης, ιδρύθηκε το 1998 η ΑΤΤΑC, οργάνωση που έπαιξε σημαντικό ρόλο τα επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη δημιουργία του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ.

¹³ Στη Γαλλία, η εκστρατεία αυτή οφείλει την επιτυχία της στη συνεργασία κινήματων των ανέργων, της Confédération Paysanne –της μεγαλύτερης αγροτικής συνομοσπονδίας της χώρας, προσκείμενης στην αριστερά–, μεγάλων εργατικών συνδικάτων και της ΜΚΟ Oxfam (Seoane κ.ά., 2002, σελ. 104).

Στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, στη Βόρεια Αμερική, η συμφωνία για τη δημιουργία ζώνης ελεύθερων εμπορικών συναλλαγών (NAFTA) ανάμεσα σε Καναδά, ΗΠΑ και Μεξικό, υπογράφηκε μεν το 1993, συνάντησε όμως σθεναρή αντίσταση και στις τρεις χώρες, και στάθηκε αφορμή για τη δημιουργία μιας ευρείας συμμαχίας δυνάμεων –εργατικά συνδικάτα, οικολογικές οργανώσεις, ενώσεις αγροτών και καταναλωτών, ΜΚΟ, ομάδες δίκαιου εμπορίου–, που σε πολλές περιπτώσεις ήταν παρούσα στους μετέπειτα αγώνες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Στην καρδιά του πλέον άκρατου καπιταλισμού, στις ΗΠΑ, η ανάδειξη νέας ηγεσίας στη μεγαλύτερη συνομοσπονδία της χώρας, την AFL-CIO, το 1994, συνοδεύτηκε από τη διεύρυνση της κοινωνικής βάσης και μια πιο μαχητική στάση του, αποδυναμωμένου εδώ και χρόνια, συνδικαλιστικού κινήματος. Το 1997, η στήριξη της AFL-CIO στην απεργία διαρκείας των εργαζομένων της εταιρείας μεταφοράς δεμάτων UPS, συντονισμένη από το συνδικάτο των Teamsters, υπήρξε καθοριστική για την επιτυχή έκβαση του αγώνα, μια νίκη τόσο μεγάλη για τα δεδομένα των ΗΠΑ ώστε χαρακτηρίστηκε από τη νέα ηγεσία της AFL-CIO «το ξύπνημα της εργατικής τάξης της χώρας» (Ριζοσπάστης, 1997).

Επιπλέον, στα μέσα της δεκαετίας του 1990 δημιουργήθηκε ένα κίνημα ενάντια στις μεγάλες επιχειρήσεις όπου οι εργαζόμενοι υποβάλλονταν σε εξοντωτικούς όρους εργασίας και άγρια εκμετάλλευση (sweatshops). Ήδη μέχρι το 1999 είχαν δημιουργηθεί σε 100 πανεπιστήμια δίκτυα, τα οποία με μια μεγάλη εκστρατεία ενημέρωσης ανέδειξαν το ζήτημα της μεταφοράς μεγάλων επιχειρήσεων, κυρίως στον κλάδο του ρουχισμού, σε χώρες με φτηνά εργατικά χέρια και τις απάνθρωπες συνθήκες των εργαζομένων σε αυτές, καθώς και την ευθύνη των πανεπιστημίων που υπέγραφαν συμφωνίες με τις εν λόγω εταιρείες για προμήθεια ρουχισμού με το πανεπιστημιακό λογότυπο (Mandle, 2000). Πολλές από τις ομάδες αυτές συμμετείχαν δυναμικά στα γεγονότα του Σιάτλ που ακολούθησαν.

Στη Νοτιοανατολική Ασία, η χρηματοπιστωτική κρίση του 1997 σήμανε την κατάρρευση του μύθου του οικονομικού θαύματος των «Δράκων της Ασίας» και την έναρξη μιας περιόδου έντονης κοινωνικής και πολιτικής αναταραχής, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις μαζικές κινητοποιήσεις στην Ινδονησία την άνοιξη του 1998, που άφησαν εκατοντάδες νεκρούς και οδήγησαν στην πτώση της κυβέρνησης Σουχάρτο, αλλά και μαχητικές διαδηλώσεις και απεργίες στην Ταϊλάνδη, τις Φιλιππίνες και τη Νότια Κορέα (Tadem και Tadem, 2002). Τα κινήματα στις χώρες αυτές συντόνισαν τις δράσεις τους σε

περιφερειακό επίπεδο, οργανώνοντας με επιτυχία εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στις ετήσιες συνόδους του οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας Ασίας-Ειρηνικού (APEC), καθώς και στις συναντήσεις της Ασιατικής Αναπτυξιακής Τράπεζας, ενώ πολλά από αυτά έδωσαν το «παρών» και στο Σιάτλ.

Έτσι φτάνουμε αισίως στο 1999. Μπορεί, λοιπόν, για τους περισσότερους κατοίκους αυτού εδώ του πλανήτη «το Σιάτλ να έπεσε από τον ουρανό», αλλά, όπως καταμαρτυρούν τα γεγονότα που περιγράψαμε, έδωσε απλά ώθηση σε έναν κύκλο παγκόσμιας διαμαρτυρίας που είχε ήδη ανοίξει, χαρίζοντάς του δημοσιότητα επειδή τα γεγονότα διαδραματίστηκαν στις ΗΠΑ. Πριν ακόμη από τον Νοέμβριο του 1999, δύο πράγματα ήταν σίγουρα: πρώτον, η κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου δόγματος είχε υποστεί σημαντικές ρωγμές και, δεύτερον, κάποιοι άρχισαν να ανησυχούν σοβαρά για αυτό. Η ανακοίνωση 450 εκπροσώπων πολυεθνικών εταιρειών τον Σεπτέμβριο του 1998, με αφορμή τη συνάντηση του Διεθνούς Εμπορικού Επιμελητηρίου στη Γενεύη, είναι ενδεικτική για τις στιγμές αγонίας που βίωναν οι φορείς της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης εκείνη την περίοδο: «...η εμφάνιση ομάδων ακτιβιστών απειλεί τη δημόσια τάξη, τους θεσμούς της δικαιοσύνης και τη δημοκρατική διαδικασία... Είναι απαραίτητο να επιβληθούν κανόνες που να αποσαφηνίζουν τη νομιμοποίηση αυτών των μη κυβερνητικών ακτιβιστικών οργανώσεων, που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν πλατιά τμήματα της κοινωνίας των πολιτών» (στο Seoane κ.ά., 2002, σελ. 105).

1.5. Από το Σιάτλ στο Πόρτο Αλέγκρε

Το 2000 ήταν έτος εδραίωσης και διάχυσης του κινήματος. Οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας πολλαπλασιάστηκαν και εξαπλώθηκαν σε ολόκληρο τον πλανήτη, καινούριες ομάδες δημιουργήθηκαν με «αντιπαγκοσμιοποιητική» πολιτική ατζέντα και ταυτότητα και μια νέα μαχητική γενιά αναδύθηκε για να αμφισβητήσει το καπιταλιστικό σύστημα ως φυσική κατάσταση και ανυπέρβλητη νομοτέλεια. Εκτός από τις διαδηλώσεις σε κάθε σύνοδο κορυφής, που πλήθαιναν οδηγώντας τους εκπροσώπους των διεθνών οργανισμών να χτίζουν φράκτες και να απομονώνονται σε «φρουρία» για να διεξάγουν τις συζητήσεις τους, το κίνημα οργάνωσε συνέδρια και συναντήσεις για κρίσιμα ζητήματα που συνδέονταν με τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, όπως το

νερό, οι ιδιωτικοποιήσεις, το δημόσιο χρέος, οι φορολογικοί παράδεισοι και πολλά άλλα.

Εκείνη τη χρονιά, σχεδόν δεν πέρασε μήνας που να μην υπάρξει μια σημαντική παγκόσμια δράση. Τον Ιανουάριο, στη σύνοδο του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ στο Νταβός, παρά τα δρακόντεια μέτρα ασφάλειας, που εκτός από αστυνομικές δυνάμεις περιλάμβαναν και στρατιωτικές, οι διαδηλωτές κατάφεραν να προσεγγίσουν τον χώρο της συνόδου. Τον Φεβρουάριο, στις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στη Μπανγκόκ, με αφορμή τη 10η διάσκεψη του ΟΗΕ για το εμπόριο και την ανάπτυξη, έκανε για πρώτη φορά την εμφάνισή του σε παγκόσμια δράση, πλάι σε εκπροσώπους κινημάτων και οργανώσεων από όλο τον κόσμο, το κίνημα της Συνέλευσης των Φτωχών, το οποίο απαρτιζόταν κυρίως από Ταϊλανδούς αγρότες και εργάτες (Palmgren, 2008). Τον Μάρτιο, η Παγκόσμια Πορεία Γυναικών ξεκίνησε –ύστερα από ενάμιση χρόνο προετοιμασία και τη συνδρομή γυναικείων και άλλων οργανώσεων από 169 χώρες– την εξάμηνη εκστρατεία «Ψωμί και Τριαντάφυλλα»¹⁴, η οποία περιλάμβανε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας σε όλο τον κόσμο¹⁵, που κορυφώθηκαν τον Οκτώβριο με την παράδοση κειμένου –με πέντε εκατομμύρια υπογραφές– για τη φτώχεια και τη σεξιστική βία στα κεντρικά γραφεία του ΟΗΕ, στη Νέα Υόρκη (AWID, 2010). Τον Απρίλιο, 30.000 διαδηλωτές επιχείρησαν να επαναλάβουν την επιτυχία του Σιάτλ στην ετήσια κοινή σύνοδο του ΔΝΤ με την Παγκόσμια Τράπεζα, που έγινε στην πρωτεύουσα των ΗΠΑ, Ουάσινγκτον. Παρότι η σύνοδος δεν διακόπηκε, αφού πια λαμβάνονταν σε κάθε παρόμοια συνάντηση όλα τα μέτρα ασφάλειας που θα μπορούσε να συλλάβει άνθρωποι νους, συσπειρώθηκε ολόκληρο σχεδόν το βορειοαμερικανικό κίνημα σε μια συμμαχία εργατικών συνδικάτων, ΜΚΟ, νεολαιίστικων οργανώσεων και των νέων κινημάτων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Τον Μάιο, το «μικρόβιο της διαμαρτυρίας» μεταδόθηκε σε 2.000 φτωχούς Ταϊλανδούς αγρότες στην Τσιάνγκ

¹⁴ Το περίφημο σύνθημα «Ψωμί και Τριαντάφυλλα» έχει συνδεθεί με την ιστορική απεργία των εργατριών κλωστοϋφαντουργίας του Λόρενς, το 1912 στη Μασαχουσέτη των ΗΠΑ, και είναι εμπνευσμένο από το ποίημα του Τζέιμς Οπενχάιμ: «...καθώς τραβάμε εμπρός, καθώς διαδηλώνουμε, είναι και για τους άνδρες ο αγώνας μας, γιατί είναι των γυναικών παιδιά και τους γεννάμε πάλι, φτάνει πια ο παιδεμός σ' όλη μας τη ζωή, πεινάνε οι ψυχές και όχι το σώμα μόνο, δώστε μας Ψωμί, μα δώστε μας και Τριαντάφυλλα...»

¹⁵ Οι σημαντικότεροι –από άποψη αριθμού συμμετοχής– σταθμοί αυτής της πορείας ήταν οι Βρυξέλλες (50.000), η Οτάβα (50.000), η Μπραζίλια (20.000) και, βέβαια, ο τελικός προορισμός, η Νέα Υόρκη, όπου έγινε συνέλευση με τη συμμετοχή 10.000 γυναικών. Για την οργάνωση, τα προβλήματα και τις πολιτικές προεκτάσεις αυτής της πολύ σημαντικής εκστρατείας, βλ. Dufour, 2005 και Matte & Guay, 2001.

Μάι στη βόρεια Ταϊλάνδη, όπου πραγματοποιήθηκε η ετήσια σύνοδος της Ασιατικής Αναπτυξιακής Τράπεζας, γεγονός που ανησύχισε τους διοργανωτές σε τέτοιο βαθμό ώστε να αλλάξουν τον τόπο διεξαγωγής της επόμενης συνάντησής τους, από το αμαρτωλό Σιάτλ, όπου ήταν προγραμματισμένη, στην «ακίνδυνη» Χονολουλού της Χαβάης! Ο λόγος της ανησυχίας δεν ήταν βέβαια η μαζικότητα της δράσης, αφού προηγήθηκαν πολύ μεγαλύτερες, αλλά ότι το κίνημα που τη συντόνισε είχε παρουσία στα γεγονότα του Σιάτλ, κάτι που ανέδειξε τη συγκεκριμένη διαμαρτυρία ως ένα ακόμα κομμάτι στην αλυσίδα του παγκόσμιου κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση (Bello, 2001).

Ο Ιούνιος ήταν πλούσιος. Στη Γενεύη, κινήματα και ΜΚΟ από όλο τον κόσμο οργάνωσαν μια εναλλακτική σύνοδο ως απάντηση στη δεύτερη Παγκόσμια Σύνοδο για την Κοινωνική Ανάπτυξη του ΟΗΕ, όπου συζητήσαν κυρίως τρόπους αντίδρασης στη, λανθασμένη κατά την άποψή τους, προσέγγιση του ΟΗΕ στα ζητήματα καταπολέμησης της φτώχειας. Αυτό, ωστόσο, που κατέστησε τη συνάντηση της Γενεύης αξιομνημόνευτη μέσα στο πλούσιο ρεπερτόριο δράσεων εκείνης της περιόδου ήταν η κατάθεση για πρώτη φορά της πρότασης για τη δημιουργία του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, ως ανοικτού χώρου συνάντησης των όπου γης αντιστάσεων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και εξεύρεσης εναλλακτικών δρόμων, πρόταση που έτυχε γενικής και ενθουσιώδους αποδοχής. Την επόμενη εβδομάδα, ο κλήρος έπεσε στο Millau της Γαλλίας, όπου 30.000 άνθρωποι από όλο τον κόσμο – περισσότεροι από τον πληθυσμό της πόλης!– συγκεντρώθηκαν για να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους στη δίκη του José Boné και άλλων ακτιβιστών της Confédération Paysanne για τις ζημιές που είχαν προκαλέσει τον προηγούμενο χρόνο σε ένα κατάστημα McDonald's. Μια μέρα αργότερα ήταν σειρά της Ιαπωνίας, εκεί όπου χιλιάδες διαδηλωτές, με αφορμή τη σύνοδο κορυφής των G7 στην Οκινάουα, απαίτησαν τη διαγραφή του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών και την απόσυρση των στρατιωτικών βάσεων των ΗΠΑ από τη χώρα. Επικράτησε σχετική νηνεμία για τους δύο επόμενους μήνες, για να φουντώσει ξανά το κύμα των κινητοποιήσεων τον Σεπτέμβρη, με μαζικές εκδηλώσεις στη Νέα Υόρκη κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τη χιλιετηρίδα· στη Μελβούρνη, στη συνάντηση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ· και στην Πράγα, στη σύνοδο του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Οι κινητοποιήσεις στην Πράγα είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα, όχι μόνο εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής ανθρώπων από όλες της χώρες της ηπείρου, αλλά κυρίως επειδή οι διαδηλωτές χρησιμοποίησαν για πρώτη φορά στην Ευρώπη παρόμοιες μορφές δράσης με εκείνες του Σιάτλ: εκτεταμένη χρήση του διαδικτύου για οργανωτικούς σκοπούς, οριζόντιες μορφές οργάνωσης όπως η συγκρότηση πολυάριθμων μικρών ομάδων με καθορισμένα καθήκοντα (affinity groups), προσπάθεια διακοπής της συνόδου με διάφορα μέσα και μια γενικότερη συγκρουσιακή διάθεση απέναντι στην αστυνομία. Η συνταγή αποδείχτηκε επιτυχημένη αφού, παρά την άγρια καταστολή και τα μέτρα ασφάλειας –που αυτή τη φορά περιλάμβαναν και προληπτικές μεθόδους, όπως προπαγάνδα στον τοπικό Τύπο για «επέλαση των βαρβάρων», κλείσιμο καταστημάτων, όπως και σχολείων και πανεπιστημίων για μια ολόκληρη εβδομάδα, μαζική χορήγηση υποχρεωτικών αδειών από την εργασία και απαγόρευση συγκεντρώσεων στο κέντρο της πόλης–, η σύνοδος διακόπηκε μια ημέρα πριν από την προγραμματισμένη λήξη της (Πίπτας, 2010). Η Πράγα έφερε το Σιάτλ στην Ευρώπη και άνοιξε τον δρόμο για τις μεγαλειώδεις συγκεντρώσεις των επόμενων χρόνων, στο Γκέτεμποργκ, τη Γένοβα και τη Φλωρεντία, μετατοπίζοντας έτσι το κέντρο βάρους του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Η χρονιά έκλεισε με μια ακόμα μαζική διαμαρτυρία στη γηραιά ήπειρο: τον Δεκέμβρη, 100.000 διαδηλωτές βρέθηκαν στη Νίκαια, στη νότια Γαλλία, με αφορμή τη σύνοδο κορυφής της Ε.Ε., αριθμός που θα ήταν ακόμα μεγαλύτερος αν η αστυνομία δεν έκλεινε τα γαλλο-ιταλικά σύνορα, σε μια προσπάθεια να ανακόψει την είσοδο στη χώρα Ιταλών ακτιβιστών.

Το 2000 άφησε, λοιπόν, ανεκτίμητη παρακαταθήκη στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα. Ανέδειξε, ωστόσο, και τα όρια της δράσης του, καθώς οι διαδηλωτές στις αντισυνόδους και τις Παγκόσμιες Ημέρες Δράσης, χάνοντας το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού που είχαν αρχικά, απώλεσαν επίσης τη δυνατότητα να παρεμποδίζουν την ομαλή λειτουργία των συναντήσεων της παγκόσμιας οικονομικής ελίτ και, συνεπώς, να συγκεντρώνουν πάνω τους τα φώτα της δημοσιότητας¹⁶. Προέκυψε, έτσι, η ανάγκη να δημιουργηθεί αφενός μια δομή που θα προσέδιδε στο κίνημα διάρκεια, αφετέρου ένας χώρος συνάντησης όπου θα σχεδιάζονταν τα επόμενα

¹⁶ Τα ΜΜΕ, τόσο τα παγκόσμια όσο και τα τοπικά, στις περισσότερες περιπτώσεις παρείχαν αρνητική για τους διαδηλωτές κάλυψη των γεγονότων. Ωστόσο, η δημοσιότητα που προσέφεραν στο κίνημα διευκόλυνε την εξάπλωσή του, τουλάχιστον στα πρώτα του βήματα.

βήματα. Η ιδέα είχε πέσει στο τραπέζι τον Ιούνιο στη Γενεύη και υλοποιήθηκε τελικά στις αρχές της επόμενης χρονιάς στο Πόρτο Αλέγκρε, στο νότο της Βραζιλίας.

Η Λατινική Αμερική, εξάλλου, ήταν ο ιδανικός τόπος για να ενσαρκώσει το όραμα ενός παγκόσμιου κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Λίγα μόλις χρόνια πριν ξεσπάσει η «αριστερή επιδημία» που θα μόλυνε τη μια χώρα μετά την άλλη με την άνοδο δυνάμεων της αριστεράς στην εξουσία, η ήπειρος σαρωνόταν από ένα πρωτοφανές κύμα κοινωνικών αντιστάσεων: οι ζαπατίστας στο Μεξικό, αγώνες για αγροτική μεταρρύθμιση στη Βραζιλία και την Παραγουάη, δυναμικές κινητοποιήσεις ιθαγενών και συνδικάτων στο Εκουαδόρ ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις και τη δολαριοποίηση της οικονομίας, φοιτητικές κινητοποιήσεις σε Μεξικό, Αργεντινή, Βραζιλία και Ουρουγουάη ενάντια στην επίθεση στη δημόσια παιδεία, ο πόλεμος του νερού στη Βολιβία, το κίνημα των ανέργων (πικετέρος) στην Αργεντινή, η ανατροπή του αυταρχικού και διεφθαρμένου καθεστώτος του Αλμπέρτο Φουχιμόρι στο Περού.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Δέκα χρόνια Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ: Από το Πόρτο Αλέγκρε στο Ντακάρ

2.1. Εισαγωγή

Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ, περισσότερο από ένα σύνολο ετήσιων συμβάντων, αποτελεί μια παγκόσμια πολιτική κινηματική διαδικασία, πολύπλευρη, χαοτική, αντιφατική και με πολλά σκαμπανεβάσματα. Οι εμπνευστές του ξεκίνησαν από μια καινοτόμο ιδέα, προχώρησαν στην υλοποίησή της με ενθουσιασμό, σκιαγράφησαν σιγά-σιγά το περίγραμμα κάποιου άλλου κόσμου που ίσως είναι εφικτός, για να ανακαλύψουν –όχι όπως ο *Κεμάλ* του Νίκου Γκάτσου ότι «αυτός ο κόσμος δεν θα αλλάξει ποτέ»– ότι για να έχει ο κόσμος πιθανότητες να αλλάξει πρέπει κάποιοι να πέσουν, να ξανασηκωθούν, να φάνε τις σάρκες τους, να γλείψουν τις πληγές τους, και πάλι απ' την αρχή. Το κεφάλαιο αυτό ακολουθεί βήμα με βήμα και χρόνο με χρόνο τη δαιδαλώδη αυτή διαδρομή, και κινείται σε τρεις βασικούς άξονες¹⁷:

Πρώτον, το γενικότερο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον –παγκόσμιο, εθνικό και τοπικό– μέσα στο οποίο διεξάγεται το κάθε ΠΚΦ. Αν και μέρος μιας ευρύτερης διαδικασίας, η κάθε συνάντηση δεν παύει να είναι δημιούργημα του τόπου και του χρόνου εντός των ορίων των οποίων λαμβάνει χώρα.

Δεύτερον, την οργανωτική συγκρότησή του. Εκτός από διαδικασία και παγκόσμια συνάντηση κινημάτων και οργανώσεων σε περιοδική βάση, το ΠΚΦ αποτελεί θεσμό με Καταστατικό Χάρτη, που καθορίζει τον χαρακτήρα, τις αρχές και τη λειτουργία του, και οργανωτικά σώματα που διασφαλίζουν τη συνέχειά του, διαμορφώνουν τις κατευθύνσεις του και αναλαμβάνουν την οργάνωση των συναντήσεών του. Οι αποφάσεις των σωμάτων αυτών, καθώς και η διαδικασία με την οποία αυτές λαμβάνονται, καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τα γενικότερα χαρακτηριστικά του τεράστιου αυτού πολιτικού εγχειρήματος. Ως εκ τούτου, μια αναδρομή στην πορεία του μέσα στον χρόνο δεν θα μπορούσε να μην

¹⁷ Άξονες οι οποίοι δεν είναι πάντα διακριτοί στο κείμενο. Για λόγους νοηματικής και χρονολογικής συνοχής της αφήγησης, στοιχεία από τον έναν συχνά διαπλέκονται στον άλλο.

περιλαμβάνει και την καταγραφή της οργανωτικής του ιστορίας. Αυτή επιχειρείται με την παρουσίαση των βασικών κειμένων που συγκροτούν το ΠΚΦ ως θεσμό, αλλά και με μια προσπάθεια σκιαγράφησης της εσωτερικής ζωής του βασικού του οργανωτικού σώματος, του Διεθνούς Συμβουλίου, μέσα από περισσότερες από 1.000 σελίδες πρακτικών των συναντήσεών του και από εκθέσεις μελών του για τις εν λόγω συναντήσεις.

Τρίτον, τις ετήσιες αρχικά, κάθε δύο χρόνια στη συνέχεια, παγκόσμιες συναντήσεις του. Οι ενότητες αυτές αντλούν από κείμενα στα οποία γίνεται απολογισμός και αποτίμηση κάθε ΠΚΦ από μέλη των οργανωτικών επιτροπών και του Διεθνούς Συμβουλίου, διανοούμενους, δημοσιογράφους και απλούς συμμετέχοντες.

2.2. 2000-2001

2.2.1. Στον δρόμο για το Πόρτο Αλέγκρε

Ήταν αρχές του 2000 όταν, στον απόηχο των μεγάλων διαδηλώσεων στο Σιάτλ των Ηνωμένων Πολιτειών, δύο Βραζιλιάνοι –ο Francisco Whitaker, καθολικός ακτιβιστής και πρώην γραμματέας μιας ΜΚΟ της βραζιλιάνικης καθολικής εκκλησίας, και ο Oded Grajew, πρώην επιχειρηματίας και μετέπειτα πρόεδρος ενός ιδρύματος για την εταιρική κοινωνική ευθύνη– συναντήθηκαν στη Γαλλία και συνέλαβαν την ιδέα της οργάνωσης του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ. Σύμφωνα με τον Whitaker (2001),

[...] πέρα από τις διαδηλώσεις και τις μαζικές διαμαρτυρίες, μας φάνηκε εφικτό να προχωρήσουμε παραπέρα και να κάνουμε συγκεκριμένες προτάσεις, να αναζητήσουμε χειροπιαστούς τρόπους οικοδόμησης «ενός άλλου κόσμου», ενός κόσμου όπου η οικονομία να υπηρετεί τους ανθρώπους και όχι το αντίθετο [...] Η ιδέα ήταν να οργανωθεί, με τη συμμετοχή όλων των οργανώσεων που είχαν εμπλακεί στις μαζικές διαμαρτυρίες, ένα καινούριο είδος συνάντησης σε παγκόσμια κλίμακα προσανατολισμένο σε κοινωνικά ζητήματα. Για να δοθεί μια συμβολική διάσταση στην έναρξη αυτής της νέας περιόδου, η συνάντηση θα λάμβανε χώρα τις μέρες ακριβώς που οι ιοχυροί του πλανήτη θα συναντιούνταν στο Νταβός.

Οι δύο Βραζιλιάνοι παρουσίασαν την ιδέα στον Bernard Cassen, συνεκδότη της γαλλικής εφημερίδας *Le Monde diplomatique* και πρόεδρο της ΑΤΤΑC, ο οποίος συμφώνησε και πρότεινε τη διεξαγωγή του Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας. Η Βραζιλία, ως σύμβολο του παγκόσμιου Νότου, ήταν ιδανική, αφού λίγες χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου ήταν σε θέση να διοργανώσουν ένα γεγονός τέτοιου βεληνεκούς¹⁸, ενώ η πόλη του Πόρτο Αλέγκρε, μια «ευρωπαϊκή» –από άποψη σύνθεσης πληθυσμού αλλά και επιπέδου ευημερίας– πόλη στον βραζιλιάνικο βαθύ νότο, επιλέχθηκε για δύο κυρίως λόγους: αφενός γιατί συνιστούσε ένα πολύ φιλόξενο περιβάλλον, καθώς το PT (Partido dos Trabalhadores), το Εργατικό Κόμμα της Βραζιλίας και το μεγαλύτερο αριστερό κόμμα στην ιστορία της Λατινικής Αμερικής, είχε αναλάβει τη διακυβέρνηση τόσο της πόλης, αδιάλειπτα από το 1989 (αποτελούσε την πιο μακρά περίοδο τοπικής διακυβέρνησης για το Εργατικό Κόμμα στη Βραζιλία), όσο και της πολιτείας Ρίο Γκράντε ντο Σουλ –πρωτεύουσα της οποίας είναι το Πόρτο Αλέγκρε– από το 1998· αφετέρου, το Πόρτο Αλέγκρε αποτελούσε τη βιτρίνα του κόμματος αναφορικά με τα διάφορα εγχειρήματα συμμετοχικής δημοκρατίας και ιδιαίτερα τον συμμετοχικό προϋπολογισμό,¹⁹ τον οποίο εφάρμοζε το PT στην πόλη αυτή από το 1989.

Για να κατανοήσει κανείς τη σημασία του PT και τη σχέση του με την ευρύτερη βραζιλιάνικη αριστερά, καθώς και με το ΠΚΦ, πρέπει να αναζητήσει τις ρίζες του στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν, έπειτα από δύο σχεδόν δεκαετίες σκληρής στρατιωτικής δικτατορίας, ομάδες αντίστασης –από εκκλησιαστικές κοινότητες βάσης με αναφορά στη Θεολογία της Απελευθέρωσης, αγροτικά κινήματα, ομάδες πρώην ανταρτών, νεότευκτα ανεξάρτητα συνδικάτα, μέχρι και τμήματα του φοιτητικού κινήματος– ξεκίνησαν να οργανώνονται και να αναλαμβάνουν δράση. Οι απεργίες στο Σάο Πάολο, με επικεφαλής έναν συνδικαλιστή με το όνομα Λουίς Ινάσιο Λούλα ντα

¹⁸ Τόσο το σκεπτικό όσο και η ορολογία ανήκουν στον Bernard Cassen (2004, σελ. 161). Ας μου επιτραπεί εδώ μια παρατήρηση: εκτός του γεγονότος ότι η ταξινόμηση των κρατών σε Πρώτο, Δεύτερο και Τρίτο Κόσμο ανήκει πια στο παρελθόν, είναι αμφίβολο κατά πόσο η Βραζιλία, μια από τις ανταγωνιστικότερες οικονομίες του κόσμου, θα μπορούσε να εμπίπτει σε αυτή την κατηγορία.

¹⁹ Ο συμμετοχικός προϋπολογισμός που έκανε το Πόρτο Αλέγκρε γνωστό σε όλο τον κόσμο εφαρμόζεται σήμερα σε 100 περίπου πόλεις της Βραζιλίας, καθώς και σε αρκετές άλλες πόλεις του κόσμου (Hammond, 2003). Μέσα από ένα πολύπλοκο σύστημα ανοικτών συνελεύσεων και αιρετών συμβουλίων, οι πολίτες συμμετέχουν άμεσα, καταθέτουν προτάσεις και ελέγχουν την εφαρμογή των αποφάσεων σε σχέση με την κατανομή μέρους των δημόσιων επενδύσεων σε τοπικό επίπεδο.

Σίλβα, λειτούργησαν ως καταλύτης και, έτσι, το 1981 ιδρύθηκε το πρώτο κόμμα στην ιστορία της Βραζιλίας που δεν συστάθηκε από μια μορφωμένη μεσαία τάξη, αλλά από τους αγώνες των αυτόνομων ριζοσπαστικών κινημάτων βάσης. Το PT αποτέλεσε επίσης και ένα σημαντικό δημοκρατικό πείραμα. Το μεγαλύτερο τμήμα των προοδευτικών δυνάμεων που συνέβαλαν στη δημιουργία του παρέμειναν αυτόνομες και έφεραν μαζί τους νέες, καινοτόμες μορφές δράσεις (Nunes, 2005, σελ. 280). Το 2000, όταν βρισκόταν στα σκαριά το 1ο ΠΚΦ, το PT ήταν βέβαια ένα πολύ διαφορετικό κόμμα· θεσμικό πια και με κεντροαριστερό μάλλον χαρακτήρα, από το 2002 που κέρδισε τις εθνικές εκλογές εφαρμόζει ολοένα περισσότερο νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Η επιρροή του, ωστόσο, στη βραζιλιάνικη πολιτική σκηνή και ο ρόλος του στην πολιτικοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού είναι τέτοια ώστε η συντριπτική πλειοψηφία της βραζιλιάνικης αριστεράς να σχετίζεται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο μαζί του. Σύμφωνα με τον Rodrigo Nunes (2005), «...αν σκοπεύεις να κάνεις κάτι στη Βραζιλία, είναι αδύνατον να το κάνεις έξω από ένα περιβάλλον πλήρως διαμορφωμένο από την παρουσία του Εργατικού Κόμματος» (σελ. 281).

Επιστρέφοντας στη Βραζιλία, οι Whitaker και Grajew ήρθαν σε επαφή με διάφορες οργανώσεις της βραζιλιάνικης κοινωνίας των πολιτών, με σκοπό να συγκροτηθεί μια οργανωτική επιτροπή που θα αναλάμβανε το γιγάντιο έργο της διεξαγωγής ενός Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ. Παράλληλα, προσέγγισαν τον κυβερνήτη της πολιτείας Ρίο Γκράντε ντο Σουλ και τον δήμαρχο του Πόρτο Αλέγκρε για να διαπιστώσουν κατά πόσο ήταν πρόθυμοι να φιλοξενήσουν και να στηρίξουν μια τέτοια διοργάνωση. Και οι δύο απάντησαν θετικά, διαθέτοντας μάλιστα τις άψογες κτηριακές εγκαταστάσεις του Καθολικού Πανεπιστημίου (PUC) του Ρίο Γκράντε ντο Σουλ στο Πόρτο Αλέγκρε. Έτσι, συγκροτήθηκε η Οργανωτική Επιτροπή (Ο.Ε.) για την οργάνωση του 1ου ΠΚΦ, η οποία απαρτιζόταν από 8 βραζιλιάνικες οργανώσεις, που είχαν όλες στενές σχέσεις με το PT: 5 ΜΚΟ, ένα ερευνητικό κέντρο, το προσκείμενο στο PT εργατικό συνδικάτο CUT, καθώς και το κίνημα των ακτημόνων MST (για τη σύνθεση της Ο.Ε., βλ. πίνακα 3.1).

Η σύνθεση αυτή είναι ενδεικτική τόσο του κεντροαριστερού προσανατολισμού της επιτροπής όσο και της βαρύτητας που είχαν σε αυτήν επαγγελματικές οργανώσεις με σαφή ιεραρχική δομή, όπως είναι οι ΜΚΟ. Αν και σχετικά προοδευτικές, οι συγκεκριμένες ΜΚΟ, εκτός από ιεραρχικές, δεν έπαυαν να είναι μέρος της κατεστημένης βραζιλιάνικης και διεθνούς κοινωνίας

των πολιτών. Το CUT, από την άλλη, μέχρι σήμερα δεν παρεκκλίνει καθόλου από την πλειοψηφική μετριοπαθή γραμμή του PT. Έτσι, η πιο ριζοσπαστική, κινηματική συνιστώσα της επιτροπής –παρά την αρχική στήριξη που παρείχε στο PT– ήταν το MST, που έφερε μαζί του νέες μορφές οργάνωσης και, γενικότερα, πρακτικές διανθισμένες με τη λογική της αυτοδιαχείρισης²⁰. Επίσης, καμία από τις οργανώσεις αυτές –εκτός ίσως από το MST– δεν είχε διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στις κινητοποιήσεις των τελευταίων χρόνων ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, και γενικότερα στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα.

Πίνακας 2.1. Σύνθεση της Οργανωτικής Επιτροπής του ΠΚΦ

ABONG	Ένωση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων Βραζιλίας
ATTAC Βραζιλίας	Ένωση για τη Φορολόγηση των Διεθνών Χρηματοπιστωτικών Συναλλαγών για Βοήθεια προς τους Πολίτες
CBJP	Βραζιλιάνικη Επιτροπή για τη Δικαιοσύνη και την Ειρήνη
CIVES	Βραζιλιάνικη Ένωση Επιτηδευματιών για την Ιδιότητα του Πολίτη
CUT	Κεντρική Ομοσπονδία Συνδικάτων
IBASE	Ινστιτούτο Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών της Βραζιλίας
CJG	Κέντρο για την Παγκόσμια Δικαιοσύνη
MST	Κίνημα Ακτιμώνων

Πηγή: <http://www.forumsocialmundial.org.br>

²⁰ Όπως προκύπτει από την έρευνα που, στο πλαίσιο της διδακτορικής του διατριβής, διεξήγαγε ο Κώστας Κανελλόπουλος (2009, σελ. 124) στην ιστοσελίδα του υπερεθνικού ριζοσπαστικού δικτύου PGA (Παγκόσμια Δράση των Λαών), δίκτυο που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη γέννηση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, η παρουσία του MST στην αρχική Ο.Ε. του ΠΚΦ υπήρξε καθοριστική για τη συμμετοχή στο ΠΚΦ των πιο ριζοσπαστικών και ελευθεριακών τάσεων του κινήματος. Οι τάσεις αυτές, οι οποίες πρωτοστατούν στην κριτική που γίνεται για το δημοκρατικό έλλειμμα και τα ολιγαρχικά χαρακτηριστικά του ΠΚΦ, είδαν στη δημιουργία του μια προσπάθεια ανασυγκρότησης της κεντροαριστεράς όσο και επιβολής της πολιτικής κουλτούρας των ΜΚΟ και της «κοινωνίας των πολιτών». Οι λόγοι που κάποιες από αυτές τις δυνάμεις συμμετείχαν στο ΠΚΦ, ιδιαίτερα στις πρώτες διοργανώσεις, είναι πολλοί και αναφέρονται σε τμήματα αυτής της διατριβής. Θα συμφωνήσω πάντως με τον Κανελλόπουλο ότι η παρουσία του MST αποτέλεσε, αρχικά τουλάχιστον, έναν από τους σημαντικότερους λόγους, καθώς πρόκειται για ένα κίνημα που, με τις ποικίλες ριζοσπαστικές δράσεις του, τις καταλήψεις γης και τα εκατομμύρια μέλη του ανάμεσα στους περιθωριοποιημένους της Βραζιλίας, χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης στα μαχητικά τμήματα του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος αλλά και γενικότερα.

Τον Ιούνιο του 2000 μια αντιπροσωπεία αυτών των οργανώσεων ταξίδεψε στη Γενεύη, με στόχο να παρουσιάσει την ιδέα διεξαγωγής του Φόρουμ στα κινήματα που συγκεντρώθηκαν εκεί προκειμένου να διοργανώσουν μια παράλληλη δράση στην Παγκόσμια Σύνοδο για την Κοινωνική Ανάπτυξη του ΟΗΕ. Η πρόταση έτυχε θερμής υποδοχής και, έτσι, καταρτίστηκε το πρόγραμμα με βάση τρεις άξονες: το πρωί θα πραγματοποιούνταν ταυτόχρονα τέσσερις συνδιασκέψεις (conferences), με ομιλητές που θα επιλέγονταν από την Ο.Ε. και θα αποτελούσαν «κορυφαία ονόματα στον αγώνα ενάντια στη Μία Αλήθεια» (Whitaker, 2001)· το απόγευμα θα διοργανώνονταν εργαστήρια (workshops) από τους συμμετέχοντες, με στόχο τη συζήτηση και την ανταλλαγή εμπειριών· τέλος, θα πραγματοποιούνταν σεμινάρια με μαρτυρίες από ανθρώπους που δραστηριοποιούνταν στις ποικίλες μορφές αγώνα.

Επιλέχθηκαν τέσσερις θεματικοί άξονες για τις συνδιασκέψεις: παραγωγή πλούτου και κοινωνική αναπαραγωγή· πρόσβαση στον πλούτο και βιωσιμότητα· ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και δημόσια σφαίρα· πολιτική εξουσία και ηθική στη νέα κοινωνία. Η ιδέα της διοργάνωσης και προώθησης των κεντρικών πρωινών εκδηλώσεων από την Ο.Ε. είχε διπλό στόχο: από τη μία, να διαμορφώσει μια απλή δομή που να διασφαλίζει ότι οι συζητήσεις θα προχωρούσαν από την απλή καταγγελία στην κατάθεση προτάσεων και εναλλακτικών λύσεων· από την άλλη, να δώσει διεθνή προβολή στο ΠΚΦ, τοποθετώντας στο επίκεντρο επιφανείς προσωπικότητες του κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, και της αριστεράς γενικότερα (Santos, 2006, σελ. 54-55).

Όλες οι συγκυρίες ήταν ευνοϊκές για την πραγματοποίηση του 1ου ΠΚΦ. Η ιδέα για τη διεξαγωγή του εμφανίστηκε τη σωστή στιγμή, αγκαλιάστηκε από κινήματα και οργανώσεις που διαδραμάτιζαν κεντρικό ρόλο στους αγώνες ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση²¹ και, το κυριότερο, το Φόρουμ παρουσιάστηκε και έγινε αντιληπτό ως η φυσική συνέχεια των αγώνων αυτών. Επιπρόσθετα, μια διοργάνωση με τη μορφή ενός ανοικτού παγκόσμιου συμβάντος σε μια χώρα του Νότου, σε μια πόλη με πλούσια εμπειρία σε εναλλακτικές μορφές πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, και με την πολιτική, οργανωτική και οικονομική στήριξη ενός κόμματος που είχε

²¹ Ανάμεσα στα κινήματα και τις οργανώσεις που έγιναν αποδέκτες της πρότασης στη Γενεύη ήταν η ATTAC και η *Le Monde diplomatique*, το World Forum of Alternatives, η Focus on the Global South και η Via Campesina (Leite, 2005, σελ. 81).

οργανική σχέση με ριζοσπαστικά κινήματα και εγχειρήματα κοινωνικής αλλαγής, είχε πολλές πιθανότητες επιτυχίας.

2.2.2. Διεξαγωγή του 1ου Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ

Από την 25η ως την 30ή Ιανουαρίου του 2001, την ίδια εβδομάδα που οι εκπρόσωποι πολυεθνικών εταιρειών και διεθνών οικονομικών οργανισμών συνεδρίαζαν στο Νταβός της Ελβετίας στα πλαίσια του 31ου Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, 20.000 άνθρωποι από 117 χώρες του κόσμου ταξίδεψαν στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας, για να παρευρεθούν σε ένα πολύ διαφορετικό είδος συνάντησης. Συμμετείχαν σε 16 συνδιασκέψεις με 104 ομιλητές, 420 εργαστήρια και 22 σεμινάρια με μαρτυρίες, καθώς και σε πληθώρα αυτόνομων δραστηριοτήτων που έλαβαν παράλληλα χώρα σε διάφορα σημεία της πόλης, όπως η Δημιουργική Κατασκήνωση Νεολαίας (ΔΚΝ) με 2.400 συμμετέχοντες και η Κατασκήνωση των Ιθαγενών Λαών με 700 συμμετέχοντες, καθώς και σε πολλές άλλες ακόμα παράλληλες συναντήσεις, πολιτισμικές εκδηλώσεις, πορείες, διαδηλώσεις, συναυλίες και πάρτι.

Η μεγάλη συμμετοχή, πολύ μεγαλύτερη από την αναμενόμενη –οι διοργανωτές για μήνες εργάζονταν με την εντύπωση ότι προετοίμαζαν μια συνάθροιση 2.000 ατόμων (Klein, 2005, σελ. 168)–, θεωρήθηκε ως δείκτης επιτυχίας της διοργάνωσης. Παρόλο που η μεγάλη πλειοψηφία των συμμετεχόντων προερχόταν από τη Βραζιλία²², πολλά παγκόσμια κινήματα και οργανώσεις που είχαν λάβει μέρος στους διάφορους αγώνες των προηγούμενων χρόνων βρέθηκαν εκεί, προσδίδοντας διεθνή διάσταση και άρωμα στη διοργάνωση. Η πολυμορφία, η πολλαπλότητα και η ανομοιογένεια, εγγενή χαρακτηριστικά του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, τα οποία έχουν τονιστεί πολλάκις –από τους θιασώτες του κινήματος ως αρετές και από τους επικριτές του ως αδυναμίες–, σφράγισαν την πρώτη συνάντηση στο Πόρτο Αλέγκρε. Το 1ο ΠΚΦ είχε τα πάντα: συνδικαλιστές από τη Νότια Κορέα, αναρχοπάνκ από το Ρίο Γκράντε ντο Σουλ, εθνικιστές από το Κεμπέκ, αντάρτες από τις Επαναστατικές Ένοπλες Δυνάμεις της Κολομβίας (FARC), ομάδες για την απελευθέρωση του Θιβέτ, φιλανθρωπικές οργανώσεις, εργατικά συνδικάτα,

²² Όπως έδειξαν οι έρευνες που έχουν διενεργηθεί και όπως είναι εξάλλου αναμενόμενο, η μεγάλη πλειοψηφία των συμμετεχόντων σε κάθε ΠΚΦ προέρχεται από τη χώρα διεξαγωγής του.

φοιτητικές οργανώσεις, ενώσεις καταναλωτών, ΜΚΟ, αγροτικές οργανώσεις, περιβαλλοντολογικές οργανώσεις κ.λπ.

Πίνακας 2.2. 1ο ΠΚΦ, 25-30 Ιανουαρίου 2001, Πόρτο Αλέγκρε, Βραζιλία

Γενικά στοιχεία

Συμμετοχή κατά προσέγγιση: 20.000

Απεσταλμένοι οργανώσεων: 4.700

Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νεολαίας: 2.400

Χώρες που εκπροσωπήθηκαν: 117

Δραστηριότητες

Θεματικοί άξονες:

- I. Παραγωγή πλούτου και κοινωνική αναπαραγωγή
- II. Πρόσβαση στον πλούτο και βιωσιμότητα
- III. Ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και δημόσια σφαίρα
- IV. Πολιτική εξουσία και ηθική στη νέα κοινωνία

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από το Δ.Σ./Ο.Ε: 16 συνδιασκέψεις, 22 μαρτυρίες

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από τους συμμετέχοντες: 420

Πηγή: <http://www.forumsocialmundial.org.br>

Με αυτή την έννοια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το 1ο ΠΚΦ ενσάρκωσε με επιτυχία το πνεύμα ενός χώρου συνάντησης ατόμων και συλλογικοτήτων από διαφορετικά γεωγραφικά, πολιτικά και ιδεολογικά περιβάλλοντα, με σκοπό να αντιμετωπίσουν κοινές δυσαρέσκειες που προκύπτουν από τις δομές και τις λειτουργίες του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, να επιβεβαιώσουν τις αρχικές τους δεσμεύσεις και να συντονίσουν στρατηγικά σχέδια δράσης. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε το «Κάλεσμα του Πόρτο Αλέγκρε για Κινητοποιήσεις» (βλ. Παράρτημα 3), ένα κείμενο που συνέταξαν η Κεντρική Ομοσπονδία Συνδικάτων της Βραζιλίας (CUT) και το MST, συζήτησαν και ενέκριναν κινήματα και οργανώσεις με κεντρικό ρόλο στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα²³ και

²³ Ανάμεσα σε αυτά ήταν η ATTAC Γαλλίας, η Confédération Paysanne, η World March of Women, η Jubilee South, η Continental Social Alliance, η 50 Years is Enough! και η Focus on the Global South.

υπέγραψαν εκατοντάδες άλλες συλλογικότητες που συμμετείχαν στο Φόρουμ (Leite, 2005, σελ. 84). Το κείμενο ασκεί οξύτατη κριτική στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, ζητά σύγκλιση όλων των δράσεων και πρωτοβουλιών που εστιάζονται στον αγώνα για έναν άλλο κόσμο, και καλεί σε συγκεκριμένες κινητοποιήσεις για το 2001. Το κάλεσμα δεν έγινε υπό τη μορφή τελικής ανακοίνωσης της διοργάνωσης, καθώς αυτό θα ερχόταν σε αντίθεση με τους σκοπούς και τη λογική του ΠΚΦ, όπως τους αντιλαμβάνονταν οι αρχικοί οργανωτές του και όπως τελικά διατυπώθηκαν και επίσημα στον Καταστατικό Χάρτη.

Αναμφίβολα ο ενθουσιασμός που απελευθερώνεται από την πραγμάτωση ενός τόσο μεγάλου νέου παγκόσμιου πολιτικού εγχειρήματος, αλλά και από την ίδια τη συνεύρεση προοδευτικών δυνάμεων σε πλανητικό επίπεδο με σκοπό την εξεύρεση εναλλακτικών μορφών πολιτικής ύπαρξης και οργάνωσης, είναι τέτοιος που αποτρέπει σε μεγάλο βαθμό μια άμεση νηφάλια αποτίμηση του συμβάντος. Αυτός κυρίως είναι ο λόγος που οι πρώτες αποτιμήσεις είχαν έντονο πανηγυρικό χαρακτήρα, με ελάχιστα στοιχεία κριτικής προσέγγισης. Ωστόσο, η απόσταση των 10 χρόνων που μας χωρίζει από αυτό επιτρέπει να θέσουμε το αναπόφευκτο ερώτημα: Πώς, αλήθεια, έμοιαζε το 1ο ΠΚΦ;

Δύσκολη ερώτηση, κυρίως διότι θα μπορούσαν να υπάρχουν τόσες απαντήσεις όσοι και οι συμμετέχοντες. Μπορούμε όμως να εντοπίσουμε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά. Αυτά που φαίνεται να καθόρισαν τον πολιτικό χαρακτήρα της διοργάνωσης ήταν, αφενός, μια πολιτική με έντονο το άρωμα της παραδοσιακής αριστεράς, αφετέρου μια κουλτούρα ΜΚΟ. Υπήρχε η αίσθηση ότι επρόκειτο για έναν χώρο όπου οι επικριτές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης συγκεντρώθηκαν για να ακούσουν τους επιφανείς ηγέτες και διανοούμενους τους να ασκούν αιχμηρή κριτική στον νεοφιλευθερισμό και να προβάλλουν έναν εναντιωματικό πολιτικό λόγο, που συνήθως κατέληγε σε εναλλακτικές προτάσεις για το μέλλον. Δύο στοιχεία γίνονταν εύκολα αντιληπτά από τον προσεκτικό παρατηρητή: η πρωτοκαθεδρία των μεγάλων κεντρικών εκδηλώσεων και η υπερβολική προβολή των ομιλητών σε αυτές.

Από την αρχή έγινε απόλυτα αισθητός ο σαφής διαχωρισμός των εκδηλώσεων που πραγματοποιήθηκαν με ευθύνη της Ο.Ε. και εκείνων που προτάθηκαν και οργανώθηκαν από τα ίδια τα κινήματα και τις οργανώσεις. Όσοι συμμετείχαν στο πρώτο είδος εκδηλώσεων έλαβαν απευθείας πρόσκληση από την Ο.Ε. και η συμμετοχή τους χρηματοδοτήθηκε από τη διοργάνωση, ενώ οι συμμετέχοντες στο δεύτερο είδος χρηματοδότησαν οι ίδιοι ή οι οργανώσεις

τους τη συμμετοχή τους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα ακόμα και στο πιο οριζόντιο και αυτοοργανωμένο κομμάτι της διοργάνωσης, δηλαδή τα εργαστήρια, να επικρατήσουν μεγάλες, διεθνείς ΜΚΟ που είχαν τους οικονομικούς πόρους να στηρίζουν τις εκδηλώσεις, ενώ τα κινήματα και οι οργανώσεις βάσης που καταπιάνονταν κυρίως με τοπικά, καθημερινά προβλήματα απουσίαζαν ή μετείχαν υπό την ομπρέλα κάποιων ΜΚΟ, που χρηματοδότησαν τη συμμετοχή τους και καθόρισαν τα θέματα προς συζήτηση.

Επιπλέον, οι εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία της Ο.Ε. θεωρήθηκαν οι πιο σημαντικές, και έτσι τους δόθηκε μεγαλύτερη προβολή, καλύτερη θέση στο πρόγραμμα, περισσότερος χρόνος, κεντρικότερη και καταλληλότερη τοποθεσία, σε σχέση με τις υπόλοιπες εκδηλώσεις και δράσεις. Όσο για τους ομιλητές που επιλέχθηκαν από την Ο.Ε., ήταν κυρίως εκπρόσωποι μεγάλων, διεθνών ΜΚΟ, πολιτικές προσωπικότητες ή γνωστοί διανοούμενοι της αριστεράς. Οι εξαιρέσεις, όπως ο Γάλλος αγρότης και συνδικαλιστής José Boné, απλά επιβεβαιώνουν τον κανόνα.²⁴

Από το πλήθος των εκδηλώσεων και δράσεων που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του 1ου ΠΚΦ, πέντε είναι εκείνες που ξεχώρισαν, είτε γιατί προσέλκυσαν τα φώτα της δημοσιότητας, όπως η πρώτη περίπτωση, είτε γιατί προκάλεσαν προβληματισμό, συζητήσεις και αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του ΠΚΦ.

Η πρώτη δράση αφορά την κατάληψη μιας αγροτικής μονάδας όπου η εταιρεία «Monsanto»²⁵ καλλιεργούσε γενετικά τροποποιημένους σπόρους, και την καταστροφή της σοδειάς από τον João Pedro Stedile, ηγέτη του MST, τον José Boné και 1.300 βραζιλιάνους αγρότες. Η ενέργεια αυτή τρομοκράτησε

²⁴ Αν και ο νυν πράσινος ευρωβουλευτής Boné θα μπορούσε κάλλιστα από τότε να θεωρηθεί πολιτική προσωπικότητα, αφού από το 1999, ύστερα από ένα επεισόδιο καταστροφής ενός καταστήματος McDonald's στη νότια Γαλλία που του χάρισε 44 μέρες φυλάκισης, είχε καθιερωθεί ως γνωστή προσωπικότητα του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Εξάλλου, ο Boné αποτελεί περισσότερο εξεγερμένο τέκνο της δεκαετίας του '70 παρά κλασικό αγρότη. Παιδί πανεπιστημιακών, αναρχικός και ειρηνιστής στα φοιτητικά του χρόνια, έγινε αγρότης ύστερα από κατάληψη γης στην οποία συμμετείχε μαζί με αγρότες το 1976, στα πλαίσια διαμαρτυρίας για την επέκταση ενός στρατιωτικού στρατοπέδου με συνέπεια τον εκτοπισμό αγροτών από τη γη τους. Πάντως, όσο αφορά τον βαθμό πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης, ο Boné πράγματι αποτελεί εξαίρεση, όχι όμως μοναδική, αν συγκριθεί με τους υπόλοιπους προσκεκλημένους.

²⁵ Πρόκειται για μία από τις πλέον διαβόητες –για την επικινδυνότητα των προϊόντων της και για τις τακτικές διαπλοκής που χρησιμοποιεί– πολυεθνικές εταιρείες. Παράγει το 91% των μεταλλαγμένων σπόρων παγκοσμίως και από το έτος ίδρυσής της (1901) έχει οδηγηθεί επανειλημμένα στη δικαιοσύνη κατηγορούμενη για την τοξικότητα των προϊόντων της (Robin, 2010).

κάποιους στην Ο.Ε., περισσότερο και από την ίδια την εταιρεία· ένιωσαν ότι πιθανόν να συνέβαλλαν στη δημιουργία ενός τέρατος που δεν θα μπορούσαν να ελέγξουν (Hammond, 2007). Ενδεχομένως, αυτός ήταν ο λόγος που ο Βονέ δεν βρισκόταν τον επόμενο χρόνο ανάμεσα στους προσκεκλημένους ομιλητές.

Τα δύο περιστατικά που ακολουθούν αφορούν δράσεις διαμαρτυρίας που έβαλαν στο στόχαστρο το ίδιο το ΠΚΦ, σε ό,τι αφορά την εσωτερική του λειτουργία, τον ιεραρχικό του χαρακτήρα και τους αποκλεισμούς που παρήγαγε. Στην πρώτη περίπτωση, ομάδα συμμετεχόντων διέκοψε μια από τις συνδιασκέψεις, και διαμαρτυρήθηκε για την ισχνή παρουσία των μαύρων και των θεμάτων που τους απασχολούν, τόσο στην όλη διοργάνωση όσο και στις κεντρικές εκδηλώσεις. Είναι αλήθεια ότι το 1ο ΠΚΦ ήταν, πράγματι, πιο «λευκό» απ' ό,τι θα περίμενε κανείς από μια διοργάνωση που γινόταν σε χώρα όπου ο μισός πληθυσμός είναι μη λευκός. Αυτό, όμως, οφειλόταν μάλλον στο γεγονός ότι στη νότια Βραζιλία –όπου βρίσκεται η πολιτεία Ρίο Γκράντε ντο Σουλ– είναι συγκεντρωμένη η λευκή πλειοψηφία της χώρας, καθώς επίσης και στη μικρή συμμετοχή οργανώσεων από την Αφρική, την Ασία και την υπόλοιπη Λατινική Αμερική. Το ερώτημα ωστόσο που ανέδειξε η διαμαρτυρία, και το οποίο παραμένει επίκαιρο, είναι γιατί ένα νέο πολιτικό εγχείρημα, με βασικό στόχο μεταξύ άλλων να δώσει φωνή σε αυτούς που ιστορικά την έχουν στερηθεί, να προσελκύει και να προβάλλει περισσότερο τους «συνήθεις ύποπτους», αυτούς που πάντα είχαν φωνή και τη χρησιμοποιούσαν;

Στη δεύτερη περίπτωση, μια ομάδα από την κατασκήνωση της νεολαίας, με τη μουσική συνοδεία μιας αναρχικής ομάδας σάμπα από το Σάο Πάολο, εισέβαλε χορεύοντας και κατέλαβε για μια περίπου ώρα την αίθουσα VIP²⁶ του Φόρουμ, διακηρύσσοντας «Είμαστε όλοι VIP!» (Juris, 2005, σελ. 262). Η αίθουσα –μια πολυτελής κατασκευή με γυάλινο ταβάνι– αποτελούσε το πιο τρανταχτό σύμβολο ελιτισμού του ΠΚΦ και διαχωρισμού των συμμετεχόντων σε ανώνυμους και επώνυμους. Ήταν, επομένως, αναμενόμενο να προκαλέσει την οργή των πιο κινηματικά προσανατολισμένων συνιστωσών. Το συγκεκριμένο συμβάν οδήγησε στην κατάργηση της αίθουσας στα επόμενα Φόρουμ²⁷.

²⁶ Πρόκειται για διεθνή όρο που προέρχεται από τα αρχικά των αγγλικών λέξεων «Very Important Person» (Πολύ Σημαντικό Πρόσωπο).

²⁷ Δεν αναφέρεται πουθενά στα πρακτικά, ως απόφαση των οργανωτικών σωμάτων του Φόρουμ. Ο Jeffrey Juris (2005), ο οποίος συμμετείχε στη συγκεκριμένη δράση με τη διπλή ιδιότητα του ακτιβιστή του υπερεθνικού δικτύου άμεσης δράσης PGA και του ερευνητή ανθρωπολόγου, αναφέρει ότι η απόφαση λήφθηκε άτυπα, λίγους μήνες μετά

Όσον αφορά τις συνδιασκέψεις, υπήρχαν δύο που προκάλεσαν έντονες αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του Φόρουμ, τόσο λόγω των επιλεγμένων ομιλητών όσο και λόγω της κεντρικότητας των εκδηλώσεων και της προβολής τους από την Ο.Ε. Σε αυτές συμμετείχαν πολιτικές προσωπικότητες από τη Βραζιλία, όπως ο Lula και ο κυβερνήτης της πολιτείας Ρίο Γκράντε ντο Σουλ, και τη Γαλλία, κυρίως πολιτικοί της κεντροαριστεράς, συμπεριλαμβανομένων αμφιλεγόμενων προσώπων όπως ο Chevénement, ο Γάλλος υπουργός που ήταν υπεύθυνος για βίαιη καταστολή σε βάρος μεταναστών (Leite, 2005, σελ. 96). Το τηλεοπτικό ντιμπέιτ με τίτλο «Πόρτο Αλέγκρε-Νταβός», που οργανώθηκε κυρίως από την ΑΤΤΑΚ Γαλλίας και είχε σκοπό να φέρει σε επαφή επιφανείς προσωπικότητες του κινήματος με εκπροσώπους του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου, επίσης ενόχλησε πολλούς και προκάλεσε συζητήσεις για την πολιτική ορθότητα ενός τέτοιου διαλόγου και για τα όρια του ανοικτού χώρου.

Στο παράλληλο σύμπαν των αυτόνομων χώρων, στο πάρκο Harmonia –μια περιοχή τριών τετραγωνικών χιλιομέτρων, σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης, αρκετά μακριά ωστόσο από το Καθολικό Πανεπιστήμιο όπου λάμβαναν χώρα οι υπόλοιπες δραστηριότητες– έγινε η πρώτη Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νεολαίας (ΔΚΝ). Καθώς η αρχιτεκτονική του ΠΚΦ δεν ευνοούσε τη συλλογική συνύπαρξη τύπου Σιάτλ, όπου μεγάλες αποθήκες είχαν μετατραπεί σε χώρους συνεστίασης και διανυκτέρευσης, αλλά εξυπηρετούσε περισσότερο έναν πολιτικό κόσμο που κοιμόταν σε ξενοδοχεία και έτρωγε σε εστιατόρια, η ΔΚΝ προέκυψε αρχικά ως μια πρακτική λύση για να στεγάσει το πλήθος των νεαρών κυρίως ατόμων που δεν είχαν τέτοια δυνατότητα (Nunes, 2005, σελ. 281). Επίσης αναδύθηκε ως εναλλακτική πρόταση για τους νέους που, όντας ενθουσιασμένοι με την ιδέα του Φόρουμ, ένιωσαν παράλληλα αποκλεισμένοι από τον προγραμματισμό του. Κατά τα πρότυπα της κεντρικής οργάνωσης του ΠΚΦ, συγκροτήθηκε Οργανωτική Επιτροπή Νεολαίας αποτελούμενη σχεδόν αποκλειστικά από μέλη κομματικών νεολαίων²⁸, κυρίως του ΡΤ αλλά και άλλων

το 1ο ΠΚΦ, ενώ ο ίδιος και οι σύντροφοί του την πληροφορήθηκαν από μέλος της Ο.Ε. (σελ. 262).

²⁸ Σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπως και στη χώρα μας, οι πολιτικές παρατάξεις στα πανεπιστήμια συγκροτούνται κυρίως από «κομματικές νεολαίες», η δομή και η γενικότερη συγκρότηση των οποίων προσομοιάζει με αυτές του κόμματος στο οποίο ανήκουν. Γι' αυτό δεν προκαλεί έκπληξη η ονομασία «Κατασκήνωση Νεολαίας», η οποία όμως είναι λιγότερο κατανοητή και ακόμα λιγότερο αρεστή στους νέους από τη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική που είχαν λάβει μέρος στα γεγονότα του Σιάτλ και της Πράγας, για τους οποίους η πολιτική κουλτούρα των κομματικών παρατάξεων είναι ξένη. Σύμφωνα με τον Rodrigo Nunes (2005), μέλος της Ο.Ε. της ΔΚΝ, η –ατυχής κατά τη γνώμη του– επιλογή της ονομασίας είχε και μια άλλη

μικρότερων αριστερών κομμάτων, η οποία ανέλαβε την οργάνωση της κατασκήνωσης. Στην πράξη αυτό σήμαινε πολύ λίγα πράγματα πέρα από την παροχή δωρεάν διαμονής: ένα μικρό πολιτισμικό πρόγραμμα και μόνο μία εκδήλωση, στην οποία συμμετείχαν απλώς μέλη των οργανώσεων και ομάδων που τη διοργάνωσαν. Το κείμενο που προέκυψε από την κατασκήνωση δεν ήταν δεσμευτικό για το σύνολο των συμμετεχόντων και δεν διέφερε σε ύφος και πνεύμα από το «Κάλεσμα του Πόρτο Αλέγκρε», ούτε και έφερε έντονο το στίγμα μιας νέας πολιτικής γενιάς.

Το 1ο ΠΚΦ ήταν πια γεγονός και η πανθομολογούμενη, παρά τις όποιες κριτικές, επιτυχία του οδήγησε την Ο.Ε. να αποφασίσει τη διεξαγωγή 2ου Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε τον επόμενο χρόνο, την ίδια πάλι εβδομάδα που θα λάμβανε χώρα το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός. Η εξέλιξη αυτή ώθησε την Ο.Ε. να κάνει δύο απαραίτητα βήματα για να διασφαλίσει τη συνέχεια της διαδικασίας: κάλεσε σε συνάντηση μια αντιπροσωπεία διεθνών οργανώσεων με σκοπό την ίδρυση διεθνούς επιτροπής που θα αποτελούσε το βασικό οργανωτικό σώμα του ΠΚΦ και προχώρησε στην κατάρτιση Καταστατικού Χάρτη Αρχών (Charter of Principles).

2.2.3. Δημιουργία Διεθνούς Συμβουλίου

Η αναγκαιότητα ύπαρξης μιας διεθνούς επιτροπής που να κατευθύνει τη διαδικασία και να εκφράζει τον παγκόσμιο χαρακτήρα των αγώνων ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αναγνωρίστηκε πολύ νωρίς, όταν προτάθηκε η δημιουργία του Φόρουμ στη Γενεύη. Οι περίπου 70 οργανώσεις που η Ο.Ε. θεώρησε ότι μπορούσαν να συγκροτήσουν κάποιου είδους οργανωτικό σώμα²⁹ συναντήθηκαν τον Ιούνιο του 2001 στο Σάο Πάολο. Ήταν κυρίως μεγάλες ΜΚΟ και διεθνή συνδικάτα από τον Βορρά, ενώ τα κοινωνικά κινήματα, οι

σοβαρή επίπτωση: προσέδωσε στο εγχείρημα μια χροιά ασημαντότητας, διαχωρίζοντας τους «νέους» της κατασκήνωσης από τους «ενήλικες» της βραζιλιάνικης Ο.Ε. και του Διεθνούς Συμβουλίου (σελ. 295). Παράλληλα, η ονομασία αυτή ευθύνεται εν μέρει για την παρερμηνεία από πλευράς των οργανωτών του ΠΚΦ της ουσίας του εγχειρήματος της ΔΚΝ, που ήταν η ανάδυση μιας νέας πολιτικής γενιάς, η οποία δεν θα είχε σχέση τόσο με την ηλικία, αλλά με νέες πολιτικές πρακτικές και μορφές οργάνωσης.

²⁹ Τα κριτήρια για την επιλογή των οργανώσεων που θα συγκροτούσαν το πρώτο Διεθνές Συμβούλιο ήταν ασαφή και απροσδιόριστα. Σύμφωνα με τον Chico Whitaker, επιλέγησαν οργανώσεις που είχαν παρευρεθεί στο 1ο ΠΚΦ, εμπλέκονταν με κάποιο τρόπο στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα και «θα μπορούσαν να συμμετάσχουν σε κάτι που θα έμοιαζε με Συμβούλιο» (Caracol Intergalactica, 2005, σελ. 166).

οργανώσεις βάσης και οι συλλογικότητες από την Αφρική και την Ασία αποτελούσαν μικρή μειοψηφία³⁰.

Τα αποτελέσματα της συνάντησης αποτυπώνονται σε ένα κείμενο, που αποτελεί κατά κάποιο τρόπο την ιδρυτική διακήρυξη του Δ.Σ.³¹ Σε αυτό καθορίζονται ο χαρακτήρας του, οι αρμοδιότητες και οι ευθύνες του, ο τρόπος λειτουργίας και κάποια κριτήρια που πρέπει να πληρούν τα μέλη του. Στο πρώτο μέρος του κειμένου, όπου περιγράφεται ο χαρακτήρας του Δ.Σ., διευκρινίζεται ότι η δημιουργία του αντανάκλα την αντίληψη του ΠΚΦ ως μιας μόνιμης μακροπρόθεσμης διαδικασίας και, συνεπώς, αποτελεί μόνιμο σώμα που θα διασφαλίζει τη συνέχεια και εδραίωση της διαδικασίας αυτής και θα μεταφέρει το ΠΚΦ σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Απαντώντας σε κριτικές που έγιναν τόσο από οργανωτές όσο και από συμμετέχοντες στο 1ο ΠΚΦ και αφορούσαν τον κλειστό χαρακτήρα της βραζιλιάνικης Ο.Ε. και την υπέρμετρη επιρροή της στην οργάνωση και τον σχεδιασμό του Φόρουμ, το έγγραφο τονίζει ότι «το Δ.Σ. θα παίζει κυρίαρχο ρόλο στον καθορισμό πολιτικής, κατευθυντήριων γραμμών και στρατηγικών προσανατολισμών του ΠΚΦ. Οι εθνικές Οργανωτικές Επιτροπές θα οργανώνουν και θα διευκολύνουν τη διαδικασία συνεργαζόμενες στενά με το Δ.Σ.».

Όσον αφορά την οργανωτική συγκρότηση του Δ.Σ., το έγγραφο θεμελιώνει τον μη αντιπροσωπευτικό του χαρακτήρα, διευκρινίζοντας ότι «δεν αποτελεί ένα σώμα με δομές εξουσίας και δεν θα έχει μηχανισμούς για τη ρύθμιση της εκπροσώπησης, ούτε και θα υπάρχει ψηφοφορία», αφού «δεν ισχυρίζεται ότι αντιπροσωπεύει την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών». Αναγνωρίζει, ωστόσο, ότι «η σύνθεση του Δ.Σ. πρέπει να είναι ισορροπημένη, ώστε να υπάρχει ποικιλία εκπροσωπούμενων γεωγραφικών περιοχών και πληθυσμών». Με άλλα λόγια, η ισορροπημένη εκπροσώπηση, όπως θα δούμε και στο τρίτο μέρος του κειμένου, τίθεται ως ένας από τους βασικούς στόχους, χωρίς όμως να κρίνεται σκόπιμη στο παρόν στάδιο η δημιουργία μηχανισμών που να τη διασφαλίζουν.

³⁰ Αναλυτικά στοιχεία για τη σύνθεση του Διεθνούς Συμβουλίου παρουσιάζονται στο Santos (2006), σελ. 100-107. Αφορούν βέβαια μεταγενέστερη σύνθεσή του, δεδομένου όμως ότι η διεύρυνση του Συμβουλίου έγινε με σκοπό την πιο ισορροπημένη εκπροσώπηση, είναι βέβαιο ότι το πρώτο Δ.Σ. ήταν πιο άνισο από πλευράς εκπροσώπησης, τόσο των οργανώσεων από την Αφρική και την Ασία όσο και των κινημάτων βάσης.

³¹ International Council of the World Social Forum, 2001b, μεταφρασμένο στα ελληνικά στο Παράρτημα 2.

Το δεύτερο μέρος του εγγράφου αφορά τα καθήκοντα και τις ευθύνες των μελών του Δ.Σ., που καθορίζονται ως εξής:

- να διαμορφώνουν στρατηγικές κατευθύνσεις για το ΠΚΦ.
- να διατηρούν συνεχείς επαφές με τα διεθνή κινήματα, τις εκστρατείες, τις πρωτοβουλίες, τους αγώνες και με άλλα συναφή συμβάντα.
- να φροντίζουν ώστε το ΠΚΦ να γίνει γνωστό στις χώρες τους.
- να προωθούν και να υποστηρίζουν τις συναντήσεις του ΠΚΦ, να εντοπίζουν τις κατάλληλες τοποθεσίες για μελλοντικές διοργανώσεις και να προάγουν τη συμμετοχή.
- να διασφαλίζουν τη συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα Φόρουμ όσον αφορά την πολιτική, θεματική και επιχειρησιακή δράση τους.
- να προωθούν και να υποστηρίζουν τη δημιουργία επιτροπών ΠΚΦ στις χώρες τους.
- να εντοπίζουν θεματικούς άξονες, κατάλληλες μεθοδολογίες και ομιλητές, να μεριμνούν για το γενικό στήσιμο και την αρχιτεκτονική της διοργάνωσης (μαζί με τις Οργανωτικές Επιτροπές).
- να βρίσκουν χρηματοδότηση.

Είναι εμφανής η προσπάθεια να δοθεί περισσότερη εξουσία στο Δ.Σ. και, παράλληλα, να περιοριστεί ο ρόλος των Ο.Ε. σε εκτελεστικής φύσεως καθήκοντα. Στην πραγματικότητα, όμως, παρόλο που το Δ.Σ. και η Ο.Ε. –η σύνθεση της οποίας παρέμεινε μέχρι το 2004 αμετάβλητη και αποκλειστικά βραζιλιάνικη– δούλευαν παράλληλα μέχρι το 2004, οι σχέσεις τους, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, δεν ήταν πάντα αρμονικές, ενώ η Ο.Ε. διατήρησε σε μεγάλο βαθμό την επιρροή της, και σε κάποιο βαθμό την κυριαρχία της, μέχρι το 2004.

Το τρίτο μέρος του εγγράφου αφορά τη σύνθεση του Δ.Σ. Αναγνωρίζει ευθύς εξ αρχής το πρόβλημα της ανισομερούς εκπροσώπησης γεωγραφικών περιοχών (ισχνή συμμετοχή από την Αφρική, την Ασία και τον αραβικό κόσμο) και συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού (νέοι, μαύροι κ.ά.) στο παρόν Δ.Σ. και κρίνει αναγκαία την αντιμετώπισή του. Παρόλο που δεν αναφέρονται ρητά οι τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος, πλην μιας ασαφούς αναφοράς περί διαβούλευσης («Το Δ.Σ. θα αξιολογεί προτάσεις για εισδοχή νέων μελών μέσω διαβούλευσης»), τίγεται το ζήτημα της συμμετοχής των φτωχότερων οργανώσεων, με τη δέσμευση του Δ.Σ. να «συγκεντρώνει χρήματα έτσι ώστε να

μην αρνηθούν τα δίκτυα να συμμετάσχουν λόγω έλλειψης πόρων». Οι ομάδες και οι οργανώσεις που προσκλήθηκαν στην πρώτη συνάντηση αλλά δεν μπόρεσαν να παρευρεθούν, συνεχίζει το έγγραφο, θα θεωρηθούν μέλη του Δ.Σ.

Τα κριτήρια που θα πρέπει να πληρούν τα μέλη του καθορίστηκαν ως ακολούθως:

- Σεβασμός και τήρηση των Αρχών του Καταστατικού Χάρτη του ΠΚΦ.
- Ισομερής εκπροσώπηση όσον αφορά τις γεωγραφικές περιοχές και τους τομείς οργάνωσης (συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα, ΜΚΟ κ.ά.).
- Δέσμευση για τη συνέχιση της διαδικασίας του ΠΚΦ και για την ανάληψη των ευθυνών και καθηκόντων που αναφέρονται στο δεύτερο μέρος.
- Συμμετοχή μόνο διεθνών και περιφερειακών φορέων και οργανώσεων, καθώς και διεθνών δικτύων και συντονιστικών σωμάτων.
- Δεν υπάρχει προκαθορισμένος αριθμός μελών.

Το κείμενο δίνει δικαίωμα συμμετοχής, όχι μόνο σε μέλη του Δ.Σ., αλλά και σε παρατηρητές: «άτομα των οποίων η συμμετοχή θεωρείται σημαντική, είτε λόγω του ρόλου τους στη διεθνή κατάσταση σε μια δεδομένη στιγμή είτε για λόγους που σχετίζονται με την οργανωτική δυναμική του ΠΚΦ».

Το τέταρτο και τελευταίο μέρος του εγγράφου αφορά τη λειτουργία του Δ.Σ., χωρίς ωστόσο να έχει ρυθμιστικό χαρακτήρα. Απλά επισημαίνει την επείγουσα ανάγκη για εξεύρεση πόρων και για δημιουργία μηχανισμών κινητοποίησης και επικοινωνίας (ώστε να υπάρχει συντονισμός ανάμεσα στα μέλη, και ανάμεσα στο Δ.Σ. και τις Ο.Ε.), καθώς και για τη δημιουργία ομάδας εργασίας που να συντονίζει τις ποικίλες δραστηριότητες.

Τέσσερα σημεία αξίζει να σχολιαστούν σε σχέση με τη δημιουργία του Συμβουλίου: Πρώτον, το Δ.Σ. έθεσε από την αρχή ως έναν από τους πρωταρχικούς του στόχους τη διεθνοποίηση του ΠΚΦ, μέσα από τη διεθνοποίηση του ίδιου του Δ.Σ. Από τη στιγμή της ίδρυσής του μέχρι σήμερα, βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς αναδιαμόρφωσης, με στόχο να διευρύνει την εμβέλειά του σε παγκόσμιο επίπεδο και να πετύχει μια πιο ισορροπημένη εκπροσώπηση θεματικών, στρατηγικών και γεωγραφικών περιοχών. Με αυτή την έννοια, παρόλο που ισχυρίζεται ότι δεν αποτελεί αντιπροσωπευτικό σώμα, ενσαρκώνει την πιο αντιπροσωπευτική δομή του ΠΚΦ και έχει αναλάβει κατά κάποιο τρόπο τον ρόλο προωθητή της εσωτερικής του δημοκρατίας.

Δεύτερον, το Δ.Σ. δημιουργήθηκε με κάθετο τρόπο, με αποστολή προσκλήσεων από την Ο.Ε., η οποία, με τη σειρά της, άντλησε τη νομιμοποίησή της από το γεγονός ότι διοργάνωσε με σχετική επιτυχία το 1ο ΠΚΦ. Το σώμα αυτό δεν έχει σαφείς κανόνες λειτουργίας, αρμοδιότητες και εξουσίες, ενώ παράλληλα λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό ως νομιμοποιητικό όργανο του παγκόσμιου χαρακτήρα του ΠΚΦ. Ο βαθμός αντιπροσωπευτικότητας των μελών του, καθώς και ο χαρακτήρας και το υποκείμενο της λογοδοσίας του παραμένουν αδιευκρίνιστα.

Τρίτον, η απουσία εξειδικευμένων κανόνων για τη λήψη αποφάσεων έχει ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση του ρόλου της Ο.Ε. Και αυτό διότι, παρά το γεγονός ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται με συναίνεση, η αρχική πρόταση υποβάλλεται από την Ο.Ε. Σύμφωνα με τον Τεϊνό Τεϊναινεν (2003b) –μέλος του Δ.Σ. και από τους πιο δραστήριους διανοούμενους σε θέματα ΠΚΦ–, οι συναντήσεις του Δ.Σ. ξεκινούν συνήθως με την υποβολή μιας πρότασης από την Ο.Ε. για κάποιο συγκεκριμένο θέμα. Το Δ.Σ. συζητά την πρόταση και, αν δεν προκύψει συναίνεση, η Ο.Ε. συζητά εκ νέου το θέμα σε ξεχωριστή συνάντηση και υποβάλλει νέα πρόταση, λαμβάνοντας υπόψη τις παραμέτρους της συζήτησης που έγινε στο Δ.Σ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η νέα πρόταση γίνεται αποδεκτή από όλους. Όταν αυτό δεν είναι εφικτό, επαναλαμβάνεται η ίδια διαδικασία και μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις οι σύνεδροι καταφεύγουν στη ψηφοφορία.

Τέταρτον, σύμφωνα με τα κριτήρια συμμετοχής που καθορίστηκαν, μέλη του Δ.Σ. μπορεί να είναι μόνο διεθνή και περιφερειακά δίκτυα και φορείς, καθώς και συντονιστικά σώματα. Αυτό αποκλείει τη συμμετοχή οργανώσεων και συλλογικοτήτων με καθαρά εθνικό ή τοπικό χαρακτήρα, της συντριπτικής δηλαδή πλειοψηφίας των κινημάτων βάσης, τα οποία πολλές φορές έχουν να επιδείξουν πλούσια τοπική δράση και αγώνες, ωστόσο, λόγω περιορισμένων οργανωτικών και οικονομικών πόρων, έχουν ισχνή διεθνή δικτύωση.

2.2.4. Χάρτης Αρχών του ΠΚΦ

Η πρώτη πράξη του νεοσύστατου Διεθνούς Συμβουλίου ήταν η έγκριση, με κάποιες τροποποιήσεις, του Χάρτη των 14 Αρχών του ΠΚΦ, που είχε συντάξει η βραζιλιάνικη Ο.Ε. λίγους μήνες πριν, τον Απρίλιο του 2001 (η τελική εκδοχή

του Ιουνίου παρατίθεται στο Παράρτημα 1)³². Το έγγραφο αυτό, που αποτελεί και το μόνο επίσημο και δεσμευτικό κείμενο του ΠΚΦ, διατυπώνει 14 Αρχές που πρέπει να γίνονται σεβαστές από όλους όσοι επιθυμούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία των Φόρουμ. Παρά τον γενικόλογο χαρακτήρα του, είναι πολύ σημαντικό διότι, αφενός διαμορφώνει τους βασικούς πολιτικούς προσανατολισμούς του ΠΚΦ, αφετέρου θέτει τις βάσεις για την οργανωτική του συγκρότηση.

Η πρώτη Αρχή μάς λέει τι είναι (ή τι πρέπει να είναι) το ΠΚΦ. Δεν ορίζεται ως μια πολιτική συμμαχία με συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, στρατηγικές και στόχους, όπως συνήθως συμβαίνει με τα διευρυμένα σχήματα της αριστεράς, αλλά ως:

Ένας ανοιχτός χώρος συνάντησης για αναστοχασμό, δημοκρατικό διάλογο, διατύπωση εναλλακτικών προτάσεων, ελεύθερη ανταλλαγή εμπειριών και διασύνδεση για αποτελεσματικές δράσεις ομάδων και κινημάτων της κοινωνίας των πολιτών που αντιτίθενται στον νεοφιλελευθερισμό και στην κυριαρχία του κόσμου από το κεφάλαιο, και είναι αφοσιωμένες στην οικοδόμηση μιας πλανητικής κοινωνίας που θα αποβλέπει στις γόνιμες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και ανάμεσα στον άνθρωπο και τη Γη.

Στη συνέχεια διευκρινίζει ότι στο εξής το ΠΚΦ θα αποτελεί μια μόνιμη, παγκόσμια διαδικασία «η οποία δεν μπορεί να περιορίζεται στα συμβάντα που τη συνθέτουν» (Αρχές 2 και 3), ενώ στην αμέσως επόμενη παράγραφο (Αρχή 4)

³² Παρά το γεγονός ότι το έγγραφο που εγκρίθηκε τον Ιούνιο του 2001 από το Δ.Σ. αποτελεί τον επίσημο Χάρτη, η εκδοχή του Απριλίου, λόγω μιας σειράς λαθών, έτυχε ευρύτερης κυκλοφορίας και εσφαλμένα θεωρείται από πολλούς η τελική. Το έγγραφο του Απριλίου μάλιστα ήταν αυτό που αποτέλεσε τη βάση για αναθεώρηση του Χάρτη το 2004 από την Ινδική Ο.Ε., για λόγους προσαρμογής στις τοπικές συνθήκες διεξαγωγής του Φόρουμ στην Ινδία. Για τον λόγο αυτό, στην πράξη έχουμε δύο Χάρτες. Τα δύο έγγραφα, όσον αφορά τόσο το πνεύμα των κειμένων αλλά και τις πρακτικές τους διαστάσεις, είναι παρόμοια. Εντούτοις, υπάρχουν ορισμένες σημαντικές διαφορές στη σύνταξη και την έμφαση που δίνεται σε ορισμένες διατάξεις. Οι διαφορές ποικίλλουν από τη μεταστροφή σε ένα οικολογικό όραμα (Αρχή 1), μέχρι τη συμπερίληψη των εθνικών κυβερνήσεων στους υπαίτιους για την καταστροφική πορεία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης (Αρχή 4) και την –πιο σημαντική και αμφιλεγόμενη– απαλοιφή της απαγόρευσης συμμετοχής «σε οργανώσεις που στις μεθόδους πολιτικής δράσης τους περιλαμβάνουν την απώλεια ανθρώπινης ζωής» (Αρχή 11 στο κείμενο του Απριλίου), που αντικαταστήθηκε από την απαγόρευση συμμετοχής σε «εκπροσώπους κομμάτων και στρατιωτικές οργανώσεις» (Αρχή 9). Για περισσότερες λεπτομέρειες αναφορικά με τις διαστάσεις αυτού του λάθους και τις διαφορές των δύο κειμένων, βλ. Sen, 2004.

περιγράφει το είδος της παγκοσμιοποίησης στο οποίο αντιτίθεται («την παγκοσμιοποίηση που ελέγχεται από τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, καθώς και τις κυβερνήσεις και τους διεθνείς θεσμούς που υπηρετούν τα συμφέροντα αυτών των εταιρειών») και αυτό το οποίο προωθεί: «την παγκοσμιοποίηση με αλληλεγγύη, η οποία σέβεται τα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα [...] και το περιβάλλον και στηρίζεται σε δημοκρατικά διεθνή συστήματα και οργανισμούς που βρίσκονται στην υπηρεσία της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της κυριαρχίας των λαών».

Οι Αρχές 5 και 6 θεμελιώνουν τον μη αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του ΠΚΦ ως σώματος και με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνουν τον οργανωτικό του προσανατολισμό. Σε αυτό το ζήτημα, ο Χάρτης κινείται στο ίδιο μήκος κύματος με το ιδρυτικό κείμενο του Δ.Σ., διευκρινίζοντας ότι, όπως το Δ.Σ., και το ΠΚΦ δεν αποτελεί σώμα που να αντιπροσωπεύει την κοινωνία των πολιτών, παρόλο που απαρτίζεται αποκλειστικά από οργανώσεις και κινήματα της κοινωνίας των πολιτών (Αρχή 5).

Οι συναντήσεις του ΠΚΦ δεν αντιπροσωπεύουν το ΠΚΦ ως σώμα. Κανείς, επομένως, δεν εξουσιοδοτείται, εκ μέρους οποιασδήποτε εκδοχής του ΠΚΦ, να εκφέρει θέσεις ισχυριζόμενος ότι εκφράζουν το σύνολο των συμμετεχόντων. Οι συμμετέχοντες δεν θα καλούνται να παίρνουν αποφάσεις ως σώμα, είτε με ψηφοφορία είτε διά βοής, που να αφορούν διακηρύξεις ή αποφάσεις για δράσεις οι οποίες θα δεσμεύουν το σύνολο ή την πλειοψηφία και οι οποίες θα θεωρούνται επίσημες θέσεις του Φόρουμ ως σώματος (Αρχή 6).

Οι οργανώσεις και τα δίκτυα των οργανώσεων που συμμετέχουν στο ΠΚΦ μπορούν, ωστόσο, να προβαίνουν σε δηλώσεις και διακηρύξεις, οι οποίες όμως δεν θα δεσμεύουν το ΠΚΦ. Το ΠΚΦ, μάλιστα, «αναλαμβάνει να διακινεί ευρέως τις αποφάσεις αυτές με τα μέσα που διαθέτει, χωρίς να τις καθοδηγεί, ιεραρχεί, λογοκρίνει ή περιορίζει...» (Αρχή 7).

Η επιλογή της συγκρότησης του ΠΚΦ ως μη αντιπροσωπευτικού σώματος συνδέεται άμεσα με την έννοια του ανοικτού χώρου. Σύμφωνα με τους συντάκτες του Χάρτη, στόχος είναι να διασφαλιστεί ο ελεύθερος διάλογος και το ανοικτό πνεύμα μέσα από ανοιχτές, ελεύθερες και οριζόντιες δομές χωρίς οποιουδήποτε είδους ηγεσίες, ώστε να καταστεί δυνατή η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων, οργανώσεων και κινήματων που αντιτίθενται

στον νεοφιλελευθερισμό. Αυτή η ελευθερία διασφαλίζεται, σύμφωνα πάντα με τους συντάκτες, επειδή, καθώς δεν υπάρχει η ανάγκη αναλογικής εκπροσώπησης όλων των πολιτικών τάσεων και δυνάμεων ούτε εκδίδεται κανένα τελικό κείμενο, οι συμμετέχοντες δεν ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο για έλεγχο του χώρου και υπερίσχυση των προτάσεών τους ούτε επιβάλλουν ή υφίστανται την επιβολή πολιτικών προσανατολισμών ή κανόνων συμπεριφοράς στις συναντήσεις, δεν δίνουν ή υφίστανται οδηγίες από κανέναν, αλλά ούτε και οφείλουν να αποδείξουν την αφοσίωση και την πειθαρχία τους, όπως συμβαίνει στις συναντήσεις ενός οργανωμένου κινήματος (Whitaker, 2009, σελ. 82-86). Εν ολίγοις, όπως καταλήγει η Αρχή 6, το ΠΚΦ «...δεν συνιστά τόπο εξουσίας, κομμάτι της οποίας οι συμμετέχοντες διεκδικούν στις συναντήσεις του, ούτε και έχει στόχο να αποτελέσει τον μοναδικό τόπο όπου οι οργανώσεις και τα κινήματα κάνουν διασυνδέσεις και προγραμματίζουν δράσεις».

Οι Αρχές 8 και 9 καθιστούν το ΠΚΦ έναν χώρο όπου προωθείται ο πλουραλισμός και η πολυμορφία, γίνεται σεβαστή η διαφορετικότητα και καλλιεργείται ένα πνεύμα συμπεριληπτικότητας: «Το ΠΚΦ θα είναι πάντα ένας χώρος ανοικτός στον πλουραλισμό και στην ποικιλία των δραστηριοτήτων και των τρόπων εμπλοκής των οργανώσεων και των κινήματων που αποφασίζουν να συμμετέχουν σε αυτό, καθώς και στην ποικιλία των φύλων, εθνοτήτων, πολιτισμών, γενεών και φυσικών δυνατοτήτων, με την προϋπόθεση ότι γίνονται σεβαστές οι Αρχές αυτού του Χάρτη» (Αρχή 9). Και η Αρχή 9 καταλήγει στη μοναδική απαγόρευση για συμμετοχή που υπαγορεύει ο Χάρτης (εκτός βέβαια από τη γενική αναφορά της πρώτης Αρχής): «Δεν επιτρέπεται η συμμετοχή στο Φόρουμ κομματικών αντιπροσωπειών και στρατιωτικών οργανώσεων. Οι αρχηγοί κρατών και τα μέλη νομοθετικών σωμάτων που αποδέχονται τις δεσμεύσεις αυτού του Χάρτη, δύνανται να μετέχουν υπό την ατομική τους ιδιότητα».

Οι τελευταίες τρεις Αρχές τονίζουν τη σημασία της ανταλλαγής εμπειριών και των διασυνδέσεων, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, ανάμεσα σε οργανώσεις και κινήματα. Το κείμενο κλείνει με την ακόλουθη παράγραφο: «Το ΠΚΦ είναι μια διαδικασία που ενθαρρύνει τις οργανώσεις και τα κινήματα που μετέχουν σε αυτό να διαρθρώνουν τις δράσεις τους από το τοπικό επίπεδο στο εθνικό και να επιδιώκουν ενεργή συμμετοχή στο διεθνές πλαίσιο ως πολίτες του κόσμου, καθώς και να εισάγουν στην παγκόσμια ατζέντα τις πρακτικές με τις οποίες πειραματίζονται για την οικοδόμηση ενός νέου κόσμου αλληλεγγύης» (Αρχή 14).

2.2.5. Δεύτερη συνάντηση Διεθνούς Συμβουλίου στο Ντακάρ

Πριν καλά καλά στεγνώσει το μελάνι της ιδρυτικής συμφωνίας και του Καταστατικού Χάρτη, τα μέλη του Δ.Σ. βρέθηκαν μπροστά σε ένα αδιέξοδο: δεν μπορούσαν να αποφασίσουν συναινετικά, όπως επέβαλλε το γράμμα και το πνεύμα των πιο πάνω κειμένων, την τοποθεσία της επόμενης συνάντησης, καθώς ήταν διχασμένα ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αφρική. Η δυσκολία δεν προέκυψε βέβαια από την ιδιοτροπία κάποιων μελών, αλλά από την πεποίθησή τους ότι η επιλογή του τόπου των συναντήσεων έχει μεγάλη σημασία για διάφορους λόγους, όπως η διευκόλυνση συγκεκριμένων οργανώσεων να συμμετέχουν ή η προώθηση της διαδικασίας των Φόρουμ σε συγκεκριμένες περιοχές. Έτσι, έγινε τελικά ψηφοφορία, όπου η πλειοψηφία επέλεξε το Ντακάρ της Σενεγάλης (Teivainen, 2003b). Η επιλογή αυτή αποδείχθηκε σημαντική γιατί, αφενός έδωσε την ευκαιρία σε σημαντικό αριθμό αφρικανικών οργανώσεων και κινημάτων να εμπλακούν στη διαδικασία (International Council of the World Social Forum, 2001c), αφετέρου προσέφερε το κατάλληλο έδαφος για διασύνδεση των οργανώσεων αυτών, πολλές από τις οποίες δεν είχαν συνεργαστεί μεταξύ τους στο παρελθόν και, σε αρκετές περιπτώσεις, αγνοούσαν ακόμα και την ύπαρξη η μια της άλλης. Επίσης, διευκόλυνε τη μετέπειτα οργάνωση και διεξαγωγή του πρώτου Αφρικανικού Κοινωνικού Φόρουμ, τον Ιανουάριο του 2002 στο Μπαμάκο του Μάλι.

Στη συνάντηση του Ντακάρ λήφθηκαν κάποιες αποφάσεις που, εκτός από την οργάνωση του 2ου ΠΚΦ, σχετιζόνταν με ευρύτερα οργανωτικά ζητήματα (ό.π.). Η πιο σημαντική από αυτές αφορούσε τη σύσταση προσωρινής ομάδας εργασίας, με θητεία μέχρι την επόμενη συνάντηση του Δ.Σ. σε τρεις μήνες, στην οποία συμμετείχαν 3 μέλη από την Αφρική, 3 από τη Λατινική Αμερική, 1 από την Ασία, 2 από τη Βόρεια Αμερική, 3 από την Ευρώπη και 3 από τη βραζιλιάνικη Ο.Ε. Η ομάδα εργασίας αναλάμβανε τα ακόλουθα:

- να προτείνει κριτήρια για την επιλογή της πόλης όπου θα πραγματοποιηθεί το 3ο ΠΚΦ και, παράλληλα, να εξετάσει τη δυνατότητα διεξαγωγής του στην Ινδία ή σε άλλη πόλη του νότιου ημισφαιρίου
- να επεξεργαστεί προτάσεις για την περιοδικότητα και την αποκέντρωση του ΠΚΦ
- να κάνει προτάσεις αναφορικά με τη θεσμική συγκρότηση του Δ.Σ.

2.3. 2002

2.3.1. Εξελίξεις σε διεθνές και εθνικό επίπεδο

Πολλά πράγματα άλλαξαν στο διάστημα ανάμεσα στο 1ο και το 2ο ΠΚΦ. Καταρχάς, σημειώθηκαν σημαντικές εξελίξεις τόσο στο γενικότερο διεθνές περιβάλλον όσο και στο ίδιο το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα. Οι διαδηλώσεις διαμαρτυρίας, που από το Σιάτλ και μετά συνόδευσαν κάθε νέα σύνοδο ή συνάντηση του ΔΝΤ, της Παγκόσμιας Τράπεζας, των G8, του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, της Ε.Ε. και άλλων θεσμών του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου, ήταν ιδιαίτερα μαζικές στο διάστημα αυτό, σηματοδοτώντας την κορύφωση του κινήματος, ενώ παράλληλα βρέθηκαν αντιμέτωπες με πρωτοφανή καταστολή. Οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας ενάντια στη Ζώνη Ελεύθερου Εμπορίου της Αμερικής τον Απρίλιο του 2001 στο Κεμπέκ του Καναδά και οι συγκρούσεις με τις αστυνομικές αρχές που ακολούθησαν παρέλυσαν το κέντρο της πόλης για δύο μέρες, ενώ στο Γκέτεμποργκ, στη σύνοδο κορυφής της Ε.Ε. τον Ιούνιο, οι αστυνομικές αρχές της σουηδικής σοσιαλδημοκρατίας χρησιμοποίησαν μέχρι και αληθινές σφαίρες για να καταστείλουν τις διαδηλώσεις. Στη μεγαλύτερη μέχρι τότε κινητοποίηση κατά της παγκοσμιοποίησης, ενάντια στη σύνοδο των G8 στη Γένοβα τον Ιούλιο, ο απολογισμός ήταν ένας νεκρός και 500 τραυματίες, μεταξύ των οποίων ηλικιωμένοι και ενήλικες που κρατούσαν παιδιά στην αγκαλιά τους (Σεραφετινίδου, 2004, σελ. 365).

Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, από την άλλη, εκτός από την περαιτέρω εντατικοποίηση της κρατικής καταστολής ενάντια στα κινήματα, δημιούργησαν, ή πιο σωστά βάθυναν, το χάσμα ανάμεσα στα κομμάτια του κινήματος που χρησιμοποιούσαν μεθόδους άμεσης δράσης και πολιτικής ανυπακοής, όπως η πλειονότητα των ομάδων που δραστηριοποιούνταν στις αντισυνόδους, και σε εκείνα που επέλεγαν πιο συμβατικές μορφές δράσης, όπως οι περισσότερες ομάδες από όσες οργάνωσαν το ΠΚΦ. Τέλος, η χρεοκοπία της Αργεντινής τον Δεκέμβριο του 2001, καθώς οδήγησε στην κατάληψη πολλών επιχειρήσεων από τους εργαζόμενους και στη σύγκλιση εργατικών συνελεύσεων με εξισωτική διάρθρωση και αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες, προσέλκυσε το ενδιαφέρον συλλογικοτήτων από την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, κυρίως εκείνων που ανήκαν στο πολιτικό ρεύμα της

αυτονομίας, που έσπευσαν να συνάψουν δεσμούς με τους πρωταγωνιστές των καινοτόμων αυτοδιαχειριζόμενων εγχειρημάτων.

Αλλά και το Πόρτο Αλέγκρε άλλαξε. Η πόλη έμπαινε σε ρυθμούς προεκλογικής περιόδου για τις εθνικές και πολιτειακές εκλογές του Οκτωβρίου 2002, και το PT, με την υποψηφιότητα του Λούλα, φαινόταν να βρίσκεται πιο κοντά παρά ποτέ στο ανώτατο αξίωμα, κάτι που πολλαπλασίαζε τόσο την επιθυμία όσο και την ανάγκη του κόμματος για διεθνή προβολή και δημοσιότητα. Έτσι λοιπόν, το ΠΚΦ παρουσιαζόταν ως θαυμάσια ευκαιρία³³.

2.3.2. Το 2ο ΠΚΦ

Ούτως εκόντων των πραγμάτων, το 2^ο ΠΚΦ πραγματοποιήθηκε ξανά στις εγκαταστάσεις του Καθολικού Πανεπιστημίου, με αξιοσημείωτη επιτυχία. Εκείνη τη χρονιά παγιώθηκε ένα από τα χαρακτηριστικά που θα το συνόδευαν σε όλες τις μετέπειτα εκδοχές του: ο γιγαντισμός. Δεν ήταν τόσο ο αριθμός των συμμετεχόντων, που σκαρφάλωσε στα 50.000 άτομα από 123 χώρες, αλλά η πολλαπλότητα των ομιλιών, σεμιναρίων, εργαστηρίων και λοιπών εκδηλώσεων, συν όλα τα παρεμφερή άτυπα συμβάντα, που έκαναν το εκτυπωμένο πρόγραμμα να έχει το μέγεθος κανονικής εφημερίδας (Hardt, 2004, σελ. 231). Ένα πρόγραμμα στο οποίο φιγουράριζαν προσωπικότητες του κινήματος όπως ο γνωστός γλωσσολόγος, ακτιβιστής και φιλόσοφος από τις ΗΠΑ, Noam Chomsky, η Ινδή οικοφeminίστρια και φιλόσοφος, Vandana Shiva, η ακτιβίστρια, πολιτικός και κάτοχος βραβείου Νόμπελ από τη Γουατεμάλα, Rigoberta Menchu, η Καναδή ακτιβίστρια και δημοσιογράφος, Naomi Klein, ο ακαδημαϊκός, ακτιβιστής και πολιτικός αναλυτής από τις Φιλιππίνες, Walden

³³ Ο υποστηρικτικός ρόλος του PT στις πρώτες τρεις διοργανώσεις έχει προκαλέσει πάμπολλες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις στους κόλπους του Φόρουμ. Γενικά δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι χωρίς τη στήριξη αυτή δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί το ΠΚΦ με την ίδια επιτυχία, τουλάχιστον στη Βραζιλία. Αυτό που τίθεται προς συζήτηση είναι ο βαθμός εμπλοκής του κόμματος στις οργανωτικές αποφάσεις, ειδικά σε ό,τι αφορά την επιλογή των θεματικών αξόνων και των ομιλητών στις διάφορες εκδηλώσεις, καθώς και η τυχόν πολιτική εκμετάλλευση του Φόρουμ. Σε σχέση με το τελευταίο –παρόλο που οι απόψεις ποικίλλουν, όπως είναι αναμενόμενο, ανάλογα με τον πολιτικό προσανατολισμό και τις πολιτικές συμπάθειες όποιου τις εκφέρει–, η προσπάθεια του PT να χρησιμοποιήσει το 2ο ΠΚΦ για να μεταδώσει το πολιτικό του μήνυμα και να κάνει πολιτική προπαγάνδα ήταν περισσότερο από εμφανής και κατακρίθηκε έντονα, κυρίως από τους μη Βραζιλιάνους συμμετέχοντες (Santos, 2006, σελ. 54).

Bello, και άλλοι εκπρόσωποι της αφρόκρεμας της παγκόσμιας προοδευτικής διανόησης και πολιτικής.

Όπως στην πρώτη του εκδοχή, έτσι και το 2002, το ΠΚΦ παρέμεινε μια «λευκή» ως επί το πλείστον διοργάνωση. Οι συμμετέχοντες από την Ασία και την Αφρική ήταν ελάχιστοι, ενώ η φυλετική ανομοιογένεια της αμερικανικής ηπείρου δεν αποτυπώθηκε στα ποσοστά της συμμετοχής (ό.π., σελ. 230). Η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων προήλθε από τη Βραζιλία, με δεύτερη την Ιταλία, και αμέσως μετά την Αργεντινή³⁴ και τη Γαλλία (Marin, 2002).

Πίνακας 2.3. 2ο ΠΚΦ, 31 Ιανουαρίου-5 Φεβρουαρίου 2002, Πόρτο Αλέγκρε, Βραζιλία

Γενικά στοιχεία

Συμμετοχή κατά προσέγγιση: 50.000

Απεσταλμένοι οργανώσεων: 12.274

Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νεολαίας: 12.000-15.000

Χώρες που εκπροσωπήθηκαν: 123

Δραστηριότητες

Θεματικοί άξονες:

- I. Παραγωγή πλούτου και κοινωνική αναπαραγωγή
- II. Πρόσβαση στον πλούτο και βιωσιμότητα
- III. Ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και δημόσια σφαίρα
- IV. Πολιτική εξουσία και ηθική στη νέα κοινωνία

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από το Δ.Σ./Ο.Ε: 27 συνδιασκέψεις, 96 σεμινάρια

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από τους συμμετέχοντες: 622

Πηγή: <http://www.forumsocialmundial.org.br>

³⁴ Η αυξημένη συμμετοχή ατόμων από την Αργεντινή οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στην κοινωνική και κινηματική έκρηξη που προκάλεσε η οικονομική κρίση στη χώρα τους. Μια ομάδα, μάλιστα, Ευρωπαίων και Βορειοαμερικανών που συμμετείχαν στην Κατασκήνωση Νέων, μετά το πέρας των εκδηλώσεων του Φόρουμ ταξίδεψε στο Μπουένος Άιρες με σκοπό τη δημιουργία δεσμών με τις τοπικές αυτόνομες ομάδες (Nunes, 2005, σελ. 286).

Οι θεματικοί άξονες παρέμειναν οι ίδιοι, άλλαξε όμως σημαντικά ο γενικότερος χαρακτήρας της διοργάνωσης: ενώ το 1ο ΠΚΦ πήρε περισσότερο τη μορφή αντιπαράθεσης με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ και τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό που εκπροσωπεί, το 2ο προχώρησε στην αναζήτηση εναλλακτικών δρόμων. Ήταν η χρονιά που υιοθετήθηκε το σύνθημα «έναν άλλος κόσμος είναι εφικτός», που έμελλε να ταυτιστεί αδιάρρηκτα με το ΠΚΦ ως έννοια, ιδέα και πολιτική διαδικασία, αλλά και ως ετήσιο συμβάν. Έτσι, με έναν άρτια οργανωμένο τρόπο, μεγάλο μέρος των εκδηλώσεων, σεμιναρίων και εργαστηρίων ήταν αφιερωμένο στη διερεύνηση μορφών οργάνωσης, δομών και απτών στρατηγικών που θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν τις υπάρχουσες. Οι συνδιασκέψεις, βέβαια, δεν παρέκκλιναν από το μοτίβο του προηγούμενου χρόνου, καθώς είχε και πάλι προγραμματιστεί να διεξαχθούν σε τεράστιες αίθουσες, με χιλιάδες, σε αρκετές περιπτώσεις, κόσμο, όπου ο διάλογος ήταν αδύνατος και οι ομιλίες λίγων διανοουμένων αποσπούσαν θύελλες χειροκροτημάτων και επευφημιών. Πιο συμμετοχικά υπήρξαν τα εργαστήρια, αλλά, όπως και την προηγούμενη χρονιά, ήταν σαφώς υποβαθμισμένα.

Τα παράπονα για την περιθωριοποίηση συγκεκριμένων ομάδων και για την ιεραρχική λογική οργάνωσης του Φόρουμ δεν έλειψαν, η εκφορά και δημοσιοποίησή τους μάλιστα έγινε τη χρονιά εκείνη με πιο συγκροτημένο τρόπο. Τα φεμινιστικά κινήματα υπήρξαν ιδιαίτερα επικριτικά ως προς τη διαδικασία επιλογής των ομιλητών στις εκδηλώσεις, αφού, ενώ οι γυναίκες αποτελούσαν το 52% του συνόλου των συμμετεχόντων, η παρουσία τους ως ομιλητριών ήταν ισχνή (Grzybowski, 2003). Παρόμοιες καταγγελίες έγιναν από γυναικείες οργανώσεις σε σχέση με τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στα οργανωτικά σώματα του ΠΚΦ, δηλαδή την Ο.Ε. και το Δ.Σ (Vargas στο Santos, 2006, σελ. 53). Όσον αφορά την κάθετη οργάνωση, η Hebe de Bonafini (2002) από τις Μητέρες της Πλατείας Μαΐου, σχολιάζοντας την εμπειρία της στο 2ο ΠΚΦ, ήταν ιδιαίτερα αποκαλυπτική: «Υπήρχαν τρία διαφορετικά επίπεδα οργάνωσης στο ΠΚΦ. Πρώτον, οι μικρές μαζώξεις αυτών που έκαναν κουμάντο, που έλεγχαν δηλαδή τα πράγματα[...] Μετά, όλες οι επιτροπές και τα σεμινάρια όπου συμμετείχαν οι διανοούμενοι, οι φιλόσοφοι και οι στοχαστές. Και τέλος, ο κόσμος της βάσης».

Σε συμφωνία με τις Αρχές του Καταστατικού Χάρτη, το ΠΚΦ δεν εξέδωσε κάποιο δεσμευτικό τελικό κείμενο, αξιοποιήθηκε όμως στο έπακρο η ελευθερία των διάφορων οργανώσεων, ομάδων και δικτύων να προβαίνουν σε διακηρύξεις

δεσμευτικές μόνον για τους υπογράφοντες, με αποτέλεσμα να εκδοθούν πολλά διαφορετικά κείμενα. Ανάμεσα τους ξεχώρισε το «Κάλεσμα των Κοινωνικών Κινήματων» (Assembly of Social Movements, 2002), κάτι ανάλογο με το Κάλεσμα του προηγούμενου χρόνου, αυτή τη φορά όμως προέκυψε από περισσότερο συμμετοχική και κινηματική διαδικασία. Διαμορφώθηκε και έγινε αντικείμενο διαπραγμάτευσης στη Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων, μια συνάντηση στην οποία συμμετείχαν ελεύθερα πολλές οργανώσεις και κινήματα, 194 από τα οποία υπέγραψαν το κείμενο. Μετά την επιτυχία της Συνέλευσης εκείνη τη χρονιά, καθιερώθηκε να συνεδριάζει την τελευταία ημέρα κάθε ΠΚΦ και να εκδίδει ένα κείμενο, το οποίο πέρα από κάποιες διακηρύξεις, καλούσε σε συγκεκριμένες παγκόσμιες δράσεις για το επόμενο διάστημα.

Το Κάλεσμα του 2002 κινήθηκε στο ίδιο μήκος κύματος με το προηγούμενο, με πρόσθετες αναφορές στην 11η Σεπτεμβρίου, στον πόλεμο «κατά της τρομοκρατίας» που οδηγούσε σε μια πρωτοφανή επίθεση στα πολιτικά δικαιώματα, στον πόλεμο στο Αφγανιστάν και, γενικότερα, στους νέους πολέμους και στον ρόλο των ΗΠΑ, στη δαιμονοποίηση του Ισλάμ και στο παλαιστινιακό ζήτημα, καθώς και στα γεγονότα της Αργεντινής και της Γένοβας. Τέλος, όπως και το κείμενο του 2001, καλούσε σε συγκεκριμένες κινητοποιήσεις για το 2002 και το 2003.

Η διακήρυξη μιας ομάδας 24 διανοουμένων (Declaration of a group of intellectuals at the WSF 2002, 2002), ανάμεσα στους οποίους οι Samir Amin, Boaventura de Sousa Santos, Marta Harnecker και Michael Löwy, παρουσιάζει επίσης ενδιαφέρον, αυτή τη φορά όχι για τον αριθμό και το εύρος των συντελεστών της, αλλά για το περιεχόμενο καθαυτό. Με σκοπό να προχωρήσει πέρα από την απλή ηθική καταδίκη του καπιταλισμού και του οικονομικού παραλογισμού που τον χαρακτηρίζει και να συντελέσει στη διαμόρφωση ενός εναλλακτικού πόλου, το κείμενο αυτό αποτελεί ουσιαστικά μια έκκληση για σύγκλιση των ρευμάτων της αριστεράς προς αντιμετώπιση του κοινού εχθρού. Γίνεται αναφορά στα δύο μεγάλα ρεύματα της αριστεράς, το νεο-κεϋνσιανό, που επιδιώκει διορθωτικές κινήσεις κρατικού παρεμβατισμού για την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, και το μετα-καπιταλιστικό, όπως το αποκαλεί, που πιστεύει ότι είναι απαραίτητη η κατάργηση του καπιταλισμού και η αντικατάστασή του με ένα σύστημα διαφορετικής λογικής. Το κείμενο θεωρεί ότι, παρόλο που οι μακροπρόθεσμοι στόχοι των δύο ρευμάτων είναι διαφορετικοί και αντικρουόμενοι, η επιτακτική ανάγκη εξεύρεσης εναλλακτικών λύσεων καθιστά επιτακτική τη συνεργασία τους, η οποία

προϋποθέτει σεβασμό στη διαφορετικότητα³⁵. Εκτός από το όραμα μιας ενωμένης αριστεράς που διατρέχει το κείμενο, οι συντάκτες του είχαν και μια πιο πρακτική μέριμνα: επιδίωκαν, μέσα από τον προνομιακό χώρο σύγκλισης που θεωρούσαν ότι είναι το ΠΚΦ, να γεννηθεί κάποιο «μανιφέστο» που να καταγράφει και να συνθέτει τα σημεία συμφωνίας όλων των κινημάτων, δικτύων και οργανώσεων που συμμετείχαν στο Φόρουμ, κάτι που θα έδειχνε στον (έξω) κόσμο ότι το ΠΚΦ, με την ποικιλότητα, την πολυμορφία και την ετερογένεια που το χαρακτηρίζουν, δεν είναι χαοτικό, ούτε στερείται συγκεκριμένων προσανατολισμών για συλλογική παγκόσμια δράση.

2.3.3. Δ.Σ.: Από το Πόρτο Αλέγκρε στη Βαρκελώνη και από τη Μπανγκόκ στη Φλωρεντία

Αίφνης, μέσα στο 2002, το Δ.Σ. φάνηκε αποφασισμένο να αναλάβει τη στρατηγική ηγεσία του ΠΚΦ και να δώσει τις γενικές κατευθύνσεις αναφορικά με την οργάνωσή του. Έτσι, ανακήρυξε το 2002 έτος διεθνοποίησης του ΠΚΦ και πήρε σημαντικές αποφάσεις προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά και για άλλα οργανωτικά θέματα, στις συναντήσεις που είχε στο Πόρτο Αλέγκρε, τη Βαρκελώνη, την Μπανγκόκ και τη Φλωρεντία. Παράλληλα, η Ο.Ε. μετονομάστηκε σε Διεθνή Γραμματεία (International Secretariat), μια κίνηση που υποδήλωνε την πρόθεση να τονιστεί και να παγιωθεί ο δευτερεύων και περιορισμένος σε εκτελεστικά καθήκοντα ρόλος της βραζιλιάνικης επιτροπής. Η πρόταση να πραγματοποιηθεί το 3ο ΠΚΦ στην Ινδία, που είχε πέσει στο τραπέζι στην προηγούμενη συνάντηση του Δ.Σ., παρότι έγινε στο πλαίσιο της προσπάθειας διεθνοποίησης του ΠΚΦ, είχε επίσης ως αποτέλεσμα να αρχίσει να χάνει η βραζιλιάνικη επιτροπή τον κεντρικό ρόλο που είχε στην οργάνωση του ΠΚΦ. Σύμφωνα με κάποια μέλη του Δ.Σ., η απώλεια της εξουσίας της δεν έγινε εύκολα αποδεκτή από την επιτροπή, η οποία προέβαλε πεισματώδη αντίσταση, αρνούμενη συχνά να συντονίσει το έργο της με αυτό του Δ.Σ., ή

³⁵ Αυτή η ανάγκη σύγκλισης θα γίνει τα επόμενα χρόνια πιο επιτακτική, καθώς οι αντιπαραθέσεις και οι συγκρούσεις ανάμεσα στις διαφορετικές τάσεις του κινήματος μέσα στο ΠΚΦ θα οδηγήσουν σε αποχώρηση διάφορα κομμάτια του, αναρχικών κυρίως καταβολών. Χαρακτηριστικό της κλιμάκωσης αυτής της πόλωσης είναι το γεγονός ότι, ενώ το εν λόγω κείμενο πέρασε σχεδόν απαρατήρητο, δύο άλλα κείμενα της ίδιας λογικής που συντάχθηκαν από ομάδες διανοουμένων τα επόμενα χρόνια προκάλεσαν τέτοιες αντιδράσεις, που η καταγραφή τους και μόνο θα απαιτούσε ξεχωριστό τόμο. Θα αναφερθούμε σε αυτά στη συνέχεια.

ακόμα και να εφαρμόσει τις αποφάσεις του, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις επιλογές των ομιλητών στις εκδηλώσεις (Santos, 2006, σελ. 49).

Τον Γενάρη του 2002, λοιπόν, αμέσως μετά τη διεξαγωγή του 2ου ΠΚΦ, τα μέλη του Δ.Σ. συναντήθηκαν στο Πόρτο Αλέγκρε και κατέληξαν ότι το επόμενο ΠΚΦ θα γίνει ξανά στο Πόρτο Αλέγκρε, αφήνοντας να διερευνηθεί σε επόμενη συνάντηση το ενδεχόμενο διεξαγωγής του 4ου στην Ινδία. Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της αποκέντρωσης του ΠΚΦ, αλλά και για να καταστεί σαφές ότι αυτό δεν αποτελεί απλώς ένα μεμονωμένο γεγονός αλλά μια δυναμική παγκόσμια διαδικασία, αποφασίστηκε να πραγματοποιηθούν με τη συμβολή του Δ.Σ. τοπικά και ηπειρωτικά Φόρουμ σε όλο τον κόσμο, τα οποία θα διέπονται από τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη του ΠΚΦ (International Council of the World Social Forum, 2002a).

Η επόμενη συνάντηση του Δ.Σ. έγινε τον επόμενο Μάρτιο στη Βαρκελώνη, όπου συζητήθηκαν θέματα στρατηγικής και, ιδιαίτερα, ο ρόλος που έπρεπε να παίξει, καθώς και οι διεθνείς πρωτοβουλίες που έπρεπε να πάρει το ΠΚΦ ενόψει της νέας παγκόσμιας κατάστασης. Έπειτα από μια έντονη συζήτηση, η οποία θα επαναλαμβανόταν πολλές φορές τα επόμενα χρόνια με διάφορες μορφές, επαναβεβαιώθηκαν οι αρχές του Καταστατικού Χάρτη, ότι δηλαδή το ΠΚΦ είναι ένας χώρος σύνθεσης και σύγκλισης που δεν καθορίζει το είδος και τον προσανατολισμό της πολιτικής δράσης των κινημάτων. Η κίνηση αυτή ήταν μια έμμεση απάντηση στη διακήρυξη της ομάδας των 24 διανοουμένων, που θεωρήθηκε από πολλούς ότι επιδίωκε να μετατρέψει το Φόρουμ σε πολιτικό φορέα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ήταν, επίσης, η απαρχή μιας αντιπαράθεσης, που διαρκεί μέχρι σήμερα, ανάμεσα σε όσους επιθυμούσαν την αλλαγή του Καταστατικού Χάρτη ώστε να επιτρέψει την εκπόνηση στρατηγικών σχεδίων δράσης από το ίδιο το Φόρουμ, και εκείνους που διαφωνούσαν με την αντίληψη αυτή και το ήθελαν να παραμείνει απλά ένας ανοιχτός χώρος.

Στη Βαρκελώνη αναγνωρίστηκε επίσης η επιτακτική ανάγκη να διευκρινιστεί ο τρόπος που λαμβάνονται οι αποφάσεις στο Δ.Σ., να καθοριστούν σαφή κριτήρια συμμετοχής και κανόνες λειτουργίας. Δημιουργήθηκαν τρεις ad hoc ομάδες εργασίας, με ισχύ μέχρι την επόμενη συνάντηση του Δ.Σ.: η ομάδα επικοινωνίας, η οποία επιφορτίστηκε, μεταξύ άλλων, με την υποβολή προτάσεων για δημιουργία μηχανισμών διακίνησης πληροφοριών στα μέλη του Δ.Σ., η ομάδα για τη δημιουργία εσωτερικών κανονισμών και κριτηρίων συμμετοχής στο Δ.Σ. και η ομάδα μεθοδολογίας και θεματικών αξόνων.

Ένα περιστατικό σχετικό με τη συνάντηση στη Βαρκελώνη έφερε στην επιφάνεια την κριτική των κινημάτων βάσης και των αυτόνομων δικτύων απέναντι στο Δ.Σ. και τη λειτουργία του ως κλειστού χώρου, όπου την εξουσία έχουν οι μεγάλες διεθνείς οργανώσεις και δίκτυα, αυτοί δηλαδή που έχουν πρόσβαση στην πληροφορία και επαρκείς πόρους να ταξιδεύουν. Με αφορμή την πρόσκληση να γίνει μέλος του Δ.Σ., το κίνημα MRG (Movimiento de Resistencia Global – Κίνημα για την Παγκόσμια Αντίσταση) με έδρα τη Βαρκελώνη, που ανήκε στο πολιτικό ρεύμα της άμεσης δράσης, δεν αρκέστηκε να απορρίψει την πρόταση, αλλά συνέταξε ένα κείμενο που κατακεραύνωνε τον κλειστό και ελιτίστικο χαρακτήρα του Συμβουλίου, κείμενο το οποίο διαβάστηκε τη δεύτερη ημέρα της συνάντησης:

[...] Το MRG είναι κομμάτι μιας νέας πολιτικής κουλτούρας που έχει να κάνει με δικτυακές μορφές οργάνωσης, άμεση δημοκρατία, ανοιχτή συμμετοχή και άμεση δράση. Μια κάθετη διαδικασία, που αφορά μια κλειστή, αδιαφανή, μη δημοκρατική και άκρως θεσμική κεντρική επιτροπή, ποτέ δεν πρόκειται να προσελκύσει συλλογικότητες και δίκτυα που αναζητούν έναν νέο τρόπο να κάνουν πολιτική. Αυτός θα έπρεπε να είναι ένας χώρος συμμετοχής, όχι αντιπροσώπευσης (Juris, 2005, σελ. 260).

Παραδόξως, παρόλη τη σφοδρότητα της κριτικής, που, σύμφωνα με τους ίδιους τους φορείς της, σκοπό είχε να αποτελέσει μια προκλητική επικοινωνιακή αλλά και άμεση δράση στην καρδιά του πιο θεσμικού τμήματος του ΠΚΦ, πολλά μέλη του Δ.Σ. αναγνώρισαν την ορθότητα των επιχειρημάτων και την ανάγκη να μετατραπεί το Δ.Σ. σε ένα πιο ανοιχτό, δημοκρατικό και συμπεριληπτικό σώμα που να χωράει τους νέους πολιτικούς δρώντες (ό.π., σελ. 260).

Η τελευταία συνάντηση της χρονιάς έγινε τον Αύγουστο στην Μπανγκόκ, όπου και αποφασίστηκε ο καθορισμός νέων θεματικών αξόνων για το επόμενο ΠΚΦ, ως ακολούθως: 1) Δημοκρατική και βιώσιμη ανάπτυξη· 2) Αρχές και αξίες, ανθρώπινα δικαιώματα, ποικιλότητα και ισότητα· 3) ΜΜΕ, πολιτισμός και εναλλακτικές απέναντι στην εμπορευματοποίηση και την ομογενοποίηση· 4) Πολιτική εξουσία, κοινωνία των πολιτών και δημοκρατία· και 5) Δημοκρατική παγκόσμια τάξη, αγώνας ενάντια στον μιλιταρισμό και προώθηση της ειρήνης.

Εισήχθησαν επιπρόσθετα δύο νέα είδη εκδηλώσεων. Πρώτον, τα πάνελ συζητήσεων, τα οποία, με μια ευρύτερη γκάμα ομιλητών, κατά προτεραιότητα ακτιβιστών, θα αποτελούσαν μια εναλλακτική μορφή εκδήλωσης απέναντι στις συνδιασκέψεις που στηρίζονταν στο υψηλό προφίλ των ομιλητών (Santos, 2006, σελ. 60). Δεύτερον, τα στρογγυλά τραπέζια διαλόγου και αντιπαράθεσης, όπου οι συμμετέχοντες στο ΠΚΦ θα αντάλλασσαν απόψεις και θέσεις με εκπροσώπους πολιτικών κομμάτων, κυβερνήσεων, νομοθετικών σωμάτων, καθώς και διακρατικών οργανισμών (International Council of the World Social Forum, 2002e). Η κίνηση αυτή έγινε για να ανταποκριθεί το Δ.Σ. στις πιέσεις και να ξεκαθαρίσει το τοπίο σε σχέση με τη συμμετοχή των φορέων αυτών, που μέχρι τότε ήταν θολό, στην πρακτική του κυρίως εφαρμογή.

Η συνάντηση της Μπανγκόκ ανταποκρίθηκε στην κριτική που έγινε στη Βαρκελώνη με δύο ακόμα αποφάσεις: να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στις αυτοοργανωμένες δραστηριότητες και η ΔΚΝ, από εκείνο το χρονικό διάστημα και στο εξής, να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας των ΠΚΦ και, ως εκ τούτου, να διεξάγεται παράλληλα με αυτό (International Council of the World Social Forum, 2002c).

2.3.4. 2η ΔΚΝ: Μια πόλη μέσα στην πόλη

Οι αλλαγές που έφερε το 2002, ιδιαίτερα τα γεγονότα της Γένοβας και της Αργεντινής, αλλά και το διευρυμένο χάσμα ανάμεσα στις ομάδες άμεσης δράσης και στους οργανωτές του ΠΚΦ, επηρέασαν και την ΔΚΝ. Η οργανωτική επιτροπή ανανεώθηκε με νέα μέλη, όπως ομάδες κουήρ³⁶, αστέγων, χιπ χοπ, τμήματα του φοιτητικού κινήματος και του κινήματος των μαύρων, ενώ κάποια μέλη των κοιμητικών παρατάξεων της προηγούμενης επιτροπής αποχώρησαν. Στην πραγματικότητα, η Ο.Ε. της Κατασκήνωσης διαχωρίστηκε σε δύο σώματα: την Επιτροπή Νεολαίας του Ρίο Γκράντε ντο Σουλ, που την αποτελούσαν μέλη των αυτόνομων κοινωνικών κινήματων, και την Εθνική Επιτροπή Νεολαίας, όπου κυριαρχούσαν μέλη των κοιμητικών νεολαίων (Morrison, 2006, σελ. 38).

³⁶ Τα κινήματα των κουήρ διαφοροποιούνται από τα κινήματα των ΛΟΑΤ γιατί αμφισβητούν συνολικά την περιχαράκωση σε σεξουαλικές και έμφυλες ταυτότητες, το σχήμα ετεροφυλοφιλίας/ομοφυλοφιλίας, καθώς και την ιδεολογία του φύλου και της σεξουαλικότητας. Δεν πρόκειται για κινήματα διεκδίκησης δικαιωμάτων μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Η βιβλιογραφία για τις θεωρίες των κουήρ είναι μεγάλη και αναπτυσσόμενη, η πιο γνωστή ωστόσο θεωρητικός του κινήματος είναι η Judith Butler.

Μια από τις ομάδες της πρώτης επιτροπής, το Ελεύθερο Μητροπολιτικό Συμβούλιο Φοιτητών Αρχιτεκτονικής, εμπνεύστηκε και έπαιξε κεντρικό ρόλο στην υλοποίηση του μοντέλου της «πόλης μέσα στην πόλη», που από εκείνη τη χρονιά και έπειτα καθόρισε τον χαρακτήρα των ΔΚΝ. Η ιδέα ήταν να εφαρμοστούν στην πράξη τα αντιστοιχισμένα μοντέλα και οι πρακτικές, αντί να αναλώνονται οι συμμετέχοντες σε ατέρμονες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις για την ορθότητα του ενός ή του άλλου υποδείγματος.

Η συμμετοχή –ανάμεσα σε 12.000 και 15.000 άτομα–, όπως και στην κεντρική διοργάνωση, ξεπέρασε κάθε προσδοκία. Αλλά και ποιοτικά έγινε ένα άλμα και η ΔΚΝ άρχισε να μοιάζει με πραγματική εναλλακτική πρόταση, τόσο απέναντι στην παγκόσμια καθεστηκυία τάξη όσο και απέναντι στον πυρήνα του ΠΚΦ. Σε μια κίνηση να συνδεθεί το Φόρουμ με την πρόσφατη ιστορία του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, η «πόλη» βαφτίστηκε «Πόλη Νέων Κάρλο Τζουλιάνι», στη μνήμη του νεαρού διαδηλωτή που σκοτώθηκε από την ιταλική αστυνομία τον Ιούλιο του 2001 στη Γένοβα. Και ενώ το ΠΚΦ παρέμεινε στις ακριβές εγκαταστάσεις του Καθολικού Πανεπιστημίου, οι κοινόχρηστοι χώροι και οι εγκαταστάσεις της ΔΚΝ φτιάχτηκαν με τεχνικές φιλικές προς το περιβάλλον, χρησιμοποιώντας ανακυκλωμένα υλικά, λάσπη και ξύλο (Nunes, 2005, σελ. 284). Επιστρατεύτηκαν εναλλακτικά μέσα επικοινωνίας και λειτούργησε εργαστήριο υπολογιστών με ελεύθερο λογισμικό, όπως και ραδιοφωνικός σταθμός, την ίδια ώρα που το ΠΚΦ αναζητούσε τρόπους να προσελκύσει τα συμβατικά ΜΜΕ³⁷. Οργανώθηκαν συλλογικές κουζίνες με τη συμμετοχή ομάδων δίκαιου εμπορίου, αλληλέγγυας οικονομίας και τοπικών συνεταιρισμών βιολογικών προϊόντων, μέρος των σκουπιδιών της διοργάνωσης ανακυκλώθηκε από έναν τοπικό συνεταιρισμό και δημιουργήθηκαν ομάδες περιφρούρησης και καθαριότητας του χώρου. Φτιάχτηκε ειδικός χώρος για τη συνάντηση των οριζόντιων, αυτόνομων ομάδων από όλο τον κόσμο, ο οποίος, με μια χιουμοριστική διάθεση αλλά και για να κάνει τη σύνδεση με το κίνημα των ζαπατίστας, βαφτίστηκε «Διαγαλαξιακό Εργαστήριο Παγκόσμιας Αντίστασης».

Εν ολίγοις, δεδομένου και του μεγέθους της, η ΔΚΝ έφτασε πιο κοντά από την κεντρική διοργάνωση στο μοντέλο ενός καινοτόμου, αυτοοργανωμένου οριζόντιου χώρου, όπου η «νέα πολιτική» έπαιρνε σάρκα και οστά και όπου το

³⁷ Αποτελεί ειρωνεία ότι τα περισσότερα πρωτοσέλιδα και φωτογραφίες στις τοπικές εφημερίδες που κάλυψαν το ΠΚΦ αφορούσαν τη ΔΚΝ, αφού ομολογουμένως η εικόνα χιλιάδων νεαρών κάθε λογής που έμεναν σε σκηνές και έκαναν ξέφρενα πάρτι αποτελούσε πιο εξωτικό υλικό για τα αδηφάγα ΜΜΕ (Nunes, 2005, σελ. 286).

ζητούμενο ήταν να «είσαι η αλλαγή που θέλεις να δεις». Δεν έλειπαν βέβαια ούτε εκεί οι άτυπες ιεραρχίες, τα «κέντρα» εξουσίας μέσα στα σώματα της οργανωτικής επιτροπής, η έλλειψη διαλόγου και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις δύο κυρίαρχες τάσεις της επιτροπής και τα πάσης φύσεως οργανωτικά προβλήματα.

2.4. 2003

2.4.1. Το 3ο ΠΚΦ

Το 2003 μπήκε με την απειλή της εισβολής των ΗΠΑ και των συμμάχων τους στο Ιράκ, κάτι που, όπως ήταν φυσικό, επηρέασε τον χαρακτήρα της τρίτης κατά σειρά διοργάνωσης του ΠΚΦ. Η εντυπωσιακή διαδήλωση των περίπου 150.000 ανθρώπων που άνοιξε τις εργασίες του Φόρουμ είχε θέμα την αντίσταση ενάντια στον πόλεμο και τον ιμπεριαλισμό, ενώ μεγάλο μέρος των εκδηλώσεων και συζητήσεων, καθώς και το κείμενο που προέκυψε από τη συνέλευση των κοινωνικών κινημάτων στο τέλος του Φόρουμ επικεντρώθηκαν στο ζήτημα της αναχαίτισης των σχεδίων των ΗΠΑ³⁸ και στον συντονισμό της παγκόσμιας αντιπολεμικής διαμαρτυρίας της 15ης Φεβρουαρίου³⁹.

Στη Βραζιλία, οι εκλογές του περασμένου Οκτωβρίου ανέδειξαν πανηγυρικά τον Λούλα ως τον πρώτο αριστερό πρόεδρο της χώρας. Σε μια ογκώδη υπαίθρια συγκέντρωση που αποτέλεσε το αποκορύφωμα του 3ου ΠΚΦ, ο χαρισματικός πρώην μεταλλωρύχος μίλησε σε ένα ενθουσιώδες κοινό 80.000 ατόμων για την προσωπική του ιστορία ως παιδί στις φτωχές συνοικίες μέχρι την πορεία του στον συνδικαλισμό, και για το πρόγραμμα κοινωνικής δικαιοσύνης που είχε σκοπό να υλοποιήσει ως πρόεδρος της χώρας. Στις εκκλήσεις του κόσμου να μην παρευρεθεί στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ

³⁸ Πάντως, το ΠΚΦ, τηρώντας τις αρχές του Καταστατικού του Χάρτη, ουδέποτε εξέδωσε ως σώμα ανακοίνωση ενάντια στον επικείμενο πόλεμο στο Ιράκ, κάτι που έγινε αντικείμενο κριτικής τόσο εντός όσο και εκτός Φόρουμ.

³⁹ Παρόλο που η σύλληψη της ιδέας και η αρχική οργάνωση μιας παγκόσμιας συντονισμένης δράσης ενάντια στα σχέδια των ΗΠΑ για εισβολή στο Ιράκ έγινε στο πρώτο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στη Φλωρεντία τον Νοέμβριο του προηγούμενου χρόνου, πολλοί πιστώνουν την τεράστια επιτυχία της αντιπολεμικής διαδήλωσης της 15ης Φεβρουαρίου του 2003, στην οποία συμμετείχαν 12 ως 30 εκατομμύρια άτομα (ανάλογα με την πηγή) από 60 χώρες, στις διεργασίες και τον συντονισμό που έγιναν τον Ιανουάριο στο Πόρτο Αλέγκρε.

στο Νταβός, όπως είχε προγραμματίσει, απάντησε ότι αυτοί που θεωρούν μια τέτοια κίνηση ξεπούλημα, στην πραγματικότητα του ζητούν να παραιτηθεί από κάθε προσπάθεια επηρεασμού των παγκόσμιων οικονομικών κέντρων. Η εξήγηση αυτή πιθανότατα να μην έπεισε πολλούς, ωστόσο αποθεώθηκε από το κοινό όταν υποσχέθηκε «να πει στο Νταβός ακριβώς ό,τι λέει και στο Πόρτο Αλέγκρε: ότι είναι αδύνατο να συνεχιστεί μια οικονομική κατάσταση όπου οι λίγοι έχουν τη δυνατότητα να τρώνε πέντε φορές τη μέρα ενώ πολλοί κάνουν πέντε μέρες για να φάνε» (Hammond, 2007). Δεν είχε την ίδια αντιμετώπιση ο πρόεδρος της Βενεζουέλας, Ούγκο Τσάβες, ο οποίος ήρθε σχεδόν απροειδοποίητα στο Πόρτο Αλέγκρε, μόνο για να αντικρίσει την άρνηση των οργανωτών του ΠΚΦ να τον εντάξουν στο επίσημο πρόγραμμα, με το αιτιολογικό ότι απαγορεύεται η συμμετοχή σε αρχηγούς κρατών.

Πίνακας 2.4. 3ο ΠΚΦ, 23-28 Ιανουαρίου 2003, Πόρτο Αλέγκρε, Βραζιλία

Γενικά στοιχεία

Συμμετοχή κατά προσέγγιση: 100.000

Απεσταλμένοι οργανώσεων: 20.763

Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νεολαίας: 23.500

Χώρες που εκπροσωπήθηκαν: 156

Δραστηριότητες

Θεματικοί άξονες:

- I. Δημοκρατική και βιώσιμη ανάπτυξη
- II. Αρχές και αξίες, ανθρώπινα δικαιώματα, ποικιλότητα και ισότητα
- III. ΜΜΕ, πολιτισμός και εναλλακτικές απέναντι στην εμπορευματοποίηση και την ομογενοποίηση
- IV. Πολιτική εξουσία, κοινωνία των πολιτών και δημοκρατία
- V. Δημοκρατική παγκόσμια τάξη, αγώνας ενάντια στον милитарισμό και προώθηση της ειρήνης

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από το Δ.Σ./Δ.Γ.: 10 συνδιασκέψεις, 22 μαρτυρίες, 36 πάνελ, 4 στρογγυλά τραπέζια

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από τους συμμετέχοντες: 1.300

Πηγές: <http://www.forumsocialmundial.org.br> και IBASE (2003)

Μπορεί η χώρα να απέκτησε τον πρώτο της πρόεδρο που να βγήκε από τα σπλάχνα του εργατικού κινήματος, παράλληλα όμως το Εργατικό Κόμμα έχασε τις εκλογές στο Ρίο Γκράντε ντο Σουλ. Αυτό είχε σοβαρές συνέπειες για το ΠΚΦ. Η οικονομική και τεχνική στήριξη της τοπικής κυβέρνησης του ΡΤ είχε συμβάλει τα μέγιστα στην επιτυχία των δύο πρώτων διοργανώσεων, τώρα όμως το τέλος της στήριξης το οδήγησε σε οικονομική κρίση και διατάραξη του διοικητικού μηχανισμού του, ιδιαίτερα της Διεθνούς Γραμματείας (Δ.Γ.), οι οργανώσεις της οποίας είχαν στενές σχέσεις με το ΡΤ.

Πάντως, παρά τα μύρια οργανωτικά και τεχνικά προβλήματα που προέκυψαν από αυτή την κατάσταση, η ενέργεια και ο ενθουσιασμός μάλλον κορυφώθηκαν στην τρίτη αυτή εκδοχή του ΠΚΦ. Αριθμητικά ξεπέρασε για ακόμα μια φορά κάθε προσδοκία: η συμμετοχή σκαρφάλωσε στα 100.000 άτομα από 156 χώρες, ενώ το σύνολο των δραστηριοτήτων σχεδόν διπλασιάστηκε, φτάνοντας τις 1.358. Οι μεγαλύτερες αντιπροσωπείες εκτός Βραζιλίας ήταν της Αργεντινής (13,1%), της Ουρουγουάης (9,5%), της Χιλής (8,7%), της Παραγουάης (8,4%), της Γαλλίας (7,2%) και των ΗΠΑ (6,6%) (IBASE, 2003). Η μεγάλη και δυναμική συμμετοχή των Βορειοαμερικανών (1.000 άτομα) προκάλεσε μεν έκπληξη, αφού τα προηγούμενα δύο χρόνια η ισχυρότερη χώρα του πλανήτη έλαμψε διά της απουσίας της, μπορεί ωστόσο να αποδοθεί στην ανάδυση ενός μαχητικού κινήματος στο εσωτερικό της χώρας ενάντια στον πόλεμο του Ιράκ.

Όσον αφορά τις δραστηριότητες, υπήρξαν σημαντικές διαφορές αλλά και κάποιες ομοιότητες σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο. Πρώτον, τα προβλήματα στη γενικότερη οργάνωση του ΠΚΦ, είτε οφείλονταν στην απώλεια στήριξης και πόρων είτε στην αδυναμία χειρισμού του ραγδαία αυξανόμενου μεγέθους, επηρέασαν αρνητικά τις δραστηριότητες, κυρίως όσες βασιζόνταν στην αυτοοργάνωση. Το πρόγραμμα δεν δημοσιοποιήθηκε ποτέ ολόκληρο, αλλά ανακοινωνόταν τμηματικά μέρα την ημέρα, και μάλιστα με ελλείψεις, ανακρίβειες και λάθη (Hammond, 2003). Μεγάλο μέρος των προγραμματισμένων δραστηριοτήτων δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω του γενικότερου χάους και πολλές ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις έγιναν χωρίς κόσμο, εξαιτίας έλλειψης ενημέρωσης ή δύσκολης πρόσβασης στον τόπο διεξαγωγής τους.

Οι συνδιασκέψεις έγιναν με λιγότερα προβλήματα τέτοιου τύπου, καθώς, όπως και την προηγούμενη χρονιά, τους δόθηκε μεγαλύτερη σημασία και προβολή από τις άλλες δραστηριότητες. Προγραμματίστηκαν σε ένα τεράστιο

στάδιο και έγιναν ξανά χώροι μονολόγου των γνωστότερων μορφών του κινήματος, όπως του Noam Chomsky, που μίλησε σε ένα κοινό 15.000 ανθρώπων. Για τις συνδιασκέψεις του 2003, η Virginia Vargas, Περουβιανή ακτιβίστρια, φεμινίστρια και κοινωνιολόγος, καθώς και μέλος του Δ.Σ. του ΠΚΦ, αναγνώρισε μεν τη σημασία τους, συμπέρανε ωστόσο ότι «δεν αφήνουν χώρο για ανταλλαγή ιδεών [...] ανάμεσα στους ομιλητές [αντίθετα] υπήρχε περισσότερο μια ναρκισσιστική αντιπαράθεση παρά ένας πραγματικός συλλογικός διάλογος» (Santos, 2006, σελ. 60).

Αλλά και τα πάνελ συζητήσεων, που προορίζονταν ως μια εναλλακτική μορφή που θα προσέφερε τη δυνατότητα για διάλογο και πιο ισότιμη παρουσία στους ακτιβιστές και τους συμμετέχοντες με χαμηλό προφίλ, πέτυχαν σε ελάχιστο βαθμό τον στόχο τους. Παρά το μικρό τους μέγεθος, τα περισσότερα ακολούθησαν το ιεραρχικό μοντέλο: προετοιμασμένες μακροσκελείς εισηγήσεις που άφηναν ελάχιστο χρόνο στο κοινό να ανταποκριθεί και σαφής διαχωρισμός των συμμετεχόντων σε «προσκεκλημένους» (οι ομιλητές), «απεσταλμένους» (οι εκπρόσωποι οργανώσεων) και «συμμετέχοντες». Η προετοιμασία και ο συντονισμός των θεματικών αξόνων στα πάνελ ήταν σε γενικές γραμμές ανεπαρκής, ενώ τα τεχνικά προβλήματα ήταν πολλά και επηρέασαν αρνητικά το επίπεδο της συμμετοχής, που δεν ξεπέρασε τα 500 άτομα σε αίθουσες όπου ο προγραμματισμός ήταν για 2.000 (ό.π., σελ. 65). Η έντονη κριτική που ασκήθηκε τον προηγούμενο χρόνο από τις γυναικείς και τις φεμινιστικές οργανώσεις φαίνεται ότι έφερε αποτέλεσμα, αφού η αναλογία των γυναικών ομιλητριών στα πάνελ ήταν πλέον πολύ μεγαλύτερη, χωρίς ωστόσο να πλησιάζει εκείνη των αντρών, ενώ η κριτική των Νότιων δεν είχε την ίδια τύχη, με το 42,4% των ομιλητών να προέρχονται από την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική (IBASE, 2003b).

Τα εργαστήρια αποτέλεσαν τον μεγαλύτερο όγκο των δραστηριοτήτων και, σύμφωνα με πολλούς, την πεμπουσία του Φόρουμ. Ο Cândito Grzybowski, εξηγώντας την απόφαση του Δ.Σ. να αναβαθμίσει τις δραστηριότητες για τις οποίες αποκλειστική ευθύνη είχαν οι οργανώσεις και τα κινήματα, ανέφερε: «Τα εργαστήρια αποτελούν το εργοστάσιο του Φόρουμ [...] Προορίζονται να διευκολύνουν τις συναντήσεις, την ανταλλαγή εμπειριών, τη δικτύωση, τον καθορισμό και τον προγραμματισμό των στρατηγικών από ομάδες, συμμαχίες, δίκτυα, κινήματα και οργανώσεις, με κατεύθυνση πάντα τις παρούσες και τις μελλοντικές δράσεις [...] Ακόμα περισσότερο, στόχος είναι να ανιχνευθεί η σταδιακή εμφάνιση καινούριων στοιχείων, όλα τα ανομήματα, τα ατοπήματα, οι

ουτοπίες και τα γητέματα που συχνά δεν έχουν χώρο στη δημιουργημένη με τόση περίσκεψη δομή των θεματικών αξόνων που συμφωνήθηκαν (Santos, 2006, σελ. 65).

Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 1.300 εργαστήρια από τα 1.619 προγραμματισμένα, τα οποία εκπλήρωσαν με έναν περίεργο τρόπο την αποστολή τους: αποκάλυψαν μια τεράστια γκάμα θεμάτων, ενδιαφερόντων και αγώνων, αρκετά από τα οποία απουσίαζαν από το πρόγραμμα των άλλων δραστηριοτήτων⁴⁰. Αντιστρόφως, πολλά από τα θέματα που προβάλλονταν ως κεντρικά στις εκδηλώσεις που οργανώθηκαν από το Δ.Σ., λίγο φαίνεται να συγκίνησαν τους οργανωτές και τους συμμετέχοντες στα εργαστήρια. Αυτή η ιδιότυπη ανταρσία ενάντια στην επιλογή των μεγάλων θεματικών αξόνων ανέδειξε, εκτός από την ορθότητα της απόφασης για αναβάθμιση των εργαστηρίων, την τεράστια απόσταση που χώριζε τη βάση από την κορυφή του ΠΚΦ. Παρ' όλα αυτά, και ενώ ακόμα και οι «πατέρες» του Φόρουμ αναγνώριζαν πλέον την ανάγκη να καλυφτεί αυτό το χάσμα⁴¹, η προσπάθεια αναβάθμισης των εργαστηρίων έμεινε κάπου στη μέση. Τα εργαστήρια πραγματοποιήθηκαν την ίδια ώρα με τις συνδιασκέψεις και τα πάνελ, σε μακρινές μεταξύ τους τοποθεσίες, γεγονός αποτρεπτικό για την ώσμωση και την κινητικότητα των συμμετεχόντων σε αυτά, διατηρώντας έτσι τον διαχωρισμό και την περιχαράκωση ανάμεσα στα «μεγάλα ονόματα» και τον «κόσμο» του Φόρουμ. Τον άδικο αυτόν ανταγωνισμό επέτειναν τα τεχνικά προβλήματα και η κακή οργάνωση του 3ου ΠΚΦ που, λόγω και του μεγαλύτερου αριθμού τους, έπληξαν περισσότερο τα εργαστήρια. Έτσι, για παράδειγμα, μια υψηλού επιπέδου σειρά εκδηλώσεων με τίτλο «Η ζωή μετά τον καπιταλισμό», που διοργανώθηκε από το βορειοαμερικανικό ριζοσπαστικό εναλλακτικό δίκτυο μέσων ενημέρωσης ZNET με συντονιστή τον Michael Albert, δεν εμφανίστηκε καν στο πρόγραμμα, ενώ πραγματοποιήθηκε σε μακρινή τοποθεσία, άφαντη στους χάρτες του Φόρουμ

⁴⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το θέμα της πνευματικότητας, που συγκέντρωσε το ενδιαφέρον σε αρκετά από τα εργαστήρια, με αποκορύφωμα αυτό με τίτλο «Μυστικισμός και επανάσταση», το οποίο κατέγραψε από τα μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής σε ολόκληρη τη διοργάνωση. Η θρησκεία και η πνευματικότητα δεν είχαν βέβαια εισχωρήσει ούτε ως σκέψη στις διεργασίες που αποσκοπούσαν στην επιλογή των θεματικών αξόνων.

⁴¹ Συγκεκριμένα, ο Chico Whitaker (2009), σε κείμενό του για το μέλλον του ΠΚΦ, αναφέρθηκε στην ανάγκη επανεξέτασης της λειτουργίας των διαφορετικών δραστηριοτήτων ώστε να αποφευχθεί αυτό που έγινε το 2003, δηλαδή η πλήρης επισκίαση των εργαστηρίων από τους φημισμένους ομιλητές των κεντρικών εκδηλώσεων (σελ. 90).

και άγνωστη στα κέντρα πληροφοριών του, σε αίθουσες που ανακοινώνονταν και άλλαζαν την τελευταία στιγμή, χωρίς τη δυνατότητα ταυτόχρονης διερμηνείας. Παρομοίως, η σκηνή των Βραζιλιάνων φεμινιστριών, κεντρική στις εργασίες της προηγούμενης χρονιάς, μετακινήθηκε σε κάποια άγνωστη τοποθεσία, κάπου στην πόλη (Waterman, 2003).

Όσον αφορά τις δραστηριότητες, τέλος, τέσσερα στρογγυλά τραπέζια διαλόγου και αντιπαράθεσης πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά το 2003, καθένα από τα οποία καταπιάστηκε με ένα «καυτό» θέμα που είχε προαποφασιστεί από το Δ.Σ. στην περσινή σύγκλησή του στη Φλωρεντία. Συνολικά 29 άτομα πήραν μέρος, 12 από τα οποία προέρχονταν από κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, 13 από πολιτικά κόμματα, κυβερνήσεις και τον ΟΗΕ, ενώ τέσσερα συμμετείχαν ως συντονιστές των συζητήσεων. Οι εκδηλώσεις αυτές διατήρησαν τις ανισότητες στην εκπροσώπηση που είχαν παρατηρηθεί στις άλλες δραστηριότητες, με ελάχιστους Αφρικανούς και Ασιάτες να μετέχουν, ενώ το ποσοστό των γυναικών δεν ξεπέρασε το 30% (IBASE, 2003b). Οι επικριτές της προσέγγισης του διαλόγου με θεσμικά πρόσωπα αντιμετώπισαν τα στρογγυλά τραπέζια ως μια παραχώρηση στον εχθρό και πηγή πρόκλησης σύγχυσης στο κίνημα, ενώ οι θιασώτες της είδαν σε αυτές τις εκδηλώσεις την απαγκίστρωση από το κλασικό μοντέλο μονολόγου των πάνελ και των συνδιασκέψεων, και την ουσιαστική αντιπαράθεση απόψεων, θέσεων και προσανατολισμών.

Ως νέο στοιχείο εκείνης της χρονιάς αναδύθηκε μια ισχυρή τάση του ΠΚΦ για αυτοκριτική και αναστοχασμό, η οποία έγινε αισθητή τόσο στις αίθουσες και τους διαδρόμους όπου πραγματοποιήθηκαν οι διάφορες δραστηριότητες όσο και στο εσωτερικό των διοικητικών οργάνων, και ιδιαίτερα του Δ.Σ. Όπως πολύ εύγλωττα το έθεσε ο Peter Waterman (2003), «αν το 1ο ΠΚΦ σηματοδεύτηκε από το στίγμα της διαμαρτυρίας ενάντια στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ που διεξαγόταν παράλληλα, το 2ο από τις προσπάθειες να νοηματοδοτηθεί ο “άλλος κόσμος που είναι εφικτός”, στο 3ο μπήκε επιτακτικά το ερώτημα κατά πόσο και σε ποιο βαθμό το Φόρουμ ενσαρκώνει αυτά που κηρύττει». Σε αυτό το πλαίσιο, η Naomi Klein χαρακτήρισε το 3ο ΠΚΦ ως το Φόρουμ των μεγάλων μεγεθών: μεγάλη συμμετοχή, μεγάλες εκδηλώσεις και, πάνω από όλα, μεγάλοι άντρες. Αναρωτήθηκε πώς μια συνάντηση που υποτίθεται ότι έπρεπε να είναι η βιτρίνα των νέων κινημάτων βάσης ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό κατέληξε να είναι το πανηγύρι μεγάλων αντρών που κάνουν τρίωρες ομιλίες ενάντια στην ολιγαρχία, και υποστήριξε ότι η λέξη κλειδί του ΠΚΦ ήταν, και θα έπρεπε να

είναι, το καινούριο: καινούριες ιδέες, καινούριες μέθοδοι, καινούρια πρόσωπα (Klein, 2003). Ανάλογη κριτική έκαναν και πολλοί άλλοι, γνωστοί και άγνωστοι, που τα τελευταία χρόνια ήταν πιστοί στο ραντεβού τους στο Πόρτο Αλέγκρε, καθώς και ολόκληρα κινήματα. Ο Michael Albert (2009), για παράδειγμα, κατηγόρησε το 3ο ΠΚΦ για ελιτισμό, διαχωρίζοντάς το από τα τοπικά και θεματικά Φόρουμ που γίνονταν σε άλλα μέρη του κόσμου και κατά τη γνώμη του ήταν πιο δημοκρατικά, διαφανή και συμμετοχικά (σελ. 364), ενώ η Παγκόσμια Πορεία Γυναικών έβγαλε κείμενο-ανακοίνωση στο οποίο, μεταξύ άλλων, μίλησε για συγκέντρωση εξουσίας στα χέρια των «ειδικών και των φωτισμένων» (World March of Women, 2003). Για την πομπώδη παρουσία του προέδρου Λούλα, χαρακτηριστικά είναι τα αισθήματα μιας Βραζιλιάνας φεμινίστριας: «Την ώρα που μίλαγε ένιωσα σαν να έχανα μήνες και χρόνια δουλειάς, δουλειάς για τη δημιουργία ενός οριζόντιου χώρου όπου οι άνθρωποι σκέφτονται και μοιράζονται στρατηγικές και δράσεις» (Byrd, 2009, σελ. 7).

Η νέα διάθεση για αυτοκριτική συνοδεύτηκε από κάποια πρακτικά βήματα. Μετά το 2ο ΠΚΦ, και έχοντας στραμμένο το βλέμμα στο 3ο, κάποια μέλη του Δ.Σ και της Δ.Γ. άρχισαν να συζητούν την αναγκαιότητα καταγραφής και συστηματοποίησης της εμπειρίας του ΠΚΦ. Η ιδέα ήταν, μέσα από τη συλλογή και την επεξεργασία των στοιχείων που συνέθεταν τη συλλογική μνήμη του ΠΚΦ, να δημιουργηθεί σταδιακά μια απτή κληρονομιά που αφενός θα έδινε μια εικόνα του τι είναι το ΠΚΦ, ποιοι το αποτελούν και τι κάνει, και, αφετέρου, θα δημιουργούσε τις συνθήκες για την όσο το δυνατό πιο αντικειμενική αποτίμηση του έργου του, ώστε να εντοπιστούν δυσλειτουργίες και προβλήματα, να εξευρεθούν λύσεις και να διερευνηθούν οι δυνατότητες της μελλοντικής του πορείας.

Για τον σκοπό αυτό συγκροτήθηκε, με πρωτοβουλία του γραμματέα του Ινστιτούτου Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών της Βραζιλίας (IBASE), Cândido Grzybowski, μια ομάδα μεθοδολογίας και συστηματοποίησης, η οποία, με συντονιστή τον ίδιο, θα αναλάμβανε να προωθήσει τη διεξαγωγή της σχετικής έρευνας για το 2003, με προοπτική πραγματοποίησης ανάλογων ερευνών και για τα επόμενα ΠΚΦ⁴². Την υλοποίηση των ερευνών θα αναλάμβανε το IBASE, ενώ τη γενική εποπτεία θα είχαν το Δ.Σ. και η Δ.Γ. του ΠΚΦ.

⁴² Τελικά πραγματοποιήθηκαν έρευνες για όλα τα επόμενα ΠΚΦ, εκτός από το 4ο και το 9ο.

Η έρευνα του 2003 (IBASE, 2003 και 2003b) χωρίζεται σε τέσσερα μέρη, εκ των οποίων τα πρώτα τρία αντιστοιχούν στα τρία είδη δραστηριοτήτων του Φόρουμ: τις συνδιασκέψεις, τα πάνελ συζητήσεων και τα εργαστήρια. Καταγράφονται όλες οι δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν και προσφέρονται χρήσιμα στοιχεία για τα θέματα που συζητήθηκαν, το προφίλ των ομιλητών, και το επίπεδο και το είδος της συμμετοχής. Κάποια από τα στοιχεία αυτά χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή των δραστηριοτήτων σε αυτή την ενότητα. Το τέταρτο μέρος αφορά το προφίλ των συμμετεχόντων και χωρίζεται σε τρία κεφάλαια: το πρώτο αναφέρεται στα γενικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων (εθνικότητα, φύλο και σεξουαλικός προσανατολισμός, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, επάγγελμα και θρησκεία)⁴³. το δεύτερο καταπάνεται με την πολιτική τους δραστηριότητα και προσανατολισμό (συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις, πεδίο δραστηριότητας, ένταξη σε πολιτικά κόμματα και πολιτική γεωγραφία με βάση τον άξονα αριστερά-δεξιά)· και το τρίτο καταγράφει τις απόψεις τους για έξι ζητήματα που θεωρήθηκαν σημαντικά (νομιμοποίηση/αποποινικοποίηση των εκτρώσεων, αντισταθμιστικές πολιτικές για τους Αφρικανούς και τα άτομα με καταγωγή από την Αφρική, τον ρόλο της κοινωνίας των πολιτών σε σχέση με τις κυβερνητικές πολιτικές, τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, τους τρόπους οικοδόμησης «ενός άλλου κόσμου», τον βαθμό εμπιστοσύνης απέναντι στο κράτος, στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, στις πολυεθνικές εταιρείες και στους διεθνείς οργανισμούς).

2.4.2. Δ.Σ.: Τα σκουπίδια δεν μπορούν να κρυφτούν πια κάτω από το χαλί

Τα προβλήματα και οι αντιφάσεις του ΠΚΦ βγήκαν στην επιφάνεια εκείνη τη χρονιά με τρόπο τόσο εκρηκτικό, που έκαναν επιτακτική την ανάγκη αντιμετώπισής τους. Τα συμπεράσματα της έρευνας του IBASE λειτούργησαν ως μοχλός πίεσης για τα μέλη εκείνα του Δ.Σ που επέμεναν να μη βλέπουν το

⁴³ Από τα ευρήματα της έρευνας σε αυτό το κεφάλαιο σημειώνω τα ακόλουθα όσον αφορά τα γενικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων: 1) Η συντριπτική πλειονότητα προήλθε από τη Βραζιλία (85,9%), ενώ από τους ξένους που συμμετείχαν μεγάλο μέρος ταξίδεψε από χώρες της Λατινικής Αμερικής (39,7%). 2) Τα άτομα που συμμετείχαν ήταν εξαιρετικά υψηλού μορφωτικού επιπέδου, το 73,4% ήταν κάτοχοι πανεπιστημιακού τίτλου ή φοιτητές. 3) Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό συμμετεχόντων (43,4%) εργαζόταν σε ΜΚΟ ή ιδιωτικά ιδρύματα, ποσοστό που εκτοξεύεται (68,2%) σε σχέση με τους ξένους συμμετέχοντες. Γενικότερα, 79,5% εργαζόταν στον τομέα των υπηρεσιών, 12,9% στο εμπόριο, 4,3% στη βιομηχανία και μόλις 3,3% στη γεωργία, ενώ 4,4% ήταν άνεργοι.

δάσος να καίγεται, καθώς έδειξαν καθαρά ότι, παρά τις διαβεβαιώσεις του Καταστατικού Χάρτη για το αντίθετο, το ΠΚΦ συνιστά τόπο εξουσίας που εισχωρεί στον «ανοιχτό χώρο» με ποικίλους τρόπους: με τη μορφή διεξαγωγής των διάφορων δραστηριοτήτων, την κεντρικότητα του χώρου που παραχωρείται σε αυτές, τη διαδικασία επιλογής των κεντρικών ομιλητών, τη δημοσιότητα που απολαμβάνουν ορισμένες εκδηλώσεις, ομιλητές και θεματικές, και, γενικότερα, με την αρχιτεκτονική της όλης διοργάνωσης, που ευνοεί συγκεκριμένες ομάδες και αποκλείει άλλες, μέχρι και τις αποφάσεις σχετικά με τον τόπο και τον χρόνο διεξαγωγής του ΠΚΦ. Έτσι, στους κόλπους του Δ.Σ. ξέσπασε μια άνευ προηγουμένου αντιπαράθεση, η οποία ξεκίνησε στη συνάντηση του Ιανουαρίου στο Πόρτο Αλέγκρε και συνεχίστηκε στο Μαϊάμι τον Ιούνιο, και αφορούσε την επανεξέταση του ΠΚΦ ως ανοιχτού χώρου χωρίς κέντρο και ιεραρχίες, όσο και την ανάδειξη της ανάγκης να αναγνωριστούν σε πρώτο στάδιο οι σχέσεις εξουσίας και, σε δεύτερο, να καθοριστούν διαφανή κριτήρια και δημοκρατικοί μηχανισμοί που να τις ρυθμίζουν.

Στις συναντήσεις αυτές η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τρία μεγάλα θέματα. Πρώτον, την ανισορροπία στην αντιπροσώπευση, όσον αφορά τόσο τη σύνθεση των βασικών οργανωτικών σωμάτων του ΠΚΦ όσο και τη γενικότερη συμμετοχή σε αυτό. Τα ευρήματα της έρευνας του IBASE αποκάλυψαν σοβαρές ανισότητες στην εκπροσώπηση γεωγραφικών περιοχών, φύλων και θεμάτων. Σε ό,τι αφορά τη γενικότερη συμμετοχή, θεωρήθηκε ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν τα τεράστια ποσοστά συμμετοχής των Βραζιλιάνων και, δευτερευόντως, των υπόλοιπων Νοτιοαμερικανών· ως καλύτερη λύση προβλήθηκε η μεταφορά της επόμενης εκδοχής του ΠΚΦ σε άλλη ήπειρο. Όσον αφορά τη σύνθεση του Δ.Σ. και της Δ.Γ., το πρόβλημα εντοπίστηκε στην κυριαρχία σε αυτά τα σώματα οργανώσεων από την Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική. Τέθηκε το δίλημμα αν θα έπρεπε το πρόβλημα να αντιμετωπιστεί αυστηρά ως θέμα αντιπροσώπευσης, επιβάλλοντας ανάλογους κανόνες και ρυθμίσεις, κάτι που θα αντέβαινε στις αρχές του Καταστατικού Χάρτη του ΠΚΦ που το όριζε ως μη αντιπροσωπευτικό σώμα, ή αν θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί απλά ως θέμα περιορισμού της αυθαιρεσίας της σύνθεσης του Συμβουλίου, άποψη που τελικά κυριάρχησε. Συζητήθηκε, επίσης, ο ρόλος της Δ.Γ. και οι αυξημένες εξουσίες που ακόμη απολαμβάνει, κάτι που κατά τη γνώμη μεγάλου μέρους των μελών του Δ.Σ. οφειλόταν σε σημαντικό βαθμό στη μειωμένη επιχειρησιακή ικανότητα του ίδιου του Δ.Σ., το οποίο δημιουργήθηκε ακριβώς για να αποτελέσει ένα πιο συμμετοχικό και αντιπροσωπευτικό σώμα.

Το δεύτερο μεγάλο θέμα συζήτησης ήταν το κοινωνικό προφίλ των συμμετεχόντων. Η έρευνα έφερε στην επιφάνεια αυτό που ναι μεν ήταν ορατό διά γυμνού οφθαλμού στον μέσο παρατηρητή του ΠΚΦ, ωστόσο δεν εκφράστηκε ποτέ ανοιχτά από τους οργανωτές του: απουσίαζαν της γης οι κολασμένοι, οι περιθωριοποιημένοι πληθυσμοί, οι άνεργοι, οι φτωχοί, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων, και γενικότερα τα μεγαλύτερα θύματα της εκμετάλλευσης του καπιταλιστικού συστήματος. Η πλειονότητα των απλών συμμετεχόντων και η συντριπτική πλειοψηφία των απεσταλμένων των οργανώσεων στο ΠΚΦ ήταν άτομα των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων με εξαιρετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Όπως είπε και ο Peter Waterman (2004), «το ΠΚΦ, αντί να είναι η έκφραση της παγκοσμιοποίησης από τα κάτω, όπως ισχυρίζεται, κινδυνεύει να γίνει η έκφραση της παγκοσμιοποίησης από τη μέση» (σελ. 89).

Τέλος, ο γιγαντισμός. Η οργανωτική ανεπάρκεια του 3ου ΠΚΦ οδήγησε πολλούς στο Δ.Σ. να πιστέψουν ότι το Φόρουμ έπεσε θύμα της ίδιας του της επιτυχίας. Για μερικούς, το τεράστιο μέγεθός του, εκτός από μη ελέγξιμο, το είχε καταστήσει γραφειοκρατικό, ολιγαρχικό και μακριά από τους απλούς ανθρώπους και τον κόσμο των κινημάτων. Άλλοι, ιδιαίτερα οι εκπρόσωποι των λιγότερο πλούσιων οργανώσεων, θεωρούσαν ότι το ΠΚΦ έχει γίνει αυτοσκοπός, με τεράστιο κόστος για τις οργανώσεις που συμμετέχουν, τόσο οικονομικό όσο και σε ανθρώπινο δυναμικό, στερώντας τους τη δυνατότητα να διοχετεύουν τις δυνάμεις τους σε τοπικές εκστρατείες και εγχειρήματα. Συνδεδεμένος με το θέμα αυτό ήταν επίσης ο κεντρικός ρόλος που είχαν στις διοργανώσεις οι μεγάλες πλούσιες διεθνείς οργανώσεις, κυρίως οι ΜΚΟ, και η κυριαρχία τους πάνω στα πιο χαλαρά οργανωμένα κινήματα βάσης και τις οργανώσεις σε επίπεδο κοινότητας. Για κάποιους στο Δ.Σ., η ΜΚΟποίηση του ΠΚΦ, σε συνδυασμό με την επικράτηση των μεγάλων μεγεθών, δημιουργούσε αποκλεισμούς και ένα Φόρουμ δύο ταχυτήτων, κάτι που κινδύνευε να τινάξει την αξιοπιστία του στον αέρα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα, το Δ.Σ. έλαβε σημαντικές αποφάσεις στις δύο συναντήσεις που πραγματοποίησε το 2003. Στο Πόρτο Αλέγκρε αποφάσισε, μεταξύ άλλων:

- να βαθύνει τη διαδικασία πειραματισμού με οριζόντιες οργανωτικές πρακτικές και συστήματα που στηρίζονται στη συνευθύνη.

- να διεγείρει τον πολλαπλασιασμό περιφερειακών, εθνικών, τοπικών και θεματικών συμβάντων που αλληλεπικοινωνούν με οριζόντιο τρόπο.
- να πραγματοποιηθεί το επόμενο ΠΚΦ στην Ινδία και το μεθεπόμενο στο Πόρτο Αλέγκρε.
- να διευρυνθεί το Δ.Σ. σύμφωνα με κριτήρια που θα καθοριστούν στην επόμενη συνάντηση (International Council of the World Social Forum, 2003a).

Ας μου επιτραπούν δύο παρατηρήσεις σε σχέση με τις πιο πάνω αποφάσεις του Πόρτο Αλέγκρε. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι περισσότερες κινήθηκαν στην κατεύθυνση του εσωτερικού εκδημοκρατισμού, της αποκέντρωσης και γενικότερα της προώθησης ενός πιο οριζόντιου και πιο συμπεριληπτικού υποδείγματος. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες αντιφάσεις. Η απόφαση για ενδυνάμωση των περιφερειακών Φόρουμ πάρθηκε ακριβώς επειδή αυτά, λόγω και του μικρού μεγέθους τους αλλά και της διαδικασίας συγκρότησής τους, ήταν στην πλειονότητά τους πιο διαφανή, δημοκρατικά και λαϊκά σε σχέση με το κάθετα οργανωμένο ΠΚΦ. Η έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας ανάμεσα σε αυτά και το ΠΚΦ, που μέχρι τότε αποτελούσε περισσότερο τον κανόνα παρά την εξαίρεση, οφειλόταν κυρίως σε αυτές τις οργανωτικές διαφορές και την επακόλουθη κριτική στάση των περιφερειακών Φόρουμ απέναντι στην κεντρική διοργάνωση. Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο αποφασίστηκε να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση παρέπεμπε και πάλι σε μια κεντρομόλα δυναμική: «Το Δ.Σ. επιφορτίζεται να διασφαλίσει ότι τα περιφερειακά και θεματικά Φόρουμ θα σέβονται τον Χάρτη των Αρχών του ΠΚΦ, να επισημαίνει θεματικούς άξονες για τα θεματικά Φόρουμ, καθώς και να εντοπίζει περιοχές του πλανήτη όπου χρειάζεται να επεκταθεί η διαδικασία, με τη συνεργασία κινήσεων και οργανώσεων από αυτές τις περιοχές» (ό.π.).

Δεύτερον, η απόφαση να πραγματοποιηθεί το επόμενο ΠΚΦ στην Ινδία ήταν αναμφίβολα μια από τις πιο ριζοσπαστικές που έχουν ληφθεί ποτέ από το Δ.Σ. και η μόνη που μπορούσε να αντιμετωπίσει ριζικά το ζήτημα της υπερεκπροσώπησης στο ΠΚΦ των δυτικών ομάδων και οργανώσεων. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι ήρθε αντιμέτωπη με ισχυρή εσωτερική αντίσταση, προερχόμενη κυρίως από τα μέλη της αρχικής βραζιλιάνικης Ο.Ε. (τόρα Δ.Γ.), αλλά και από άλλους Λατινοαμερικανούς, που πίστευαν ότι η μεταφορά του ΠΚΦ έξω από την περιοχή που αποτελούσε το επίκεντρο των πιο μαχητικών

κινήματων θα απέβαινε επιζήμια (Teivainen, 2003b). Τελικά, η απόφαση πάρθηκε με τον όρο το ΠΚΦ να επιστρέψει το 2005 στα πάτρια εδάφη⁴⁴.

Η δεύτερη συνάντηση του Δ.Σ. έγινε τον Ιούνιο στο Μαϊάμι και είχε κεντρικό θέμα τη θέσπιση κανόνων –ή κατευθυντήριων γραμμών, σύμφωνα με κάποιους– που να ρυθμίζουν τη λειτουργία του. Η ομάδα εργασίας που στη Βαρκελώνη είχε επιφορτιστεί με το έργο να υποβάλει προτάσεις για τη δημιουργία εσωτερικών κανονισμών αποδείχθηκε περισσότερο από συνεπής. Ωστόσο, η έντονη και γεμάτη αντιπαραθέσεις συζήτηση που ακολούθησε έδειξε ότι, χωρίς σαφείς κανόνες που να διέπουν τη λήψη αποφάσεων για τους κανόνες, τα πράγματα είναι δύσκολα. Τελικά, ύστερα από μια μαραθώνια ανταλλαγή επιχειρημάτων που άφησε στους περισσότερους συνέδρους μια αίσθηση εκνευρισμού και απογοήτευσης (Teivainen, 2003a), καθορίστηκε ένα πλαίσιο κανόνων που ήταν λιγότερο απτό και ολοκληρωμένο από την αρχική πρόταση, έθετε όμως τις βάσεις για την ομαλότερη και δημοκρατικότερη λειτουργία του Δ.Σ.

Αποφασίστηκε, λοιπόν, η δημιουργία έξι, μόνιμων αυτή τη φορά, επιτροπών, οι οποίες θα συνεδρίαζαν ξεχωριστά και θα ανέφεραν τα αποτελέσματα των εργασιών τους στις συναντήσεις του Δ.Σ. Οι επιτροπές αυτές επιφορτίστηκαν με τα ακόλουθα καθήκοντα:

- 1) Επιτροπή Στρατηγικής: Μέσα από εμβριθείς αναλύσεις των στρατηγικών, πρωτοβουλιών και δράσεων των φορέων του νεοφιλελευθερισμού από τη μια και των αντιπάλων τους από την άλλη, να διευκολύνει τον πολιτικό διάλογο για τις διάφορες στρατηγικές αντίστασης του κινήματος και την οικοδόμηση του «άλλου κόσμου που είναι εφικτός»⁴⁵.

⁴⁴ Υπάρχουν βέβαια και άλλες διαστάσεις στο θέμα της μετακίνησης του ΠΚΦ στην Ινδία. Πέρα από τον ορατό κίνδυνο να θεσμοποιηθεί το ΠΚΦ αν παρέμενε στο Πόρτο Αλέγκρε, πολλοί θέλησαν να αποφύγουν τον εγκλωβισμό σε μια κατάσταση στην οποία, από τη μια, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το Φόρουμ ως βιτρίνα των αυξανόμενα νεοφιλελεύθερων πολιτικών της κυβέρνησης Λούλα και, από την άλλη, θα μετατρεπόταν σε χώρο ανταγωνισμού και αντιπαλότητας με αυτήν, γεγονός που θα οδηγούσε στη διάσπαση των κινήματων της Βραζιλίας.

⁴⁵ Εδώ το Δ.Σ. ήταν ιδιαίτερα προσεκτικό στη διατύπωση, σε βαθμό μάλιστα που καθιστά κάπως ασαφή τον ρόλο της συγκεκριμένης επιτροπής, γιατί στη συζήτηση που προηγήθηκε εκφράστηκαν επιφυλάξεις για το κατά πόσο η ύπαρξη μιας τέτοιας επιτροπής σημαίνει και τον καθορισμό από αυτήν στρατηγικών κατευθύνσεων για το παγκόσμιο κίνημα, κάτι που αντιβαίνει με τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη (Teivainen, 2003a).

- 2) Επιτροπή Περιεχομένου: Να συλλέγει υλικό (αναφορές, αποτιμήσεις, αναλύσεις, προτάσεις, πρωτοβουλίες, στρατηγικές) από τα διάφορα Φόρουμ που έχουν πραγματοποιηθεί στον κόσμο, και παράλληλα να προωθεί τη συνεργασία ανάμεσα στους συμμετέχοντες στα Φόρουμ αυτά γύρω από τις διάφορες προτάσεις, καθιστώντας δυνατή την αξιολόγηση της καταλληλότητας νέων θεματικών Φόρουμ να εμβαθύνουν σε συγκεκριμένα ζητήματα.
- 3) Επιτροπή Μεθοδολογίας: Να οργανώνει και να εδραιώνει μια μεθοδολογία για τη διεξαγωγή των Φόρουμ, που να στηρίζεται στον Χάρτη των Αρχών και να χρησιμοποιεί την προηγούμενη εμπειρία ως σημείο εκκίνησης, διασφαλίζοντας παράλληλα τον ανοιχτό χαρακτήρα του ΠΚΦ και τον σεβασμό στην πολλαπλότητα και την ετερότητα.
- 4) Επιτροπή Διεύρυνσης: Να στηρίζει την ανάπτυξη περιφερειακών, εθνικών και τοπικών Φόρουμ, καθώς και τη γεωγραφική τους επέκταση, εστιάζοντας σε περιοχές όπου η κοινωνία των πολιτών δεν είναι ακόμα εξοικειωμένη με τη διαδικασία των Φόρουμ και, ως εκ τούτου, δεν είναι σε θέση να παίρνει πρωτοβουλίες, να οργανώνει ή να συμμετέχει σε αυτά στη δική της περιοχή. Επιπρόσθετα, αυτό θα βοηθούσε να διασφαλιστεί ότι αυτή η διεύρυνση θα απεικονιζόταν και στη σύνθεση του Δ.Σ.⁴⁶
- 5) Επιτροπή Επικοινωνίας: Να δημιουργήσει ένα σύστημα επικοινωνίας για διακίνηση και διάδοση πληροφοριών, τόσο εντός όσο και εκτός του Δ.Σ., προτείνοντας τρόπους για το Δ.Σ. και τις επιτροπές του να εργάζονται εξ αποστάσεως με αποτελεσματικότητα.
- 6) Επιτροπή Οικονομικών: Να δημιουργήσει ένα διεθνές σύστημα με βάση την αλληλεγγύη για τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων του ΠΚΦ.

Καθορίστηκαν επίσης κριτήρια για εισδοχή νέων μελών στο Δ.Σ., τα οποία όμως δεν διέφεραν πολύ από εκείνα που έπρεπε να πληρούν τα αρχικά μέλη σύμφωνα με το ιδρυτικό έγγραφο:

⁴⁶ Πάλι, η διατύπωση της τελευταίας πρότασης απηχεί την αντιπαράθεση στο Δ.Σ. αναφορικά με τον ρόλο αυτής της επιτροπής στην αξιολόγηση των αιτήσεων για εισδοχή νέων μελών στο Δ.Σ. (Teivainen, 2003a). Πέρα από την αμφισημία, γίνεται κατανοητό ότι το Δ.Σ. επιφυλάσσει μεν στην επιτροπή κάποιο ρόλο ως προς αυτό το ζήτημα, σίγουρα όμως όχι τον πρωτεύοντα.

- Η συμφωνία των υποψηφίων μελών με τον Χάρτη των Αρχών του ΠΚΦ και η πρακτική καθημερινή εφαρμογή του από αυτά.
- Η ανάγκη για ισορροπημένη εκπροσώπηση όσον αφορά το φύλο, τη φυλή, την ηλικία και τη γεωγραφία, καθώς και η ανάγκη να διευρυνθεί το Δ.Σ. όσον αφορά τον τύπο των οργανώσεων και την εστίαση και εμβέλεια του έργου των ομάδων που συμμετέχουν σε αυτό.
- Η ενεργή συμμετοχή και συμβολή των υποψηφίων μελών σε μία ή περισσότερες από τις επιτροπές του Δ.Σ. και/ή τις οργανωτικές επιτροπές των περιφερειακών και θεματικών Φόρουμ.
- Οι οργανωτικές επιτροπές των παγκόσμιων, περιφερειακών και θεματικών Φόρουμ που έχουν αναγνωριστεί από το Δ.Σ. ως κομμάτι της παγκόσμιας διαδικασίας των Φόρουμ μπορούν να συμμετέχουν στο Δ.Σ. με έναν απεσταλμένο και έναν αναπληρωτή δώδεκα μήνες πριν και μετά το συμβάν που οργανώνουν (International Council of the World Social Forum, 2003b).

Κάποια επιπρόσθετα κριτήρια που είχαν προταθεί απορρίφθηκαν, όπως για παράδειγμα η διεθνής ή υπερεθνική φύση των υποψήφιων οργανώσεων, κάτι που υπήρχε στο ιδρυτικό έγγραφο του Δ.Σ., γιατί θα ευνοούσε μεγάλες διεθνείς οργανώσεις και θα απέκλειε άλλες με πλούσια τοπική δράση, καθώς επίσης και η πρόταση της εκ περιτροπής συμμετοχής στο Δ.Σ. (Teivainen, 2003a).

Σε μια προσπάθεια να ξεκαθαρίσουν περαιτέρω τον ρόλο της Δ.Γ. και τη σχέση της με το Δ.Σ., οι παριστάμενοι στο Μαϊάμι αποφάσισαν ότι «η πρώτη αρχή είναι πως το Δ.Σ. λαμβάνει πολιτικές αποφάσεις για τη διαδικασία των ΠΚΦ, ενώ η Δ.Γ. αποτελεί ένα τεχνικό σώμα που σκοπό έχει να διευκολύνει τη διαδικασία» (International Council of the World Social Forum, 2003b). Πέρα από την υποβοήθηση του έργου του Δ.Σ., στα καθήκοντα της Δ.Γ. προστέθηκε και η διασφάλιση της συστηματοποίησης της μνήμης του ΠΚΦ μέσα από σχετικές επιστημονικές έρευνες. Παράλληλα, διευρύνθηκε η σύνθεση της Δ.Γ., με την ένταξη στην αρχική βραζιλιάνικη Ο.Ε. μελών από τις εκάστοτε Ο.Ε. των χωρών στις οποίες θα πραγματοποιούνται ΠΚΦ, κάτι που τη διεθνοποίησε και έθεσε τέλος στη βραζιλιάνικη κυριαρχία.

Η ταραχώδης για το Δ.Σ. εκείνη χρονιά έκλεισε με μια συνάντηση της Επιτροπής Στρατηγικής που πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο στο Παρίσι, ανατέθηκαν καθήκοντα σε ορισμένα μέλη του, μεταξύ άλλων και η σύνταξη ενός κειμένου για τις στρατηγικές προκλήσεις του ΠΚΦ. Το κείμενο που

προέκυψε, με συντάκτη τον Τείνο Τείναιnen, τιτλοφορείται «Είκοσι δύο θέσεις για τα προβλήματα δημοκρατίας στο ΠΚΦ» και βρίσκεται στην καρδιά του προβληματισμού για την εξουσία και τον ανοιχτό χώρο –προβληματισμός που κυριάρχησε στις τελευταίες συναντήσεις του Δ.Σ.– όσο και του γενικότερου οργανωτικού ζητήματος του ΠΚΦ. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι το ΠΚΦ εμπεριέχει κάποια στοιχεία αποπολιτικοποίησης, με πιο επιζήμιο την άρνηση παραδοχής σχέσεων εξουσίας στο εσωτερικό του. Ο ισχυρισμός, συνεχίζει, ότι το ΠΚΦ δεν είναι οργάνωση και, ως εκ τούτου, δεν πρέπει να το απασχολούν ζητήματα εξουσίας και οργανωτικής δημοκρατίας, δεν είναι παρά ιδεολογικός μυστικισμός που οδηγεί στην απουσία ρυθμιστικών κανόνων και, συνεπώς, στην αδιαφάνεια. Χωρίς τη θέσπιση κανόνων είναι εξαιρετικά δύσκολο για τις οργανώσεις και τα κινήματα με περιορισμένους πόρους να συμμετέχουν ενεργά στη λήψη των αποφάσεων. Στη συνέχεια το κείμενο αναγνωρίζει ότι δεν είναι απαραίτητο να εφαρμοστούν πλήρως οι παραδοσιακοί κανόνες αντιπροσώπευσης στο ΠΚΦ, η ολοκληρωτική τους ωστόσο απόρριψη στο όνομα ενός ψευδούς διλήμματος ανάμεσα σε μια «καλή» συμμετοχική δημοκρατία και σε μια «κακή» αντιπροσωπευτική, θα είχε ως αποτέλεσμα να μη λυθεί ποτέ το πρόβλημα της ανισόρροπης εκπροσώπησης στο Δ.Σ. Το ΠΚΦ πρέπει να προχωρήσει πέρα από τη διχοτομία χώρος-κίνημα και να αναγνωρίσει ότι η ύπαρξη μηχανισμών που να προωθούν στρατηγικές δράσεις προς την κατεύθυνση μιας ριζοσπαστικής αλλαγής δεν είναι συνώνυμη με τη δημιουργία ενός πολιτικού κόμματος ή μιας νέας Διεθνούς. Το κείμενο κλείνει με την επισήμανση ότι ο Χάρτης των Αρχών του ΠΚΦ είναι έγγραφο επίσημο και δεσμευτικό, που δεν πρέπει να τροποποιείται εύκολα, είναι απαραίτητο όμως να καθοριστεί μια διαδικασία για πιθανή αναθεώρησή του στο μέλλον.

2.4.3. 3η ΔΚΝ: Το παρόν εγκυμονεί το μέλλον και το μέλλον διαρκεί πολύ

Ακολουθώντας την ανοδική πορεία του 3ου ΠΚΦ, η ΔΚΝ εξαπλώθηκε χωρικά, γιγαντώθηκε πληθυσμιακά και επιμηκύνθηκε χρονικά. Το πάρκο Harmonia επεκτάθηκε με τη συμπερίληψη μιας επιπρόσθετης έκτασης γης που ανακηρύχτηκε από την τοπική κυβέρνηση μέρος του πάρκου (Nunes, 2005, σελ. 288), για να φιλοξενήσει –όχι και τόσο αρμονικά– 23.500 άτομα για δέκα ημέρες (19-28 Ιανουαρίου)⁴⁷. Νέες ομάδες, κινήματα και άτομα που

⁴⁷ Η 3η ήταν η μεγαλύτερη σε διάρκεια ΔΚΝ στα χρονικά του ΠΚΦ.

ταυτίζονταν με τις αρχές της οριζοντιότητας συμμετείχαν στην οργάνωση της κατασκήνωσης, περιορίζοντας σημαντικά τη βαρύτητα των κομματικών νεολαιίστικων οργανώσεων που συμμετείχαν στην προηγούμενη οργανωτική επιτροπή, γεγονός που οδήγησε τις δύο τάσεις σε ρήξη και στη διάλυση της κομματικής Επιτροπής Νεολαίας, το ένα από τα δύο οργανωτικά σώματα της Ο.Ε. Η νεολαία του ΡΤ αντέδρασε και εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία ζητούσε ξεχωριστό χώρο για την οργάνωση των δραστηριοτήτων της (Morrison, 2006, σελ. 58), κάτι που δεν έγινε αποδεκτό από την Ο.Ε. λόγω του αθέμιτου ανταγωνισμού που θα προέκυπτε από την επιστράτευση για αυτό τον σκοπό των ισχυρών υλικών και ανθρώπινων πόρων των κομματικών μηχανισμών αλλά και της απαγόρευσης του Καταστατικού Χάρτη για συμμετοχή πολιτικών κομμάτων στο ΠΚΦ. Παράλληλα, όμως, η Ο.Ε. αποφάσισε ότι καμιά ομάδα δεν θα είχε τον δικό της χώρο στην κατασκήνωση, εισάγοντας έτσι τη έννοια και την πρακτική εφαρμογή των «κοινών χώρων» (shared spaces). Παρόλο που η απόφαση αυτή αντιμετώπιζε ισότιμα τις δύο τάσεις και θεωρητικά ευνοούσε την ώσμωσή τους, δημιουργούσε ωστόσο ένα περιβάλλον στο οποίο οι αυτόνομες ομάδες ένιωθαν και λειτουργούσαν πολύ πιο άνετα από τις γαλουχημένες στην κεντρική οργάνωση κομματικές παρατάξεις. Αυτό είχε σαν συνέπεια, από εκείνη τη χρονιά και έπειτα, να επικρατήσουν αριθμητικά, αλλά και σε ιδεολογικό επίπεδο, οι πρώτες.

Ενδεικτικό για το στίγμα της ΔΚΝ εκείνης της χρονιάς είναι το κείμενο που εξέδωσε:

Η άνοιξη των λαών δεν αρχίζει στο Πόρτο Αλέγκρε. Δεν αρχίζει πουθενά και αρχίζει παντού, σε κάθε μέρος όπου οι άντρες και οι γυναίκες πειραματίζονται με μορφές κοινωνικής ύπαρξης που πάνε πέρα από τον καπιταλισμό. Παρ' όλα αυτά, αυτός είναι ένας από τους χώρους όπου οι άνθρωποι έχουν δει ότι άλλοι κόσμοι δεν είναι μονάχα εφικτοί αλλά γεννιούνται κιόλας τώρα. Το παρόν εγκυμονεί το μέλλον και το μέλλον διαρκεί πολύ (Intercontinental Youth Camp Organizing Committee, 2003).

Στην πράξη, η 3η ΔΚΝ στηρίχτηκε στα επιτεύγματα της περσινής χρονιάς, προσπαθώντας να τα παγιώσει και να τα βελτιώσει. Όλα όσα έκαναν την προηγούμενη ΔΚΝ να μοιάζει με μια πραγματική εναλλακτική πρόταση απέναντι στον καπιταλισμό –ελεύθερο λογισμικό, ραδιοφωνικός σταθμός,

εναλλακτικά ΜΜΕ, συλλογικές κουζίνες, οικολογικές κατασκευές, αλληλέγγυο εμπόριο– ήταν εκεί, αλλά σε μεγαλύτερες ποσότητες (Nunes, 2005, σελ. 289). Τα εργαλεία και το επίπεδο αυτοδιαχείρισης αναβαθμίστηκαν σημαντικά. Δημιουργήθηκαν 50 «οικιστικές» περιοχές, με έναν συντονιστή για καθεμιά, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την τοποθέτηση των σκηνών, τον συντονισμό της καθαριότητας και την επίλυση των εσωτερικών συγκρούσεων. Συγκροτήθηκε συμβούλιο διαχείρισης για τον καθορισμό του χώρου των ποικίλων δραστηριοτήτων, καθώς και μια επιτροπή με εκπροσώπους από τις οικιστικές περιοχές για να διασφαλίζει την ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες και τις πληροφορίες σε ολόκληρη την κατασκήνωση, ενώ γίνονταν συνελεύσεις σε καθημερινή βάση και οι αποφάσεις, που λαμβάνονταν με συναίνεση, αναρτιόνταν δημόσια και μεταδίδονταν από τα μεγάφωνα (Morrison, 2006, σελ. 60).

Στον τομέα του πολιτισμού, η κατασκήνωση, σε μια προσπάθεια να αντιταχτεί στην αντίληψη των οργανωτών του ΠΚΦ οι οποίοι έβλεπαν τις πολιτισμικές δραστηριότητες κυρίως ως ψυχαγωγικές, κάτι που σχεδόν πάντα μεταφραζόταν σε μεγάλες συναυλίες, διοργάνωσε ένα πολιτισμικό φεστιβάλ με ξεκάθαρο πολιτικό στίγμα και μεγάλες δόσεις φαντασίας. Ενδεικτική ήταν η συμβολική κίνηση των δικτύων και των ομάδων που συμμετείχαν στο φεστιβάλ να ράψουν σε μια ενιαία σημαία τα σύμβολα, εμβλήματα, λογότυπα και χρώματα των ετερόκλητων κινημάτων τους, δημιουργώντας έτσι τη «σημαία των σημαιών», που αργότερα περιέφεραν στους δρόμους του Πόρτο Αλέγκρε ως σύμβολο του «κινήματος των κινημάτων».

Εντυπωσιακή ήταν και η περιβαλλοντική διαχείριση της κατασκήνωσης, δεδομένου και του μεγέθους της: 15 μεγάλες κατασκευές με νερό, λάσπη και πριονίδι για να στεγάσουν τα εργαστήρια και 300 κινητές τουαλέτες και ντους, με ανάλογες εγκαταστάσεις για ανακύκλωση του νερού. Τέλος, η μεγαλύτερη ίσως καινοτομία της τρίτης κατασκήνωσης ήταν ότι εξέδωσε το δικό της εσωτερικό νόμισμα, που βαφτίστηκε «Sol» από τις λέξεις αλληλεγγύη (solidaridad) και ήλιος (sol), σε αναλογία 1:1 με το βραζιλιάνικο ρεάλ (Nunes, 2005, σελ. 289).

Στα αρνητικά της κατασκήνωσης καταλογίζονται: τα πολλά τεχνικά και οργανωτικά προβλήματα, η τάση για εσωστρέφεια σε πολλές δραστηριότητες⁴⁸,

⁴⁸ Ο Nunes (2005) αναφέρει, για παράδειγμα, ότι το Διαγαλαξιακό Εργαστήριο Παγκόσμιας Αντίστασης, που την προηγούμενη χρονιά είχε αποτελέσει έναν από τους πιο διεθνοποιημένους και ζωντανούς χώρους του ΠΚΦ, το 2003 «έμοιαζε περισσότερο

η αποτυχία συνεργασίας των «κάθετων» με τους «οριζόντιους» παρά τη λειτουργία των «κοινών χώρων», η συμμετοχή μικρού μόνο μέρους των κατασκηνωτών στην αυτοδιαχείριση των χώρων⁴⁹ και, γενικότερα, εκνευρισμοί, στείρες αντιπαραθέσεις, ασυνεννοησίες και όλα όσα συνοδεύουν την πρακτική εφαρμογή μιας τόσο γοητευτικής ιδέας όπως η αυτοοργάνωση, ειδικά όταν η προσπάθεια είναι φιλόδοξη, τολμηρή και αφορά μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων.

2.5. 2004

2.5.1. Το ΠΚΦ πάει στην Ινδία

Όσοι παρευρέθηκαν στο 4ο ΠΚΦ ήρθαν αντιμέτωποι με ένα εντελώς διαφορετικό σκηνικό από αυτό που είχαν συνηθίσει στο Πόρτο Αλέγκρε. Με πληθυσμό που αγγίζει το 1,2 δισεκατομμύριο κατοίκους, η Ινδία, η μεγαλύτερη δημοκρατία του κόσμου, συνθέτει ένα πολύπλοκο μωσαϊκό με πολυάριθμες γλώσσες, θρησκείες και κουλτούρες, καθώς και ένα ιδιαίτερα πολυσύνθετο πολιτικό περιβάλλον. Σε επίπεδο διακυβέρνησης, ο συνασπισμός κομμάτων που βρισκόταν στην εξουσία το 2004 και για τα έξι προηγούμενα χρόνια, με επικεφαλής το συντηρητικό Κόμμα του Ινδικού Λαού (PJP), εφάρμοζε μια ακραία αυταρχική πολιτική με στοιχεία θρησκευτικού φονταμενταλισμού, που συμπεριλάμβανε μεταξύ άλλων τη συγκαλυμμένη κυρίως, αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις ανοιχτή, οργάνωση πολιτοφυλακών και την προσπάθεια κινητοποίησης των λαϊκών στρωμάτων κατά το φασιστικό πρότυπο, πολιτική που κορυφώθηκε με το πογκρόμ ενάντια σε μουσουλμάνους και χριστιανούς το 2002 στο κρατίδιο Γκουτζαράτ, με αποτέλεσμα τον θάνατο 2.000 ατόμων και την εκδίωξη από τα σπίτια τους άλλων 150.000 (Vanaik, 2009, σελ. 250). Οι εθνικές εκλογές, που πραγματοποιήθηκαν μερικούς μήνες μετά τη διεξαγωγή του ΠΚΦ, έφεραν στην εξουσία την Ενωμένη Προοδευτική Συμμαχία, μια

με μια εσωτερική υπόθεση, άγνωστη και αόρατη σε όσους δεν ήταν στο κύκλωμα» (σελ. 291).

⁴⁹ Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία. Η Ana Paula de Carli, η οποία συμμετείχε στην οργάνωση της κατασκήνωσης, διαβεβαιώνει ότι μόνο το 10% των κατασκηνωτών συμμετείχαν στις εργασίες αυτοοργάνωσης (Morrison, 2006, σελ. 60), ενώ ο Nunes (2005) αναφέρει ότι οι περισσότεροι παρέμειναν παθητικοί παρατηρητές της όλης διαδικασίας (σελ. 290).

συμμαχία έξι κομμάτων με κυρίαρχη δύναμη το Ινδικό Εθνικό Κογκρέσο, το παλαιότερο κόμμα της Ινδίας και αυτό που είχε σηκώσει το μεγαλύτερο βάρος του αντιαποικιακού αγώνα, μέσα από τους κόλπους του οποίου είχαν αναδειχθεί οι μεγάλες ηγετικές μορφές των Μαχάτμα Γκάντι, Τζαβαχαρλάλ Νεχρού και Ίντιρα Γκάντι. Παρά τον προοδευτικό του προσανατολισμό και τις κατά καιρούς φιλολαϊκές πολιτικές, από τη δεκαετία του 1980 στρεφόταν σε ολοένα πιο νεοφιλελεύθερες θέσεις (ό.π., σελ. 252).

Η αριστερά, από την άλλη, αποτελεί ένα περίπλοκο μωσαϊκό που, πολύ χοντρικά, περιλαμβάνει δύο μαζικότητα κομμουνιστικά κόμματα ενσωματωμένα στις θεσμικές αστικές διαδικασίες και δομές: το προσκείμενο στη Μόσχα την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης, Κομμουνιστικό Κόμμα Ινδίας (ΚΚΙ), και το μαοϊκό ΚΚΙ (μαρξιστικό), που μετά το 1963 διαφοροποιήθηκε από τη Μόσχα και για τρεις σχεδόν δεκαετίες είχε την εξουσία στο κρατίδιο της Δυτικής Βεγγάλης· τα σοσιαλιστικά κόμματα, με αναφορές στον μαρξισμό και τον γκαντισμό, τα οποία, αν και αρκετά μαζικά, είναι σε μεγάλο βαθμό διασπασμένα (Αγκιτόν, 2004)· την άκρα αριστερά, που αποτελείται από σωρεία, μαοϊκών κυρίως, κομμάτων και από αντάρτικα κινήματα ναζαλιστών, οι οποίοι πήραν το όνομά τους από το χωριό Ναζαλμπάρι της Δυτικής Βεγγάλης όπου πρωτοεμφανίστηκαν· τέλος, ένα πλήθος κοινωνικών κινήματων με μεγάλη παράδοση μαζικών αγώνων, τα οποία χωρίζονται κυρίως σε δύο κατηγορίες: εκείνα που διατηρούν ισχυρούς δεσμούς με τα κόμματα της αριστεράς, σοσιαλιστικής, κομμουνιστικής ή ναζαλιστικής προέλευσης, τα οποία είναι ιδιαίτερα μαζικά και έχουν αμιγώς ταξική δομή, και τα λεγόμενα «νέα κοινωνικά κινήματα» της Ινδίας, που εμφανίστηκαν τις δεκαετίες του 1980 και 1990 και συσπειρώνουν ευρύτερες κοινωνικές ομάδες στη βάση κυρίως θεματικών διεκδικήσεων, όπως για παράδειγμα ο αγώνας ενάντια στα φράγματα (ό.π.).

Πέρα από ένα νέο πολιτικό περιβάλλον στο οποίο αναπόφευκτα θα έπρεπε να λειτουργήσει το ΠΚΦ, σε όποια άλλη χώρα και αν γινόταν, οι μη Ινδοί συμμετέχοντες αντίκρισαν μια πόλη, η οποία σόκαρε όχι μόνο Ευρωπαίους και Βορειοαμερικανούς, αλλά και Νοτιοαμερικανούς, Ασιάτες, ακόμα και Αφρικανούς. Το Μουμπάι (πρώην Βομβάη) ήταν ακριβώς ό,τι δεν ήταν το Πόρτο Αλέγκρε. Το Πόρτο Αλέγκρε ήταν καθαρό, πλούσιο, οργανωμένο, αριστερό, βιτρίνα προοδευτικών πολιτικών εγχειρημάτων. Το Μουμπάι ήταν βρόμικο, φρικιαστικά φτωχό, χαστικό, με μια τοπική κυβέρνηση εχθρική προς τους σκοπούς και τον χαρακτήρα του ΠΚΦ, και θέατρο μερικών από τα πιο

βίαια επεισόδια θρησκευτικού σεχταρισμού στη χώρα. Με πληθυσμό σχεδόν 20 εκατομμύρια κατοίκους, η πόλη αποτελεί σύμβολο των αντιθέσεων του καπιταλισμού, εκεί όπου ο εκσυγχρονισμός συνυπάρχει με την παράδοση, η πιο ακραία φτώχεια με τον πιο εκθαμβωτικό πλούτο, η οικονομική ανάπτυξη με την κοινωνική εξαθλίωση. Στη μια πλευρά του φάσματος βρίσκεται ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά, εμπορικά και τεχνολογικά κέντρα του πλανήτη, η πατρίδα του Μπόλινγκοντ, της λαμπερής και ακμάζουσας κινηματογραφικής βιομηχανίας της Ινδίας και ολόκληρης της Νότιας Ασίας, μια κοσμοπολίτικη πλουραλιστική πόλη, όπου ακούει κανείς σχεδόν όλες τις γλώσσες της ηπείρου και συνυπάρχουν όλες σχεδόν οι θρησκείες του κόσμου. Στην απέναντι πλευρά, το άλλο Μουμπάι είναι μια πόλη όπου περισσότεροι από τους μισούς κατοίκους της ζουν σε παραγκουπόλεις –η μεγαλύτερη από αυτές «φιλοξενεί» 1,5 εκατομμύριο κατοίκους–, όπου υπάρχουν περισσότεροι πλανόδιοι πωλητές στους δρόμους απ’ ό,τι αυτοκίνητα, οι αυστηρές κοινωνικές ιεραρχίες υποστηρίζονται και οι θρησκευτικές διενέξεις υποδαυλίζονται από το κόμμα της άκρας Δεξιάς, που το 2004 βρισκόταν στο τιμόνι της δημαρχίας. Κάπου στη μέση υπάρχει μια πόλη που, ως μεγάλο βιομηχανικό κέντρο, γέννησε ένα από τα μαχητικότερα εργατικά κινήματα της Ινδίας, εκεί όπου δραστηριοποιούνται με ιδιαίτερη ζωντάνια πολλά κινήματα βάσης που αφορούν τις γυναίκες και τους νταλίτ⁵⁰.

2.5.2. Το οργανωτικό πλαίσιο προσαρμόζεται στην ινδική πραγματικότητα

Η πολιτική πραγματικότητα της Ινδίας καθόρισε σε μεγάλο βαθμό και το οργανωτικό πλαίσιο στο οποίο θα λειτουργούσε το νέο ΠΚΦ. Η οργάνωσή του ξεκίνησε στην πραγματικότητα το 2002, με το Ασιατικό Κοινωνικό Φόρουμ που πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2003 στο Χαϊντεραμπάντ να αποτελεί κατά κάποιο τρόπο μια πρόβα τζενεράλε. Δεδομένου του σημαντικού ρόλου των αριστερών κομμάτων, και ιδιαίτερα των δύο κομμουνιστικών, το ζήτημα δεν ήταν αν αυτά θα είχαν κάποιο ρόλο στην οργάνωση του ΠΚΦ, αλλά ποια θα είχαν τον πιο καθοριστικό. Έτσι, σε μια προσπάθεια να διαμοιραστεί η ευθύνη

⁵⁰ Οι νταλίτ, οι λεγόμενοι «ανέγγιχτοι», αποτελούν την κατώτερη κοινωνική κάστα στην Ινδία. Παρά το γεγονός ότι το σύστημα των καστών καταργήθηκε επίσημα εδώ και πάνω από μισό αιώνα, εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικές διακρίσεις.

για τη διεξαγωγή του ΠΚΦ στις διάφορες προοδευτικές οργανώσεις της χώρας – οι οποίες στην πλειονότητά τους είχαν οργανική σχέση με το ένα ή το άλλο κόμμα– και, συνεπώς, να κρατηθούν οι εύθραυστες ισορροπίες μιας αριστεράς με βαθιές διαφωνίες και πολλές διασπάσεις, πραγματοποιήθηκαν σε διάστημα ενός έτους πέντε συναντήσεις σε εθνικό επίπεδο, με σκοπό να συσταθούν τα οργανωτικά σώματα που θα προωθούσαν τις διαδικασίες για τη διεξαγωγή του ΠΚΦ. Σε αυτές τις συναντήσεις έγιναν προσπάθειες να συμμετέχουν στη διαδικασία όσο το δυνατό περισσότερες οργανώσεις που να αντιπροσωπεύουν πλατιά στρώματα της ινδικής κοινωνίας, και να συγκροτηθεί ένας δημοκρατικός και διαφανής μηχανισμός για τη λήψη αποφάσεων. Αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων ήταν η δημιουργία τεσσάρων επιτροπών:

- 1) Το Ινδικό Γενικό Συμβούλιο (ΙΓΣ), το κύριο όργανο λήψης αποφάσεων και καθορισμού των γενικών κατευθυντήριων γραμμών του 4ου ΠΚΦ. Η συμμετοχή ήταν ανοιχτή σε όσα κινήματα και οργανώσεις το επιθυμούσαν και δεσμεύονταν από τις Αρχές του Χάρτη του ΠΚΦ και, τελικά, διαμορφώθηκε στις 135 οργανώσεις.
- 2) Η Ινδική Επιτροπή Εργασίας (ΙΕΕ), η οποία ήταν υπεύθυνη για τη διατύπωση συγκεκριμένων κατευθυντήριων γραμμών που θα έθεταν τις βάσεις για τη λειτουργία της όλης διαδικασίας στην Ινδία, καθώς και για τον συντονισμό των προπαρασκευαστικών δραστηριοτήτων για την οργάνωση του ΠΚΦ σε πανινδικό επίπεδο. Συμμετείχαν 67 οργανώσεις, που επιλέγηκαν από το ΙΓΣ. Η σύνθεση της επιτροπής είναι ενδεικτική της προσπάθειας η οποία έγινε ώστε να υπάρξει η ευρύτερη δυνατή συμμετοχή οργανώσεων και ομάδων που να εκπροσωπούν το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό φάσμα της ινδικής κοινωνίας, και κυρίως τα πιο περιθωριοποιημένα στρώματα του πληθυσμού: 14 εθνικά συνδικάτα και εργατικές οργανώσεις, 8 γυναικείες οργανώσεις, 6 εθνικά δίκτυα αγροτών, 4 εθνικά δίκτυα των νταλίτ και των ιθαγενών φυλών (adivasis)⁵¹, 4 φοιτητικές και νεολαιίστικες οργανώσεις, 27 κοινωνικά κινήματα, άλλες οργανώσεις και ΜΚΟ.

⁵¹ Στις φυλές ανήκουν όσοι βρίσκονται εκτός του ινδουιστικού συστήματος. Καθώς η κοινωνία στην Ινδία είναι οργανωμένη στις αρχές της ινδουιστικής θρησκείας, αποτελούν τους απόκληρους της κοινωνίας, τα πιο φτωχά και περιθωριοποιημένα στρώματα του πληθυσμού και ζουν κυρίως στα δάση. Η καταστροφή τεράστιων δασικών εκτάσεων που συνόδεψε τους γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης της Ινδίας έθεσε σε κίνδυνο την επιβίωσή τους (Αγκιτόν, 2004).

- 3) Η Ινδική Οργανωτική Επιτροπή (ΙΟΕ), το εκτελεστικό σώμα που ήταν υπεύθυνο για την οργάνωση του ΠΚΦ, στην οποία συμμετείχαν 45 άτομα χωρισμένα σε οκτώ ομάδες εργασίας.
- 4) Η Οργανωτική Επιτροπή του Μουμπάι (ΟΕΜ), που απαρτιζόταν από τοπικές οργανώσεις, με ρόλο να επιλύει πρακτικά τοπικά ζητήματα (Indian Organizing Committee, 2004).

Με την ανάληψη των καθηκόντων της, η Ινδική Επιτροπή Εργασίας, προκειμένου να ξεπεράσει τον σκόπελο της απαγόρευσης της συμμετοχής πολιτικών κομμάτων στα ΠΚΦ που επέβαλλε ο Καταστατικός Χάρτης, έσπευσε να διαμορφώσει ένα κείμενο κατευθυντήριων γραμμών, που στην πραγματικότητα ήταν ένας νέος Καταστατικός Χάρτης, με 19 αυτή τη φορά Αρχές, προσαρμοσμένος στην ινδική πραγματικότητα (India Working Committee, 2004, και Παράρτημα 4 με το κείμενο μεταφρασμένο στα ελληνικά). Το βασικό στοιχείο αυτού του κειμένου, όπως ήταν αναμενόμενο, αφορούσε την άρση του αποκλεισμού των πολιτικών κομμάτων και, παράλληλα, την προσθήκη κάποιων Αρχών που κρίθηκαν αναγκαίες για την οργάνωση του Φόρουμ στην Ινδία. Η αρχή 11, για παράδειγμα, προσθέτει στην απαγόρευση συμμετοχής στο ΠΚΦ, εκτός από οργανώσεις που χρησιμοποιούν ως μέθοδο πολιτικής δράσης την απώλεια ανθρώπινων ζώων, και τις οργανώσεις που αποκλείουν ομάδες ή κοινότητες με βάση την κάστα, το έθνος, τη φυλή ή τη θρησκεία. Ενδιαφέρον έχει επίσης η Αρχή 12, που εντάσσει στον ανοιχτό χώρο του ΠΚΦ σχεδόν όλα τα κοινωνικά και οικονομικά τμήματα της κοινωνίας, ακόμα και εκείνα που οι συντάκτες του αυθεντικού Καταστατικού Χάρτη θα θεωρούσαν μάλλον εχθρικά. Συγκεκριμένα, το κείμενο αναφέρει ότι ο χώρος πρέπει να είναι ανοιχτός σε «εργαζομένους, αγρότες, ιθαγενείς λαούς, νταλίτ, γυναίκες, πλανόδιους πωλητές, μειονότητες, μετανάστες, φοιτητές, ακαδημαϊκούς, τεχνίτες, καλλιτέχνες και άλλους εκπροσώπους του κόσμου της δημιουργίας, επαγγελματίες, μέσα ενημέρωσης, τοπικούς επιχειρηματίες και βιομηχάνους, καθώς και μέλη του κοινοβουλίου, συμπαθούντες γραφειοκράτες και άλλα συνειδητοποιημένα τμήματα του πληθυσμού που δραστηριοποιούνται εντός ή εκτός του κράτους. Το πιο σημαντικό είναι να δώσει χώρο σε όλα αυτά τα κομμάτια της κοινωνίας που παραμένουν λιγότερο ορατά, που είναι περιθωριοποιημένα, μη αναγνωρισμένα και καταπιεσμένα». Η Αρχή 13 εστιάζει στην έλλειψη θρησκευτικής και πολιτικής ανεκτικότητας στην Ινδία και στην

ολοένα μεγαλύτερη απειλή του κομμουναλιστικού⁵² φασισμού και φονταμενταλισμού. Τέλος, η Αρχή 15 ξεκαθαρίζει ότι η χρηματοδότηση του ΠΚΦ θα γίνει, στο μέτρο του δυνατού, από τοπικούς πόρους.

Παράλληλα, αποφασίστηκαν δύο ακόμα πράγματα: να αναβαθμιστούν ακόμα περισσότερο οι δραστηριότητες που θα οργανώνονταν από τα κινήματα και τις οργανώσεις, ενώ το Δ.Σ., η Δ.Γ. και οι ινδικές επιτροπές να περιορίσουν αριθμητικά τις δραστηριότητες που θα αναλάβουν και να φροντίσουν ώστε αυτές να μη συμπέσουν χρονικά με τις αυτοοργανωμένες δραστηριότητες (Navarro & Silva, 2007, σελ. 36)· επίσης, να καθιερωθούν 13 επίσημες γλώσσες, αντί για τις τέσσερις ινδοευρωπαϊκές των προηγούμενων ΠΚΦ (Santos, 2006, σελ. 74).

2.5.3. Ένα διαφορετικό Φόρουμ

Παρά τη μεγάλη συμμετοχή των 115.000 ατόμων, η οποία ξεπέρασε τις προσδοκίες των οργανωτών που δεν περίμεναν περισσότερους από 75.000 ανθρώπους, το 4ο ΠΚΦ ήταν κατά γενική ομολογία πολύ καλύτερα οργανωμένο από το προηγούμενο, διαψεύδοντας με τον καλύτερο τρόπο τους φόβους που είχαν εκφραστεί για την επιλογή της Ινδίας. Ήταν όμως και πολύ διαφορετικό. Τη θέση των άνετων εγκαταστάσεων ενός πρώτης τάξεως πανεπιστημίου του Πόρτο Αλέγκρε πήρε ένα τεράστιο εγκαταλειμμένο εργοστάσιο, η μετατροπή του οποίου έγινε με φτηνά υλικά και εναλλακτικές αρχιτεκτονικές τεχνικές. Εξάλλου, η όλη διοργάνωση είχε πολύ χαμηλότερο κόστος και η ινδική Ο.Ε. αρνήθηκε τη χρηματοδότηση από το Ίδρυμα Φορντ και από άλλα διεθνή κέντρα που είχαν στηρίξει τις προηγούμενες διοργανώσεις. Η ατμόσφαιρα ήταν πανηγυρική –το μόνο ίσως κοινό σημείο με το Πόρτο Αλέγκρε–, με λίγη περισσότερη λάσπη, σκόνη, τύμπανα, μουσική, θέατρο δρόμου. Μα, πάνω απ’ όλα, το Φόρουμ αυτό κέρδισε το δικαίωμα να λέγεται κοινωνικό: υπήρχαν περισσότεροι φτωχοί και περιθωριοποιημένοι από κάθε άλλη φορά, με ιδιαίτερα πολυάριθμη την παρουσία των νταλίτ, που ανήλθε στα 30.000 άτομα,

⁵² Η έννοια του κομμουναλισμού στην Ινδία είναι διαφορετική από αυτήν στον δυτικό κόσμο. Ο κομμουναλισμός αναφέρεται στην προώθηση θρησκευτικών στερεοτύπων ανάμεσα σε διαφορετικές κοινότητες, με στόχο την παρακίνηση σε πράξεις βίας ανάμεσα τους. Πρόσφατα έχει πάρει τη μορφή θρησκευτικού σεχταρισμού, που θεωρεί ότι ο ινδουισμός είναι η ανώτερη θρησκεία και θέτει υπό διωγμό τις υπόλοιπες θρησκευτικές κοινότητες (Αγκιπόν, 2004).

των γυναικών και των ιθαγενών φυλών, ενώ τα κινήματα βάσης είχαν πιο κεντρική θέση από τις μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ, παρόλο που και αυτές δεν ήταν λίγες, γεγονός αναμενόμενο αν αναλογιστεί κανείς ότι είναι ιδιαίτερα ισχυρές στην Ινδία. Η συμμετοχή από γειτονικές χώρες (Πακιστάν, Νεπάλ, Σρι Λάνκα) ήταν ιδιαίτερα μαζική, όχι όμως και από τις χώρες της υπόλοιπης Ασίας, αφού για μερικές από αυτές ένα ταξίδι στις ΗΠΑ είναι πιο σύντομο. Η μεγαλύτερη αντιπροσωπεία εκτός ηπείρου ήταν αυτή της Βραζιλίας με 854 άτομα, των ΗΠΑ και Καναδά με 772 και της Γαλλίας με 661 (Navarro & Silva, 2007, σελ. 19), χώρες που διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα.

Πίνακας 2.5. 4ο ΠΚΦ, 16-21 Ιανουαρίου 2004, Μουμπάι, Ινδία

Γενικά στοιχεία

Συμμετοχή κατά προσέγγιση: 115.000

Απεσταλμένοι οργανώσεων: 74.126

Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νεολαίας: 4.000

Χώρες που εκπροσωπήθηκαν: 117

Δραστηριότητες

Θεματικοί άξονες:

- I. Μιλитарισμός, πόλεμος και ειρήνη
- II. Πληροφορία, γνώση και πολιτισμός
- III. Περιβάλλον και οικονομία
- IV. Αποκλεισμοί, δικαιώματα και ισότητα

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από το Δ.Σ./Δ.Γ.: 13

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από τους συμμετέχοντες: 1.238

Πηγές: <http://www.forumsocialmundial.org.br> και Morrison (2006) για τη ΔΚΝ

Όσον αφορά τις δραστηριότητες, δύο ήταν τα στοιχεία που τις ξεχώρισαν από αυτές των προηγούμενων χρόνων: πρώτον, δόθηκε πολύ μεγαλύτερη έμφαση σε μη συμβατικές δραστηριότητες, κυρίως πολιτισμικές, που συνδύαζαν με μοναδικό τρόπο την πολιτική διάσταση με την καλλιτεχνική δημιουργία και ήταν ενταγμένες ως οργανικό κομμάτι των αγώνων των κοινοτήτων και των κινήματων· δεύτερον, οι εκδηλώσεις που οργανώθηκαν από

τα «πάνω» ήταν ελάχιστες και δεν κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων, παρόλο που –ή ίσως ακριβώς γι’ αυτό– σε αυτές εμφανίστηκαν οι διανοούμενοι και τα μεγάλα ονόματα του κινήματος. Τα αγαπημένα θέματα των προηγούμενων διοργανώσεων, και ειδικότερα το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα και οι συζητήσεις περί παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας, δεν κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των Ινδών, με αποτέλεσμα στις εκδηλώσεις που εστιάζονταν σε τέτοια θέματα, οι ξένοι μετέχοντες να ήταν συχνά μόνοι (Stetten & Steinhilber, 2004). Αντίθετα, οι αίθουσες που φιλοξενούσαν τις αυτοοργανωμένες δραστηριότητες ήταν ασφυκτικά γεμάτες. Τα ζητήματα που απασχόλησαν όσους βρέθηκαν εκεί συνδέονταν άμεσα με την ινδική πραγματικότητα και την καθημερινότητα των απλών ανθρώπων: πατριαρχία, θρησκεία και πνευματικότητα, θρησκευτικός σεχταρισμός και φονταμενταλισμός, ρατσισμός, κοινωνικές ιεραρχίες και κάστες, πυρηνικά όπλα, παιδική εργασία, εγκλήματα σχετικά με θέματα προίκας, δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, τροφική κυριαρχία, ανάπτυξη και καταστροφή του περιβάλλοντος κ.λπ.

Κατά γενική παραδοχή, το 4ο ΠΚΦ αποτέλεσε μια εξαιρετικά πετυχημένη διοργάνωση, ειδικά αν λάβουμε υπόψη τις δύσκολες συνθήκες υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε, όπως την εχθρική στάση της τοπικής κυβέρνησης, την απουσία οποιασδήποτε κρατικής στήριξης, την άρνηση της Ο.Ε. για οικονομική βοήθεια από τα συνήθη διεθνή χρηματοδοτικά κέντρα, καθώς και την πολυπλοκότητα της ινδικής αριστεράς και τη μέχρι τότε αδυναμία συνεργασίας ανάμεσα στις συνιστώσες της. Για πολλούς, ήταν αυτό ακριβώς το ΠΚΦ που άρχισε να σχεδιάζει, έστω και αχνά, το περίγραμμα αυτού του «νέου κόσμου που είναι εφικτός», και αυτό που συντονίστηκε περισσότερο με την ονομασία του: παγκόσμιο και κοινωνικό. Δεν θα ήταν υπερβολικό να ισχυριστεί κανείς ότι η επιτυχία αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη μακρά περίοδο προετοιμασίας, καθώς και στη σοβαρή –και παρακινδυνευμένη– προσπάθεια των οργανωτών να εμπλέξουν στη διαδικασία μια ευρεία γκάμα οργανώσεων από διαφορετικές πολιτικές παραδόσεις, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις δεν είχαν συνεργαστεί ποτέ στο παρελθόν, από μαζικά κινήματα που λειτουργούσαν ως βραχίονες των κομμουνιστικών κομμάτων μέχρι ανεξάρτητα νέα κοινωνικά κινήματα, κινήματα με αναφορά στον Γκάντι, μαοϊκές οργανώσεις και ΜΚΟ.

Όπως και σε κάθε άλλο ΠΚΦ, δεν έλειψαν φυσικά οι κριτικές, μόνο που αυτή τη φορά οδήγησαν στη διεξαγωγή ενός παράλληλου Φόρουμ, που προσέλκυσε δύο με τρεις χιλιάδες άτομα, με την αποκαλυπτική ονομασία

«Αντίσταση Μουμπάι», το οποίο οργανώθηκε από τμήματα της ινδικής, αμιγώς μαοϊκής, άκρας αριστεράς, σε χώρο απέναντι από τις εγκαταστάσεις του ΠΚΦ. Οι οργανώσεις αυτές δημοσιοποίησαν παράλληλα ένα κείμενο στο οποίο έκαναν αρχικά αναφορά στους λόγους που τις ώθησαν στη διεξαγωγή ενός παράλληλου, ανταγωνιστικού Φόρουμ (Research Unit for Political Economy, 2003). Η κριτική τους κινήθηκε σε γενικές γραμμές στο ίδιο μήκος κύματος με αυτήν που ασκείται γενικότερα στα ΠΚΦ από τους «οριζόντιους» του κινήματος: έλεγχος της διαδικασίας από μια κούφια οργανώσεις, χρηματοδότηση από φορείς εχθρικούς προς τους σκοπούς του κινήματος, κυριαρχία ΜΚΟ, αδιαφάνεια στη λήψη αποφάσεων, υπερβολική προβολή των «πεφωτισμένων του κινήματος» κ.λπ. Ωστόσο, οι συντάκτες του κειμένου προχώρησαν ακόμα παραπέρα σε μια σφοδρή καταδίκη του ΠΚΦ ως πράκτορα του ιμπεριαλισμού και των ΜΚΟ στην Ινδία, και ως οργάνου του, αντεπαναστατικού κατά τη γνώμη τους, Κομμουνιστικού Κόμματος Ινδίας (μαρξιστικού). Η κίνηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την απομόνωσή τους σε μια αυτοαναφορική διαδικασία επαναστατικής αγνότητας, η οποία δεν κατάφερε να προσελκύσει τους συνήθεις επικριτές των ΠΚΦ, που είδαν εκείνη τη χρονιά ένα πιο λαϊκό Φόρουμ, με πιο δημοκρατική και συμμετοχική οργανωτική δομή. Εντός των «συνόρων» του ΠΚΦ, οι αρνητικές αποτιμήσεις εστιάστηκαν κυρίως στον υπερβολικά σημαντικό ρόλο που είχαν τα κομμουνιστικά κόμματα στην όλη διαδικασία.

2.5.4. Η ΔΚΝ στην Ινδία

Την ίδια ώρα που το 4ο ΠΚΦ μεταφερόταν από τις εγκαταστάσεις ενός πανεπιστημίου του Πόρτο Αλέγκρε σε ένα ερειπωμένο εργοστάσιο του Μουμπάι, η 4η ΔΚΝ έκανε ακριβώς το αντίθετο: από το τεράστιο αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο του Πόρτο Αλέγκρε μετεγκαταστάθηκε σε ένα σχολείο του Μουμπάι, δέκα χιλιόμετρα μακριά από τον χώρο διεξαγωγής του κεντρικού Φόρουμ (Leite, 2005, σελ. 155). Η σύνδεση ανάμεσα στην προηγούμενη Ο.Ε. της κατασκήνωσης και στη νέα που συγκροτήθηκε στην Ινδία ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, εκτός από τα αεροπορικά εισιτήρια για το Μουμπάι που εξασφάλισε η Δ.Γ. του ΠΚΦ σε τέσσερα μέλη της βραζιλιάνικης Ο.Ε. της ΔΚΝ (Nunes, 2005, σελ. 292). Η σύνθεση της νέας επιτροπής έμοιαζε περισσότερο με αυτήν της πρώτης κατασκήνωσης, καθώς απαρτιζόταν κυρίως από μέλη της νεολαίας των δύο κομμουνιστικών κομμάτων της Ινδίας, ενώ δημιουργήθηκε

επίσης ένα ευρύτερο σώμα, η Συνέλευση Νέων, που απαρτιζόταν από έξι ομάδες εργασίας (Morrison, 2006, σελ. 65-66).

Η 4η ΔΚΝ διήρκησε έξι ημέρες και ήταν αρκετά μικρότερη σε αριθμό συμμετεχόντων από τις προηγούμενες, αφού δεν ξεπέρασε τα 4.000 άτομα (Leite, 2005, σελ. 146). Η απόσταση που τη χώριζε από την κεντρική διοργάνωση μείωσε στο ελάχιστο την ώσμωση των συμμετεχόντων στα δύο συμβάντα. Αυτό, μαζί με την πολύ μικρή συμμετοχή ατόμων από άλλες χώρες εκτός από τις γειτονικές, προσέδωσε έναν πιο τοπικό και εσωστρεφή χαρακτήρα στην κατασκήνωση (Morrison, 2006, σελ. 69). Εντούτοις, και παρά την κυριαρχία της νεολαίας των δύο κομμουνιστικών κομμάτων στην Ο.Ε., το βασικό στίγμα της ΔΚΝ δεν άλλαξε ιδιαίτερα, αναδίδοντας και πάλι το άρωμα μιας εκκολαπτόμενης αναρχικής (!) ουτοπίας: αυτοοργάνωση, συλλογική αυτοδιαχείριση, άμεση δημοκρατία, οριζοντιότητα και δικτύωση, εναλλακτικά ΜΜΕ, αλληλέγγυο εμπόριο, ελεύθερο λογισμικό – όλα ήταν στη θέση τους!

Το πρόγραμμα διαμορφώθηκε σύμφωνα με τους θεματικούς άξονες του ΠΚΦ, και οι δραστηριότητες, κατά το ίδιο πρότυπο, εστιάστηκαν σε κεντρικά θέματα της ινδικής πραγματικότητας, αλλά και στον διηπειρωτικό διάλογο, τη συνεργασία και τη δικτύωση. Στον τομέα του πολιτισμού, οι ποικίλες μορφές έκφρασης (χορός, κινηματογράφος, θέατρο, γκράφιτι, μουσική, ζωγραφική, ποίηση) οικοδομήθηκαν στην ιδέα ενός «παγκόσμιου χωριού», που είχε στόχο να κάνει τη σύνδεση ανάμεσα στις ινδικές κουλτούρες και τα παγκόσμια ζητήματα.

2.6. 2005

2.6.1. Το τελευταίο Πόρτο Αλέγκρε

Δύο μόλις χρόνια μετά την ήττα του στις πολιτειακές εκλογές του 2002, που είχαν ως αποτέλεσμα την απώλεια της εξουσίας στο Ρίο Γκράντε ντο Σουλ, το ΡΤ χάνει και τις δημοτικές εκλογές στο Πόρτο Αλέγκρε, με συνέπεια η ηγεσία του δήμου να αλλάξει χέρια, έπειτα από 15 χρόνια αδιάλειπτης διακυβέρνησης από το Εργατικό Κόμμα. Έτσι, το 2005 βρίσκει την πόλη με νέο δήμαρχο, ο οποίος, παρότι στο παρελθόν είχε χαρακτηρίσει το ΠΚΦ «ιδεολογική Ντίονεϊλαντ» (Hammond, 2007), αποφάσισε τελικά να το στηρίξει, αναγνωρίζοντας μάλλον με αυτό τον τρόπο τη συνεισφορά του στην τουριστική βιομηχανία της πόλης. Ούτε

όμως ο Λουίς Ινάσιο Λούλα ντα Σίλβα ήταν ο ίδιος που το 2003, ως νεοεκλεγείς τότε πρόεδρος της χώρας, είχε ανεβάσει τις λαϊκές προσδοκίες υποσχόμενος νέα σοσιαλιστικά μονοπάτια. Στα δύομισι χρόνια της προεδρίας του προώθησε ορισμένα σημαντικά κοινωνικά προγράμματα, δεν αμφισβήτησε ωστόσο τη νεοφιλελεύθερη πολιτική των προκατόχων του, αποδέχτηκε το εξωτερικό χρέος της Βραζιλίας και τις συνταγές του ΔΝΤ και ακολούθησε μια αγροτική πολιτική που στόχευε στη χρηματοδότηση των αγροτικών επιχειρηματικών εξαγωγών, ενώ πέρασε μια νέα εργατική νομοθεσία που διευκόλυνε τις απολύσεις.

Αλλά ούτε και για την ίδια τη διοργάνωση η επιστροφή στη γενέτειρα πόλη σήμαινε την επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση. Η πρώτη σημαντική διαφοροποίηση αφορούσε τον τόπο διεξαγωγής. Το Καθολικό Πανεπιστήμιο εγκαταλείφτηκε και τη θέση του πήρε μια λωρίδα έξι χιλιομέτρων κατά μήκος του ποταμού Γκάιμπα, στην οποία κατασκευάστηκαν, σύμφωνα με σχέδια που εκπόνησε η ομάδα υποδομών της ΔΚΝ, αυτοσχέδιες εγκαταστάσεις σε έντεκα ξεχωριστούς χώρους, που αντιπροσώπευαν τους νέους θεματικούς άξονες. Ο χώρος βαφτίστηκε «Παγκόσμια Κοινωνική Επικράτεια» και εκεί έλαβαν χώρα 2.500 δραστηριότητες, όπου 155.000 άτομα –ο μεγαλύτερος μέχρι σήμερα αριθμός συμμετεχόντων σε ΠΚΦ– μετακινούνταν από σκηνή σε σκηνή, διανύοντας σε αρκετές περιπτώσεις μεγάλες αποστάσεις κάτω από τον καυτό ήλιο του νότιου ημισφαιρίου (Callinicos & Nineham, 2005).

Πίνακας 2.6. 5ο ΠΚΦ, 26-31 Ιανουαρίου 2005, Πόρτο Αλέγκρε, Βραζιλία

Γενικά στοιχεία

Συμμετοχή κατά προσέγγιση: 155.000

Απεσταλμένοι οργανώσεων: 0

Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νεολαίας: 35.000

Χώρες που εκπροσωπήθηκαν: 149

Δραστηριότητες

Θεματικά πεδία:

- I. Υπεράσπιση των κοινών αγαθών και των φυσικών πόρων ως εναλλακτική επιλογή στην εμπορευματοποίηση και τον έλεγχο των πολυεθνικών εταιρειών.
- II. Τέχνη και δημιουργία: διαμόρφωση κουλτούρας αντίστασης ανάμεσα στους λαούς.

- III. Επικοινωνία: αντιγεμονικές πρακτικές, δικαιώματα και εναλλακτικές.
- IV. Υπεράσπιση της ποικιλότητας, του πλουραλισμού και της ταυτότητας.
- V. Ανθρώπινα δικαιώματα και αξιοπρέπεια για έναν κόσμο δικαιοσύνης και ισονομίας.
- VI. Οικονομική διαχείριση από και για τους λαούς.
- VII. Ηθικές αξίες, κοσμικά οράματα και πνευματικότητες.
- VIII. Κοινωνικοί αγώνες και δημοκρατικές εναλλακτικές επιλογές.
- IX. Ειρήνη και αποστρατιωτικοποίηση: ο αγώνας ενάντια στον πόλεμο, το ελεύθερο εμπόριο και το χρέος.
- X. Αυτόνομη σκέψη, επανοικειοποίηση και κοινωνικοποίηση της γνώσης και των τεχνολογιών.
- XI. Προς την οικοδόμηση μιας νέας παγκόσμιας δημοκρατικής τάξης και ενσωμάτωση των λαών.

Οριζόντιοι άξονες

- I. Κοινωνική χειραφέτηση και πολιτική διάσταση των αγώνων.
- II. Αγώνας ενάντια στον πατριαρχικό καπιταλισμό.
- III. Αγώνας ενάντια στον ρατσισμό και σε άλλες μορφές αποκλεισμού.
- IV. Φύλο.
- V. Ποικιλότητα.

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από το Δ.Σ./Δ.Γ.: 0

Δραστηριότητες που οργανώθηκαν από τους συμμετέχοντες: 2.500

Πηγές: <http://www.forumsocialmundial.org.br> και IBASE (2005)

Όσον αφορά τον γενικότερο χαρακτήρα, αν το 4ο ΠΚΦ ήταν διαφορετικό, το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για το 5ο: 100% αυτοοργανωμένο, χωρίς μεγάλα πάνελ και εκδηλώσεις οργανωμένες από το Δ.Σ. και την Ο.Ε., στημένο αποκλειστικά σε δημοσίους χώρους, με ελεύθερο λογισμικό, τεχνικές φιλικές στο περιβάλλον, μορφές αλληλέγγυας οικονομίας. Εν ολίγοις, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, ήταν όπως το ήθελαν οι οριζόντιοι επικριτές του και όπως τα τρία προηγούμενα χρόνια λειτουργούσε η ΔΚΝ (Nunes, 2005b, σελ. 293). Επιπρόσθετα, τη δουλειά της διερμηνείας στις διάφορες δραστηριότητες ανέλαβαν αποκλειστικά οι Babels –δίκτυο ακτιβιστών μεταφραστών και διερμηνέων που δημιουργήθηκε το 2002 στο ΕΚΦ της Φλωρεντίας– και το Nomad – ένα δίκτυο που αναλάμβανε τον σχεδιασμό και τον εξοπλισμό συστημάτων μετάφρασης, το οποίο στηριζόταν στις αρχές της αλληλεγγύης και

της ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία. Πώς, όμως, και γιατί το ΠΚΦ, στον πέμπτο χρόνο της ύπαρξής του, μετατράπηκε σε κάτι τόσο διαφορετικό;

2.6.2. Νέα μεθοδολογία

Οι αλληπάλληλες κριτικές των τελευταίων χρόνων για το έλλειμμα δημοκρατίας του ΠΚΦ, μαζί με την παταγώδη αποτυχία των κάθετα οργανωμένων δραστηριοτήτων στο Μουμπάι, καθώς και την παραδειγματική εφαρμογή των αρχών της αυτοδιαχείρισης στη ΔΚΝ τα τρία προηγούμενα χρόνια, οδήγησαν το Δ.Σ. να αναθεωρήσει ριζικά τη μεθοδολογία στην οποία θα στηριζόταν το 5ο ΠΚΦ. Η συζήτηση είχε ανοίξει στους κόλπους του Δ.Σ. από τον Νοέμβριο του 2003 στην Περούτζια της Ιταλίας, όπου πραγματοποιήθηκαν οι συναντήσεις των Επιτροπών Περιεχομένου και Μεθοδολογίας, και συνεχίστηκε στη συνάντηση του Δ.Σ. στο Πασιγκνάνο Σουλ Τρασιμένο της Ιταλίας τον Απρίλιο του 2004, όπου και πάρθηκαν οι τελικές αποφάσεις (International Council of the World Social Forum, 2004).

Η νέα μεθοδολογία είχε στόχο να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ λόγων και έργων, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την οργάνωση των δραστηριοτήτων, που μέχρι τότε γινόταν από μια σχετικά μικρή και ελάχιστα αντιπροσωπευτική ομάδα ατόμων και οργανώσεων. Η προσπάθεια ήταν διπλή: από τη μια, να διαμορφωθεί ολόκληρο το πρόγραμμα από τα κάτω, δηλαδή από τις ίδιες τις οργανώσεις και τα κινήματα που μετείχαν στο ΠΚΦ· από την άλλη, να μεγιστοποιηθεί η δυνατότητα συνεργασίας και ανάληψης κοινών δράσεων από τις εμπλεκόμενες ομάδες, σε μια προσπάθεια να υπάρχει συνοχή στις προτεινόμενες δραστηριότητες, με ομαδοποίηση ή συγκώνευση όσων παρουσίαζαν παρόμοια θεματολογία.

Τον Μάιο του 2004, λοιπόν, ξεκίνησε μια διαδικασία, την οποία το Δ.Σ. πολύ εύγλωττα ονόμασε «Διαβούλευση για τη θεματική και τη συνοχή των δραστηριοτήτων»⁵³. Το πρώτο βήμα ήταν η αποστολή ερωτηματολογίου, βάση του οποίου κλήθηκαν όλα τα κινήματα και οι οργανώσεις που εμπλέκονταν στο ΠΚΦ να καθορίσουν αφενός τα θέματα, τους αγώνες, τα ερωτήματα, τα προβλήματα, τις προτάσεις και τις προκλήσεις που θα ήθελαν να συζητηθούν στο Φόρουμ και με ποια μορφή, αφετέρου τις δραστηριότητες που είχαν σκοπό

⁵³ Τα πλήρη στοιχεία σε σχέση με τη Διαβούλευση είναι διαθέσιμα στο <http://www.consultafsm.org.br>

να οργανώσουν. Ήδη στις αρχές Αυγούστου είχαν ανταποκριθεί 1.863 οργανώσεις, οπότε, το αμέσως επόμενο διάστημα, οι Επιτροπές Περιεχομένου και Μεθοδολογίας συγκάλεσαν διαδοχικές συναντήσεις με στόχο την ανάλυση των αποτελεσμάτων, καταλήγοντας στη διαμόρφωση έντεκα θεματικών πεδίων, που θα αποτελούσαν τη βάση του προγράμματος, και πέντε οριζόντιων αξόνων, που θα παρείχαν κάποια εστίαση στις συζητήσεις (βλ. Πίνακα 3.6. για το περιεχόμενο των πεδίων και των αξόνων).

Η κάθε οργάνωση, προτείνοντας μια δραστηριότητα ήταν υποχρεωμένη να την εντάξει σε ένα από τα θεματικά πεδία και να έρθει με αυτόν τον τρόπο σε επαφή με τις άλλες οργανώσεις των οποίων οι προτεινόμενες δραστηριότητες εγγράφονταν στο ίδιο πεδίο. Αμέσως μετά ακολούθησε η διαδικασία συγχώνευσης και ομαδοποίησης των δραστηριοτήτων, με σκοπό την εξάλειψη του κατακερματισμού που είχε προκύψει στα προηγούμενα ΠΚΦ, όπου δραστηριότητες οι οποίες αφορούσαν το ίδιο θέμα διεξάγονταν ξεχωριστά και χωρίς καμιά επικοινωνία. Το Δ.Σ. καθόρισε έξι άτομα σε κάθε θεματικό πεδίο προκειμένου να διευκολύνουν αυτή τη διαδικασία, χωρίς ωστόσο να επιβάλουν τη συγχώνευση δραστηριοτήτων ενάντια στη θέληση των οργανώσεων (WSF International Secretariat, 2005), αλλά, στις περιπτώσεις που η συγχώνευση δεν ήταν δυνατή, να προωθούν με άλλους τρόπους τη σύνδεση των ομοθεματικών δραστηριοτήτων, όπως, για παράδειγμα, με την αποστολή εκπροσώπων από τη μια στην άλλη, ώστε να εξασφαλιστεί κάποιου είδους διάλογος ανάμεσά τους (Wainwright, 2005b). Η ομάδα των «διευκολυντών» (facilitators), όπως ονομάστηκαν, αναλάμβανε επίσης να εντοπίζει τα θέματα για τα οποία δεν υπήρχαν επαρκείς δραστηριότητες, να ταξινομεί τις εκδηλώσεις σύμφωνα με τους οριζόντιους άξονες και να παρακινεί τις ομάδες να αποσαφηνίζουν τους στόχους τους. Με το πέρας της συγχώνευσης και της ομαδοποίησης διαμορφώνονταν νέες δραστηριότητες και, έτσι, οι οργανώσεις είχαν την ευκαιρία να προσαρμόσουν τις δικές τους σύμφωνα με το νέο σχήμα που προέκυπτε. Με αυτόν τον τρόπο, το Δ.Σ. πίστευε ότι θα προωθούσε τον προγραμματισμό κοινών συλλογικών δράσεων. Καθόρισε, μάλιστα, και τριώρες καθημερινές άτυπες συναντήσεις κατά τη διάρκεια του ΠΚΦ, όπου οι οργανώσεις θα αξιολογούσαν και θα διαμόρφωναν τέτοια κοινά σχέδια δράσης (Santos, 2006, σελ. 78).

Η νέα μεθοδολογία ήταν κατά κοινή παραδοχή πολύ πιο δημοκρατική και ριζοσπαστική. Μετέτρεψε την οργάνωση του ΠΚΦ σε μια πραγματικά συμμετοχική διαδικασία και πραγμάτωσε σε μεγάλο βαθμό την επιθυμία των

κινήματων να συνδυάσουν την αυτονομία με την οριζόντια δικτύωση. Τα αποτελέσματά της ήταν, ωστόσο, αμφίσημα και οι διάφορες αποτιμήσεις αντικρουόμενες. Μια πρώτη συζήτηση για αυτό το θέμα έγινε την προτελευταία ημέρα του ΠΚΦ, σε μια εκδήλωση που προτάθηκε από το Δικτυακό Ινστιτούτο για τον Παγκόσμιο Εκδημοκρατισμό (NIGD) –ερευνητικό κέντρο με έδρα το Ελσίνκι και ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Δ.Σ.–, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Caracol Intergalactika, έναν από τους αυτοδιαχειριζόμενους χώρους της Κατασκήνωσης Νεολαίας⁵⁴. Η εκδήλωση είχε τον χαρακτήρα ανοικτής συζήτησης χωρίς πάνελ και ομιλητές και με έναν συντονιστή, ενώ συμμετείχαν μέλη της βραζιλιάνικης Ο.Ε. και του Δ.Σ., μέλη της Ο.Ε. της ΔΚΝ, καθώς και άτομα που δραστηριοποιούνταν γενικότερα στους αυτόνομους χώρους των Φόρουμ. Ήταν η πρώτη φορά που οι «κάθεται» και οι «οριζόντιοι» είχαν την ευκαιρία στο πλαίσιο μιας ανοικτής συζήτησης του ΠΚΦ να ανταλλάξουν απόψεις και επιχειρήματα. Τα αποτελέσματα της νέας μορφής οργάνωσης συζητήθηκαν επίσης και στη συνάντηση του Δ.Σ. που έγινε τον Απρίλιο στην Ουτρέχτη της Ολλανδίας (International Council of the World Social Forum, 2005b), και έγιναν αντικείμενο ξεχωριστών αποτιμήσεων από μέλη του Δ.Σ., αλλά και από απλούς συμμετέχοντες.

Συνοψίζοντας τις θέσεις που εκφράστηκαν στις πιο πάνω συναντήσεις φαίνεται ότι, σε γενικές γραμμές, η διαμόρφωση του προγράμματος από τα κάτω βιώθηκε από τους συμμετέχοντες ως μια απελευθερωτική και πολλά υποσχόμενη διαδικασία. Οι άνθρωποι ένιωσαν πιο ενεργοί, έκαναν περισσότερες επαφές, οικοδόμησαν ευρύτερες συμμαχίες και είχαν περισσότερες δυνατότητες για διάλογο. Επιπρόσθετα, εφόσον ήταν δυσαρεστημένοι με το πρόγραμμα όπως είχε διαμορφωθεί, προχωρούσαν σε διαβουλεύσεις για να το βελτιώσουν αντί να αναλώνονται σε κριτικές και παράπονα για την ανεπάρκεια των οργανωτών, όπως συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια. Με λίγα λόγια, η νέα μεθοδολογία τόνωσε την αίσθηση της ατομικής ευθύνης για την επιτυχία της συλλογικής προσπάθειας. Ως προς τα πρακτικά της αποτελέσματα, παρατηρήθηκε ιδιαίτερη πρόοδος σε τομείς όπου οι αγώνες και οι διεθνείς συνεργασίες ήταν ήδη σε προχωρημένο στάδιο, όπως, για παράδειγμα, οι εκστρατείες για το νερό και το χρέος (Santos, 2006, σελ. 79).

⁵⁴ Η καταγραφή των απόψεων που εκφράστηκαν στη συνάντηση είναι διαθέσιμη στο Caracol Intergalactika, 2005, σελ. 146-172.

Μάλιστα, μετά το πέρας του ΠΚΦ, διαμορφώθηκαν 352 κοινές προτάσεις για δράση.

Υπήρξαν όμως και προβλήματα. Η νέα μεθοδολογία, έτσι όπως εφαρμόστηκε, αντί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του κατακερματισμού των δραστηριοτήτων, μάλλον το ενίσχυσε. Η προσπάθεια για συγχώνευση και συνοχή απέδωσε ελάχιστα (International Council of the World Social Forum, 2005b, σελ. 18), γιατί η ομάδα που καθορίστηκε για να διευκολύνει τη διαδικασία αποδείχτηκε ανεπαρκής να συντονίσει τον μεγάλο όγκο των δραστηριοτήτων, αλλά και επειδή οι διάφορες ομάδες έδειχναν απροθυμία σε μεγάλο βαθμό να παραιτηθούν από την οργάνωση της δικής τους δραστηριότητας⁵⁵. Συν τοις άλλοις, οι οριζόντιοι άξονες δεν κατόρθωσαν να βάλουν μια τάξη στο χάος, καθώς ήταν ασαφείς και αόριστοι, και δεν υπήρχαν μηχανισμοί ικανοί να τους κάνουν αποτελεσματικούς. Τέλος, η γεωγραφική αποκέντρωση με τη χωροταξική κατανομή των δραστηριοτήτων σε έντεκα διαφορετικούς χώρους που βρίσκονταν σε αρκετά μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, χωρίς πρόβλεψη για κάποιο κεντρικό σημείο συνάντησης, έδινε μια αίσθηση χάους και αποπροσανατολισμού· ήταν σαν να διεξάγονταν ταυτόχρονα έντεκα διαφορετικά Φόρουμ.

Για κάποιους, αυτός ο κατακερματισμός στέρησε από το ΠΚΦ την πολιτική του αιχμηρότητα και την αίσθηση ενός κοινού σκοπού. Σύμφωνα με τους Callinicos και Nineham (2005):

Μια από τις ομορφιές του κινήματός μας –και των Φόρουμ που αναδύθηκαν διασφαλίζοντας τη διάρκειά του– είναι ο τρόπος με τον οποίο άνθρωποι με διαφορετικές διαδρομές και ποικίλες ενασχολήσεις συναναστρέφονται μεταξύ τους, συμμετέχοντας σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης στην οποία μαθαίνουμε και παίρνουμε θάρρος ο ένας από τον άλλο. Αυτή η δυναμική αποδυναμώθηκε αυτή τη χρονιά, λόγω του θεματικού κατακερματισμού και του τεράστιου χώρου στον οποίο έλαβε χώρα το ΠΚΦ [...] Αν σε απασχολούσε κάποιο συγκεκριμένο θέμα [...] μπορούσες εύκολα να περάσεις και τις τέσσερις ημέρες σε μια

⁵⁵ Στο πλαίσιο μιας σειράς συνεντεύξεων που πραγματοποίησαν οι Navarro και Silva (2007, σελ. 37) για την πορεία των πέντε πρώτων χρόνων του ΠΚΦ, μια ακτιβίστρια ανέφερε ότι το 2005 η συγχώνευση ομοειδών δραστηριοτήτων έγινε μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις, επειδή οι οργανώσεις προτιμούσαν να έχουν μια δική τους εκδήλωση με δέκα άτομα παρά να συνδιοργανώσουν κάποια μεγαλύτερη.

σχετικά μικρή περιοχή, χωρίς να έρθεις σε επαφή με άτομα που ενδιαφέρονταν για άλλα θέματα.

Παράλληλα, η νεοαποκτηθείσα οριζοντιότητα, εκτός από την απόλυτη ελευθερία στην οργάνωση των δραστηριοτήτων, έφερε μαζί της και πολλές αντιφάσεις. Η πιο σοβαρή, ότι ευνόησε τελικά περισσότερο τις μεγάλες και πλούσιες οργανώσεις απ' ό,τι τα κινήματα βάσης και τις οργανώσεις με περιορισμένους πόρους. Η απουσία οποιασδήποτε ρύθμισης ή μηχανισμού που να εγγυάται τη δυνατότητα των μικρών οργανώσεων να ανταγωνιστούν τις μεγάλες είχε ως αποτέλεσμα το ζήτημα των πόρων να παραμείνει κεντρικό και να λάβει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις. Ελλείπει δραστηριοτήτων οργανωμένων κατευθείαν από το Δ.Σ. και την Ο.Ε., οι *de facto* κεντρικές εκδηλώσεις του ΠΚΦ οργανώθηκαν από ομάδες με πολιτική επιρροή και τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους, που τις επέτρεψαν να καλέσουν ομιλητές όπως ο Λούλα και ο Τσάβες. Έτσι, η εκστρατεία G-CAP έκλεψε την παράσταση, καθώς οι οργανώσεις που την στήριζαν (OHE, Oxfam, Action Aid και άλλα μεγαθήρια της λεγόμενης κοινωνίας των πολιτών) ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τα γιγάντια ζέπελιν και τα λοιπά μέτρα ασφαλείας που απαιτούνταν για την παρουσία του προέδρου της Βραζιλίας (Ngwane, 2006) σε μια τεράστια σε όγκο εκδήλωση, η οποία στην ουσία άνοιξε τις εργασίες του ΠΚΦ, και προς απογοήτευση των οργανωτών, «αμαυρώθηκε» από τις αποδοκιμασίες μεγάλου μέρους του κοινού προς το πρόσωπο του Λούλα για την ολοένα πιο νεοφιλελεύθερη πολιτική που ακολουθούσε. Με παρόμοιο τρόπο οργανώθηκε και η εκδήλωση που έκλεισε «άτυπα» το ΠΚΦ, στην οποία όμως, σε αντίθεση με τον Λούλα, ο προσκεκλημένος ομιλητής και πρόεδρος της Βενεζουέλας, Ούγκο Τσάβες, επικροτήθηκε μαζικά για την αντινεοφιλελεύθερη και αντιιμπεριαλιστική πολιτική του (Hammond, 2007).

Αλλά και τις υπόλοιπες ημέρες του ΠΚΦ η ανισότητα αυτή ήταν εμφανής και πολλά μικρά εργαστήρια ακυρώθηκαν λόγω του ανταγωνισμού με τις μεγαλύτερες και καλύτερα οργανωμένες δραστηριότητες, ενώ τα προβλήματα της ανισομερούς εκπροσώπησης που ήταν κανόνας στα προηγούμενα ΠΚΦ παρέμειναν, με τις γυναίκες και άλλες ευάλωτες ομάδες να αποτελούν ισχνή μειοψηφία στα πάνελ των συζητήσεων⁵⁶. Επιπρόσθετα, παρά τις προθέσεις για

⁵⁶ Στη συζήτηση που έγινε στο Caracol Intergalactika προκάλεσε εντύπωση η τοποθέτηση μιας ιθαγενούς από την Παταγονία, η οποία εξέφρασε την οργή της για ό,τι θεώρησε η ίδια «πιστή αναπαραγωγή της υποτέλειας, της καταπίεσης και των

ένα πιο οριζόντιο συμμετοχικό ΠΚΦ, αν εξαιρέσουμε τη διαδικασία διαμόρφωσης του προγράμματος, οι ίδιες οι δραστηριότητες, αν και μικρότερες απ' ό,τι στο παρελθόν, στην πλειονότητά τους οργανώθηκαν ξανά κατά το παλιό πρότυπο του διαχωρισμού σε ομιλητές και κοινό, ενώ εκείνες που προωθούσαν τον διάλογο και τη δικτύωση αποτελούσαν κατά κύριο λόγο πρωτοβουλίες των ομάδων που διοργάνωσαν τις οριζόντιες δράσεις των προηγούμενων χρόνων. Αυτή η κατάσταση οδήγησε κάποιους να συγκρίνουν τον ανοιχτό, που δεν διέπεται από κανόνες, χώρο του ΠΚΦ με τον νεοφιλελευθερισμό και τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς⁵⁷.

Τα προβλήματα του 5ου ΠΚΦ οδήγησαν τους εκπρόσωπους των αυτόνομων χώρων να ασκήσουν ανοιχτή κριτική στα μέλη του Δ.Σ. και της Ο.Ε. στη συνάντηση που έγινε στο Caracol Intergalactika. Κατά την άποψή τους, η αλλαγή μορφής δεν συνοδεύτηκε από την απαιτούμενη αλλαγή πολιτικών αντιλήψεων, με αποτέλεσμα, για παράδειγμα, το Babels και το Nomad να αντιμετωπίζονται περισσότερο ως πάροχοι υπηρεσιών παρά ως πολιτικοί συνεργάτες, ενώ να συνεχίζεται η χρηματοδότηση από τοπικές κυβερνήσεις, διεθνή ιδρύματα, ακόμα και επιχειρήσεις, αφού το 5ο, το πιο αυτοοργανωμένο έως εκείνη τη στιγμή ΠΚΦ, ήταν ταυτόχρονα και το πιο δαπανηρό.

Το ζήτημα της χρηματοδότησης αναδείχθηκε ως κεντρικό στη συζήτηση για έναν ακόμα λόγο: το κόστος για τη διοργάνωση του 5ου ΠΚΦ ήταν τόσο μεγάλο ώστε, παρά το γεγονός ότι το χρηματικό ποσό που συγκεντρώθηκε για αυτό τον σκοπό από διάφορες χορηγίες, αλλά και από τα τέλη εγγραφής,

διακρίσεων» της καπιταλιστικής κοινωνίας στον χώρο του ΠΚΦ. «Ήρθα σε αυτό το Φόρουμ», ανέφερε, «με σκοπό να συμμετάσχω σε συζητήσεις που σχετίζονται κυρίως με τα ζητήματα των ιθαγενών λαών [...] αλλά λογοκρίθηκα στον ίδιο τον χώρο που καθορίστηκε για τους ιθαγενείς [...] Ήταν αδύνατον να μιλήσουμε γιατί δεν συμπεριληφθήκαμε στο πρόγραμμα [...] σύντομα συνειδητοποιήσαμε ότι ο χώρος των ιθαγενών είχε καταληφθεί από Τσαβίστας [υποστηρικτές του Τσάβες] και διάφορους άλλους «-ίστας» [...] και ότι είναι αδύνατον για τις οργανώσεις που βρίσκονται στον πραγματικό αγώνα, για αυτούς που δεν είναι ιδεολόγοι της επανάστασης αλλά την εφαρμόζουν στην πράξη, να βρίσκονται σε αυτούς τους χώρους [...] Την ώρα που καταγγέλλω αυτή την κατάσταση, στην κοινότητά μου, χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από την ομοσπονδιακή πρωτεύουσα, η οικογένειά μου, τα τέσσερα παιδιά μου, είναι περικυκλωμένα από την αστυνομία, γιατί ζούμε σε ένα κράτος τρομοκρατίας, στη δημοκρατία του κ. Κίρτονερ» (Caracol Intergalactika, 2005, σελ. 166-167).

⁵⁷ Βλ. για παράδειγμα το κείμενο του Josh Lerner (2006), «Γιατί τα Παγκόσμια Κοινωνικά Φόρουμ πρέπει να μοιάζουν λιγότερο με τον νεοφιλελευθερισμό», όπου, με αφορμή το 5ο ΠΚΦ, διερευνά τα προβλήματα τού, χωρίς κανόνες και ρυθμίσεις, ανοιχτού χώρου.

ανήλθε στα 6.739.704 δολάρια⁵⁸, διπλάσιο δηλαδή από το αντίστοιχο του 2003, εντούτοις παρέμεινε ένα χρέος ύψους 1.529.145 δολαρίων σε ιδιωτικές εταιρείες για την παροχή υπηρεσιών και υλικών, καθώς και σε πέντε μεγάλες ΜΚΟ (Recourses Commission of WSF International Council, 2005, σελ. 5). Αυτή η δυσάρεστη κατάσταση οδήγησε την Επιτροπή Χρηματοδότησης του Δ.Σ. να στείλει επιστολή στις εμπλεκόμενες στο ΠΚΦ οργανώσεις και κινήματα, ζητώντας να συνεισφέρουν στο μέτρο των δυνατοτήτων τους ένα ποσό (κατά μέσο όρο 200 δολάρια ή και περισσότερα!) για την εξόφληση του χρέους (ό.π., 2005, σελ. 2). Στην επιστολή αυτή, η επιτροπή δημοσιοποίησε τα αναλυτικά στοιχεία που αφορούσαν τα έσοδα και τα έξοδα της διοργάνωσης. Οι αριθμοί, πέραν του δέοντος εντυπωσιακοί, είναι ενδεικτικοί τόσο της κλίμακας του συμβάντος όσο και της ενσωμάτωσής του στους νόμους της καπιταλιστικής οικονομίας: έγινε παροχή υπηρεσιών από ιδιώτες σε 4.985 περιπτώσεις (υπηρεσίες συντήρησης εγκαταστάσεων, παροχή τροφίμων, ηχοληψία, φωτισμός), από τη δημόσια υπηρεσία σε 2.300 περιπτώσεις (αστυνόμευση, συγκοινωνίες, ηλεκτροδότηση, καθαριότητα), απασχολήθηκαν 1.700 εργαζόμενοι στον οικοδομικό κλάδο, κτίστηκαν 150.000 τ.μ. προσωρινών εγκαταστάσεων, δημιουργήθηκε ηλεκτρικό δίκτυο μήκους 21 χιλιομέτρων, παρήχθησαν 140 τόνοι απορρίμματα.

Όπως ήταν φυσικό, η πραγματικότητα αυτή οδήγησε μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων στις συζητήσεις να επαναφέρουν το ζήτημα του γιγαντισμού των ΠΚΦ, προτείνοντας τη διοργάνωση στο μέλλον μικρότερων και πιο αποκεντρωμένων Φόρουμ, πιο συμβατών με τις αρχές της αυτοδιαχείρισης και της άμεσης δημοκρατίας, που στηρίζονται περισσότερο στην εθελοντική εργασία και λιγότερο στους μεγάλους προϋπολογισμούς.

Συμπερασματικά, στις συζητήσεις για τον απολογισμό του 5ου ΠΚΦ, ενώ υπήρχε μια γενική παραδοχή ότι η νέα μεθοδολογία αποτελούσε ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση και ένα δείγμα συνέπειας λόγων και έργων του ΠΚΦ, πολλοί θεώρησαν ότι έγιναν πολύ λίγα και πολύ αργά, ενώ άλλοι υποστήριζαν ότι τα προβλήματα ήταν περισσότερα από τα πλεονεκτήματα.

⁵⁸ Οι χορηγοί του 5ου ΠΚΦ ήταν 23. Ανάμεσά τους, μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ, όπως η Oxfam και η Christian Aid, καθώς και η Τράπεζα της Βραζιλίας και η κρατική πετρελαϊκή εταιρεία Petrobras.

2.6.3. Το Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε

Όπως είχε πλέον γίνει συνήθεια, προέκυψαν πολλά κείμενα από τις εργασίες του 5ου Φόρουμ, είτε με τη μορφή προτάσεων για κοινή δράση είτε απλών διακηρύξεων συγκεκριμένων οργανώσεων ή κινημάτων. Όσο για τη Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων ήταν πιο ζωηρή και πολυπληθής από ποτέ, και το κείμενο-κάλεσμα που εξέδωσε συνέθετε τις θέσεις και τις προτάσεις μιας εξαιρετικά ευρείας γκάμας οργανώσεων και κοινωνικών κινημάτων.

Εντούτοις, το κείμενο που αξίζει να σχολιαστεί, κυρίως λόγω των αντιδράσεων που προκάλεσε, είναι αυτό με τον πομπώδη τίτλο *Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε*⁵⁹, με συντάκτες 19 διανοούμενους, οι οποίοι έσπευσαν να το παρουσιάσουν στους δημοσιογράφους που είχαν στρατοπεδεύσει έξω από τον χώρο διεξαγωγής του ΠΚΦ, ως κείμενο ανοιχτό για να το υπογράψουν όλοι οι συμμετέχοντες. Το *Μανιφέστο*, που περιείχε «12 προτάσεις για έναν άλλο εφικτό κόσμο», δεν ήταν τίποτα περισσότερο από τη συνέχιση της προσπάθειας που είχε ξεκινήσει το 2002, με τη διακήρυξη μιας ομάδας 24 διανοούμενων. Στόχος του ήταν να αποτελέσει τη συγκολλητική ουσία των προτάσεων και των θέσεων που είχαν εκφραστεί κατά καιρούς στους κόλπους του ΠΚΦ, ώστε να δοθεί κατεύθυνση και πολιτικός προσανατολισμός. Σε αντίθεση όμως με το 2002, το *Μανιφέστο* ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων. Το κεντρικό σημείο των επικρίσεων αφορούσε το γεγονός ότι οι συντάκτες, παρουσιάζοντας το κείμενο ως *Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε*, παραβίαζαν το πνεύμα και τον Καταστατικό Χάρτη του ΠΚΦ, που δεν επέτρεπε σε καμία ομάδα να δρα ως καθοδηγητής ή εκπρόσωπος της πολιτικής βούλησης και των θέσεων του ΠΚΦ. Επιπρόσθετα, η βαρύτητα και το κύρος των ατόμων που υπέγραφαν το κείμενο⁶⁰ του χάρισε τέτοια δημοσιότητα που το έθεσε εκ των πραγμάτων πάνω από όλες τις υπόλοιπες προτάσεις και κείμενα που είχαν κυκλοφορήσει. Κάποιοι, μάλιστα, είδαν το

⁵⁹ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στο Group of Nineteen, 2005, και μεταφρασμένο στα ελληνικά στο Παράρτημα 5.

⁶⁰ Οι περισσότεροι ήταν μέλη του Δ.Σ. του ΠΚΦ και, εκτός από μία περίπτωση, όλοι άντρες. Ανάμεσά τους υπήρχαν παγκοσμίου φήμης προσωπικότητες, όπως οι βραβευμένοι με Νόμπελ José Saramago και Adolfo Pérez Esquivel· οι συγγραφείς Tariq Ali, Eduardo Galeano, François Houtart και Armand Mattelart· οι Bernard Cassen και Ignacio Ramonet, εκδότες της εφημερίδας *Le Monde diplomatique*, ο πρώτος μάλιστα εκ των ιδρυτών του ΠΚΦ· ο πρώην επίσκοπος του Σαν Κριστόμπαλ ντε Λας Κάσας, Samuel Ruiz Garcia, ο οποίος είχε διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο κίνημα των ιθαγενών στην Τσιάπας και ο Βραζιλιάνος αγωνιστής, θεολόγος και συγγραφέας, Frei Betto.

Μανιφέστο ως μια αντίδραση της ελίτ του ΠΚΦ στις νέες οργανωτικές καινοτομίες εκείνης της χρονιάς, οι οποίες απέκλειαν, θεωρητικά τουλάχιστον, τη δυνατότητα οργάνωσης κεντρικών εκδηλώσεων που θα διαμόρφωναν ένα κέντρο βάρους. Κατέληγαν, έτσι, στο συμπέρασμα ότι οι συντάκτες του *Μανιφέστου* επέλεξαν να επιβάλουν με πλάγιο τρόπο την παρουσία και τις θέσεις τους (Nunes 2005b, σελ. 314). Το ίδιο το κείμενο, πάντως, δεν περιείχε ιδιαίτερα αμφιλεγόμενα σημεία· αποτελούσε στην ουσία μια σύνθεση των προτάσεων που απολάμβαναν τη ευρύτερη συναίνεση στο εσωτερικό του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και, κατ' επέκταση, του ΠΚΦ: ακύρωση του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών, δίκαιο εμπόριο, εργασία για όλους, εκδημοκρατισμός των διεθνών οργανισμών, προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ. Έτσι, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις διαφωνίας με το κείμενο καθαυτό (από τάσεις της ριζοσπαστικής κυρίως αριστεράς, στη βάση του ρεφορμιστικού του χαρακτήρα), το ζήτημα που τέθηκε ήταν ευρύτερο και αφορούσε την πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα σε αυτούς που επιθυμούσαν να αποκτήσει το ΠΚΦ έναν σαφή προσανατολισμό και ένα στρατηγικό σχέδιο δράσης και εκείνους που θεωρούσαν ότι έπρεπε να παραμείνει ένας ανοιχτός χώρος, που να φέρνει κοντά τα παγκόσμια κινήματα, τα οποία με τη σειρά τους θα μπορούν να καταστρώνουν τα δικά τους σχέδια δράσης, καθένα στον τομέα του.

2.6.4. Το Δ.Σ. στο νέο περιβάλλον

Με πολιτικούς όρους, οι νέες οργανωτικές καινοτομίες υπήρξαν σε μεγάλο βαθμό μια νίκη των υποστηρικτών της «οριζόντιας» προσέγγισης στο οργανωτικό ζήτημα. Το Δ.Σ. και οι Ο.Ε. μετατράπηκαν από καθοδηγητές του όλου εγχειρήματος σε όργανα που απλώς διασφαλίζουν τη συνέχιση της διαδικασίας, φροντίζοντας για τη χρηματοδότηση, αποφασίζοντας για τη χώρα διεξαγωγής του επόμενου ΠΚΦ, οργανώνοντας τη διαδικασία διαβούλευσης για τη διαμόρφωση του προγράμματος, διευκολύνοντας τη συγχώνευση και τη συνοχή των δραστηριοτήτων και λαμβάνοντας αποφάσεις για ζητήματα μεθοδολογίας – όλα, ωστόσο, πολύ σημαντικά καθήκοντα με πολιτικές προεκτάσεις, ιδιαίτερα το τελευταίο, που συνεχίζει να αφήνει χώρο για τη διαμόρφωση στρατηγικών κατευθύνσεων.

Το 2005 το Δ.Σ. πραγματοποίησε τρεις συναντήσεις. Στην πρώτη, που έγινε στο Πόρτο Αλέγκρε στις 24-25 Ιανουαρίου (International Council of the World

Social Forum, 2005), ανταποκρινόμενο στον γενικότερο προβληματισμό για τον γιγαντισμό του ΠΚΦ και την ανάγκη αποκέντρωσής του, καθώς και για να προωθήσει την εξάπλωση της διαδικασίας σε άλλες χώρες και ηπείρους, αποφάσισε ότι τον επόμενο χρόνο το ΠΚΦ θα είναι πολυκεντρικό και θα διεξαχθεί παράλληλα σε τρεις πόλεις τριών διαφορετικών ηπείρων: στο Καράκας της Βενεζουέλας (Αμερική), στο Μπαμάκο του Μάλι (Αφρική) και στο Καράτσι του Πακιστάν (Ασία). Αποφάσισε, επίσης, ότι το 2007 θα πραγματοποιηθεί σε χώρα της Αφρικής.

Η επόμενη συνάντηση έγινε στην Ουτρέχτη της Ολλανδίας τον Απρίλιο (International Council of the World Social Forum, 2005b), και εκεί αποφασίστηκε η χάραξη πολιτικής και η δημιουργία μηχανισμών που να διασφαλίζουν την ισότιμη συμμετοχή όλων των οργανώσεων στο ΠΚΦ. Όσον αφορά τις δραστηριότητες, επιβεβαιώθηκε η ισχύς της καινούριας μεθοδολογίας, σε κάποιες περιπτώσεις, όμως, αν κρινόταν απαραίτητο, η Ο.Ε. σε συνεργασία με κάποιες συλλογικότητες θα είχε τη δυνατότητα να οργανώνει ορισμένες από αυτές. Ενδιαφέρον παρουσίασε η συζήτηση που έγινε για θέματα στρατηγικής, όπου σχολιάστηκαν οι ραγδαίες μεταβολές σε παγκόσμιο επίπεδο, με την επίθεση του νεοφιλελευθερισμού να οξύνεται παντού, καθώς και η θέση του ΠΚΦ, το οποίο θα έπρεπε να προσαρμοστεί στις εξελίξεις ώστε να μπορέσει να διαδραματίσει κάποιο ρόλο. Μερικοί υποστήριξαν ότι το Δ.Σ. όφειλε να κάνει περισσότερες πολιτικές συζητήσεις προς αυτή την κατεύθυνση αντί να αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του στο ζήτημα της μεθοδολογίας· κάποιοι άλλοι, αντίθετα, πίστευαν ότι τέτοιου είδους συζητήσεις υπερέβαιναν τη δικαιοδοσία του Δ.Σ. και έπρεπε να γίνονται ευρύτερα στο κίνημα. Τέλος, στη συνάντηση της Ουτρέχτης το Δ.Σ. διαπίστωσε για μια ακόμα φορά την άνιση κατανομή στη σύνθεσή του και ανέθεσε στην Επιτροπή Διεύρυνσης να σχεδιάσει έναν οδικό χάρτη για την αναδιαμόρφωσή του σε διάστημα 18 μηνών.

Έτσι, στην τελευταία συνάντηση που έγινε στη Βαρκελώνη τον Ιούνιο (International Council of the World Social Forum, 2005c), η Επιτροπή Διεύρυνσης κατέθεσε ένα κείμενο με το οποίο εισηγήθηκε την υιοθέτηση πιο ξεκάθαρων κριτηρίων για εισδοχή νέων μελών στο Δ.Σ., αλλά και την επανεξέταση της καταλληλότητας των υφιστάμενων, λαμβάνοντας υπόψη το ζήτημα της αντιπροσώπευσης, ωστόσο με μια ευρύτερη έννοια, και όχι, για παράδειγμα, στη βάση μόνο γεωγραφικών δεδομένων. Όσον αφορά το μέγεθος του Δ.Σ., το κείμενο υποστήριζε ότι πρέπει να είναι αρκετά μεγάλο για να διασφαλίζει την ποικιλότητα, αλλά όχι τόσο μεγάλο που να το καθιστά

δυσκίνητο και δυσλειτουργικό. Τελικά, η υιοθέτηση νέων κριτηρίων μετατέθηκε στο μέλλον.

2.6.5. *Μια γιγάντια κατασκήνωση*

Η ΔΚΝ επέστρεψε στο πάρκο Harmonia, μόνο που αυτή τη φορά είχε στη διάθεσή της όλη την έκταση, συμπεριλαμβανομένης μιας προστατευόμενης περιοχής, ενώ η μεταφορά των εργασιών του ΠΚΦ κατά μήκος του ποταμού Γκάμππα, εκεί όπου βρισκόταν το πάρκο, την κατέστησε και γεωγραφικά οργανικό μέρος της κεντρικής διοργάνωσης. Η επέκταση της διαθέσιμης γης, σε συνδυασμό με τη γενικότερη αύξηση της συμμετοχής στο ΠΚΦ εκείνη τη χρονιά, συνέβαλε στην αύξηση του πληθυσμού της κατασκήνωσης στα 35.000 άτομα, κάτι που την καθιστά τη μεγαλύτερη μέχρι σήμερα ΔΚΝ.

Στην οργανωτική επιτροπή της ΔΚΝ συμμετείχαν κατά 70% άτομα που δραστηριοποιούνταν στα λεγόμενα αυτόνομα κοινωνικά κινήματα και κατά 30% νεολαίοι των πολιτικών κομμάτων (Olivieira, 2005, σελ. 324). Σε αντίθεση όμως με το 2003, δεν προέκυψαν οποιεσδήποτε τριβές ανάμεσα στις δύο τάσεις. Η οργάνωση της κατασκήνωσης έγινε κατά το πρότυπο του 2003, με «οικιστικές περιοχές», συντονιστές και ομάδες εργασίας, ενώ τις κατασκευές –κτισμένες ξανά με ευτελή υλικά και φιλικές προς το περιβάλλον μεθόδους ακόμα πιο ευρηματικές– ανέλαβαν εθελοντές που είχαν καταφτάσει στον χώρο αρκετές ημέρες νωρίτερα. Η κατασκήνωση ξεκίνησε δύο ημέρες πριν το ΠΚΦ, στις 24 Ιανουαρίου, και, προς έκπληξη όλων όσοι εργάστηκαν για την προετοιμασία της, οι οποίοι θεωρούσαν μάλλον αδύνατη την ολοκλήρωση του τιτάνιου αυτού έργου σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα (Morrison 2006, σελ. 82), εκείνη την ημέρα όλα ήταν στη θέση τους!

Με την άφιξη, όμως, του πλήθους των κατασκηνωτών το σύστημα της αυτοοργάνωσης άρχισε σταδιακά να αποσυντίθεται. Οι εγκαταστάσεις αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για τόσο πολύ κόσμο, τα κέντρα ανακύκλωσης εγκαταλείφθηκαν μόλις τα σκουπίδια άρχισαν να συσσωρεύονται με ανησυχητικούς ρυθμούς (Olivieira, 2005, σελ. 331), οι μικροπωλητές και οι καντίνες πώλησης φαγητού άρχισαν να θέτουν στο περιθώριο τα εγχειρήματα αλληλέγγυου και δίκαιου εμπορίου⁶¹ και τις συλλογικές κουζίνες (Morrison,

⁶¹ Παρ' όλα αυτά, η ΔΚΝ σημείωσε σημαντική πρόοδο στον τομέα της αλληλέγγυας οικονομίας και εργάστηκε για μήνες καλλιεργώντας επαφές με τοπικούς συνεταιρισμούς και μικροκαλλιεργητές.

2006, σελ. 72), και τα ολονύχτια πάρτι ήταν –ή φαίνονταν– πιο πολλά από τις διάφορες πολιτικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, υπήρξαν πολυάριθμα κρούσματα κλοπών, σεξουαλικής παρενόχλησης, βίαιων επεισοδίων ανάμεσα σε ομάδες κατασκηνωτών, μέχρι και φαινόμενα ρατσιστικής βίας από ακροδεξιές ομάδες που είχαν παρεισφρήσει στον χώρο της κατασκήνωσης. Η αστυνόμευση –που, τόσο στην κύρια διοργάνωση όσο και στην ΔΚΝ, έγινε από ιδιωτική εταιρεία, παρότι υπήρξαν προσπάθειες να δημιουργηθούν ομάδες περιφρούρησης– ήταν ελλιπής, καθώς η Δ.Γ. αποφάσισε τελευταία στιγμή να κάνει περικοπές στον προϋπολογισμό για την ασφάλεια (Nunes, 2005b, σελ. 311). Τέλος, ο κατακερματισμός και ο χωρικός διαχωρισμός που χαρακτήρισαν το ΠΚΦ εκείνης της χρονιάς ίσχυσαν και για τη ΔΚΝ, με τις διάφορες «γειτονιές» της να αποτελούν ξεχωριστούς κόσμους, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα οι ομάδες με λιγότερη ή καθόλου εμπειρία στην αυτοδιαχείριση να απομονωθούν ή, στην καλύτερη περίπτωση, να συμμετέχουν παθητικά στις διαδικασίες.

Οι οργανωτές της κατασκήνωσης απέδωσαν αυτά τα φαινόμενα κατά κύριο λόγο στις μεγάλες διαφορές των συμμετεχόντων αναφορικά με τον βαθμό αφοσίωσής τους στις αξίες της αυτοδιαχείρισης και της οριζόντιας οργάνωσης, την εμπλοκή τους στις διαδικασίες και τις προηγούμενες εμπειρίες τους με παρόμοια εγχειρήματα⁶². Στην πραγματικότητα, μεγάλο μέρος των κατασκηνωτών ήταν αδιάφορο ως προς τις αξίες της ΔΚΝ, ενώ άλλοι δεν είχαν τις απαραίτητες γνώσεις και εμπειρίες ώστε να συμμετάσχουν ενεργά. Οι διαφορές αυτές επιβεβαιώνονται και από την έρευνα του IBASE (2006), η οποία έδειξε ότι το 54,9% των κατασκηνωτών δεν είχαν σχέση με κανένα κοινωνικό κίνημα (το ποσοστό ανεβαίνει στο 78,3% για τα πολιτικά κόμματα), ενώ το 50,5% δεν είχαν ποτέ παρευρεθεί σε Φόρουμ, παγκόσμιο, θεματικό ή τοπικό. Η παρουσία αυτών των περίπου 18.000 ατόμων που αντιπροσωπεύει το τελευταίο ποσοστό μπορεί, από τη μια, να αποτελεί δείγμα της επιτυχίας που είχε η ΔΚΝ στην κινητοποίηση ευρύτερων κοινωνικών ομάδων πέρα από τις ήδη πολιτικοποιημένες, από την άλλη όμως υποβάθμισε εν μέρει το εγχείρημα της αυτοοργάνωσης. Δημιούργησε, επιπλέον, και μια άτυπη ιεραρχία, που στηριζόταν περισσότερο στον βαθμό εμπειρίας, αφού οι οργανωμένοι σε κοινωνικά κινήματα γνώριζαν καλύτερα πώς λειτουργούσαν οι συνελεύσεις, οι ομάδες εργασίας και γενικότερα οι οριζόντιες μορφές οργάνωσης.

⁶² Τα στοιχεία αντλήθηκαν από συνεντεύξεις που πραγματοποίησε ο Morrison (2006) στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής του εργασίας για τη ΔΚΝ.

Το παράδοξο της 5ης ΔΚΝ ήταν ότι, παρά τα όποια λειτουργικά προβλήματα, θεωρήθηκε από την πλειονότητα των συμμετεχόντων μεγάλη επιτυχία. Εξάλλου, η συνύπαρξη 35.000 ατόμων σε έναν περιορισμένο χώρο για δέκα ημέρες, με υποδομές που φτιάχτηκαν κυρίως με εθελοντική εργασία, πράγματι δεν ήταν εύκολη υπόθεση.

2.7. 2006

2.7.1. Το ΠΚΦ γερνάει;

Αν υπάρχει κάποιο χρονικό σημείο που θα λέγαμε ότι το ΠΚΦ άρχισε να χάνει την ορμή του, πιστεύω ότι αυτό είναι το διάστημα 2005-2006, κάτι που προφανώς οφείλεται τόσο σε ενδογενείς όσο και σε εξωγενείς παράγοντες. Πρώτα απ' όλα, το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα, που τα προηγούμενα χρόνια είχε βρεθεί στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος, έδειχνε να υποχωρεί εκείνη τη διετία, με τις διάφορες παγκόσμιες κινηματικές δράσεις και τις διαδηλώσεις ενάντια στις συνόδους των διεθνών οικονομικών οργανισμών να περιορίζονται σε συχνότητα, ένταση και μαζικότητα. Έπειτα, το ίδιο το ΠΚΦ, ως κομμάτι του παγκόσμιου κινήματος αλλά, κατά κάποιο τρόπο, και ως η σημαντικότερη δομή του, άρχισε να γερνάει. Και, όπως συμβαίνει συχνά σε τέτοιες περιπτώσεις, πολλοί ήταν εκείνοι που έσπευσαν να διατυπώσουν τους λόγους του μαρασμού: τα προβλήματα και οι συνεχείς αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του, που είχαν σαν αποτέλεσμα την αποστασιοποίηση τμημάτων του κινήματος από τις διαδικασίες των Φόρουμ· η αυξανόμενη τάση για ενσωμάτωση και γραφειοκρατικοποίηση· η εξάντληση των ορίων του και η άρνηση των οργανωτών να προχωρήσουν στην επόμενη φάση για το «πώς ο άλλος κόσμος που είναι εφικτός» μπορεί να γίνει πραγματικότητα· η αποτυχία, παρά τις συνεχείς προσπάθειες, να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της εσωτερικής δημοκρατίας· η αποσύνδεσή του Φόρουμ από τα παγκόσμια ζητήματα και τους αγώνες, λόγω υπερβολικής ενασχόλησης με τα εσωτερικά προβλήματα· η αδυναμία των παγκόσμιων κινήματων, και ειδικά αυτών της βάσης, να συνεχίζουν να ξοδεύουν πόρους για να συμμετέχουν στα ΠΚΦ και η επιθυμία τους να επικεντρώσουν ξανά την προσοχή τους σε τοπικές εκστρατείες. Ο κατάλογος είναι μακρύς, αποτελεί πάντως γεγονός ότι, όποιες και αν ήταν οι αιτίες ή ο συνδυασμός αιτιών, το ΠΚΦ έπαψε να απασχολεί τα κυρίαρχα ΜΜΕ,

λιγότεροι διανοούμενοι και ακαδημαϊκοί έγραφαν και έκαναν έρευνες για αυτό, ακόμα και η ιστοσελίδα του ΠΚΦ είχε, και συνεχίζει να έχει, σε εμφανές σημείο πληροφορίες μόνο για τα πέντε πρώτα Φόρουμ.

Η εξέλιξη αυτή επηρέασε τον χαρακτήρα των επόμενων ΠΚΦ καθοριστικά: όσο το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα ήταν ακμαίο και το ΠΚΦ διατηρούσε δεσμούς μαζί του, τα περιοδικά ΠΚΦ επηρεάζονταν μεν από τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες των χωρών στις οποίες διεξάγονταν –ιδιαίτερα από τα χαρακτηριστικά των ριζοσπαστικών και προοδευτικών δυνάμεων κάθε χώρας–, διατηρούσαν όμως μια συνοχή που εκφραζόταν με τη διάχυση από το ένα Φόρουμ στο άλλο των βασικών αξιών και κάποιων κοινών κεντρικών χαρακτηριστικών, αλλά και με μια οργανωτική πολιτική, που διαμορφωνόταν με βάση τα λάθη και τις επιτυχίες των προηγούμενων χρόνων. Αυτό μας επέτρεπε να μιλάμε για το ΠΚΦ ως μια διαδικασία σχετικά αυτονομημένη από τις ετήσιες ενσαρκώσεις της. Από το 2006 και μετά, όμως, τα διάφορα ΠΚΦ αντανakλούσαν ολοένα περισσότερο τα χαρακτηριστικά των χωρών διεξαγωγής.

Τα επόμενα Φόρουμ θα αναλυθούν με πιο συνοπτικό τρόπο για δύο λόγους: πρώτον, δεν υπάρχουν τόσα διαθέσιμα στοιχεία όσα υπήρχαν τα προηγούμενα χρόνια. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Κατασκηνώσεις Νέων, η οργάνωση των οποίων συνέχιζε να γίνεται παράλληλα με τα Φόρουμ, όχι μόνο δεν συμπεριλαμβάνονται στις έρευνες που έχουν γίνει για το προφίλ των συμμετεχόντων στα ΠΚΦ μετά το 2006, αλλά σε πολλές περιπτώσεις δεν γίνεται καν αναφορά σε αυτές στα πρακτικά του Δ.Σ., ούτε στις διάφορες αποτιμήσεις εκάστου Φόρουμ και στη δευτερογενή βιβλιογραφία. Δεύτερον, για λόγους αποφυγής επαναλήψεων. Καθώς ο στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι περισσότερο η καταγραφή της πορείας του ΠΚΦ ως διαδικασίας εν εξελίξει και λιγότερο μια περιγραφή των όσων διαδραματίστηκαν στις συναντήσεις του, παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον τα σημεία-σταθμοί και οι αποφάσεις που καθόρισαν την «ιστορία» του, ιδιαίτερα την οργανωτική. Θεωρώ ότι η τελευταία προσπάθεια πειραματισμού με διάφορες μορφές οργάνωσης ήταν η απόφαση για αποκέντρωση του ΠΚΦ σε τρεις διαφορετικές ηπείρους το 2006.

2.7.2. Ένα Φόρουμ σε τρεις ηπείρους: η αυλαία ανοίγει στην Αφρική

Το Μάλι, με το 65% της έκτασής του να καταλαμβάνεται από την έρημο Σαχάρα, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις φτωχότερες χώρες του κόσμου.

Θεωρείται, ωστόσο, μια από τις πιο σταθερές σε πολιτικοκοινωνικό επίπεδο χώρες της Αφρικής. Έπειτα από μια περίοδο 32 ετών μονοκομματικής διακυβέρνησης το 1992, έγιναν στη χώρα οι πρώτες δημοκρατικές εκλογές, τις οποίες κέρδισε μια συμμαχία κομμάτων που βρίσκεται μέχρι σήμερα στην εξουσία και θεωρείται διεφθαρμένη (Nanga, 2006).

Το πρώτο σκέλος του 6ου ΠΚΦ πραγματοποιήθηκε, λοιπόν, στις 19-23 Ιανουαρίου στην πρωτεύουσα της χώρας, Μπαμάκο, μια πόλη στις όχθες του ποταμού Νίγηρα με πληθυσμό 1,8 εκατομμύρια κατοίκους. Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό των συμμετεχόντων είναι αντικρουόμενες: 25.000 σύμφωνα με την έρευνα του IBASE (2007, σελ. 13), 15.000-20.000 σύμφωνα με την τοπική οργανωτική επιτροπή, και γύρω στις 10.000 σύμφωνα με τα περισσότερα διαθέσιμα κείμενα που γράφτηκαν από άτομα τα οποία παρευρέθηκαν στο συμβάν. Σε κάθε περίπτωση, το μέγεθος της συμμετοχής ήταν χαμηλό σε σχέση με προηγούμενες διοργανώσεις, υψηλό όμως για τέτοιου είδους συναντήσεις στην Αφρική, και πιο συγκεκριμένα στο Μάλι, όπου το 70% του πληθυσμού διαβίει κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ το ποσοστό αναλφαριθμητισμού ανέρχεται στο 60% του συνολικού πληθυσμού. Αυτή η κατάσταση, σε συνδυασμό με το ακριβό για τα δεδομένα της χώρας εισιτήριο εγγραφής στις εργασίες του Φόρουμ και το γεγονός ότι το ΠΚΦ είναι σε γενικές γραμμές άγνωστο στα ευρύτερα στρώματα του αφρικανικού πληθυσμού⁶³, εξηγεί ίσως τον περιορισμένο αριθμό της συμμετοχής. Εντύπωση προκάλεσε ότι το 70% των συμμετεχόντων ήταν γυναίκες. Αντίθετα, ήταν αναμενόμενο το υψηλό ποσοστό συμμετοχής ατόμων από την Αφρική (92%) και από το Μάλι (72%), ενώ το ποσοστό συμμετοχής από χώρες εκτός αφρικανικής ηπείρου ανήλθε στο 7,9%, με τις μεγαλύτερες αντιπροσωπείες να προέρχονται από την Ευρώπη, ιδιαίτερα από τη Γαλλία, κάτι επίσης αναμενόμενο, λόγω γλώσσας και, ενδεχομένως, λόγω παλαιών αποικιακών δεσμών.

Οι εργασίες του Φόρουμ πραγματοποιήθηκαν σε δέκα διαφορετικά κτήρια διάσπαρτα στην πόλη, κάτι που δυσχέρανε τη μετακίνηση από τη μια δραστηριότητα στην άλλη, καθώς η πόλη διέθετε ανεπαρκές σύστημα μέσων μαζικής μεταφοράς (Nanga, 2006). Ο χώρος της θεματικής των γυναικών, για

⁶³ Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Geoffrey Pleyers (2006), ο οποίος ήταν παρών στο Μπαμάκο, οι περισσότεροι άνθρωποι στην πόλη δεν είχαν ιδέα για το τι ήταν το ΠΚΦ, αλλά και αυτοί που γνώριζαν θεωρούσαν ότι ήταν μια συνάντηση Δυτικών που δεν τους αφορούσε.

παράδειγμα, βρισκόταν στο άλλο άκρο της πόλης από τη ΔΚΝ⁶⁴, με αποτέλεσμα οι συμμετέχοντες στα δύο συμβάντα να μην έχουν καμιά επαφή μεταξύ τους. Υπήρχαν αρκετά προβλήματα στη γενικότερη οργάνωση, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη διερμηνεία και τη διαμονή των συμμετεχόντων, αλλά λίγοι διαμαρτυρήθηκαν, καθώς οι οργανωτές είχαν στη διάθεσή τους ελάχιστους πόρους. Η κυβέρνηση του Μάλι πρόσφερε κάποια οικονομική στήριξη και διέθεσε αίθουσες συνεδριάσεων και μερικά άλλα κτήρια, όπως το εθνικό Μουσείο και μερικές βιβλιοθήκες (Geloo, 2006).

Στο ΠΚΦ κυριάρχησαν οι μεγάλες ΜΚΟ του Βορρά, ο ρόλος των οποίων είναι ιδιαίτερα σημαντικός στο Μάλι –όπως και σε ολόκληρη την Αφρική–, αν και αυξανόμενα αμφιλεγόμενος. Η Oxfam, μάλιστα, αντιμετώπισε τις αποδοκιμασίες μιας μερίδας συμμετεχόντων, οι οποίοι θεώρησαν υποκριτικό και πομπώδες το συμβάν που οργάνωσε: στο στάδιο όπου θα γινόταν η τελετή έναρξης του ΠΚΦ μπήκαν καμήλες (!) που έφεραν πανό με συνθήματα υπέρ του δίκαιου εμπορίου στην ήπειρο (Nanga, 2006).

Οι εξέχουσες και προβεβλημένες από τα ΜΜΕ προσωπικότητες του κινήματος που παρευρέθηκαν στο Μπαμάκο ήταν ο Christophe Aguiton, ο Samir Amin, ο José Bové, ο Bernard Cassen, η Susan George, ο François Houtard, ο Ignacio Ramonet και η Aminata Traore. Όπως και στο Μουμπάι, όμως, οι δραστηριότητες που προσέλκυσαν το ευρύτερο ενδιαφέρον ήταν εκείνες που σχετιζόνταν με την καθημερινότητα και τα προβλήματα των ντόπιων. Έτσι, πιο δημοφιλή θέματα αναδείχθηκαν το χρέος, τα δικαιώματα των γυναικών και των ομοφυλοφίλων (λόγω της δίωξης που υφίστανται οι τελευταίοι σε ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο), η μετανάστευση (υπάρχουν 80.000 μετανάστες από το Μάλι στη Γαλλία, οι πιο πολλοί παράνομοι), οι ιδιωτικοποιήσεις (εκείνη την εποχή το κράτος προωθούσε την ιδιωτικοποίηση του σιδηροδρόμου), και το AIDS.

Η τρίτη πράξη της αντιπαράθεσης για τον ρόλο των διανοουμένων και το μέλλον του ΠΚΦ –ομολογουμένως η πιο επεισοδιακή– παίχτηκε στο Μπαμάκο. Μετά τη *Διακήρυξη* και το *Μανιφέστο* των διανοουμένων που είχαν προκύψει

⁶⁴ Το αφρικανικό σκέλος της 6ης ΔΚΝ ονομάστηκε «Thomas Sankara», προς τιμήν του μαρξιστή παναφρικανιστή πρώην προέδρου της Μπουρκίνα Φάσο, που δολοφονήθηκε το 1987 σε πραξικόπημα οργανωμένο από τον μέχρι πρότινος συναγωνιστή του, Blaise Compaoré, ο οποίος παρέμεινε πρόεδρος της χώρας μέχρι το 2014. Ο Sankara, που είχε ξεκινήσει να εφαρμόζει το πιο φιλόδοξο πρόγραμμα κοινωνικοοικονομικής αλλαγής στην Αφρική, αποτελεί για τους Αφρικανούς, αλλά και ευρύτερα, μια από τις μεγαλύτερες επαναστατικές μορφές του 20ου αιώνα. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Μπερτράν (2008).

στο 2ο και το 5ο ΠΚΦ αντίστοιχα, ήταν η σειρά της *Έκκλησης του Μπαμάκο*⁶⁵ να ταραξεί ακόμα περισσότερο τα νερά. Η *Έκκληση* προέκυψε από τη συνάντηση μιας ομάδας Αφρικανών και Ευρωπαίων διανοουμένων που πραγματοποιήθηκε στο Μπαμάκο, μια ημέρα πριν από την έναρξη των εργασιών του ΠΚΦ, για να τιμήσει την 50η επέτειο της ιστορικής διάσκεψης της Μπαντούνγκ, στους κόλπους της οποίας είχε γεννηθεί το Κίνημα των Αδεσμευτών. Ήταν ένα κείμενο δεκατριών σελίδων, το οποίο αποτελούσε ένα ολοκληρωμένο πολιτικό πρόγραμμα με προτάσεις σε όλους τους τομείς, καλώντας το ΠΚΦ να το υιοθετήσει. Πρωτεργάτες της πρωτοβουλίας αυτής ήταν ο γνωστός Αιγύπτιος οικονομολόγος και διανοητής Samir Amin, επικεφαλής του Φόρουμ του Τρίτου Κόσμου με έδρα το Ντακάρ της Σενεγάλης και του Παγκόσμιου Φόρουμ για τις Εναλλακτικές με έδρα το Κάιρο, και ο συνεργάτης του, κοινωνιολόγος François Houtard. Ο Amin, ο οποίος θεωρείται ένας από τους βασικούς εκφραστές των θεωριών της εξάρτησης, είχε συνδέσει από νωρίς το όνομά του με το ΠΚΦ, όντας μέλος του Δ.Σ., ασκώντας ισχυρές πιέσεις για τη μετατροπή του σε παγκόσμια πολιτική δύναμη με στρατηγικό σχεδιασμό και πολιτικό πρόγραμμα. Με το κύρος του Amin, αλλά και του πολιτικού ρεύματος που εκπροσωπούσε, η *Έκκληση* προσέλκυσε αμέσως τα φώτα της δημοσιότητας, αναδημοσιεύτηκε σε γνωστά αριστερά περιοδικά και ιστοσελίδες, και αποτέλεσε το θέμα αμέτρητων άρθρων πολιτικού σχολιασμού και ανάλυσης, σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις παραλληλίστηκε με το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*.

Στο εσωτερικό του ΠΚΦ, ωστόσο, πυροδότησε ένα κύμα αντιδράσεων ακόμα πιο ισχυρό από εκείνο του 2005. Αυτή τη φορά οι επικριτές κατηγορούσαν τους εκφραστές της *Έκκλησης* ότι, πέρα από την προσπάθεια ηγεμόνευσης του Φόρουμ, καταστρατηγούσαν πλήρως τους κανόνες και τις διαδικασίες του ΠΚΦ. Και αυτό διότι στην επιστολή-πρόσκληση, που οι Amin και Houtard έστειλαν σε μερικά μόνο μέλη του Δ.Σ., παρουσίαζαν τη συνάντηση της 18ης Ιανουαρίου, από την οποία προέκυψε το επίμαχο κείμενο, ως εναρκτήρια των εργασιών του ΠΚΦ, αναφέροντας μάλιστα ότι «αυτοί που το επιθυμούσαν μπορούσαν να παραμείνουν για 2-3 ημέρες ακόμα στις υπόλοιπες εργασίες του Φόρουμ» (Members of the WSF Brazil Organizing Committee, 2006). Τρία μέλη της βραζιλιάνικης Ο.Ε. αντέδρασαν στέλνοντας επιστολή στους εμπνευστές του κειμένου, κοινοποιώντας την παράλληλα στο

⁶⁵ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στο Bamako Appeal (2006) και μεταφρασμένο στα ελληνικά στο Παράρτημα 6.

Δ.Σ., με την οποία ζητούσαν εξηγήσεις (ό.π.). Άμεση ανταπόκριση δεν υπήρξε αλλά, τελικά, οι συντάκτες της *Έκκλησης*, για λόγους που παραμένουν άγνωστοι, επέλεξαν να μην την παρουσιάσουν στο Φόρουμ του Μπαμάκο αλλά στη Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων του δεύτερου σκέλους του ΠΚΦ, που θα γινόταν την επόμενη εβδομάδα στο Καράκας της Βενεζουέλας. Η συζήτηση, πάντως, είχε φουντώσει και θα έμενε ανοιχτή για χρόνια.

Έναν χρόνο αργότερα, το CACIM, ένα ερευνητικό κέντρο για τα κοινωνικά κινήματα με έδρα την Ινδία, το οποίο είχε εμπλακεί από την αρχή στις διαδικασίες του ΠΚΦ, εξέδωσε έναν τόμο 329 σελίδων με τίτλο *Πολιτικό Πρόγραμμα για το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ; Δημοκρατία, ουσία και πολιτική αντιπαράθεση σε σχέση με την Έκκληση του Μπαμάκο και τα Κινήματα Παγκόσμιας Δικαιοσύνης* (Sen κ.ά., 2007), με σκοπό να αποτελέσει το υλικό συζήτησης για το θέμα, την οποία θα οργάνωνε το CACIM στα πλαίσια του 7ου ΠΚΦ, που θα γινόταν στο Ναϊρόμπι της Κένυας. Ο τόμος, εκτός από την ίδια την *Έκκληση*, περιλάμβανε τη συμβολή στη συζήτηση 33 διανοουμένων και ακτιβιστών, συμπεριλαμβανομένων των συντακτών τόσο της *Έκκλησης* όσο και του προηγούμενου *Μανιφέστου του Πόρτο Αλέγκρε*, καθώς και διάφορα κλασικά και άλλα κείμενα που θεωρήθηκε ότι θα βοηθούσαν τη διεξαγωγή της συζήτησης, όπως το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, η διακήρυξη της διάσκεψης της Μπαντούνγκ και η ομιλία που έκανε τότε ο Νεχρού, ο Χάρτης των Αρχών του ΠΚΦ αλλά και η *6η Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα*, που εξέδωσε τον Ιούλιο του 2005 ο Εθνικοαπελευθερωτικός Ζαπατιστικός Στρατός. Ήταν φανερό ότι, με αφορμή την *Έκκληση*, θα άνοιγε και επίσημα πια –και όχι μόνο κεκλεισμένων των θυρών του Δ.Σ.– η πολιτική συζήτηση για τη μελλοντική πορεία του Φόρουμ.

2.7.3. Καράκας: ένα μπολιβαριανό Φόρουμ

Δεν ήταν βέβαια τυχαία η επιλογή της πρωτεύουσας της Βενεζουέλας για τη διεξαγωγή του δεύτερου σκέλους του πολυκεντρικού Φόρουμ. Η Μπολιβαριανή Επανάσταση του Ούγκο Τσάβες θεωρούνταν από πολλούς η πιο προωθημένη και ριζοσπαστική προσπάθεια κοινωνικοπολιτικής αλλαγής με κατάληψη της κρατικής εξουσίας στη Λατινική Αμερική. Περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, τη μετονομασία της χώρας σε Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας, την προώθηση νέου συντάγματος, την υλοποίηση πλήθους κοινωνικών

προγραμμάτων για τη στέγη, τη διατροφή, την υγεία, την εκπαίδευση και την εθνικοποίηση μεγάλων βιομηχανιών. Ο ίδιος ο Τσάβες –που είχε εκλεγεί το 1998 και είχε βγει αλώβητος τέσσερα χρόνια αργότερα από ένα πραξικόπημα που είχε υποκινηθεί από τις ΗΠΑ και την εγχώρια ολιγαρχία– έδειχνε πανίσχυρος το 2006, φιλοδοξώντας να ηγηθεί ενός «σοσιαλισμού του 21ου αιώνα» σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική, η προοπτική του οποίου είχε αρχίσει να διαφαίνεται με την πρόσφατη εκλογή του Έβο Μοράλες στη Βολιβία, καθώς και με την ανάδειξη αριστερών ή κεντροαριστερών κυβερνήσεων σε χώρες όπως η Ουρουγουάη, η Αργεντινή, η Βραζιλία και η Χιλή⁶⁶, οι οποίες, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, αμφισβήτησαν το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο μοντέλο.

Ήταν αναμενόμενο, λοιπόν, η μπολιβαριανή εμπειρία και η παρουσία του Τσάβες να εμποτίσουν κάθε πτυχή του Φόρουμ. Όπως είχε κάνει και ο Λούλα στο παρελθόν, ο πρόεδρος της Βενεζουέλας προσπάθησε να οικειοποιηθεί τον χώρο, διαφημίζοντας τη φιλολαϊκή και αντιιμπεριαλιστική πολιτική του σε δύο τρίωρες ομιλίες. Στη μία, μάλιστα, πήρε θέση στην επίμαχη διαμάχη για το μέλλον του ΠΚΦ, υποστηρίζοντας την άποψη όσων ήθελαν να το μετατρέψουν σε συγκροτημένο κίνημα με συγκεκριμένη πολιτική αιτζέντα. «Ένα Φόρουμ χωρίς συμπεράσματα», διακήρυξε, «είναι χάσιμο χρόνου και θα καταλήξει να γίνει τουριστικό πανηγύρι» (Leite, 2006). «Η πρόοδος στη Βενεζουέλα», συνέχισε, «δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την κατάληψη της εξουσίας» (Becker, 2006, σελ. 3). Οι δηλώσεις αυτές ενόχλησαν πολλούς, που τις θεώρησαν ως παρεμβάσεις στην εσωτερική ζωή του Φόρουμ (Santos, 2006, σελ. 53).

Το άρωμα Τσάβες είχε βεβαίως και την υλική του διάσταση. Καθώς τα μεγάλα διεθνή ιδρύματα που συνήθως χρηματοδοτούσαν τα Φόρουμ αρνήθηκαν για προφανείς λόγους να κάνουν το ίδιο στην περίπτωση του ΠΚΦ στο Καρακάς, ο πρόεδρος έσπευσε να καλύψει το κενό χρηματοδοτώντας εξ ολοκλήρου τη διοργάνωση και παρέχοντας επιπρόσθετες διευκολύνσεις, όπως εξοπλισμό και διαθέσιμους χώρους, δωρεάν μετακινήσεις, χαλάρωση των διαδικασιών έκδοσης βίζας σε άτομα από το εξωτερικό, μέχρι και δωρεάν

⁶⁶ Τα αμέσως επόμενα χρόνια ακολούθησαν η Νικαράγουα, το Εκουαδόρ και το Ελ Σαλβαδόρ. Η σημασία της εξέλιξης αυτής δεν αμφισβητείται, εντούτοις νιώθω την ανάγκη να επισημάνω ότι η περίφημη αριστερή στροφή στη Λατινική Αμερική συνδέεται περισσότερο με την έξαρση της δράσης των κοινωνικών κινήμάτων στην ήπειρο –ο πόλεμος του νερού στη Βολιβία, οι καταλήψεις γης στη Βραζιλία, οι κινητοποιήσεις των ιθαγενών στο Εκουαδόρ και τη Χιλή, οι αγώνες για την υπεράσπιση των φυσικών πόρων και ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις σε όλες σχεδόν τις χώρες– παρά με την αναρρίχηση στην εξουσία αριστερών κυβερνήσεων, πολλές από τις οποίες ενέδωσαν σταδιακά στις νεοφιλελεύθερες συνταγές.

μπουκάλια νερό για τους συμμετέχοντες (Becker, 2006). Η στήριξη αυτή δόθηκε, σύμφωνα τουλάχιστον με την οργανωτική επιτροπή, χωρίς όρους και προϋποθέσεις και χωρίς να τεθεί σε κίνδυνο η αυτονομία του Φόρουμ (Santos, 2006, σελ. 56).

Στο Καράκας, λοιπόν, στις 24-29 Ιανουαρίου, στο πιο προβεβλημένο εκ των τριών ΠΚΦ σε τρεις ηπείρους, έδωσαν το παρόν 72.000 άτομα, το 35% των οποίων ταξίδεψαν για αυτό τον σκοπό από άλλες χώρες (IBASE, 2007, σελ. 15), ποσοστό σημαντικά υψηλότερο από το αντίστοιχο σε προηγούμενα Φόρουμ. Όπως και στο Μπαμάκο, οι εργασίες διεξήχθησαν σε διάσπαρτα κτήρια στην πόλη, κάτι που δημιούργησε τεράστιο χάος και προβλήματα μετακίνησης, φαινόμενα όχι και τόσο σπάνια στη ζωή των Φόρουμ, στο Καράκας όμως έλαβαν εκρηκτικές διαστάσεις (Hammond, 2007). Το Φόρουμ στη Βενεζουέλα ήταν επίσης πολύ πιο μονογλωσσικό από τα προηγούμενα: ακόμα και η TerraViva, η εφημερίδα του ΠΚΦ, που συνήθως εκδιδόταν σε τουλάχιστον τρεις γλώσσες, εκείνη τη χρονιά βγήκε μόνο στα ισπανικά (Becker, 2006).

Στο Φόρουμ εκείνης της χρονιάς έπνεε ένας διαφορετικός πολιτικός αέρας. «Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός μόνο αν είναι σοσιαλιστικός», ήταν το κυρίαρχο σλόγκαν, ενώ πλήθος άλλα συνθήματα στόχευαν τον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ. Τα θέματα που κυριάρχησαν στις διάφορες δραστηριότητες ήταν η μπολιβαριανή επανάσταση, ο ιμπεριαλισμός, η περιφερειακή ενοποίηση και η ALBA⁶⁷, η σχέση ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και τα πολιτικά κόμματα, καθώς και η κατάληψη της κρατικής εξουσίας από την αριστερά. Σε γενικές γραμμές, έμοιαζε περισσότερο με ορθόδοξο αντικαπιταλιστικό αντιιμπεριαλιστικό συμβάν παρά με αντιπαγκοσμιοποιητικό. Ήταν λες και η «παλιά πολιτική» αναγεννήθηκε, ζητώντας τα ρέστα για την παραγκώνιση των τελευταίων χρόνων!

Η κατασκήνωση νέων πραγματοποιήθηκε σε ένα πάρκο έξω από την πόλη του Καράκας με τη συμμετοχή 1.200 ατόμων. Αυτή τη φορά όμως, δεν είχε τα οριζόντια χαρακτηριστικά των προηγούμενων κατασκηνώσεων· αντίθετα, ήταν ιεραρχικά οργανωμένη και κομματικά ελεγχόμενη, ενώ οι άλλοτε αμέτρητες

⁶⁷ Η Μπολιβαριανή Εναλλακτική για την Αμερική (ALBA) είναι η συμμαχία για κοινωνική, πολιτική και οικονομική ενοποίηση των χωρών της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής που είχαν συνάψει οι πρόεδροι της Κούβας και της Βενεζουέλας το 2004, ως εναλλακτική στην ALCA, τη ζώνη ελεύθερου εμπορίου που προωθούν οι ΗΠΑ. Βασίζεται στις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και της οικονομικής αλληλεγγύης και σήμερα αριθμεί οκτώ μέλη: την Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, τη Βολιβία, την Κούβα, τη Δομινικανή Δημοκρατία, το Εκουαδόρ, τη Νικαράγουα, τον Άγιο Βικέντιο και Γρεναδίνες, και τη Βενεζουέλα.

συζητήσεις και οι προβληματισμοί για την αυτοοργάνωση και την άμεση δημοκρατία απουσίαζαν παντελώς (Wood, 2010). Είναι προφανές ότι η αλλαγή αυτή σχετίζεται με τον χαρακτήρα των πολιτικών δυνάμεων που ενεπλάκησαν στην οργάνωση της κατασκήνωσης, όπως επίσης οφείλεται και στο γενικότερο πολιτικό περιβάλλον στη Βενεζουέλα, που χαρακτηρίζεται από σχετικό συγκεντρωτισμό, μεγάλη βαρύτητα των πολιτικών κομμάτων, υπερβολική εξάρτηση από το πρόσωπο του Τσάβες, ανεπάρκεια στην αυτόνομη οργάνωση των κοινωνικών κινημάτων και των περιθωριοποιημένων ομάδων του πληθυσμού, καθώς και ισχυρή πόλωση ανάμεσα στους υποστηρικτές και τους πολέμιους της κυβερνητικής πολιτικής. Η εμπλοκή του κόμματος του Τσάβες (MVR – Κίνημα για την Πέμπτη Δημοκρατία) στη διεξαγωγή των εργασιών της κατασκήνωσης ήταν έντονη, ωστόσο δεν αποτελεί από μόνη της επαρκή εξήγηση για την αντιστροφή του πολιτικού χαρακτήρα της ΔΚΝ, αφού την ίδια εμπλοκή είχαν –με διαφορετικά, όπως έχουμε δει, αποτελέσματα– τόσο το Εργατικό Κόμμα στη Βραζιλία όσο και τα δύο κομμουνιστικά κόμματα στην Ινδία, στις αντίστοιχες κατασκηνώσεις των χωρών αυτών. Τα τρία αυτά κόμματα μπορεί να είχαν λιγότερο ριζοσπαστικό χαρακτήρα σε σχέση με το MVR, είχαν όμως οργανική σχέση με τα κοινωνικά κινήματα και μια μακρά παράδοση οριζόντιας δικτύωσης, κάτι που δεν ίσχυε για το MVR, το οποίο δεν ένιωθε άνετα με τα οριζόντια μοντέλα οργάνωσης. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τις δηλώσεις του επικεφαλής της οργανωτικής επιτροπής της κατασκήνωσης, ο οποίος, κληθείς να απαντήσει στην κριτική για τον ιεραρχικό τρόπο λειτουργίας της, δήλωσε: «Έχουν απόλυτο δίκιο όσοι κάνουν την κριτική αυτή. Έχουμε συνειδητοποιήσει [...] ότι ο τρόπος που λειτουργούμε στη Βενεζουέλα είναι τελείως κάθετος. Το Φόρουμ έδειξε ότι είναι πολύ δύσκολο για εμάς να δουλέψουμε με οριζόντιες μορφές οργάνωσης. Όμως, η ιστορική συγκυρία στη χώρα [εκλογές τον Δεκέμβρη του 2006] δεν αφήνει τέτοια περιθώρια» (Baribeau, 2006).

Τέλος, ένα εναλλακτικό Φόρουμ πραγματοποιήθηκε από αναρχικές ομάδες, επικριτικές προς την κυβέρνηση Τσάβες, με τη συμμετοχή πολύ μικρού αριθμού ατόμων.

2.7.4. Καράτσι: ένα Φόρουμ υπό αντίξοες συνθήκες

Το τρίτο σκέλος του πολυκεντρικού Φόρουμ πραγματοποιήθηκε στο Καράτσι του Πακιστάν στις 24-29 Μαρτίου. Αρχικά ήταν προγραμματισμένο να διεξαχθεί τις ίδιες περίπου ημέρες του Ιανουαρίου με τα άλλα δύο, αναβλήθηκε όμως λόγω του σεισμού που έπληξε το βόρειο Πακιστάν τον Οκτώβριο του 2005 –ο οποίος στοίχισε τη ζωή σε περίπου 75.000 άτομα και άφησε χωρίς στέγη άλλα 3,3 εκατομμύρια–, καθώς η πλειοψηφία των ΜΚΟ και άλλων οργανώσεων της χώρας ήταν απασχολημένη για μήνες παρέχοντας ανθρωπιστική βοήθεια στους σεισμόπληκτους (Hammond, 2007).

Το Πακιστάν είναι η δεύτερη μεγαλύτερη σε πληθυσμό μουσουλμανική χώρα του κόσμου και η μόνη που κατέχει πυρηνικά όπλα. Το 6ο ΠΚΦ βρήκε τη χώρα να διανύει τον έβδομο χρόνο μιας στρατιωτικής δικτατορίας με επικεφαλής τον στρατηγό Περβέζ Μουσάραφ, ο οποίος, μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους συμμάχους του προέδρου Μπους στο πόλεμο του Αφγανιστάν και «ενάντια στην τρομοκρατία» γενικότερα. Γεννημένο το 1947 από τον διαμελισμό της Ινδίας με αποκλειστικό κριτήριο τη θρησκεία, το Πακιστάν οφείλει την επικράτηση του μουσουλμανικού πληθυσμού στην επικράτειά του (95%) στην επακόλουθη μαζική είσοδο μουσουλμάνων και την έξοδο ινδουιστών και σιχ από και προς την Ινδία. Η θρησκευτική ομοιογένεια, όμως, κάθε άλλο παρά παράγοντας σταθερότητας αποδείχθηκε για τη χώρα, η οποία μαστίζεται από θρησκευτικές διαμάχες μεταξύ σουνιτών και σιιτών (20% του πληθυσμού), εθνικές διενέξεις ανάμεσα στις πολυάριθμες εθνότητες της χώρας, καθώς και ξεσπάσματα βίας και ισλαμικού φονταμενταλισμού, που εκδηλώνονται, μεταξύ άλλων, με ένα ισχυρό φιλο-Ταλιμπάν ισλαμικό κίνημα στις βορειοδυτικές επαρχίες που συνορεύουν με το Αφγανιστάν, και με βομβιστικές επιθέσεις σε όλη τη χώρα. Η κατάσταση αυτή εντείνεται λόγω της μόνιμης τριβής με την επίσης πυρηνική Ινδία, με αιχμή του δόρατος την περιοχή του Κασμίρ που διεκδικούν οι δύο χώρες, καθώς επίσης από τις τεράστιες κοινωνικές ανισότητες και τις συνθήκες απόλυτης φτώχειας στις οποίες διαβεί μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Τέλος, η γεωπολιτική σημασία της χώρας ως οδού ροής πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία προς τον Ινδικό Ωκεανό, εκτός από τη γενναιόδωρη οικονομική και στρατιωτική στήριξη που εξασφαλίζεται από τις ΗΠΑ, την καθιστά μέρος μιας εξαιρετικά επικίνδυνης ζώνης με εύθραυστες ισορροπίες (Σκιάνης, 2008, σελ. 76).

Όλα αυτά συνιστούν, ομολογουμένως, ένα δυσμενές πολιτικό περιβάλλον για τις προοδευτικές δυνάμεις της χώρας, εγκλωβισμένες ανάμεσα στη Σκύλλα των στρατοκρατών και τη Χάρυβδη των φονταμενταλιστών. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα κοινωνικά κινήματα στο Πακιστάν είναι κατακερματισμένα και αδύναμα, ενώ οι πακιστανικές ΜΚΟ δεν κατάφεραν ποτέ να κινητοποιήσουν μεγάλο αριθμό ατόμων για κάποιο σκοπό (Mustafa, 2006). Τα συνδικάτα, οι φοιτητικές οργανώσεις και οι ομάδες ανθρώπινων δικαιωμάτων αποδυναμώθηκαν έπειτα από χρόνια κατασταλτικών πρακτικών από το στρατιωτικό καθεστώς. Τα κομμουνιστικά και σοσιαλιστικά κόμματα, από την άλλη, παρά την ανάπτυξη μαζικού μαχητικού εργατικού κινήματος τις δεκαετίες του 1950 και 1960, σχεδόν εξαφανίστηκαν μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης.

Υπό αυτές τις αντίξοες συνθήκες, λοιπόν, το Καράτσι κατάφερε να ανοίξει έναν δημοκρατικό και κοσμικό χώρο, όπου 30.000 άτομα (IBASE 2007, σελ. 13) συμμετείχαν στις εργασίες του 6ου κατά σειρά ΠΚΦ· ανάμεσά τους ξεχώρισαν ομάδες ψαράδων και αγροτών, πολυάριθμες γυναικείες οργανώσεις, κινήματα ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις, όπως και αυτονομιστικές οργανώσεις του Σιντ, του Κασμίρ και του Μπαλουχιστάν. Η εναρκτήρια διαδήλωση είχε έντονο το στίγμα της αντίθεσης στο στρατιωτικό καθεστώς, ενώ οι εργασίες, που πραγματοποιήθηκαν σε ένα σύμπλεγμα αθλητικών εγκαταστάσεων, επικεντρώθηκαν στα προβλήματα της χώρας, όπως είχε γίνει και στο Μουμπάι και στο Μπαμάκο.

Στην πραγματικότητα ήταν ένα πακιστανικό Φόρουμ με ισχυρή τοπική δυναμική αλλά ισχνή διεθνή συμμετοχή, ειδικά από τις χώρες της Δύσης. Παρευρέθηκαν μεν άτομα από 58 χώρες⁶⁸, αλλά σε πολύ μικρούς αριθμούς, με εξαίρεση την αντιπροσωπεία της Ινδίας που ξεπέρασε τα 5.000 άτομα (Ingmar, 2006), γεγονός με ιδιαίτερη σημασία δεδομένης της παραδοσιακής αντιπαλότητας ανάμεσα στις δύο χώρες. Οι μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ, παρούσες σε όλα τα προηγούμενα ΠΚΦ και πρόθυμες να αναδείξουν τη δραστηριότητά τους στον Τρίτο Κόσμο, αμέλησαν τούτη τη φορά να στείλουν εκπροσώπους στο Καράτσι. Μια έρευνα του IPS, μέλους του Δ.Σ. του ΠΚΦ και ενός από τα μεγαλύτερα παγκόσμια δίκτυα εναλλακτικής ενημέρωσης, έδειξε ότι τέσσερις

⁶⁸ Δεν υπάρχουν αναλυτικά στοιχεία, καθώς το IBASE δεν συμπεριέλαβε το ΠΚΦ στο Καράτσι στην έρευνα που πραγματοποίησε για το 2006, λόγω πρακτικών προβλημάτων που σχετιζόνταν με την αναβολή της αρχικής ημερομηνίας διεξαγωγής του (IBASE, 2007, σελ. 5).

από τις μεγαλύτερες ΜΚΟ στον κόσμο έλαμψαν διά της απουσίας τους, ενώ η δημοσιοποίηση του συμβάντος ήταν ελλιπής, με αποτέλεσμα πολλοί ακτιβιστές και μέλη οργανώσεων από το εξωτερικό να μη γνωρίζουν καν τη διεξαγωγή του (Netto, 2006). Αλλά το Φόρουμ στο Καράτσι παραμελήθηκε και από τα διεθνή σώματα του ΠΚΦ, ειδικότερα από το Δ.Σ., ελάχιστα μέλη του οποίου παρευρέθηκαν διότι εκείνες τις ημέρες το όργανο συνεδρίαζε... στο Ναϊρόμπι της Κένυας! Οι οργανωτές του Φόρουμ στο Πακιστάν διαμαρτυρήθηκαν για την έλλειψη διεθνούς στήριξης, συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής, σε μια συνάντηση που είχαν με κάποια μέλη του Δ.Σ. στο Καράτσι (Rousset, 2006).

Παρόλη την επιτυχία του ΠΚΦ στο Πακιστάν και το Μάλι, δεδομένων των συνθηκών και στις δύο χώρες, και παρά την προηγούμενη εμπειρία της Ινδίας, που διεύρυνε τους ορίζοντες όχι μόνο του ΠΚΦ αλλά και ολόκληρου του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, η περίπτωση του Πακιστάν έδειξε καθαρά ότι η οργανωτική ιεραρχία του ΠΚΦ ήταν ακόμη σταθερά προσκολλημένη στη στενή σχέση που είχε με την Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική, ανακόπτοντας με αυτό τον τρόπο την οποιαδήποτε δυναμική θα μπορούσε να αναδυθεί από άλλα μέρη του πλανήτη. Συμπερασματικά, μπορεί το ΠΚΦ στο Καράτσι να μην έλαβε την προσοχή που του άξιζε, για την πλειονότητα των συμμετεχόντων ωστόσο ήταν μια ανεκτίμητη εμπειρία επαφής με κινήματα και οργανώσεις από άλλες χώρες, αλλά κυρίως από το ίδιο το Πακιστάν, εμπειρία δίχως προηγούμενο στην ιστορία της χώρας (Tariq, 2006).

2.7.5. Δ.Σ.: η απόφαση της Πάρμα

Τον Μάρτιο του 2006 το Δ.Σ. συναντήθηκε στο Ναϊρόμπι για να συζητήσει κυρίως την προετοιμασία του επόμενου Φόρουμ στην Κένυα, ενώ τον Οκτώβριο συνεδρίασε στην Πάρμα, όπου και αποφάσισε τη διεξαγωγή του ΠΚΦ κάθε δεύτερο χρόνο, αρχής γενομένης από το 2008, οπότε και θα οργανωνόταν εναλλακτικά μια παγκόσμια μέρα δράσης.

Το αίτημα για διεξαγωγή των ΠΚΦ κάθε δύο ή τρία χρόνια είχε τεθεί από πολύ νωρίς, από κινήματα και οργανώσεις για τα οποία το κόστος οργάνωσης και συμμετοχής, σε χρήμα, χρόνο, αλλά και ανθρώπινο δυναμικό, ήταν τόσο μεγάλο, ώστε να απειλεί την οργανωτική τους επάρκεια και την κατάλληλη προετοιμασία τοπικών εκστρατειών και αγώνων (Rousset, 2009). Το σκεπτικό ήταν ότι όσο κι αν η διαδικασία των ΠΚΦ αποτελούσε μια μορφή αντίστασης

στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, δεν μπορούσε να υποκαταστήσει τις καθημερινές μάχες που λάμβαναν χώρα σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Λογικό επιχείρημα, ειδικά όταν αρθρώνεται από τη Via Campesina, το κίνημα των ταπεινών της γης, το μεγαλύτερο παγκόσμιο αγροτικό κίνημα, που συγκεντρώνει στους κόλπους του εκατομμύρια μικροκαλλιεργητές, ακτήμονες, αυτόχθονες, μετανάστες και εργάτες γης από όλο τον κόσμο. Προσέκρουε, ωστόσο, στην άρνηση του σκληρού πυρήνα του ΠΚΦ, καθώς και κάποιων οργανώσεων για τις οποίες ο φρενήρης ρυθμός των ετήσιων διοργανώσεων ήταν επιθυμητός, είτε επειδή έβλεπαν στο ΠΚΦ τον κυριότερο χώρο πολιτικής τους δραστηριότητας είτε επειδή είχαν στη διάθεσή τους προϋπολογισμούς και προσωπικό πλήρους απασχόλησης, γεγονός που τους επέτρεπε να συμμετάσχουν χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Η αντίσταση ήταν τόσο σθεναρή – με την προβολή, μάλιστα, του επιχειρήματος ότι κάτι τέτοιο θα αποτελούσε προδοσία στα χιλιάδες άτομα που υποστήριζαν το εγχείρημα του ΠΚΦ (Grajew, 2006)–, που χρειάστηκε να γίνει έκκληση στις οργανώσεις που εμπλέκονταν στο Φόρουμ να πάρουν θέση, και η απόφαση πάρθηκε τελικά μόνο όταν σχεδόν όλες απάντησαν ότι δεν επιθυμούσαν την ετήσια διοργάνωση.

2.8. 2007

2.8.1. Στη γη των κολασμένων

Όταν αποφασίστηκε ότι η Αφρική θα αποτελούσε τον επόμενο –και τον μοναδικό αυτή τη φορά– σταθμό του ΠΚΦ, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που εξέφρασαν επιφυλάξεις, όπως είχε γίνει εξάλλου και στην περίπτωση της Ινδίας, για το κατά πόσο μια χώρα της μαστιζόμενης από τη φτώχεια, τη διαφθορά, τις συγκρούσεις και τις αρρώστιες ηπείρου είχε τις δυνατότητες να αναλάβει μια διοργάνωση τέτοιου βεληνεκούς.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Αφρική είναι η ήπειρος που δοκιμάστηκε με τον πιο σκληρό τρόπο από τα πειράματα του νεοφιλελευθερισμού. Η κρίση χρέους που την έπληξε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 αποτέλεσε μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τον εγχώριο και παγκόσμιο καπιταλισμό να προωθήσει μέτρα για αναδιοργάνωση των εργασιακών σχέσεων, με στόχο τη μείωση του εργατικού κόστους, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και το πλήρες άνοιγμα της ηπείρου στις καπιταλιστικές οικονομικές σχέσεις. Τα

προγράμματα των επόμενων χρόνων –από τα περιβόητα SAP's (προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής) του ΔΝΤ των δεκαετιών του 1980 και 1990 μέχρι τα προσανατολισμένα στην «ανάπτυξη» προγράμματα της Παγκόσμιας Τράπεζας στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές του 21ου αιώνα– τετραπλασίασαν το χρέος των αφρικανικών χωρών (παρά τα 240 δισ. δολάρια που καταβλήθηκαν για την εξυπηρέτησή του), αφάνισαν την εγχώρια βιομηχανία, μείωσαν τις εξαγωγές (Ντεμπέλε, 2008) και, γενικότερα, συνέβαλαν στην περαιτέρω επιδείνωση των συνθηκών ζωής του αφρικανικού πληθυσμού, με το προσδόκιμο ζωής να μειώνεται εκείνα τα χρόνια σε 31 χώρες.

Οι πρώτες μαζικές αντιστάσεις εκδηλώθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1980, όταν εργάτες και φτωχοί των πόλεων κινητοποιήθηκαν ενάντια στα διαρθρωτικά προγράμματα του ΔΝΤ και την κατάργηση των επιδοτήσεων για είδη πρώτης ανάγκης. Η κυβέρνηση της Ζάμπια ήταν η πρώτη που αναγκάστηκε να ανακοινώσει στο ΔΝΤ την αδυναμία της να συμμορφωθεί στις απαιτήσεις του για διπλασιασμό της τιμής του καλαμποκιού, υπό την πίεση των μαζικών κινητοποιήσεων φοιτητών, νέων και ανέργων, οι οποίοι βγήκαν στους δρόμους, εισέβαλαν στις αποθήκες καλαμποκιού και έβαλαν φωτιά στο προεδρικό μέγαρο (Federici, 2001, σελ. 10).

Ακολούθησαν κινητοποιήσεις σε ολόκληρη την ήπειρο, που σε πολλές περιπτώσεις εξελίχθηκαν σε εξεγέρσεις και αντιμετωπίστηκαν με πρωτοφανή κρατική βία, στοιχίζοντας τη ζωή σε χιλιάδες ανθρώπους⁶⁹. Η εκρηκτική αυτή κατάσταση οδήγησε στην πτώση πολλών αφρικανικών κυβερνήσεων στις αρχές της δεκαετίας του 1990, δεν κατάφερε ωστόσο να ανακόψει τη νεοφιλελεύθερη επέλαση, αφού τα κόμματα που αντικατέστησαν τις κυρίαρχες ελίτ συνέχισαν να εφαρμόζουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, παρόμοιες πολιτικές.

Η ανάδυση του κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση στα τέλη της δεκαετίας του 1990, αλλά και γενικότερα το αυξανόμενο

⁶⁹ Αξίζει να σημειωθούν μερικά μόνο παραδείγματα: στο τότε Ζαΐρ (σημερινό Κονγκό), τον Δεκέμβριο του 1988, κυβερνητικές στρατιωτικές δυνάμεις άνοιξαν πυρ εναντίον γυναικών που διαμαρτύρονταν για τα διαρθρωτικά προγράμματα του ΔΝΤ. Στη Νιγηρία, σε μια ειρηνική διαδήλωση που έγινε στις 26 Μαΐου 1989, μια εβδομάδα πριν από την πολυαναμενόμενη άφιξη αξιωματούχων του ΔΝΤ και της ΠΤ στη χώρα, αστυνομικές δυνάμεις εισέβαλαν στην πανεπιστημιούπολη πυροβολώντας φοιτητές και αμέριμνους επισκέπτες, κυνηγώντας τους στις φοιτητικές εστίες και στα γύρω χωριά όπου βρήκαν καταφύγιο, σκοτώνοντας τελικά 40 και τραυματίζοντας ακόμα περισσότερους. Στη νότια Νιγηρία, οι δυνάμεις καταστολής σκότωσαν 400 άτομα κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων του Ιουνίου 1989, όταν ένα πλήθος διαδηλωτών έκαψε κυβερνητικά κτήρια, εισέβαλε στις φυλακές ελευθερώνοντας εκατοντάδες φυλακισμένους και απαλλοτρίωσε τα τρόφιμα από τα κελάρια των φυλακών, τα οποία διένειμε στη συνέχεια στα νοσοκομεία (Federici, 2001, σελ. 11).

παγκοσμιοποιημένο κινηματικό περιβάλλον εκείνης της περιόδου, επηρέασαν τα πολυάριθμα αλλά κατακερματισμένα κινήματα της Αφρικής, τα μέλη των οποίων, αφενός ένιωθαν ιδεολογικά μετέωροι και απογοητευμένοι από τα αποτελέσματα των αγώνων τους σε εθνικό επίπεδο, αφετέρου έβλεπαν την αναγκαιότητα σύνδεσης της πληθώρας αντιστάσεων για καθημερινά και τοπικά προβλήματα (στέγη, γη, AIDS, εκπαίδευση, υγεία, πρόσβαση σε νερό και ηλεκτρικό ρεύμα κ.λπ.) με τις εξελίξεις στην παγκόσμια πολιτική οικονομία και δικτύωσης των αγώνων τους σε ηπειρωτικό επίπεδο. Έτσι, ο νέος αιώνας βρήκε την Αφρική με ένα πλήθος ηπειρωτικών δικτύων, που δραστηριοποιούνταν σε θέματα όπως το χρέος, το εμπόριο, το περιβάλλον και το AIDS, καθώς και με διεθνείς συνεργασίες για μια σειρά ζητήματα. Ορισμένα από αυτά τα δίκτυα σημείωσαν σημαντικές επιτυχίες, με πιο γνωστή τη νικηφόρα κατάληξη της εκστρατείας ενάντια στην Big Pharma, όταν 39 μεγάλες φαρμακευτικές εταιρείες αναγκάστηκαν να αποσύρουν την αγωγή που είχαν καταθέσει, με βάση τον νόμο περί ευρεσιτεχνίας, κατά κάποιων αφρικανικών κυβερνήσεων οι οποίες αποφάσισαν να αγοράσουν αντιρετροϊκά φάρμακα για το AIDS από την Ταϊλάνδη, την Ινδία και τη Βραζιλία στο 5% της τιμής των αντίστοιχων που πωλούσαν οι εν λόγω φαρμακευτικές εταιρείες (Bond, 2003).

Δεν είναι τυχαίο ότι στην Αφρική έχουν πραγματοποιηθεί τα περισσότερα εθνικά Κοινωνικά Φόρουμ⁷⁰, και αρκετά περιφερειακά και θεματικά. Το Αφρικανικό Κοινωνικό Φόρουμ ήταν το πρώτο που πραγματοποιήθηκε σε ηπειρωτικό επίπεδο, τον Ιανουάριο του 2002, για να ακολουθήσει το Ευρωπαϊκό τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, με το Ασιατικό και το Αμερικανικό να λαμβάνουν χώρα το 2003 και 2004, αντίστοιχα. Από την ίδρυσή του, το ΑΚΦ πρόσβευε ένα είδος σύγχρονου παναφρικανισμού, με στόχο να ενδυναμώσει τα κινήματα και τις αντιστάσεις σε ολόκληρη την ήπειρο, να τα φέρει σε επαφή μεταξύ τους και να τα οδηγήσει στο προσκήνιο της παγκόσμιας κινηματικής σκηνής. Στον πυρήνα του είχε μια ριζοσπαστική εκδοχή του οράματος για αφρικανική ενότητα – βασισμένη στις αξίες της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας των φύλων και της κοινωνικής δικαιοσύνης–, με τη φιλοδοξία να λειτουργήσει ως μια εναλλακτική πρόταση απέναντι στο νεοφιλελεύθερο κοινωνικοοικονομικό αναπτυξιακό πρόγραμμα NEPAD (Νέα Συνεργασία για την Ανάπτυξη της Αφρικής), το οποίο εκπονήθηκε

⁷⁰ Σύμφωνα με την Οργανωτική Επιτροπή για το 7ο ΠΚΦ, από το 2002 μέχρι το 2007 πραγματοποιήθηκαν περισσότερα από 30 εθνικά Κοινωνικά Φόρουμ και 4 ηπειρωτικά (Organizing Committee of WSF 2007, 2007, σελ. 8).

το 2001 από τους προέδρους της Νότιας Αφρικής, της Νιγηρίας και της Αλγερίας και παρουσιαζόταν ως το νέο στρατηγικό όραμα και οικονομικό μοντέλο για την ανανέωση της ηπείρου, αλλά στην πραγματικότητα λειτουργούσε ως όχημα για να ανοίξει η ήπειρος στο νοτιοαφρικανικό κεφάλαιο (African Social Forum, 2003, σελ. 312).

Όπως και κάθε άλλο Κοινωνικό Φόρουμ, ίσως και κάθε πολιτικό εγχείρημα, έτσι και το ΑΚΦ, από τα πρώτα κιόλας βήματά του, αντιμετώπισε τον διαχωρισμό στο εσωτερικό του ανάμεσα σε ριζοσπάστες και ρεφορμιστές. Μόνο που στα κοινωνικά, πολιτικά και ιστορικά συμφραζόμενα της Αφρικής η διαχωριστική γραμμή ήταν μία και έφερε το όνομα «Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις». Ο ρόλος των ΜΚΟ στις χώρες του Νότου και η σχέση τους με τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν ένα φαινόμενο με πολλές όψεις⁷¹, γι' αυτό και η σχετική βιβλιογραφία είναι τεράστια. Σχηματικά, και με τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης, ο ρόλος αυτός μπορεί να γίνει κατανοητός στην Αφρική σε δύο επίπεδα: από τη μία, διάφορες ΜΚΟ του Βορρά βρέθηκαν στο πλευρό των κινημάτων κατά την τελευταία φάση του δικτυακού αφρικανικού ακτιβισμού, λειτούργησαν συμπληρωματικά με αυτά και αγωνίστηκαν να αναπτύξουν εναλλακτικές πολιτικές απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό. Η υψηλή οικονομική και οργανωτική τους επάρκεια, μάλιστα, διευκόλυνε την επιτυχία κάποιων εκστρατειών, όπως έγινε στην περίπτωση του αγώνα ενάντια στις πατέντες για τα φάρμακα, στον οποίο οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο. Από την άλλη, η ανάδυση των ΜΚΟ στην ήπειρο, ιδιαίτερα των αναπτυξιακών, υπήρξε στενά συνυφασμένη με τα σχέδια των διεθνών οικονομικών οργανισμών για συρρίκνωση των αφρικανικών κρατών. Σε αυτή την κατεύθυνση, πολλές ΜΚΟ στην Αφρική μετατράπηκαν σε βολικά εργαλεία για τη μεταφορά λειτουργιών κοινωνικής μέριμνας από τον κρατικό τομέα σε αυτές, για τη μετατροπή δηλαδή κεκτημένων δικαιωμάτων σε υπηρεσίες που παρέχονται από ιδιώτες. Ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι ΜΚΟ είχαν εμπλακεί στα περισσότερα από τα μισά προγράμματα της Παγκόσμιας Τράπεζας και στα τέσσερα πέμπτα των προγραμμάτων που αφορούσαν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, διατροφή και πληθυσμιακό έλεγχο. Αν προσθέσουμε και τη συνολικότερη εικόνα των εργαζομένων στις ΜΚΟ στην Αφρική –παχυλοί μισθοί, πολυτελή γραφεία, επαγγελματικά ταξίδια, δρακόντεια μέτρα ασφάλειας– και

⁷¹ Μια απόπειρα για βαθύτερη κατανόηση αυτής της σχέσης, στο Ιακωβίδου (2006). Ειδικότερα για τον ρόλο των ΜΚΟ στην Αφρική, βλ. Shivji, 2004.

την αντιπαραβάλουμε με αυτή των πολυάριθμων κινημάτων βάσης που δραστηριοποιούνται κυρίως στις παραγκουπόλεις, εύκολα αντιλαμβανόμαστε γιατί η μεταξύ τους σχέση δεν ήταν πάντα αρμονική.

Στο πλαίσιο του ΑΚΦ, η κριτική των κινημάτων βάσης, των μαχητικών συνδικάτων και των κινημάτων των φτωχών εστιάστηκε αφενός στην ηγεμονία των ΜΚΟ, λόγω και της χρηματοδότησης που του παρείχαν, αφετέρου στο γεγονός ότι ο σχεδιασμός του προγράμματος είχε γίνει στις αίθουσες συνεδριάσεων των κορηγών και όχι στους χώρους των καθημερινών αγώνων. Οι προβληματισμοί για την αναπαραγωγή αυτής της κατάστασης στο ΠΚΦ στο Ναϊρόμπι και η ενδεχόμενη υποεκπροσώπηση των κοινωνικών κινημάτων σε σχέση με τις ΜΚΟ εκφράστηκαν από πολύ νωρίς στους κόλπους του ΑΚΦ, καθώς το Ναϊρόμπι αντιπροσώπευε σε μεγάλο βαθμό τον πιο προηγμένο χώρο άνθησης των ΜΚΟ στην Αφρική. Η UNEP, το περιβαλλοντολογικό πρόγραμμα του ΟΗΕ, εγκατέστησε τα πρώτα κεντρικά γραφεία της στο Ναϊρόμπι, αναδεικνύοντας την πόλη σε παγκόσμιο κέντρο μιας ευρύτερης περιβαλλοντολογικής και κοινωνικής πολιτικής στον Τρίτο Κόσμο, απόλυτα ελεγχόμενης από τον κλάδο των αναπτυξιακών ΜΚΟ, η οποία ανθούσε σε μια περίοδο που οι υποσαχάριες περιοχές της Αφρικής αντιμετώπιζαν σοβαρότατα οικολογικά και κοινωνικά προβλήματα.

Η Κένυα, από την άλλη, παρόλο που είχε θεωρηθεί πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης και πολιτικής σταθερότητας⁷², στην πραγματικότητα κάθε άλλο παρά διασώθηκε από τη νεοφιλελεύθερη επίθεση της δεκαετίας του 1980. Ο πρόεδρος της χώρας, Κιμπάκι, σύμμαχος των ΗΠΑ και το καλό παιδί του ΔΝΤ και της ΠΤ στην Αφρική, ο οποίος μετά την πολύχρονη αυταρχική διακυβέρνηση του Ντάνιελ Άραπ Μόι είχε υποσχεθεί οικονομική ανάπτυξη, δημοκρατία και διαφάνεια, διέψευσε οικτρά τις ελπίδες των Κενυατών. Τα αποτελέσματα της πολιτικής του άφησαν αναλλοίωτους τους αμείλικτους οικονομικούς δείκτες: το 60% του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, το 73% είναι κάτω των 30 ετών, προσδόκιμο ζωής είναι τα 57 χρόνια, ενώ η διαφθορά διαπερνά όλες τις βαθμίδες της πολιτικής ζωής. Συν τοις άλλοις, το Ναϊρόμπι φιλοξενεί τη δεύτερη μεγαλύτερη παραγκούπολη της

⁷² Η σταθερότητα αυτή κλονίστηκε σοβαρά πριν κλείσει ένας χρόνος από τη διεξαγωγή του ΠΚΦ, όταν με την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων των εκλογών της 27ης Δεκεμβρίου του 2007, τα οποία αμφισβητήθηκαν από την αντιπολίτευση, ξέσπασαν εξαιρετικά βίαιες συγκρούσεις, με αποτέλεσμα τον θάνατο 1.700 ανθρώπων και τον εκτοπισμό από τις εστίες τους άλλων 300.000.

Αφρικής και την τρίτη στον κόσμο, την Κιμπέρα, η οποία απλώνεται σε μόλις 2,5 τετραγωνικά χιλιόμετρα, με πληθυσμό του οποίου το ακριβές μέγεθος παραμένει μέχρι σήμερα άγνωστο, αλλά εκτιμάται ότι ξεπερνά το ένα εκατομμύριο κατοίκους. Συνολικά, στην πρωτεύουσα της Κένυας υπάρχουν πάνω από 200 παραγκουπόλεις, όπου, σε μια έκταση που εκπροσωπεί μόλις το 5% της συνολικής έκτασης της πόλης, στοιβάζονται τα 2,5 από τα 4 εκατομμύρια των κατοίκων του Ναϊρόμπι, χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα, πόσιμο νερό ή αποχέτευση!

2.8.2. 7ο ΠΚΦ: τα μαύρα τύμπανα άρχισαν επιτέλους να ηχούν⁷³

Στις 20-25 Ιανουαρίου, στο πρώτο ΠΚΦ που πραγματοποιήθηκε εξ ολοκλήρου στην Αφρική, στο Ναϊρόμπι της Κένυας, συμμετείχαν 74.309 άτομα (IBASE, 2008, σελ. 4), από τα οποία τα 28.309, για λόγους και με τρόπο που θα περιγραφούν στη συνέχεια, χωρίς να υποστούν τη μέχρι τότε δεδομένη διαδικασία της επίσημης εγγραφής και πληρωμής του απαιτούμενου αντιτίμου (Organizing Committee of WSF 2007, 2007, σελ. 35). Όπως κάθε φορά, η πλειονότητα των συμμετεχόντων προήλθε από τη χώρα διεξαγωγής της διοργάνωσης, όμως τώρα το ποσοστό των Κενυατών (47,6%) ήταν αρκετά μικρότερο από το αντίστοιχο προηγούμενων χρόνων, ενώ, αντίθετα, η συμμετοχή τόσο από την υπόλοιπη ήπειρο (21,6%) όσο και από άλλες χώρες (30,8%) ήταν αυξημένη (IBASE, 2008, σελ. 4).

Το Φόρουμ ξεκίνησε με μια μεγάλη διαδήλωση που διέγραψε μια παράδοση διαδρομή, περνώντας μέσα από το αχανές όσο και δαιδαλώδες σύμπλεγμα λάσπης και λαμαρίνας της Κιμπέρα, έπειτα από το κέντρο της πόλης, όπου τα ακριβά καταστήματα, τα πανύψηλα γυάλινα κτήρια και τα

⁷³ Η ενότητα αυτή δεν στηρίζεται εξ ολοκλήρου σε δευτερογενή βιβλιογραφία, όπως γινόταν μέχρι τώρα στα τμήματα του παρόντος κεφαλαίου στα οποία περιγράφεται το πενταήμερο των εργασιών κάθε ΠΚΦ. Τα στοιχεία και οι περιγραφές, εκεί όπου δεν υπάρχουν αντίστοιχες βιβλιογραφικές παραπομπές, προέκυψαν από την προσωπική μου συμμετοχή στο 7ο ΠΚΦ, η οποία, εκτός από την παρουσία σε σεμινάρια και άλλες δραστηριότητες, περιλάμβανε επαφές με Αφρικανούς ακτιβιστές και τη διενέργεια ορισμένων συνεντεύξεων. Στο Ναϊρόμπι συμμετείχα ως μέλος της ομάδας Resistencias, μιας ομάδας αντιπληροφόρησης για τα κινήματα και τις αντιστάσεις στον κόσμο η οποία εξέδιδε και ομώνυμο περιοδικό, το πέμπτο τεύχος του οποίου περιλαμβάνει το αφιέρωμα που προέκυψε από αυτή τη συμμετοχή. Δανείστηκα τον τίτλο της ενότητας από άρθρο μου στο εν λόγω περιοδικό, το οποίο γράφτηκε λίγο πριν από το ταξίδι στο Ναϊρόμπι, όπου είχα κάνει μια απόπειρα χαρτογράφησης των κοινωνικών κινήματων στην Αφρική, εν όψει του επικείμενου τότε ΠΚΦ (Ιακωβίδου, 2007).

περιποιημένα πράσινα πάρκα έδιναν την εντύπωση μιας σύγχρονης δυτικής μεγαλούπολης, για να καταλήξει στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Κασαράνι, όπου θα πραγματοποιούνταν οι εργασίες του 7ου ΠΚΦ στο στάδιο με την ονομασία «Μόι», στη μνήμη του δικτάτορα που είχε κυβερνήσει αυταρχικά τη χώρα για είκοσι χρόνια και είχε απαγορεύσει, μεταξύ άλλων, τη διδασκαλία του μαρξισμού στα πανεπιστήμια. Εξαρχής προσιωνιζόταν ότι αυτό θα ήταν το Φόρουμ των αντιφάσεων!

Σε κανένα από τα ΠΚΦ των προηγούμενων χρόνων η προσπάθεια για ανάδειξη ενός νέου εναλλακτικού οράματος δεν υπήρξε εύκολη υπόθεση και σε πολλά από αυτά είχαν γίνει παραχωρήσεις, συμβιβασμοί, πισωγυρίσματα. Όμως οι δύο πρώτες ημέρες στο Κασαράνι σε τίποτα δεν θύμιζαν, τουλάχιστον με μια πρώτη ματιά, μια συνάντηση δυνάμεων από όλο τον κόσμο που αντιτίθονταν στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Το κόκκινο χρώμα, με το οποίο αναμετριόταν καθένας καθώς εισερχόταν στον χώρο του Φόρουμ, δεν είχε σχέση με τις σημαίες της κάθε λογής αριστεράς, ως είθισται, αλλά με το λογότυπο της ιδιωτικής εταιρείας κινητής τηλεφωνίας, από τους βασικούς χρηματοδότες της διοργάνωσης, η οποία, εκτός από την ευγενική αυτή χορηγία, έδινε με την αγορά του εισιτηρίου συμμετοχής στο ΠΚΦ μια κάρτα SIM με δωρεάν χρόνο ομιλίας! Οι μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις που, από κοινού με αρκετές ΜΚΟ, χρηματοδότησαν το ΠΚΦ υπέγραφαν τα πανό, εμφανίζονταν στο πρόγραμμα και διατηρούσαν περίπτερα με τα προϊόντα τους. Επιπρόσθετα, ο κεντρικός χώρος εστίασης παραχωρήθηκε στα Windsor Cafe, μια αλυσίδα εστιατορίων με ιδιοκτήτη τον υπουργό Εσωτερικών της χώρας –διαβόητο για τον σκοτεινό του ρόλο κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας και για τη συμμετοχή του σε σκάνδαλα για διαφθορά–, που πωλούσε φαγητό σε τιμές εξωφρενικές ακόμα και για τους Ευρωπαίους. Το νερό πωλούνταν σε τιμές πολλαπλάσιες από αυτές στην πόλη, ενώ απαγορεύτηκε η είσοδος στους μικροπωλητές, οι οποίοι περιορίστηκαν σε έναν χώρο έξω από την περιφραξη των αθλητικών εγκαταστάσεων. Το εισιτήριο συμμετοχής στις εργασίες ήταν αρκετά ακριβό για τους ξένους. Όσο για τους Κενυάτες, απολύτως απαγορευτικό, αφού ισοδυναμούσε με το 50% ενός μέσου μηνιαίου μισθού! Και ενώ η παρουσία των φτωχών των παραγκουπόλεων είχε καταστεί με αυτό τον τρόπο αδύνατη, η φύλαξη του χώρου από τον στρατό και την αστυνομία κρίθηκε απαραίτητη για την προστασία των συμμετεχόντων από τις κλοπές και έγινε με σκανδαλώδη τρόπο: αστυνομικοί περιπολούσαν με τα γκλομπ ανά χείρας έξω από τις

αίθουσες των σεμιναρίων, ενώ υπήρχε ειδικός χώρος για τους συλληφθέντες – η φυλακή του Φόρουμ!

Η παρουσία των μη κυβερνητικών οργανώσεων ήταν, όπως αναμενόταν, πληθωρική και κυρίαρχη και, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, εκφράστηκε σε όλο το εύρος του φάσματός της: από τις MONGO (My Own NGO – Η δική μου ΜΚΟ), αυτές τις μικρές οργανώσεις που φύτεωναν σαν μανιτάρια διεκδικώντας προγράμματα χρηματοδότησης για έργα στις παραγκουπόλεις και, σύμφωνα με την εφημερίδα του δρόμου *Big Issue* ⁷⁴, μόλις λάμβαναν το χρήμα από τους δωρητές έσπευδαν να οργανώσουν σεμινάρια σε ξενοδοχεία πέντε αστέρων· τις οργανώσεις που σχετιζόνταν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο με τον ΟΗΕ, πολυάριθμες και με ισχυρή επιρροή στην Αφρική και ιδιαίτερα στο Ναϊρόμπι, στις οποίες παραχωρήθηκαν κεντρικότατοι και μεγάλοι χώροι για να διοργανώσουν περί τα εκατό σεμινάρια· τις μεγάλες γνωστές διεθνείς ΜΚΟ, εξίσου ισχυρές και με πολλά παραρτήματα στο Ναϊρόμπι, ο ρόλος των οποίων, ειδικά των αναπτυξιακών, αντιμετωπίζεται με δυσπιστία από μεγάλο μέρος των Αφρικανών, που τους έχουν αποδώσει τον τίτλο «Επόμενοι Κυβερνητικοί Αξιωματούχοι» από το ακρωνύμιο ΜΚΟ στα αγγλικά (NGO – Non Governmental Organizations – Next Government Officials)· τις διάφορες θρησκευτικές και εκκλησιαστικές ΜΚΟ, εντυπωσιακά πολλές και δραστήριες, με χαρακτηριστικά ωστόσο που δεν επιδέχονται εύκολη γενίκευση⁷⁵· μέχρι και μαχητικά κινήματα από ολόκληρη την ήπειρο που μεταμφιέζονταν σε ΜΚΟ, είτε για να διευκολύνουν τις δοσοληψίες τους με το κράτος είτε, σε περιπτώσεις

⁷⁴ Πρόκειται για εφημερίδα που πωλείται από άστεγους. Ιδρύθηκε το 1991 στο Λονδίνο, ως απάντηση στη ραγδαία αύξηση των αστέγων της πόλης, και σήμερα εκδίδεται σε δέκα χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Κένυας, καλύπτοντας διάφορα κοινωνικά ζητήματα, με έμφαση στη στέγαση.

⁷⁵ Μεγάλο μέρος των οργανώσεων αυτών δεν απέκλινε από τις επίσημες θέσεις της Καθολικής Εκκλησίας σε διάφορα κοινωνικά ζητήματα. Κάποιες, για παράδειγμα, απαίτησαν την απομάκρυνση ενός μπρούντζινου αγάλματος που αναπαριστούσε μια έγκυο γυναίκα σταυρωμένη, το οποίο είχε σκοπό να προβάλλει την καταπάτηση των δικαιωμάτων της γυναίκας στην αναπαραγωγή, με το αιτιολογικό ότι προσέβαλλε τον χριστιανισμό, ενώ άλλες προπαγάνδιζαν στα σεμινάρια που οργάνωσαν τις θέσεις τους ενάντια στις εκτρώσεις ή την ομοφυλοφιλία. Πολλές, ωστόσο, θύμιζαν περισσότερο Θεολογία της Απελευθέρωσης, αφού έθεταν ζητήματα όπως η χρησιμοποίηση της εκκλησιαστικής γης προς όφελος των φτωχών και προέτρεπαν τα μέλη τους, κυρίως ιερείς, να ζήσουν και να εργαστούν στις παραγκουπόλεις. Ο Ντέσμοντ Τούτου, μάλιστα, Νοτιοαφρικανός επίσκοπος και εμβληματική μορφή του αγώνα για τα δικαιώματα των μαύρων, δήλωσε σε ένα σεμινάριο ότι είναι επιτακτική ανάγκη για την Αφρική να αντιμετωπίσει δύο δεινά: την κυριαρχία των αντρών και την ομοφοβία. Πρέπει να σημειωθεί, άλλωστε, ότι τμήμα των αφρικανικών εκκλησιών έπαιξε σημαντικό ρόλο στους αγώνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ενάντια στο απαρχαίαντο σε ολόκληρη την Αφρική και ότι μερικές τιμούν αυτή την παράδοση μέχρι σήμερα.

δικτατορικών καθεστώτων, για να διασφαλίσουν απλά το δικαίωμά τους να υπάρχουν.

Η Αφρική δεν αποτελεί βέβαια μια κινηματική έρημο, όπως συχνά πιστεύουμε στον δυτικό κόσμο, και αυτό έγινε εμφανές με το πλήθος των οργανώσεων και των συλλογικοτήτων από όλα τα μήκη και τα πλάτη της ηπείρου που έδωσαν το «παρών» στο Ναϊρόμπι, αναδεικνύοντας μια σειρά από κρίσιμα ζητήματα, όπως η στέγη, οι εξώσεις, το AIDS, οι ιδιωτικοποιήσεις, το χρέος, τα δημοκρατικά δικαιώματα, οι πολιτικοί κρατούμενοι, η κλιματική κρίση, τα μεταλλαγμένα τρόφιμα, οι πολυεθνικές εταιρείες. Αξιοπρόσεκτη ήταν η παρουσία των γυναικών, οι οποίες, οργανωμένα αλλά και μεμονωμένα, είχαν κεντρικό ρόλο σε όλες σχεδόν τις εκδηλώσεις, καθώς και των βετεράνων της εξέγερσης των Μάο-Μάο ενάντια στη βρετανική αποικιοκρατία, και ακόμα της αντιπροσωπείας της φυλής Μασάι που συστηματικά εκτοπίζεται από τη γη της για λόγους τουριστικής αξιοποίησης, και κάποιων αγροτικών οργανώσεων που αντιτίθενται στις συνθήκες ελεύθερου εμπορίου με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Για πρώτη φορά σε ΠΚΦ, ένας από τους κεντρικότερους, πιο ζωντανούς και πολυσύχναστους χώρους ήταν αυτός των κινημάτων ΛΟΑΤ, κάτι που αποτέλεσε, κατά κάποιο τρόπο, υπέρβαση των συμβατικών ορίων των Φόρουμ, αφού ακόμα και στο προοδευτικό Πόρτο Αλέγκρε τα κινήματα αυτά περιορίζονταν κάπου στις παρυφές, πόσο μάλλον (ή ακριβώς γι' αυτό) στην Κένυα, όπου η ομοφυλοφιλία τιμωρείται με 14 χρόνια φυλάκιση⁷⁶! Παρά την ηχηρή παρουσία των κινημάτων βάσης, η ηγεμονία των μεγάλων και πλούσιων οργανώσεων δεν αμφισβητήθηκε ιδιαίτερα, καθώς πολλά από τα κινήματα αυτά, από αδυναμία να καλύψουν το κόστος του ταξιδιού, συμμετείχαν κάτω από την ομπρέλα ΜΚΟ που τα χρηματοδότησαν, καθορίζοντας έτσι σε πολλές περιπτώσεις τα θέματα που συζητήθηκαν και τη μορφή των εκδηλώσεων.

Για ακόμα μια φορά αποδείχτηκε ότι οι άνθρωποι επιλέγουν να παρακολουθούν θέματα που τους αφορούν άμεσα. Έτσι, οι αίθουσες με τα σεμινάρια για το χρέος, τη στέγη, τις εξώσεις, το νερό και άλλα θέματα αφρικανικού ενδιαφέροντος ήταν κατάμεστες, ενώ, αντίθετα, εκεί όπου θέμα

⁷⁶ Στο μεγαλύτερο μέρος της Αφρικής τα κινήματα αυτά υφίστανται διακρίσεις και καταστολή. Ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν διώκονται ποινικά, όπως στη Νότια Αφρική, όπου υπάρχει ένα από τα προοδευτικότερα νομοθετικά πλαίσια στον κόσμο και όπου επιτρέπονται οι γάμοι μεταξύ ομοφυλοφίλων από το 2006, ο αριθμός των εγκλημάτων μίσους εναντίον λεσβιών και ομοφυλοφίλων είναι πολύ μεγαλύτερος από τον παγκόσμιο μέσο όρο, με τα εγκλήματα αυτά να παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ατιμώρητα (Αθανασίου, σελ. 63).

συζήτησης ήταν το μέλλον του ΠΚΦ και η *Εκκληση του Μπαμάκο* παρευρέθηκε μόνο το γνωστό πλήθος διανοουμένων και επαγγελματιών του ΠΚΦ, λευκών κατά συντριπτική πλειοψηφία. Πάντως, στις συζητήσεις αυτές τέθηκαν κρίσιμα ζητήματα για την πορεία του ΠΚΦ, τα οποία περιορίζονταν συνήθως πίσω από τις κλειστές πόρτες του Δ.Σ.: με ποιο τρόπο το ΠΚΦ μπορεί να γίνει πολιτικά χρήσιμο, σε ποιο βαθμό αναπαράγει αποκλεισμούς και νεοαποικιακές πρακτικές, κατά πόσο η υπέρμετρη παρουσία ΜΚΟ συμβάλλει σε αποριζοσπαστικοποίηση, πώς μπορεί να ελιχθεί ανάμεσα στη συγκεντρωτική γραφειοκρατία και το χάος, πώς και από ποιους πρέπει να χρηματοδοτείται και σε ποιους να λογοδοτεί, κατά πόσο και με ποιο τρόπο πρέπει να σχετίζεται με προοδευτικά κόμματα και κυβερνήσεις, πώς μπορεί να (επανα)συνδεθεί με τα παγκόσμια κινήματα.

Πέρα όμως από τις συζητήσεις, όσο και αν αυτές ενείχαν έντονα στοιχεία αυτοκριτικής, οι τρανταχτές αντιφάσεις του Φόρουμ εκείνης της χρονιάς – αντιπολεμικό με εξοπλισμένους σαν αστακούς αστυνομικούς, αντικαπιταλιστικό με τα σύμβολα του καπιταλισμού ορατά παντού και με σεμινάρια ενάντια στις πολυεθνικές να πραγματοποιούνται υπό την αιγίδα πολυεθνικών, δημοκρατικό και ανοικτό με τον αποκλεισμό αυτών στο όνομα των οποίων πραγματοποιήθηκε– προκάλεσαν τέτοιες αντιδράσεις από ομάδες τόσο εντός όσο και εκτός Φόρουμ που έκαναν επιτακτική την ανάγκη άμεσης δράσης. Από τις πρώτες κιόλας ημέρες διαμορφώθηκε μέσα στο Φόρουμ ένα κλίμα δυσφορίας, το οποίο τελικά εκφράστηκε σε μια συνάντηση για την προετοιμασία της Συνέλευσης των Κοινωνικών Κινήματων, που θα τελούσαν την τελευταία ημέρα του Φόρουμ. Η συνάντηση κατέληξε να έχει αντικείμενο τους τρόπους αντιμετώπισης αυτής της δυσάρεστης κατάστασης, και ανατέθηκε σε τέσσερα άτομα να έρθουν σε επικοινωνία με την Ο.Ε. και να ζητήσουν ελεύθερη είσοδο για τους Κενυάτες, καθώς και δωρεάν νερό και φτηνό φαγητό στους χώρους του Φόρουμ.

Τα ίδια αιτήματα είχε θέσει το αντι-Φόρουμ, το οποίο πραγματοποιήθηκε παράλληλα με το ΠΚΦ σε κεντρικό πάρκο της πόλης, όχι για λόγους ιδεολογικών διαφορών με το Φόρουμ, όπως τα αντίστοιχα εγχειρήματα των προηγούμενων χρόνων, αλλά με την απαίτηση να αρθεί ο αποκλεισμός των φτωχών της πόλης⁷⁷. Με επικεφαλής μια νεαρή κάτοικο παραγκούπολης, το

⁷⁷ Το κάλεσμα είχε ως εξής: «500 κενυάτικα σελίνια για να πάω στο Φόρουμ ή να ταΐσω τα παιδιά μου για μια εβδομάδα; Ελάτε στο εναλλακτικό Φόρουμ στο Jeewanjee Gardens!».

Κοινοβούλιο του Λαού, το κίνημα που διοργάνωσε το αντι-Φόρουμ, είχε στο ενεργητικό του πολλές δράσεις για τα δικαιώματα των φτωχών. Σε μια από αυτές, μάλιστα, μερικούς μήνες πριν από τη διεξαγωγή του ΠΚΦ, τα μέλη του, ενώ διεκδικούσαν τον δημόσιο χαρακτήρα του πάρκου εκφράζοντας την αντίθεσή τους στα σχέδια «αναδόμησης» του δήμου, ξυλοφορτώθηκαν και συνελήφθησαν για «παράνομη συγκέντρωση», μια επιχείρηση για την οποία ο δήμος συνεργάστηκε με την UN Habitant, οργάνωση που είχε κεντρική θέση στο ΠΚΦ!

Τελικά, και αφού οι διαβουλεύσεις με την Ο.Ε. δεν τελεσφόρησαν, μια ομάδα από άτομα που είχαν λάβει μέρος στη προπαρασκευαστική συνάντηση της Συνέλευσης των Κοινωνικών Κινήματων και μέλη του Κοινοβουλίου του Λαού αποφάσισε να αναλάβει δράση: έσπασε τις πύλες, αφήνοντας ελεύθερη την είσοδο σε χιλιάδες Κενυάτες, και κατέλαβε το κεντρικό εστιατόριο, απαλλοτριώνοντας το φαγητό και μοιράζοντάς το σε μικρά παιδιά. Η ενέργεια αυτή ενόχλησε βέβαια την Ο.Ε., οι πύλες ωστόσο παρέμειναν ανοιχτές για το υπόλοιπο της διοργάνωσης, αλλάζοντας ριζικά τον χαρακτήρα της, με τους άλλοτε αποκλεισμένους να λαμβάνουν μέρος στις διάφορες δραστηριότητες. Η δε Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων εξέδωσε την ακόλουθη διακήρυξη: «Καταδικάζουμε τις τάσεις εμπορευματοποίησης, ιδιωτικοποίησης και στρατιωτικοποίησης που παρατηρήθηκαν στον χώρο του ΠΚΦ. Εκατοντάδες αδελφές και αδελφοί που μας καλωσόρισαν στο Ναϊρόμπι έχουν αποκλειστεί λόγω υψηλού κόστους συμμετοχής. Είμαστε επίσης βαθύτατα προβληματισμένοι για την παρουσία οργανώσεων που είναι ενάντια στα δικαιώματα των γυναικών, των περιθωριοποιημένων ατόμων και των σεξουαλικών δικαιωμάτων και ποικιλότητας, κάτι που αντιβαίνει τις Αρχές του Χάρτη του ΠΚΦ» (Assembly of Social Movements, 2007).

Είναι άγνωστο το τι ακριβώς διαδραματίστηκε στο εσωτερικό της Ο.Ε. κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της μεγαλύτερης παγκόσμιας συνάντησης στα χρονικά της Κένυας. Πάντως, ο κριτικός σχολιασμός του συμβάντος υπήρξε ταχύτατος, αδυσώπητος και με σαφείς αιχμές κατά της Ο.Ε. Επιφανείς προσωπικότητες του ΠΚΦ όπως η Hillary Wainwright και ο Walter Bello ήταν ιδιαίτερα σκληροί στην κριτική τους, με την πρώτη να δηλώνει ότι η Ο.Ε. ενδιαφέρθηκε περισσότερο να εξυπηρετήσει τα σχέδια της κυβέρνησης για μετατροπή του Ναϊρόμπι σε πόλη συνεδριακού τουρισμού, παρά να πλησιάσει αυτούς που πλήττονταν από τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση (Wainwright, 2007), και τον δεύτερο να υποστηρίζει ότι «είναι καιρός το ΠΚΦ να τα μαζέψει

και να φύγει, δίνοντας χώρο σε νέες μορφές παγκόσμιας οργάνωσης για την αντίσταση και την αλλαγή» (Bello, 2007).

Οι φωνές από την Αφρική ήταν εξίσου επικριτικές, με τον εκδότη του μεγαλύτερου αφρικανικού ριζοσπαστικού ειδησεογραφικού δικτύου, *Pambazuka*, να λέει: «Ήταν περισσότερο ένα Φόρουμ των παγκόσμιων ΜΚΟ, πασπαλισμένο με τις σωστές δόσεις κοινωνικού ακτιβισμού» (Manji, 2007). Στο εσωτερικό της Ο.Ε. ξέσπασε σύγκρουση όταν κάποια μέλη της ισχυρίστηκαν ότι η διαδικασία ήταν αδιαφανής, αντιδημοκρατική και ελεγχόμενη από μια μικρή ομάδα ατόμων νεοφιλελεύθερου προσανατολισμού, που λειτούργησε αυταρχικά αγνοώντας τις οποιεσδήποτε διαφωνίες. Τα μέλη που δέχτηκαν τα βέλη υπεραμύνθηκαν υποστηρίζοντας ότι τα περισσότερα προβλήματα δημιουργήθηκαν λόγω της αδυναμίας της επιτροπής να αντλήσει τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους χωρίς τη βοήθεια ιδιωτικών επιχειρήσεων, κάτι που ήταν εν γνώσει του Δ.Σ. του ΠΚΦ, το οποίο αγνόησε τις εκκλήσεις της επιτροπής, προτείνοντας ως λύση την αύξηση της τιμής του εισιτηρίου⁷⁸.

Θεωρώ ότι η απόδοση της ευθύνης για τα μικρά και τα μεγάλα σκάνδαλα του 7ου ΠΚΦ αποκλειστικά στην Ο.Ε. αγνοεί δύο παράγοντες: πρώτον, ότι το Φόρουμ στο Ναϊρόμπι επανέφερε, απλώς πιο επιτακτικά, το ζήτημα του ανοικτού χώρου του ΠΚΦ και τη θέση που έχουν σε αυτόν οι φτωχοί και οι περιθωριοποιημένοι. Το ΠΚΦ, όπως και το μεγαλύτερο μέρος του υπερεθνικού ακτιβισμού των τελευταίων χρόνων, αποτελεί μια διαδικασία που από την αρχή είχε τοποθετήσει σε περίοπτη θέση κοσμοπολίτικες ελίτ, μορφωμένες σε πανεπιστήμια του Βορρά και γαλουχημένες στις αξίες της Δύσης, ακόμα και όταν αυτές ταυτιζόνταν πολιτικά ή δραστηριοποιούνταν στον παγκόσμιο Νότο. Ο μόνιμος προβληματισμός του Δ.Σ. του ΠΚΦ για την αναγκαιότητα περισσότερης εσωτερικής δημοκρατίας και πιο ισορροπημένης εκπροσώπησης των γεωγραφικών περιοχών και των κοινωνικών ομάδων αποτελεί μέρος του άλυτου αυτού ζητήματος.

Δεύτερον, ότι το 7ο ΠΚΦ ήταν προϊόν μιας πανηπειρωτικής οργανωτικής διαδικασίας, που ξεκίνησε χρόνια πριν και ήταν πολυεπίπεδη, χαοτική, αντιφατική και ανομοιογενής. Η απόφαση να τεθεί το θέμα της φιλοξενίας του 7ου ΠΚΦ σε αφρικανική χώρα πάρθηκε στο 3ο ΑΚΦ, που πραγματοποιήθηκε στη Ζάμπια τον Δεκέμβριο του 2004. Το οργανωτικό σώμα που ανέλαβε να συντονίσει αρχικά τη διαδικασία ήταν το Συμβούλιο του ΑΚΦ, που είχε

⁷⁸ Αυτή η εσωτερική αντιπαράθεση περιγράφεται με λεπτομέρεια στο Oloo, 2007.

συγκροτηθεί το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, σε μια προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό σώμα που θα έδινε ένα τέλος στη μέχρι τότε κυριαρχία των ιδίων ατόμων που εκπροσωπούσαν την Αφρική στο ΠΚΦ (Conway, 2008, σελ. 53) – όπως δηλαδή είχε γίνει παλιότερα με την ίδρυση του Δ.Σ. του ΠΚΦ σε σχέση με την βραζιλιάνικη Ο.Ε. Η απόφαση για τη φύση, το μέγεθος και τη λειτουργία της Ο.Ε. που θα οργάνωνε το 7ο ΠΚΦ πάρθηκε ύστερα από διαβούλευση στο εσωτερικό του ΑΚΦ και επικυρώθηκε από το Δ.Σ. του ΠΚΦ τον Μάρτιο του 2006 (Organizing Committee of WSF 2007, 2007, σελ. 10). Σύμφωνα με αυτή την απόφαση, η Ο.Ε. θα είχε 68 μέλη, 44 οργανώσεις και κινήματα από την Κένυα και 24 από άλλες αφρικανικές χώρες. Η διαδικασία αυτή διασφάλιζε ότι στο 7ο ΠΚΦ θα συμμετείχαν κινήματα και οργανώσεις από όλες ανεξαιρέτως της χώρες της Αφρικής· ότι ο θεσμός των Φόρουμ θα αποκτούσε ρίζες και δομές στην ήπειρο, οι οποίες θα διατηρούνταν και μετά την ολοκλήρωση της διοργάνωσης στο Ναϊρόμπι· και ότι ο panaφρικανικός προσανατολισμός θα άφηνε το σημάδι του στην ιστορία των ΠΚΦ, καθιστώντας το 7ο διαφορετικό από τα προηγούμενα, που είχαν στην περίπτωση του Πόρτο Αλέγκρε έναν περισσότερο κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, και στην περίπτωση του Μουμπάι έναν πιο εθνικό.

2.8.3. Δ.Σ.: τα μαθήματα του Ναϊρόμπι

Τα κακώς κείμενα του 7ου ΠΚΦ θορύβησαν τα μέλη του Δ.Σ. σε τέτοιο βαθμό που, πριν καλά καλά ετοιμάσουν τις βαλίτσες για αναχώρηση από την κενυατική πρωτεύουσα, έσπευσαν να προβούν σε τρεις αποφασιστικές κινήσεις: 1) τη διαμόρφωση Κατευθυντήριων Αρχών για την οργάνωση των ΠΚΦ, που να λειτουργούν συμπληρωματικά με τον Χάρτη των Αρχών, αλλά και επεξηγηματικά στα σημεία όπου υπάρχει περιθώριο παρερμηνειών, οι οποίες, σε αντίθεση με τον Χάρτη, δεν θα είναι σταθερές, αλλά θα αναπροσαρμόζονται σε ετήσια βάση, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και απαιτήσεις, 2) την αλλαγή στη δομή εξουσίας στο εσωτερικό του Δ.Σ., με τη δημιουργία μιας Ομάδας Διασύνδεσης (Liaison Group), που θα αντικαταστήσει τη Διεθνή Γραμματεία (πρώην βραζιλιάνικη Οργανωτική Επιτροπή) και θα αποτελείται από 11 μόνιμα μέλη και 5 αντικαταστάτες, και 3) την αξιολόγηση της πορείας του ΠΚΦ (International Council of the World Social Forum, 2007a).

Η απόφαση για τη δημιουργία ενός κειμένου με κατευθυντήριες αρχές που να διασφαλίζει ότι στο μέλλον δεν θα επαναληφτούν κραυγαλέες αντιφάσεις λόγων και έργων όπως στο 7ο ΠΚΦ, μπορεί να πάρθηκε άμεσα, η υλοποίησή της όμως δεν έγινε παρά ενάμιση χρόνο αργότερα, στη συνάντηση του Δ.Σ. στην Κοπεγχάγη τον Σεπτέμβριο του 2008 (International Council of the World Social Forum, 2008b, σελ. 3), αρκετά έγκαιρα πάντως για την οργάνωση του επόμενου ΠΚΦ. Το κείμενο που εγκρίθηκε περιστρέφεται γύρω από εννέα άξονες και, στην ουσία, αποτελεί εξειδίκευση του Χάρτη των Αρχών του ΠΚΦ⁷⁹:

- 1) Κριτήρια συμμετοχής: η εκάστοτε Ο.Ε. μπορεί να ζητά τη βοήθεια του Δ.Σ. και των επιτροπών του οπότε δεν είναι σαφές ότι τηρείται ο σεβασμός στις αρχές του Καταστατικού Χάρτη όσον αφορά τα κριτήρια συμμετοχής.
- 2) Ισότητα συμμετοχής: να υπάρχει δυνατότητα δωρεάν παραχώρησης χώρου για εκδηλώσεις και άλλες δραστηριότητες στα κινήματα βάσης και στις οργανώσεις με περιορισμένους πόρους· να καθορίζεται όριο, αν κριθεί απαραίτητο, στην έκταση του χώρου που παραχωρείται στις διάφορες ομάδες, ώστε οι πλούσιες οργανώσεις να μην καταλαμβάνουν τους μεγαλύτερους και κεντρικότερους χώρους· να επιτρέπεται η συμμετοχή χωρίς εισιτήριο σε τοπικές οργανώσεις και ομάδες που δεν έχουν τη δυνατότητα να το πληρώσουν· να υπάρχει φτηνό νερό και φαγητό στους χώρους του Φόρουμ και, εφόσον κριθεί απαραίτητο, δωρεάν διαμονή σε μέλη κινήματων βάσης· να διασφαλιστεί ότι οι γυναίκες θα συμμετέχουν σε μεγάλους αριθμούς και ότι θα υπάρχουν οι απαραίτητες διευκολύνσεις σε άτομα με ειδικές ανάγκες.
- 3) Χώρος: η επιλογή του χώρου να μη γίνεται με βάση εμπορικά κριτήρια· η χρήση του να στηρίζεται, όσο το δυνατόν περισσότερο, στις αρχές της αυτοδιαχείρισης, της αυτοοργάνωσης και του σεβασμού στο περιβάλλον· να δοθεί έμφαση στο δίκαιο εμπόριο και στην αλληλέγγυα οικονομία· η επιλογή των διαφόρων υπηρεσιών να γίνεται με διαφάνεια και να απαγορεύεται η σύναψη συμβολαίων με εταιρείες που ανήκουν σε διεφθαρμένους πολιτικούς, εγκληματίες ή άλλα ανεπιθύμητα στοιχεία.

⁷⁹ Αυτό που ακολουθεί αποτελεί μια σύνοψη του κειμένου. Ολόκληρο είναι διαθέσιμο στο International Council of the World Social Forum, 2008b.

- 4) Χρηματοδότηση: να μη γίνεται αποδεκτή η οικονομική στήριξη από θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού, όπως είναι οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί, οι πολυεθνικές εταιρείες και φορείς που έχουν σχέση με τη μαφία, τα ναρκωτικά και το έγκλημα· η χρηματοδότηση από κυβερνήσεις και δημόσιες επιχειρήσεις να μη λειτουργεί εις βάρος της αυτονομίας του ΠΚΦ· ο προϋπολογισμός κάθε ΠΚΦ να δημοσιοποιείται στην ιστοσελίδα του σε διάστημα τριών μηνών από τη διεξαγωγή του.
- 5) Συγκρότηση Οργανωτικών Επιτροπών: η διαδικασία συγκρότησης της κάθε επιτροπής να γίνεται με διαβούλευση όλων των προοδευτικών οργανώσεων και κινημάτων της περιοχής ή της χώρας διεξαγωγής του ΠΚΦ, με τρόπο που να προωθεί την ποικιλότητα και την πολυμορφία και να μην αφήνει περιθώρια για αποκλεισμούς· η Ο.Ε. να λειτουργεί με μη ιεραρχικό τρόπο, ως σώμα που να διευκολύνει τη διαδικασία οργάνωσης του ΠΚΦ και όχι να την κατευθύνει· η κινητοποίηση των εθελοντών να γίνεται με πολιτική στόχευση και όχι ως μέσο για φτηνή εργασία.
- 6) Συνολικές δεσμεύσεις των Ο.Ε.: να διασφαλίζουν ότι στον χώρο του ΠΚΦ υπάρχει σεβασμός στην ισότητα των δύο φύλων, αποκλείεται η βία απέναντι στις γυναίκες, προάγεται η αξιοπρέπεια, ο σεβασμός και η ισότητα των έγχρωμων, των ιθαγενών, των νταλίτ και των φτωχών.
- 7) Τοπικά Φόρουμ: παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποια «αρχή» που να παραχωρεί άδειες για τη διοργάνωση τοπικών συμβάντων με την ονομασία ΠΚΦ, να ζητηθεί από τις ομάδες που προτίθενται να οργανώσουν τέτοια γεγονότα να ενημερώνουν το εθνικό ΚΦ της χώρας τους, αν υπάρχει, και την Ομάδα Διασύνδεσης του ΠΚΦ.
- 8) Χώροι για οριζόντια διασύνδεση των οργανώσεων: οι οργανωτές να παρέχουν χώρους, φυσικούς και εικονικούς, στις ομάδες και τις οργανώσεις για να καθιστούν ορατά τα αποτελέσματα της συμμετοχής τους· να ενθαρρύνουν επίσης τις συνελεύσεις και άλλες μορφές οριζόντιας δικτύωσης των κοινωνικών κινημάτων, με τη διαμόρφωση των κατάλληλων θεματικών αξόνων και με τις απαραίτητες αποφάσεις για την κατανομή των χώρων, παροχή οικονομικής βοήθειας κ.λπ.
- 9) Μετάφραση και επικοινωνία: να προαχθεί με τον κατάλληλο μεταφραστικό εξοπλισμό η χρήση πολλών γλωσσών, ώστε να διασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή όλων των κινημάτων και ο σεβασμός των μειονοτήτων· να λειτουργεί κέντρο μέσων επικοινωνίας, με πλήρη

στήριξη στα μη κερδοσκοπικά εναλλακτικά μέσα· να υπάρχει η μεγαλύτερη δυνατή πρόσβαση των συμμετεχόντων στο διαδίκτυο και οι κατάλληλες υποδομές για διαδικτυακή συμμετοχή των οργανώσεων που δεν μπορούν να έχουν φυσική παρουσία.

Το Δ.Σ., ανταποκρινόμενο για μια ακόμα φορά στο αίτημα για εσωτερική δημοκρατία, επιχείρησε να αναδιαμορφώσει τις διαδικασίες και τη δομή λειτουργίας του. Αποφάσισε, λοιπόν, ότι στο εξής θα λειτουργούσε με βάση ένα σύνολο συγκεκριμένων στόχων, που θα καθορίζονταν σε ετήσια βάση κάθε Ιανουάριο με απόφαση των μελών του. Για τον σκοπό αυτό θα δημιουργούνταν ομάδες εργασίας συνδεδεμένες με τις υφιστάμενες επιτροπές, καθώς και μια Ομάδα Διασύνδεσης (Ο.Δ.), η οποία θα αντικαθιστούσε τη Διεθνή Γραμματεία και θα είχε τα ακόλουθα καθήκοντα: να επικοινωνεί με τις ομάδες εργασίας και να ενημερώνει όλα τα μέλη του Δ.Σ. για την πρόοδο σχετικά με την υλοποίηση των στόχων που είχαν καθοριστεί· να προετοιμάζει τις συναντήσεις του Δ.Σ.· να διασφαλίζει την επικοινωνία ανάμεσα στις επιτροπές και το Δ.Σ.· να ελέγχει τη διαδικασία εξεύρεσης πόρων· να διευκολύνει τη διαμόρφωση των ετήσιων στόχων και του προϋπολογισμού. Τα μέλη της Ο.Δ. δεν θα εκπροσωπούσαν τις οργανώσεις και τα κινήματα από τα οποία προέρχονταν και θα εναλλάσσονταν κάθε δύο χρόνια, με μέγιστη θητεία τα τέσσερα χρόνια. Η σύνθεσή της θα αποφαιζόταν με βάση κριτήρια που θα λάμβαναν υπόψη την ισορροπία ανάμεσα στο φύλο, την καταγωγή, τον πολιτικό προσανατολισμό και την ένταξη στις θεματικές επιτροπές, ενώ ένα μέλος θα επιλεγόταν από την ιδρυτική βραζιλιάνικη ομάδα (International Council of the World Social Forum, 2007a, σελ.10).

Στη συνάντηση στο Ναϊρόμπι, τα μέλη του Δ.Σ. συνειδητοποίησαν επίσης ότι το ΠΚΦ βρισκόταν σε ένα σημαντικό σημείο καμπής και έκριναν απαραίτητη τη διεξαγωγή έρευνας που να στοχεύει: 1) στην εκτίμηση της σχέσης ανάμεσα στα ΠΚΦ και στα παγκόσμια κοινωνικά κινήματα, 2) στην αξιολόγηση του ρόλου και της χρησιμότητας του ΠΚΦ ως μέρους μιας ευρύτερης διαδικασίας αντίστασης, δημιουργίας κινήματων και εναλλακτικών δρόμων, και 3) στην καταγραφή των απόψεων των εμπλεκόμενων στα ΠΚΦ για το μέλλον του και για ζητήματα όπως η περιοδικότητα των συναντήσεών του, η μορφή του κ.λπ. (ό.π., σελ. 5). Επιπρόσθετα, αποφασίστηκε να αφιερωθεί η συνάντηση του Δ.Σ. τον Απρίλιο του 2008 αποκλειστικά σε μια συζήτηση για τη στρατηγική και το μέλλον του ΠΚΦ, που να θέτει, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της

αλλαγής –από το 2001– του παγκόσμιου περιβάλλοντος και την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της ιδεολογικής μάχης σύμφωνα με τα νέα δεδομένα.

Στη συνάντηση του Δ.Σ. που έγινε τον Μάιο στο Βερολίνο αποφασίστηκε η διεξαγωγή του επόμενου ΠΚΦ στην περιοχή της Αμαζονίας, που περιλαμβάνει εδάφη από εννιά χώρες, και συγκεκριμένα στην πόλη Μπελέμ της Βραζιλίας, καθώς και η επαναφορά του το 2011 σε χώρα της Αφρικής (International Council of the World Social Forum, 2007b, σελ.3).

Οι συζητήσεις και οι αποφάσεις του Δ.Σ. το 2007 κατέστησαν σαφές ότι το ΠΚΦ, μέσω του κεντρικού οργανωτικού του σώματος, διένυε μια περίοδο βαθιάς υπαρξιακής κρίσης, με κάποια μέλη του να υποστηρίζουν ακόμα και τη διάλυση και αντικατάστασή του με κάποιο άλλο εγχείρημα. Η πλειοψηφία, ωστόσο, επέμενε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων και αγωνιζόταν να πετύχει μια δύσκολη ισορροπία: τη δημιουργία, από τη μια, ενός πλαισίου κανόνων που να διασφαλίζουν ότι οι αξίες και οι αρχές του ΠΚΦ –όπως ορίζονται στον Καταστατικό του Χάρτη, αλλά και όπως εξαγγέλθηκαν εξ αρχής από το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα πριν ακόμη από τη δημιουργία του ΠΚΦ– εφαρμόζονται στην πράξη και ότι δεν δημιουργείται ένας σκληρός πυρήνας εξουσίας στο εσωτερικό του· και την αποφυγή, από την άλλη, του κινδύνου της γραφειοκρατικοποίησης, που η θέσπιση τέτοιων κανόνων και η δημιουργία διαδικασιών για την εφαρμογή τους ενέχουν, με τις επιτροπές, τις αναρίθμητες ομάδες εργασίας, τα κείμενα κατευθυντήριων γραμμών για κάθε θέμα κ.ο.κ. να καθιστούν εξαιρετικά χρονοβόρο το κάθε βήμα και να απομακρύνουν το ΠΚΦ από τις διεθνείς εξελίξεις και τη δράση των παγκόσμιων κινημάτων.

2.9. 2008-2009

2.9.1. Το ΠΚΦ επιστρέφει στη Βραζιλία

Στις 28 Ιανουαρίου 2009, όταν το ΠΚΦ άνοιγε τις πύλες του για ένατη φορά, επιστρέφοντας στη Βραζιλία, είχαν συμπληρωθεί δέκα μόλις ημέρες από τη λήξη της στρατιωτικής επίθεσης, με συνεχείς βομβαρδισμούς και χερσαίες επιχειρήσεις, που εξαπέλυσε το Ισραήλ στη Λωρίδα της Γάζας· στις 22 ημέρες που διήρκεσε η επιχείρηση στοίχισε τη ζωή σε περίπου 1.400 Παλαιστίνιους. Παράλληλα, την περίοδο εκείνη ο πλανήτης κλυδωνιζόταν από την παγκόσμια

οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει το καλοκαίρι του 2007. Η κρίση εκδηλώθηκε αρχικά στις ΗΠΑ με τη μορφή της κατάρρευσης της αγοράς ακινήτων, κορυφώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2008 όταν ο τραπεζικός κολοσσός Lehman Brothers με έδρα τη Νέα Υόρκη κήρυξε πτώχευση, επεκτάθηκε γρήγορα σε άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ανά την υφήλιο, για να μεταπηδήσει τέλος στην πραγματική οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο και να λάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Ήδη από τις αρχές του 2009, πριν ακόμη το κέντρο βάρους της κρίσης μετατοπιστεί στην Ευρώπη, οι επιπτώσεις της ήταν τέτοιες –κίνδυνος κατάρρευσης μεγάλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και διάσωσή τους με ενέσεις ρευστότητας από κρατικούς πόρους, εκτεταμένη ανεργία, κατακόρυφη πτώση χρηματιστηρίων– ώστε αρκετοί οικονομολόγοι έκαναν λόγο για τη χειρότερη παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση από τη δεκαετία του 1930, ενώ πολλοί αριστεροί διανοούμενοι και αναλυτές συμφωνούσαν ότι η κρίση ήταν ξεκάθαρα συστημική, αφορούσε τη φύση του καπιταλισμού στην εποχή της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και είχε πολλές όψεις πέραν της οικονομικής, όπως η οικολογική, η πολιτική, η πολιτισμική, η κοινωνική και η κρίση δημοκρατικής νομιμοποίησης.

Η επιλογή της περιοχής της Αμαζονίας ήρθε την κατάλληλη στιγμή για να αναδείξει μία από τις σημαντικότερες όψεις της κρίσης: την οικολογική. Όπως είναι γνωστό, το τροπικό δάσος του Αμαζονίου είναι ο μεγαλύτερος πνεύμονας οξυγόνου στον πλανήτη, απειλείται όμως από την παράνομη υλοτομία, την κλιματική αλλαγή, την εξορυκτική βιομηχανία πετρελαίου και τα γιγάντια έργα υποδομής· όλα αυτά μαζί ευθύνονται για την καταστροφή τεράστιων εκτάσεων κάθε χρόνο. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ύπαρξη πολυάριθμων κοινοτήτων ιθαγενών που ζουν και δραστηριοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή εδώ και αιώνες σε αρμονία με τη φύση, και η επιβίωσή τους συνδέεται άμεσα με την προστασία του δάσους, έχει καταστήσει την Αμαζονία το επίκεντρο του αγώνα για περιβαλλοντική δικαιοσύνη, ενάντια στις πολυεθνικές και πετρελαϊκές εταιρείες που εξοντώνουν το δάσος για να πουλήσουν την ξυλεία, να φυτέψουν σόγια ή να αντλήσουν πετρέλαιο.

Ήταν η πρώτη φορά που ένα ΠΚΦ είχε συγκεκριμένη εστίαση. Δεν ήταν μόνο η επιλογή της τοποθεσίας, αλλά και η όλη διαδικασία οργάνωσής του: το 8ο ΠΚΦ ορίστηκε ως παναμαζονικό συμβάν σε συνάρτηση με το ήδη υφιστάμενο Παναμαζονικό Κοινωνικό Φόρουμ, αναγνωρίζοντας την τεράστια οικολογική σημασία του ποταμού και του δάσους που διασχίζει τα σύνορα εννέα κρατών (Βραζιλία, Βενεζουέλα, Εκουαδόρ, Περού, Βολιβία, Κολομβία,

Σουρινάμ, Γαλλική Γουιάνα και Γουιάνα), και εμπλέκοντας στη διαδικασία ιθαγενικές κοινότητες και συλλογικότητες που ζουν και αγωνίζονται για την προστασία της περιοχής (International Council of the World Social Forum, 2008a, σελ. 8). Μάλιστα, η τελετή έναρξης, καθώς και η πρώτη μέρα των εργασιών αφιερώθηκαν αποκλειστικά στους λαούς του Αμαζονίου και στους αγώνες τους.

Από άποψη αριθμού συμμετοχής, το ΠΚΦ εκείνης της χρονιάς έμοιαζε να προσεγγίζει τις παλιές του δόξες: 150.000 άτομα, 120.000 από τα οποία Βραζιλιάνοι, 20.000 από χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, και μόνο 10.000 από άλλες χώρες (IBASE, 2009, σελ. 3). Το υπερβολικά μικρό ποσοστό συμμετοχής ατόμων από χώρες εκτός Βραζιλίας πιθανόν να οφείλεται στο υψηλό ταξιδιωτικό κόστος και στη δυσκολία πρόσβασης στο Μπελέμ, το οποίο, σε αντίθεση με το Πόρτο Αλέγκρε ή το Μουμπάι, δεν αποτελεί κεντρικό συγκοινωνιακό κόμβο (CADTM, 2009). Η ΔΚΝ φιλοξένησε 15.000 άτομα, ενώ για πρώτη φορά λειτούργησε ξεχωριστή κατασκήνωση για 3.000 παιδιά και έφηβους (Becker, 2009). Συνολικά συμμετείχαν 5.808 οργανώσεις, από τις οποίες οι 4.193 δραστηριοποιούνταν στη Νότια Αμερική, 489 στην Αφρική, 491 στην Ευρώπη, 334 στην Κεντρική Αμερική, 155 στη Βόρεια Αμερική και 27 στην Ωκεανία. Οι αυτόχθονες λαοί, παρόλο που η παρουσία τους ήταν κεντρική και ιδιαίτερα ορατή, αποτελούσαν το 2% μόνο του συνόλου των συμμετεχόντων: 1.900 ιθαγενείς από 190 διαφορετικές εθνοτικές ομάδες και 1.400 κιλόμπο, όπως αποκαλούνται στη Βραζιλία οι απόγονοι των απελεύθερων σκλάβων (Kirk, 2009). Ένα από τα στατιστικά στοιχεία που προκάλεσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήταν το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό συμμετοχής νέων ανθρώπων: 34% στην ηλικιακή ομάδα 18-24 και 27% στην ομάδα 25-34 (IBASE, 2009, σελ. 8).

Η διοργάνωση πραγματοποιήθηκε στις εγκαταστάσεις δύο ξεχωριστών πανεπιστημίων, κάτι που προκάλεσε έναν ιδιότυπο πολιτικό διαχωρισμό: τα κινήματα και οι οργανώσεις βάσης τοποθετήθηκαν σε σκηνές στους ανοιχτούς χώρους του ενός πανεπιστημίου, ενώ οι ΜΚΟ, τα συνδικάτα και οι πιο θεσμικοί συμμετέχοντες διεξήγαγαν τις δραστηριότητές τους στις αίθουσες και τα αμφιθέατρα του δεύτερου (Conway, 2009). Ο συμβολισμός αυτού του κάθετου διαχωρισμού, καθώς και η πρακτική του διάσταση, οι εξαιρετικά δύσκολες, δηλαδή, συνθήκες μετακίνησης ανάμεσα στους δύο χώρους, που απέτρεπαν εκ των πραγμάτων την παράλληλη συμμετοχή και την ώσμωση των παρευρισκομένων σε κάθε χώρο, διέυρνε ακόμα περισσότερο το πολυσυζητημένο χάσμα ανάμεσα στα κινήματα και τις εύπορες οργανώσεις.

Συνολικά πραγματοποιήθηκαν περισσότερες από 2.300 συζητήσεις και άλλες δράσεις, χωρισμένες σε 11 θεματικές ενότητες⁸⁰. Όπως σε όλα σχεδόν τα ΠΚΦ, ήταν αδύνατον να έχει κανείς μια συνολική εικόνα των δραστηριοτήτων, έγινε όμως από την αρχή εμφανές ότι το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε γύρω από τρεις άξονες: την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, το οικολογικό ζήτημα και τους αυτόχθονες λαούς. Στην πραγματικότητα, το 8ο ΠΚΦ ήταν η πρώτη συνάντηση σε παγκόσμιο επίπεδο των κοινωνικών κινημάτων και οργανώσεων από το ξέσπασμα της κρίσης. Όπως ήταν αναμενόμενο, υπήρξε πληθώρα περισπούδαστων αναλύσεων για τα αίτια της κρίσης και τους τρόπους αντιμετώπισής της, αυτό ωστόσο που συνέιχε τις διαφορετικές προσεγγίσεις ήταν η σύνδεση της κρίσης με τα μεγάλα οικολογικά ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, καθώς και η ανάδειξη νέων αντιλήψεων για την ανάπτυξη (ή την αποανάπτυξη) και για εναλλακτικούς δρόμους, που συνδύαζε δυτικές προσεγγίσεις της παραδοσιακής αριστεράς με ιθαγενικές κοσμοθεωρίες.

Η κρίση έγινε αντιληπτή σε μεγάλο βαθμό ως κρίση πολιτισμού, ως κρίση δηλαδή του μοντέλου ζωής των δυτικών κοινωνιών, που στη ρίζα της είχε την αμετροέπεια ενός ανορθολογικού οικονομικού συστήματος με μοναδικό στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους, αγνοώντας συστηματικά και προκλητικά κοινωνικές ανάγκες και φυσικά όρια (Χρυσός, 2009α, σελ. 7). Οι αγώνες των ιθαγενών και η πολιτισμική τους κληρονομιά καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις απαντήσεις στην κρίση που έδωσε το σώμα των συμμετεχόντων σε εκείνο το 8ο ΠΚΦ: υπεράσπιση της «μητέρας γης», των συλλογικών δικαιωμάτων, της αξίας του ευ ζην –νοούμενη όχι απλά ως βελτίωση των υλικών συνθηκών της ζωής, αλλά ως ριζική αλλαγή των κοινωνικών δομών, αντιλήψεων, συνειδησών και συνηθειών– και συνεχείς αγώνες ενάντια στην εμπορευματοποίηση της ζωής, για την εγκαθίδρυση μιας περιβαλλοντικής (κλιματικής όσο και διατροφικής) δικαιοσύνης, καθώς και για την επανατοπικοποίηση των οικονομιών (Χρυσός, 2009β, σελ. 1).

Ήταν η πρώτη φορά που ένα ΠΚΦ έσπρωχνε στο προσκήνιο τόσο το οικολογικό όσο και το ιθαγενικό ζήτημα. Σε προηγούμενες διοργανώσεις το ποσοστό των δραστηριοτήτων που αφορούσαν περιβαλλοντικά θέματα δεν ξεπερνούσε το 10% (Smythe, 2009, σελ. 98), ενώ οι φωνές των ιθαγενών ήχνησαν δυνατά μόνο στο Μουμπάι. Στο Πόρτο Αλέγκρε η παρουσία τους ήταν περιορισμένη στην πώληση αγαθών ως μικροπωλητές και σε κάποιες

⁸⁰ Αναλυτικά στο Smythe, 2010, σελ. 97-98.

φολκλορικού τύπου πολιτιστικές εκδηλώσεις, χωρίς ιδιαίτερο πολιτικό περιεχόμενο. Το ζήτημα των Παλαιστινίων είχε επίσης για πρώτη φορά κεντρική θέση στις συζητήσεις και τις άλλες δραστηριότητες στον χώρο του Φόρουμ, λόγω της πρόσφατης τότε εισβολής στη Λωρίδα της Γάζας (Θεοδωρακοπούλου, 2009, σελ. 3).

Στο Μπελέμ άνοιξε ξανά το θέμα της σχέσης του ΠΚΦ με προοδευτικές κυβερνήσεις. Το MST, η Via Campesina και η Παγκόσμια Πορεία Γυναικών οργάνωσαν μια συνάντηση χιλίων εκπροσώπων κοινωνικών κινημάτων με τέσσερις προέδρους χωρών της Λατινικής Αμερικής (Βολιβία, Βενεζουέλα, Εκουαδόρ και Παραγουάη), όπου θεωρήθηκε ότι πραγματοποιούνταν επαναστατικές ή ριζοσπαστικές αλλαγές. Το εντυπωσιακό ήταν ότι οι οργανωτές δεν προσκάλεσαν το ίδιο το πρόσωπο που συνέδεσε όσο κανένα άλλο το όνομα του με το ΠΚΦ, τον πρόεδρο της Βραζιλίας Λούλα, στέλνοντας έτσι ένα ξεκάθαρο μήνυμα αντίθεσης στη συνεχιζόμενη νεοφιλελεύθερη πολιτική του, στην άρνησή του να εφαρμόσει την αγροτική μεταρρύθμιση για την οποία δεσμεύτηκε, αλλά και στην ανικανότητά του να αντιμετωπίσει το φλέγον ζήτημα της βραζιλιάνικης Αμαζονίας, όπου κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του καταστράφηκαν 100.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα δάσους (Χρυσός, 2009γ, σελ. 8).

Στην εν λόγω συνάντηση, οι τέσσερις αρχηγοί πραγματοποίησαν ομιλίες με ισχυρές δόσεις ριζοσπαστισμού, κατά κανόνα μεγαλύτερες από τις ίδιες τους τις πολιτικές· ωστόσο, ο επικεφαλής του MST δεν έδειξε να ενδιαφέρεται τόσο να τηρήσει τους συνήθεις κανόνες ανταλλαγής φιλοφρονήσεων όσο να σπρώξει τα πράγματα σε μια πιο ριζοσπαστική κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από την τοποθέτησή του: «Οι κυβερνήσεις της λατινοαμερικανικής αριστεράς που εκπροσωπούνται εδώ πρέπει να κάνουν πιο θεμελιώδεις αλλαγές, που να είναι δομικές και όχι απλές βελτιώσεις στον καπιταλισμό. Δεν έχετε κινηθεί τόσο γρήγορα όσο θα έπρεπε. Πραγματοποιείτε τις συναντήσεις σας, μας λέτε τις απόψεις σας, αλλά θέλουμε περισσότερα. Η αναζήτηση για τον σοσιαλισμό του 21ου αιώνα μπορεί να διαρκέσει έναν αιώνα, αλλά εμείς τον χρειαζόμαστε αύριο. Πρέπει να εθνικοποιήσουμε τις τράπεζες, να θεσπίσουμε κοινό νοτιοαμερικανικό νόμισμα, να προχωρήσουμε σε μια πραγματική αγροτική μεταρρύθμιση, που να διασφαλίζει τη διατροφική κυριαρχία των χωρών μας, να σέβεται το οικοσύστημα και να μην είναι αποκλειστικά προσανατολισμένη στις εξαγωγές. Πρέπει να οικοδομήσουμε ένα νέο οικονομικό μοντέλο, να εκδημοκρατίσουμε τα ΜΜΕ...» (Gonzalez, 2009· ΚΟΕ,

2009). Αυτή η συνδιαλλαγή, που μόνο στη Λατινική Αμερική θα μπορούσε να λάβει χώρα, έδειξε ότι το ρεύμα στο εσωτερικό του ΠΚΦ που επιθυμούσε πολιτικές παρεμβάσεις εκ μέρους του παγκόσμιου κινήματος άρχισε να κινείται πιο αποφασιστικά.

Μια σημαντική καινοτομία του 8ου ΠΚΦ ήταν η πρωτοβουλία «Belém Expanded» (Ευρύτερο Μπελέμ), που με τη χρήση των νέων τεχνολογιών –skype, διαδικτυακές συνδιασκέψεις, βίντεο και μέσα κοινωνικής δικτύωσης– επιδίωκε να γεφυρώσει τις γεωγραφικές αποστάσεις και να συνδέσει τοπικές δράσεις σε διάφορα σημεία του πλανήτη με το Φόρουμ στο Μπελέμ. Στόχος της κίνησης αυτής, για την οποία εξάλλου είχε δεσμευτεί το Δ.Σ. μετά το Ναϊρόμπι, ήταν να διευκολύνει τη συμμετοχή ατόμων και οργανώσεων που για διάφορους λόγους δεν μπορούσαν να έχουν φυσική παρουσία στο Φόρουμ και, με αυτό τον τρόπο, να κάνει ένα ακόμα βήμα προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης. Έτσι, διατέθηκαν ειδικά διαμορφωμένες αίθουσες με τον απαραίτητο εξοπλισμό για τις εικονικές αυτές συναντήσεις, ενώ δημιουργήθηκε ξεχωριστός ιστότοπος⁸¹ για να ενθαρρύνει τους οργανωτές τοπικών εγχειρημάτων να έρθουν σε άμεση επαφή με το ΠΚΦ και, αντίστροφα, το ΠΚΦ να έχει τη δυνατότητα να ενημερώνει τοπικές κοινότητες και συλλογικότητες για τη δράση του (Velitchkova κ.ά., 2009, σελ. 206). Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 400 τέτοιου τύπου δραστηριότητες από 700 διαφορετικούς φορείς, αριθμός εντυπωσιακός για ένα νέο εγχείρημα· το μέλλον θα δείξει αν τελικά ευδοκιμήσει.

Στο Μπελέμ υιοθετήθηκε επίσης μια νέα μεθοδολογία αναφορικά με τη Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων, η οποία μέχρι τότε λάμβανε χώρα την τελευταία μέρα του Φόρουμ και εξέδιδε κείμενο που συνήθως συνέθετε τις θέσεις μιας εξαιρετικά ευρείας γκάμας κινήματων και οργανώσεων. Προκειμένου να αποφευχθεί η παραγωγή ενός ακόμα γενικόλογου κειμένου που να ικανοποιεί το σύνολο των κινήματων, αποφασίστηκε η δημιουργία 21 θεματικών συνελεύσεων, που έδωσε τη δυνατότητα στις διάφορες ομάδες με δράση σε συγκεκριμένους τομείς να ανταλλάξουν εμπειρίες, να επεξεργαστούν από κοινού εναλλακτικές προτάσεις και να συμφωνήσουν σε ένα κείμενο με πιο συγκεκριμένες θέσεις (Morais, 2009). Αυτό βοήθησε τη συνεργασία –που ήταν πάντα προβληματική– ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα, τις ΜΚΟ και διάφορες οργανώσεις που είχαν οργανική σχέση με πολιτικά κόμματα, αφού ανάγκασε όλους αυτούς να εργαστούν μαζί για κάτι ευρύτερο πέραν της οργάνωσης μιας

⁸¹ <http://openfsm.net/projects/club-Belemexpanded>

εκδήλωσης ή ενός σεμιναρίου. Υπενθυμίζεται ότι η μεθοδολογία για την οργάνωση των δραστηριοτήτων που είχε αρχίσει να εφαρμόζεται από το 5ο ΠΚΦ είχε στόχο, μέσα από τη συγχώνευση και την ομαδοποίηση των δραστηριοτήτων με παρόμοια θεματολογία, να προωθήσει τη συνεργασία και την ανάληψη κοινών δράσεων από τις εμπλεκόμενες ομάδες. Ο χρόνος όμως έδειξε ότι οι οργανώσεις, παρότι επιθυμούσαν να καταστρώνουν κοινά σχέδια δράσης με άλλες ομάδες, προτιμούσαν να διεξάγουν τις δικές τους δραστηριότητες. Η καθιέρωση θεματικών συνελεύσεων έλυσε σε μεγάλο βαθμό το ζήτημα αυτό.

Ως αποτέλεσμα της δημιουργίας των θεματικών συνελεύσεων, η Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων μετονομάστηκε σε Συνέλευση των Συνελεύσεων και επικεντρώθηκε σε πιο συνολικά και πολιτικά ζητήματα. Το κείμενο που εξέδωσε θεωρήθηκε από πολλούς ως η πιο ριζοσπαστική διακήρυξη από την ίδρυση του ΠΚΦ. Με τίτλο *Δεν θα πληρώσουμε για την κρίση τους. Την κρίση να πληρώσουν οι πλούσιοι!*, ήταν ένα αντικαπιταλιστικό, αντιιμπεριαλιστικό, φεμινιστικό και οικοσσοσιαλιστικό μανιφέστο (Assembly of Social Movements, 2009). Η βασική διαφορά με τις διακηρύξεις άλλων χρόνων ήταν η ξεκάθαρη θέση ότι δεν αρκεί ο αγώνας ενάντια στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, ότι η λύση στην κρίση δεν μπορεί παρά να είναι μια ολομέτωπη επίθεση στον σκληρό πυρήνα του καπιταλιστικού συστήματος, στη δομή δηλαδή της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου.

Το 8ο καταγράφηκε στην ιστορία των Φόρουμ ως μια από τις καλύτερες στιγμές του. Εκτός από τον αριθμό των συμμετεχόντων που παρέπεμπε στις παλιές καλές εποχές, η ριζοσπαστικοποίηση του πολιτικού λόγου έδωσε την αίσθηση της αναγέννησης μιας διαδικασίας που βρισκόταν σε ύφεση τα τελευταία χρόνια. Η πρωτόγνωρης έντασης οικονομική κρίση έφερε ξανά στο προσκήνιο την επιτακτική ανάγκη άμεσης συντονισμένης παγκόσμιας δράσης και, σε μεγάλο βαθμό, διευκόλυνε την υπέρβαση του πιο επίμονου διαχωρισμού στους κόλπους του Φόρουμ, του δίπολου χώρος-κίνημα. Επίσης, το Φόρουμ εκείνης της χρονιάς συνέδεσε όσο κανένα άλλο οικολογικά με κοινωνικά ζητήματα, ενώ παράλληλα απομακρύνθηκε ακόμα περισσότερο από τον κοσμοπολίτικο, διεθνιστικό χαρακτήρα των διοργανώσεων του Πόρτο Αλέγκρε. Η εστίαση στον Αμαζόνιο ανέδειξε την τεράστια σημασία και την παγκόσμια διάσταση των τοπικών αγώνων, ενώ ενέπλεξε στη διαδικασία ομάδες και πληθυσμούς που μέχρι πρότινος ήταν στο περιθώριο.

Υπήρχαν όμως και οι αρνητικές όψεις. Για μια ακόμα φορά οι αυτοοργανωμένες δραστηριότητες λειτούργησαν περισσότερο ως ανοιχτή αγορά

παρά ως ανοιχτός χώρος, ευνοώντας τις ΜΚΟ και άλλες μεγάλες οργανώσεις⁸² (Σαντέρ, 2009). Τα απαράδεκτα περιστατικά του Ναϊρόμπι μπορεί να μην επαναλήφθηκαν στον ίδιο βαθμό, παρόμοιες καταστάσεις ωστόσο υπήρξαν: το εισιτήριο ήταν αρκετά ακριβό για τον μέσο Βραζιλιάνο, πολλώ δε μάλλον για τον φτωχό, ενώ κατά τη διάρκεια του Φόρουμ τοποθετήθηκαν στις φτωχές γειτονιές 200 αστυνομικοί των ειδικών δυνάμεων και επιβλήθηκε σε αυτές απαγόρευση κατανάλωσης αλκοόλ τις βραδινές ώρες (CADTM, 2009). Η διοργάνωση ήταν αρκετά δαπανηρή και χρηματοδοτήθηκε αδρά από την ελεγχόμενη από το PT πολιτεία Παρά (Kirk, 2009) και από τους συνήθεις χορηγούς, οι οποίοι ούτε εκείνη τη φορά μετρίασαν την προβολή τους στον χώρο, ανοίγοντας έναν νέο κύκλο επικρίσεων και προβληματισμών (Θεοδωρακοπούλου, 2009). Τέλος, το Φόρουμ στο Μπελέμ χαρακτηρίστηκε από πισωγύρισμα όσον αφορά τη διάσταση της αυτοδιαχείρισης και των εναλλακτικών πρακτικών. Το ελεύθερο λογισμικό, οι συλλογικές κουζίνες και το δίκαιο εμπόριο ήταν σχεδόν ανύπαρκτα ακόμα και στην ΔΚΝ, η διερμηνεία δεν έγινε από το δίκτυο Babels, ενώ η υλικοτεχνική οργάνωση των χώρων έγινε εξ ολοκλήρου από την πολιτεία Παρά (Χρυσός, 2009β).

2.9.2. Δ.Σ.: μηχανή παραγωγής ομάδων εργασίας!

Τη περίοδο 2008-2009 το Δ.Σ. πραγματοποίησε πέντε συναντήσεις: τον Μάρτιο του 2008 στην Αμπούχα (Νιγηρία), τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου στη Κοπεγχάγη (Δανία), τον Φεβρουάριο του 2009 στο Μπελέμ (Βραζιλία), τον Μάιο του ίδιου χρόνου στο Ραμπάτ (Μαρόκο) και τον Οκτώβριο στο Μοντρεάλ (Καναδάς). Κεντρικό θέμα των συναντήσεων αυτών ήταν βέβαια η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και ο ρόλος του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος γενικότερα και του ΠΚΦ ειδικότερα στην αντιμετώπισή της. Στο Μπελέμ αποφασίστηκε μάλιστα η δημιουργία ομάδας εργασίας για να επεξεργαστεί σχετικές προτάσεις (International Council of the World Social Forum, 2009a, σελ. 1).

Στη συνάντηση στην Κοπεγχάγη το Δ.Σ. επανέφερε το θέμα της προβολής πολιτικών κομμάτων στους χώρους του Φόρουμ, για να αποφασίσει τελικά να απαγορεύσει την εμφάνιση αρχηγών κρατών στις τελετές έναρξης και λήξης, και

⁸² Η κατάσταση βέβαια ήταν διαφορετική την πρώτη ημέρα του Φόρουμ, αφιερωμένη στους λαούς του Αμαζονίου, καθώς και στις θεματικές συνελεύσεις.

γενικότερα τη συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις που πραγματοποιούνταν την ίδια ώρα με άλλες δραστηριότητες στον χώρο του Φόρουμ και θα μπορούσαν να αποβούν εις βάρος τους (Whitaker, 2011). Στη συνάντηση στο Ραμπάτ πάρθηκε η τελική απόφαση για τη διεξαγωγή του επόμενου ΠΚΦ στο Ντακάρ της Σενεγάλης. Επίσης, σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί η δημιουργία ενός πυρήνα εξουσίας γύρω από την Ομάδα Διασύνδεσης που είχε ήδη συμπληρώσει δύο χρόνια ζωής, αποφασίστηκε η σύσταση μιας ομάδας εργασίας για να αξιολογήσει την πορεία της Ο.Δ. και να καθορίσει τα κριτήρια για τη διαδοχή των μελών της. Στην επόμενη συνάντηση στο Μοντρεάλ, η ομάδα αυτή αποφάνθηκε ότι η Ο.Δ. δεν είχε τα χαρακτηριστικά μιας ηγετικής ομάδας και, ως εκ τούτου, πληρούσε τα κριτήρια μιας σωστής δημοκρατικής λειτουργίας (International Council of the World Social Forum, 2009b, σελ. 15). Όλα καλά! Διαμορφώθηκαν επίσης κριτήρια με βάση το φύλο, τη γεωγραφία και τον τύπο της οργάνωσης, σύμφωνα με τα οποία καθορίστηκε η σύσταση της νέας ομάδας: 8 γυναίκες και 6 άντρες, 3 Ευρωπαίοι, 3 Αφρικανοί, 1 Ασιάτης, 2 Λατινοαμερικανοί και 5 Βραζιλιάνοι από 3 γυναικείες οργανώσεις, 3 συνδικάτα, 2 τοπικές οργανώσεις, 2 οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 1 νεολαιίστικη οργάνωση και 1 οργάνωση για το χρέος.

2.10. 2009-2011

2.10.1. Εσωτερική και διεθνής κατάσταση

Επιστροφή λοιπόν στην Αφρική, την ήπειρο όπου η αποτυχία των πολιτικών του ΔΝΤ υπήρξε τόσο απόλυτη και οι επιπτώσεις της τόσο δραματικές, ώστε ο πρόσφατα αναβαθμισμένος ρόλος του Ταμείου (και τα κέρδη του!), λόγω της εμβάθυνσης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που επέτρεψε την είσοδό του στην καρδιά του καπιταλιστικού κέντρου, έμοιαζε με κακόγουστη φάρσα της Ιστορίας. Η Σενεγάλη, που κέρδισε την ανεξαρτησία της από τη Γαλλία το 1960, είχε ζητήσει οικονομική βοήθεια από το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν μια παρατεταμένη περίοδος ξηρασίας κλόνισε σοβαρά την προσανατολισμένη στις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων οικονομία της, εκτινάσσοντας το κρατικό χρέος. Μετά από είκοσι και πλέον χρόνια «διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων», υπό την καθοδήγηση του ΔΝΤ και της

ΠΤ, η χώρα συμπεριλήφθηκε το 2001 στον κατάλογο του ΟΗΕ με τις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (Least Developed Countries – LDC) (Dembele, 2003, σελ. 8). Σήμερα, έπειτα από 13 προσπάθειες «αναδιάρθρωσης χρέους» (ό.π., σελ. 7) και με το τελευταίο τριετές πρόγραμμα να έχει ψηφιστεί τον Δεκέμβριο του 2010, η χώρα βρίσκεται σε δεινή κατάσταση, με το προσδόκιμο ζωής του πληθυσμού να είναι ένα από τα χαμηλότερα στον κόσμο, το 80% να ζει με λιγότερο από 2 δολάρια τη μέρα, η ανεργία να ανέρχεται στο 48% (CIA World Factbook) και ο αγροτικός τομέας, που απασχολούσε το 70% του πληθυσμού, να έχει πληγεί ανεπανόρθωτα από τις συνθήκες ελεύθερου εμπορίου με την Ε.Ε. και τη διάλυση των κρατικών αγροτικών επιχειρήσεων.

Σε πολιτικό επίπεδο, η Σενεγάλη είναι η μοναδική χώρα της Δυτικής Αφρικής όπου δεν έγινε ποτέ στρατιωτικό πραξικόπημα. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα Σενεγάλης κυβέρνησε τη χώρα για 40 χρόνια (1960-2000), εφαρμόζοντας αρχικά κρατικό έλεγχο στην οικονομία με μια σειρά πενταετή αναπτυξιακά προγράμματα, που περιλάμβαναν την κατασκευή μεγάλων έργων υποδομής, την αύξηση των κοινωνικών δαπανών για την παιδεία και την υγεία, και τη δημιουργία κρατικών επιχειρήσεων τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο, που απορρόφησαν μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας (Dembele, 2003, σελ. 19). Τα προγράμματα αυτά βελτίωσαν σημαντικά τις συνθήκες ζωής μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού (ό.π., σελ. 18) μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν η ξηρασία και ένα λιγότερο ευνοϊκό διεθνές περιβάλλον για τις εξαγωγές ώθησαν την κυβέρνηση να υπογράψει το πρώτο πρόγραμμα στήριξης με το ΔΝΤ και την ΠΤ, το 1979. Η δυσαρέσκεια που προέκυψε από τη σταδιακή υποβάθμιση της ζωής της πλειονότητας του πληθυσμού επί είκοσι χρόνια, αλλά και η αυταρχική διακυβέρνηση του Σοσιαλιστικού Κόμματος, που είχε κατά καιρούς κηρύξει εκτός νόμου μια σειρά από πολιτικούς του αντιπάλους, οδήγησαν στην πρώτη εκλογική του ήττα το 2000 και στην αναρρίχηση στην εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος Σενεγάλης, με πρόεδρο τον Αμπντουλαγιέ Ουαντέ, ο οποίος, κερδίζοντας μια δεύτερη εκλογική αναμέτρηση το 2007, παρέμεινε στην εξουσία μέχρι το 2012 (Darboe, 2010). Ο Ουαντέ ακολούθησε σκληρή νεοφιλελεύθερη πολιτική, ιδιωτικοποιώντας ό,τι είχε απομείνει υπό κρατικό έλεγχο και ακολουθώντας πιστά τις οδηγίες του ΔΝΤ. Τα αρνητικά αποτελέσματα αυτής της πολιτικής, σε συνδυασμό με καταγγελίες για ωμή παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα σε βάρος πολιτικών κρατουμένων, εκτεταμένη διαφθορά και σκληρή κατασταλτική δράση απέναντι σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, είχαν καταστήσει

τον Ουαντέ εξαιρετικά αντιδημοφιλή τα τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης του, την περίοδο δηλαδή που έλαβε χώρα το 9ο ΠΚΦ στο Ντακάρ.

Εν τω μεταξύ, δύο μήνες πριν από τη διεξαγωγή του ΠΚΦ, στο βόρειο τμήμα της αφρικανικής ηπείρου ξεκίνησαν τα γεγονότα που σημάδευσαν το 2011 και άνοιξαν ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της ευρύτερης περιοχής, με άγνωστες ακόμα συνέπειες για τον υπόλοιπο κόσμο. Στις 18 Δεκεμβρίου 2010, ο Μοχάμεντ Μπουαζίζι, ένας πλανόδιος πωλητής, αυτοπυρπολήθηκε σε μια πόλη της Τυνησίας, διαμαρτυρόμενος για την κατάσχεση των προϊόντων του από την αστυνομία, πυροδοτώντας ένα πρωτόγνωρο κύμα εξεγέρσεων και διαδηλώσεων στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, που έγινε γνωστό ως Αραβική Άνοιξη. Η ενέργεια του μικροπωλητή ήταν, όπως φαίνεται, η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι της αγανάκτησης απέναντι στην τυνησιακή κυβέρνηση και τον ίδιο τον πρόεδρο, Μπεν Αλί. Ακολούθησαν μαζικές κινητοποιήσεις σε πολλές πόλεις της χώρας οι οποίες, παρά τη σκληρή καταστολή που στοίχισε τη ζωή σε 219 ανθρώπους, ήταν εξαιρετικά επίμονες και ανάγκασαν τελικά τον Αλί να εγκαταλείψει τη χώρα. Τη σκυτάλη πήρε η Αίγυπτος: με κέντρο του αγώνα την πλατεία Ταχρίρ στο Κάιρο, αλλά και σε άλλες πόλεις, πραγματοποιήθηκαν δυναμικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας με κύριο αίτημα την παραίτηση του προέδρου Χόσι Μουμπάρακ, αλλά και τη διεκδίκηση μιας καλύτερης ζωής χωρίς φτώχεια, διαφθορά, ακρίβεια, ανεργία και αστυνομική βία. Η μαζικότητα των κινητοποιήσεων ήταν πρωτοφανής, χιλιάδες άνθρωποι συγκρούονταν με την αστυνομία και τον στρατό για περισσότερες από δεκαπέντε ημέρες και, τελικά, στις 11 Φεβρουαρίου ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης ανακοίνωσε την παραίτηση του Μουμπάρακ και την ανάληψη της εξουσίας από το Ανώτατο Συμβούλιο των Ενόπλων Δυνάμεων. Η συνέχεια ήταν ραγδαία: Μπαχρέιν, Λιβύη, Μαρόκο, Υεμένη, Συρία, Αλγερία, Ιορδανία, Κουβέιτ και μια σειρά από άλλες χώρες έζησαν δυναμικές διαδηλώσεις και, σε κάποιες περιπτώσεις, αιματηρές εξεγέρσεις, οι οποίες, σε διαφορετικό βαθμό και με διαφορετικά αποτελέσματα, κλόνισαν τα θεμέλια των αντιδημοκρατικών στην πλειονότητα τους καθεστώτων και ανέβασαν το θερμόμετρο σε μια περιοχή με ιδιαίτερα αυξημένες πολιτικές θερμοκρασίες.

Αλλά και η κατάσταση στην Ευρώπη δεν απέπνεε σταθερότητα εκείνη την περίοδο. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση μεταφέρθηκε γρήγορα στη γηραιά ήπειρο ως κρίση δημοσίου χρέους, που σηματοδεύτηκε από την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού των περιφερειακών οικονομιών των χωρών της Ευρωζώνης, με αποκορύφωμα την έξοδο της Ελλάδας και της Ιρλανδίας από τις

διεθνείς αγορές το 2010-2011 και την προσφυγή τους στον μηχανισμό στήριξης της Ε.Ε., του ΔΝΤ και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, η οποία συνοδεύτηκε με αυστηρά προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Τα προγράμματα αυτά δεν διέφεραν και πολύ από εκείνα που είχε εφαρμόσει στο παρελθόν το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ασία: αυστηρή λιτότητα με δραστική περικοπή των δημόσιων δαπανών, αύξηση της φορολογίας, μείωση των μισθών, ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας και περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών. Από τον πρώτο χρόνο της εφαρμογής τους έδειξαν ότι παρέσυραν τις οικονομίες των χωρών της ευρωπαϊκής περιφέρειας σε έναν φαύλο κύκλο ύφεσης με σοβαρές επιπτώσεις στη ζωή πολλών κοινωνικών ομάδων, ιδιαίτερα των πιο ευάλωτων. Στην άλλη μεριά του Ατλαντικού, στις ΗΠΑ, η οικονομική κρίση φαινόταν πιο ελεγχόμενη σε θεσμικό επίπεδο, όχι όμως και για την πλειονότητα της κοινωνίας, που είχε αρχίσει να δείχνει τα πρώτα σημάδια αντίδρασης σε ένα σύστημα που καταδίκασε τους πολλούς στη φτώχεια και την ανασφάλεια. Όλος ο πλανήτης έμοιαζε με καζάνι που βράζει⁸³.

2.10.2. 9ο ΠΚΦ: Αραβική Άνοιξη στη Σενεγάλη

Μέσα σε αυτό το φορτισμένο διεθνές κλίμα πραγματοποιήθηκε στην πρωτεύουσα της Σενεγάλης το τρίτο ΠΚΦ σε αφρικανική χώρα, στις 6-11 Φεβρουαρίου 2011. Ακριβή στοιχεία για το ύψος της συμμετοχής δεν υπάρχουν, καθώς αυτή τη φορά η είσοδος ήταν ανοιχτή, υπολογίζεται ωστόσο ότι παρευρέθηκαν 60.000-100.000 άτομα, από τα οποία τα 10.000 ταξίδεψαν για αυτό τον σκοπό από χώρες της Δύσης, ενώ μεγάλος ήταν ο αριθμός εκείνων που ήρθαν από άλλες χώρες της Αφρικής (Wallerstein, 2011· Hitchman, 2011· Molo, 2011· Bonford, 2011· Whitaker, 2011). Καθώς οι μετακινήσεις στο εσωτερικό της ηπείρου δεν είναι εύκολες, αφού δεν υπάρχει παντού αναπτυγμένο συγκοινωνιακό δίκτυο⁸⁴, για να επιτευχθεί η τόσο μεγάλη προσέλευση ανθρώπων από ολόκληρη την Αφρική οργανώθηκαν караβάνια

⁸³ Αυτό το καζάνι έσκασε εν μέρει τους επόμενους μήνες, πρώτα με το κίνημα των Αγανακτισμένων στις πλατείες της Ευρώπης, και στη συνέχεια με το κίνημα των Καταλήψεων στις ΗΠΑ.

⁸⁴ Πέραν τούτου, οι αεροπορικές συνδέσεις ανάμεσα σε αφρικανικές χώρες είναι ελάχιστες και πανάκριβες, ενώ, αντίθετα, είναι πολύ περισσότερες ανάμεσα στην Αφρική και την Ευρώπη.

που συνέκλιναν προς το Ντακάρ από 12 χώρες, και τα οποία πραγματοποιούσαν στην πορεία ενημερωτικές εκστρατείες και άλλες εκδηλώσεις (Grzybowski, 2011).

Το Φόρουμ πραγματοποιήθηκε στις εγκαταστάσεις του πανεπιστημίου Chekh Anta Diop, το οποίο είχε συμφωνήσει να διακόψει τη λειτουργία του εκείνες τις ημέρες. Όμως μια δυσάρεστη έκπληξη περίμενε τους οργανωτές, όταν τη Δευτέρα το πρωί οι 50.000 φοιτητές προσήλθαν κανονικά στις αίθουσες διδασκαλίας. Όπως αποδείχτηκε, ο πρόεδρος της χώρας, από φόβο για τυχόν μετάδοση των εξεγέρσεων από Τυνησία και Αίγυπτο στη Σενεγάλη με αφορμή το ΠΚΦ, έκανε ό,τι μπορούσε για να δυσχεράνει τη διεξαγωγή του: διόρισε νέο πρύτανη στο πανεπιστήμιο με συνοπτικές διαδικασίες, ο οποίος ανακάλεσε την απόφαση που είχε λάβει ο προηγούμενος για προσωρινή διακοπή των μαθημάτων ώστε να είναι διαθέσιμο το πανεπιστήμιο, και χορήγησε μόνο το ένα τέταρτο της οικονομικής βοήθειας που είχε υποσχεθεί στην οργανωτική επιτροπή (Wallerstein, 2011). Παραμένει άγνωστο αν οι ανησυχίες του προέδρου ήταν βάσιμες ή όχι. Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων ημερών του Φόρουμ επικράτησε χάος και αναστάτωση. Τελικά, ύστερα από διαπραγματεύσεις της τελευταίας στιγμής, δόθηκαν οι 40 από τις 170 αίθουσες που είχαν αρχικά προβλεφθεί και, για να καλυφτεί το κενό, στήθηκαν μεγάλες σκηνές στον προαύλιο χώρο του πανεπιστημίου. Τα αποτελέσματα αυτής της διευθέτησης ήταν μεικτά: από τη μία, προέκυψε ένας ξέφρενος ανταγωνισμός για την εξασφάλιση αιθουσών που, όπως ήταν φυσικό, ευνόησε τις έμπειρες σε μεγάλα συμβάντα οργανώσεις, που ήταν σε θέση να συγκεντρώνουν μεγάλα ακροατήρια, αφήνοντας μετέωρες τις αρχάριες και λιγότερο δικτυωμένες μικρές ομάδες (Caruso, 2011). Η έλλειψη αιθουσών προκάλεσε επίσης αλυσιδωτά οργανωτικά προβλήματα: απουσία έντυπου προγράμματος και συνεχείς αλλαγές στην ώρα και τον τόπο διεξαγωγής των δραστηριοτήτων, αποδιοργάνωση της διερμηνείας παρά τις υπεράνθρωπες προσπάθειες των εθελοντών του Babels, προβλήματα με το διαδίκτυο και γενικότερα με τον τεχνολογικό εξοπλισμό, και πολλά άλλα. Από την άλλη, η επιτακτική ανάγκη εξεύρεσης λύσης σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα αναζωογόνησε τη φαντασία και την αυτοοργάνωση⁸⁵ και έδωσε μια αίσθηση

⁸⁵ Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι η φαντασία και η αυτοοργάνωση δεν λειτούργησαν σε τέτοιο βαθμό ώστε να εφαρμοστεί ευρέως η ομαδοποίηση ή η συγχώνευση δραστηριοτήτων με παρόμοια θεματολογία, τόσο αναγκαία σε πρακτικό επίπεδο. Το αποτέλεσμα ήταν να ακυρωθούν περισσότερες εκδηλώσεις από όσες συγχωνεύτηκαν.

«νίκης υπό αντίξοες συνθήκες», ενώ παράλληλα προκάλεσε την ώσμωση με τους φοιτητές, καθώς και το αναγκαστικό άνοιγμα του χώρου, το κλείσιμο του οποίου στο παρελθόν, με πύλες και αστυνομικούς, είχε στοιχίσει στο ΠΚΦ μέρος της αξιοπιστίας του.

Η διαδήλωση που άνοιξε το Φόρουμ ήταν μαζικότερη – περίπου 70.000 άτομα, χωρίς να υπολογιστεί το πλήθος των αστυνομικών που ήταν παραταγμένο κατά μήκος ολόκληρης τη διαδρομής για να μη γίνει η Σενεγάλη... Τυνησία! Η πρώτη μέρα των εκδηλώσεων αφιερώθηκε, όπως είχε γίνει και στο Μπελέμ, στην Αφρική και στην αφρικανική διασπορά (Brand, 2011). Αναδείχθηκαν θέματα όπως ο νεοαποικιακός ρόλος της Γαλλίας στη χώρα, η αρπαγή μεγάλων εκτάσεων καλλιεργήσιμης γης από ξένους επενδυτές, οι καταστροφικές συνέπειες των συνθηκών ελεύθερου εμπορίου με την Ε.Ε., οι επιπτώσεις στη ζωή των ανθρώπων και στο περιβάλλον από τις εργασίες των εταιρειών εξόρυξης πετρελαίου, οι νέες μορφές μετανάστευσης κ.λπ. Στο πρόγραμμα των εργασιών περιλήφθηκε μια επίσκεψη στο Γκορέ, ένα νησί που απέχει μόλις δύο χιλιόμετρα από τις ακτές του Ντακάρ, το οποίο ήταν άλλοτε το κέντρο του δουλεμπορίου της Δυτικής Αφρικής απ' όπου μεταφέρονταν οι σκλάβοι στις φυτείες του Νέου Κόσμου· σήμερα αποτελεί πλέον σύμβολο για τους αγώνες ενάντια στις νέες μορφές υποδούλωσης.

Δεν απουσίασαν ούτε εκείνη τη χρονιά οι αρχηγοί κρατών. Ο πρόεδρος της Βολιβίας, Έβο Μοράλες, κλήθηκε να μιλήσει στην τελετή έναρξης, ενώ οι πρόεδροι της Βραζιλίας, Λούλα, και της Σενεγάλης, Ουαντέ, εμφανίστηκαν σε άλλη εκδήλωση. Οι δύο πρώτοι επανέλαβαν τις αντινεοφιλελεύθερες –και αντικαπιταλιστικές στην περίπτωση του Μοράλες– διακηρύξεις τους και εμφανίστηκαν ως ένθερμοι υποστηρικτές των αραβικών εξεγέρσεων, ο μεν τρίτος υπερασπίστηκε τη νεοφιλελεύθερη οικονομία και δήλωσε ανοιχτά ότι δεν συμφωνεί με τις αξίες του ΠΚΦ, προκαλώντας την αποχώρηση πολλών από την εκδήλωση (Brand, 2011· Whitaker, 2011).

Η εμπλοκή πολιτικών προσώπων και κυβερνήσεων προκάλεσε για μια ακόμα φορά τριβές στο εσωτερικό του Φόρουμ. Από τη μία, κάποιοι –ανάμεσα τους και μερικά μέλη του Δ.Σ.– θεώρησαν απαράδεκτη την παρουσία του προέδρου της Βολιβίας στην εναρκτήρια εκδήλωση, γιατί ερχόταν σε αντίθεση με σχετική απόφαση που είχε πάρει το Δ.Σ. το 2008· από την άλλη, ορισμένοι θεώρησαν τη στάση αυτή υποκριτική και έκριναν πολύ πιο σκανδαλώδες τον «χαιρετισμό» που απεύθυνε ο Ουαντέ στο ΠΚΦ. Μερικοί, μάλιστα, έφτασαν στο σημείο να εκφράσουν φόβους για μετατροπή του Φόρουμ σε πεδίο

αντιπαράθεσης πολιτικών οντοτήτων (Rahmani, 2011), αναφερόμενοι επίσης στη μερική χρηματοδότησή του από τις συντηρητικές κυβερνήσεις του Μαρόκου και της Αλγερίας, καθώς και στην πολυπληθή μαροκινή αντιπροσωπεία, που επιχείρησε να διακόψει με βίαιο τρόπο μια εκδήλωση για την μακροχρόνια κατοχή της Δυτικής Σαχάρας από το Μαρόκο (Poroh, 2011).

Η ομάδα των ακτιβιστών διερμηνέων και μεταφραστών του Babels επέστρεψε ύστερα από τη σύντομη απουσία στο Μπελέμ, εργάστηκε όμως κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες, αφού οι μεγάλες σκηνές που φιλοξένησαν τις περισσότερες εκδηλώσεις ήταν ακατάλληλες για τον εξοπλισμό των συστημάτων διερμηνείας. Παρόμοια προβλήματα αντιμετώπισαν και οι οργανωτές του Dakar Expanded, που προσπάθησαν κατά τα πρότυπα του Μπελέμ να εκμηδενίσουν τις αποστάσεις φιλοξενώντας εικονικές συναντήσεις, όμως τελικά μόνο λίγες από αυτές πραγματοποιήθηκαν.

Πάντως, παρά τα τεράστια οργανωτικά προβλήματα που κινδύνευσαν να τινάξουν στον αέρα τη διεξαγωγή του 9ο ΠΚΦ, τελικά αποτιμήθηκε θετικά. Ίσως λόγω του επαναστατικού αέρα που έφερε η Αραβική Άνοιξη στην καρδιά του χειμώνα, ίσως λόγω του ανοικτού χαρακτήρα του Φόρουμ που, χωρίς αποκλεισμούς αυτή τη φορά, έσπασε το ξόρκι που βάραινε την ατμόσφαιρα από τα γεγονότα του Ναϊρόμπι και μετά. Το κλίμα την τελευταία ημέρα ήταν σχεδόν πανηγυρικό. Το πρωί, στη Συνέλευση των Κοινωνικών Κινημάτων, χιλιάδες ακτιβιστές συγκεντρώθηκαν σε ένα κατάμεστο αμφιθέατρο για να αναγνωρίσουν τη «θεμελιώδη συμβολή της Αφρικής και των λαών της στη δημιουργία του ανθρώπινου πολιτισμού» και να εκφράσουν τη «στήριξη στους λαούς της Τυνησίας, της Αιγύπτου και του αραβικού κόσμου που εξεγέρθηκαν απαιτώντας πραγματική δημοκρατία» (Assembly of Social Movements, 2011). Ακολούθησε καθιστική διαμαρτυρία μπροστά στην αιγυπτιακή πρεσβεία σε ένδειξη αλληλεγγύης στον αιγυπτιακό λαό. Τρεις ώρες αργότερα ανακοινώθηκε ότι ο Μουμπάρακ εγκατέλειψε τη χώρα!

2.10.3. Δ.Σ.: οι τελευταίες συναντήσεις

Οι συναντήσεις που έκλεισαν τον κύκλο της πρώτης δεκαετίας ζωής του ΠΚΦ έγιναν στο Ντακάρ, μετά τη λήξη των εργασιών της 9ης εκδοχής του, και στο Παρίσι, τον Μάιο της ίδιας χρονιάς. Ως είθισται, έγινε ένας γενικός απολογισμός

του τελευταίου ΠΚΦ και συζητήθηκαν οι προοπτικές της μελλοντικής πορείας του.

Από τα πρακτικά που δημοσιοποιήθηκαν (International Council of the World Social Forum, 2011a και b) και από κάποιες αναφορές για τις συναντήσεις αυτές (Whitaker, 2011· Caruso, 2011· Amin, 2011) μπορούν να αντληθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα: Πρώτον, υπήρξε ρήγμα ανάμεσα στην τοπική οργανωτική επιτροπή και στα διεθνή σώματα του ΠΚΦ, με αφορμή τον τρόπο που λήφθηκαν οι αποφάσεις για την εμφάνιση του προέδρου Μοράλες στην εναρκτήρια εκδήλωση, καθώς και την αδυναμία συνεννόησης για έγκαιρη αντιμετώπιση του έκτακτου προβλήματος που δημιουργήθηκε με το πανεπιστήμιο. Δεν ήταν βέβαια η πρώτη φορά που παρουσιαζόταν τέτοιου είδους εμπλοκή στα χρόνια διεξαγωγής των ΠΚΦ, ιδιαίτερα σε όσα πραγματοποιήθηκαν εκτός Βραζιλίας. Πέρα από το γεγονός ότι η μορφή που συνήθως λάμβανε αυτή η ρήξη –οι τοπικές επιτροπές σήκωναν όλο το βάρος, για να δεχτούν εκ των υστέρων έντονη κριτική από τα διεθνή σώματα για τα κακώς κείμενα– ήταν ιδιαίτερα προβληματική, έδειχνε για ακόμα μια φορά τα όρια μιας μηχανιστικής προσέγγισης στα προβλήματα της λειτουργίας του «ανοικτού χώρου» του ΠΚΦ.

Δεύτερον, οι συλλογικότητες που εκπροσωπήθηκαν στις τελευταίες αυτές συναντήσεις ήταν πολύ λιγότερες από τα προηγούμενα χρόνια, και ήταν όλες μεγάλες διεθνείς οργανώσεις. Τα τοπικά κινήματα και οι μικρές οργανώσεις απουσίαζαν παντελώς.

Τρίτον, το ΠΚΦ φαινόταν να έχει πέσει θύμα της γραφειοκρατικοποίησης του όσον αφορά την αντιμετώπιση του πιο σημαντικού ίσως ζητήματος για το μέλλον του: τη σύνδεσή του με το ρεύμα αντίστασης που διαμορφωνόταν παγκοσμίως. Στο κρίσιμο ερώτημα για τον ρόλο που πρέπει να διαδραματίσει το ΠΚΦ στο νέο διεθνές σκηνικό, το Δ.Σ. απαντούσε «να φτιάξουμε μια ομάδα εργασίας να το συζητήσουμε», την ώρα που ήταν πια φανερό ότι η καρδιά των παγκόσμιων κινήματων δεν χτυπούσε πια στο ΠΚΦ. Είναι ενδεικτικό ότι ελάχιστες οργανώσεις και δίκτυα που είχαν εμπλακεί στις εξεγέρσεις της Τυνησίας και της Αιγύπτου είχαν κάποια σχέση ή επαφή με τις διαδικασίες των Φόρουμ, παρόλο που την περίοδο 2009-2011 πραγματοποιήθηκαν δέκα εθνικά, θεματικά και περιφερειακά Φόρουμ στις χώρες του Μαγκρέμπ (Grzybowski, 2011). Παρόμοια κατάσταση επικρατούσε στην Ευρώπη, όπου τα νέα υπό διαμόρφωση κινήματα δεν ξεπήδησαν μέσα από τις διαδικασίες του ημιθανούς τότε Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ, παρότι έμοιαζαν να είναι και

αυτά παιδιά του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Η απόφαση, πάντως, για διεξαγωγή του επόμενου ΠΚΦ στην Αίγυπτο ή την Τυνησία⁸⁶, που πάρθηκε στο Παρίσι σε μια σπάνια στιγμή ομοθυμίας στα χρονικά του Δ.Σ., έδειξε ότι το ΠΚΦ μπορεί να μην αποτελούσε όπως στο παρελθόν σημείο παγκόσμιας αναφοράς, συμβάδιζε όμως ή προσπαθούσε να συμβαδίζει με το πνεύμα των καιρών.

2.11. Σύνοψη

Η παρούσα διατριβή ακολουθεί το ΠΚΦ σε κάθε του βήμα, από τη γαλλική πρωτεύουσα τον Φεβρουάριο του 2000, όταν δύο Βραζιλιάνοι συνέλαβαν την ιδέα για τη δημιουργία του, μέχρι την αιγυπτιακή πρεσβεία στο Ντακάρ της Σενεγάλης τον Φεβρουάριο του 2011, όταν, την ίδια ώρα που Αιγύπτιοι διαδηλωτές κατέκλυζαν τους δρόμους των πόλεων στη χώρα τους διαμαρτυρόμενοι για το καθεστώς Μουμπάρακ, οι συμμετέχοντες στο 9ο ΠΚΦ έκαναν καθιστική διαμαρτυρία σε ένδειξη αλληλεγγύης στον αιγυπτιακό λαό και πανηγύρισαν όταν ανακοινώθηκε τρεις ώρες αργότερα ότι ο Μουμπάρακ εγκατέλειψε τη χώρα. Η δεκαετής πορεία του ΠΚΦ τα είχε όλα: στιγμές πανηγυρικές, μαζικής συμμετοχής και συλλογικής ανάτασης, μεγάλες απογοητεύσεις, γκρίνιες και εκνευρισμούς, ανυπέρβλητα εμπόδια, σκληρές αντιπαραθέσεις και ομηρικές συγκρούσεις, ραγδαίες αλλαγές και οργανωτικές καινοτομίες.

Η πλούσια εμπειρία των τριών πρώτων διοργανώσεων πέτυχε να το κατοχυρώσει στη συνείδηση εκατομμυρίων ανθρώπων ως το σημαντικότερο σημείο συνάντησης των αντιστάσεων απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό, ταυτόχρονα όμως ανέδειξε τα οργανωτικά του προβλήματα, τα οποία ήταν σχεδόν πάντα και πολιτικά: γιγαντισμός, υποβάθμιση των αυτοοργανωμένων δραστηριοτήτων προς όφελος των μεγάλων εκδηλώσεων, προβληματική εκπροσώπηση γεωγραφικών περιοχών, φύλων και θεμάτων, τόσο στα οργανωτικά του σώματα όσο και στη γενικότερη συμμετοχή, ελιτισμός, κυριαρχία των «ειδικών και των φωτισμένων», αποκλεισμός των περιθωριοποιημένων πληθυσμών.

⁸⁶ Τελικά αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί στην Τύνιδα, πρωτεύουσα της Τυνησίας, στις 23-28 Μαρτίου 2013.

Το ΠΚΦ επέδειξε μια εκπληκτική ικανότητα προσαρμοστικότητας και μετασχηματισμού απέναντι στις δυσκολίες που αντιμετώπισε. Το 3ο ΠΚΦ υπήρξε καθοριστικό γιατί έβαλε τις βάσεις για να ξεκινήσει μια πορεία οργανωτικής ανασυγκρότησης που θα μετέτρεπε το Φόρουμ από ένα κάθετο, σχετικά συγκεντρωτικό, εγχείρημα, που έμοιαζε περισσότερο με τις συναντήσεις των ΜΚΟ των δεκαετιών του 1980 και 1990, με έντονα στοιχεία προοδευτικού ελιτισμού, σε ένα εξ ολοκλήρου αυτοοργανωμένο συμβάν με τα χαρακτηριστικά μιας μεγάλης παγκόσμιας κινηματικής κοινότητας. Οι αλλαγές αυτές δεν έγιναν χωρίς προβλήματα. Στην πραγματικότητα, οι προσπάθειες για εσωτερικό εκδημοκρατισμό με στόχευση μια πιο οριζόντια διαδικασία δημιούργησαν καινούρια προβλήματα και έσπρωξαν στο προσκήνιο τη σύγκρουση ανάμεσα στα δύο ιστορικά αντικρουόμενα οργανωτικά μοντέλα, το κάθετο και το οριζόντιο, μια σύγκρουση η οποία θα μας απασχολήσει αναλυτικότερα στο τέταρτο κεφάλαιο.

Στο επόμενο κεφάλαιο, αφού πρώτα παρουσιαστούν οι βασικοί πυλώνες της ελευθεριακής πολιτικής και οργανωτικής κουλτούρας του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και, σε μικρότερο βαθμό, του ΠΚΦ, θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής και κατηγοριοποίησης των πρωταγωνιστών του ΠΚΦ, καθώς και των συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων που είδαμε σε αυτό το κεφάλαιο.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ: Πολιτική και οργανωτική κουλτούρα, πρωταγωνιστές και βασικές αντιπαραθέσεις

3.1. Πολιτική κουλτούρα και οργανωτική λογική

Στις συνελεύσεις, στις διαδηλώσεις, στις καθιστικές διαμαρτυρίες, στις συναυλίες, στις πλατείες, στις αίθουσες και στα πάρκα όπου κατά καιρούς χτυπά η καρδιά του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ γίνεται λόγος –με σχεδόν εκνευριστική συχνότητα που αγγίζει τα όρια του κλισέ– για «έναν νέο τρόπο να κάνει κανείς πολιτική». Προφανέστατα, καθένας που εκστομίζει τούτη τη φράση δεν την εννοεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, είναι ωστόσο εφικτό, ύστερα από δέκα χρόνια ύπαρξης του ΠΚΦ και ακόμα περισσότερα του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, να επιχειρήσουμε μια διερεύνηση του πολιτικού, πολιτισμικού, αλλά κυρίως αξιακού περιεχομένου της.

Αυτό, λοιπόν, που γίνεται κατανοητό σε μια πρώτη επαφή με τους εν λόγω κινηματικούς χώρους είναι μια αίσθηση αναβίωσης του αναρχικού λόγου και της παράδοσης της αυτονομίας, συνδυασμένη με πολλά στοιχεία από τα κινήματα των δεκαετιών του 1960 και 1970. Η «νέα πολιτική» τοποθετείται από τους υποστηρικτές της στον αντίποδα της συμβατικής πολιτικής των κομμάτων και των συνδικάτων, ως εναλλακτική πράξη που ξεσκεπάζει τον μύθο της φιλελεύθερης δημοκρατίας και την πλάνη της πολιτικής διά αντιπροσώπων. Σε αντίθεση με τις κάθετες, ιεραρχικές και γραφειοκρατικές λογικές των κομμάτων και των συνδικάτων, τα οποία δίνουν έμφαση στον κεντρικό συντονισμό, στις κοινές στρατηγικές και στην κατάρτιση κοινού προγράμματος δράσης, στην πολιτική αντιπροσώπευση, στην πάλη για ηγεμονία, στη μία θεωρία κοινωνικής αλλαγής και συνήθως σε ένα προνομιακό ιστορικό υποκείμενο, οι φορείς της «νέας πολιτικής» υποστηρίζουν τη δημιουργία πολλαπλών χώρων, όπου διασφαλίζεται η ίση, ανοικτή και οριζόντια συμμετοχή όλων, ενώ οι μορφές και το περιεχόμενο των δράσεων καθορίζονται από τα κάτω δίχως να επιδιώκεται σύγκλιση σε ένα κοινό πολιτικό πρόγραμμα. Καταδικάζεται οποιαδήποτε μορφή

ιεραρχικών σχέσεων και δομών και, επομένως, ζητούμενο δεν είναι η στρατολόγηση μελών, αλλά η οριζόντια δικτυακή διάχυση, μέσα από ετερόκλητα κινήματα με χαλαρές και ελαστικές δομές, που διευκολύνουν την επικοινωνία και τον συντονισμό.

Η αποκέντρωση, η οριζοντιότητα, η αυτοοργάνωση, η αυτονομία και η άμεση δημοκρατία συνιστούν τους πυλώνες μιας οργανωτικής ιδεολογίας, παράλληλα όμως και μια πολιτική πρόταση η οποία, εκτός από το γεγονός ότι συγκεντρώνει στον πυρήνα της έντονη αποστροφή προς κάθε μονιστική ορθοδοξία, ιστορική βεβαιότητα, μοναδική αλήθεια και στρατιωτική πειθαρχία, έχει και πρακτικό χαρακτήρα: φιλοδοξεί να αντιμετωπίσει τις αποτυχίες των εγχειρημάτων κοινωνικής αλλαγής του παρελθόντος, την πολυδιάσπαση της αριστεράς, τους σκληρούς ιδεολογικούς πυρήνες που δυσχέραιναν τις ευρείες συμμαχίες, και τα προβλήματα με τις ισχυρές ιεραρχίες. Το οργανωτικό ζήτημα καθίσταται κεντρικό και καθοριστικό στοιχείο της συλλογικής ταυτότητας του κινήματος και, έτσι, δίνεται έμφαση στη δομή και τη διαδικασία, ιδιαίτερα σε θέματα λήψης αποφάσεων και εσωτερικής δημοκρατίας. Δεν είναι τυχαίο που το ΠΚΦ θεμελίωσε καταστατικά την ύπαρξή του ως σώμα με χαλαρές οργανωτικές δομές και οριζόντια συνεργασία.

Αναλυτικότερα, η πολιτική κουλτούρα τόσο του ΠΚΦ όσο και του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος στηρίζεται σε τρεις πυλώνες:

3.1.1. Δίκτυα και οριζοντιότητα

Η «δικτυακότητα» ενός κινήματος συνίσταται στη συγκρότησή του από ρευστά, άτυπα δίκτυα σχέσεων ποικίλων κοινωνικών ομάδων και πολιτικών οργανώσεων, με τρόπους ώστε η ενότητα στο εσωτερικό του και η σύνδεση των επιμέρους συνιστωσών να γίνεται οριζόντια και όχι με ιεραρχικού τύπου μηχανισμούς και δομές (Gerlach, 1999).

Το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα δεν είναι, βέβαια, το πρώτο που οργανώθηκε στη βάση χαλαρών, αποκεντρωμένων, οριζόντιων δικτύων. Τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα (ΝΚΚ) των δεκαετιών 1960 και 1970⁸⁷ –όπως το φεμινιστικό, το οικολογικό, το κίνημα για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, το

⁸⁷ Η μελέτη των ΝΚΚ συνιστά ξεχωριστό θεωρητικό ρεύμα στη διερεύνηση του κινηματικού φαινομένου και η βιβλιογραφία είναι τεράστια. Βλ. ενδεικτικά, Melucci (1980, 1984, 1985, 1989, 1995, 1996), Touraine (1977, 1988, 1995a, 1995b), Habermas (1981), Offe (1985, 1987), Diani (1992, 2000) και Eder (1993, 1995).

αντιπυρηνικό, το κίνημα ειρήνης, το φοιτητικό– αμφισβήτησαν, εκτός από το κυρίαρχο μοντέλο πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, τις δομές και τη λειτουργία παλαιότερων κοινωνικών κινήματων, για παράδειγμα του εργατικού, επικρίνοντας κυρίως τη συγκεντρωτική εσωτερική του διάρθρωση και τις τάσεις γραφειοκρατικοποίησης και θεσμοποίησης του. Προέβαλαν και πειραματίστηκαν με εναλλακτικά οργανωτικά πρότυπα και νέες αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες, όπως η λήψη αποφάσεων με συναίνεση σε ανοικτές συνελεύσεις⁸⁸. Μάλιστα, ο Mario Diani (1995), ένας από τους σημαντικότερους μελετητές των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων, έφτασε να ορίζει συνολικά τα κοινωνικά κινήματα ως δικτυακά μορφώματα, ενώ οι Gerlach και Hine (1970, σελ. 34-55) μιλούσαν, ήδη από το 1970, για ένα οργανωτικό μοντέλο με κύρια χαρακτηριστικά την αποκέντρωση (την απουσία κεντρικής εξουσίας και τη μη αναγκαιότητα κάρτας μέλους), τον κερματισμό (την ύπαρξη πολλών ετερόκλητων αυτόνομων ομάδων που συγκροτούσαν ευρύτερες συμμαχίες) και τη δικτύωση.

Με την πάροδο του χρόνου και μέσα από δεκαετίες πειραματισμού, το οργανωτικό αυτό μοντέλο εμπλουτίστηκε με νέες πρακτικές, νοηματοδοτήσεις και δομές. Η λήψη αποφάσεων με συναίνεση, η σημαντικότερη ίσως πρακτική εφαρμογή της αρχής της οριζοντιότητας, έτυχε σοβαρών βελτιώσεων τα χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι την ανάδυση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, ξεπερνώντας αρκετά από τα προβλήματα με τα οποία βρέθηκαν αντιμέτωποι οι πρώιμοι θιασώτες της, προβλήματα τα οποία σχετίζονταν κυρίως με την απουσία δομών και μηχανισμών ελέγχου των αυθαιρεσιών⁸⁹. Τα κινήματα του

⁸⁸ Για πολλούς, το φοιτητικό κίνημα των ΗΠΑ ήταν εκείνο που πρώτο αμφισβήτησε τις γραφειοκρατικές και ιεραρχικές δομές της παραδοσιακής αριστεράς, αναζητώντας νέες, αποκεντρωμένες μορφές οργάνωσης. Ωστόσο, ο Tarrow (1998, σελ. 129) ισχυρίζεται ότι οι άτυπες αυτές μορφές υιοθετήθηκαν αρχικά από ομάδες ακτιβιστών του νεολαιίστικου τμήματος του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα στις ΗΠΑ, και ιδιαίτερα από το Συμβούλιο για τη Φυλετική Ισότητα (Congress of Racial Equality – CORE) και τη Φοιτητική Μη Βίαιη Συντονιστική Επιτροπή (Student Nonviolent Coordinating Committee – SNCC). Όπως και να 'χει, οι πρακτικές αυτές κυριάρχησαν και διαχύθηκαν σε πολλά από τα κινήματα των δεκαετιών του 1960 και 1970 σε όλο τον κόσμο, κυρίως όμως σε Ευρώπη και ΗΠΑ.

⁸⁹ Ανάμεσα στα κινήματα του 1960 και 1970 που εφάρμοσαν τη λήψη αποφάσεων με συναίνεση ξεχωρίζει το φεμινιστικό, όπου η πρακτική αυτή είχε τέτοια κυρίαρχη θέση ώστε πολλοί να αναφέρονται σε αυτήν ως «φεμινιστική διαδικασία» (Maeckelbergh, 2009, σελ. 15-16). Για τον λόγο αυτό δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η γλαφυρότερη αποτύπωση των προβλημάτων με τις χαλαρές μορφές οργάνωσης προέρχεται από μια αναρχοφεμινίστρια, την Jo Freeman (1970), η οποία με το σημαντικό και με μεγάλη επιρροή δοκίμιο της *Η τυραννία της έλλειψης δομής* περιγράφει τις εμπειρίες της από το κίνημα για τη γυναικεία απελευθέρωση στις Ηνωμένες Πολιτείες.

1980 και 1990, πρωτίστως εκείνα που ταυτίστηκαν με το ρεύμα της αυτονομίας στη Δυτική Ευρώπη⁹⁰, αλλά και το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, το κίνημα ειρήνης και το φεμινιστικό, επεξεργάστηκαν νέες δομές και εργαλεία εσωτερικής οργάνωσης με οριζόντιους τρόπους, όπως, για παράδειγμα, τη δημιουργία μικρών ομάδων, οι οποίες έπαιρναν τη μορφή συντονιστικών επιτροπών, ομάδων συνάφειας (affinity groups), ομάδων δράσης, συναρθρώσεων οργανώσεων κ.λπ., και διασφάλιζαν την καλύτερη λειτουργία κατά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων με ζητούμενη τη συναίνεση σε ευρεία κλίμακα. Αυτές τις πρακτικές και μορφές δράσης τις συναντάμε, με διάφορες παραλλαγές, στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα (Maeckelbergh, 2009, σελ. 17).

Το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα, ωστόσο, σε σχέση με τα προηγούμενα κινήματα, έχει τρία επιπρόσθετα χαρακτηριστικά που ενισχύουν, ίσως ακόμα και να επιβάλλουν, τη δικτυακή δομή του. Κατ' αρχάς, πρόκειται για υπερεθνικό κίνημα που δρα σε συνθήκες σύνθετου διεθνισμού⁹¹. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο συγκρουσιακός κύκλος της δεκαετίας του 1960 ήταν ένα παγκόσμιο φαινόμενο, αφού προκάλεσε εξεγέρσεις και γεγονότα διαμαρτυρίας σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Ωστόσο, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της διατριβής, η περίπτωση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος είναι διαφορετική, καθώς δεν αφορά απλά τη διάχυση αξιών και πρακτικών σε άλλα μέρη του πλανήτη ή την επίδειξη διεθνούς αλληλεγγύης, αλλά εγχείρημα που διεξάγεται και διαμορφώνεται σε έναν χώρο πέρα από εθνικά σύνορα, με καλά συντονισμένες διεθνείς εκστρατείες από δίκτυα ακτιβιστών σε όλο τον πλανήτη, οι οποίες βάζουν στο στόχαστρο παγκόσμια κέντρα εξουσίας και φορείς του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου. Η εξαιρετικά πολύπλοκη διεθνής πραγματικότητα, και ιδιαίτερα η διεθνοποίηση της οικονομίας και της πολιτικής, καθώς και η ολοένα μεγαλύτερη δικτυακή συγκρότηση του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος επιβάλλουν στα κινήματα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση να συγκροτήσουν διεθνείς συμμαχίες μέσα

⁹⁰ Στη Γερμανία, που αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, τα κινήματα της αυτονομίας εκείνης της περιόδου ήταν πιο ισχυρά και ριζοσπαστικά ακόμα και από τα αντίστοιχα του 1960, ενώ χαρακτηρίζονταν από έντονο αντιιμπεριαλισμό, ανεξαρτησία από πολιτικά κόμματα, αποκεντρωμένες οργανωτικές δομές και ιδιαίτερη έμφαση στην άμεση δράση (Katsiaficas, 2006, σελ. 3).

⁹¹ Την έννοια του «σύνθετου διεθνισμού» έχουν εισάγει η Donatella della Porta και ο Sidney Tarrow (2005) για να περιγράψουν και να διερευνήσουν τη σχέση του σύγχρονου παγκόσμιου περιβάλλοντος την εποχή της οικονομικής παγκοσμιοποίησης με τη διεθνοποίηση των συλλογικών δράσεων και των κοινωνικών κινημάτων.

από πορώδη δίκτυα, τα οποία θα επιχειρήσουν να υπερβούν τις αντιθέσεις ανάμεσα στην τοπική και τη διεθνή δράση, καθιστώντας έτσι ατελέσφορες τις όποιες ιεραρχικές σχέσεις ανάμεσά τους και τις δύσκαμπτες οργανωτικές δομές.

Κατά δεύτερον, ο βαθμός της εσωτερικής ανομοιογένειας και πολυμορφίας του κινήματος δεν έχει προηγούμενο. Η διατήρηση των χαρακτηριστικών αυτών –τα οποία, ας σημειωθεί, αξιολογούνται από τους ακτιβιστές ως μεγάλες αρετές– στηρίζεται στα πολλαπλά και διασυνδεδεμένα δίκτυα, αφού διευκολύνουν τη συμπίεση πολλών και ετερόκλητων ομάδων χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο την αυτονομία και τη διαφορετικότητά τους, σε αντίθεση με συγκεντρωτικές μορφές οργάνωσης οι οποίες θα δημιουργούσαν συνθήκες εσωτερικής κρίσης, αέναες συγκρούσεις για επικυριαρχία, ενώ ενδεχομένως θα απειλούσαν και τον λειτουργικό καταμερισμό εργασίας που ανταποκρίνεται στην πλούσια και πολύμορφη δράση του κινήματος.

Τρίτον, το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα αναδύθηκε την εποχή της νέας τεχνολογικής επανάστασης στις επικοινωνίες, αξιοποιώντας στο έπακρο τις δυνατότητες που αυτή προσέφερε, ιδιαίτερα το διαδίκτυο, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τα ανεξάρτητα δίκτυα πληροφόρησης. Η εμβληματική διαμαρτυρία ενάντια στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου στο Σιάτλ, τον Νοέμβριο του 1999, οργανώθηκε κυρίως μέσα από το διαδίκτυο, ενώ ήταν αυτή που γέννησε ένα παγκόσμιο δίκτυο ανεξάρτητων μέσων ενημέρωσης, το γνωστό πια Ιντιμίντια. Ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στην ανάδυση και εξέλιξη του κινήματος έχει αναλυθεί εκτενώς (Castells, 2000· Bennet, 2003· Aelst & Walgrave, 2002) και δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι είναι σημαντικός. Ωστόσο, δεν πρέπει να υπερεκτιμάται, καθώς στην οργάνωση της διαμαρτυρίας έχουν αποδειχθεί πιο κρίσιμα τα κοινωνικά δίκτυα σχέσεων και οι συμμετοχικές διαδικασίες παρά οι ηλεκτρονικά διασυνδεδεμένες ομάδες, ενώ έχουν παρατηρηθεί και αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιείται ως εργαλείο για τη λήψη αποφάσεων (Maeckelbergh, 2009, σελ. 231).

Έχοντας αναφέρει τα πιο πάνω, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η δικτυακότητα του κινήματος δεν επιβάλλεται μόνο από οργανωτική σκοπιά ως «αναγκαίο κακό», αλλά αποτελεί θετική επιλογή των ακτιβιστών (Ψημίτης, 2006, σελ. 411). Οι περισσότεροι πρωταγωνιστές του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος –πολύ λιγότερο όμως του ΠΚΦ–, ως εγγόνια των κινημάτων της δεκαετίας του 1960, παιδιά των νεότερων κινημάτων αυτονομίας και αδέρφια

των νέων αγώνων και εγχειρημάτων αυτοοργάνωσης (όπως το κίνημα των ζαπατίστας και το Argentinazo του 2001), αντιλαμβάνονται τη συλλογική τους ταυτότητα άμεσα συνυφασμένη με την οργανωτική τους συγκρότηση. Ίσως γι' αυτό οι πολιτικές αντιπαραθέσεις και οι ιδεολογικές μάχες μέσα στο κίνημα να παίρνουν τη μορφή συγκρούσεων για θέματα διαδικασίας και οργάνωσης.

Ούτε όμως οι δικτυακές λογικές –πόσο μάλλον η αρχή της οριζοντιότητας– δεν είναι απόλυτα κυρίαρχες· διαφορετικά δεν θα μιλούσαμε για ανομοιογενές κίνημα. Η οριζοντιότητα γίνεται περισσότερο κατανοητή ως καθοδηγητικό όραμα παρά ως απόλυτη απουσία ιεραρχικών αντιλήψεων ή τρόπων οργάνωσης. Οι ομάδες, τα δίκτυα και οι οργανώσεις που συμμετέχουν στο κίνημα επιλέγουν διαφορετικές μορφές οργανωτικής συγκρότησης, από σχετικά οριζόντιες μέχρι απόλυτα συγκεντρωτικές· γι' αυτό, εξάλλου, η μόνιμη αντιπαράθεση στο εσωτερικό του κινήματος είναι αυτή ανάμεσα στους «κάθετους» και τους «οριζόντιους»⁹². Η προσπάθεια που γίνεται μάλλον εστιάζεται στην απουσία τυπικών ιεραρχικών σχεδιασμών, ειδικά σε ό,τι αφορά τον συντονισμό και τις σχέσεις των διαφορετικών συνιστωσών, αλλά και στη διαμόρφωση συλλογικών διαδικασιών που ενισχύουν τον αποκεντρωμένο συντονισμό και τη διαφάνεια στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Juris, 2005, σελ. 257).

3.1.2. Επανοηματοδότηση της πολιτικής και της δημοκρατίας

Το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα αμφισβητεί τόσο τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας όσο και τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό των παλιών αριστερών κομμάτων. Αντιλαμβάνεται την πολιτική και τη δημοκρατία με όρους ζαπατιστικούς· δεν εστιάζει, δηλαδή, στην κατάληψη της εξουσίας ώστε να εφαρμόσει μεγαλόπνοα προγράμματα πολιτικού και κοινωνικού μετασχηματισμού «όταν το επιτρέψουν οι συνθήκες», αλλά επιδιώκει την αλλαγή της κοινωνίας «από τα κάτω», σταδιακά, με την οικοδόμηση αυτόνομων χώρων πέρα από τα πολιτικά κόμματα και τη λογική της ελεύθερης αγοράς. Επανακαθορίζει το πολιτικό και το τοποθετεί στην κοινωνία, τονίζοντας την πολιτική φύση πρακτικών και χώρων οι οποίοι δεν θεωρούνταν παραδοσιακά πολιτικοί, και δίνοντας προτεραιότητα στις πτυχές εκείνες που έχουν

⁹² Η ορολογία αυτή πρωτοεμφανίστηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ που έγινε στο Λονδίνο το 2004. Περισσότερα στη συνέχεια.

παραμεληθεί ή αγνοηθεί εντελώς από τους κατεστημένους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς. Η πολιτική διά αντιπροσώπων απορρίπτεται ως ελιτίστικη πρακτική, εκθρική για τη δημιουργία μιας ριζοσπαστικής συμμετοχικής δημοκρατίας, ενώ η λήψη αποφάσεων με ψηφοφορία αποφεύγεται ως καταστρατήγηση της έννοιας της ισότητας.

Στη μάχη της επανομηματοδότησης της δημοκρατίας σημαντικό ρόλο παίζει η έννοια της προεικόνισης (prefiguration): η δημιουργία σε χρόνο ενεστώτα, και στα πιο «ασήμαντα» επίπεδα, της κοινωνίας που οραματιζόμαστε με τρόπους οργάνωσης που συνειδητά και έμπρακτα προσομοιάζουν προς αυτή την κοινωνία. Το κίνημα δεν περιμένει την έλευση μιας άλλης μετακαπιταλιστικής πραγματικότητας για να δώσει σάρκα και οστά στις αρχές που ασπάζεται, αλλά δημιουργεί σήμερα χώρους που είναι δημοκρατικοί και αντιεραρχικοί· χώρους που προάγουν τη διαφορετικότητα και την πολιτισμική πολυμορφία, και αρνούνται τους αποκλεισμούς· που με τη δομή και την πράξη τους αντιτάσσονται στις λογικές της καταπίεσης με τις οποίες είναι χτισμένες οι κοινωνίες· χώρους που διαμορφώνουν άμεσα σχέσεις ισότητας και ελευθερίας· που συγκρούονται με το σημερινό πολιτικό κατεστημένο με δικούς τους όρους, χωρίς να αναπαράγουν στοιχεία της κοινωνίας που αντιπαλεύουν, όπως η γραφειοκρατία και ο συγκεντρωτισμός.

Το κίνημα δεν έχει την ψευδαισθηση ότι με αυτόν τον τρόπο θα ανατρέψει την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, συσσωρεύει όμως εμπειρίες που εμπνέουν τους ανθρώπους ότι ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός (Κιουπκιολής, 2011, σελ. 32), ακριβώς επειδή τον βιώνουν σε μικρές δόσεις, σαν θραύσματα από εικόνες του μέλλοντος που προσγειώνονται στο σήμερα. Οι χώροι αυτοί δεν αποτελούν βέβαια την ολοκληρωμένη εικόνα, την ιδεατή, καθώς λειτουργούν και οργανώνονται στη σημερινή κοινωνία και, επομένως, έχουν κάποια από τα χαρακτηριστικά της, εμπεριέχουν ωστόσο ψήγματα της ενσαρκωμένης ουτοπίας. Με την υλική αναπαράσταση του νέου κόσμου, έστω και μερικά, ενδυναμώνεται η βούληση και η θέληση των υποστηρικτών του, επειδή το μέλλον που οραματίζονται δεν φαντάζει τόσο απροσπέλαστο και μακρινό (ό.π., σελ. 169-170).

Η έννοια της προεικόνισης έρχεται σε κάθετη ρήξη με την αντίληψη που διατρέχει τον σκληρό καπιταλισμό της εποχής μας, πως ο «σκοπός αγιάζει τα μέσα». Η εφαρμογή της σημαίνει τη μετατροπή της διαδικασίας για επίτευξη των άμεσων στόχων σε ενσάρκωση των ευρύτερων οραμάτων του κινήματος, ώστε να μην υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο πώς παλεύει για κάτι και στο τι

είναι αυτό για το οποίο παλεύει (Maeckelbergh, 2009, σελ. 66). Οι αγώνες και οι στόχοι, ο σκοπός και τα μέσα, το πραγματικό και το ιδεατό, γίνονται ένα και το αυτό. Αυτός είναι, εξάλλου, ο βασικός λόγος για τον οποίο δίνεται τόση έμφαση στη διαδικασία, τη δομή και τη μορφή της δημοκρατίας. Το πού, πώς και από ποιους λαμβάνονται οι αποφάσεις και οργανώνονται οι δράσεις είναι ζητήματα κρίσιμης σημασίας για ένα κίνημα που επιδιώκει να αχνογραφήσει βιωματικά το όραμα μιας διαφορετικής ριζοσπαστικής δημοκρατίας.

Η ιδέα πως ο φορέας της αλλαγής πρέπει να αποτελεί ο ίδιος την ενσάρκωση αυτής της αλλαγής είναι αρκετά παλαιά⁹³. Στην πολιτική, ωστόσο, και όταν συνδυάζεται με την αρχή της οριζοντιότητας, έχει συνδεθεί με την αναρχική σκέψη και πράξη⁹⁴, ιδιαίτερα με τα σύγχρονα ρεύματα του μετα-αναρχισμού, αλλά και με τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα της δεκαετίας του 1960. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η πρακτική εφαρμογή αυτής της αντίληψης έλαβε νέα πνοή από τα αυτόνομα ζαπατιστικά χωριά, τα εγχειρήματα εργατικής αυτοδιαχείρισης στα κατειλημμένα εργοστάσια της Αργεντινής μετά το 2001, τα κοινωνικά κέντρα και τις καταλήψεις κτηρίων στην Ευρώπη, τη διεκδίκηση ελεύθερων χώρων στα αστικά κέντρα σε όλο τον κόσμο, μέχρι να φτάσει στους δρόμους του Σιάτλ με το σλόγκαν “This is what democracy looks like!” (Κάπως έτσι μοιάζει η δημοκρατία!).

3.1.3. Πολλαπλές και ανεκτικές ταυτότητες

Πολλοί υποστηρίζουν ότι το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα δεν αποτελεί ενιαίο κίνημα, αλλά «ομπρέλα» πολλών και πολύμορφων κινημάτων, γι’ αυτό εξάλλου στην Ιταλία το αποκαλούν το «κίνημα των κινημάτων». Αν υιοθετήσουμε τον ορισμό του Diani (1992, σελ. 13) για το κοινωνικό κίνημα, ως «ένα δίκτυο άτυπων σχέσεων και αλληλεπιδράσεων που έρχεται σε σύγκρουση με τους αντιπάλους του, σε πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο, στη βάση μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας», τότε δεν μπορούμε παρά να παραδεχτούμε ότι έχουν δίκιο, μιας και στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα δεν υπάρχει ένα μοναδικό

⁹³ Είναι επίσης γνωστή από την περίφημη ρήση που αποδίδεται στον Μαχάτμα Γκάντι, «Γίνε εσύ η αλλαγή που θέλεις να δεις στον κόσμο», ρήση η οποία συχνά γίνεται αντικείμενο ερμηνειών που υποτιμούν την πολιτική της διάσταση.

⁹⁴ Ας θυμηθούμε το ρητορικό ερώτημα του Μπακούνιν: «Πώς μπορεί να περιμένει κανείς να αναδυθεί μια κοινωνία ισονομίας και ελευθερίας από αυταρχικές μορφές οργάνωσης;» (στο Franks, 2003, σελ. 19).

όραμα, μια ενιαία πολιτική αντίληψη, μια στρατηγική και, εν τέλει, μια κοινή συλλογική ταυτότητα. Όμως, αποτελεί παράδοξο να αρνούμαστε την ιδιότητα του κοινωνικού κινήματος για τον λόγο της απουσίας κοινής συλλογικής ταυτότητας σε ένα μόρφωμα του οποίου η υπαρξιακή ουσία εδράζεται στη σύλληψη της ενότητας μέσα στη διαφορά και το οποίο αποτελεί ένα πλέγμα σχέσεων που συνδέονται μεταξύ τους με πολύπλοκους και αλληλεπικαλυπτόμενους μηχανισμούς, που με τη σειρά τους στηρίζονται στην ενότητα σε πολλαπλά επίπεδα.

Η ενότητα αυτή οικοδομήθηκε αρχικά στη βάση ενός ερμηνευτικού σχήματος που απέδιδε στον νεοφιλελευθερισμό την ευθύνη για τα δεινά που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα (Ayres, 2004). Η συγκεκριμένη αφήγηση αποκρυσταλλώθηκε σταδιακά μέσα από τους αγώνες που προηγήθηκαν του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος: τις εκστρατείες ενάντια στις συμφωνίες για το ελεύθερο εμπόριο στον Καναδά, τις ΗΠΑ και το Μεξικό, τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας κατά των συνθηκών για την Οικονομική Νομισματική Ένωση στη Δυτική Ευρώπη, τις εξεγέρσεις ενάντια στα διαρθρωτικά προγράμματα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στις χώρες του Νότου. Το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα εστίασε την προσοχή στη διάγνωση που ενοχοποιεί τον νεοφιλελευθερισμό για σωρεία καταστάσεων, ενίσχυσε το ερμηνευτικό αυτό σχήμα τονίζοντας αξίες όπως η δημοκρατία και η κοινωνική δικαιοσύνη, και το επέκτεινε ώστε να περιλαμβάνει ποικιλία θεμάτων: από αγροτικά, γυναικεία, οικολογικά και ιθαγενικά, μέχρι ζητήματα εκμετάλλευσης της παιδικής εργασίας. Ο αντινεοφιλελευθερισμός και οι αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και της συμμετοχικής δημοκρατίας λειτούργησαν ως συγκολλητική ουσία, συνδέοντας πλήθος ζητήματα με τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση με τρόπους που να διευκολύνουν την κοινή δράση από ποικίλες ομάδες⁹⁵.

Η πολυσυλλεκτικότητα του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος διευκόλυνε αλλά και δημιούργησε την ανάγκη για διαμόρφωση ανεκτικών, ελαστικών και περιεκτικών συλλογικών ταυτοτήτων. Αναδεικνύοντας τη διαφορετικότητα και

⁹⁵ Εξαιρετικά χρήσιμη στην κατανόηση της διαδικασίας διαμόρφωσης νοηματικών πλαισίων και της σημασίας της στην ανάπτυξη των συλλογικών δράσεων είναι η θεωρία των ερμηνευτικών πλαισίων, που σήμερα θεωρείται, μαζί με τη θεωρία κινητοποίησης πόρων και τη θεωρία της πολιτικής διαδικασίας, ένας από τους τρεις πυλώνες της συγκρουσιακής πολιτικής στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για τα κοινωνικά κινήματα τα τελευταία τριάντα χρόνια. Για μερικά από τα κλασικά κείμενα αυτής της προσέγγισης βλ. Snow κ.ά., 1986· Snow & Benford, 1988· Benford, 1987· Benford, 1997.

την πολυμορφία ως θετικά στοιχεία, το κίνημα ώθησε τους ανθρώπους να κινούνται άνετα σε πολυθεματικά περιβάλλοντα, να έχουν πολυδιάστατους στόχους και να βλέπουν τα προβλήματά τους σε συνάρτηση με τα προβλήματα ατόμων που βρίσκονται σε μακρινές περιοχές (Della Porta & Tarrow, 2005). Εν απουσία κοινών χαρακτηριστικών φυλής, γένους, φύλου, κοινωνικής διαστρωμάτωσης κ.λπ., το κίνημα οικοδόμησε τις συμμαχίες του και καθόρισε τους εχθρούς του στη βάση μιας αντίληψης για την καταπίεση και τις ανισότητες, οι οποίες αρθρώνονται σε πολλά επίπεδα, προσπαθώντας παράλληλα να πλαισιώσει τις διχοτομίες με τρόπο ώστε να περιορίζει τον ανταγωνισμό και τον αποκλεισμό: το παγκόσμιο να μην αντιδιαστέλλεται με το τοπικό, η ενότητα με την ποικιλομορφία, το υλικό με το μεταϋλικό, το ιδιωτικό με το δημόσιο, η μεταρρύθμιση με την επανάσταση, το κοινωνικοπολιτισμικό με το πολιτικοοικονομικό κ.ο.κ.

Σε πρακτικό επίπεδο, η κοινή δράση επιτυγχάνεται με τη σύγκλιση προς συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους. Συμβαίνει συχνά, για παράδειγμα, οργανώσεις με πολύ διαφορετικές πολιτικές διαδρομές να συμφωνούν για την αναγκαιότητα μιας συγκεκριμένης κινητοποίησης – της οργάνωσης, λόγου χάρη, μιας εκδήλωσης διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια της συνόδου κορυφής κάποιου διεθνούς οργανισμού, ή ενός προγράμματος σεμιναρίων σε κάποιο τοπικό, εθνικό ή παγκόσμιο Φόρουμ. Στη συνέχεια, μόλις τη φέρουν σε πέρας με επιτυχία, να συνδέονται με άλλες ομάδες, οργανώνοντας άλλες δράσεις και, ταυτόχρονα, να διατηρούν τις επαφές τους με τις προηγούμενες οργανώσεις για τυχόν μελλοντικές συνεργασίες. Την αντίληψη της ενότητας σε πολλαπλά επίπεδα εξέφρασε εύστοχα μια ακτιβίστρια στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ που έγινε στη Φλωρεντία το 2002: «Κάποιος μπορεί να κοιμάται με τη φωτογραφία του Στάλιν στο προσκεφάλι του, κάποιος άλλος με την εικόνα του Ιησού. Ε, λοιπόν, δεν έχει και τόση σημασία, φτάνει να πιστεύουν και οι δύο ότι πρέπει να μποϊκοτάρουμε τη Nestlé»⁹⁶.

Έχοντας περιγράψει τους κύριους πυλώνες της «νέας πολιτικής» για την οποία γίνεται συχνά λόγος στους χώρους όπου δραστηριοποιείται το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα και το ΠΚΦ, θα στραφούμε στην καταγραφή και την κατηγοριοποίηση των σημαντικότερων πρωταγωνιστών του ΠΚΦ, καθώς και

⁹⁶ Τη συνέντευξη πήρε η Donatella della Porta στο πλαίσιο της έρευνας που διεξήγαγε με τους συνεργάτες της στο ΕΚΦ το 2002, με στόχο τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών της «νέας πολιτικής» των Κοινωνικών Φόρουμ (Della Porta & Tarrow, 2005, σελ. 190).

των διαφόρων αντιπαραθέσεων και δίπολων που δημιουργήθηκαν και διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη και την πορεία του.

3.2. Πρωταγωνιστές

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι πρωταγωνιστές του ΠΚΦ. Όπως κάθε προσπάθεια κατηγοριοποίησης, δεν αντανakλά επακριβώς την πολύπλοκη πραγματικότητα αλλά επιχειρεί να αποτυπώσει αδρά τα χαρακτηριστικά της, καθώς αρκετές ομάδες που συμμετέχουν στα φόρουμ συνιστούν υβριδικά σχήματα που συνδυάζουν πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά από πολλές παραδόσεις, ενώ άλλες δεν αναγνωρίζουν τον εαυτό τους στις διάφορες διαμάχες αλλά τοποθετούνται δημιουργικά και συνθετικά απέναντι σε αυτές.

3.2.1. Θεσμικοί φορείς

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Βραζιλιάνοι οργανωτές του πρώτου ΠΚΦ είχαν την πρόθεση να το καταστήσουν ζωντανό παράδειγμα της «νέας πολιτικής», ως έναν χώρο, από τη μια, που θα αποτελούσε το αντίπαλον δέος απέναντι στην καταθλιπτική νεοφιλελεύθερη παγκόσμια πραγματικότητα και, από την άλλη, ως ένα σχολείο για να «ξεμάθει» κανείς τις ιεραρχικές πρακτικές της αριστεράς του 20ού αιώνα. Εντούτοις, τόσο οι ίδιοι όσο και η πλειονότητα των συμμετεχόντων στα κοινωνικά φόρουμ προέρχονταν από κινήματα και οργανώσεις που έφεραν βαρύ το φορτίο της παράδοσης αυτής, ήταν δηλαδή άνθρωποι γαλουχημένοι στη λεγόμενη «παλαιά πολιτική» και εθισμένοι να λειτουργούν σε ιεραρχικά δομημένες πολιτικές οργανώσεις. Αν για το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα, στην εκφορά του ως διαμαρτυρία στις διάφορες συνόδους κορυφής, οι αξίες της οριζοντιότητας, της δικτυακότητας, της προεικόνισης και της αυτοδιαχείρισης προέκυπταν ως φυσικά δομικά στοιχεία λόγω της οργανωτικής συγκρότησης των συγκεκριμένων κινητοποιήσεων –την οργάνωσή τους ταυτόχρονα από πολλές ομάδες, που όμως εργάζονταν ξεχωριστά–, αλλά και επειδή η συγκρουσιακότητα των ίδιων των εκδηλώσεων διαμαρτυρίας επέβαλλε έναν συσχετισμό δυνάμεων που ευνοούσε τις πιο ριζοσπαστικές και ελευθεριακές πολιτικές ομάδες, δεν συνέβη το ίδιο με τα κοινωνικά φόρουμ. Στην περίπτωση των τελευταίων, η πραγματοποίηση ενός

μεγάλου συμβάντος απαιτούσε μια σχετικά συγκεντρωτική διαδικασία που περνούσε μέσα από μια οργανωτική επιτροπή, ενώ η δομή των φόρουμ –η διεξαγωγή εκδηλώσεων σεμιναριακού τύπου οι οποίες πραγματοποιούνταν, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, στις εγκαταστάσεις ενός σύγχρονου πανεπιστημίου– ήταν πιο συμβατή με τη συμμετοχή θεσμικών και λιγότερο ριζοσπαστικών πολιτικών δυνάμεων.

Στους θεσμικούς παράγοντες που συμμετέχουν στα κοινωνικά φόρουμ συγκαταλέγονται τα πολιτικά κόμματα, οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και τα μεγάλα εργατικά συνδικάτα. Οι δυνάμεις αυτές λειτουργούν στο πλαίσιο των επίσημων δομών του κράτους και του παγκόσμιου συστήματος και τείνουν να έχουν ρεφορμιστικό προσανατολισμό, υποστηρίζουν δηλαδή τον σταδιακό μετασχηματισμό της κοινωνίας σε προοδευτική κατεύθυνση μέσα από τους επίσημους μηχανισμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Είναι οργανωμένες κάθετα, διαθέτουν επαγγελματικά στελέχη, εκλεγμένη ηγεσία και μέλη.

Παρόλο που ο καταστατικός χάρτης του ΠΚΦ απαγορεύει ρητά σε εκπρόσωπους πολιτικών κομμάτων να συμμετέχουν με αυτή τους την ιδιότητα στα φόρουμ –αφήνοντας μολαταύτα ένα παράθυρο ανοικτό («δύνανται να μετέχουν με την ατομική τους ιδιότητα»)-, ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων στη δημιουργία και την πορεία του ΠΚΦ ήταν εξαρχής καθοριστικός και σφόδρα αμφιλεγόμενος. Το εργατικό κόμμα της Βραζιλίας (PT) –ένα από τα πιο σημαντικά αριστερά κόμματα της Λατινικής Αμερικής, το οποίο κέρδισε τις προεδρικές εκλογές το 2003 και βρίσκεται μέχρι σήμερα στην εξουσία– παρείχε σοβαρή πολιτική, οικονομική και οργανωτική στήριξη στο ΠΚΦ και είχε, κατά τα φαινόμενα, μεγάλη επιρροή. Στην Ινδία, η παρουσία πολιτικών κομμάτων, ιδιαίτερα των δύο κομμουνιστικών, αλλά και ο καθοριστικός τους ρόλος στην οργάνωση του 4ου ΠΚΦ δεν τέθηκε καν σε αμφισβήτηση· αντίθετα, η διαμάχη επικεντρώθηκε στο ποια κόμματα θα έπρεπε να έχουν τον κεντρικότερο ρόλο (Santos, 2006, σελ. 56). Μάλιστα, η Ινδική Οργανωτική Επιτροπή έσπευσε να προσαρμόσει τον καταστατικό χάρτη του ΠΚΦ στην ινδική πολιτική πραγματικότητα, αίροντας τον αποκλεισμό των πολιτικών κομμάτων. Στη Βενεζουέλα, όταν οι συνήθεις χορηγοί των προηγούμενων Φόρουμ αρνήθηκαν να το χρηματοδοτήσουν ξανά –μια απόφαση με σαφείς πολιτικές διαστάσεις-, η κυβέρνηση της χώρας και ο πρόεδρος της, Ούγκο Τσάβες, ανέλαβαν εξ ολοκλήρου την οικονομική δαπάνη, με αποτέλεσμα την ανάλογη προβολή τους στις εκδηλώσεις. Στην Ευρώπη, τα κόμματα είχαν

σημαντικό ρόλο στην οργάνωση των περισσότερων Ευρωπαϊκών Κοινωνικών Φόρουμ, ιδιαίτερα η Κουμμουνιστική Επανάδρυση και το κόμμα των Πρασίνων στην Ιταλία, το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα στη Μεγάλη Βρετανία και ο Συνασπισμός της αριστεράς και της Προόδου στην Ελλάδα. Κάποια από τα κόμματα αυτά βρίσκονταν στην εξουσία ή στον προθάλαμο της εξουσίας όταν πραγματοποιήθηκαν τα Κοινωνικά Φόρουμ στις χώρες τους (Εργατικό Κόμμα Βραζιλίας, Κίνημα για την Πέμπτη Δημοκρατία στη Βενεζουέλα), άλλα είχαν μικρή ή καθόλου κοινοβουλευτική παρουσία (Κομμουνιστική Επανάδρυση, Συνασπισμός, Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα), κάποια άλλα δεν εκπροσωπούνταν στην κεντρική πολιτική σκηνή αλλά είχαν ισχυρή παρουσία στην τοπική αυτοδιοίκηση (Πράσινοι στη βόρεια Ιταλία, Κομμουνιστικό Κόμμα Ινδίας - μαρξιστικό στη Δυτική Βεγγάλη). Τόσο τα μικρά όσο και τα μεγάλα κόμματα καλύπτουν όλο το φάσμα της αριστεράς: από την κεντροαριστερά (Εργατικό Κόμμα Βραζιλίας), τον ευρωκομμουνισμό (Κομμουνιστική Επανάδρυση, Συνασπισμός), την επαναστατική αριστερά (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα), την ορθόδοξη κομμουνιστική αριστερά (Κομμουνιστικό Κόμμα Ινδίας). Επίσης, έχουν αποκλίσεις ως προς τα χαρακτηριστικά τους: από ριζοσπαστικά κόμματα που έχουν συγκρουστεί με το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα αλλά διαθέτουν τη δομή των παραδοσιακών ιεραρχικών σχημάτων της αριστεράς χωρίς στενές σχέσεις με τα κοινωνικά κινήματα (Κίνημα για την Πέμπτη Δημοκρατία στη Βενεζουέλα), μέχρι εργατικά κόμματα που ασκούν μια σχετικά ρεφορμιστική κεντρική πολιτική, έχουν όμως οργανική σχέση με τα κοινωνικά κινήματα και προωθούν, έστω σε μικρή κλίμακα, καινοτόμα οριζόντια εγχειρήματα (Εργατικό Κόμμα Βραζιλίας), και κόμματα που συνδυάζουν τα χαρακτηριστικά της «νέας» και της «παλαιάς» αριστεράς (Κομμουνιστική Επανάδρυση, Συνασπισμός).

Η παρουσία και ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων αποτέλεσε ένα από τα πεδία σύγκρουσης των φορέων της «παλιάς» και της «νέας» πολιτικής, καθώς τα κόμματα θεωρήθηκαν από τους τελευταίους ότι, ως επαγγελματίες της πολιτικής, εκμεταλλεύονταν τον ανοιχτό χώρο του Φόρουμ για προβολή και προπαγάνδα, αρνούμενοι ταυτόχρονα την πολιτική φύση των οριζόντιων χώρων. Από την άλλη, η κατάληψη της εξουσίας από ριζοσπαστικά κόμματα στη Λατινική Αμερική και η μαχητική τους παρουσία σε κάποιες χώρες της Ευρώπης οδήγησαν πολλούς, ακόμα και υποστηρικτές της οριζόντιας προσέγγισης, να βλέπουν αυτές τις δυνάμεις ως ενισχυτικές προς το κίνημα. Πέρα όμως από τις όποιες αντιπαραθέσεις, άνοιξε η συζήτηση για τη σχέση των

πολιτικών κομμάτων με τα κοινωνικά κινήματα και, ειδικότερα, για τους όρους και τους κανόνες που θα έπρεπε να διέπουν την αλληλεπίδραση αυτή στον ανοιχτό χώρο του ΠΚΦ.

Αν, ωστόσο, η πιο πάνω σχέση υπήρξε συχνά συγκρουσιακή, μια άλλη, αυτή ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί εκρηκτική. Οι ΜΚΟ, όπως τα πολιτικά κόμματα, ήταν από την αρχή παρούσες και ισχυρές στα Φόρουμ. Αποτέλεσαν τη συντριπτική πλειοψηφία της πρώτης οργανωτικής επιτροπής, ενώ συμμετείχαν, σε μικρότερο αλλά σημαντικό βαθμό, σε όλα τα μετέπειτα θεσμικά σώματα του ΠΚΦ, το Διεθνές Συμβούλιο, τις κατά τόπους Οργανωτικές Επιτροπές και τις *ad hoc* επιτροπές και ομάδες εργασίας. Πολλές από τις μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ χρηματοδότησαν με μεγάλα ποσά τα Κοινωνικά Φόρουμ⁹⁷, και παράλληλα είχαν περίοπτη θέση –συχνά και προνομιακή μεταχείριση– στο πρόγραμμα των εκδηλώσεων, ειδικά τα πρώτα χρόνια.

Παρά το γεγονός ότι ο όρος ΜΚΟ χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1945 στον καταστατικό χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, με σκοπό τη διάκριση ανάμεσα στα εξειδικευμένα διακρατικά ινστιτούτα και τους διεθνείς ιδιωτικούς οργανισμούς, η ανάδειξη των οργανώσεων αυτών σε νέες μορφές συλλογικής δράσης έγινε τη δεκαετία του 1980 με το κλείσιμο του κύκλου διαμαρτυρίας των δεκαετιών 1960 και 1970 και τη σταδιακή θεσμοποίηση των κοινωνικών κινήματων⁹⁸. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 πολλές οργανώσεις κοινωνικών κινήματων μετεξελίχθηκαν σε ΜΚΟ και συμμετείχαν ως εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών σε μια σειρά από συνδιασκέψεις του ΟΗΕ για διάφορα κοινωνικά ζητήματα όπως το περιβάλλον, η φτώχεια, οι γυναίκες, ο επισιτισμός. Τη δεκαετία του 1990 οι ΜΚΟ αναβαθμίστηκαν και αύξησαν κατακόρυφα τη συμμετοχή τους σε αυτές τις συνδιασκέψεις, ενώ παράλληλα πραγματοποίησαν με επιτυχία ανεξάρτητες μεγάλες εκστρατείες για

⁹⁷ Ενδεικτικά: Oxfam, ActionAid, Christian Aid, Novid, Interchurch Organization for Development Cooperatin (ICCO), ABONG, Catholic Committee against Hunger and for Development (CCFD).

⁹⁸ Η ανάδειξη αυτή συνοδεύτηκε από μεγάλο όγκο βιβλιογραφίας για τις ΜΚΟ. Βλ. ενδεικτικά, Keck & Sikkink (1998) για τα υπερεθνικά δίκτυα συνηγορίας· Petras (1997) για τον ιμπεριαλιστικό ρόλο των ΜΚΟ στη Λατινική Αμερική· Clark κ.ά. (1998) για τη συμμετοχή των ΜΚΟ στις συνδιασκέψεις του ΟΗΕ και τον ρόλο τους στη διεθνή πολιτική σκηνή· Burgerman (1998) για τις υπερεθνικές ΜΚΟ για τα ανθρώπινα δικαιώματα· και Ψημίτης (2008) για τη σχέση των κοινωνικών κινήματων με τις ΜΚΟ. Μια προσπάθεια ανάλυσης της σχέσης κινήματων-ΜΚΟ έχω κάνει στο Ιακωβίδου (2006).

θέματα όπως η απαγόρευση των ναρκών, η διαγραφή του χρέους των χωρών του Τρίτου Κόσμου, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ασθενών με AIDS (Κανελλόπουλος, 2009, σελ. 84-85). Σταδιακά υιοθέτησαν ως μορφή πολιτικής δράσης το λόμπινγκ και ανέπτυξαν διασυνδέσεις και δίκτυα πληροφόρησης σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο, με στόχο να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των κρατών και των διεθνών οργανισμών σε προοδευτική κατεύθυνση, προωθώντας κυρίως τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η παρέμβαση τους όμως περιορίστηκε σε επί μέρους θέματα κοινωνικής πολιτικής, χωρίς να επηρεάζει ιδιαίτερα το αναδυόμενο διεθνές σύστημα που προωθούσε ολοένα περισσότερο νεοφιλελεύθερες πολιτικές.

Στις χώρες του Νότου, όπου το νεοφιλελεύθερο μοντέλο επιβλήθηκε με μεγαλύτερη δριμύτητα μέσα από τα διαρθρωτικά προγράμματα του ΔΝΤ, οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί –ιδιαίτερα η Παγκόσμια Τράπεζα–, αλλά και διακρατικές ενώσεις όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, μεγάλα ιδιωτικά ιδρύματα και κράτη διοχέτευσαν μέσω των ΜΚΟ σημαντικά ποσά, χρηματοδοτώντας κοινωνικά προγράμματα για τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις ανισότητες και το περιβάλλον, σε μια προσπάθεια να αντισταθμίσουν τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, αλλά και να μεταφέρουν τις αρμοδιότητές του σε χέρια ιδιωτών. Οι οργανώσεις αυτές είχαν κατά κανόνα την έδρα τους σε πλούσιες χώρες του Βορρά, είχαν τυπική γραφειοκρατική δομή, επαγγελματική ηγεσία, εξειδικευμένο καλοπληρωμένο προσωπικό, πολλά αλλά στην πλειονότητά τους παθητικά μέλη –η ένταξη των οποίων περιοριζόταν συνήθως στην οικονομική συνδρομή–, στενά προσδιορισμένη αποστολή –η οποία ασφαλώς δεν ερχόταν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των χρηματοδοτών– και αξιολογία μέσα θεσμικής πίεσης. Η σχέση τους με τις τοπικές κοινωνίες, και ειδικά με τα τμήματα αυτά που αντιστέκονταν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, ήταν πολύπλευρη και αντιφατική, συχνότερα όμως περισσότερο συγκρουσιακή παρά αρμονική. Δεν ήταν λίγες, βέβαια, οι περιπτώσεις συμπόρευσης των ΜΚΟ με τα διάφορα κοινωνικά κινήματα, ούτε όμως και οι παράγοντες που συνέτειναν στη δημιουργία ενός κλίματος τριβών μεταξύ τους: η στενή συνάφεια των ΜΚΟ με νεοφιλελεύθερους φορείς· ο ρόλος τους στην απολιτικοποίηση κοινωνικών ζητημάτων και στην υποβάθμιση της έννοιας της δημόσιας ευθύνης για την κοινωνική προστασία ευάλωτων ομάδων, λόγω της λειτουργίας υποκατάστασης του κοινωνικού κράτους που επιτελούσαν· η αντιδημοκρατική ελιτίστικη δομή τους και η λογοδοσία μόνο στους χρηματοδότες τους, σε συνδυασμό με τη συγκρότησή τους ως αυτόκλητες

ομάδες υπεράσπισης ευάλωτων πληθυσμών· η οικειοποίηση της γλώσσας των κινημάτων και της αριστεράς για τη φτώχεια και άλλα κοινωνικά θέματα, χωρίς όμως αυτή να συνοδεύεται από τις ανάλογες πολιτικές ρήξεις· η στρατολόγηση στελεχών από τον χώρο των κοινωνικών κινημάτων· η αφθονία των πόρων που είχαν στη διάθεσή τους, η οποία σε μεγάλο βαθμό καθόριζε και τη μορφή της πολιτικής τους δράσης – πολυτελή γραφεία, παχυλοί μισθοί, γόητρο και αναγνώριση, προστασία από την απειλή κρατικής βίας. Παρόλο που τα επόμενα χρόνια, μέχρι την ανάδυση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, οι ΜΚΟ άρχισαν να αμφισβητούν έμπρακτα τις πολιτικές των διεθνών οργανισμών, πολλοί από τους πιο πάνω παράγοντες συνέχισαν να ισχύουν και να δημιουργούν εντάσεις που γρήγορα μεταφέρθηκαν στους χώρους των Φόρουμ.

Όσον αφορά τα μεγάλα παραδοσιακά εργατικά συνδικάτα, ένας μικρός μόνο αριθμός είχε αρχικά ενταχθεί στη διαδικασία των ΠΚΦ κάπως απρόθυμα, φοβούμενα τον αυθορμητισμό, τον ριζοσπαστισμό και την ασυνήθιστη για τα δεδομένα τους πολυμορφία των διοργανώσεων, σε αντίθεση με τα μικρά ανεξάρτητα μαχητικά σωματεία και συνδικάτα που ένιωθαν πιο άνετα στο νέο περιβάλλον. Με την πάροδο του χρόνου, όμως, διαισθανόμενα τη δυναμική, την απήχηση και τη δυνατότητα κινητοποίησης που είχαν τα Φόρουμ, τα μεγάλα συνδικάτα «μπήκαν στον χορό», αυξάνοντας τη συμμετοχή τους τόσο στα όργανα του ΠΚΦ όσο και στον προγραμματισμό των εκδηλώσεων, χωρίς ωστόσο να αποκτήσουν ποτέ κεντρικό ρόλο. Τα περισσότερα από αυτά τα συνδικάτα είχαν σοσιαλδημοκρατικό προσανατολισμό και, όπως το μεγαλύτερο μέρος των σοσιαλδημοκρατικών δυνάμεων παγκοσμίως, βίωναν μια μακρά περίοδο κρίσης, όπου, χάνοντας τα ριζοσπαστικά και λαϊκά τους χαρακτηριστικά, είχαν εγκλωβιστεί σε ένα νεοφιλελεύθερο περιβάλλον διαχείρισης των εργασιακών σχέσεων, που δεν τους επέτρεπε να ασκήσουν στοιχειωδώς τον παραδοσιακό τους ρόλο.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται να γίνει ειδική αναφορά στην ΑΤΤΑC⁹⁹, την οργάνωση που έχει συνδέσει όσο καμία άλλη το όνομά της με το ΠΚΦ, επειδή πρωτοστάτησε στην υλοποίηση της ιδέας των Φόρουμ αλλά και γιατί επηρέασε σημαντικά την πορεία του. Η ΑΤΤΑC δεν είναι ακριβώς ΜΚΟ, παρόλο που συγκεντρώνει αρκετά από τα χαρακτηριστικά τους, αλλά ούτε και οργάνωση πολιτικού κόμματος, παρότι έχει στενή σχέση με τα περισσότερα κόμματα της

⁹⁹ Association pour la Taxation des Transactions Financières pour l'Aide aux Citoyens. Σε ελληνική απόδοση: Ένωση για τη Φορολόγηση των Διεθνών Χρηματοπιστωτικών Συναλλαγών για Βοήθεια προς τους Πολίτες.

γαλλικής αριστεράς. Αποτελεί περισσότερο ένα υβριδικό σχήμα, του οποίου, σύμφωνα με τον Michael Hardt (2004), «η κεφαλή προσομοιάζει με παραδοσιακούς πολιτικούς σχηματισμούς και τα πόδια στηρίζονται σταθερά στα κοινωνικά κινήματα». Έχει μεγάλη επιρροή και, σε αντίθεση με τις ΜΚΟ, τα μέλη της έχουν ενεργή και μαζική συμμετοχή. Την τοποθετούμε ωστόσο στους θεσμικούς φορείς γιατί διατηρεί δεσμούς με τις κυβερνήσεις των χωρών όπου δραστηριοποιείται, επιλέγει συμβατικές μορφές δράσης, όπως το λόμπινγκ και τη δημόσια διαβούλευση, και δεν αμφισβητεί συνολικά την καθεστηκυία τάξη παρά μόνο ορισμένες όψεις της.

Η ΑΤΤΑC ιδρύθηκε το 1998 στη Γαλλία με πρωτοβουλία της διεύθυνσης της παρισινής εφημερίδας *Le Monde diplomatique* και είχε κεντρικό στόχο την επαναφορά της πρότασης του βραβευμένου με Νόμπελ οικονομολόγου James Tobin για επιβολή φόρου στις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές ώστε να προστατευτούν οι οικονομίες των ασθενέστερων κρατών. Σε ελάχιστο χρονικό διάστημα απέκτησε χιλιάδες μέλη και παραρτήματα σε 40 χώρες, διεύρυνε τη θεματική της πέρα από το αίτημα για επιβολή του λεγόμενου φόρου Tobin και έγινε η πρώτη αμιγώς «αντι-παγκοσμιοποιητική» οργάνωση, δηλαδή με κύρια στόχευση την αντίθεση στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και την αναζήτηση εναλλακτικών –κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών– υποδειγμάτων. Η αντίθεση αυτή εστιζόταν σε συγκεκριμένες νεοφιλελεύθερες πτυχές της παγκοσμιοποίησης –όπως οι φορολογικοί παράδεισοι, η ιδιωτικοποίηση δημόσιων υπηρεσιών, οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί– τις οποίες θεωρούσε απειλητικές για τη δημοκρατία, την εθνική κυριαρχία, το κράτος πρόνοιας και την περιβαλλοντική προστασία, και όχι στο καπιταλιστικό σύστημα εν γένει, του οποίου η παγκοσμιοποίηση, σύμφωνα με μαρξιστογενείς αναλύσεις, αποτελεί ένα στάδιο ακόμα της «μακράς διάρκειας» του ιστορικού καπιταλισμού. Κινείται, δηλαδή, πολιτικά στον χώρο της αριστερής σοσιαλδημοκρατίας, στα τμήματα εκείνα που απορρίπτουν τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές της σύγχρονης σοσιαλδημοκρατίας και υπερασπίζονται τις κατακτήσεις και τα δικαιώματα που απορρέουν από το κράτος πρόνοιας, δίνοντας έμφαση στην ενδυνάμωση του ρόλου του έθνους-κράτους και στην ανάκτηση της εθνικής κυριαρχίας.

3.2.2. Δίκτυα αυτόνομης και άμεσης δράσης

Στα Κοινωνικά Φόρουμ συμμετέχουν κινήματα που συγκροτούνται ως δίκτυα και λειτουργούν με τη λογική της αυτοοργάνωσης, της οριζοντιότητας, της προεικόνισης και της άμεσης δράσης. Τα δίκτυα αυτά αποτελούν ομάδες από τον αναρχικό και τον αυτόνομο χώρο, κινήματα καταλήψεων στέγης και γης, κινήματα κατάληψης δημόσιων χώρων, ομάδες εναλλακτικής και αλληλέγγυας οικονομίας, κινήματα για την υπεράσπιση του δικαιώματος πρόσβασης, χρήσης και διαμοιρασμού των κοινών αγαθών (Commons), ομάδες ανεξάρτητων και εναλλακτικών ΜΜΕ, κινήματα ριζοσπαστικής οικολογίας, ομάδες ελεύθερου λογισμικού, εγχειρήματα για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, κινήματα ΛΟΑΤ¹⁰⁰ και κινήματα νέων. Ως αυτόνομα δίκτυα αποτελούν συχνά προσωρινούς σχηματισμούς που διαρκούν από κάποιους μήνες ως μερικά χρόνια, ενώ οι ομάδες που τα συναποτελούν έχουν πιο μόνιμο χαρακτήρα. Δραστηριοποιούνται συνήθως στον παγκόσμιο Βορρά, διατηρώντας όμως συχνά στενή συνεργασία με κινήματα βάσης και κινήματα των φτωχών από τον παγκόσμιο Νότο.

Τόσο η πράξη τους όσο και η πολιτική και οργανωτική τους κουλτούρα βρίσκονται πιο κοντά από κάθε άλλη κατηγορία συμμετεχόντων στις διακηρυγμένες αξίες του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και του ΠΚΦ, όπως έχουν περιγραφεί στην ενότητα «Πολιτική κουλτούρα και οργανωτική λογική» του κεφαλαίου αυτού. Παρ' όλα αυτά, παραμένουν σχετικά περιθωριοποιημένα, λειτουργώντας πρωτίστως, αλλά όχι μόνο, μέσα από παράλληλους αυτόνομους χώρους στις παρυφές των Φόρουμ. Ο πιο μεγάλος και αναγνωρίσιμος τέτοιος χώρος είναι η Διηπειρωτική Κατασκήνωση Νέων (ΔΚΝ), η οποία, ενώ δημιουργήθηκε για πρακτικούς λόγους στέγασης του πλήθους των συμμετεχόντων στο πρώτο ΠΚΦ, μετατράπηκε από τον δεύτερο κιόλας χρόνο σε ένα καινοτόμο αυτοδιαχειριζόμενο εγχείρημα με πληθώρα δραστηριοτήτων και αποτελεί πια συστατικό στοιχείο των ΠΚΦ, όπου και όποτε αυτά πραγματοποιούνται. Στην Ευρώπη, οι αυτόνομοι χώροι καθιερώθηκαν από το πρώτο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ που έγινε το 2002 στη Φλωρεντία και έφτασαν στο απόγειο της δυναμικής τους στο Λονδίνο το 2004, όπου

¹⁰⁰ ΛΟΑΤ: Λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφισεξουαλικοί, τρανσεξουαλικοί (LGBT).

πραγματοποιήθηκε σημαντικός αριθμός δραστηριοτήτων με μεγάλη απήχηση, επιρροή και συμμετοχή¹⁰¹.

Τα αυτόνομα δίκτυα ασκούν δριμεία κριτική στον πυρήνα των κοινωνικών φόρουμ, και ιδιαίτερα στους θεσμικούς φορείς που θεωρούν ότι τον αποτελούν, για έλλειμμα δημοκρατίας, αδιαφάνεια στη λήψη των αποφάσεων, καθώς και για ιεραρχικές, ολιγαρχικές και ελιτίστικες πρακτικές, δομές και νοοτροπίες. Παράλληλα, όμως, αναγνωρίζουν το ΠΚΦ ως το πιο διευρυμένο μέτωπο ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, όπου παρευρίσκονται εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι από διάφορα και ετερόκλητα κινήματα και οργανώσεις, προσφέροντας μια μοναδική ευκαιρία ανταλλαγής εμπειριών και ένα εύφορο έδαφος για την οργάνωση αγώνων σε όλα τα επίπεδα. Έτσι, προτιμούν να συμμετέχουν στα Φόρουμ «με το ένα πόδι μέσα και το άλλο έξω» (Juris, 2005, σελ. 262), οργανώνοντας τους δικούς τους μικρόκοσμους ως «πόλεις μέσα στην πόλη», για να ενδυναμώσουν τα δίκτυά τους αλλά και για να συμβάλουν, κατά τη γνώμη τους, στον ριζοσπαστικό εκδημοκρατισμό των Φόρουμ και στην επιβολή της ιδέας ότι τα εξισωτικά ιδεώδη πρέπει να διαχυθούν και να εφαρμοστούν σε κάθε πτυχή της οργανωτικής διαδικασίας.

3.2.3. *Κινήματα βάσης/κινήματα φτωχών*

Ένα εγχείρημα που αντιπαλεύει τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση δεν θα μπορούσε να μην περιλαμβάνει εκείνους που έχουν πληγεί περισσότερο από την επικράτησή της: τους φτωχούς. Στα Φόρουμ συμμετέχουν χιλιάδες κινήματα, τόσο από τον παγκόσμιο Νότο όσο και από τον Βορρά, που έχουν βάση περιθωριοποιημένους, ευάλωτους και φτωχούς πληθυσμούς. Τα κινήματα αυτά είναι οργανωμένα από τα κάτω προς τα πάνω και συχνά συγκροτούνται ως

¹⁰¹ Ενδεικτικά αναφέρονται: ο κύκλος συναντήσεων αντικαπιταλιστικών και αντιταυταρχικών δυνάμεων με τίτλο «Πέρα από το ΕΚΦ», το Φόρουμ Ριζοσπαστικής Θεωρίας (εργαστήρι διερεύνησης της σχέσης ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη), το Κέντρο Indymedia (χώρος για ομάδες εναλλακτικών και μαχητικών ΜΜΕ, που περιλάμβανε μπαρ, αίθουσα με υπολογιστές και πολιτισμικές δραστηριότητες), το Εργαστήρι της Εξεγερμένης Φαντασίας (ένα φόρουμ δημιουργικών παρεμβάσεων που οργάνωσε εκδηλώσεις και δράσεις γύρω από την πόλη), το Φόρουμ Κινητού Καρναβαλιού (μια δραστηριότητα που αξιοποίησε το θέατρο και τη μουσική σε ένα ειδικά διαμορφωμένο λεωφορείο για να μιλήσει για την ειρήνη, τη δημοκρατία και τον νεοφιλελευθερισμό), το Χωριό Αλληλεγγύης (χώρος για εγχειρήματα αλληλεγγύης και δικαίου εμπορίου και οικονομίας), Η Μέρα των Γυναικών (συζήτηση και πολιτισμικές δραστηριότητες για το γυναικείο ζήτημα) και η Ζωή Παρά τον Καπιταλισμό (διήμερο φόρουμ για τα κοινά αγαθά) (Smith κ.ά., 2008, σελ. 46-47).

οργανώσεις σε επίπεδο κοινότητας ή ακόμα και γειτονιάς. Διαθέτουν περιορισμένους πόρους, αλλά συνήθως έχουν μια σχετικά παραδοσιακή δομή (ηγεσία, μέλη, επαγγελματικά στελέχη), με στιβαρές συνεκτικές δομές που συνδέουν τη βάση με την κορυφή και καθιστούν τη δεύτερη υπόλογη στην πρώτη. Αγωνίζονται για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των μελών τους, συχνά με τρόπους που αμφισβητούν το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο. Ο ριζοσπαστικός, επαναστατικός ή προοδευτικός τους χαρακτήρας ποικίλλει και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, στις περισσότερες περιπτώσεις ωστόσο επηρεάζεται καθοριστικά, όπως είναι αναμενόμενο, από τις συνθήκες που επικρατούν στις χώρες ή περιοχές όπου δραστηριοποιούνται. Στις χώρες του Νότου, για παράδειγμα, απ' όπου προέρχεται το μεγαλύτερο μέρος των κινημάτων βάσης που συμμετέχουν στα Φόρουμ, τα χρόνια της παγκοσμιοποίησης αναδύθηκε μια νέα γενιά κοινωνικών κινημάτων με ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά, ως συλλογικές προσπάθειες των φτωχών να αναπτύξουν τις δικές τους λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, κινήματα που καλύπτουν μεγάλο εύρος ζητημάτων (αγροτικά, ιθαγενικά, γυναικεία, περιβαλλοντικά) και διεκδικούν τόσο τον ουσιαστικό εκδημοκρατισμό των κοινωνιών τους όσο και οικονομική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη¹⁰². Έχουν συχνά αντικαπιταλιστικό προσανατολισμό –όχι όμως πάντα στο πλαίσιο της Δυτικής αριστερής παράδοσης, αλλά αντλώντας στοιχεία από αυτή την παράδοση και συνθέτοντάς τα με τις δικές τους ιστορίες αντίστασης–, ενώ ασκούν κριτική στη Δύση για την πολιτική, οικονομική και πολιτισμική ηγεμονία, καθώς και για τις νεοαποικιακές πολιτικές που εφαρμόζει, όσο και για το νεοφιλελεύθερο μοντέλο της «κοινωνίας των πολιτών» και των ΜΚΟ που προωθεί. Από την άλλη, τα κινήματα βάσης του Βορρά που συμμετέχουν στο Φόρουμ καταπιάνονται περισσότερο με ζητήματα αναδιανομής πόρων σε περιθωριοποιημένες κοινότητες και ομάδες πληθυσμού, ενώ σπάνια εγείρουν ζητήματα ρήξης με το καπιταλιστικό σύστημα¹⁰³.

¹⁰² Μια καλή σύνοψη αυτών των κινημάτων στο Wignaraja, 1993.

¹⁰³ Τα περισσότερα από αυτά τα κινήματα προέρχονται από τις ΗΠΑ, μια χώρα η οποία εισήλθε καθυστερημένα αλλά δυναμικά στον χορό των Φόρουμ, και αφορούν κυρίως κοινότητες μαύρων και ισπανόφωνων, ομάδες χαμηλών εισοδημάτων που επιβιώνουν από το υποτυπώδες σύστημα πρόνοιας, εργάτες γης προερχόμενους από το Μεξικό οι οποίοι προσφέρουν φτηνή και ανασφάλιστη εργασία, αυτόχθονες που διεκδικούν τη γη τους κ.ά. Αυτές οι ομάδες μόνο πρόσφατα –σε μεγάλο βαθμό μέσα από τις διαδικασίες των εθνικών Φόρουμ– άρχισαν να θέτουν γενικότερα ζητήματα που υπερβαίνουν τα στενά όρια της δράσης τους. Από την άλλη, τα ευρωπαϊκά κινήματα, τα οποία είχαν

Τα κινήματα βάσης, παρότι συγκροτούνται σε τοπικό επίπεδο, αναγνωρίζουν ότι τα δεινά που υφίστανται οι κοινωνικά αδύναμοι είναι αποτέλεσμα ευρύτερων πολιτικοοικονομικών συνθηκών, και για αυτόν τον λόγο έχουν δημιουργήσει παγκόσμια δίκτυα δράσης και δίνουν ιδιαίτερη σημασία στο χτίσιμο συμμαχιών. Ένα τέτοιο δίκτυο είναι η Via Campesina, με σημαντική παρουσία στα Φόρουμ. Πρόκειται για το μεγαλύτερο και πιο δραστήριο διεθνές δίκτυο αγροτικών κινημάτων. Αποτελείται από 150 τοπικές και εθνικές αγροτικές οργανώσεις από 70 χώρες σε όλες τις ηπείρους, και εκπροσωπεί 200 εκατομμύρια μικροκαλλιεργητές, ακτήμονες αγρότες, αυτόχθονες και εργάτες γης. Αντιτίθεται στον νεοφιλελευθερισμό και στις συνθήκες ελεύθερου εμπορίου που καταστρέφουν τους παραδοσιακούς αγρότες και ενισχύουν τις πολυεθνικές εταιρείες, και αναδεικνύει θέματα όπως η διατροφική κυριαρχία, η αγροτική μεταρρύθμιση, η βιοποικιλότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών και των γυναικών εργατών γης, οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί, οι πατέντες στους σπόρους, η κλοπή γης αυτόχθονων πληθυσμών από πολυεθνικές επιχειρήσεις, η διάλυση της παραδοσιακής παραγωγής κ.ά.

Μέλος της Via Campesina είναι το MST, το Κίνημα των Χωρίς Γη της Βραζιλίας, ένα κίνημα με ιδιαίτερο βάρος. Εκτός από σημείο αναφοράς σε παγκόσμια κλίμακα, αποτελεί και το μόνο κίνημα βάσης που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ίδρυση του ΠΚΦ, με τη συμμετοχή του στην πρώτη του οργανωτική επιτροπή, και αυτό που λειτούργησε περισσότερο ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στη «γραφειοκρατία» του Φόρουμ –αυτοί που «βαραίνουν» πιο πολύ στη λήψη αποφάσεων στα συλλογικά του όργανα– και στη βάση του. Το MST ιδρύθηκε το 1984, έναν χρόνο πριν από την πτώση της δικτατορίας στη Βραζιλία, με στόχο την οργάνωση των ακτήμονων αγροτών ώστε να διεκδικήσουν γη, σε μια χώρα με ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά ανισότητας στον πλανήτη όπου το 60% της γης παραμένει ακαλλιέργητο. Μέσα σε 20 χρόνια –και έπειτα από σκληρή καταστολή, τόσο από την αστυνομία όσο και από τους γαιοκτήμονες, η οποία στοίχισε τη ζωή σε περισσότερους από χίλιους ανθρώπους– κατάφερε να καταλάβει εκτάσεις γης με συνολική επιφάνεια 7,5

ανέκαθεν ένα πιο ισχυρό ιδεολογικό στίγμα, δύσκολα θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν, τουλάχιστον εκείνα τα χρόνια, στην κατηγορία των κινήματων των φτωχών, και τα βρίσκουμε συνήθως στα αυτόνομα δίκτυα και τις διάφορες οργανώσεις της αριστεράς.

εκατομμύρια εκτάρια και να δημιουργήσει 5.000 οικισμούς, όπου ζουν 400.000 οικογένειες και λειτουργούν σχολεία¹⁰⁴, ιατρεία, εκκλησίες και άλλες υπηρεσίες. Έχει μαρξιστική ιδεολογία και ξεκάθαρο αντικαπιταλιστικό προσανατολισμό, ωστόσο, σε αντίθεση με τα σχήματα της παραδοσιακής αριστεράς, δεν διαθέτει τυπική ηγεσία, πρόεδρο ή γραμματέα, και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην εναλλαγή των στελεχών και στη συνεχή ανάδειξη νέων προσώπων σε σημαντικές θέσεις.

Μια άλλη ομάδα καταφρονημένων, οι φτωχοί των φτωχών, έχει σημαντική παρουσία στα Φόρουμ. Οι νταλίτ, όπως ονομάζονται οι παρίες στην Ινδία, αποτελούν την κατώτερη κοινωνική κάστα, τους πρώην «ανέγγιχτους», οι οποίοι, παρόλο που το σύστημα των καστών καταργήθηκε επίσημα από το ινδικό σύνταγμα του 1950, εξακολουθούν να υφίστανται διακρίσεις που περιλαμβάνουν τον αποκλεισμό από την ιδιοκτησία γης, τον εξαναγκασμό στις πιο εξευτελιστικές εργασίες, την παιδική εργασία κ.ά. Οι νταλίτ συμμετείχαν μαζικά (περίπου 30.000) στο 4ο ΠΚΦ που έγινε στο Μουμπάι το 2004 και στο Ασιατικό Κοινωνικό Φόρουμ που έγινε στο Χαϊντεραμπάντ το 2003, καθώς και σε μικρότερους αριθμούς σε άλλα Φόρουμ. Σε αντίθεση όμως με το MST, αρκετά από τα κινήματα των νταλίτ, λόγω έλλειψης πόρων και επαρκούς αυτοοργάνωσης, συμμετείχαν χρηματοδοτούμενα από μεγάλες ΜΚΟ του Βορρά, με αποτέλεσμα οι οργανώσεις αυτές να ελέγχουν πολλές φορές τη μορφή της συμμετοχής τους και τα θέματα συζήτησης στα διάφορα σεμινάρια (Callinicos, 2004). Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και σε άλλες περιπτώσεις κινήματων βάσης, ειδικά στα Φόρουμ που πραγματοποιήθηκαν στην Αφρική – όπου οι ΜΚΟ, μεταξύ άλλων, διαφήμιζαν τα αναπτυξιακά τους έργα στις παραγκουπόλεις–, φαινόμενο το οποίο δημιούργησε εντάσεις και προβληματισμούς στους κόλπους των Φόρουμ.

Μια ιστορικά περιθωριοποιημένη ομάδα πληθυσμού που επίσης αξιοποίησε τον ανοικτό χώρο του Φόρουμ είναι οι αυτόχθονες λαοί της Αμερικής. Σε ολόκληρη την αμερικανική ήπειρο, ιδιαίτερα στη Νότια, τα κινήματα των ιθαγενών είναι πολλά, ετερόκλητα και εσχάτως σε μεγάλη άνοδο. Στα πρώτα τρία ΠΚΦ οι αυτόχθονες λαοί έκαναν προσπάθειες για να ακουστεί η

¹⁰⁴ Η εκπαίδευση των μελών του αποτελεί μια από τις προτεραιότητες της πολιτικής του MST. Με οδηγό τις ιδέες του παιδαγωγού Πάουλο Φρέιρε και τον «νέο άνθρωπο» του Τσε, έχει οργανώσει 1.500 πρωτοβάθμια και δεκάδες δευτεροβάθμια σχολεία, καθώς και ένα πανεπιστήμιο, στα οποία διδάσκουν άνθρωποι που βγαίνουν μέσα από τις τάξεις του κινήματος. Για περισσότερες πληροφορίες για την εκπαίδευση, αλλά και συνολικότερα για το MST, βλ. σχετικό αφιέρωμα του Resistencias, 2007.

φωνή τους αλλά χωρίς σημαντικά αποτελέσματα, με αποκορύφωμα οι ιθαγενείς Μαπούτσε να καταγγείλουν τον αποκλεισμό τους από τις μεγάλες εκδηλώσεις του 3ου ΠΚΦ (Smith κ.ά., 2008, σελ. 57). Τα επόμενα χρόνια, όμως, οι αγώνες τους αναγνωρίστηκαν, και το Κοινωνικό Φόρουμ της Αμερικής πραγματοποιήθηκε το 2004 στο Κίτο του Εκουαδόρ, τόπος ο οποίος επιλέχθηκε κυρίως εξαιτίας των μαχητικών και νικηφόρων κινητοποιήσεων που πραγματοποίησαν τα ιθαγενικά κινήματα στη χώρα αυτή ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό. Η μεγαλύτερη ωστόσο δικαίωση ήρθε το 2009, όταν το 9ο ΠΚΦ που έγινε στο Μπελέμ της Βραζιλίας ορίστηκε ως παναμαζονικό συμβάν και ώθησε στο προσκήνιο το ακανθώδες ζήτημα της προστασίας της περιοχής του Αμαζονίου και των αυτοχθόνων λαών της.

Σε γενικές γραμμές τα κινήματα βάσης συμμετέχουν στα Φόρουμ ως επέκταση των καθημερινών μαχών που δίνουν στις πατρίδες τους. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν τους απασχολούν οι φλογερές ιδεολογικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του Φόρουμ και προτιμούν να συμμετέχουν σε μικρά εργαστήρια με συγγενικές ομάδες από άλλες χώρες για την επίλυση πρακτικών ζητημάτων και τον συντονισμό δράσεων. Συντάσσονται, εντούτοις, με την κριτική των αυτόνομων δικτύων όσον αφορά τον ελιτισμό και τα μη δημοκρατικά χαρακτηριστικά του Φόρουμ, εστιάζοντας περισσότερο στις οικονομικές ανισότητες που, κατά τη γνώμη τους, καθορίζουν τον χαρακτήρα των διοργανώσεων. Για την πλειονότητα των κινημάτων βάσης, το κόστος συμμετοχής στα Φόρουμ, σε χρήμα αλλά και ανθρώπινο δυναμικό, είναι δυσβάστακτο, έτσι ώστε πολλά από αυτά, συμπεριλαμβανομένης της Via Campesina, έθεσαν από νωρίς θέμα να διεξάγονται τα ΠΚΦ κάθε δύο χρόνια, αίτημα που προσέκρουσε στη σθεναρή αντίσταση των «θεσμικών» πρωταγωνιστών και έγινε τελικά αποδεκτό με μεγάλη καθυστέρηση το 2006. Το ζήτημα των πόρων συνδέεται επίσης έμμεσα με τη δυνατότητα διεθνούς δικτύωσης. Η συμμετοχή των μικρών τοπικών οργανώσεων και κινημάτων βάσης, ακόμα και όταν είναι διασφαλισμένη, είναι αμφίβολο ότι θα αντιμετωπιστεί ισότιμα αν δεν υπάρχει σημαντική διεθνής δικτύωση, η οποία με τη σειρά της προϋποθέτει ισχυρούς οργανωτικούς και οικονομικούς πόρους. Αυτό έχει αποτέλεσμα να αγνοούνται και να περιθωριοποιούνται κινήματα με πλούσια τοπική δράση και αγώνες αλλά ισχνή διεθνή δικτύωση, και να επισκιάζονται από τα δίκτυα των μεγάλων ΜΚΟ, που συχνά τα χρηματοδοτούν.

3.3. Βασικές αντιπαραθέσεις

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, στο ΠΚΦ συμμετέχουν τόσο θεσμικοί παράγοντες, που επιλέγουν συμβατικές μορφές δράσης και έχουν μεταρρυθμιστικό προσανατολισμό, όσο και ριζοσπαστικές πολιτικές δυνάμεις, που διατηρούν μεγαλύτερη συνάφεια με τις εξαγγελθείσες αξίες του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και του ΠΚΦ. Οι θεσμικοί φορείς έχουν διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στην εσωτερική ζωή του ΠΚΦ, ιδιαίτερα τα πρώτα τρία χρόνια, παρά το γεγονός ότι θεσμοθετήθηκε ως σώμα με χαλαρές οργανωτικές δομές και υποστήριξε με πάθος τη διαφορετικότητα και την πολυμορφία στο εσωτερικό του, διαφοροποιώντας τη θέση του από τα ιεραρχικά σχήματα του παρελθόντος.

Η αντίφαση αυτή δημιούργησε πολλά προβλήματα. Η πληθώρα των υποκειμένων και το διαφορετικό ιδεολογικό, πολιτικό, κοινωνικό και οργανωτικό φορτίο που κουβαλούσαν εξέθρεψαν ένα περιβάλλον λεπτών ισορροπιών, πολλές φορές σε τεντωμένο σχοινί. Έπρεπε, δηλαδή, από τη μια να συντονιστούν οι διάφοροι αγώνες και οργανώσεις με τρόπους που να μη θέτουν σε κίνδυνο την αυτονομία τους, από την άλλη να εξυπηρετηθούν οι στόχοι του κινήματος και η ουσιαστική αντιπαραθέση με τους αντιπάλους του, οι οποίοι διαχειρίζονταν τις παγκόσμιες πολιτικές. Με άλλα λόγια, να συνδυαστεί η δικτυακή οριζόντια συγκρότηση του κινήματος με τον στρατηγικά επεξεργασμένο πολιτικό σχεδιασμό, δύο τάσεις που, όπως μας διδάσκει η ιστορία της παγκόσμιας αριστεράς, σπάνια συνυπάρχουν αρμονικά ¹⁰⁵.

Με αυτή την έννοια, είναι φυσικό και αναμενόμενο ένα ευρύ εγχείρημα κοινωνικού και πολιτικού μετασχηματισμού να αντιμετωπίζει εσωτερικά προβλήματα και δυσκολίες, οι οποίες συχνά επισκιάζουν τις μάχες που

¹⁰⁵ Ας μην ξεχνάμε ότι είναι πιο εύκολη η σύμπλευση ετερόκλητων ομάδων όταν το ζητούμενο είναι η οργάνωση μιας παγκόσμιας εκδήλωσης διαμαρτυρίας, όταν δηλαδή το κίνημα βρίσκεται στο στάδιο του καθορισμού του προβλήματος για το οποίο κινητοποιήθηκε και της απόδοσης ευθυνών για τη δημιουργία του, παρά όταν αυτό προχωρά στη δημιουργία χώρων που στόχο έχουν να επεξεργαστούν σχέδια δράσης και να προτείνουν λύσεις, καθώς και εναλλακτικά πολιτικά και κοινωνικά υποδείγματα. Φαίνεται ότι η αρχική ανάγκη του κινήματος να συσπειρώσει μεγάλο αριθμό ατόμων και κοινωνικών ομάδων σε έναν στόχο, ώστε να καταστήσει εφικτές τις μεγάλες κινητοποιήσεις της περιόδου 1999-2001, το οδήγησαν να αφομοιώσει και να προσαρμόσει στις ανάγκες του ποικίλες ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις, που είχαν τόσο ελαστικό και περιεκτικό χαρακτήρα ώστε τελικά δυσχέραναν καθοριστικά τις μετέπειτα προσπάθειες για στρατηγική δράση, και αποκάλυψαν τις βαθιές διαιρέσεις και τους διαχωρισμούς της διεθνούς κοινότητας των κοινωνικών κινημάτων.

καλείται να δώσει απέναντι στους αντιπάλους του. Σε αυτή την ενότητα γίνεται μια προσπάθεια καταγραφής των διάφορων συγκρούσεων, αντιπαραθέσεων και δίπολων που δημιουργήθηκαν. Το χάος που χαρακτηρίζει τις διοργανώσεις του Φόρουμ –μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων, πολλά σεμινάρια, γιγάντιες εκδηλώσεις, πανοπερμία θεμάτων, έλλειψη επαρκούς οργάνωσης που να μπορεί να ανταποκριθεί σε αυτά τα μεγέθη– επεκτείνεται και στις αντιπαραθέσεις που διαδραματίζονται στους κόλπους του. Δεν είναι εύκολο για έναν απλό παρατηρητή, ακόμα και για κάποιον που έχει σχετική εμπειρία με παρόμοιες διαδικασίες, να βάλει σε μια τάξη τις ποικίλες αντιθέσεις, συγκρούσεις και ιδεολογικές μάχες που αναπτύσσονται στους χώρους των Φόρουμ. Η κατάσταση αυτή είναι κατανοητή και εξηγήσιμη αφού η τοπογραφία της αριστεράς, ήδη αρκούντως πολύπλοκη σε εθνικά πλαίσια, γίνεται δαιδαλώδης όταν μεταφέρεται σε παγκόσμια κλίμακα. Αν προσθέσουμε στις ήδη βαθιές εσωτερικές διαχωριστικές γραμμές που χαρακτηρίζουν την ιστορία της αριστεράς του 20ού αιώνα το νέο περιβάλλον της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, καθώς και τα δυναμικά κινήματα από τον παγκόσμιο Νότο, τα οποία εμπλουτίζουν με καινούρια ερμηνευτικά σχήματα την πολιτική κουλτούρα της αριστεράς, τα πράγματα περιπλέκονται ακόμα περισσότερο. Πρόθεση, βέβαια, αυτής της ενότητας δεν είναι να χαρτογραφηθούν οι διαιρέσεις της παγκόσμιας αριστεράς, αλλά να περιγραφεί συνοπτικά πώς κάποιες από αυτές μεταφέρονται στα συμφραζόμενα των Κοινωνικών Φόρουμ.

3.3.1. Χώρος ή Κίνημα

Ένα φαινομενικά απλό ερώτημα –κατά πόσο το ΠΚΦ θα πρέπει να παραμείνει ένας ανοιχτός χώρος που να φιλοξενεί τις ποικίλες μορφές αντίστασης ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό ή θα πρέπει να μετατραπεί σε ένα ενιαίο κοινωνικό κίνημα που να καταστρώνει σχέδια δράσης σε παγκόσμια κλίμακα– έχει αναδειχθεί ως το κατεξοχήν δίπολο αντιπαραθέσεως στους κόλπους του Φόρουμ, το οποίο υπερκαλύπτει και συχνά επισκιάζει όλες τις άλλες συγκρούσεις, τέμνει πολιτικούς χώρους και ενίοτε εμφανίζεται ως δυσεπίλυτο δίλημμα που απειλεί να διαταράξει τις ισορροπίες και να τινάξει στον αέρα την εικόνα της αρμονικής πολυμορφίας και της ιδεώδους διαβουλευτικής δημοκρατίας που προβάλλεται για το Φόρουμ, ιδιαίτερα από τους θιασώτες του ανοιχτού χώρου. Ίσως, τελικά, το ερώτημα να μην είναι τόσο απλό και να είναι δικαιολογημένη η φουρτούνα

που προκάλεσε και συνεχίζει να προκαλεί, καθώς αφορά, στην πραγματικότητα, το μέλλον του ΠΚΦ, τον ρόλο που καλείται να διαδραματίσει και τον πολιτικό του προσανατολισμό.

Από τον πρώτο κιόλας χρόνο ο εν λόγω προβληματισμός άρχισε να διαφαίνεται σε κάποιους κύκλους του ΠΚΦ, ήταν όμως στην τρίτη παγκόσμια διοργάνωση που έγινε ξεκάθαρη η διαμόρφωση δύο αντίθετων πόλων, καθώς και πολλών ενδιάμεσων απόψεων ανάμεσά τους. Από τη μια πλευρά υπήρχαν εκείνοι που διατύπωσαν αμφιβολίες για την ορθή πορεία του ΠΚΦ. «Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός», αλλά, αναρωτήθηκαν, μήπως ήρθε η ώρα να πούμε πώς θα φτιάξουμε αυτόν τον κόσμο; Η πλευρά αυτή υποστηρίζει ότι το ΠΚΦ επιβάλλεται να μετατραπεί σε κοινωνικό κίνημα, το «κίνημα των κινημάτων» όπως το ονομάζουν, μια ισχυρή και αναγνωρίσιμη παγκόσμια πολιτική δύναμη με στρατηγικό σχεδιασμό, η οποία να καταλήξει σε κάποιους μεγάλους, εφικτούς στόχους και να επεξεργαστεί τρόπους υλοποίησής τους. Για τον σκοπό αυτό θεωρούν ότι είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός πολιτικού και οργανωτικού κέντρου βάρους που να λαμβάνει αποφάσεις και να προχωρά σε συλλογικές δράσεις στο όνομα του Φόρουμ, κάτι που προς το παρόν απαγορεύεται από τον καταστατικό του χάρτη. Σε αντίθετη περίπτωση, επιχειρηματολογούν, υπάρχει μεγάλος κίνδυνος η τεράστια δυναμική που δημιουργήθηκε να εξανεμιστεί σύντομα και να απαξιωθεί το Φόρουμ ως μια λέσχη συζητήσεων που επαναλαμβάνει τα ίδια ξανά και ξανά. Η πολυφωνία, η ποικιλιότητα και η οριζοντιότητα, υποστηρίζουν, είναι θετικά και υπέροχα στοιχεία, αλλά όταν γίνονται εμμονές και δογματισμοί εμποδίζουν τις προσπάθειες να δημιουργηθεί ένα παγκόσμιο αντίβαρο που θα ορθώσει το ανάστημά του απέναντι σε έναν πανίσχυρο εχθρό.

Στο άλλο άκρο της αντιπαράθεσης, υπάρχουν αυτοί που υποστηρίζουν ότι το ΠΚΦ πρέπει να παραμείνει ένας ανοιχτός χώρος συνάντησης των αντιστάσεων ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, όπου όλοι θα μπορούν να εκφράζονται ελεύθερα και κανείς δεν θα νιώθει αποκλεισμένος. Τίθενται υπέρ της συλλογής όλων των προτάσεων για πολιτική δράση, αλλά εναντίον οποιασδήποτε προσπάθειας για μια επίσημη σύνθεση που να αντιπροσωπεύει το σύνολο των συμμετεχόντων. Υποστηρίζουν ότι δεν είναι αποστολή του Φόρουμ να διατυπώνει προτάσεις, να εκδίδει αποφάσεις και να καταστρώνει σχέδια δράσης, αλλά των κινημάτων και των ομάδων που συμμετέχουν σε αυτό, καθένα στον τομέα που δραστηριοποιείται. Θεωρούν ότι η μετατροπή του Φόρουμ σε πολιτικό φορέα με ενιαίο πολιτικό πρόγραμμα, στόχους και σχέδιο

δράσης, εκτός του ότι δεν συμβαδίζει με τις αξίες του όπως συμφωνήθηκαν και κατοχυρώθηκαν στον καταστατικό του χάρτη, ακυρώνει την καινοτομία του εγχειρήματος που το έχει κάνει ελκυστικό σε τόσο ευρύ κοινό, του στερεί τον ανοιχτό και οριζόντιο χαρακτήρα, και, τέλος, αν πραγματοποιηθεί, θα προκαλέσει διαφωνίες, μάχες για κυριαρχία και διασπάσεις στο εσωτερικό του με ορατό τον κίνδυνο διάλυσης. Πιστεύουν, επίσης, ότι οι πρωτοβουλίες για μετατροπή του Φόρουμ σε πολιτικό φορέα προέρχονται από τμήματα της παραδοσιακής αριστεράς που επιθυμούν να επανεδραιώσουν το κλασικό ιεραρχικό πρότυπο μιας ολιγάριθμης πρωτοπορίας σε ρόλο επαγγελματιών επαναστατών, η οποία επιβάλλει πολιτικά μοντέλα και κατευθυντήριες γραμμές. Τέλος, υποστηρίζουν ότι το ΠΚΦ, ως ανοιχτός χώρος και ως διαδικασία, επιτυγχάνει στο έπακρο τους στόχους του, δηλαδή βαθαίνει τη δημοκρατία, πολλαπλασιάζει το κοινωνικό κεφάλαιο, ενδυναμώνει την κοινωνία των πολιτών, προσφέρει ευκαιρίες για ανταλλαγή εμπειριών, εμπνέει και ενεργοποιεί τους ακτιβιστές.

Σε αυτή την αντιπαράθεση δεν παίρνουν θέση μάχης όλες οι πολιτικές δυνάμεις. Είναι περισσότερο μια σύγκρουση «γιγάντων», μια συζήτηση που λαμβάνει χώρα στην κορυφή του Φόρουμ, ανάμεσα στα πιο προβεβλημένα μέλη του, και όχι στη βάση. Η πλειοψηφία της πρώτης οργανωτικής επιτροπής και του Διεθνούς Συμβουλίου υπερασπίζεται την αντίληψη του ανοιχτού χώρου – γι' αυτό εξάλλου δεν έχει αλλάξει μέχρι σήμερα ο καταστατικός χάρτης που το ορίζει ως τέτοιο. Ο Chico Whitaker, ένας εκ των δύο εμπνευστών του ΠΚΦ, ο οποίος μέχρι σήμερα συμμετέχει ενεργά σε κάθε διοργάνωση και, ως «πατέρας» του εγχειρήματος όπως τον αποκαλούν, έχει μεγάλο κύρος και επιρροή, αποτελεί τον πιο ένθερμο υποστηρικτή αυτής της πλευράς και ηγείται κατά κάποιο τρόπο της μάχης¹⁰⁶. Μαζί του συντάσσεται το μεγαλύτερο μέρος των ΜΚΟ, που φοβούνται την άλωση του Φόρουμ από πολιτικά κόμματα και δυνάμεις οι οποίες, όπως θεωρούν, δεν ανήκουν στην ουδέτερη ζώνη της κοινωνίας των πολιτών. Τα αυτόνομα δίκτυα συμφωνούν, αλλά για άλλους λόγους. Επιθυμούν έναν πιο μαχητικό χώρο που να είναι σε θέση να οργανώνει παγκόσμιες ριζοσπαστικές δράσεις, ανησυχούν όμως ότι κάτι τέτοιο θα γίνει με

¹⁰⁶ Η αντίληψη του για τον ανοιχτό χώρο αναλυτικά στο Whitaker, 2009.

τους ιεραρχικούς όρους με τους οποίους, κατά τη γνώμη τους, είναι δομημένο το ίδιο το ΠΚΦ¹⁰⁷.

Η θέση τους αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι στην άλλη πλευρά της σύγκρουσης βρίσκονται πολιτικά κόμματα και δυνάμεις της παραδοσιακής αριστεράς, κυρίως της αντικαπιταλιστικής, αλλά και σε μικρότερο βαθμό της κεντροαριστεράς, όπως για παράδειγμα η ΑΤΤΑC. Πιέσεις για μετατροπή του Φόρουμ σε πολιτικό φορέα ασκούν επίσης πολλές διεθνούς φήμης προσωπικότητες της αριστεράς, όπως ο Tariq Ali, ο Eduardo Galeano, ο José Saramago κ.ά., οι οποίοι κατά καιρούς με διάφορες παρεμβάσεις τους έχουν συμβάλει δυναμικά στη σχετική συζήτηση. Τα κινήματα βάσης στην πλειοψηφία τους δεν συμμετέχουν στη διαμάχη, θεωρώντας ότι διεξάγεται με ακαδημαϊκούς όρους και ότι δεν αφορά τις καθημερινές μάχες και τα προβλήματα των ανθρώπων. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων στο Φόρουμ, που διατρέχει όλο το φάσμα των πολιτικών δυνάμεων, πιστεύει ότι το δίλημμα είναι ψευδές και πως είναι εφικτό, ακόμα και αναγκαίο, να δημιουργηθούν καλύτεροι μηχανισμοί για τη λήψη αποφάσεων και την εκπόνηση σχεδίων που να επιφέρουν ριζοσπαστικές αλλαγές, χωρίς να καταστρατηγούνται οι αρχές του ΠΚΦ, χωρίς δηλαδή να μετατραπεί σε παραδοσιακό πολιτικό σχηματισμό, είτε αυτό είναι ένα μέγα-κίνημα ή ένα παγκόσμιο κόμμα ή μια νέα διεθνής.

3.3.2. Κάθετοι και οριζόντιοι

Το σαββατόβραδο της 17ης Οκτωβρίου 2004 δεν ήταν ιδιαίτερα ευχάριστο για τους διοργανωτές του 3ου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ: στην κατάμεστη αίθουσα του «Alexandra Palace» στο βόρειο Λονδίνο, όπου ήταν προγραμματισμένη αντιφασιστική εκδήλωση με ομιλητή τον δήμαρχο του Λονδίνου, Κεν Λίβινγκστον, εισέβαλαν περίπου 200 άτομα, άνοιξαν πανό όπου έγραφαν, μεταξύ άλλων, «Το κόμμα του Κεν είναι το κόμμα του πολέμου» και «Ένας άλλος κόσμος είναι για πούλημα», και κατέλαβαν τη σκηνή για σαράντα

¹⁰⁷ Παραδόξως, τα αυτόνομα δίκτυα δεν έχουν κεντρικό ρόλο σε αυτήν τη διαμάχη που φαίνεται να διεξάγεται περισσότερο ανάμεσα στις ΜΚΟ ή τις οργανώσεις με τη λογική της «κοινωνίας των πολιτών» και την αντικαπιταλιστική αριστερά. Το παράδοξο έγκειται στο γεγονός ότι η επιχειρηματολογία που χρησιμοποιείται από την πλευρά των ΜΚΟ προσομοιάζει με αυτήν των αυτόνομων πολιτικών χώρων (έμφαση στην οριζοντιότητα, στη συμπεριληπτικότητα και στην αποφυγή αποκλεισμών, καχυποψία με λογικές πρωτοπορίας).

λεπτά, διαβάζοντας πολιτικές καταγγελίες σε έξι γλώσσες (Tempest, 2004). Η εκδήλωση έληξε άδοξα, ο Λίβινγκστον δεν εμφανίστηκε ποτέ, η αίθουσα πλημμύρισε με κόσμο που ασχολούνταν με άλλες δραστηριότητες στο κτήριο, οι περισσότεροι από τους οποίους επιδοκίμαζαν τη διαμαρτυρία, ενώ μερικοί από τους πρωταγωνιστές της αναταραχής δέχτηκαν επίθεση με ρόπαλα από τη Μητροπολιτική Αστυνομία κατά την απομάκρυνση τους από τον χώρο. Το επεισόδιο είχε συνέχεια την επόμενη ημέρα όταν, κατά τη διάρκεια διαδήλωσης στην πλατεία Τραφάλγκαρ, η αστυνομία απομάκρυνε με βίαιο τρόπο άτομα από τον αναρχικό και αυτόνομο χώρο που προσπάθησαν να καταγγείλουν τα γεγονότα της προηγούμενης ημέρας από την κεντρική εξέδρα. Το αποτέλεσμα ήταν σκληρές καταγγελίες εκατέρωθεν: οι αυτόνομοι ισχυρίστηκαν ότι η περιφρούρηση του Φόρουμ τους παρέδωσε στην αστυνομία, ενώ οι διοργανωτές υποστήριξαν ότι τα άτομα αυτά διέκοψαν αντιδημοκρατικά τη συγκέντρωση, προκαλώντας την επέμβαση της αστυνομίας (Μιχαήλ, 2004).

Οι «εισβολείς» ήταν στην πλειονότητά τους μέλη ριζοσπαστικών ομάδων και δικτύων που είχαν οργανώσει με μεγάλη επιτυχία τους αυτόνομους χώρους του ΕΚΦ. Πρόθεσή τους δεν ήταν να εμποδίσουν την πραγματοποίηση της εκδήλωσης, αλλά να κοινοποιήσουν την αντίθεσή τους για αυτό που θεώρησαν αντιδημοκρατικό, απόλυτα ιεραρχικό και αδιαφανή τρόπο οργάνωσης του ΕΚΦ. Κατηγόρησαν το βρετανικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα και τη Σοσιαλιστική Δράση του Εργατικού, πρώην «κόκκινου»¹⁰⁸, δημάρχου του Λονδίνου, ότι με αυταρχισμό και προκλητική περιφρόνηση στις αξίες του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος κυριάρχησαν πλήρως στις οργανωτικές διαδικασίες, εξορίζοντας όλες τις ριζοσπαστικές ελευθεριακές ομάδες στο περιθώριο του Φόρουμ. Η διαμάχη πήρε διαστάσεις¹⁰⁹ και γρήγορα ξεπέρασε τα όρια της συγκεκριμένης διοργάνωσης, τροφοδοτώντας μια μεγάλη συζήτηση στην παγκόσμια κοινότητα των Κοινωνικών Φόρουμ και εγγράφοντας στη

¹⁰⁸ Ο επονομαζόμενος από τα ΜΜΕ «κόκκινος Κεν», μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα της πολιτικής ζωής της Γηραιάς Αλβιώνος, ανήκει στην αριστερή πτέρυγα του Εργατικού Κόμματος. Είχε διαφωνήσει με τις πολιτικές της κυβέρνησης Τόνι Μπλερ και, αφού διαγράφηκε από το Εργατικό Κόμμα, διεκδίκησε ως ανεξάρτητος υποψήφιος και κέρδισε το 2000 τον δήμο του Λονδίνου, έχοντας μάλιστα να αντιμετωπίσει μια εκστρατεία λάσπης από τον ίδιο τον Τόνι Μπλερ, που τον κατηγορούσε για ακραία, επικίνδυνη και τροτοκίζουσα πολιτική. Επανεκτάχτηκε ωστόσο στο κόμμα το 2004, οπότε και εκλέχθηκε με τους Εργατικούς για μια ακόμα θητεία.

¹⁰⁹ Για αναλυτική περιγραφή των γεγονότων, βλ. Nunes (2004) και Dowling (2005). Η δεύτερη περιγράφει με εξαιρετικά γλαφυρό τρόπο την εμπειρία της από την προπαρασκευαστική διαδικασία. Για την άλλη πλευρά, βλ. Callinicos (2004), όπου υποβαθμίζεται η συγκεκριμένη διαμάχη.

συλλογική τους ιστορία το 3ο ΕΚΦ ως την κορύφωση της σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο διαφορετικές λογικές, η οποία κωδικοποιήθηκε για πρώτη φορά ως αντίθεση «κάθετων» (συγκεντρωτικών-ιεραρχικών) και «οριζόντιων» (αντιαυταρχικών-αμεσοδημοκρατικών-αυτόνομων).

Είναι προφανές ότι πρόκειται για τη σύγκρουση της λεγόμενης παλιάς με τη νέα πολιτική· τη διαμάχη ανάμεσα στο δικτυακό/οριζόντιο πολιτικό μοντέλο και το συγκεντρωτικό/ιεραρχικό· ανάμεσα σε αυτούς που διακηρύττουν την ανάγκη κεντρικού συντονισμού και αξιώνουν την κατάρτιση ενός κοινού προγράμματος δράσης, και εκείνους που επιμένουν σε μορφές οργάνωσης που καθορίζονται από τα κάτω και έχουν οριζόντια και αμεσοδημοκρατικά χαρακτηριστικά· ανάμεσα σε αυτούς που τονίζουν την πάλη για ηγεμονία, και εκείνους που βλέπουν την κοινωνική αλλαγή ως αποδόμηση των εξουσιαστικών πρακτικών όχι μόνο στην κοινωνία και την πολιτική, αλλά και στο εσωτερικό των κοινωνικών κινημάτων· ανάμεσα σε αυτούς που παλεύουν πρωτίστως για αλλαγή των συσχετισμών και κατάληψη της εξουσίας, και εκείνους που επιμένουν στη δημιουργία σε χρόνο ενεστώτα χώρων που προσομοιάζουν με την κοινωνία του οράματος· ανάμεσα σε αυτούς που θεωρούν ότι πρέπει να δίνεται μεγαλύτερη σημασία στην αξία της ισότητας από εκείνη της πολυμορφίας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα, γιατί μόνο η ισότητα μπορεί να εγγυηθεί και να δημιουργήσει τις συνθήκες για ουσιαστικό σεβασμό στον Άλλο, και σε εκείνους που θεωρούν ότι η υποβάθμιση της αναγκαιότητας για σεβασμό στη διαφορετικότητα υποκρύπτει προσπάθειες για αποκλεισμό και περιθωριοποίηση ομάδων μέσα στο κίνημα· ανάμεσα σε αυτούς που πιστεύουν ότι τα αριστερά κόμματα στην εξουσία αποτελούν αποτελεσματικό μηχανισμό για την ανακοπή της νεοφιλελεύθερης λαίλαπας, και σε εκείνους που αποστρέφονται τα κόμματα και το κράτος.

Είναι επίσης προφανές ότι η διαμάχη αυτή δεν είναι καινούρια. Αποτελεί μια νεότερη εκδοχή της αντίθεσης ανάμεσα στην παραδοσιακή αριστερά και τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα των δεκαετιών του 1960 και 1970 ή, ακόμα, αν θέλουμε να ανατρέξουμε στις ρίζες της, της ιστορικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στον αναρχισμό και τον μαρξισμό-λενινισμό. Παρ' όλα αυτά, από τότε έτρεξε πολύ νερό στο αυλάκι της παγκόσμιας αριστεράς: το «παλιό» έχει σε μεγάλο βαθμό «εκσυγχρονιστεί» και το «νέο» έχει αναγνωρίσει κάποιες «παραδοσιακές αναγκαιότητες». Κανένας στο στρατόπεδο των «κάθετων» δεν επιχειρηματολογεί υπέρ μιας αδιαπέραστης ιεραρχικής δομής, ούτε αμφισβητεί τον πλουραλισμό και τη διαφορετικότητα. Εξάλλου, πολλά από τα πολιτικά κόμματα που έχουν

διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα Φόρουμ είναι εμποτισμένα με τις αξίες του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Το Εργατικό Κόμμα της Βραζιλίας είναι γέννημα θρέμμα των κοινωνικών κινήματων και έχει εμπλακεί σε εγχειρήματα αυτοοργάνωσης, ενώ η ιταλική Κομμουνιστική Επανάδρυση, ο ελληνικός ΣΥΡΙΖΑ και διάφορα πράσινα κόμματα προκρίνουν συμμετοχικές διαδικασίες και έχουν στενή σχέση με οργανώσεις βάσης, ακόμα και με ομάδες του αυτόνομου χώρου.

Ούτε όμως και οι «οριζόντιοι» είναι όπως παλιότερα: δεν στοχεύουν αποκλειστικά στην κοινωνική αλλαγή μέσα από μεταβολές στο μικροεπίπεδο της καθημερινότητας, ούτε δίνουν τόση σημασία στην κατασκευή νέων ταυτοτήτων και στιλ ζωής, όπως τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα, αλλά επιδιώκουν ουσιαστικές αλλαγές σε όλα τα επίπεδα, ενώ τους απασχολεί ιδιαίτερα ο καπιταλιστικός χαρακτήρας των κοινωνικοπολιτικών δομών. Επιπλέον, η εμπειρία της Λατινικής Αμερικής και οι επιτυχίες της ριζοσπαστικής αριστεράς στην εξουσία έχουν μειώσει σε κάποιο βαθμό την απέχθεια για τα πολιτικά κόμματα και το κράτος, αν και στην ήπειρο αυτή, ακόμα και ευρύτερα, η διαμάχη εκφράζεται μέσα από τον ζαπατισμό από τη μια, τον τσαβισμό από την άλλη.

Η σύγκρουση κάθετων-οριζόντιων συναντιέται αλλά δεν συμπίπτει απαραίτητα με την αντιπαράθεση χώρος ή κίνημα. Η επιχειρηματολογία μπορεί να μοιάζει σε ορισμένα σημεία, αλλά η συζήτηση διεξάγεται με άλλους όρους, σε άλλο επίπεδο και με διαφορετικούς πρωταγωνιστές. Η διαμάχη κάθετων-οριζόντιων δεν εστιάζει στο μέλλον του ΠΚΦ αλλά στη διαδικασία οργάνωσής του και στην εσωτερική του δημοκρατία, ενώ διεξάγεται περισσότερο ανάμεσα στους συμμετέχοντες στους αυτόνομους χώρους του Φόρουμ και στους θεσμικούς φορείς, που συνήθως κυριαρχούν στα οργανωτικά του σώματα. Παίρνει σχεδόν πάντα τη μορφή αδιάκοπης κριτικής, μερικές φορές ενός ανηλεούς σφυροκοπήματος, με αποδέκτες τους «κάθετους» και βασικό επιχείρημα ότι, παρά τη δέσμευση για δημιουργία ενός πραγματικά ανοιχτού χώρου, εισχωρούν σε αυτόν ιεραρχικές πρακτικές, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ή την περιθωριοποίηση συγκεκριμένων ομάδων, την κυριαρχία των πιο πλούσιων και ισχυρών οργανώσεων, την αδιαφάνεια στη λήψη των αποφάσεων. Αυτή η κριτική προσέγγιση, παρότι εκφέρεται και τροφοδοτείται κυρίως από τα αυτόνομα δίκτυα, βρίσκει ευήκοα ώτα σε ένα διευρυμένο ακροατήριο από όλους τους πολιτικούς χώρους, ακόμα και στο Διεθνές Συμβούλιο, ενώ ταυτόχρονα ωθεί στο προσκήνιο το θέμα της εσωτερικής

δημοκρατίας του Φόρουμ, συμβάλλοντας καθοριστικά σε σημαντικές αλλαγές στη δομή και τον χαρακτήρα του.

3.3.3. Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση

Το διαχρονικό ιστορικό δίλημμα των σοσιαλιστικών κινήματων δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από τη ζωή του ΠΚΦ. Η συζήτηση φαίνεται να εστιάζεται στη θέση του κινήματος απέναντι σε δύο κυρίως ζητήματα: τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, και το κράτος. Οι μεταρρυθμιστές, από τη μια, θεωρούν ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης μπορούν να περιοριστούν με τον σταδιακό μετασχηματισμό του υφιστάμενου συστήματος και τον εκδημοκρατισμό των διεθνών οικονομικών και πολιτικών οργανισμών, αλλαγές που θα επέλθουν με τον διάλογο και τη συνδιαλλαγή με τους συγκεκριμένους θεσμούς. Η παγκοσμιοποίηση δεν αντιμετωπίζεται από τους μεταρρυθμιστές ως ένα ακόμα στάδιο του καπιταλιστικού συστήματος, αλλά ως ένα αυτονομημένο φαινόμενο που αναδύθηκε συνεπεία της αποδυνάμωσης του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, της φιλελευθεροποίησης και του ανοίγματος των εθνικών αγορών, καθώς και της ενσωμάτωσης ολόένα μεγαλύτερου τμήματος της ανθρώπινης δραστηριότητας στην ελεύθερη αγορά. Το έθνος-κράτος μπορεί να μετατρέπεται συχνά σε φορέα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, εξακολουθεί ωστόσο να αποτελεί μια κοινωνική σχέση που ως τέτοια δύναται, με τους κατάλληλους αγώνες, να μετασχηματιστεί προς προοδευτική κατεύθυνση. Το κράτος και οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί θα μπορούσαν, αντί να προωθούν την επέκταση του κεφαλαίου, να εργαστούν για την εφαρμογή μέτρων, όπως τη φορολόγηση των διεθνών χρηματοπιστωτικών συναλλαγών, την απαγόρευση φορολογικών παραδείσων και την επιβολή νομοθεσίας που να προστατεύει την εργασία και το περιβάλλον.

Οι ριζοσπάστες, από την άλλη, πιστεύουν ότι οι σύγχρονες κοινωνίες είναι άδικες ακριβώς επειδή είναι καπιταλιστικές. Ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα όπου οι ταξικές ανισότητες ενισχύουν τις φυλετικές, σεξιστικές και λοιπές διακρίσεις, όπου η φτώχεια, η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η εργασιακή αβεβαιότητα αποτελούν δομικά στοιχεία. Το ίδιο το σύστημα από τη φύση του δεν μπορεί να ανεχτεί μεταρρυθμίσεις που να αντιβαίνουν τη λογική της

λειτουργίας του και, ως εκ τούτου, πρέπει να καταργηθεί και να αντικατασταθεί από κάποιο άλλο. Όσον αφορά τις θέσεις απέναντι στο κράτος, οι ριζοσπάστες είναι διαιρεμένοι ανάμεσα στη μαρξιστική αριστερά, που έχει στραμμένο το βλέμμα προς κάποια μορφή κρατικού σοσιαλισμού ως το αναγκαίο πέρασμα προς την αταξική κοινωνία, τον αναρχικό και αυτόνομο πολιτικό χώρο, εχθρικό προς κάθε έννοια κράτους, και τις νεότερες τάσεις της ριζοσπαστικής αριστεράς, που συνθέτουν στοιχεία από τις δύο παραδόσεις και έχουν μια μάλλον αμφίσημη θέση απέναντι στο κράτος. Παρά την ποικιλία των θέσεων, όλες οι ριζοσπαστικές τάσεις φαίνεται να συμφωνούν ότι το κράτος, μολονότι στο παρελθόν αποτέλεσε σημαντικό πεδίο δράσης, τα τελευταία χρόνια ως φορέας της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης βρίσκεται πιο κοντά σε αυτό που ήταν πάντα: έκφραση των συμφερόντων της εθνικής και υπερεθνικής αστικής τάξης. Συνεπώς, η συνεργασία με το κράτος και τους θεσμούς του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου είναι επιζήμια και καταλήγει πάντα σε υποχώρηση της αυτονομίας των κινημάτων και απεμπόληση των στόχων τους. Όσο για τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, θεωρείται ότι ο μετασχηματισμός και ο εκδημοκρατισμός τους είναι αδύνατος, και έτσι προκρίνεται η κατάργησή τους και η αντικατάστασή τους με άλλους θεσμούς. Τα αυτόνομα δίκτυα βλέπουν με καχυποψία όλους τους παγκόσμιους θεσμούς και θεωρούν ότι οποιοδήποτε εναλλακτικό υπόδειγμα πρέπει να στηρίζεται στην τοπική αυτοοργάνωση, ενώ η αντικαπιταλιστική αριστερά βλέπει σε γενικές γραμμές πιο θετικά την ύπαρξη διεθνών οργανισμών που να στηρίζουν και να συντονίζουν τα συμφέροντα των πολλών.

Για πολλούς συμμετέχοντες στα Φόρουμ, το δίπολο μεταρρυθμιση-επανάσταση δεν αντανakλά τους προβληματισμούς τους, είτε γιατί αποτελεί μια δυτικοκεντρική προσέγγιση που δεν λαμβάνει υπόψη άλλες παραδόσεις, είτε επειδή, για τους περισσότερους αγώνες και κοινωνικά κινήματα, στιγμές σύγκρουσης εναλλάσσονται ή συνδυάζονται με στιγμές διαλόγου και εμπλοκής με τους θεσμούς, ανάλογα τη συγκυρία. Εξάλλου, είναι αποδεκτό ακόμα και από τους ριζοσπάστες ότι πολλές μεταρρυθμίσεις προετοιμάζουν το έδαφος για ριζικότερες αλλαγές και πως η ρητή καταδίκη του καπιταλισμού δεν πρέπει να παραλύει τις προσπάθειες για μικρές αλλαγές, όταν οι μεγάλες δεν είναι εφικτές. Εντούτοις, το δίλημμα παραμένει ισχυρό στην παγκόσμια αριστερά και, κατ' επέκταση, στο ΠΚΦ. Περισσότερο από τη θέση απέναντι στα πολιτικά κόμματα και τον ρόλο τους στα ΠΚΦ –που διαμορφώνεται ανάλογα με τον βαθμό επαναστατικότητας ή ρεφορμισμού των διαφόρων κομμάτων–, αιχμή του

δόρατος στη συγκεκριμένη διαμάχη φαίνεται να είναι οι ΜΚΟ. Ενώ οι οργανώσεις αυτές υποστηρίζουν την παρουσία τους ως εκπροσώπων της παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών στα Φόρουμ, όλες οι τάσεις των ριζοσπαστών τις θεωρούν κομμάτι της καπιταλιστικής άρχουσας τάξης το οποίο χρησιμοποιεί την έννοια της κοινωνίας των πολιτών για να συσκοτίσει τις ταξικές σχέσεις που διέπουν τις κοινωνίες. Θεωρούν ότι βρίσκεται σε εξέλιξη μια ιδιότυπη ΜΚΟποίηση του Φόρουμ, που δεν του επιτρέπει να στραφεί σε πιο ριζοσπαστικές αντικαπιταλιστικές κατευθύνσεις και κριτικές ερμηνείες της παγκοσμιοποίησης. Πάντως, σε αντίθεση με την κορυφή του ΠΚΦ που κυριαρχείται από μεταρρυθμιστικές δυνάμεις, η πλειονότητα των συμμετεχόντων, όπως υποδηλώνουν αρκετές έρευνες, προτιμά ριζοσπαστικές λύσεις¹¹⁰.

3.3.4. Τοπικοί ή παγκόσμιοι αγώνες

Ξεκινώντας με το ερώτημα «τι είναι το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα;», η Naomi Klein, σε μια ομιλία της στο Κέντρο Κοινωνικής Θεωρίας και Συγκριτικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια, με την οξυδερκή ματιά και τη διεισδυτική σκέψη που τη χαρακτηρίζει, σχολίαζε: «Πρέπει να είμαστε σε θέση να αναδείξουμε ότι η παγκοσμιοποίηση –η παρούσα εκδοχή της παγκοσμιοποίησης– έχει οικοδομηθεί στις πλάτες των τοπικών κοινωνιών. Πολύ συχνά, απουσιάζουν οι συσχετισμοί ανάμεσα στην παγκόσμια και την τοπική διάσταση. Αντί για αυτό, φαίνεται να έχουμε δύο ξεχωριστές κατηγορίες ακτιβιστών, σε μοναχική απομόνωση. Από τη μια, οι ακτιβιστές της αντιπαγκοσμιοποίησης που δρουν σε παγκόσμιο επίπεδο και διακατέχονται από μια ψυχολογία θριάμβου, οι οποίοι φαίνεται να μετέχουν σε αγώνες που βρίσκονται μακριά από τα καθημερινά προβλήματα των ανθρώπων [...] Και από την άλλη, αυτοί που δρουν σε τοπικό επίπεδο δίνοντας τις καθημερινές μάχες για επιβίωση, ή για τη διατήρηση των στοιχειωδών δημόσιων υπηρεσιών, οι

¹¹⁰ Για παράδειγμα, μια έρευνα που πραγματοποίησαν το 2005 ερευνητές του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια (Riverside) δείχνει ότι το 56% των συμμετεχόντων στο 5ο ΠΚΦ εξέφρασε την άποψη ότι το καπιταλιστικό σύστημα πρέπει να καταργηθεί και να αντικατασταθεί από ένα καλύτερο, και το 59% ότι πρέπει να καταργηθεί το ΔΝΤ, ενώ η έρευνα του IBASE έδειξε ότι το 80% των συμμετεχόντων στο 5ο ΠΚΦ δεν εμπιστεύεται τους παγκόσμιους οικονομικούς οργανισμούς (Reese κ.ά., 2008· IBASE, 2006). Άλλες έρευνες καταλήγουν σε παρόμοια αποτελέσματα.

οποίοι συχνά νιώθουν πτοημένοι και αποκαρδιωμένοι, και αναρωτιούνται γιατί στο καλό ενθουσιάζονται τόσο οι τύποι με τις τζίβες» (Klein, 2004, σελ. 227).

Στο ίδιο μήκος κύματος, η Carmelita Gobrin-Morante, ακτιβίστρια από τις Φιλιππίνες η οποία συμμετείχε στο 2ο ΠΚΦ, αναφέρει: «Το ΠΚΦ ακόμα ίπταται κάπου ψηλά, παρακολουθώντας και προσπαθώντας να καταλάβει τι γίνεται, ωστόσο είναι ανίκανο να αντιμετωπίσει τις πραγματικές συνθήκες της φτώχειας και της ανημποριάς που επιφέρει η ιμπεριαλιστική παγκοσμιοποίηση σε πολλές χώρες. Αν δεν βρει συγκεκριμένους τρόπους να μεταφράσει, ή ακόμα να υπερβεί, την «παγκοσμιότητά» του σε πρακτικές παρεμβάσεις που απαντούν στα προβλήματα, διατρέχει τον κίνδυνο να παραμείνει ένα τεράστιο αλλά κενό περιεχομένου Φόρουμ [...] Οι εθνικές μάχες ενάντια στη παγκοσμιοποίηση είναι, και πρέπει να είναι, το στήριγμα κάθε παγκόσμιας πρωτοβουλίας» (Gobrin-Morante, 2002, σελ. 19).

Οι παρατηρήσεις αυτές αντανakλούν έναν διαχωρισμό στους κόλπους του Φόρουμ, ο οποίος, όσο περνούν τα χρόνια, γίνεται ολοένα πιο έντονος. Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω παραθέματα, υπάρχουν αυτοί που, αν και συμμετέχουν στα Φόρουμ, πιστεύουν πως η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αντιμετωπίζεται πιο αποτελεσματικά με εθνικούς και τοπικούς αγώνες· και εκείνοι που θεωρούν ότι στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, όπου το έθνος-κράτος δεν είναι πια το προνομιακό κέντρο λήψης αποφάσεων και όπου οι βασικές κατευθύνσεις χαράσσονται από παγκόσμια όργανα και κέντρα δράσης, οι αντιστάσεις πρέπει να είναι υπερεθνικές και να στρέφονται ενάντια στους κυρίαρχους διεθνείς οικονομικούς και πολιτικούς οργανισμούς.

Φαίνεται παράδοξο, σε ένα κίνημα που έχει κάνει σημαία του το «σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά», να τίθενται αντιπαραθετικά οι αγώνες που διεξάγονται σε αυτές τις δυο κλίμακες δράσης. Εξάλλου, τα κινήματα βάσης, κυρίως του Νότου, που αποτελούν τον έναν πόλο της αντιπαράθεσης, είχαν συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα υπερεθνικής δράσης και παγκόσμιου συντονισμού, και είχαν συνδέσει τα προβλήματά τους με τις διαδικασίες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης πολύ πριν από την ίδρυση του ΠΚΦ, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο. Είναι φανερό ότι στις σύγχρονες κοινωνίες τα επίπεδα πολιτικής και κοινωνικής ζωής –τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο– είναι αλληλένδετα και ότι κάθε αγώνας και πολιτική διαμαρτυρία οργανώνεται με βάση την κλίμακα αυτή, που είναι πιο συμβατή με τους στόχους και τις πιθανότητες επιτυχίας της συγκεκριμένης δράσης (Santos,

2006, σελ. 116). Με αυτή την έννοια, είναι αδύνατο να ιεραρχηθούν οι αγώνες ως προς την αποτελεσματικότητά τους με κριτήριο την κλίμακα δράσης.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Διαβουλευτική, αγωνιστική, δικτυακή ή απλά δημοκρατία; Θεωρητικά σχήματα και ανοιχτός χώρος του ΠΚΦ

4.1. Η έννοια του ανοιχτού χώρου στο ΠΚΦ

Η έννοια του ανοιχτού χώρου εμφανίζεται τα τελευταία χρόνια σε ολοένα περισσότερα επιστημονικά πεδία και επαγγελματικούς κλάδους: στην αρχιτεκτονική, την πολεοδομία, την εκπαίδευση, τη φιλοσοφία, τις διεθνείς σχέσεις, ακόμα και στη διοίκηση επιχειρήσεων. Στην πολιτική επιστήμη και την κοινωνιολογία έχει συσχετιστεί με τις αξίες και τις πρακτικές των κινημάτων της αντιπαγκοσμιοποίησης, και ιδιαίτερα με το ΠΚΦ, όπου ο ανοιχτός χώρος έχει ανακηρυχτεί, στο επίσημο καταστατικό του, σε οργανωτική μορφή και πολιτική κουλτούρα. Η ενσάρκωση του ανοιχτού χώρου στο ΠΚΦ έχει γίνει αντικείμενο εκτενούς μελέτης και θεωρητικοποίησης. Ένα ολόκληρο τεύχος του *International Social Sciences Journal* (2004, τεύχος 182) είναι αφιερωμένο στη διερεύνησή του, ενώ σχετικές αναφορές και αναλύσεις υπάρχουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, σε όλα τα βιβλία, επιστημονικά άρθρα και λοιπά κείμενα με θέμα το ΠΚΦ. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της βιβλιογραφίας εστιάζει στα χαρακτηριστικά που έχει –ή θεωρεί πως πρέπει να έχει– ο ανοιχτός χώρος, τις αξίες και τις πρακτικές δηλαδή της «νέας πολιτικής»: οριζοντιότητα, ποικιλότητα, σεβασμός στη διαφορετικότητα, ανεκτικότητα, ανοιχτότητα, συμπεριληπτικότητα, επανοηματοδότηση της πολιτικής, δικτυακότητα, άμεση δημοκρατία, αυτονομία, αυτοοργάνωση.

Ο Santos (2006), για παράδειγμα, θεωρεί ότι η καινοτομία του ΠΚΦ έγκειται ακριβώς στο στοιχείο της ανοιχτότητας: σε αντίθεση με τον κλειστό ορίζοντα της νεοφιλελεύθερης πραγματικότητας, αλλά και όλων των συντηρητικών ουτοπιών, όπως ονομάζει τα θεωρητικά σχήματα και πολιτικά εγχειρήματα που έχουν ως βασικό κριτήριο την αποδοτικότητα (σελ. 10-11), το ΠΚΦ προσφέρει ένα απέραντο πεδίο πιθανών, επιθυμητών και εφικτών εναλλακτικών δρόμων (κατά το ζαπατιστικό «ένας κόσμος που να χωράει πολλούς κόσμους»), οι οποίοι μπορεί να έχουν πολλές ταυτότητες (αναρχικοί,

σοσιαλιστικοί, οικολογικοί κ.λπ.), ή ακόμα και να έχουν απροσδιόριστα χαρακτηριστικά· δεν μπορούν, όμως, ποτέ να οδηγούν σε έναν κόσμο χωρίς εναλλακτικές. Με αυτή την έννοια, η σημαντικότερη λειτουργία του ΠΚΦ, κατά τον Santos, είναι να ρίξει φως σε διαδικασίες, πρακτικές, δημόσιους χώρους, εναλλακτικές μορφές ύπαρξης και κοινωνικοποίησης, τις οποίες η κυρίαρχη αντίληψη καθιστά αόρατες.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Pleyers (2004) βλέπει τον ανοιχτό χώρο ως το ιδεώδες υπόδειγμα σύγκλισης (*ideal model of convergence*), ως δηλαδή πρότυπο συνάρθρωσης ετερόκλητων προοδευτικών δυνάμεων σε τοπικό, εθνικό, ηπειρωτικό και παγκόσμιο επίπεδο, με θεμέλιο την αδιαπραγμάτευτη αξία της διαφορετικότητας (σελ. 508).

Ο Sen (2008), από την άλλη, θεωρεί ότι τρία είναι τα συστατικά στοιχεία του ανοικτού χώρου: η αυτοοργάνωση, η αυτονομία και η ανάδυση (*emergence*). Τα πρώτα δύο δεν χρειάζονται επεξήγηση, ούτε και η ανάλυση του Sen προσθέτει κάτι καινούριο στις έννοιες αυτές· δεν συμβαίνει όμως το ίδιο για το τρίτο. Η έννοια της ανάδυσης συναντάται στις θετικές επιστήμες, τη φιλοσοφία και την τέχνη, και περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο καινοτόμα, πολύπλοκα και συνεκτικά συστήματα, δομές και μοτίβα προκύπτουν από πληθώρα σχετικά απλών αλληλεπιδράσεων. Ο Sen χρησιμοποιεί την έννοια για να εξηγήσει πώς, στο πλαίσιο των αντιπαγκοσμιοποιητικών κινημάτων και του ΠΚΦ, πρακτικές και διαδικασίες αυτοοργάνωσης που προέρχονται από τα κάτω οδηγούν σε πολύπλοκες οντότητες (δίκτυα), χωρίς να υπάρχει κάποιος κεντρικός σχεδιασμός ή ιθύνων νους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, άνθρωποι που οργανώνονται σε τοπικό επίπεδο για θέματα που άπτονται της καθημερινότητας αλληλεπιδρούν με άλλους σε μακρινά μέρη, δημιουργώντας –χωρίς να είναι στις άμεσες προθέσεις τους– συνεκτικά και ανθεκτικά δίκτυα, τα οποία καθίστανται εξαιρετικά αποτελεσματικά στη διάχυση των πληροφοριών, στην επικοινωνία και, εν τέλει, στην επιτυχημένη κινητοποίηση σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Ο De Angelis (2004, σελ. 601-604) βλέπει τον ανοιχτό χώρο ως συνάρτηση τριών λειτουργιών: 1) ως χώρο ανοιχτό σε εναλλακτικές μορφές δράσης και συνεργασίας, διαφορετικές τόσο σε σχέση με την κυρίαρχη καπιταλιστική αντίληψη, όσο και με τη μονολιθικότητα της ορθόδοξης αριστεράς· 2) ως χώρο αποφετιχοποίησης¹¹¹ και ενδυνάμωσης των κοινωνικών σχέσεων, καθώς και

¹¹¹ Χρησιμοποιεί τον όρο όπως τον έχει αναλύσει ο Holloway στο σημαντικό έργο του *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία* (2006).

δημιουργίας οριζόντιων προτύπων λειτουργίας· και 3) ως χώρο για τα κοινά (commons). Τα κοινά, για τον De Angelis, είναι μορφές άμεσης πρόσβασης στον κοινωνικό πλούτο που δεν διαμεσολαβούνται από τους ανταγωνιστικούς κανόνες της αγοράς, είναι δηλαδή μη-εμπορευματικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας και παραγωγής, που ενσαρκώνονται με διάφορους τρόπους όπως, για παράδειγμα, οι αγώνες ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού, της παιδείας, της υγείας, τα κινήματα των ακτημόνων, τα κινήματα για περιβαλλοντική δικαιοσύνη, για επανάκτηση των δημόσιων χώρων κ.ο.κ.

Η Osterweil (2004) επικεντρώνει στην πολιτισμική διάσταση του ανοιχτού χώρου και την ικανότητά του να ανασκευάζει την έννοια του πολιτικού, υποστηρίζοντας ότι το ισχυρότερο εργαλείο στον αγώνα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση είναι η ίδια η δυναμική των ανοιχτών, ελεύθερων και οριζόντιων δομών και χώρων. Επαναφέρει, έτσι, χωρίς να την κατονομάζει, την προσέγγιση διανοητών των Νέων Κοινωνικών Κινήματων της δεκαετίας του 1960, που είχαν πολιτικοποιήσει την κουλτούρα, με τη διαφορά ότι η Osterweil δεν εστιάζει τόσο στο μικροεπίπεδο και στην κατασκευή ταυτοτήτων, αλλά στην οργανωτική λογική που ωθεί στο προσκήνιο το ζήτημα των δημοκρατικών διαδικασιών.

Οι αναλύσεις αυτές στο μεγαλύτερο μέρος τους προβάλλουν μια ιδεατή εικόνα του ανοιχτού χώρου, ερμηνευοντάς τον περισσότερο όπως θα τον ήθελαν να είναι και λιγότερο σε συνάρτηση με τη βιωμένη εμπειρία των χρόνων λειτουργίας του, η οποία, όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 2, βρίθκει δυσκολιών. Για να είμαστε δίκαιοι, τα δομικά όρια, τα αδιέξοδα και οι αντιφάσεις του ανοιχτού χώρου έχουν εντοπιστεί σε πολλά από αυτά τα κείμενα, δεν τους δίνεται ωστόσο η δέουσα βαρύτητα, ούτε επιχειρείται η αναλυτική επεξεργασία τους με τρόπους που να συνδέουν άμεσα τον ανοιχτό χώρο με τις πρακτικές εφαρμογές του, όπως και με τις υπάρχουσες διαφορετικές ερμηνείες και προσεγγίσεις που υπάρχουν στο εσωτερικό του. Το αποτέλεσμα είναι να αντιμετωπίζεται ο ανοιχτός χώρος και οι συναφείς με αυτόν έννοιες ως αξίες αδιαπραγμάτευτες και όχι ως έννοιες που χρήζουν ανάλυσης. Η έννοια του ανοιχτού χώρου, όμως, χωρίς εξειδίκευση και επεξεργασία, είναι, εκτός από κενή περιεχομένου, και αντιφατική. Όπως επισημαίνει ο Nunes (2005c, σελ. 305), ένας χώρος δεν είναι ανοιχτός από μόνος του ή από κάποιο αόρατο χέρι, αλλά έχει ανοιχτεί από συγκεκριμένα άτομα, με κάποιους στόχους και επιδιώξεις. Επομένως, είναι κλειστός σε κάποιους άλλους, εμπεριέχει, δηλαδή, το στοιχείο του αποκλεισμού.

Εφόσον, λοιπόν, ο ανοικτός χώρος δεν είναι ένας χώρος ουδέτερος όπου κάποιος ή κάποιои απλά έχουν πρόσβαση ή τον χρησιμοποιούν κατά το δοκούν, αλλά κάτι που έχει δημιουργηθεί, τότε η βαθύτερη κατανόησή του προϋποθέτει την απομυθοποίηση και τοποθέτησή του στα κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα, δηλαδή στις συνθήκες και τους συσχετισμούς μέσα από τους οποίους συγκροτήθηκε. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει ένας αλλά πολλοί «ανοικτοί χώροι», όπως υπάρχουν και πολλές «οριζοντιότητες», «πολλαπλότητες» κ.ο.κ., ή, τουλάχιστον, πολλές ερμηνείες για όλα αυτά. Υπό αυτήν την έννοια, αντί για το ερώτημα «τι ή πώς πρέπει να είναι ο ανοικτός χώρος;», θα ήταν πιο χρήσιμο να αναρωτηθούμε πώς οι χώροι αυτοί διεκδικούνται στο ΠΚΦ, τι μορφές κοινωνικοποίησης και αλληλόδρασης δημιουργούνται, ποιοι «ανοίγουν» ή «κλείνουν» τον ανοικτό χώρο και, εν τέλει, ποιοι, και κυρίως με ποιους τρόπους, καθορίζουν τους κανόνες ανοίγματος και κλεισίματος.

Τα ερωτήματα αυτά έχουν εν μέρει απαντηθεί στο Κεφάλαιο 2, όπου παρακολουθούμε βήμα προς βήμα και χρόνο με τον χρόνο την πορεία του ΠΚΦ, και όπου γίνεται σαφές ότι τα περισσότερα προβλήματα αυτής της διαδρομής σχετίζονται με διάφορες όψεις του οργανωτικού ζητήματος. Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια μεταφοράς της πραγματικότητας αυτής στη σφαίρα της θεωρίας. Υποστηρίζω ότι υπάρχουν τρεις πολιτικές τάσεις στο ΠΚΦ, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρία διαφορετικά θεωρητικά ρεύματα, φορείς τριών διαφορετικών αντιλήψεων για τον ανοικτό χώρο: η κεντροαριστερή τάση της «κοινωνίας των πολιτών», που έχει ομοιότητες με το μοντέλο διαβουλευτικής δημοκρατίας του Jürgen Habermas· η ριζοσπαστική τάση, που αποτελείται από τμήματα της παραδοσιακής αλλά και της ριζοσπαστικής αριστεράς, η αντίληψη των οποίων ταιριάζει με το μοντέλο της αγωνιστικής δημοκρατίας των Chantal Mouffe και Ernesto Laclau· και η ελευθεριακή τάση, που αποτελείται από ομάδες αυτόνομων και αναρχικών, καθώς και δίκτυα άμεσης δράσης που δραστηριοποιούνται στο ΠΚΦ, η σκέψη και η πράξη των οποίων ομοιάζει με το μοντέλο της δικτυακής δημοκρατίας του πλήθους των Antonio Negri και Michael Hardt. Η παρουσίαση των αντιμαχόμενων θεωρητικών σχημάτων, η κριτική αποτίμησή τους, καθώς και ο μεταξύ τους διάλογος, υπό το φως της πολυκύμαντης διαδρομής του ΠΚΦ, επιτυγχάνουν, κατά τη γνώμη μου, αφενός την τοποθέτηση του συγκεκριμένου εγχειρήματος σε μια συνολικότερη θεωρητική συζήτηση που διεξάγεται εδώ και χρόνια, αφετέρου τον εμπλουτισμό του θεωρητικού σώματος με την εμπειρία ενός

χώρου συνάντησης και διαλόγου των κοινωνικών κινημάτων, ο οποίος, κατά γενική ομολογία, αποτελεί έναν από τους πιο διευρυμένους και αναγνωρίσιμους σε παγκόσμιο επίπεδο.

4.2. Η θεωρία της επικοινωνιακής δράσης του Jürgen Habermas

Την τελευταία εικοσαετία πραγματοποιείται στις τάξεις των μελετητών της δημοκρατικής θεωρίας μια ζωηρή συζήτηση για τη φύση και το περιεχόμενο της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπου εκφράζεται έντονος προβληματισμός για την «απάθεια των πολιτών» και τον περιορισμό της ουσιαστικής συμμετοχής τους στην πολιτική ζωή. Η συζήτηση αυτή, που έχει πολιτογραφηθεί από τους μελετητές ως «διαβουλευτική στροφή» (Dryzek 2004), εστιάζει στην ποιοτική αναβάθμιση της ψηφοκεντρικής ή αθροιστικής δημοκρατίας¹¹², μέσα από τη δημόσια διαβούλευση που προκύπτει από τη συμμετοχή ίσων και ελεύθερων πολιτών σε μια ορθολογική, αμερόληπτη και χωρίς καταναγκασμούς επικοινωνιακή διαδικασία (Elster, 1998). Υπάρχουν διάφορες εκδοχές της διαβουλευτικής δημοκρατίας, αλλά, όπως επισημαίνουν πολλοί μελετητές¹¹³, μπορούν χοντρικά να ταξινομηθούν στις επηρεασμένες από το κανονιστικό μοντέλο του John Rawls, από τη μια, ή από το διαδικαστικό μοντέλο του Jürgen Habermas, από την άλλη. Για τους σκοπούς του παρόντος κεφαλαίου θα μας απασχολήσει η σκέψη του Habermas, θεωρώντας πως όψεις της σκέψης αυτής αντικατοπτρίζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον ανοιχτό χώρο πολλοί από τους πρωταγωνιστές του ΠΚΦ.

Για τον Jürgen Habermas, η διαβουλευτική δημοκρατία θεμελιώνεται ως μια ανοιχτή και απαλλαγμένη από πάσης φύσεως καταναγκασμούς και περιορισμούς διαδικασία ενός κριτικού και ορθολογικού επικοινωνιακού πράττειν. Το θεμελιώδες έργο του *Θεωρία της Επικοινωνιακής Δράσης* (1981β), προϊόν είκοσι ετών στοχασμού και έρευνας, αξιοποιεί μια ευρεία γκάμα

¹¹² Το «αθροιστικό» πρότυπο εγκαινίασε ο Joseph Schumpeter με το κεφαλιώδες έργο του *Capitalism, Socialism and Democracy* (1947), στο οποίο εισήγαγε μια νέα τότε ερμηνεία της δημοκρατίας, ορίζοντάς την ως το σύστημα όπου ο λαός εγκρίνει ή απορρίπτει τους ηγέτες του μέσα από μια εκλογική διαδικασία. Σε αντίθεση με το κλασικό μοντέλο δημοκρατίας που έδινε έμφαση στη λαϊκή κυριαρχία, ο Schumpeter υποστήριξε ότι στις συνθήκες της εποχής ήταν πιο επαρκής η έννοια της άθροισης των προτιμήσεων μέσα από πολιτικά κόμματα, τα οποία οι πολίτες είχαν τη δυνατότητα να ψηφίζουν σε τακτά χρονικά διαστήματα.

¹¹³ Βλ., για παράδειγμα, Μουφ (2004) και Μακρής (2011).

φιλοσοφικοπολιτικών θέσεων και παραδόσεων, όπως του Kant, του Nietzsche, του Marx, αλλά και της Σχολής της Φρανκφούρτης, διεισδύοντας ταυτόχρονα σε επιστημονικά πεδία όπως η αναλυτική φιλοσοφία της γλώσσας, η γλωσσολογική κοινωνιολογία και η κοινωνική θεωρία της συμπεριφοράς, για να διατυπώσει μια πολύπλοκη κοινωνική θεωρία με γλωσσολογικό υπόβαθρο, όπου επιχειρεί να διασώσει το όραμα του Διαφωτισμού καταδεικνύοντας τη δυνατότητα εξορθολογισμού της δημόσιας σφαίρας.

Κεντρική θέση στο όλο εγχείρημα κατέχει ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε δύο διακριτά, ανταγωνιστικά πεδία: στον βίοκοσμο, μια διυποκειμενική σφαίρα κοινωνικότητας και βίωσης της καθημερινότητας και των σχέσεων πρόσωπο-με-πρόσωπο, η οποία διαμεσολαβείται από την επικοινωνία, και στο σύστημα, που συγκροτείται από τους μηχανισμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας υπό τη μορφή του κράτους και των θεσμών του, από τη μια, και της ελεύθερης αγοράς, από την άλλη, και το οποίο διασφαλίζει την υλική αναπαραγωγή της κοινωνίας μέσα από το χρήμα και τις εξουσιαστικές σχέσεις, ή διαφορετικά, στη γλώσσα του Habermas, με διατακτική το χρήμα και την ισχύ. Ο βίοκοσμος, μια έννοια που ο Habermas δανείζεται από τη φαινομενολογική παράδοση και το έργο του Alfred Schütz, αποτελεί το γενικότερο πλαίσιο της καθημερινής κοινωνικής δραστηριότητας, το συνολικό γνωσιακό απόθεμα της κοινωνίας, υπό τη μορφή πεποιθήσεων και προερμηνευμένων μορφών ζωής, που είναι προσβάσιμο σε κάθε μέλος της¹¹⁴. Επιτελεί τη συμβολική αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής μέσα από τις τρεις συνιστώσες που τον απαρτίζουν: τον πολιτισμό –το σύνολο της γνώσης μέσα από το οποίο διαμορφώνονται τα κοινά ερμηνευτικά σχήματα, την κοινωνία –τους νομιμοποιητικούς κανόνες που ρυθμίζουν τη συμμετοχή σε κοινωνικές ομάδες, δομές και θεσμούς– και την προσωπικότητα – την ικανότητα που καθιστά ένα άτομο ικανό να επικοινωνεί ορθολογικά, να δρα, να αναλαμβάνει ευθύνες και να διαμορφώνει ταυτότητα (Habermas, 1984b, σελ. 138-140). Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Καβουλάκο, ο βίοκοσμος «μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα πολιτισμικά παραδεδομένο και γλωσσικά αρθρωμένο απόθεμα ερμηνευτικών προτύπων [...] ένα σύνολο αυτονόητων και ακλόνητων πεποιθήσεων, που συνθέτουν την αναγκαία στέρεη βάση της καθημερινής μας επικοινωνίας (Καβουλάκος, 1996, σελ. 390).

Ο βίοκοσμος, για τον Habermas, αποτελεί τον χώρο όπου εκτυλίσσεται η επικοινωνιακή δράση, ένας τύπος κοινωνικού πράττειν με πρακτικό

¹¹⁴ Η έννοια του βίοκοσμου αναπτύσσεται στο Habermas, 1984b, στις σελ. 118-140.

χαρακτήρα, προσανατολισμένος στη συνεννόηση και την αμοιβαία κατανόηση, σε αντίθεση με την εργαλειακή δράση που λαμβάνει χώρα στο θεσμικό πλαίσιο του συστήματος και είναι συνδεδεμένη με αυτό μέσα από μια τεχνοκρατικού τύπου έννοια της επιτυχίας και της αποτελεσματικότητας. Η επικοινωνιακή φύση του βιόκοσμου λειτουργεί ως μέσο βελτίωσης κάθε γνώσης, συντελεί στη συνοχή της κοινωνίας και αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα απέναντι στις συγκρούσεις και τον κοινωνικό κερματισμό. Ο Habermas πιστεύει ότι οι άνθρωποι, με εφόδιο τη γλώσσα, την οποία θεωρεί θεμέλιο της ορθολογικότητας και της ηθικής, είναι ικανοί να επιτυγχάνουν τη συναίνεση και να κατευθύνουν τη διαβούλευση προς καθολικά συμφέροντα και αποτελέσματα αποδεκτά από το σύνολο των συμμετεχόντων, μέσα από μια ανοικτή, χωρίς αποκλεισμούς, αμερόληπτη και αδογματίστη συζήτηση ίσων και ελεύθερων πολιτών.

Η ελεύθερη και ανοικτή επικοινωνία, όμως, προσκρούει στο σύστημα, που έχει την τάση να «αποικιοποιεί» τον βιόκοσμο, να διαβρώνει τη συμβολική αναπαραγωγή του και να παραμορφώνει την επικοινωνιακή φύση του (Habermas, 1984b, σελ. 153-155 και 318-326). Η κύρια λειτουργία του συστήματος, η υλική αναπαραγωγή της κοινωνίας μέσα από το χρήμα και την ισχύ, παρεμβαίνει στην σφαίρα της ορθολογικής επικοινωνίας και καταλαμβάνει τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Εισχωρεί στους μικρόκοσμούς μας, στις ζωές, στα μυαλά και στον τρόπο που επικοινωνούμε μεταξύ μας, περιορίζει την πολιτική μας φαντασία, την ικανότητά μας να επεξεργαζόμαστε εναλλακτικούς τρόπους ύπαρξης και να διαμορφώνουμε εποικοδομητική κριτική. Το αποτέλεσμα είναι η διασάλευση της ελεύθερης και ισότιμης επικοινωνίας, η απώλεια νοήματος, η ανομία, οι διαταραχές προσωπικότητας, η έλλειψη νομιμοποίησης, η αποδόμηση των συλλογικών ταυτοτήτων, η αποξένωση και, εν τέλει, η αναπόφευκτη υποβάθμιση του δημοκρατικού χαρακτήρα της δημόσιας σφαίρας.

Η αναβίωση της δημόσιας σφαίρας και της δημοκρατίας είναι, κατά τον Habermas, ένας ρεαλιστικός στόχος, καθώς ο βιόκοσμος έχει κάποια χαρακτηριστικά που του επιτρέπουν να αντιστέκεται στην αποικιοποίησή του. Η επικοινωνιακή ορθολογικότητα που τον χαρακτηρίζει αποτελεί μια μορφή άμυνας απέναντι στις συστημικές πιέσεις και, παράλληλα, εφαλτήριο για την ανάδυση μιας νέας μορφής συλλογικής πολιτικής βούλησης που πηγάζει μέσα από τις διαδικασίες της διαβουλευτικής δημοκρατίας (Smith κ.ά., 2008, σελ. 34). Η απελευθερωτική δύναμη του επικοινωνιακού λόγου εδράζεται, επίσης, σε κάποιες δομικές ιδιότητες της ίδιας της γλώσσας. Η επικοινωνιακή

δυνατότητα δεν αφορά μόνο τις τεχνικές διαστάσεις της παραγωγής γραμματικών προτάσεων, αλλά ευρύτερα την ομιλία, με την οποία τα άτομα τοποθετούν και συνδέουν τον εαυτό τους με τον κόσμο και ό,τι τον περικλείει. Ο Habermas επιχειρεί να επεξεργαστεί το κανονιστικό περιεχόμενο της ιδέας της κατανόησης και της ορθολογικότητας που υπάρχει στη γλώσσα και την επικοινωνία, με σκοπό να εξηγήσει με ποιο τρόπο μπορεί να επιτευχθεί η συναίνεση χωρίς εξωτερικούς καταναγκασμούς, που αφορούν χρήση βίας ή μορφές παραπλάνησης ή υποσχέσεις ανταλλάγματος. Στόχος του είναι να βρεθεί ένας τρόπος με τον οποίο να διασφαλίζεται ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται μέσα από τη διαδικασία της διαβούλευσης είναι αμερόληπτες και εκφράζουν τα συμφέροντα όλων εξίσου. Έτσι, επιχειρεί μέσα από ένα μεγαλεπήβολο σχέδιο μιας «καθολικής πραγματολογίας» να διατυπώσει τις δυνατότητες επικοινωνίας και συνεννόησης ανάμεσα σε ικανά για ομιλία και δράση υποκείμενα (Καβουλάκος, 1996, σελ. 197). Το αποτέλεσμα είναι μια πολύπλοκη θεωρία που περιγράφει έναν επικοινωνιακό λόγο με ηθικές και πρακτικές διαστάσεις, ο οποίος υπακούει σε κανόνες ορθότητας που ο ίδιος θεμελιώνει.

Συνοπτικά, ο Habermas υποστηρίζει ότι η συναίνεση επιτυγχάνεται με τη διατύπωση αξιώσεων ισχύος που γίνονται αποδεκτές από όλους τους μετέχοντες σε μια διαβούλευση¹¹⁵. Διακρίνει, δε, τρία είδη ισχύος: την αξίωση της αλήθειας –αφορά την έκθεση γεγονότων και καταστάσεων–, την αξίωση της ορθότητας –αφορά τους κανόνες και τις αξίες που διαμορφώνουν το κανονιστικό πλαίσιο μιας δήλωσης– και την αξίωση της ειλικρίνειας –αφορά την έκφραση υποκειμενικών βιωμάτων. Οι αξιώσεις αυτές έχουν ορθολογική υπόσταση, υποστηρίζονται δηλαδή από λογικά επιχειρήματα και προτάσεις κατανοητές σε όλους, και παράλληλα επιτελούν την πρακτική λειτουργία της καθοδήγησης των πράξεων, διαμορφώνοντας τις διαδικασίες της διαβούλευσης και τις δομές της κοινωνίας με τρόπους ώστε να μη λειτουργούν καταναγκαστικά. Ο μετέχων σε μια διαβούλευση εγείρει κάθε φορά μία από αυτές τις αξιώσεις ισχύος, έτσι η ομιλιακή του πράξη, όπως την ονομάζει ο Habermas, είναι διαπιστωτική, αν εγείρεται αξίωση αλήθειας· ρυθμιστική, αν εγείρεται αξίωση ορθότητας· και εκφραστική, αν εγείρεται αξίωση ειλικρίνειας. Καθεμιά αξίωση ισχύος αντιστοιχεί επίσης σε έναν διαφορετικό κόσμο. Έτσι, η αξίωση της αλήθειας

¹¹⁵ Ο Γερμανός φιλόσοφος αναπτύσσει τις αξιώσεις ισχύος στο Habermas, 1984b, στις σελ. 305-319.

αφορά τον αντικειμενικό κόσμο των υπαρκτών καταστάσεων, και το κριτήριο εγκυρότητάς της συνδέεται με εμπειρικά δεδομένα και με κοινά αποδεκτές ως αληθείς προτάσεις. Η αξίωση της ορθότητας αφορά τον κοινωνικό κόσμο, και το κριτήριο εγκυρότητάς της αφορά τους κοινωνικούς κανόνες και κατά πόσο αυτοί αντικατοπτρίζουν τα συμφέροντα των μεμονωμένων ατόμων και ομάδων που εμπλέκονται σε μια διαβούλευση. Τέλος, η αξίωση της ειλικρίνειας αφορά τον υποκειμενικό κόσμο, με το κριτήριο εγκυρότητάς της να αφορά τη διαπίστωση ότι τα άτομα δεν προσπαθούν διά του ψεύδους να εξαπατήσουν τον συνομιλητή τους. Το σύστημα αξιώσεων ισχύος, τα είδη των ομιλιακών ενεργημάτων και η χρήση τους σε σχέση με τους τρεις τυπικούς κόσμους αποτελούν, κατά τον Habermas, το γενικό πλαίσιο της επικοινωνίας. Στην πράξη, η επικοινωνιακή δράση περιλαμβάνει ένα μείγμα επιχειρημάτων με το οποίο γίνεται προσπάθεια να πείσει ο κάθε ομιλητής για την εγκυρότητα των δηλώσεών του, επιχειρήματα που αντλούν τόσο από τον αντικειμενικό όσο και από τον κοινωνικό και υποκειμενικό κόσμο, και στηρίζονται σε αλληλοδραστικές διαδικασίες ερμηνείας (Habermas, 1984a, σελ. 119-120).

Στην περίπτωση που οι αξιώσεις ισχύος τεθούν υπό αμφισβήτηση, τότε οδηγούμαστε σε μια ανώτερη μορφή επικοινωνιακής πράξης: τον διάλογο (Καβουλάκος, 2004, σελ. 193). Ο διάλογος αποτελεί διαδικασία που έχει στόχο τον έλεγχο με ορθολογικά επιχειρήματα των αμφίβολων αξιώσεων ισχύος και είναι προσανατολισμένη αποκλειστικά στην αναζήτηση της αλήθειας. Για να πραγματοποιηθεί όμως ο διάλογος, πρέπει να πληρούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις: πρώτο, οι μετέχοντες στην επικοινωνία να αναλαμβάνουν την ευθύνη των λεγομένων τους και να εμφορούνται από την επιθυμία κοινής αναζήτησης της αλήθειας· δεύτερο, να υπάρχει απόλυτη ισοτιμία έτσι ώστε να μπορούν όλοι να εκφέρουν αμφιβολίες και ενστάσεις στον ίδιο βαθμό και να υπάρχουν ίδιες ευκαιρίες έκφρασης· τρίτο, να μην υπάρχει οποιασδήποτε μορφής εξωτερικός καταναγκασμός στους μετέχοντες στον διάλογο· τέταρτο, να μην υπάρχει κανένας χρονικός περιορισμός στη διάρκεια του διαλόγου, ώστε να επιτευχθεί αβίαστα καθολική αποδοχή της αμφισβητούμενης αξίωσης εγκυρότητας· και, τέλος, να μην υπάρχει πίεση για άμεση δράση ή επεξεργασία νέων δεδομένων (Τάσης, 2012). Οι κανόνες αυτοί του διαλόγου συνθέτουν τη «συναινετική θεωρία της αλήθειας» του Habermas· στον βαθμό, δε, που θα ικανοποιηθούν πλήρως, προκύπτει η «ιδανική ομιλιακή κατάσταση», έννοια κλειδί στο χαμπερμασιανό έργο.

Η ιδανική ομιλιακή κατάσταση αντιστοιχεί στην ιδέα μιας αβίαστης συναίνεσης στο πλαίσιο ενός ελεύθερου από κυριαρχία διαλόγου που λαμβάνει χώρα στον βίοκοσμο. Ο Habermas δεν ισχυρίζεται ότι λείπουν τα εμπόδια για την πραγμάτωση μιας τέτοιας ιδανικής κατάστασης, αφού είναι απίθανο οι άνθρωποι να παραμερίσουν τα επιμέρους συμφέροντά τους, να θωρακιστούν πλήρως από τις ζημιогόνες επιδράσεις του συστήματος και να ταυτιστούν ολοκληρωτικά με τον καθολικό ορθολογικό εαυτό τους. Η ιδανική ομιλιακή κατάσταση παρουσιάζεται περισσότερο ως ένα ρυθμιστικό ιδεώδες (Καβουλάκος, 2005, σελ. 262), που αποτελεί μέτρο σύγκρισης της ορθολογικότητας μιας σχέσης. Ο Habermas προτείνει να αντιλαμβανόμαστε τις κοινωνίες ως συστήματα και ως βίοκοσμους ταυτόχρονα. Συνδέει, δε, την κοινωνική εξέλιξη με τον διαχωρισμό του βίοκοσμου από την αυξανόμενη πολυπλοκότητα των κοινωνικών συστημάτων. Με άλλα λόγια, όσο προχωρά η κοινωνική εξέλιξη τόσο διαφοροποιείται ο βίοκοσμος από το σύστημα και τόσο τα δομικά στοιχεία του βίοκοσμου (πολιτισμός, κοινωνία, προσωπικότητα) ελέγχονται από την ορθολογικά υποκινούμενη αμοιβαία κατανόηση.

Μεταφέροντας τη θεωρία του στον σύγχρονο κόσμο, ο Γερμανός φιλόσοφος υποστηρίζει ότι ο εκσυγχρονισμός αποτελεί πηγή φαινομένων όπως η ανομία, η αποξένωση και ο κοινωνικός κερματισμός. Η νεωτερικότητα, όμως, προσφέρει τα μέσα αντιμετώπισης του προβλήματος που δημιουργείται, αφού ο βίοκοσμος μπορεί μέσα από τα κοινωνικά κινήματα και την κοινωνία των πολιτών να αντιδράσει. Ο Habermas εναποθέτει τις ελπίδες του για επαναπροσδιορισμό της σχέσης του συστήματος με τον βίοκοσμο, προς όφελος του δεύτερου, στην κοινωνία των πολιτών και την ικανότητά της να αναστοχάζεται την ύπαρξή της και να ανασυγκροτεί επικοινωνιακά τον εαυτό της (Σιδηροπούλου, 2007, σελ. 55).

4.2.1. Διαβουλευτική δημοκρατία και ανοιχτός χώρος

Είναι πασιφανές ότι το φιλοσοφικό έργο του Habermas εντάσσεται στην παράδοση του Ρασιοναλισμού και του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Είναι προσηλωμένος σε έναν τύπο φιλελεύθερης δημοκρατίας στη βάση μιας ορθολογικής συμφωνίας που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση. Θεωρεί την ορθολογικότητα έμφυτη στην επικοινωνιακή ικανότητα των ανθρώπων, και τη χωρίς δογματισμούς διαβούλευση μεταξύ ίσων και αυτόνομων πολιτών ύψιστη,

απόλυτη και κυρίαρχη ηθική αξία. Για τον Habermas, αν η διαβούλευση διέπεται από κάποια χαρακτηριστικά, όπως αμεροληψία, ανοικτότητα, ισότητα και έλλειψη καταναγκασμού, τότε αυτόματα τα αποτελέσματα που θα παράγει είναι νόμιμα και δίκαια, και πρέπει να γίνονται αποδεκτά από το σύνολο των μετεχόντων. Η διαβούλευση, δηλαδή, οδηγεί σε δίκαια αποτελέσματα στον βαθμό που είναι προϊόν μιας δίκαιης διαδικασίας. Η διαδικασία αυτή διασφαλίζεται με τεχνικές διαπραγμάτευσης και τυπικά κριτήρια διαλόγου με βασικό εργαλείο τη γλώσσα, η ορθή χρήση της οποίας απελευθερώνει τους ανθρώπους από τις ψευδαισθήσεις της ιδεολογίας και τον δογματισμό, που περιορίζουν την ελεύθερη επικοινωνία. Με άλλα λόγια, το δίκαιο καθορίζεται όχι από κάποια διαδικασία που λαμβάνει υπόψη το εξωτερικό περιβάλλον, τους συσχετισμούς δυνάμεων, τη συγκυρία κ.λπ., αλλά από κάποια εσωτερική διαδικασία βασισμένη σε ηθικά και γλωσσικά κριτήρια και υψηλές αξίες.

Βασικό στοιχείο αυτής της αντίληψης είναι ότι, διαχωρίζοντας την κοινωνία σε «σύστημα» και «βιόκοσμο», εξοβελίζει από τη σφαίρα της δημοσιότητας τον παράγοντα εξουσία. Το ενδεχόμενο να ανακύψουν ανταγωνιστικές συγκρούσεις και σχέσεις κυριαρχίας μέσα στον βιόκοσμο εμφανίζεται μόνο ως αποτέλεσμα επιμολυντικών παραγόντων του συστήματος, ενώ, αντίθετα, η «αληθινή» φύση του βιόκοσμου αντιστοιχείται προς έναν καθαρό, αγνό χώρο, απρόσβλητο από τους κινδύνους ενός επιβλαβούς εξωτερικού περιβάλλοντος. Πέρα από τη βάσιμη καχυποψία που θα μπορούσε να έχει κανείς σε σχέση με τη δυνατότητα οριοθέτησης ενός χώρου, ο οποίος εξαιρείται από εξουσιαστικές σχέσεις και ανταγωνιστικές δυναμικές, είναι σίγουρο ότι η απόλυτη πίστη στην ύπαρξη μιας καθαρά διαλογικής διαδικασίας χωρίς εμπλοκή οποιασδήποτε μορφής καταναγκασμών διαμορφώνει τον χαρακτήρα της ίδιας της διαδικασίας. Έτσι, το στοιχείο της σύγκρουσης που δημιουργούν οι κάθε λογής διαφοροποιήσεις (ταξικές, διαφυλετικές, ηλικιακές κ.λπ.) παραμελείται, ενώ δεν αναγνωρίζονται οι ανισότητες των μετεχόντων σε μια διαβούλευση, οι οποίες θα μπορούσαν να καθορίσουν το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας και να αναπαράγουν τις συνθήκες από τις οποίες προέκυψε. Η πολυπόθητη συναίνεση προβάλλεται ως ύψιστος στόχος, με αποτέλεσμα να αποθαρρύνεται η έκρηξη αντιθέσεων σε τέτοιο βαθμό ώστε να υπάρχει κίνδυνος να μείνουν άθικτα κατεστημένα συμφέροντα και εδραιωμένες ανισότητες. Στο βάθος διαφαίνεται η φαντασίωση μιας απόλυτα συμφιλιωμένης και διαφανούς κοινωνίας που καθιστά περιττή την οποιαδήποτε ρύθμιση και επιβολή ουσιαστικών κανόνων, οι οποίοι θα αφορούν όχι μόνο τις δομές της διαπροσωπικής γλωσσικής

επικοινωνίας, αλλά θα λαμβάνουν υπόψη τους ευρύτερους κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες.

Οι ομοιότητες του χαμπερμασιανού βίκοσμου με τον ανοιχτό χώρο του ΠΚΦ, έτσι όπως τον οραματίστηκαν και εν μέρει τον διαμόρφωσαν οι αρχικοί εμπνευστές του, είναι πολλές. Να υπενθυμίσουμε ότι τόσο οι δύο Βραζιλιάνοι – ο Chico Whitaker και ο Oded Crajew– που συνέλαβαν πρώτοι την ιδέα ενός ΠΚΦ, όσο και η αρχική, αμιγώς βραζιλιάνικη, οργανωτική επιτροπή που ανέλαβε την υλοποίησή του τα πρώτα χρόνια, είχαν κεντροαριστερό προσανατολισμό. Η δε πλειοψηφία των οργανώσεων της Ο.Ε. ήταν ΜΚΟ με προοδευτικό πρόσημο μεν, αλλά σαφή ιεραρχική δομή, ισχυρούς δεσμούς με το Εργατικό Κόμμα της Βραζιλίας και ελάχιστη σχέση με το μαχητικό παγκόσμιο κίνημα ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, η απήχηση του οποίου κατέστησε εφικτή την επιτυχία του ΠΚΦ. Ο Whitaker, ως «πατέρας» του εγχειρήματος, όπως συχνά αποκαλείται, απολαμβάνει τεράστιο κύρος και επιρροή στους κόλπους του Φόρουμ και αποτελεί, έστω και άτυπα, τον εκπρόσωπο της κεντροαριστερής τάσης στο εσωτερικό του. Είναι αυτός που πρωταγωνιστεί στη μακρόχρονη και οξύτατη αντιπαράθεση για το μέλλον του ΠΚΦ, και υπερασπίζεται σθεναρά ότι το Φόρουμ πρέπει να παραμείνει απλά ένας ανοιχτός χώρος που να φιλοξενεί όλες τις μορφές αντίστασης ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, και όχι να μετατραπεί σε εργαλείο συντονισμού ή μεσολάβησης των επιμέρους αγώνων με στόχο να δημιουργηθεί ένας πολιτικός φορέας, που θα συνθέτει τις διαφορετικές αντιλήψεις και θα αντιπροσωπεύει το σύνολο των συμμετεχόντων. Τη θέση αυτή στήριξε με επιμονή, στη βάση μιας συλλογιστικής που έβλεπε με καχυποψία οποιαδήποτε προσπάθεια για πιο συνεκτική πολιτική οργάνωση ως κίνδυνο για την ελεύθερη και ισότιμη έκφραση των συμμετεχόντων στο ΠΚΦ, ακόμα και όταν παρουσιάστηκαν στοιχεία στο Δ.Σ. που έδειχναν πέραν πάσης αμφιβολίας ότι οι «ελεύθερες και ανοιχτές» διαδικασίες οδήγησαν –ή τουλάχιστον δεν εμπόδισαν– στη δημιουργία κραυγαλέων ανισοτήτων και αποκλεισμών, αναφορικά με τη συμμετοχή στο ΠΚΦ αλλά και τον βαθμό επιρροής στη λήψη αποφάσεων στα συλλογικά όργανα. Η αντίληψη του Whitaker για τον ανοιχτό χώρο διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τον καταστατικό χάρτη του ΠΚΦ και εξέφρασε ένα ρεύμα στο εσωτερικό του, κυρίαρχο μέχρι σήμερα, παρότι όσο περνούν τα χρόνια συναντά ολοένα περισσότερες αντιστάσεις. Το ρεύμα αυτό περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των ΜΚΟ που συμμετέχουν στο Φόρουμ, καθώς και άλλες δυνάμεις του κεντροαριστερού χώρου και της σοσιαλδημοκρατίας, που φοβούνται την άλωση

του ΠΚΦ από ριζοσπαστικά πολιτικά κόμματα και κινήματα, τα οποία θα επανέφεραν, κατά την άποψή τους, τους δογματισμούς, τις διασπάσεις, τους σεχταρισμούς και όλα όσα έχουν ταλανίσει την παραδοσιακή αριστερά στην ιστορική διαδρομή της.

Ας επανέλθουμε, όμως, στο πώς ακριβώς αντιλαμβάνεται αυτή η τάση τον ανοιχτό χώρο και τις ομοιότητες που υπάρχουν με το χαμπερμασιανό όραμα για τη δημόσια σφαίρα. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Whitaker, ο ανοιχτός χώρος προσομοιάζει με μια «πλατεία χωρίς ιδιοκτήτη», έναν δημόσιο χώρο χωρίς δομή, κέντρο και ηγεσία, χωρίς αποκλεισμούς και όρια, χωρίς διαμεσολάβηση και έλεγχο (Keraghel και Sen, 2004, σελ. 489).

[...] αν η πλατεία έχει ιδιοκτήτη άλλον από τη συλλογικότητα, τότε παύει να είναι πλατεία και γίνεται ατομική ιδιοκτησία. Οι πλατείες είναι ανοιχτοί χώροι τους οποίους μπορούν να επισκεφτούν όλοι όσοι ενδιαφέρονται να τους χρησιμοποιήσουν. Ο σκοπός τους δεν είναι άλλος από το να είναι απλά πλατείες και δεν σχετίζεται με το είδος της χρήσης τους [...] Ακόμα και όταν η πλατεία έχει δέντρα και λόφους, παραμένει πάντα ένας κοινωνικά οριζόντιος χώρος. Αυτοί που σκαρφαλώνουν στα δέντρα ή ανεβαίνουν στους λόφους δεν μπορούν να ελέγξουν από πάνω τις πράξεις αυτών που βρίσκονται στην πλατεία. Το λιγότερο που μπορούν να περιμένουν είναι να θεωρηθούν γελοίοι από τους άλλους που βρίσκονται στην πλατεία. Αν επιμένουν, θα γίνουν ενοχλητικοί και θα καταλήξουν να μιλούν στους εαυτούς τους, καθώς ο κόσμος στην πλατεία απλά θα την εγκαταλείψει (Whitaker, 2009, σελ. 83).

Η αντίληψη αυτή αποτυπώνεται στον καταστατικό χάρτη που ορίζει το ΠΚΦ ως ανοιχτό χώρο συνάντησης των ομάδων και των κινήματων της κοινωνίας των πολιτών (αρχή 1), που όμως «δεν σκοπεύει να γίνει ένα σώμα που να εκπροσωπεί την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών» (αρχή 5), «δεν εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις και κανείς δεν δικαιούται να μιλά στο όνομά του» (αρχή 6), «δεν επιβάλλει κανένα προσανατολισμό, καμία οδηγία, ιεραρχία, περιορισμό ή λογοκρισία» (αρχή 7), «δεν επιτρέπει τη συμμετοχή πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων που δεν απορρίπτουν τη χρήση βίας» (αρχή 9) και, τέλος, «δεν συνιστά τόπο εξουσίας όπου οι συμμετέχοντες ανταγωνίζονται μεταξύ τους, διεκδικώντας κομμάτι από την εξουσία» (αρχή 6). Τα ίδια περίπου ισχύουν και για το Διεθνές Συμβούλιο, η ιδρυτική διακήρυξη του οποίου το

ορίζει ως σώμα χωρίς δομές εξουσίας και χωρίς μηχανισμούς για τη ρύθμιση της εκπροσώπησης, αναγνωρίζοντας ωστόσο την ανάγκη η σύνθεσή του να είναι ισορροπημένη όσον αφορά τις εκπροσωπούμενες γεωγραφικές περιοχές και τους τομείς οργάνωσης. Με άλλα λόγια, η ισόρροπη εκπροσώπηση είναι επιθυμητή, χωρίς να κρίνεται όμως σκόπιμη η δημιουργία μηχανισμών που να τη διασφαλίζουν, πλην μιας ασαφούς αναφοράς περί διαβούλευσης για την εισδοχή νέων μελών. Σύμφωνα με τον Whitaker, ο ελεύθερος διάλογος, το ανοικτό πνεύμα, η ισότιμη συμμετοχή και η αμερόληπτη διαβούλευση διασφαλίζονται από το γεγονός ότι το ΠΚΦ δεν αποτελεί αντιπροσωπευτικό σώμα και έτσι, καθώς δεν υπάρχει η ανάγκη αναλογικής εκπροσώπησης όλων των πολιτικών τάσεων και δυνάμεων, δεν εκδίδεται κανένα τελικό κείμενο, οι συμμετέχοντες δεν ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο για έλεγχο του χώρου και υπερίσχυση των προτάσεών τους ούτε επιβάλλουν ή υφίστανται την επιβολή πολιτικών προσανατολισμών ή κανόνων συμπεριφοράς στις συναντήσεις, δεν δίνουν ή υφίστανται οδηγίες από κανέναν, αλλά ούτε και οφείλουν να αποδείξουν την αφοσίωση και την πειθαρχία τους, όπως συμβαίνει στις συναντήσεις ενός οργανωμένου κινήματος (Whitaker, 2009, σελ. 82-86).

Η λογική που διατρέχει αυτή την προσέγγιση είναι ότι αφού το ΠΚΦ δεν αποτελεί πολιτικό δρώντα με πρόγραμμα και στρατηγική, αλλά παρέχει απλά την υποδομή για να συναντηθούν τα κινήματα και οι οργανώσεις που, στη συνέχεια, θα διατυπώσουν προτάσεις και θα καταστρώσουν σχέδια δράσης – καθένα στον τομέα που δραστηριοποιείται–, τότε αυτομάτως δεν υφίστανται σχέσεις εξουσίας και ανταγωνισμού στο εσωτερικό του. Από την πληθώρα των κειμένων και των διάφορων δραστηριοτήτων στις διοργανώσεις του ΠΚΦ που ενστερνίζονται αυτή την οπτική, προβάλλεται μια εικόνα αρμονίας και συμφιλίωσης, όπου οι νέοι μαζί με τους μεγαλύτερους, οι γκέι με τους στρέιτ, οι αριστεροί με τους αναρχικούς, οι αγρότες με τους εργάτες, οι ακαδημαϊκοί με τα φτωχά λαϊκά στρώματα, οι λευκοί με τους μαύρους και τους ιθαγενείς, όλοι είναι ενωμένοι ενάντια στον κοινό αντίπαλο: τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Μια εικόνα που δίνει την εντύπωση ότι η ενότητα εναρμονίζεται με την ποικιλομορφία και τη διαφορά και ότι «κακές λέξεις» όπως εξουσία, ιεραρχία, αποκλεισμοί, ανισότητες, ανταγωνισμοί, δογματισμοί, μεροληψία κ.λπ. περιγράφουν ιδιότητες και χαρακτηριστικά μόνο του αντιπάλου: όταν αυτά εμφανίζονται και στην από 'δώ μεριά, πρόκειται απλώς για την ικανότητα του καπιταλισμού να αλώνει τους χώρους, να εισχωρεί, να διαφθείρει και να αλλοτριώνει τα πάντα. Ο ρόλος του ανοικτού χώρου, συνεπώς,

έγκειται στο να προσφέρει καταφύγιο, προστατεύοντας τις διάφορες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών από τις ζημιογόνες επιρροές του παγκόσμιου καπιταλισμού και τις παραμορφωτικές επιπτώσεις που έχουν στον ελεύθερο διάλογο.

Κάνοντας τον παραλληλισμό με τον χαμπερμασιανό βιόκοσμο, τη σφαίρα δηλαδή όπου λαμβάνει χώρα η ελεύθερη και ανοιχτή επικοινωνία μεταξύ ίσων και αυτόνομων πολιτών, η έμφυτη ορθολογικότητα της οποίας τη θωρακίζει απέναντι στην αποικιοποίηση της από τις συστημικές λογικές του χρήματος και της ισχύος, με τον ίδιο τρόπο ο ανοιχτός χώρος του ΠΚΦ αποτελεί λιμάνι προστασίας από τις ζημιογόνες επιρροές του εμπορευματοποιημένου κόσμου, εκεί όπου θα χτιστεί σιγά-σιγά ο «άλλος κόσμος που είναι εφικτός». Όπως ο Habermas διαχωρίζει το σύστημα από τον βιόκοσμο, έτσι και ο καταστατικός χάρτης του ΠΚΦ διαχωρίζει το κράτος και τους θεσμούς του από τον ανοιχτό χώρο. Και οι δύο αναβαθμίζουν τη σημασία της συναίνεσης και της συνεννόησης, μέσα από μια διαδικασία ανταλλαγής επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων, και υποβαθμίζουν τη σύγκρουση, τους πολιτικούς ανταγωνισμούς και την ανάγκη επιβολής κανόνων με κοινωνικοπολιτικά κριτήρια στη διαβούλευση. Και οι δύο βλέπουν δημοκρατική προοπτική στην κοινωνία των πολιτών, που πηγάζει όμως από τον πλουραλισμό και τις ατομικές ελευθερίες και όχι τη συλλογική οργάνωση.

Ο Whitaker είναι καχύποπτος όχι μόνο απέναντι στα πολιτικά κόμματα, αλλά και απέναντι στα κοινωνικά κινήματα, γιατί τα θεωρεί ιεραρχικά και ομογενοποιημένα εξ ορισμού, αγνοώντας τον χαρακτήρα και την πολιτική φιλοσοφία του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος που έχει στον πυρήνα της μια άλλη μορφή «ανοιχτότητας», η οποία επιτρέπει στις ομάδες με διαφορετικές πολιτικές αντιλήψεις να δρουν συλλογικά χωρίς να θυσιάζουν την αυτονομία τους. Ο δε Habermas, παρότι διάδοχος του Horkheimer και του Adorno στη νεο-μαρξιστική Σχολή της Φρανκφούρτης, διαχωρίστηκε από το πνεύμα της Σχολής, υποστηρίζοντας ότι πρέπει να σταματήσουμε να βλέπουμε τον καπιταλισμό ως ταξική σύγκρουση και να εντοπίσουμε τις αιτίες της πραγματοποίησης σε άλλες δομές¹¹⁶. Η πίστη του στη θεμελίωση της νομιμότητας πάνω σε μορφές έλλογης επιχειρηματολογίας, η υπερβολική έμφαση που δίνει στη συναίνεση και η τάση για αποφυγή συγκρούσεων και πολιτικών

¹¹⁶ Η έννοια της πραγματοποίησης στον Habermas, που έχει διαφορετική ερμηνεία από αυτήν που της είχε δώσει ο Lukács, ταυτίζεται με τις συνέπειες της αποικιοποίησης του βιόκοσμου από το σύστημα.

αντιπαραθέσεων, τον φέρνουν πιο κοντά σε φιλελεύθερες θεωρήσεις που θέτουν στο επίκεντρο των αξιών τον πλουραλισμό και τις ατομικές ελευθερίες και βλέπουν με καχυποψία συλλογικά εγχειρήματα που θα μπορούσαν να περιορίσουν την ελευθερία του ατόμου¹¹⁷. Είναι χαρακτηριστικό ότι απορρίπτει την άμεση δημοκρατία και την αυτοδιαχείριση στα εργοστάσια με το επιχείρημα ότι οι σύγχρονες κοινωνίες είναι τόσο πολύπλοκες ώστε τέτοιες προσπάθειες θα προσέκρουαν σε αξεπέραστα λειτουργικά προβλήματα (Καβουλάκος, 2005, σελ. 275).

4.3. Το πρότυπο ηγεμονίας των Chantal Mouffe και Ernesto Laclau

Το διαβουλευτικό πρότυπο δημοκρατίας, ενώ έτυχε ενθουσιώδους υποδοχής από τους θεωρητικούς της δημοκρατίας και είχε μεγάλη απήχηση και πέρα από τους ακαδημαϊκούς χώρους, δέχτηκε παράλληλα δριμύτατη κριτική από διαφορετικές ιδεολογικές κατευθύνσεις. Η πιο γνωστή από αυτές προέρχεται από τον χώρο της ριζοσπαστικής αριστεράς, συγκεκριμένα από τους Chantal Mouffe και Ernesto Laclau, οι οποίοι πρόταξαν ένα άλλο «αγωνιστικό», όπως το ονόμασαν, υπόδειγμα δημοκρατίας. Στο *Hegemony and Socialist*

¹¹⁷ Ο Habermas, παρότι επικρίνει έναν ορισμένο τύπο φιλελευθερισμού, υπερασπίζεται τις φιλελεύθερες αξίες και διακηρύττει ότι ένας από τους στόχους της θεωρίας του είναι η ανάδειξη της κοινής ρίζας των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων και της λαϊκής κυριαρχίας, η ικανοποίηση δηλαδή του αιτήματος τόσο της ελευθερίας όσο και της ισότητας (1996). Προσπαθεί, δηλαδή, να συνθέσει την ιδέα της δημοκρατικής κυριαρχίας με τις φιλελεύθερες αξίες, σε πείσμα όλων εκείνων που διακηρύττουν την αντιφατική φύση της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Κατά τη γνώμη μου, όμως, το έργο του βαραίνει υπέρ της ελευθερίας και των ατομικών δικαιωμάτων. Εδώ αξίζει να διευκρινιστεί ότι οι απόψεις του Whitaker για τον ανοιχτό χώρο έχουν στον πυρήνα τους την αστική φιλελεύθερη δημοκρατική σκέψη και παρουσιάζουν ομοιότητες με το έργο όχι μόνο του Habermas, αλλά και διανοητών οι οποίοι εντάσσονται καθαρά στον χώρο του φιλελευθερισμού. Η Gautney (2007), για παράδειγμα, περιγράφει με ποιους τρόπους ο ανοιχτός χώρος του ΠΚΦ μοιάζει με την ανοιχτή κοινωνία του Καρλ Πόπερ (σελ. 222-227). Στηρίζει την ανάλυσή της σε τρία συστατικά στοιχεία της ανοιχτής κοινωνίας, τα οποία θεωρεί κοινά με τη φιλοσοφία του ανοιχτού χώρου: 1) την πεποίθηση ότι ο ορθολογικός διάλογος και η οικοδόμηση ελεύθερων κοινωνικών θεσμών θα οδηγήσουν σε μια ελεύθερη, ανοιχτή κοινωνία, 2) την άποψη ότι, σε μια φιλελεύθερη καπιταλιστική δημοκρατία, οι κοινωνικές τάξεις δεν είναι προκαθορισμένες και το άτομο έχει την ελευθερία να επιλέξει τη θέση του στην κοινωνία, και 3) την αντίληψη ότι η ανοιχτή κοινωνία είναι ανθρωπιστική στον βαθμό που θεωρεί ύψιστη αξία τη διατήρηση της ατομικής ελευθερίας (σελ. 222-223). Η επιλογή της εστίασης στη σκέψη του Habermas έγινε διότι εντάσσεται σε μια συνολικότερη συζήτηση για τα μοντέλα δημοκρατίας, η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο του προβληματισμού για το μέλλον και την πορεία του ΠΚΦ. Η συγγένεια του χαμπερμασιανού έργου με τον ανοιχτό χώρο του Φόρουμ εντοπίζεται επίσης και στο Smith κ.ά., 2008, σελ. 33-36, καθώς και στο Glasius 2005.

Strategy [Ηγεμονία και σοσιαλιστική στρατηγική] (Laclau & Mouffe, 1985) επεξεργάστηκαν ένα νεο-γκραμισανό πρότυπο ηγεμονίας στα πλαίσια μιας μεταμαρξιστικής αποδομιστικής λογικής. Το βιβλίο θεωρείται σήμερα ένα από τα σημαντικότερα έργα της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας, ενώ πολλοί υποστηρίζουν ότι αποτελεί το ιδρυτικό κείμενο του μεταμαρξισμού. Από την *Ηγεμονία* μέχρι σήμερα, το πλούσιο και σημαντικό έργο των Laclau και Mouffe επικεντρώνεται κυρίως στη διερεύνηση των θεωρητικών και πολιτικών προϋποθέσεων για την ανάπτυξη μιας νέας ριζοσπαστικής δημοκρατικής πολιτικής¹¹⁸.

Αμφισβητώντας τα νομοτελειακά, νιτερμινιστικά συμπεράσματα των πιο παραδοσιακών μορφών του μαρξισμού, επανεισάγουν την έννοια της ηγεμονίας του Antonio Gramsci για να αποδομήσουν τη μαρξιστική διάκριση ανάμεσα στην οικονομική «βάση» και το πολιτικό-ιδεολογικό «εποικοδόμημα» (Critchley & Marchart, 2004, σελ. 3). Χωρίς να απορρίπτουν συλλήβδην βέβαια τον μαρξισμό, αναζητούν έναν τρόπο ριζοσπαστικοποίησης της θεωρίας και της πρακτικής που να υπερβαίνει τον οικονομισμό και να μπορεί να συλλάβει τη σημασία των νέων πολιτικών υποκειμένων, που διαμορφώνουν την ταυτότητά τους γύρω από έννοιες διαφορετικές από εκείνη της τάξης: φύλο, φυλή, εθνικότητα, σεξουαλικός προσανατολισμός, ηλικία. Παράλληλα, επιχειρούν να αναστοχαστούν τη σοσιαλιστική προοπτική χωρίς να απορρίπτουν πλήρως το φιλελεύθερο δημοκρατικό μοντέλο, προσδιορίζοντας το σοσιαλιστικό πρόταγμα ως τη ριζοσπαστικοποίηση των ηθικοπολιτικών αρχών που ήδη ενυπάρχουν στη νεότερη δημοκρατία, δηλαδή την ισότητα και την ελευθερία.

Η ανάλυσή τους βασίζεται στην παραδοχή ότι το πολιτικό είναι κατεξοχήν πεδίο ανταγωνισμού και εξουσίας. Για την καλύτερη κατανόηση του πολιτικού, η Mouffe προτείνει τη διάκριση ανάμεσα στο «πολιτικό» και την «πολιτική». Με τον όρο «πολιτικό» εννοεί την ανταγωνιστική διάσταση των ανθρώπινων σχέσεων που είναι ανεξάλειπτη, μπορεί να λάβει πολλές μορφές και να αναδυθεί σε διάφορους τύπους κοινωνικών σχέσεων. Η «πολιτική», από την άλλη, αφορά το σύνολο των πρακτικών, λόγων και θεσμών που επιδιώκουν να καθιερώσουν μια ορισμένη τάξη και να οργανώσουν την ανθρώπινη συνύπαρξη σε συνθήκες που

¹¹⁸ Η Mouffe, μετά την *Ηγεμονία*, αναπτύσσει μια κριτική αντίληψη για τη φύση του πολιτικού και αναλύει αυτό που αποκαλεί «παράδοξο της φιλελεύθερης δημοκρατίας», ενώ ο Laclau επικεντρώνει το θεωρητικό του εγχείρημα στην επεξεργασία ενός προτύπου ηγεμονίας που στηρίζεται στη συγκρότηση πολιτικών ταυτοτήτων. Βλ. ενδεικτικά, Mouffe (1993), Mouffe (2004), Mouffe (2010), Mouffe (2013), Laclau (1996), Laclau (2004), Laclau (2005α), Laclau (2005β).

ενέχουν πάντα το στοιχείο της σύγκρουσης, καθώς για τη διαμόρφωσή τους εμπλέκεται η διάσταση του «πολιτικού» (Μουφ, 2004, σελ. 186). Οι ταυτότητες των κοινωνικών υποκειμένων συγκροτούνται μέσα σε ένα συγκρουσιακό περιβάλλον και μια διαδικασία διαφοροποίησης, την οικοδόμηση ενός «εμείς», που προτάσσεται απέναντι σε ένα «αυτοί» (ό.π., σελ. 186).

Για τους Laclau και Mouffe, δεν υπάρχουν απόλυτες αντικειμενικές διαδικασίες, είτε αυτές αφορούν τις επιταγές του ορθού λόγου είτε ιστορικούς νόμους και κοινωνικές νομοτέλειες, ούτε υφίσταται, τουλάχιστον στις δημοκρατικές κοινωνίες, μια θεμελιώδης αρχή –ο Θεός, για παράδειγμα– που να καθορίζει τη μορφοποίηση των κοινωνιών (Κιουπκιολής, 2008, σελ. 83). Έτσι, το «καθολικό» υπό τη μορφή του γενικού συμφέροντος δεν έχει προκαθορισμένο περιεχόμενο και παραμένει ανοικτό προς διαμόρφωση (Laclau & Mouffe, 1985, σελ. 71-129). Ο πλουραλισμός των κοινωνιών μας –το πλήθος των συλλογικοτήτων, των απόψεων, των αξιών, των στοχεύσεων και των πρακτικών– δεν οικοδομεί χωρίς κάποιου είδους μεσολάβηση μια συγκεκριμένη κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, μέσα από αυτόματους μηχανισμούς ή ηθικούς κανόνες, αλλά απαιτεί αποφάσεις και επιλογές που διαμορφώνονται μέσα από την πολιτική πράξη. Ως εκ τούτου, για την παγίωση μιας κοινωνικής και πολιτικής τάξης πραγμάτων συγκρούονται διαφορετικές μερικότητες, οι οποίες εμφανίζονται ως εκπρόσωποι ενός συνόλου, και το ποιες θα επικρατήσουν και ποιες θα αποκλειστούν εξαρτάται από τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους και από τον συσχετισμό δυνάμεων (Laclau, 1996, σελ. 54-57). Η κάθε κοινωνική αντικειμενικότητα είναι προϊόν μιας μάχης για εξουσία, το αποτέλεσμα της οποίας αποτελεί την έκφραση μιας συγκεκριμένης ηγεμονίας, που είναι πάντα προσωρινή και προκύπτει, βέβαια, μέσα από διαδικασίες αποκλεισμού. Αυτό που γίνεται αποδεκτό ως «φυσική τάξη πραγμάτων», με όλα εκείνα τα στοιχεία της «κοινής λογικής» που τη συνθέτουν, είναι αποτέλεσμα ηγεμονικών πρακτικών που μπορούν οποιαδήποτε στιγμή να αμφισβητηθούν από άλλες αντι-ηγεμονικές πρακτικές, οι οποίες θα επιχειρήσουν να επιβάλουν μια νέα μορφή ηγεμονίας (Mouffe, 2013, σελ. 2).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τους Laclau και Mouffe, ο ανταγωνισμός είναι εγγενές γνώρισμα των κοινωνικών σχέσεων, και το στοιχείο της εξουσίας είναι αδύνατον να εκριζωθεί οριστικά από οποιοδήποτε κοινωνικοπολιτικό σύστημα, δεδομένου ότι μια τέτοια συνθήκη θα ακύρωνε την ενδεχομενικότητα της ιστορίας, όπου η πραγματοποίηση της μιας ή της άλλης δυνατότητας δεν είναι προκαθορισμένη. Συνεπώς, το μέλημα μιας δημοκρατικής πολιτικής «δεν είναι

να εξαλείψει την εξουσία, αλλά να συγκροτήσει μορφές εξουσίας που να εναρμονίζονται καλύτερα προς τις δημοκρατικές αξίες» (Μουφ, 2004, σελ. 185). Ο τρόπος για να το πετύχει αυτό είναι η νομιμοποίηση του πολιτικού ανταγωνισμού και η μετατροπή του σε «αγωνισμό», μια κατάσταση όπου ο ωμός ανταγωνισμός, ο οποίος οδηγεί σε ολοκληρωτικό πόλεμο, τιθασεύεται, ενώ η ανταγωνιστική δυναμική διοχετεύεται σε δρόμους όπου ο εχθρός «που πρέπει να καταστραφεί» μετατρέπεται σε νόμιμο αντίπαλο, ο οποίος ασπάζεται τους ίδιους θεμελιώδεις κανόνες της δημοκρατίας –ελευθερία και ισότητα–, αλλά τους ερμηνεύει διαφορετικά και υποστηρίζει ένα άλλο σχέδιο πραγμάτωσής τους.

Στο αγωνιστικό πρότυπο οι διαφωνίες και οι πολιτικές αντιπαραθέσεις δεν επιλύονται με ορθολογικό διάλογο ούτε με διαβουλεύσεις που καθοδηγούνται από την ισχύ του καλύτερου επιχειρήματος, διότι δεν αφορούν απλά αντικρουόμενες θέσεις σχετικά με την υφιστάμενη κοινωνική δομή, αλλά ασυμφιλίωτα ηγεμονικά σχέδια που ανατρέπουν τις καθιερωμένες σχέσεις εξουσίας. Συνεπώς, θα πρέπει να διευθετηθούν μέσα από μια διαδικασία «συγκρουσιακής συναίνεσης» (ό.π., σελ. 189), όπου η κάθε πλευρά προτείνει τη δική της αντίληψη για το γενικό συμφέρον, το δικό της δηλαδή ηγεμονικό σχέδιο, το οποίο αντιπαραθέτει προς εκείνο του αντιπάλου. Η ριζοσπαστικοποίηση της πολιτικής έγκειται στη συγκρότηση ενός νέου ηγεμονικού σχηματισμού που δεν θα συσπειρώνει τα ετερόκλητα κινήματα (οικολογικά, αντικαπιταλιστικά, φεμινιστικά κ.λπ.) κάτω από την ομπρέλα της εργατικής τάξης, αλλά θα συνθέτει τις ετερότητες με τρόπο ώστε να συγκροτούν μια μερική και πρόσκαιρη ενότητα, που να είναι σε θέση να προτάξει ένα νέο δημοκρατικό σχέδιο και να αντικαταστήσει το κυρίαρχο αντίπαλο μπλοκ, εξοστρακίζοντας τα στοιχεία εκείνα που συγκρούονται με τις αξίες του (Κιουπκιολής, 2008, σελ. 83-84). Ένα τέτοιο ηγεμονικό μπλοκ θα πρέπει να ισορροπήσει ανάμεσα στην αυτονομία των διάφορων κοινωνικών ομάδων και τη διαφορετικότητα των επιμέρους αγώνων που το συνθέτουν, από τη μια, και τη συνάρθρωσή τους σε μέτωπο που θα μπορούσε να διεκδικήσει την ηγεμονία, από την άλλη. Εφόσον το καθολικό δεν καθορίζεται από νομοτέλειες, ο νέος ηγεμονικός συνασπισμός δεν είναι δεδομένος εκ των προτέρων· αποτελεί ο ίδιος προϊόν αγώνων και μάχης για εξουσία. Σε μια ριζοσπαστική δημοκρατία η μάχη αυτή διεξάγεται σε συνθήκες κοινωνικής αμφισβήτησης και συνεχούς αναδιαπραγμάτευσης. Η διεκδίκηση της ηγεμονίας προϋποθέτει τη χάραξη διαχωριστικών γραμμών από αντίπαλες δυνάμεις και τη συγκρότηση κάποιας

μορφής συλλογικής ταυτότητας, ωστόσο τόσο οι διαχωριστικές γραμμές όσο και οι ταυτότητες είναι ρευστές και επανακαθορίζονται διαρκώς, ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν. Το ριζοσπαστικό εγχείρημα αποτελεί αέναη διαδικασία, η οποία δεν μπορεί να καταλήξει σε κάποια κατάσταση απόλυτης ισότητας και ελευθερίας, αφού είναι αδύνατη η εξάλειψη της ανισομερούς εξουσίας, μπορεί όμως να αμφισβητήσει κατεστημένες δομές ανισότητας και ανελευθερίας και να ανατρέψει καταπιεστικές πρακτικές, επιβάλλοντας νέο πλαίσιο και κώδικα αξιών. Η ριζοσπαστική δημοκρατία θέτει σε διαρκή αμφισβήτηση τους όρους οργάνωσης και λειτουργίας της, και επαναχαράσσει τα εκάστοτε ιστορικά όρια.

Για τον Laclau, η πραγμάτωση ενός τέτοιου σχεδίου ριζοσπαστικής δημοκρατίας περνά αναγκαστικά μέσα από δομές αντιπροσώπευσης. Η σημερινή κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα είναι πολύπλοκη, απαιτεί διασύνδεση των δράσεων και λήψη αποφάσεων σε πολλαπλά επίπεδα (τοπικό, εθνικό, υπερεθνικό), συνεπώς εξουδετερώνει τη δυνατότητα άμεσης εμπλοκής των ποικίλων ομάδων. Οι αντιπρόσωποι, μάλιστα, λόγω της αυξημένης πολυπλοκότητας και της ολοένα πιο ρευστής φύσης των κοινωνικών συμφερόντων στις σύγχρονες κοινωνίες, καλούνται να διαδραματίσουν περισσότερο ενεργό ρόλο, συγκροτώντας νέες κοινωνικές διασυνδέσεις, συναρθρώνοντας κατακερματισμένες ταυτότητες και πολυτεμαχισμένα συμφέροντα (Laclau, 1996, σελ. 98-100). Το ζητούμενο σε μια ριζοσπαστική πολιτική είναι οι δημοκρατικές διαδικασίες και οι κανόνες που τις διέπουν να εγγράφονται σε κοινές μορφές ζωής και συμφωνίες κρίσεων, και όχι να δημιουργούνται επί τη βάση αρχών. Οι διαδικασίες, όσο και οι κανόνες, δεν είναι ποτέ ουδέτερες, εμπεριέχουν πάντα δεσμεύσεις και απηχούν πρακτικές με συγκεκριμένο περιεχόμενο, επομένως δεν είναι δυνατό να γίνεται αυστηρός διαχωρισμός μεταξύ ουσίας και διαδικασίας (Μουφ, 2004, σελ. 181). Τα πολιτικά επίδικα δεν μπορούν να υποβιβαστούν σε τεχνικά ζητήματα που χρήζουν επίλυσης από ειδικούς, καθώς αφορούν αποφάσεις που απαιτούν επιλογές ανάμεσα σε αντικρουόμενες εναλλακτικές.

Προϋπόθεση για την πραγμάτωση του οράματος της αγωνιστικής δημοκρατίας είναι η αναγνώριση αυτού που η Mouffe, στο ομότιτλο βιβλίο της, ονομάζει «το δημοκρατικό παράδοξο», τη θεμελιώδη δηλαδή ένταση ανάμεσα στη λογική της δημοκρατίας και τη λογική του φιλελευθερισμού (ό.π., σελ. 176)· ή, διαφορετικά, την ύπαρξη δυσαρμονίας ανάμεσα στην αξία της ελευθερίας και αυτή της ισότητας. Η έννοια της ελευθερίας, πάνω στην οποία

έχει θεμελιωθεί η φιλελεύθερη παράδοση και το κράτος δικαίου με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν είναι για τη Mouffe από τη φύση της συμβατή με τις έννοιες της ισότητας και της λαϊκής κυριαρχίας που απορρέουν από τη δημοκρατική παράδοση. Αυτό δεν σημαίνει ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία, η οποία επιχειρεί να συναρθρώσει αυτές τις δύο παραδόσεις, είναι ένα καταδικασμένο πολίτευμα. Η καλύτερη λύση για τη Mouffe είναι ακριβώς η μη λύση: η αναγνώριση ότι η συνεχής διαπραγμάτευση αυτού του παράδοξου και η εύρεση πρόσκαιρων λύσεων, που πότε ευνοούν τη μια παράδοση και πότε την άλλη, δεν είναι επιβλαβής για τη δημοκρατία· τουναντίον, την αναζωογονούν και την ενδυναμώνουν. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Σταυρακάκη, που έγραψε τον πρόλογο του βιβλίου για την ελληνική έκδοση, «στην ύπαρξη αυτής ακριβώς της ανεπίλυτης αλλά παραγωγικής έντασης οφείλονται οι πολιτικοί αγώνες που κινητοποίησαν την ιστορική και πολιτική εξέλιξη των φιλελεύθερων δημοκρατιών μέχρι σήμερα» (ό.π., σελ. 15).

Ασφαλώς, η αναγνώριση του «δημοκρατικού παράδοξου» συνδέεται με τη βεβαιότητα για το ανεξάλειπτο του ανταγωνισμού και τη συνειδητοποίηση των ορίων της συναίνεσης. Για να καταδείξει την αδυνατότητα του οράματος της ορθολογικής συναίνεσης, η Mouffe επιστρατεύει τα λόγια του Wittgenstein: «Τώρα είμαστε πάνω σε γλιστερό πάγο όπου λείπει η τριβή· έτσι, κατά μία έννοια, οι συνθήκες είναι ιδανικές, αλλά γι' αυτό ακριβώς δεν μπορούμε να περπατήσουμε. Θέλουμε να περπατήσουμε: άρα χρειαζόμαστε την τριβή. Πίσω λοιπόν το τραχύ έδαφος» (ό.π., σελ. 182). Προειδοποιεί, μάλιστα, για τους κινδύνους στους οποίους εκθέτει τη δημοκρατία μια προσέγγιση απώθησης του ανταγωνισμού: «Η υπερβολική έμφαση στη συναίνεση και η άρνηση της αντιπαράθεσης οδηγούν στην απάθεια και την απογοήτευση από την πολιτική συμμετοχή» (ό.π., σελ. 190).

Η εμμονή στη συναίνεση και τον ορθολογισμό παραγνωρίζει, επίσης, τα πάθη ως κινητήρια δύναμη του πολιτικού πράττειν. Τα πάθη και οι συγκινήσεις είναι απαραίτητα στοιχεία του πολιτικού, επειδή οι συλλογικές μορφές ταύτισης που αποτελούν προϋπόθεση για τη συλλογική δράση δεν μπορούν να συγκροτηθούν μόνο από την αίσθηση του κοινού εργαλειακού συμφέροντος. Συνήθως είναι απαραίτητη και η συναισθηματική σύνδεση με το αντικείμενο της ταύτισης μέσα από κοινά στοιχεία όπως είναι η γλώσσα, ο πολιτισμός, η πατρίδα κ.λπ. Ο εξοστρακισμός των παθών στη σφαίρα του ανορθολογικού και η απαξίωσή τους ως επικίνδυνα φαινόμενα –«παράλογοι» φονταμενταλισμοί, «χυδαίοι» εθνικισμοί ή «αποτρόπαιοι» λαϊκισμοί– απονευρώνουν την πολιτική

ζωή και τη χωρίζουν σε δύο στρατόπεδα: των «ψυχραιμών» οπαδών της «κοινής λογικής», από τη μια, οι οποίοι εμφορούνται από μια εκσυγχρονιστική αντίληψη ορθολογικής αδιαλλαξίας, διαχωρίζονται από τα «λαϊκά» πάθη και τις «απλοϊκές» αντιδράσεις, και αδυνατούν να κατανοήσουν τη φύση του πολιτικού· και των «παθιασμένων» της πολιτικής, από την άλλη, που έχουν μια υπέρμετρα συναισθηματική, βιωματική και συχνά μια φαινομενικά ανεργμάντιστη στάση, ο ενθουσιασμός των οποίων, αν δεν διοχετευθεί σε δημοκρατικές συμπεριφορές, κινδυνεύει να παρεκτραπεί σε άλλες μορφές ταύτισης, όπως οι διάφοροι θρησκευτικοί, ηθικοί και εθνοτικοί φονταμενταλισμοί (ό.π., σελ. 28, 33). Το ζητούμενο, λοιπόν, δεν είναι η εξάλειψη των παθών, αλλά η τιθάσευσή τους μέσα από τη δημιουργία συλλογικών μορφών ταύτισης που συνάδουν με δημοκρατικά προτάγματα και στόχους.

Τα τελευταία χρόνια η Mouffe έχει επεκτείνει την εμβέλεια των στοχασμών της, εμπλουτίζοντας την ανάλυσή της με εμπειρικά στοιχεία, σε μια προσπάθεια να καταδείξει τη συνάφεια του έργου της με τις πολιτικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών¹¹⁹. Σε αυτό το πλαίσιο, επιχειρεί να συνδέσει τα συμπτώματα της αποπολιτικοποίησης και αποδημοκρατικοποίησης, που χαρακτηρίζουν ολοένα περισσότερο τις δυτικές δημοκρατίες, με την απώθηση του δημοκρατικού παράδοξου και την παραγνώριση της ανταγωνιστικής διάστασης του πολιτικού.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα έχει επικρατήσει στις δυτικές κοινωνίες μια μεταπολιτική συναίνεση προς το κέντρο του πολιτικού φάσματος. Τα μεγάλα σοσιαλδημοκρατικά και σοσιαλιστικά κόμματα, κυρίως της Ευρώπης, εγκατέλειψαν σταδιακά τις ιδεολογικές τους αναφορές, αφομοίωσαν τα νεοφιλελεύθερα ιδεολογήματα, μετατόπισαν τους άξονες της πολιτικής τους και συμβιβάστηκαν ολοκληρωτικά με το μοντέλο της ελεύθερης παγκοσμιοποιημένης αγοράς, συμβάλλοντας καθοριστικά στην αποδόμηση του κράτους πρόνοιας και στην όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων. Οι συνέπειες αυτής της μετατόπισης συνθέτουν το μεταδημοκρατικό¹²⁰ συναινετικό σκηνικό της εποχής μας: άμβλυνση των διαχωριστικών γραμμών αριστεράς και δεξιάς, επικράτηση «ουδέτερων»

¹¹⁹ Βλ., για παράδειγμα, Μουφ (2004), Μουφ (2010) και Mouffe (2013).

¹²⁰ Το φαινόμενο της «μεταδημοκρατίας» έχει απασχολήσει πολλούς σύγχρονους θεωρητικούς, όπως ο Colin Crouch, ο Jaques Rancière, ο Giorgio Agamben, ο Slavoj Žižek.

αφηγημάτων, παντοδυναμία τεχνοκρατικών μηχανισμών, μετατροπή των εθνικών κρατών σε «εισπράκτορες» προς όφελος μιας παγκόσμιας ολιγαρχίας, διαστρέβλωση των κοινοβουλευτικών διαδικασιών ώστε να εναρμονίζονται υποχρεωτικά με τις προσαγές των αγορών, αδιαφορία για την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, απαξίωση της πολιτικής συμμετοχής, ηθικοποίηση του πολιτικού λόγου, μετατροπή της πολιτικής αντιπαράθεσης σε «θέαμα» υπαγόμενο στη λογική του καταναλωτισμού, δαιμονοποίηση των πολιτικών παθών, ρευστοποίηση των συλλογικών ταυτοτήτων, επικράτηση της ατομικιστικής κουλτούρας. Σύμφωνα με τη Mouffe, η άνοδος της ακροδεξιάς στην Ευρώπη αποτελεί συνέπεια αυτής της μεταπολιτικής συναίνεσης¹²¹. Η έλλειψη ενός ζωντανού δημοκρατικού διαλόγου για πιθανές εναλλακτικές επιλογές, σε συνδυασμό με τη δαιμονοποίηση όσων αντιστέκονται στο αναπόδραστο της παγκοσμιοποίησης, άνοιξε τον δρόμο στον ακροδεξιό λαϊκισμό να εμφανίζεται ως η «φωνή του λαού» και η μοναδική δύναμη ενάντια στο κατεστημένο (Μουφ, 2004, σελ. 218).

4.3.1. Αγωνιστική δημοκρατία και ανοιχτός χώρος

Την αγωνιστική προσέγγιση στο ΠΚΦ εκφράζει το ρεύμα που συντάσσεται με τη μετατροπή του σε παγκόσμια πολιτική δύναμη με στρατηγικό σχεδιασμό στην αντιπαράθεση που κωδικοποιήθηκε ως δίλημμα: «χώρος ή κίνημα». Την υποστηρίζουν όλοι εκείνοι που θεωρούν ότι το Φόρουμ ως χώρος συζητήσεων, ανταλλαγής εμπειριών και επιχειρημάτων έχει εξαντλήσει τα όριά του και πως, αν δεν θέλει να καταλήξει μια λέσχη συζητήσεων ή ένα αντιπαγκοσμιοποιητικό πανηγύρι, θα πρέπει να προχωρήσει στην επόμενη φάση της υλοποίησης ενός εναλλακτικού σχεδίου. Αυτό, κατά τη γνώμη τους, απαιτεί συσπείρωση των διαφόρων ομάδων σε ένα μέτωπο που να λαμβάνει αποφάσεις, να διαμορφώνει πρόγραμμα και να οργανώνει δράσεις. Εν ολίγοις, να είναι σε θέση να διεκδικήσει την πολιτική ηγεμονία. Το ρεύμα αυτό, παρόλο που συσπειρώνει πολιτικά κόμματα (τόσο της παραδοσιακής όσο και της ριζοσπαστικής αριστεράς), αντικαπιταλιστικές οργανώσεις, ακόμα και κάποια κομμουνιστογενή κινήματα βάσης που δραστηριοποιούνται στο ΠΚΦ,

¹²¹ Η ανάλυση της Μουφ (2004) εστιάζει στο παράδειγμα της Αυστρίας. Εμπεριέχεται στο Κεφάλαιο 6 της ελληνικής έκδοσης του βιβλίου, ενώ απουσιάζει από την αρχική αγγλική έκδοση.

εκπροσωπείται πρωτίστως από εμβληματικές προσωπικότητες της παγκόσμιας αριστεράς, κυρίως διανοούμενους.

Οι θέσεις τους αποτυπώνονται ανάγλυφα σε ένα κείμενο που παρουσιάστηκε στη συνάντηση της Επιτροπής Στρατηγικής του Διεθνούς Συμβουλίου που έγινε μετά το 3ο ΠΚΦ, κείμενο το οποίο διαπνέεται από το πνεύμα των θεωρητικών στοχασμών των Laclau και Mouffe. Φέρει τον τίτλο «Είκοσι δύο θέσεις για τα προβλήματα δημοκρατίας στο ΠΚΦ» και θέτει στο επίκεντρο την έννοια κλειδί της αγωνιστικής προσέγγισης: αυτή του πολιτικού. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι η πολιτικοποίηση αποτελεί κεντρικό στοιχείο των δημοκρατικών αγώνων, συμπεριλαμβανομένων των αντιπαγκοσμιοποιητικών κινημάτων που προανήγγειλαν τη γέννηση του ΠΚΦ. Εκφράζει προβληματισμό για το γεγονός ότι το ΠΚΦ εμπεριέχει στοιχεία αποπολιτικοποίησης, με σημαντικότερο την άρνηση της παραδοχής ότι υπάρχουν σχέσεις εξουσίας στο εσωτερικό του, κάτι που οδηγεί στο να εμφανίζεται ως ένας ουδέτερος χώρος που δεν αποτελεί κάποιας μορφής οργάνωση ή ενιαίο κίνημα. Η άρνηση αυτή εγκλωβίζει τα οργανωτικά του σώματα σε αδιαφανείς διαδικασίες και εμποδίζει τις ομάδες με ισχυρούς πόρους και περιορισμένη επιρροή να έχουν ισότιμη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων. Η λύση, σύμφωνα με το κείμενο, δεν θα μπορούσε να είναι άλλη από τη θέσπιση ενός σαφούς πλαισίου κανόνων και διαδικασιών. Όσον αφορά το ζήτημα της αντιπροσώπευσης, θεωρεί ότι ο διαχωρισμός που γίνεται από μεγάλη μερίδα συμμετεχόντων στο Φόρουμ ανάμεσα σε «καλή» συμμετοχική δημοκρατία και «κακή» αντιπροσωπευτική είναι αποπροσανατολιστικός, και το μόνο που επιτυγχάνει είναι να συγκαλύπτει και να διαιωνίζει τις υφιστάμενες ανισότητες. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να θεσμοθετηθεί ένα σύστημα αντιπροσώπευσης παρόμοιο με αυτό των εθνικών κρατών, αλλά θα μπορούσαν να ανακαλυφτούν νέοι τρόποι που να διασφαλίζουν την ισότιμη συμμετοχή, όπως είχε γίνει για παράδειγμα στο Φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στην Ινδία, όπου η σοβαρή προετοιμασία, καθώς και η ισχυρή βούληση για οργανωτική δικαιοσύνη έφεραν την υλοποίηση του –κατά γενική ομολογία– πιο λαϊκού, ισότιμου και κοινωνικού Φόρουμ που είχε γίνει μέχρι τότε. Το κείμενο καταλήγει ότι η ιδέα πως το ΠΚΦ δεν είναι κοινωνικό κίνημα ή πολιτικός δρώντας είναι μια άλλη μορφή αποπολιτικοποίησης, η οποία το αφοπλίζει και του στερεί την πολιτική του χρησιμότητα. Το ΠΚΦ δεν χρειάζεται να μετατραπεί σε παραδοσιακό κόμμα ή σε μια νέα Διεθνή, μπορεί όμως να δημιουργήσει κατάλληλους μηχανισμούς

που να προωθούν στρατηγικές δράσεις στην κατεύθυνση της ριζοσπαστικής αλλαγής.

Η πρώτη απόπειρα δημιουργίας ηγεμονικού πόλου με όχημα το Φόρουμ έγινε στο 2ο ΠΚΦ με τη διακήρυξη μιας ομάδας 24 διανοομένων, ανάμεσα στους οποίους ο Samir Amin, η Marta Harnecker και ο Michael Löwy. Το κείμενο έκανε έκκληση για σύγκλιση όλων των δυνάμεων της αριστεράς που ανήκουν στα δύο μεγάλα ρεύματα, το νεο-κεϋνσιανό και το αντικαπιταλιστικό, προς αντιμετώπιση του κοινού εχθρού. Αναγνωρίζει ότι οι μακροπρόθεσμοι στόχοι των δύο ρευμάτων είναι διαφορετικοί και αντικρουόμενοι, θεωρεί όμως πως στην παρούσα φάση και μεσοβραχυπρόθεσμα οι στόχοι τους συγκλίνουν και η σοβαρότητα των επιπτώσεων της νεοφιλελεύθερης κυριαρχίας επιβάλλει τη συνεργασία τους, με σεβασμό βέβαια στη διαφορετικότητα της κάθε ξεχωριστής πολιτικής ομάδας. Οι συγγραφείς του κειμένου επιχείρησαν, προβάλλοντας ένα όραμα ενωμένης αριστεράς σε παγκόσμιο επίπεδο, να αξιοποιήσουν το ανεκτίμητο εργαλείο και προνομιακό χώρο σύγκλισης, που θεωρούσαν ότι είναι το ΠΚΦ, για να συνθέσουν τις απόψεις διάφορων ομάδων, ώστε να δημιουργηθεί σιγά-σιγά ένας ηγεμονικός πόλος, ο οποίος θα μπορούσε να οργανωθεί συλλογικά σε παγκόσμιο επίπεδο και να απειλήσει την παντοδυναμία του νεοφιλελεύθερου δόγματος.

Η πρωτοβουλία αυτή δεν συνάντησε αρχικά ιδιαίτερες αντιδράσεις στο εσωτερικό του ΠΚΦ, καθώς θεωρήθηκε ότι δεν παρέκκλινε από τους κανόνες λειτουργίας του, όπου η κάθε ομάδα συνέτασσε κείμενα και διακηρύξεις που δεν δέσμευαν το ΠΚΦ στο σύνολό του. Δεν συνέβη όμως το ίδιο με τις μετέπειτα προσπάθειες. Η επόμενη κίνηση έγινε το 2005 στο 5ο ΠΚΦ με το *Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε*, με πιο συγκεκριμένες προτάσεις και συντάκτες αυτή τη φορά 19 διανοούμενους, ανάμεσα τους ο José Saramago, ο Tariq Ali, ο Eduardo Galeano, ο Bernard Cassen, ο Ignacio Ramonet και ο Frei Betto. Η βαρύτητα των ονομάτων που υπέγραψαν το μανιφέστο, η σημειολογία της ονομασίας του, καθώς και η προσπάθεια των συντακτών του να το παρουσιάσουν ως κείμενο που αφορούσε το σύνολο του ΠΚΦ προκάλεσαν σφοδρές αντιδράσεις. Οι επικριτές του κειμένου κατηγόρησαν τους συντάκτες ότι παραβίασαν το πνεύμα του καταστατικού χάρτη, σε μια προσπάθεια να χειραγωγήσουν τη συλλογική βούληση του ΠΚΦ.

Η τρίτη πράξη του δράματος παίχτηκε το 2006 στο Μπαμακό του Μαλί και το όνομα αυτής: *Έκκληση του Μπαμακό*. Αυτή τη φορά το κείμενο αποτελούσε ένα ολοκληρωμένο πολιτικό πρόγραμμα με προτάσεις σε όλους

τους τομείς, και καλούσε το ΠΚΦ να το υιοθετήσει. Οι πρωτεργάτες της πρωτοβουλίας αυτής, οι Samir Amin και François Houtard, ασκούσαν ισχυρές πιέσεις όλα τα προηγούμενα χρόνια για μετατροπή του Φόρουμ σε πολιτική δύναμη, μια στάση που έβρισκε μεγαλύτερη ανταπόκριση σε κύκλους ακαδημαϊκών παρά στη βάση του ΠΚΦ. Οι αντιδράσεις ήταν ακόμα μεγαλύτερες, η συζήτηση όμως είχε ανοίξει για τα καλά.

Με το πέραςμα των χρόνων, η ηγεμονική τάση άρχισε να κερδίζει σιγά-σιγά έδαφος με κινήσεις που στρέφονταν στην κατεύθυνση μιας πιο συνεκτικής οργάνωσης. Μετά το 2ο ΠΚΦ, το Διεθνές Συμβούλιο άρχισε να συζητά θέματα στρατηγικής, κατά πόσο δηλαδή το ΠΚΦ θα έπρεπε να πάρει συγκεκριμένες πρωτοβουλίες αναφορικά με τις πολιτικές εξελίξεις¹²². Άνοιξε ακόμα και το ζήτημα της αλλαγής του καταστατικού, ώστε να επιτρέπεται στο ΠΚΦ να λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις. Παρότι οι συζητήσεις αυτές κατέληγαν πάντα στην επαναβεβαίωση του καταστατικού χάρτη και των αρχών του, πέτυχαν τον καθορισμό ενός πιο στιβαρού πλαισίου κανόνων λειτουργίας¹²³.

Σημείο καμπής αποτέλεσε μια έρευνα την οποία οι οργανωτές του ΠΚΦ αποφάσισαν να διεξάγουν έπειτα από την έντονη κριτική που δέχτηκαν για τα κακώς κείμενα του 3ου ΠΚΦ. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν, με στοιχεία πια, αφενός ότι δεν υπήρχε ισορροπία στην εκπροσώπηση, όσον αφορά τη σύνθεση των οργανωτικών σωμάτων αλλά και τη γενικότερη συμμετοχή, αφετέρου ότι απουσίαζαν ή υποεκπροσωπούνταν εκείνοι για τους

¹²² Η (μη) απόφαση του ΠΚΦ να μην εκδώσει ως σώμα ανακοίνωση για την επικείμενη τότε εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003 δημιούργησε δυσφορία σε μεγάλο κομμάτι των συμμετεχόντων.

¹²³ Η θέσπιση κανόνων δεν ήταν μόνο αίτημα της ηγεμονικής τάσης. Το ζήτημα αυτό έθεσαν επανειλημμένα και οι εκπρόσωποι του αυτόνομου χώρου, οι θέσεις των οποίων θα αναλυθούν στην επόμενη ενότητα, προς διαφορετική όμως κατεύθυνση. Ενώ οι πρώτοι εστίαζαν στη δημιουργία ενός ηγεμονικού πόλου, οι δεύτεροι ζητούσαν ρυθμίσεις που να διασφαλίζουν τον εσωτερικό εκδημοκρατισμό και την προώθηση ενός πιο οριζόντιου μοντέλου. Είναι χαρακτηριστικό ότι η απόφαση για μεταφορά του ΠΚΦ στην Ινδία –που ήταν η πιο ριζοσπαστική απόφαση που πήρε ποτέ το Δ.Σ. και η μόνη που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ριζικά το πρόβλημα της υπερεκπροσώπησης των δυτικών ομάδων και οργανώσεων– αντιμετωπίστηκε κριτικά από μέρος της ηγεμονικής τάσης, επειδή θεωρήθηκε ότι το ΠΚΦ θα ήταν πιο αποτελεσματικό αν παρέμενε στην ήπειρο που αποτελούσε, κατά τη γνώμη τους, το επίκεντρο των μαχητικών κινημάτων στον κόσμο. Σε γενικές γραμμές, το Δ.Σ. προσπαθούσε να κρατήσει τις ισορροπίες ανάμεσα στις δύο αυτές προσεγγίσεις και στη στάση της ομάδας των πρώτων οργανωτών, οι οποίοι προσπαθούσαν να διαφυλάξουν τις αρχές του καταστατικού χάρτη. Το αποτέλεσμα συχνά ήταν να λαμβάνονται αποφάσεις που δημιουργούσαν σύγχυση. Για παράδειγμα, ορίστηκε μεν επιτροπή στρατηγικής, αλλά για να διευκολύνει απλώς τον διάλογο και όχι για να καθορίζει στρατηγικές κατευθύνσεις, καθώς αυτό «θα ερχόταν σε αντίθεση με τις αρχές του καταστατικού χάρτη».

οποίους είχε δημιουργηθεί το ΠΚΦ: οι άνεργοι, οι φτωχοί, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων, οι ιθαγενείς· εν ολίγοις, οι περιθωριοποιημένοι. Μολονότι η κριτική που αφορούσε τη διαιώνιση ελιτισμών, αποκλεισμών και ανισοτήτων γινόταν πιο συχνά από τους οπαδούς του ρεύματος της αυτονομίας παρά της ηγεμονίας, η επιβεβαίωση της δυσάρεστης πραγματικότητας ανάγκασε την πλειονότητα των οργανωτών, συμπεριλαμβανομένων των «συναινετικών», να παραδεχτεί ότι ζητήματα εξουσίας εισχωρούν με διάφορους τρόπους στον ανοιχτό χώρο. Από τη μορφή διεξαγωγής των διάφορων δραστηριοτήτων και την επιλογή των ομιλητών μέχρι τη γενικότερη αρχιτεκτονική του Φόρουμ, όλα είναι πολιτικά ζητήματα και καθορίζουν την πορεία και τον προσανατολισμό του ΠΚΦ.

Η παρουσία και ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων στο ΠΚΦ αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα πεδία σύγκρουσης ανάμεσα στους εκπροσώπους της ηγεμονικής τάσης και τους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Μολονότι η συμβολή των πολιτικών κομμάτων, και ιδιαίτερα του Εργατικού Κόμματος της Βραζιλίας, στη δημιουργία του ΠΚΦ ήταν εξ αρχής καθοριστική, οι πρώτοι οργανωτές του φρόντισαν να αποκλείσουν τους εκπροσώπους με κομματική ιδιότητα από τη συμμετοχή στις διοργανώσεις. Φοβούνταν ότι τα πολιτικά κόμματα, με τους μηχανισμούς που διέθεταν και την πείρα που είχαν ως επαγγελματίες της πολιτικής, θα εκμεταλλεύονταν τον ανοιχτό χώρο για προβολή και προπαγάνδα και στο τέλος θα επέβαλλαν τις απόψεις τους στους υπόλοιπους. Τη στάση αυτή συμμερίζονταν και οι εκπρόσωποι του αυτόνομου χώρου. Οι οπαδοί της ηγεμονίας, από την άλλη, θεωρούσαν ισοπεδωτική την αντίληψη που αντιμετώπιζε όλα τα πολιτικά κόμματα με τον ίδιο τρόπο, σε μια εποχή που η κατάληψη της εξουσίας από αντικαπιταλιστικά κόμματα στη Λατινική Αμερική και η μαχητική τους παρουσία σε κάποιες χώρες της Ευρώπης θα μπορούσε να αλλάξει τις ισορροπίες και να διευκολύνει τη συγκρότηση ενός μετώπου ριζοσπαστικών δυνάμεων. Σε αυτό το πλαίσιο, υποστήριζαν την αλλαγή του καταστατικού χάρτη που ακύρωνε τον αποκλεισμό των πολιτικών κομμάτων στην περίπτωση της διεξαγωγής του ΠΚΦ στην Ινδία, καθώς και την κυριαρχία του Ούγκο Τσάβες και της Μπολιβαριανής Επανάστασης στο ΠΚΦ που έγινε στο Καρακάς.

4.4. Το πλήθος των Michael Hardt και Antonio Negri

Σε αντίθεση τόσο με τον Habermas όσο και με τους Laclau και Mouffe, οι Hardt και Negri σκιαγραφούν ένα πρότυπο δημοκρατίας που εξέρχεται ριζικά από το σύστημα της σύγχρονης κυριαρχίας. Ισχυρίζονται ότι, για πρώτη φορά στην ιστορία, η δομή της παγκοσμιοποίησης και οι μετασχηματισμοί που επέφερε στη διαδικασία της εργασίας, αλλά και συνολικά της ζωής, έχουν δημιουργήσει τις συνθήκες για μια πραγματική δημοκρατία σε παγκόσμιο επίπεδο, ανοιχτή, χωρίς αποκλεισμούς, με απόλυτη ισότητα και ελευθερία.

Αλλά, ας πάρουμε να πράγματα από την αρχή. Οι Hardt και Negri υποστηρίζουν ότι την εποχή της παγκοσμιοποίησης αναδύεται σταδιακά μια νέα μορφή κυριαρχίας –«Αυτοκρατορία», την ονομάζουν–, η οποία δεν στηρίζεται στην επέκταση της ισχύος των εθνών-κρατών, όπως συνέβαινε παλαιότερα με τον ιμπεριαλισμό, αλλά στη «δικτυακή δύναμη», τη σύμπραξη δηλαδή ανάμεσα σε έθνη-κράτη και άλλες δυνάμεις, όπως υπερεθνικοί οργανισμοί, πολυεθνικές εταιρείες, χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις κ.λπ. (Hardt & Negri, 2004, σελ. 12). Σε αυτό το δίκτυο της Αυτοκρατορίας δεν είναι όλες οι δυνάμεις ίσες, κάποιες έχουν τεράστια δύναμη και άλλες σχεδόν καθόλου, εντούτοις είναι υποχρεωμένες, με όλες τις εσωτερικές τους διαιρέσεις και ιεραρχίες, να συνεργάζονται για τη διατήρηση της υφιστάμενης παγκόσμιας τάξης, αφού κανένα κράτος, όσο ισχυρό κι αν είναι, δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνο του. Η νέα παγκόσμια τάξη σπαράσσεται από ισχυρές εσωτερικές συγκρούσεις και διαιρέσεις σε όλα τα επίπεδα (τοπικό, εθνικό, περιφερειακό), βρίσκεται σε μόνιμο και διαρκή πόλεμο, έναν πόλεμο όμως που δεν επιδεικνύει πάντα τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών μαχών, αλλά ενσωματώνει στοιχεία της μεταμοντέρνας παραγωγής, όπως η ευελιξία, η κινητικότητα και η εξάρτηση από τις νέες τεχνολογίες. Η Αυτοκρατορία, χωρίς εδαφικό κέντρο εξουσίας και καθορισμένα σύνορα, διεισδύει σταδιακά σε όλο τον πλανήτη, ενώ διατηρεί την τάξη με πολύπλοκους μηχανισμούς ελέγχου μέσα από συνθήκες διαρκούς σύγκρουσης. Μας απειλεί με θάνατο, χρησιμοποιώντας τον πόλεμο ως μέσο άσκησης εξουσίας, αλλά ταυτόχρονα κυβερνά και τη ζωή, θέτοντας υπό τον απόλυτο έλεγχο του κεφαλαίου όχι μόνο την εργασία, αλλά και τα μυαλά, τη γνώση, την επικοινωνία και τα αισθήματα των ανθρώπων, τους φυσικούς πόρους του πλανήτη. Η νέα αυτή μορφή «βιοεξουσίας» στοχεύει την ίδια τη ζωή, την παραγωγή και την αναπαραγωγή

της, και δημιουργεί μηχανισμούς ενσωμάτωσης και αποκλεισμού που εσωτερικεύονται ολοένα περισσότερο από τους ανθρώπους.

Η παγκοσμιοποίηση, όμως, κατά τους Hardt και Negri, έχει δύο όψεις. Όπως η Αυτοκρατορία εξαπλώνει παγκοσμίως το δίκτυο ιεραρχιών και διαιρέσεων της, έτσι και το πλήθος, το αντίπαλον δέος που αναπτύσσεται στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας και δυνητικά αποτελεί τον νέο φορέα κοινωνικής αλλαγής, συγκροτείται επίσης δικτυακά, δημιουργώντας νέα κυκλώματα συνεργασίας και αλληλεπίδρασης, που εκτείνονται πέρα και πάνω από τα έθνη-κράτη (ό.π., σελ. 13). Το πλήθος, σε αντίθεση με τον λαό –που στην παράδοση της σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας γίνεται αντιληπτός ως ένα ενιαίο πολιτικό σώμα με συλλογική ταυτότητα–, είναι πολλαπλό. Αποτελείται από ποικιλία διαφορετικών υποκειμένων, ατομικών ή συλλογικών (πολιτισμοί, φύλα, σεξουαλικοί προσανατολισμοί, εθνότητες, τρόποι ζωής και εργασίας κ.λπ.), τα οποία δεν μπορούν ποτέ να αναχθούν σε μια ενότητα (ό.π., σελ. 14). Διαφέρει, επίσης, από τις μάζες και την αδιάκριτη ομοιομορφία τους, καθώς στο πλήθος οι κοινωνικές ομάδες είναι διακριτές και διατηρούν ζωντανή την πολυχρωμία τους. Τέλος, παρά το γεγονός ότι το πλήθος παραμένει έννοια ταξική, διακρίνεται από την εργατική τάξη, τόσο στην πιο στενή της χρήση, που συνίσταται στους βιομηχανικούς εργάτες, όσο και στην πιο σύγχρονη ευρύτερη σημασία της, που περιλαμβάνει όλους τους μισθωτούς εργαζόμενους. Και τούτο γιατί η έννοια του πλήθους είναι ανοικτή για να περιλαμβάνει όλους τους φορείς των νέων μορφών παραγωγής που εξαπλώθηκαν ραγδαία και τείνουν να κυριαρχήσουν στον κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες.

Το πλήθος αναδύεται μέσα από τη μεταφορντική εργασία. Το μεταφορντικό μοντέλο παραγωγής των τελευταίων δεκαετιών οδήγησε στον μετασχηματισμό της εργασίας, από τη μακρόχρονη και σταθερή απασχόληση στον βιομηχανικό και αγροτικό τομέα στην κυριαρχία της άυλης εργασίας, της εργασίας δηλαδή που παράγει άυλα αγαθά, όπως πληροφορία, γνώση, συναισθήματα, επικοινωνία, σχέσεις, εικόνες, ιδέες (ό.π., σελ. 85). Η άυλη εργασία γίνεται ηγεμονική, όχι επειδή είναι πλειοψηφική, αλλά επειδή τα χαρακτηριστικά της τείνουν να μετασχηματίσουν τις άλλες μορφές εργασίας. Παρά το γεγονός ότι η απασχόληση στη βιομηχανία και τη γεωργία παραμένει κυρίαρχη με ποσοτικούς όρους, η οργάνωση της παραγωγής σε αυτούς τους τομείς τείνει να πληροφορικοποιηθεί, να γίνει πιο επικοινωνιακή και ευφυής, ενσωματώνοντας, για παράδειγμα, τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας στις

βιομηχανικές διαδικασίες ή, στον τομέα της γεωργίας, αξιοποιώντας τη γενετική πληροφορία που περιέχεται στον σπόρο (ό.π., σελ. 131).

Η σύγχρονη παραγωγή υπερβαίνει τα όρια της οικονομίας και εισβάλλει στο πολιτιστικό, κοινωνικό και πολιτικό πεδίο, παράγοντας, εκτός από υλικά αγαθά, κοινωνικές σχέσεις, μορφές ζωής, συνήθειες, νοήματα, επιθυμίες. Η παραγωγή, με άλλα λόγια, γίνεται «βιοπολιτική» γιατί εμπλέκει άμεσα την κοινωνική ζωή στο σύνολό της, και έτσι μετασχηματίζει ριζικά την κοινωνία και τα πολιτικά υποκείμενα (ό.π., σελ. 114). «Το ποιοι είμαστε, πώς βλέπουμε τον κόσμο, πώς αλληλεπιδρούμε μεταξύ μας, όλα δημιουργούνται μέσω της κοινωνικής βιοπολιτικής παραγωγής» (ό.π., σελ. 86).

Στη νέα οικονομία των υπηρεσιών, της πληροφορίας, της κινητικότητας και της δημιουργικής ευελιξίας, η οργάνωση της παραγωγής δεν καθορίζεται από την αλυσίδα συναρμολόγησης, αλλά από αναρίθμητες σχέσεις διάσπαρτων δικτύων βασισμένων στην επικοινωνία, τη σύμπραξη και τις συναισθηματικές σχέσεις. Αυτό το οποίο παράγουμε είναι κοινό γιατί εδράζεται στην επικοινωνία και γιατί μπορούμε να επικοινωνήσουμε μόνο βασισμένοι σε γλώσσες, κώδικες, ιδέες και σύμβολα που μοιραζόμαστε από κοινού (ό.π., σελ. 215). Το δίκτυο καθίσταται η κυρίαρχη μορφή οργάνωσης της παραγωγής, ως τεχνολογικά δίκτυα (καινοτομίες, συστήματα επικοινωνίας) αλλά και ως συνεργασία των ανθρώπων που εργάζονται. Ο σχεδιασμός της παραγωγής δεν βρίσκεται πια αποκλειστικά στα χέρια του καπιταλιστή, αλλά διαμορφώνεται από την παραγωγική δυναμική της ίδιας της εργασίας. Η νέα αυτή διάρθρωση μετασχηματίζει και τις δομές της εκμετάλλευσης: η εκμετάλλευση δεν συμπυκνώνεται πια μόνο στην απόσπαση υπεραξίας υπολογισμένη με χρόνο εργασίας, αλλά στην απαλλοτρίωση της συνεργατικής εργασίας, που γίνεται ολοένα περισσότερο κοινή, αφού διαμορφώνεται μέσα από κοινωνικά δίκτυα (ό.π., σελ. 132). Πρόκειται για την απόσπαση της αξίας ενός συλλογικού δημιουργικού δυναμικού, δηλαδή τη μεταφορά του πλούτου που παράγεται συλλογικά από τους εργαζόμενους στα χέρια του καπιταλιστή. Αυτό ίσχυε και την εποχή της βιομηχανικής κυριαρχίας, ωστόσο στους νέους μεταμοντέρνους καιρούς μας παίρνει άλλες διαστάσεις, καθώς η ατομική ιδιοκτησία περιλαμβάνει, εκτός από παραδοσιακές μορφές ιδιοκτησίας, όπως η γη και οι υποδομές, και άυλα αγαθά, όπως η γενετική πληροφορία, οι γνώσεις, τα φυτά και τα ζώα (ό.π., σελ. 206).

Για τους Hardt και Negri, το πλήθος έχει απελευθερωτικές δυνατότητες εξαιτίας της δικτυακής του συγκρότησης. Υποστηρίζουν ότι ιστορικά έχει

διαφανεί πως οι αντιστάσεις αποδεικνύονται πιο αποτελεσματικές όταν έχουν την ίδια μορφή με το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής παραγωγής της εποχής τους (ό.π., σελ. 88). Οι αγώνες του παρελθόντος μπορούν να μας προσφέρουν χρήσιμες γνώσεις, όμως οι νέες μορφές εξουσίας απαιτούν νέες μορφές αντίστασης. Με αυτή την έννοια, μόνο θετικά μπορεί να αποτιμηθεί το γεγονός ότι οι σύγχρονοι τρόποι βιοπολιτικής παραγωγής αρχίζουν να ορίζουν τα νέα κοινωνικά κινήματα. Το διαδίκτυο δεν χρησιμοποιείται απλώς ως εργαλείο επικοινωνίας, αλλά υιοθετείται ως μοντέλο για τις οργανωτικές τους δομές. Ο παγκόσμιος κύκλος αγώνων που εγκαινιάστηκε με άξονα τα ζητήματα της παγκοσμιοποίησης, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, αναπτύσσεται με τη μορφή διάσπαρτου δικτύου, όπου κάθε τοπικός αγώνας συνδέεται και επικοινωνεί με άλλους αγώνες χωρίς ενιαίο κέντρο (ό.π., σελ. 235). Κάθε επιμέρους κίνημα διατηρεί τη μοναδικότητα και τα χαρακτηριστικά του, ριζωμένα στις τοπικές συνθήκες διαμόρφωσής του, ενώ παράλληλα εμπλέκεται στον κοινό ιστό, εμπλουτίζοντάς τον με τις ολοένα μεγαλύτερου εύρους κοινές συνήθειες, πρακτικές, κοσμοθεωρίες, επιθυμίες. Το πλήθος είναι συμμετοχικό και αποκεντρωμένο, διαμορφώνεται ως πλέγμα με διαφορετικούς κόμβους, οι οποίοι συνδέονται αυτόνομα, οριζόντια και συνεργατικά μεταξύ τους, και είναι ανοικτοί σε νέους αρμούς που μπορούν να προστίθενται αέναα, χωρίς αποκλεισμούς και ηγεμονικές περιχαράκωσεις (Κιουπκιολής, 2008, σελ. 84). Το πλήθος που εμφανίστηκε στους δρόμους του Σιάτλ, με τις ευφάνταστες δράσεις του που συχνά έπαιρναν τη μορφή καρναβαλιού –θέατρο δρόμου, χοροί, τραγούδια, κοστούμια, πρωτότυπα συνθήματα–, απελευθέρωσε μια τεράστια δυναμική καινοτομίας, ικανής να μετασχηματίσει την πραγματικότητα και να δημιουργήσει νέες κοινωνικές σχέσεις. Το καρναβαλικό στοιχείο, πέραν της ατμόσφαιρας που δημιουργεί, λειτουργεί ως άρνηση στον μονόλογο και την κάθε απόλυτη αλήθεια, καθώς αποτελεί πολυφωνική σύνθεση των ετερόκλητων στοιχείων που εμπεριέχει, ένα νέο είδος αφήγησης που παράγει νέες υποκειμενικότητες και νέες γλώσσες (Hardt & Negri, σελ. 230).

Το πλήθος δεν σχηματίζεται αυθόρμητα, αλλά χρειάζεται ένα πολιτικό σχέδιο για να υπάρξει (ό.π., σελ. 231). Οι νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες μπορούν να μας οδηγήσουν στην απελευθέρωση στον ίδιο βαθμό που μπορούν να μας εγκλωβίσουν σε ένα νέο καθεστώς εκμετάλλευσης και ελέγχου. Οι Hardt και Negri ξεκαθαρίζουν ότι στόχος τους δεν είναι να προτείνουν κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα δράσης, αλλά να θέσουν τις εννοιολογικές βάσεις για

ένα νέο σχέδιο δημοκρατίας του πλήθους. Υποστηρίζουν ότι πρέπει πρώτα απ' όλα να επαναπροσδιοριστεί η ίδια η έννοια της δημοκρατίας. Αυτό απαιτεί την υπέρβαση των μοντέλων δημοκρατίας του παρελθόντος, που ήταν σχεδιασμένα να λειτουργούν στο πλαίσιο του έθνους-κράτους. Θεωρούν ότι είναι αντιπαραγωγικό να ανασύρουμε νοσταλγικά τα εθνικά θεσμικά πρότυπα δημοκρατίας για να αντιμετωπίσουμε την αγριότητα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Αντίθετα, θα έπρεπε να συγκεντρώσουμε τις δυνάμεις και την ενέργειά μας σε μια προσπάθεια να επινοήσουμε νέα κοινωνικά και πολιτικά μοντέλα που να συγχρονίζονται με τις νεοαποκτηθείσες παραγωγικές μας ικανότητες (ό.π., σελ. 327). Έτσι, απορρίπτουν τόσο τη φιλελεύθερη όσο και τη σοσιαλιστική προσέγγιση στη δημοκρατία: «η δημοκρατία δεν μπορεί να αξιολογείται με τον φιλελεύθερο τρόπο, ως όριο στην ισότητα, ή με τον σοσιαλιστικό τρόπο, ως όριο στην ελευθερία, αλλά πρέπει να είναι η ανεπιφύλακτη ριζοσπαστικοποίηση τόσο της ελευθερίας όσο και της ισότητας» (ό.π., σελ. 239). Προκρίνουν εναλλακτικά μια νέα επιστήμη της δημοκρατίας που να αναθεωρεί όλες τις βασικές έννοιες της νεωτερικότητας –την έννοια του έθνους-κράτους, της ελεύθερης αγοράς, της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, των δικαιωμάτων, ακόμα και του σοσιαλισμού– και να καθιστά δυνατή τη διακυβέρνηση όλων από όλους. Η νέα αυτή επιστήμη, σύμφωνα με τους δύο συγγραφείς, πρέπει να έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

Πρώτο, να ενσωματώνει τον πληθυντικό και υβριδικό χαρακτήρα του πλήθους, ώστε να περιλαμβάνει τις ποικίλες μοναδικότητες που εκφράζονται μέσα από αυτό, χωρίς να τις ανάγει σε μια ενότητα (ό.π., σελ. 327). Η ζωή του πλήθους αναδύεται μέσα από χιλιάδες σημεία διασταύρωσης που συνδέουν τις σκέψεις και τις πράξεις κάθε μοναδικότητας. «Η στοιχειακή σάρκα του πλήθους είναι εξοργιστικά ασύλληπτη, καθώς δεν μπορεί να φυλακιστεί πλήρως στα ιεραρχικά όργανα ενός πολιτικού σώματος» (ό.π., σελ. 210).

Δεύτερο, βάση αυτής της επιστήμης δεν πρέπει να είναι το άτομο, αλλά το κοινό, γιατί δεν υπάρχει αντίφαση πια ανάμεσα στο άτομο και το κοινωνικό σύνολο, αλλά συμπληρωματικότητα ανάμεσα στις πολυάριθμες μοναδικότητες και την κοινή κοινωνική ζωή, η οποία μετασχηματίζεται διαρκώς μέσα από τα βιοπολιτικά παραγωγικά δίκτυα. Στην πραγματικότητα, η παραγωγή κοινού και υποκειμενικότητας διαμορφώνουν μια σπειροειδή, συμβιωτική σχέση: η υποκειμενικότητα, που παράγεται μέσα από τη συνεργασία και την επικοινωνία, παράγει με τη σειρά της νέες μορφές συνεργασίας και επικοινωνίας, οι οποίες παράγουν νέα υποκειμενικότητα, και ούτω καθεξής

(ό.π., σελ. 207-208). Η παραγωγή του κοινού υφίσταται βέβαια εκμετάλλευση από τις δυνάμεις της Αυτοκρατορίας, αλλά υπάρχει πάντα ένα πλεόνασμα που ξεφεύγει και δεν πειθαρχεί σε αυτή την απαλλοτρίωση. Ευτυχώς, η συντριπτική πλειοψηφία των κοινωνικών πρακτικών μας –οι γλώσσες, οι μορφές ομιλίας, οι μέθοδοι επίλυσης συγκρούσεων, οι τρόποι αγάπης– δεν έχουν περιέλθει ακόμα στην ατομική κυριότητα. Αυτό το κοινό πλεόνασμα πείρας, γνώσεων, συλλογικής ευφυΐας αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία ο ανταγωνισμός και οι ιδιοκτησιακές μονοπωλιακές πρακτικές μπορούν να μετασχηματιστούν σε εξέγερση (ό.π., σελ. 231).

Τρίτο, η νέα επιστήμη πρέπει να αμφισβητήσει ριζικά την έννοια της κυριαρχίας. Ολόκληρη η παράδοση της πολιτικής θεωρίας και οι μορφές διακυβέρνησης που διαμορφώθηκαν στη βάση αυτής της παράδοσης – μοναρχία, αριστοκρατία, δημοκρατία– στηρίχτηκαν στην παραδοχή ότι πάντα ένας πρέπει να κυβερνά και να αποφασίζει, είτε ως μονάδα, όπως ο μονάρχης, είτε ως ενιαίο υποκείμενο, όπως ο λαός, το κόμμα, το κράτος, η ολιγαρχία κ.λπ. (ό.π., σελ. 346). Διαφορετικά, μας διαβεβαιώνουν όλοι –ακόμα και οι φιλελεύθεροι, που τόσο ψηλά έχουν στην κλίμακα των αξιών τους τον πλουραλισμό και τη διάκριση εξουσιών– πως μας περιμένει το χάος και η αναρχία. Για τους Hardt και Negri δεν υφίσταται το δίλημμα κυριαρχία ή αναρχία: το πλήθος απλά δεν μπορεί να είναι κυρίαρχο γιατί δεν δύναται από τη φύση του να υποταχτεί στην εξουσία του ενός. Αρνούνται ακόμα και τον ρόλο της πρωτοπορίας σε οποιαδήποτε κοινωνική τάξη ή άλλη κοινωνική ομάδα. Διευκρινίζουν, δε, ότι η ηγεμονία της άυλης εργασίας πάνω σε άλλες μορφές παραγωγής δεν ανάγει τους φορείς αυτής της εργασίας, δηλαδή το πλήθος, σε πολιτικά ηγεμονική δύναμη, ούτε αντικαθιστά την παλιά πρωτοπορία των βιομηχανικών εργατών με μια νέα πρωτοπορία άυλων εργαζομένων (ό.π., σελ. 242). Αντίθετα, η θέση τους περί ηγεμονίας της άυλης εργασίας φιλοδοξεί να αναδείξει ότι οι αλλαγές στην εργασία τον καιρό της Αυτοκρατορίας κλονίζουν συθέμελα την ίδια την έννοια της κυριαρχίας. Και αυτό επειδή η Αυτοκρατορία εξαρτάται σταθερά από την παραγωγικότητα του πλήθους, με παρόμοιο τρόπο που το κεφάλαιο στηριζόταν στους εργάτες παλαιότερα και αναγκαζόταν να κάνει κάποιους συμβιβασμούς για να διασφαλίσει την επιβίωσή τους. Μόνο που στην εποχή της άυλης εργασίας οι κυβερνώνμενοι τείνουν να γίνουν αποκλειστικοί παραγωγοί της κοινωνικής οργάνωσης, καθιστώντας τους κυβερνώντες ολοένα περισσότερο παρασιτικούς και την κυριαρχία τους περιττή (ό.π., σελ. 353). Από τη στιγμή που οι

μηχανισμοί συνεργασίας που είναι αναγκαίοι για την παραγωγή περιέρχονται στην ίδια την εργασία, οι εργαζόμενοι παρουσιάζουν δυνατότητες οικονομικής αυτοδιοίκησης. Καθώς η παραγωγή είναι μια βιοπολιτική, αφορά δηλαδή συνολικά τη ζωή, η δυναμική αυτή μπορεί να βρει εφαρμογή και στην πολιτική και κοινωνική αυτοοργάνωση. Το πλήθος, με άλλα λόγια, είναι δυνητικά αυτόνομο και μπορεί να φτιάξει κοινωνία μόνο του (ό.π., σελ. 243).

Σε αντίθεση, λοιπόν, με το υπερβατολογικό μοντέλο της νεωτερικής κυριαρχίας, όπου ένα κυρίαρχο υποκείμενο επιβάλλει την τάξη στην κοινωνία από τα πάνω, η βιοπολιτική δυναμική του πλήθους μπορεί να οργανώσει συνεργατικά την κοινωνία. Για να το κάνει αυτό, βέβαια, πρέπει να έχει τη δυνατότητα να λαμβάνει συλλογικά αποφάσεις. Για τους δύο συγγραφείς, το κλειδί για να συλλάβουμε τους τρόπους με τους οποίους το πλήθος μπορεί να καταλήξει σε κάποια απόφαση είναι η διάρθρωση της ίδιας της βιοπολιτικής οικονομικής παραγωγής. Όπως ακριβώς το πλήθος παράγει στην εργασία του άυλα αγαθά, έτσι μπορεί να παράγει και πολιτικές αποφάσεις. «Η οικονομική παραγωγή του πλήθους, με άλλα λόγια, δεν είναι απλώς μοντέλο για τη λήψη πολιτικών αποφάσεων, αλλά τείνει να γίνει η ίδια λήψη πολιτικών αποφάσεων» (ό.π., σελ. 356). Για να κατανοήσουμε την ικανότητα του πλήθους να παίρνει πολιτικές αποφάσεις, οι Hardt και Negri χρησιμοποιούν το παράδειγμα της ευφυΐας του σμήνους, όπου «αναρίθμητες ανεξάρτητες δυνάμεις μοιάζουν να βάζουν από κάθε κατεύθυνση σε ένα συγκεκριμένο σημείο, κι έπειτα να εξαφανίζονται πάλι στο περιβάλλον» (ό.π., σελ. 110). Οι δυνάμεις αυτές φαντάζουν άναρχες και άμορφες σε έναν εξωτερικό παρατηρητή, εντούτοις αν κοιτάξει κανείς προσεκτικά θα δει ότι κινούνται οργανωμένα, ορθολογικά και δημιουργικά. Εργάζονται όπως οι τροπικοί τερμίτες, με ένα είδος συλλογικής κοινωνικής ευφυΐας, όπου, παρότι κανένας τερμίτης δεν παρουσιάζει εξαιρετική ευφυΐα, το σμήνος των τερμιτών διαμορφώνει ένα περίπλοκο σύστημα χωρίς κεντρικό έλεγχο, και τελικά χτίζει εντυπωσιακές δομές. Παρόμοια δυναμική παρουσιάζουν τα προγράμματα ανοικτού λογισμικού, όπου ο κώδικας είναι ανοιχτός και προσβάσιμος σε όλους, έτσι ώστε πολλοί άνθρωποι να συμβάλλουν ταυτόχρονα και χωρίς κεντρικό συντονισμό στην επίλυση προβλημάτων, και τελικά στην τροποποίηση και βελτίωση του προγράμματος. Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, ότι ο συνεργατικός προγραμματισμός ανοικτού κώδικα όχι μόνο δεν έφερε σύγχυση και σπατάλη ενέργειας, αλλά ήταν ο βασικός παράγοντας που οδήγησε στη μεγάλη καινοτομία της πρώιμης περιόδου της πληροφοριακής επανάστασης, μια καινοτομία η οποία σήμερα

βάλλεται από τους ολοένα περισσότερους περιορισμούς που επιβάλλονται στην ανοικτή πρόσβαση των κοινών ηλεκτρονικών χώρων (ό.π., σελ. 355).

Το τέταρτο χαρακτηριστικό της δημοκρατίας του πλήθους είναι η άρνηση του πολέμου. Για τους Hardt και Negri, η μόνη δημοκρατία που έχει νόημα στις μέρες μας είναι μια δημοκρατία που διακηρύσσει την ειρήνη ως υπέρτατη αξία της (ό.π., σελ. 329). Στον διαρκή πόλεμο που μας έχει κηρύξει η Αυτοκρατορία, όχι πια ως ακραίο μέτρο που εφαρμόζεται σε ειδικές περιστάσεις, αλλά ως μόνιμη μορφή εξουσίας που θεμελιώνει το σύγχρονο πολιτικό σύστημα, το πλήθος πρέπει να αντιτάξει τον πόλεμο ενάντια στον πόλεμο (ό.π., σελ. 359). Επειδή οι αναδυόμενες δημοκρατικές δυνάμεις του πλήθους έρχονται αντιμέτωπες με μια πραγματικότητα βίας την οποία δεν μπορούν να ανατρέψουν με ευκολόγια, η αντίσταση μπορεί να περιλαμβάνει κάποιες μορφές βίας. Σε αυτό το πλαίσιο θέτουν κάποιες αρχές για τη δημοκρατική χρήση της βίας: Πρώτο, «η δημοκρατία πρέπει να χρησιμοποιεί τη βία μόνο ως μέσο για την επίτευξη πολιτικών σκοπών» (ό.π., σελ. 359). Ο στόχος δεν είναι η κατάληψη της εξουσίας και ο έλεγχος των στρατών, αλλά η καταστροφή της ίδιας της δυνατότητάς τους (ό.π., σελ. 365). Δεύτερο, η βία πρέπει να είναι πάντα αμυντική (ό.π., σελ. 360). Το πλήθος δικαιούται να αντιστέκεται στην τυραννία, αλλά η βία δεν είναι δημιουργική δύναμη, καθώς μπορεί μόνο να συντηρήσει ό,τι έχει ήδη δημιουργηθεί, να υπερασπιστεί δηλαδή τα επιτεύγματα των αγώνων. Τρίτο, η χρήση βίας πρέπει να είναι δημοκρατικά οργανωμένη, να υπάγεται δηλαδή σε πολιτικές διαδικασίες που συνάδουν με τον οριζόντιο, πολυμορφικό χαρακτήρα του πλήθους. Τέλος, πρέπει να υπάρχει μια δημιουργική «κριτική των όπλων» (ό.π., σελ. 362). Η ανωτερότητα των όπλων που έχει σήμερα στη διάθεσή της η Αυτοκρατορία καθιστά αυτοκτονική τη χρήση ανάλογων μέσων για άμυνα. Είναι επιτακτική η ανάγκη να εφευρεθούν νέα όπλα που δεν θα έχουν μοναδικό στόχο την υπεράσπιση του πλήθους, αλλά θα είναι επίσης δημιουργικά, συντακτικά και βιοπολιτικά, όπως είναι, για παράδειγμα, το καρναβάλι, που χρησιμοποιήθηκε στο κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Στις μέρες μας, είναι πιο σημαντικός ο τρόπος που επιτυγχάνονται κάποιοι στόχοι, αν είναι δηλαδή αποτέλεσμα μιας συντακτικής διαδικασίας, παρά ο επαναστατικός χαρακτήρας αυτών των στόχων, επειδή το σύστημα κυριαρχίας είναι τόσο ευάλωτο ώστε ακόμα και ταπεινές μεταρρυθμίσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε επαναστατικές αλλαγές (ό.π., σελ. 307).

Συμπυκνώνοντας την ουσία του βιβλίου, συμπεραίνουμε ότι οι συγγραφείς του βλέπουν στο πλήθος τον φορέα της κοινωνικής και –γιατί όχι;– επαναστατικής αλλαγής, το μόνο υποκείμενο που μπορεί να πραγματώσει το όραμα μιας εναλλακτικής δημοκρατικής παγκόσμιας κοινωνίας, τη δυνατότητα της οποίας θεωρούν σήμερα πιο ώριμη παρά ποτέ, γιατί εδράζεται στις πραγματικές εξελίξεις του κόσμου μας. Η κοινή παραγωγή του πλήθους διαμορφώνει σήμερα μια μορφή συντακτικής εξουσίας που μπορεί να οικοδομήσει τους θεσμούς και τις κοινωνικές σχέσεις μιας νέας κοινωνίας. Οι θεσμοί της δημοκρατίας πρέπει να στηρίζονται στα επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα που παράγουν και αναπαράγουν την κοινωνική ζωή, γιατί μόνο έτσι μπορεί να διασφαλιστεί ότι η νέα ανθρωπότητα δεν θα εκπέσει για άλλη μια φορά σε μια νέα τυραννία. Η συντακτική εξουσία, ως διαδικασία που αναδύεται από το κοινό περιεχόμενο της παραγωγικής εργασίας, αποτελεί πράξη αγάπης (ό.π., σελ. 368). Εδώ οι Hardt και Negri, με ασυνήθιστο για τα δεδομένα της πολιτικής θεωρίας τρόπο, προσδίδουν στην αγάπη πολιτικό περιεχόμενο, ορίζοντάς την ως τη χαρά που διέπει τις διευρυνόμενες συναντήσεις μας και τις αδιάλειπτες συνεργασίες μας, συστατικό και απαραίτητο στοιχείο του πολιτικού, και πολύ υλικού, σχεδίου του πλήθους. Τελειώνουν, μάλιστα, το βιβλίο με μια ισχυρή δόση αισιοδοξίας: «Μπορούμε ήδη να αναγνωρίσουμε ότι σήμερα ο χρόνος είναι διχασμένος ανάμεσα σε ένα παρόν ήδη νεκρό κι ένα μέλλον ήδη ζωντανό – και η άβυσσος που καίνει ανάμεσά τους τεράστια. Εν καιρώ, ένα συμβάν θα μας εκτοξεύσει σαν βέλος σε αυτό το ζωντανό μέλλον. Αυτή θα είναι η πραγματική πολιτική πράξη αγάπης» (ό.π., σελ. 375).

4.4.1. Δημοκρατία του πλήθους και ανοιχτός χώρος

Είναι πασίδηλο ότι το έργο των Hardt και Negri εκφράζει σε μεγάλο βαθμό την πολιτική κουλτούρα και τις αρχές του πρώιμου αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Εξάλλου, σε πολλά σημεία του βιβλίου τους αναφέρονται στο «κίνημα των κινημάτων» –από τους Τούτε Μπιάνκι, τα πειράματα αυτοδιαχείρισης στην Αργεντινή και τους ζαπατίστας μέχρι τα Κοινωνικά Φόρουμ–, ως το πιο προωθημένο παράδειγμα δικτυακού μοντέλου οργάνωσης μέχρι σήμερα. Κατά την άποψή τους, τα κινήματα αυτά καταδεικνύουν πιο πολύ από ποτέ ότι η δομή του διάσπαρτου δικτύου αποτελεί το πιο

αποτελεσματικό όπλο ενάντια στην κυρίαρχη μορφή εξουσίας, καθώς παρέχει μια απόλυτα δημοκρατική οργάνωση που αντιστοιχεί στις σύγχρονες μορφές οικονομικής και κοινωνικής παραγωγής (ό.π., σελ. 106-107). Οι δύο συγγραφείς έχουν επίσης εκφράσει και έμπρακτα την υποστήριξή τους στα κινήματα αυτά, συμμετέχοντας ως ομιλητές στις εκδηλώσεις των Κοινωνικών Φόρουμ.

Τη δημοκρατία του πλήθους ενσαρκώνουν στα ΠΚΦ τα δίκτυα αυτόνομης και άμεσης δράσης που είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις κινητοποιήσεις των πρώτων χρόνων του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και εντάχθηκαν στις διαδικασίες των Φόρουμ, αρχικά με ενθουσιασμό, έχοντας, όπως και οι Hardt και Negri, την άποψη ότι αποτελεί το πιο αποτελεσματικό και διευρυμένο δίκτυο αντίστασης ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Τον αρχικό ενθουσιασμό, όμως, διαδέχτηκε μια κριτική στάση απέναντι στα ΠΚΦ που εδραζόταν στον, κατά τη γνώμη τους, αντιδημοκρατικό, κάθετο, κλειστό και αδιαφανή τρόπο λειτουργίας τους. Αυτό οδήγησε σε μια ιδιότυπη διπλή στάση των ομάδων αυτών: σε κεντρικό επίπεδο, από τη μια, προέβαιναν σε καταγγελτικές κυρίως δράσεις –όπως η χορευτική εισβολή στην αίθουσα VIP του 1ου ΠΚΦ, ή το αιχμηρό κείμενο καταγγελίας που αναγνώστηκε στη συνάντηση του Διεθνούς Συμβουλίου στη Βαρκελώνη το 2002–, και, από την άλλη, αυτοπεριορίζονταν σε παράλληλους αυτόνομους χώρους στις παρυφές των Φόρουμ, όπου οργάνωναν τις δικές τους μικροκοινωνίες στα πρότυπα της πολιτικής τους κοσμοθεωρίας.

Η συνάφεια των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων αυτών των ομάδων με το όραμα της δημοκρατίας του πλήθους των Hardt και Negri είναι μεγάλη: από τη δικτυακότητα, όχι μόνο ως τρόπο οργάνωσης, αλλά ως ιδεολογία και τμήμα της συλλογικής τους ταυτότητας· στην έμφαση όχι τόσο του επαναστατικού ή ρεφορμιστικού χαρακτήρα των αποφάσεων του κινήματος, αλλά στη διαδικασία μέσα από την οποία λαμβάνονται αυτές· στην εστίαση όχι στην κατάληψη της εξουσίας, αλλά στον μετασχηματισμό της κοινωνίας από τα κάτω μέσα από συνεργατικές μορφές δράσης· στην επανοηματοδότηση της πολιτικής και της δημοκρατίας· μέχρι την ανάδειξη της πολυμορφίας, της διαφορετικότητας και των συλλογικών ελαστικών ανεκτικών ταυτοτήτων ως δύναμη και όχι αδυναμία του κινήματος.

Παρότι οι ομάδες αυτές αποτελούν με πολλούς, συχνά αντιφατικούς τρόπους, τους αυθεντικούς εκφραστές των αξιών του κινήματος μέσα από τα σπλάχνα του οποίου γεννήθηκε το ΠΚΦ, ήρθαν από νωρίς σε αντιπαράθεση με

τους θιασώτες τόσο της ριζοσπαστικής δημοκρατίας όσο και της διαβουλευτικής δημοκρατίας. Με τους μεν πρώτους διαφώνησαν ριζικά στη δημιουργία ενός ηγεμονικού πόλου ενάντια στην κυρίαρχη παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Δεν είχαν σοβαρές επιφυλάξεις, όπως οι υποστηρικτές της διαβούλευσης και του ανοικτού χώρου, για τη συγκρότηση ενός μετώπου που να είναι σε θέση να συγκρουστεί με τις νεοφιλελεύθερες ελίτ και να παίρνει αποφάσεις σε αυτή την κατεύθυνση, αλλά επέμεναν ότι ένα τέτοιο μέτωπο δεν πρέπει να έχει ηγεμονικές κυριαρχικές τάσεις, οφείλει να μην αξιώνει την κατάληψη της εξουσίας και, κυρίως, να ακολουθεί μια οριζόντια, δημοκρατική διαδικασία που να σέβεται όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Η αντικαπιταλιστική και ριζοσπαστική αριστερά αντέτεινε ότι η υπερβολική έμφαση στη διαδικασία έχει μετατρέψει το ΠΚΦ σε αυτοαναφορική οντότητα, ανίκανη να ακολουθήσει τις ραγδαίες μεταβολές στον κόσμο και να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο. Η διαμάχη ανάμεσα σε αυτές τις δύο τάσεις αντικατοπτρίζεται στο δίπολο «κάθετων - οριζόντιων», το οποίο έχει αναλυθεί σε πολλά σημεία αυτής της διατριβής.

Όσον αφορά τους δεύτερους, οι διαφορές είναι λιγότερο ευδιάκριτες, όχι όμως λιγότερο ουσιαστικές. Οι υποστηρικτές της διαβουλευτικής δημοκρατίας επιμένουν στον ανοιχτό και οριζόντιο χαρακτήρα του ΠΚΦ, και εναντιώνονται σε κάθε λογής πρωτοβουλίες που έχουν στόχο να επιβάλλουν προγράμματα και κατευθυντήριες γραμμές, αλλά οι διαδικασίες τις οποίες μετέρχονται για να πετύχουν τους στόχους τους είναι περισσότερο γραφειοκρατικές παρά συντακτικές. Αντιμετωπίζουν τον χώρο του Φόρουμ περισσότερο ως υποδομή για να συναντηθούν τα κινήματα και οι οργανώσεις παρά ως χώρο δημιουργίας νέων κοινωνικών σχέσεων, συνεργασιών και υποκειμενικοτήτων. Έχουν την τάση να εξιδανικεύουν τον ανοιχτό χώρο και να προβάλλουν την εικόνα της απόλυτης αρμονίας, υποβαθμίζοντας ή ακόμα και αγνοώντας τις ανισότητες, τις ιεραρχίες, τους αποκλεισμούς και τους ανταγωνισμούς που διαμορφώνονται στο εσωτερικό του. Οι αυτόνομες ομάδες, από την άλλη, αποτελούν τους πιο αυστηρούς κριτές τέτοιων φαινομένων. Για αυτούς, ο ανοιχτός χώρος δεν είναι καταφύγιο που προσφέρει προστασία από τις επιβλαβείς επιπτώσεις του καπιταλισμού, αλλά μια εν τη γενέσει καινούρια κοινωνία. Είναι αλήθεια ότι η τελική μορφή του καταστατικού χάρτη αποτέλεσε μια μορφή συμβιβασμού ανάμεσα στις αξίες του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, και κατ' επέκταση των αυτόνομων ομάδων, και στις θέσεις των αρχικών οργανωτών του ΠΚΦ. Γι' αυτό και κατοχυρώθηκε θεσμικά ότι το ΠΚΦ δεν πρέπει να αποτελεί χώρο

εξουσίας και δεν πρέπει να επιβάλλει κανέναν προσανατολισμό, οδηγία, περιορισμό ή λογοκρισία. Οι ομοιότητες, όμως, τελειώνουν εκεί. Οι αρχικοί οργανωτές του ΠΚΦ, τους οποίους εδώ κατατάξαμε στο ρεύμα της διαβουλευτικής δημοκρατίας, παρά την εκ διαμέτρου αντίθετη ρητορική, ήταν άνθρωποι ενταγμένοι σε μεγάλο βαθμό σε κάθετες, συχνά επαγγελματικές, οργανώσεις της κατεστημένης βραζιλιάνικης και διεθνούς κοινωνίας των πολιτών, και με διαύλους σε κάποια κέντρα εξουσίας, ειδικά στη Βραζιλία. Αυτή την ευνοϊκή θέση τη μετέφεραν στο εσωτερικό του ΠΚΦ, όπου χρειάστηκαν αρκετά χρόνια και πολλές αλλαγές για να περιοριστεί η κυριαρχία τους.

Οι αλλαγές στην οργάνωση του 5ου ΠΚΦ, στην κατεύθυνση ενός απόλυτα αυτοοργανωμένου συμβάντος, αποτέλεσαν σε μεγάλο βαθμό νίκη των αυτόνομων δικτυακών ομάδων, όμως τα προβλήματα που προέκυψαν έδειξαν ότι η οριζόντια οργάνωση αποτελεί σύνθετο ζήτημα που δεν προκύπτει μέσα από αυτόματες διαδικασίες. Για τους αυτόνομους, σε αντίθεση με τμήματα της ριζοσπαστικής αλλά και της ρεφορμιστικής αριστεράς που εντόπιζαν τα προβλήματα στους μηχανισμούς ρύθμισης, η βασική αιτία των στρεβλώσεων, που είχαν σαν αποτέλεσμα να διαιωνίζονται ακόμα και στα πλαίσια της αυτοοργάνωσης οι ανισότητες και οι αποκλεισμοί, ήταν ότι η αλλαγή μορφής δεν συνοδεύτηκε από μια παράλληλη αλλαγή γενικότερης στάσης ζωής και πολιτικών αντιλήψεων.

4.5. Το οργανωτικό ζήτημα

Μέσα από τις τρεις πολιτικές τάσεις στο εσωτερικό του ΠΚΦ, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρεις ξεχωριστές αντιλήψεις για τον ανοιχτό χώρο και τις οποίες τοποθετήσαμε σε τρία θεωρητικά ρεύματα, αναδύεται το οργανωτικό ζήτημα που θίξαμε στην εισαγωγή αυτής της διατριβής. Οι μελετητές των κοινωνικών κινημάτων, όταν μιλούν για το οργανωτικό ζήτημα, αναφέρονται κυρίως στην επιλογή ανάμεσα σε ένα αυστηρά δομημένο σύστημα οργάνωσης με στιβαρές ιεραρχικές δομές που συνδέουν τη βάση με την κορυφή, σύστημα το οποίο στηρίζεται σε επαγγελματικά στελέχη, στην πειθαρχία των μελών του και σε έναν γραφειοκρατικό μηχανισμό· και σε ένα χαλαρό οργανωτικό μοντέλο, με ελαστικές και αποκεντρωμένες δομές, χωρίς κεντρική ηγεσία και συντονισμό, με έμφαση στη δημιουργία πολλαπλών χώρων και στην ίση, ανοιχτή και

οριζόντια συμμετοχή και δράση. Ιστορικά, το κάθετο μοντέλο έχει εμφανιστεί σε δύο διαφορετικές εκδοχές, τη σοσιαλδημοκρατική και τη λενινιστική, ενώ το οριζόντιο ταυτίζεται συνήθως με το αναρχικό κίνημα, τα κοινωνικά κινήματα των δεκαετιών του 1960 και 1970, και τα αντιπαγκοσμιοποιητικά κινήματα.

Τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του κάθε μοντέλου έχουν αναλυθεί εκτενώς σε συνάρτηση με το εξωτερικό περιβάλλον εντός του οποίου δρα το εκάστοτε κίνημα, τις στρατηγικές του επιλογές, τους στόχους του και τους διαθέσιμους πόρους. Στα υπέρ του κάθετου μοντέλου καταλογίζονται, μεταξύ άλλων, ότι διευκολύνει τη μαζική συμμετοχή, την ταχεία λήψη αποφάσεων και τον στρατηγικό σχεδιασμό, ενώ επιτυγχάνει ευκολότερα τη μακροπρόθεσμη επιβίωση του κινήματος και την άντληση πόρων. Το οριζόντιο μοντέλο, από την άλλη, έχει καλύτερες επιδόσεις στη διατήρηση της εσωτερικής συνοχής και την αποτροπή των συνεχών διασπάσεων, στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της καταστολής από τους αντιπάλους, στον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων της ήττας, στην καλύτερη προσαρμοστικότητα σε σχέση με τις συνεχείς αλλαγές, στην προώθηση της καινοτομίας, της δημιουργικότητας και του πειραματισμού, στην εισχώρηση του κινήματος σε ευρύτερα κοινωνικά ακροατήρια (Della Porta & Diani, 1999, σελ. 160).

Η διαμάχη κάθετων - οριζόντιων, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, έχει θεωρητικά αποτυπωθεί στην αντιπαράθεση ανάμεσα στους Laclau και Mouffe, από τη μια, Hardt και Negri, από την άλλη, και δευτερευόντως ανάμεσα στους πρώτους και τον Habermas. Από τη σκοπιά της δικτυακής προσέγγισης του πλήθους, η επιμονή στην ηγεμονία που χαρακτηρίζει το έργο των Laclau και Mouffe κρίνεται ότι αναπαράγει το λενινιστικό πρότυπο, αποταξικοποιημένο μεν και αποδιδόμενο με πιο αφηρημένους όρους, διατηρώντας ωστόσο βασικά του γνωρίσματα, όπως ο συγκεντρωτισμός, η αντιπροσώπευση, η δομή του επαναστατικού κόμματος που βρίσκεται στην πρωτοπορία, η ιδεολογική περιχαράκωση, η αναγκαιότητα κεντρικής ηγεσίας και κατάληψης της εξουσίας (Κιουπκιολής, 2008, σελ. 84-85). Από την άλλη, η Mouffe αντιμετωπίζει το πλήθος με τρόπο παρόμοιο με αυτόν που η παραδοσιακή αριστερά βλέπει το αναρχικό πρότυπο, αρνούμενη δηλαδή να συλλάβει την πολιτική οργάνωση με όρους πέρα από αυτούς της ηγεμονίας. Θεωρεί την έννοια του πλήθους απολιτική, γιατί αρνείται τον ανταγωνισμό και τις σχέσεις εξουσίας, και επειδή εμπεριέχει την αποσκίρτηση και την έξοδο από τους υπάρχοντες θεσμούς και το σύστημα κυριαρχίας, αδυνατεί δηλαδή να αναγνωρίσει τους υφιστάμενους συσχετισμούς δύναμης και, εν τέλει, την ίδια

την πραγματικότητα (Μουφ, 2011, σελ. 37-38). Η αντίθεση ανάμεσα στη Mouffe και τον Habermas εντάσσεται περισσότερο στη σύγκρουση ανάμεσα στη λογική του «συναινετικού κέντρου», την οποία έχει ασπαστεί εδώ και πολλά χρόνια η ευρωπαϊκή –και όχι μόνο– κεντροαριστερά, και τη ριζοσπαστική αντίληψη που απαιτεί ρήξεις και συγκρούσεις για αλλαγή των συσχετισμών, και λιγότερο στο δίπολο κάθετων/οριζόντιων¹²⁴.

Από τη δημιουργική αντιπαράθεση των δύο αντιμαχόμενων σχημάτων, ειδικά όπως διαφαίνεται από τον διάλογο μεταξύ των Laclau/Mouffe και Hardt/Negri, φωτίζονται οι αδυναμίες και τα όρια του κάθε μοντέλου, τόσο στις θεωρητικές όσο και στις πρακτικές τους διαστάσεις. Στο έργο των Hardt/Negri οι Laclau/Mouffe εντοπίζουν μια ανησυχητική και προβληματική για τη δημοκρατία κατάργηση του πολιτικού. Το πλήθος προκύπτει αυτόματα και αβίαστα από τις οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές δομές της Αυτοκρατορίας και τις νέες άυλες μορφές παραγωγής¹²⁵. Άρα δεν χρειάζεται να σπάμε το κεφάλι μας για να ανακαλύψουμε τρόπους συγκρότησης του επαναστατικού υποκειμένου, να διαρθρώσουμε δημιουργικά την πολλαπλότητα των κινημάτων με διαφορετικά συμφέροντα και χαρακτηριστικά, να οργανώσουμε τους αγώνες μας με τρόπο ώστε οι διαφορές να συγκροτούν μια αλυσίδα ισοδυναμίας ικανής να συλλάβει ένα νέο δημοκρατικό πρόταγμα που θα αντικαταστήσει τον κυρίαρχο σχηματισμό (Μουφ, 2010, σελ. 113). Ούτε χρειάζεται ιδιαίτερος προβληματισμός για την επιλογή του πιο κατάλληλου οργανωτικού μοντέλου, γιατί η Αυτοκρατορία είναι δικτυακά δομημένη και «σε κάθε περίοδο [...] το μοντέλο αντίστασης που αποδεικνύεται το πιο αποτελεσματικό καταλήγει να έχει την ίδια μορφή με τα κυρίαρχα μοντέλα οικονομικής και κοινωνικής παραγωγής» (Hardt & Negri, 2004, σελ. 88). Οπότε, το οργανωτικό ζήτημα έχει στην πραγματικότητα κλείσει (Κιουπκιολής,

¹²⁴ Στην πραγματικότητα, οι υποστηρικτές της συναινετικής χαμπερμασιανής λογικής στο ΠΚΦ, δεν μπορούν να ενταχτούν ξεκάθαρα είτε στο ένα είτε στο άλλο οργανωτικό μοντέλο. Ενώ, όπως είδαμε σε πολλά σημεία της διατριβής αυτής, αντλούν πολλά από τα επιχειρήματά τους από τη δεξαμενή της οριζόντιας προσέγγισης, η πολιτική τους καταγωγή και κουλτούρα, καθώς και τα χαρακτηριστικά των οργανώσεων στα οποία εντάσσονται παραπέμπουν περισσότερο στο κάθετο παραδοσιακό μοντέλο.

¹²⁵ Ή, τουλάχιστον, δεν έχει τεκμηριωθεί θεωρητικά η συγκρότηση του πλήθους σε φορέα κοινωνικής αλλαγής. Γενικότερα, τόσο οι Laclau και Mouffe όσο και πληθώρα άλλων μελετητών αμφισβητούν μεγάλο μέρος των παραδοχών των Hardt και Negri –την ηγεμονία της άυλης εργασίας, τον ρόλο του έθνους-κράτους στη νέα εποχή, τη φύση του παγκόσμιου καπιταλισμού, τη μετατροπή της ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας σε αυτοκρατορική– ως θεωρητικά ατεκμηρίωτες. Οι συγγραφείς μας, ωστόσο, παραδέχονται ότι το πόνημά τους είναι φιλοσοφικό.

2008, σελ. 85). Για τους Laclau και Mouffe, αυτή η προσέγγιση είναι επικίνδυνη γιατί εκτρέφει μια παθητικότητα που δεν διαφέρει πολύ από τις νομοτελειακές βεβαιότητες της 2ης Διεθνούς, η οποία προέβλεπε ότι η επανάσταση θα προκύψει αναπόφευκτα λόγω της αντιφατικής φύσης του καπιταλιστικού συστήματος (Mouffe, 2005, σελ. 111). Υποτιμά την ανάγκη παρεμβάσεων των πολιτικών υποκειμένων, τον στρατηγικό σχεδιασμό, την ανάλυση της συγκυρίας, τη συγκρότηση ενός εναλλακτικού σχεδίου, τη δημιουργία συλλογικής ταυτότητας, εν ολίγοις όλα όσα συνθέτουν την έννοια του πολιτικού.

Επιπρόσθετα, η αντίληψη της υπέρβασης των δομών εξουσίας και του ανταγωνισμού, η οποία χαρακτηρίζει το έργο των Hardt και Negri, στην πραγματικότητα συγκαλύπτει τους μηχανισμούς εξουσίας και αποκλεισμού. Η ιδέα της απόλυτης δημοκρατίας πέρα και έξω από το σύστημα της κυριαρχίας είναι για τους Laclau και Mouffe η μεταμοντέρνα ακροαριστερή εκδοχή της φαντασίωσης του απόλυτα συμφιλιωμένου κόσμου των φιλελεύθερων και των κεντροαριστερών, ενός κόσμου όπου η επιθυμία θα θριαμβεύσει επί του νόμου και της τάξης, η συντακτική εξουσία του πλήθους θα νικήσει την υπερβατική συνταγματική εξουσία του κράτους και η πολιτική θα καταργηθεί (ό.π., σελ. 115). Η απόρριψη της έννοιας της κυριαρχίας και του ρόλου του έθνους-κράτους από τους Hardt και Negri μοιάζει με την αντίληψη των φιλελεύθερων για την παγκοσμιοποίηση ως προοδευτικό βήμα για έναν πιο δημοκρατικό κόσμο, εξέλιξη η οποία επιβραδύνεται από τα εμπόδια που προβάλλουν τα έθνη-κράτη. Και οι δύο αμφισβητούν τη σύγχρονη έννοια της κυριαρχίας στο όνομα της δημοκρατίας και επιθυμούν την αποδοχή μιας ατομικιστικής, παγκοσμιοποιημένης, δικτυακής κοινωνίας (ό.π., σελ. 110).¹²⁶ Και αν η κεντροαριστερά τελικά ενσωματώθηκε πλήρως στο κυρίαρχο σύστημα, η δικτυακή προσέγγιση του πλήθους, που παραιτείται από την προσπάθεια να καταλάβει την εξουσία, ή έστω να την επηρεάσει, καταδικάζεται στο περιθώριο.

Από την άλλη πλευρά της διαμάχης, οι Hardt και Negri προσάπτουν στους επικριτές τους ότι «δεν μπορούν να συλλάβουν την πολιτική οργάνωση παρά

¹²⁶ Η Mouffe, μάλιστα, προειδοποιεί για τους κινδύνους που επιφυλάσσει στο αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα η υιοθέτηση μιας τέτοιας παγκοσμιοποιημένης, αποεδαφικοποιημένης και εκθρικής στο έθνος-κράτος και τις εθνικές ταυτότητες αντίληψης για τον φορέα της κοινωνικής αλλαγής. Αν το κίνημα υποτιμήσει τους τοπικούς και εθνικούς αγώνες για χάρη μιας υπερβατικής, αφηρημένης παγκοσμιοποίησης, θα καταδικάσει τον εαυτό του στην πολιτική περιθωριοποίηση και ανυποληψία, και θα αφήσει ένα πολιτικό κενό, το οποίο πιθανόν να καλυφθεί από αντιδραστικές ακροδεξιές δυνάμεις (ό.π., σελ. 114).

μόνο με όρους κόμματος, ηγεμονίας του κόμματος και κεντρικής ηγεσίας» (Hardt & Negri, 2004, σελ. 240). Οι ίδιοι δεν προτείνουν την εξάλειψη του πολιτικού, αλλά ένα διαφορετικό πρότυπο οργάνωσης της πολιτικής δράσης, το οποίο προωθεί την άμεση δημοκρατική συμμετοχή και επιδιώκει την απελευθέρωση από κάθε λογής εξουσιαστικούς καταναγκασμούς. Το ηγεμονικό μοντέλο, παρότι φιλοδοξεί να προάγει τη ριζοσπαστικοποίηση τόσο της ισότητας όσο και της ελευθερίας, ουσιαστικά αναπαράγει και νομιμοποιεί τα στοιχεία εξουσιαστικής επιβολής που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη κυριαρχία –ιεραρχία, αντιπροσώπευση, κλειστότητα– και τα παρουσιάζει ως λογική αναγκαιότητα και αναπόσπαστα στοιχεία του πολιτικού. Στην πραγματικότητα, όπως εύστοχα σημειώνει ο Κιουπκιολής (2008, σελ. 85), οι Laclau και Mouffe στην κριτική τους για το πλήθος αναιρούν τις ίδιες τους τις αφειτηριακές παραδοχές για τον ανοιχτό και ενδεχομενικό χαρακτήρα της ιστορίας, όπου κανένας ιστορικός νόμος, αντικειμενική διαδικασία ή κοινωνική νομοτέλεια δεν καθορίζει την οργάνωση της κοινωνίας. Η επιμονή τους να ορίζουν το πολιτικό ως κατεξοχήν πεδίο ανταγωνισμού και εξουσίας τούς εμποδίζει να αναγνωρίσουν την ανάδυση ριζικά νέων πολιτικών μορφών έκφρασης και δράσης που ξεφεύγουν από τη λογική της ηγεμονίας. Σύμφωνα με τον Κιουπκιολή, «[...] δεν αναγνωρίζεται εν τέλει το πρωτείο της συλλογικής πολιτικής πράξης που μπορεί να καταλύσει παγιωμένα πλαίσια και να δημιουργήσει ριζικά νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων, όπως συνέβη, για παράδειγμα, με τη Γαλλική και τη Ρωσική Επανάσταση» (ό.π., σελ. 85).

Τα διλήμματα της ριζοσπαστικής πολιτικής σκέψης και πράξης δεν είναι, ασφαλώς, καινούρια. Οι πρόσφατες αναλύσεις στις οποίες αναφερθήκαμε απλά επικαιροποιούν παλαιότερα, πιο «κλασικά» συμπεράσματα, προσθέτοντας βέβαια σημαντικές νέες διαστάσεις. Η κλασική βιβλιογραφία, ωστόσο, συνεχίζει να μας τροφοδοτεί με σημαντική γνώση που παραμένει συναφής με τα σύγχρονα προβλήματα, έτσι όπως αυτά επανεμφανίστηκαν στα κινήματα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και στα Κοινωνικά Φόρουμ. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι το μεγαλύτερο εμπόδιο για μια ριζοσπαστική πολιτική που υπακούει στους κανόνες του κάθετου οργανωτικού μοντέλου είναι ο περίφημος «σιδερένιος νόμος της ολιγαρχίας» που διατύπωσε το 1911 ο Ρόμπερτ Μίχελς (1962), ενώ, αντίστοιχα, για το οριζόντιο μοντέλο τα ασφυκτικότερα όρια τίθενται από την «τυραννία της απουσίας δομής», που επισήμανε στο ομότιτλο δοκίμιό της η Jo Freeman (1970).

4.6. «Ο σιδερένιος νόμος της ολιγαρχίας» και «Η τυραννία της απουσίας δομής»

Στο κλασικό έργο του *Πολιτικά Κόμματα* (έκδ. 1911), μελετώντας το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (SPD), που τότε αποτελούσε το μεγαλύτερο σοσιαλιστικό κόμμα στον κόσμο, ο Ρόμπερτ Μίχελς διατύπωσε τον «σιδερένιο νόμο της ολιγαρχίας», σύμφωνα με τον οποίο κάθε μεγάλης κλίμακας πολιτική ή κομματική οργάνωση, ανεξαρτήτως ιδεολογικού ή πολιτικού προσανατολισμού, παράγει στο εσωτερικό της μια ελίτ που συγκεντρώνει στα χέρια της το μεγαλύτερο κομμάτι της εξουσίας. Κατά τον Μίχελς, αυτό το φαινόμενο δεν οφείλεται στην κακή λειτουργία των θεσμών, στο χαμηλό επίπεδο της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, στην ακατάλληλη εκπαίδευση κ.λπ., αλλά αποτελεί δομικό στοιχείο της σύγχρονης δημοκρατίας, και πιο συγκεκριμένα της γραφειοκρατίας ή της οργάνωσης σε μεγάλη κλίμακα. Σύμφωνα με τα λόγια του, «[ε]ίναι η οργάνωση που οδηγεί στην κυριαρχία των εκλεγμένων πάνω στους εκλέκτορες [...] Όποιος μιλάει για οργάνωση, μιλάει για ολιγαρχία» (Michels, 1962, σελ. 365). Και προσθέτει: «Όσο πιο εκτεταμένος και πιο διακλαδωμένος είναι ο επίσημος μηχανισμός της οργάνωσης, όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των μελών της, όσο πιο γεμάτα είναι τα ταμεία της και όσο πιο μεγάλη κυκλοφορία έχει ο τύπος της, τόσο λιγότερο αποτελεσματικός γίνεται ο άμεσος έλεγχος που ασκείται από τη βάση, και τόσο πιο πολύ αυτός ο έλεγχος αντικαθίσταται από την αυξανόμενη ισχύ των επιτροπών» (ό.π., σελ. 71).

Αναλυτικότερα, ο Μίχελς υποστηρίζει ότι, προκειμένου να είναι αποτελεσματικές, οι μεγάλες οργανώσεις υιοθετούν το πλέον ορθολογικό σύστημα διοίκησης, δηλαδή τη γραφειοκρατία, που οδηγεί αναπόφευκτα στο μονοπώλιο ισχύος μιας ομάδας επαγγελματιών, οι οποίοι διαθέτουν μια σειρά πλεονεκτήματα έναντι των απλών μελών. Πρώτο, κατέχουν εξειδικευμένη γνώση και ειδική κατάρτιση, που τους επιτρέπουν να εξασφαλίζουν την ευρύτερη δυνατή συναίνεση για το πρόγραμμά τους. Δεύτερο, ελέγχουν τα επίσημα μέσα επικοινωνίας και διαχειρίζονται τους οικονομικούς πόρους της οργάνωσης. Τρίτο, ως πλήρως απασχολούμενοι έμμισθοι αξιωματούχοι, έχουν τη δυνατότητα να ταξιδεύουν από μέρος σε μέρος και να παρουσιάζουν τις απόψεις τους. Τέταρτο, η θέση τους είναι τέτοια που τους εξασφαλίζει ακροατήριο. Πέμπτο, κατέχουν την τέχνη της πολιτικής· για παράδειγμα, είναι πολύ καλύτεροι από τους μη επαγγελματίες στις ομιλίες, στη συγγραφή

πολιτικών κειμένων και στην οργάνωση συλλογικών δράσεων (ό.π., σελ. 16). Αντίθετα, η βάση του κόμματος δεν είναι σε θέση να ελέγξει την ηγεσία, επειδή δεν διαθέτει τον απαιτούμενο χρόνο ούτε τις πολιτικές δεξιότητες ή τις οργανωτικές γνώσεις, ούτε το γόητρο, ούτε τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους, ούτε, τέλος, την απαιτούμενη πληροφόρηση (ό.π., σελ. 153-166).

Η κομματική ηγεσία, συνεχίζει ο Μίχελς, ακόμα και όταν κατάγεται από την εργατική τάξη, αποτελεί μέρος της άρχουσας ολιγαρχίας επειδή οι οικονομικές απολαβές, το γόητρο και τα πάσης φύσεως προνόμια που απολαμβάνει την απομονώνουν από τον λαό. Η κλειστή αυτή προνομιούχα κάστα δεν ταυτίζεται βέβαια με τα συμφέροντα του λαού, και έτσι ο κομματικός μηχανισμός, αναπόφευκτα, καθίσταται αυτοσκοπός. Η κομματική γαλήνη μετατρέπεται στο κυριότερο μέλημα, και το κόμμα, παρά την επαναστατική ορολογία που συνεχίζει να χρησιμοποιεί, δεν εκπληρώνει τίποτα άλλο από τη συνταγματική λειτουργία ενός κόμματος της αντιπολίτευσης, και μάλιστα συντηρητικού (ό.π., σελ. 339).

Πόσο διαφέρει, άραγε, η ηγεσία που περιγράφει ο Μίχελς από αυτήν που συναντάμε στα ΠΚΦ; Αρκετά, αλλά στο παρόν εγχείρημα μας ενδιαφέρουν περισσότερο οι ομοιότητες. Κατ' αρχάς, η ηγεσία του ΠΚΦ υπερτερεί σε γνώση έναντι των απλών συμμετεχόντων, αν και το χάσμα δεν είναι τόσο μεγάλο όσο αυτό που περιγράφει ο Μίχελς, αφού τα ΠΚΦ, για διάφορους λόγους αλλά κυρίως λόγω της δομής τους (η διοργάνωση σεμιναρίων αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα), προσελκύουν άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Εντούτοις, η ηγεσία κατέχει την «εξειδικευμένη γνώση», αποτελείται δηλαδή κυρίως από πανεπιστημιακούς και διανοούμενους του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης. Επιπρόσθετα, τα άτομα αυτά κατέχουν τα μέσα για να προβάλλουν τις αναλύσεις τους. Μπορεί να μην ελέγχουν τα επίσημα μέσα επικοινωνίας, αφού δεν είναι εκπρόσωποι κάποιου κόμματος, αλλά απολαμβάνουν την υπεροχή στους ανεπίσημους διαύλους προβολής του ΠΚΦ. Η θέση τους είναι τέτοια που τους εξασφαλίζει ακροατήρια, και μάλιστα μεγαλύτερα από κάθε προσδοκία. Ταξιδεύουν και αυτοί με άνεση στις χώρες όπου διεξάγονται τα διάφορα θεματικά, τοπικά, εθνικά, ηπειρωτικά και παγκόσμια Φόρουμ, και παρευρίσκονται στις συναντήσεις που γίνονται για την προετοιμασία τους. Συχνά απασχολούνται πλήρως με το ΠΚΦ, μέσα από τις οργανώσεις και τα ερευνητικά τους κέντρα. Τέλος, κατέχουν και αυτοί καλά την τέχνη της πολιτικής, όπως την αντιλαμβάνεται ο Μίχελς: είναι δεινοί ρήτορες και καλοί συγγραφείς κειμένων, προπαγανδιστικών και μη.

Έχουμε, λοιπόν, ολιγαρχία ακόμα και σε κατ' όνομα ελευθεριακά εγχειρήματα; Ασφαλώς, δεν ανακαλύψαμε τον τροχό! Η Jo Freeman, στο εξαιρετικό δοκίμιό της *Η τυραννία της απουσίας δομής* [*The Tyranny of Structurelessness*] είχε επισημάνει, ήδη από το 1970, ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει συλλογικότητα χωρίς δομή και ότι σε ομάδες που φαινομενικά παρουσιάζουν έλλειψη δομής εμφανίζονται κρυφές ιεραρχίες και εξουσίες, οι οποίες είναι συχνά πιο ισχυρές και πάντα πιο ανεξέλεγκτες από εκείνες που προκύπτουν σε οργανώσεις με τυπικές και κοινώς συμφωνημένες δομές. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το κείμενο γράφτηκε σε μια εποχή, και στο πλαίσιο μιας κινηματικής κουλτούρας, που είχε αναγάγει την έλλειψη δομής και την απουσία κινηματικών ηγεσιών σε απόλυτη αρχή. Ουσιαστικά, η Freeman περιγράφει τις εμπειρίες της από το κίνημα της γυναικείας απελευθέρωσης στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1960, το οποίο, στα χνάρια του φοιτητικού κινήματος, αμφισβήτησε τις κάθετες δομές του παρελθόντος.

Οι χαλαρές δομές, ενώ στα αρχικά στάδια του κινήματος αυτού αποδείχτηκαν εξαιρετικά χρήσιμες (ενθάρρυναν τη συμμετοχή και αφύπνισαν την κοινωνική συνείδηση), δημιούργησαν προβλήματα όταν το κίνημα αποφάσισε να προχωρήσει σε πιο χειροπιαστές μορφές δράσης. Η Freeman, παρότι αναρχοφεμινίστρια, έγραψε το δοκίμιό της με σκοπό να διερευνήσει αυτά τα προβλήματα, αφού θεωρούσε προκατάληψη και εμμονή την άρνηση του κινήματος να αναγνωρίσει τους περιορισμούς της «μη-δομής». Αξίζει να διευκρινιστεί ότι το κείμενο συγκαταλέγεται πλέον στα «κλασικά» της βιβλιογραφίας για τη συλλογική οργάνωση. Εκδόθηκε για πρώτη φορά από το ίδιο το κίνημα της γυναικείας απελευθέρωσης, ενώ επανεκδόθηκε ως φυλλάδιο από την γυναικεία πτέρυγα της Οργάνωσης Επαναστατών Αναρχικών (Organization of Revolutionary Anarchists) και τον Σύνδεσμο των Αναρχικών Εργατών (Anarchist Workers' Association). Από τότε μέχρι σήμερα, έχει μεταφραστεί και εκδοθεί σε πολλά επιστημονικά περιοδικά, συλλογικούς τόμους και βιβλία, ενώ συμπεριλαμβάνεται στη διδασκαλία μαθημάτων για την ηγεσία σε πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Ξεκινώντας από την παρατήρηση ότι κάθε προσπάθεια για δημιουργία μιας ομάδας χωρίς δομή είναι εξίσου χρήσιμη και το ίδιο απατηλή με την επιδίωξη για μια «αντικειμενική» είδηση, μια αξιακά ουδέτερη κοινωνική επιστήμη ή μια «ελεύθερη» αγορά, η Freeman προχωρά στη διαπίστωση ότι, όπως συμβαίνει στην οικονομία, έτσι και στην κοινωνία, το ιδεολόγημα του *laissez-faire* οδηγεί στην κυριαρχία των δυνατών, των πλούσιων ή των τυχερών.

Αυτή η ηγεμονία καθίσταται δυνατή, επειδή το δόγμα της «μη-δομής» εμποδίζει τη δημιουργία μόνο επίσημων δομών και τη θέσπιση κανόνων για τη λήψη αποφάσεων. Έτσι, η εξουσία απλά καμουφλάρεται, και οι κανόνες για τη λήψη αποφάσεων αποκαλύπτονται μόνο στους λίγους, ενώ οι υπόλοιποι βρίσκονται σε πλήρη και μόνιμη σύγχυση για το τι ακριβώς συμβαίνει. Η άτυπη ελίτ που δημιουργείται παίρνει τη μορφή μιας παρέας φίλων, στην οποία ένας οξυδερκής παρατηρητής μπορεί εύκολα να εντοπίσει ποιων η συναίνεση είναι απολύτως απαραίτητη για να παρθεί μια απόφαση. Καθώς το κίνημα δεν έχει καθορίσει τους τρόπους με τους οποίους θα λαμβάνονται οι αποφάσεις και από ποιους, τα κριτήρια άσκησης εξουσίας διαμορφώνονται συνήθως από παράγοντες όπως η προσωπικότητα, η διαθεσιμότητα χρόνου και οι προσωπικές συμπάθειες, και δεν περιλαμβάνουν τα talέντα, την αφοσίωση και τη συμβολή των ατόμων στο κίνημα. Επιπρόσθετα, η άρνηση του κινήματος να καθορίσει ποιοι το εκπροσωπούν στα ΜΜΕ, έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός σταρ σίστεμ από άτομα που «γράφουν καλά» στην κάμερα και τα οποία, παρόλο που δεν ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν το κίνημα, λόγω της εκτεταμένης προβολής τους από τα ΜΜΕ, κατοχυρώνουν σταδιακά αυτόν τον ρόλο.

Οι ομάδες «χωρίς δομή», συνεχίζει η Freeman, είναι πολύ καλές στις συζητήσεις, αλλά «όταν έρθει ο καιρός να γίνουν κάποια πράγματα» επέρχεται το χάος. Όσο πιο χαλαρή δομή έχει ένα κίνημα, τόσο λιγότερο έλεγχο έχει στην πολιτική κατεύθυνση που επιλέγει και στις πολιτικές δράσεις στις οποίες εμπλέκεται. Αν ένα κίνημα επιμένει να μην καθορίζει κανόνες για τη λειτουργία του, αυτό δεν σημαίνει ότι καταργεί την εξουσία στο εσωτερικό του· απλώς διασφαλίζει ότι αυτοί που την ασκούν δεν είναι υπόλογοι σε κανέναν.

Η Freeman είναι πολύ προσεκτική στα συμπεράσματά της. Διευκρινίζει ότι δεν προτείνει μορφές οργάνωσης που προσιδιάζουν σε πολιτικά κόμματα. Αναζητεί τη χρυσή τομή ανάμεσα σε ένα αυστηρά δομημένο σύστημα οργάνωσης, που στερεί σε ένα κίνημα τη μαχητικότητα και τη ριζοσπαστικότητά του και μετατρέπει σταδιακά την οργανωτική επιβίωση σε αυτοσκοπό, και ένα εντελώς «άναρχο» σύστημα.

4.7. Σύνθεση

Οι Donatella Della Porta και Mario Diani στο «Social Movements: An Introduction» επισημαίνουν ότι, στην πραγματικότητα, διαφορετικά οργανωτικά

μοντέλα συνυπάρχουν στο εσωτερικό όλων των κοινωνικών κινήματων (1999, σελ. 163). Οι διάφορες οργανώσεις και συλλογικότητες που συνθέτουν ένα κίνημα επιδεικνύουν διαφορετικό βαθμό θεσμοποίησης, συγκεντρωτισμού, επαγγελματοποίησης και οριζόντιας συμμετοχής. Το μοντέλο οργάνωσης που τελικά κυριαρχεί σε ένα κίνημα είναι αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης διαδικασίας προσαρμογής στο εξωτερικό περιβάλλον, των προσπαθειών μετασχηματισμού αυτού του περιβάλλοντος, συνειδητών στρατηγικών επιλογών και αποδοχής των ξεχωριστών πολιτικών παραδόσεων μέσα στο κίνημα (ό.π., σελ. 164). Ο Sidney Tarrow (1998) προσθέτει ότι τα σύγχρονα κινήματα συνιστούν προσπάθειες να συνδυαστούν οι δύο ριζικά αντικρουόμενες ιστορικές εμπειρίες πολιτικής οργάνωσης και προσπαθούν μονίμως να ισορροπήσουν ανάμεσα σε ιεραρχικούς σχηματισμούς, που τους διασφαλίζουν στιβαρές υποδομές και βιώσιμες σχέσεις με συμμάχους και αντιπάλους αλλά τους στερούν τη μαχητικότητά τους, και σε άτυπες, οριζόντιες δομές, που επιτυγχάνουν ακριβώς το αντίστροφο (σελ. 137). Προτείνει ως λύση ένα υβριδικό οργανωτικό σχήμα που στηρίζεται σε χαλαρά και αυτόνομα δίκτυα στη βάση, τα οποία συντονίζονται από τυπικές, πιο συγκεντρωτικές, επαγγελματικές οργανώσεις.

Η εμπειρία του ΠΚΦ μας δείχνει ακριβώς το αντίθετο. Το ΠΚΦ συγκεντρώνει στους κόλπους του κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις εξαιρετικά ετερόκλητες σε όλα τα επίπεδα –ιδεολογικό, πολιτισμικό, γενεακό κ.λπ.–, οι οποίες, εκτός των άλλων, συγκροτούν ξεχωριστές οργανωτικές πραγματικότητες – δίκτυα, συνδικάτα, κινήματα, ΜΚΟ. Για να συντονίσει όλες αυτές τις δυνάμεις χρησιμοποιεί χαλαρές και ελαστικές δομές, και μόνο όταν αντιμετωπίζει τα αδιέξοδα της «απουσίας δομής» καταφεύγει σε ένα πιο συμπαγές πλαίσιο κανόνων, όπου εκεί υπεισέρχονται ζητήματα υπέρμετρης γραφειοκρατικοποίησης και έλλειψης ευελιξίας. Οποιαδήποτε προσπάθεια θεσμοθέτησης μιας συνεκτικής οργανωτικής δομής ώστε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η αντιπαράθεση με τους αντιπάλους δημιουργεί προβλήματα στην εσωτερική συνοχή του ΠΚΦ και εκλαμβάνεται ως απόπειρα κυριαρχίας ή ηγεμονίας εκ μέρους μιας συγκεκριμένης πτέρυγας. Όσο το γενικότερο πλαίσιο, οργανωτικό αλλά και ερμηνευτικό, που συνέχει τις διάφορες συνιστώσες του ΠΚΦ είναι χαλαρό, υπάρχει ισορροπία γιατί κυριαρχεί η αίσθηση ότι οι διαφορές γίνονται σεβαστές. Όταν όμως εξειδικεύονται οι τρόποι δράσης, διαμορφώνεται ένα ελάχιστο πρόγραμμα και θεσμοθετούνται διαδικασίες που

στοχεύουν σε σύνθεση των πολιτικών προσανατολισμών, τότε η συνοχή διαρρηγνύεται και αρχίζει η αντιπαράθεση.

Ποια θα μπορούσε να είναι η λύση; Είμαστε εγκλωβισμένοι είτε σε ένα τοπίο ανυπέρβλητης νομοτέλειας όπου βασιλεύει ο μιχελιανός νόμος της ολιγαρχίας, είτε σε έναν παραλυτικό, ασυντόνιστο αυθορμητισμό όπου το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να διεξάγουμε ατελείωτες συζητήσεις; Όχι απαραίτητα. Ανάμεσα σε μια αντίληψη που δεν αναγνωρίζει εξουσιαστικές σχέσεις στο εσωτερικό των κινημάτων και σε μια ουσιοκρατική θεώρηση του τύπου «όπου υπάρχει οργάνωση, υπάρχει ολιγαρχία», παραμένει χώρος για πολλές ενδιάμεσες προσεγγίσεις και δημιουργικές συνθέσεις. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να αναγνωρίσει κανείς τους δυνάμει εξουσιασμούς και να εντοπίσει τις διάφορες ολιγαρχίες όποτε και όπου αυτές προκύπτουν, χωρίς όμως να τις θεωρεί αναπόδραστο στοιχείο του πολιτικού και κοινωνικού βίου. Εξάλλου, ο «σιδερένιος νόμος» στηρίζεται στην παραδοχή ότι οι μάζες είναι ανίκανες να ηγηθούν στις οργανώσεις τους ή να ελέγξουν δημοκρατικά τους ηγέτες τους, μια παραδοχή που οδήγησε μετέπειτα τον Μίχελς σε ολοκληρωτικές ατραπούς¹²⁷. Θα μπορούσε, επίσης, κανείς να αναγνωρίσει την αναγκαιότητα της αυτονομίας και τη θέσπιση νέων κοινωνικών σχέσεων και περιεχομένων ζωής ριζικά αντίθετων από τα κυρίαρχα, και ταυτόχρονα να αποδεχτεί ότι για να γίνουν όλα αυτά πραγματικότητα είναι απαραίτητο ένα στοιχειώδες πλαίσιο συγκεντρωτικής οργάνωσης και αντιπροσωπευτικών διαδικασιών, που θα διευκόλυνε την αναμέτρηση με τους μηχανισμούς της σύγχρονης κυριαρχίας. Θα μπορούσε, ακόμα, να διατηρήσει το χειραφετητικό όραμα της δημιουργίας σε χρόνο ενεστώτα μιας κοινωνίας ισοελευθερίας και, παράλληλα, να διασφαλίσει με θεσμικούς ελέγχους την προστασία από άτυπες μορφές ιεραρχίας που αναπαράγουν τους αποκλεισμούς. Θα μπορούσε, τέλος, να αποφύγει την αυτοαναφορικότητα της «καθαρότητας» και την περιχαράκωση σε μικρούς θύλακες «ελεύθερης σκέψης», και ταυτόχρονα να αντισταθεί στον πειρασμό της δημιουργίας ενός υπερμηχανισμού που θα ρυθμίζει τα πάντα με τόση ακρίβεια, ώστε οι ειδικοί και οι τεχνοκράτες να έχουν πάντα τον πρώτο λόγο. Το ζητούμενο, με άλλα λόγια, είναι να συνδυαστεί η πολλαπλότητα, η

¹²⁷ «Η ανικανότητα των μαζών είναι σχεδόν καθολική σε όλους τους τομείς της πολιτικής ζωής και αυτό αποτελεί το πιο γερό θεμέλιο της εξουσίας των ηγετών. Αυτή η ανικανότητα προσφέρει στους ηγέτες μια πρακτική σε κάποιο βαθμό ηθική δικαιολογία» (Michels, 1962, σελ. 26). Ο Μίχελς ήταν αρχικά σοσιαλδημοκράτης, αργότερα υποστηρικτής του επαναστατικού συνδικαλισμού και, τελικά, προσχώρησε στις ιδέες του ιταλικού φασισμού.

ετερογένεια και η αυτονομία των κοινωνικών υποκειμένων με τη συντεταγμένη κινηματική δράση, η δημιουργικότητα και η καινοτομία που προάγουν οι ανοικτοί και ελεύθεροι χώροι με την αποτελεσματική παρέμβαση στα κέντρα εξουσίας.

Το ΠΚΦ, παρά τα αδιέξοδα με τα οποία συχνά βρίσκεται αντιμέτωπο, έχει επιδείξει σε κάποιο βαθμό μια τέτοια ικανότητα σύνθεσης. Σε κάθε μεγάλη αντιπαράθεση που αναδύεται στο εσωτερικό του, υπάρχει και μια προσπάθεια συμφιλίωσης, που άλλοτε στέφεται με επιτυχία και άλλοτε όχι. Για παράδειγμα, στο ιστορικό δίλημμα «μεταρρύθμιση ή επανάσταση» κερδίζει έδαφος η θέση ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ιδιαιτερότητα των επιμέρους συνθηκών και ότι, ανάλογα με τη συγκυρία, μπορεί να κριθούν ως προσφυέστερες τακτικές διαλόγου και εμπλοκής με τους θεσμούς ή, αντίθετα, μετωπικής σύγκρουσης μαζί τους. Η μάχη ενάντια στον καπιταλισμό δεν πρέπει να εμποδίζει τις προσπάθειες για μικρές αλλαγές όταν οι μεγάλες δεν είναι εφικτές, αφού ακόμα και φαινομενικά ασήμαντες αλλαγές στο σημερινό ασταθές διεθνές περιβάλλον μπορεί να αποδειχτούν ριζοσπαστικές και να προετοιμάσουν το έδαφος για την ανάδυση μιας ριζικά νέας κατάστασης.

Σε σχέση με τον διαχωρισμό ανάμεσα σε τοπικούς και παγκόσμιους αγώνες, το ΠΚΦ αναγνωρίζει ότι τα κοινωνικά και πολιτικά θέματα και προβλήματα σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο αλληλοσυνδέονται. Υπάρχει η γενική συνειδητοποίηση ότι για να καλλιεργηθούν κοινές ερμηνείες για τα παγκόσμια προβλήματα πρέπει να συνδεθούν τα τοπικά προβλήματα με τις παγκόσμιες διαδικασίες, χρησιμοποιώντας εξωτερικά σύμβολα που προσαρμόζονται σε τοπικές ή εθνικές διεκδικήσεις. Είναι σαφές ότι κάθε κοινωνικός και πολιτικός αγώνας οργανώνεται με βάση το προνομιακό πεδίο δράσης του, τοπικό, εθνικό ή παγκόσμιο, αλλά, όποια κι αν είναι η κλίμακα δράσης, για να είναι ένας αγώνας επιτυχής πρέπει να μεταφερθεί και στα υπόλοιπα επίπεδα. Με αυτή την έννοια, δεν έχει νόημα η ιεράρχηση του βαθμού σημαντικότητας ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα δράσης. Όλοι οι αγώνες, τοπικοί, εθνικοί και παγκόσμιοι, είναι σημαντικοί και αναγκαίοι. Αυτό που έχει σημασία είναι η σύνδεση μεταξύ τους.

Όσον αφορά τη διαμάχη για το αν το ΠΚΦ πρέπει να είναι χώρος ή κίνημα, αν και διατηρείται ακόμη ζωντανή και κλιμακώνεται επικίνδυνα κατά καιρούς, υπάρχει μια ενδιάμεση αντίληψη που θεωρεί το δίλημμα άγονο, αφού δεν είναι ανέφικτη η ισορροπία σε μια κατάσταση όπου θα υπάρχουν καλύτεροι μηχανισμοί εσωτερικού ελέγχου και εκπόνησης στρατηγικών σχεδίων για να

επιτευχτούν ριζοσπαστικές αλλαγές, χωρίς να καταστρατηγούνται οι αρχές του ΠΚΦ, χωρίς δηλαδή να μετατραπεί σε κάποιου είδους mega-κίνημα, κόμμα ή σε νέα Διεθνή.

Βέβαια, πολλά προβλήματα παραμένουν και σε πολλές περιπτώσεις οι τριβές αυξάνονται αντί να μειώνονται. Είναι προφανές ότι η προσπάθεια διαχείρισης της έντασης ανάμεσα στις ελευθεριακές δυνάμεις και τις πιο συγκεντρωτικές τείνει να τελεσιδικήσει εις βάρος των πρώτων. Πολλές από τις αναρχικές και αυτόνομες ομάδες που συμμετείχαν με ενθουσιασμό στα πρώτα Φόρουμ έχουν πια αποχωρήσει. Ταυτόχρονα, ωστόσο, η ολοένα μεγαλύτερη διάχυση των διαδικασιών των Φόρουμ σε χώρες του Νότου, με τα εκατοντάδες τοπικά, εθνικά, θεματικά και άλλα Φόρουμ, έχουν δραστηριοποιήσει πλήθος κινήματων βάσης στις χώρες αυτές, τα οποία μπορεί να μην έχουν τα οριζόντια χαρακτηριστικά των αυτόνομων συλλογικοτήτων του Βορρά, αντιπροσωπεύουν όμως μεγάλα τμήματα περιθωριοποιημένων πληθυσμών. Το παράδοξο είναι ότι, παρά το γεγονός ότι οι αυτόνομες ομάδες μειώνονται, η καχυποψία για τη δημιουργία ενός προγράμματος δράσης δεν υποχωρεί. Αυτό φαίνεται να οφείλεται στην κυριαρχία των ΜΚΟ και άλλων κεντρών δυνάμεων, οι οποίες φοβούνται την επικράτηση των αντικαπιταλιστικών, ριζοσπαστικών ομάδων και έχουν οικειοποιηθεί πολλά από τα επιχειρήματα των αυτόνομων. Έτσι, χωρίς ένα στοιχειώδες επίπεδο κοινής δράσης, το φαινόμενο της αποσύνδεσης του ΠΚΦ από τα φλέγοντα παγκόσμια ζητήματα παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις. Η πρωτοφανής επιτυχία μιας παγκόσμιας δράσης μεγάλου βεληνεκούς, όπως αυτή της αντιπολεμικής διαμαρτυρίας της 15ης Φεβρουαρίου 2003, που οργανώθηκε και συντονίστηκε σε μεγάλο βαθμό μέσα από τα Φόρουμ, δεν επαναλήφθηκε. Από την άλλη, ίσως να έχουν διαφανεί τα όρια των μορφών διαμαρτυρίας του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και να είναι απαραίτητη μια περίοδος εσωστρέφειας και αναστοχασμού, ώστε να δημιουργηθούν ριζικά νέα και πρωτότυπα μορφώματα και πρακτικές που να είναι σε θέση να αντιπαρατεθούν πιο αποτελεσματικά στη νέα παγκόσμια κατάσταση, η οποία, ολοένα περισσότερο, αφομοιώνει χαρακτηριστικά μιας ζοφερής δυστοπίας. Η διατήρηση της έντασης ανάμεσα στους ανοιχτούς και ελεύθερους χώρους και στη συντεταγμένη πολιτική δράση φαίνεται ότι θα μας συνοδεύει για καιρό, αλλά αυτό δεν εμποδίζει την επίμονη διερεύνηση τρόπων υπέρβασης των αδύνατων σημείων κάθε μοντέλου, ακόμα και εκεί όπου η συμφιλίωση είναι αδύνατη λόγω δομικών διαφορών. Εξάλλου, η εμμονική αναζήτηση συναινετικών λύσεων δεν φέρνει πάντα θετικά αποτελέσματα, όπως μας έχει

διδάξει η εμπειρία του «συμφιλιωτικού κέντρου» και της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καθώς οργανωνόμασταν, αντιμετωπίσαμε διάχυτη καχυποψία και σκεπτικισμό. Μας έλεγαν ότι δεν θα τα καταφέρουμε γιατί:

- Ο Νότος είναι οπισθοδρομικός.
- Είμαστε υπερβολικά χαμηλόμισθοι και ανήκουμε στην εργατική τάξη.
- Πάρα πολλοί από εμάς είναι έγχρωμοι.
- Ερχόμαστε από τα κάτω και μιλάμε για τους εαυτούς μας.
- Είμαστε γυναίκες.
- Είμαστε κουήρ, τρανς, άνθρωποι δισυντόστατοι.
- Είμαστε νέοι.
- Είμαστε άτομα με αναπηρία.
- Δεν έχουμε φράγκο.

Και αυτό που πραγματικά εννοούσαν ήταν:

- Πού είναι οι αστέρες;
- Πού είναι οι ειδικοί;
- Πού είναι οι μεγάλες ΜΚΟ;
- Και στην τελική, πού είναι ο λευκός κόσμος, και κυρίως οι λευκοί άντρες;

Τους απαντήσαμε:

Αν υπάρχει η παραμικρή πιθανότητα να φτιαχτεί ένα κίνημα σε αυτή τη χώρα, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής –στην καρδιά του καπιταλισμού, του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού, της λευκής ανωτερότητας και της ετεροπατριαρχίας– είμαστε οι μόνοι που μπορούμε να το κάνουμε. Και το κάναμε!

(Walda Katz-Fishman και Jerome W. Scott, 2009, σελ. 61-62)

5.1. Κοινωνικό Φόρουμ Ηνωμένων Πολιτειών

Το καλοκαίρι του 2007 πραγματοποιήθηκε το πρώτο Κοινωνικό Φόρουμ Ηνωμένων Πολιτειών στην Ατλάντα της Γεωργίας και, όπως μαρτυρεί το πιο πάνω απόσπασμα, ήταν πολύ διαφορετικό από ό,τι συνηθίσαμε να βλέπουμε

στις διοργανώσεις του ΠΚΦ. Τα περισσότερα από τα κείμενα και τις μαρτυρίες που διάβασα σχετικά με το πενταήμερο των εκδηλώσεων ήταν πανηγυρικά. Εξέπεμπαν έναν παθιασμένο ενθουσιασμό και αισιοδοξία, που συναντούσε κανείς μόνο κατά τα πρώτα χρόνια διεξαγωγής των ΠΚΦ¹²⁸. Οι αντιπαραθέσεις, η σκληρή κριτική, οι γκρίνιες, οι δυσοίωνες προβλέψεις για το μέλλον των Φόρουμ, που είχαν γίνει κανόνας τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στην παγκόσμια εκδοχή του Φόρουμ, απουσίαζαν. Ακόμα και μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου του ΠΚΦ, που όλα τα προηγούμενα χρόνια αναλώνονταν σε διλήμματα τύπου «χώρος ή κίνημα», «κάθετοι ή οριζόντιοι», «παλιό ή νέο», «άμεσο ή αντιπροσωπευτικό», «κόμμα ή δίκτυο», κατέθεσαν προς στιγμήν τα όπλα και αποφάνθηκαν ότι το βορειοαμερικανικό Φόρουμ ήταν σίγουρα, αν όχι το καλύτερο, μια μεγάλη αναβάθμιση που ύψωνε αισθητά τον πήχη των προσδοκιών¹²⁹.

Τι ήταν, όμως, αυτό που προκάλεσε τέτοιες διθυραμβικές αντιδράσεις; Κατά κύριο λόγο το γεγονός ότι ήταν ένα συμβάν και μια διαδικασία που οργανώθηκε από κινήματα βάσης για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες και τα συμφέροντα των πιο φτωχών και ιστορικά περιθωριοποιημένων τμημάτων της κοινωνίας. Η εντυπωσιακά μεγάλη παρουσία Αφροαμερικανών, Λατίνων, μεταναστών, αυτοχθόνων, ατόμων με αναπηρίες, μελών της κοινότητας ΛΟΑΤ, και γενικότερα των «από κάτω» του κόσμου αυτού, μπορούσε να συγκριθεί μόνο με τα ΠΚΦ που έγιναν σε φτωχές χώρες του Νότου, με τη διαφορά ότι τώρα το προφίλ των συμμετεχόντων έβρισκε αντανάκλαση και στη σύνθεση της Εθνικής Οργανωτικής Επιτροπής, καθώς και στα πάνελ των συζητήσεων. Οι ομιλητές στα περισσότερα από τα 900 εργαστήρια, όπως και στις ολομέλειες, ήταν στην πλειονότητά τους γυναίκες, έγχρωμοι και νέοι. Η δε σύνθεση της οργανωτικής επιτροπής είχε ως εξής: 85% έγχρωμοι (Αφροαμερικάνοι, αυτόχθονες, Λατίνοι), 64% γυναίκες, 51% άτομα κάτω των 40 ετών, 15% κουήρ (Guerrero, 2008, σελ. 32). Σε μια κοινωνία όπου επικρατεί ψύχωση με τα μεγάλα ονόματα και το σταρ σίστεμ, ασφαλώς ήταν εντυπωσιακό το γεγονός ότι στους ομιλητές δεν συμπεριλαμβανόταν ούτε ένα τέτοιο όνομα. Επιπλέον, καμιά από τις μεγάλες ΜΚΟ των ΗΠΑ δεν ήταν στην οργανωτική επιτροπή, η οποία απαρτιζόταν αποκλειστικά από εθνικές και τοπικές ομάδες βάσης. Η επιλογή του τύπου

¹²⁸ Βλ. ενδεικτικά, Osterweil (2008), Smith κ.ά. (2008b), Guerrero (2008), Muhammad (2007).

¹²⁹ Βλ., για παράδειγμα, Cardinale (2007).

ήταν καθοριστική: η Ατλάντα, εκτός από γενέτειρα του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ και με βαθιές ρίζες στο κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων των Αφροαμερικανών, αποτέλεσε σε συμβολικό επίπεδο τη σύνδεση με τον παγκόσμιο Νότο.

Το ερώτημα που τίθεται αμέσως είναι πώς επιτεύχθηκαν αυτά τα απίστευτα ποσοστά φυλετικής και ταξικής εκπροσώπησης των καταπιεσμένων σε μια χώρα που, ναι μεν έχει παράδοση στην κοινοτική εργασία και τον ακτιβισμό στις υποβαθμισμένες κοινότητες, ωστόσο από την εποχή του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων δεν είχε κατορθώσει να τις εντάξει οργανικά σε ένα μεγάλο πανεθνικό κίνημα¹³⁰. Όπως προκύπτει, το πρώτο ΚΦΗΠΑ υπήρξε αποτέλεσμα επίμονης και επίπονης οργανωτικής διαδικασίας διάρκειας τριών χρόνων, καθώς και συνειδητής στρατηγικής επιλογής που καθόρισε τα χαρακτηριστικά του. Σύμφωνα με τη Tammy Bang Luu, μέλος της οργανωτικής επιτροπής, «ήταν ο εμπρόθετος χαρακτήρας της οργανωτικής διαδικασίας που διασφάλισε την εκπροσώπηση [...] των πιο περιθωριοποιημένων κοινοτήτων της χώρας. Δημιουργήσαμε το ΚΦΗΠΑ με την πεποίθηση ότι ο κόσμος της εργασίας, οι φτωχοί, οι αυτόχθονες και οι έγχρωμοι πρέπει να είναι οι πρωταγωνιστές στον αγώνα για κοινωνική αλλαγή στις ΗΠΑ» (ό.π., σελ. 22).

Το ΚΦΗΠΑ άργησε πολύ να έρθει. Τα μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου του ΠΚΦ είχαν εντοπίσει την απουσία των ΗΠΑ στις διαδικασίες του ΠΚΦ και πίεζαν επί χρόνια για τη διεξαγωγή του. Ωστόσο, οι οργανώσεις που εκπροσωπούσαν τη χώρα στο ΠΚΦ αντιστέκονταν σε μια εσπευσμένη διοργάνωση, με το σκεπτικό ότι τα Φόρουμ ήταν ακόμη άγνωστα στις ΗΠΑ και ότι χρειαζόταν σκληρή δουλειά ώστε να επιτευχτεί ευρεία δημογραφική και ταξική εκπροσώπηση (ό.π., σελ. 28). Όπως σημειώνει ένα μέλος της Ο.Ε. στη συνέντευξη που έδωσε στον Juris (2008), «αν το κάναμε το 2002, δεν θα είχαμε το εύρος της συμμετοχής που είδαμε το 2007. Τότε, οι μόνοι που γνώριζαν τα Φόρουμ ήταν οι αναρχικοί και κάποιοι συνδικαλιστές, στην πλειοψηφία τους λευκοί. Θα έμοιαζε δηλαδή περισσότερο με το Σιάτλ, όχι πως αυτό είναι κακό, αναμφισβήτητα το Σιάτλ ήταν ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός, αλλά νιώθαμε ότι ήταν σημαντικό αυτή η διαδικασία να διευρυνθεί και να βαθύνει» (σελ.

¹³⁰ Το κίνημα παγκόσμιας δικαιοσύνης, όπως ονομάζουν το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα στις ΗΠΑ, κυριαρχείται από συνδικάτα, ΜΚΟ, οικολογικές οργανώσεις και ομάδες αναρχικών. Είναι ενδεικτικό ότι ένα από τα πρώτα επικριτικά κείμενα για τα γεγονότα του Σιάτλ είχε τίτλο «Πού είναι το χρώμα στο Σιάτλ;» (Martinez, 2000).

359). Οι διοργανωτές συνειδητοποίησαν ότι χωρίς συντονισμένη προσπάθεια προκειμένου να ακουστούν οι φωνές των φτωχών, ο ανοιχτός χώρος θα κατέληγε να κυριαρχείται από τις ισχυρότερες και πλουσιότερες ομάδες και οργανώσεις, τους «συνήθεις ύποπτους» των προηγούμενων αντιπαγκοσμιοποιητικών διοργανώσεων στις ΗΠΑ και αλλού. Με τα λόγια ενός άλλου μέλους της Ο.Ε., «αν το αφήναμε ανοιχτό, θα είχαμε οργανώσεις με μεγαλύτερες δυνατότητες, ίσως περισσότερους μεσάζοντες αντί οργανώσεις βάσης, και πιθανότατα πιο πολλούς λευκούς. Αυτό θα ικανοποιούσε το αίσθημα για διαφάνεια και ανοιχτότητα, [...] αλλά θα αναπαρήγαγε τους καταναγκασμούς που εμποδίζουν πολλούς ανθρώπους να έρθουν» (ό.π., σελ. 365-366).

Βασικός στόχος των διοργανωτών ήταν η οικοδόμηση ενός ισχυρού κινήματος των «από κάτω» στις ΗΠΑ, συσπειρώνοντας τους επιμέρους αγώνες σε όλα τα μήκη και πλάτη της επικράτειας¹³¹. «Είχαμε δύο επιλογές», ομολογούν οι Fishman και Scott (2008), «η μια ήταν να ενώσουμε την εργατική τάξη σε όλο της το εύρος –φυλή, εθνικότητα, φύλο, σεξουαλικό προσανατολισμό, περιοχή, θρησκεία, κουλτούρα, ηλικία, δεξιότητες– [...] και η άλλη ήταν να ενώσουμε τους αριστερούς, ασχέτως αν εκπροσωπούσαν κάποιου είδους βάση ή όχι. Επιλέξαμε το πρώτο, κατανοώντας ότι η ιδεολογική αριστερά θα εντασσόταν έτσι στο κίνημα με μια πλατιά βάση οργανωμένη από τα κάτω προς τα πάνω, και ότι η πολιτική και οικονομική διαπαιδαγώγηση στη βάση της κοινωνίας είναι κομβική στην οικοδόμηση ενός βιώσιμου κινήματος» (σελ. 62-63). Ένας άλλος παράλληλος στόχος ήταν η διεθνοποίηση του κινήματος μέσα από τη σύνδεση του με αγώνες σε άλλες χώρες, κυρίως του φτωχού Νότου. Έτσι, στο Φόρουμ συμμετείχαν άτομα και οργανώσεις από 68 χώρες, με έμφαση στο Μεξικό και τις χώρες της Νότιας Αμερικής, που λόγω γειτνίασης αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα (συνθήκες ελεύθερου εμπορίου, μετανάστευση, κ.λπ.).

Για τους σκοπούς της διοργάνωσης συγκροτήθηκε μια συμμαχία, η Grassroots Global Justice, ένα δίκτυο 60 κινήματων και οργανώσεων βάσης (ό.π., σελ. 57). Η συμμαχία δημιούργησε τρία οργανωτικά σώματα στα οποία μπορούσαν να συμμετέχουν μόνο οι οργανώσεις εκείνες που είχαν κοινωνική

¹³¹ Μια από τις πιο εντυπωσιακές δράσεις που συνέβαλαν στη σύνδεση των αγώνων ήταν το Λαϊκό Καραβάνι Ελευθερίας, το οποίο ξεκίνησε από το Νέο Μεξικό, διέσχισε επτά ιστορικές για τους αγώνες των καταπιεσμένων, πόλεις στις Νοτιοδυτικές και Νοτιοανατολικές ΗΠΑ, και κατέληξε, με 800 άτομα από 70 οργανώσεις, στην Ατλάντα την ώρα της μεγάλης διαδήλωσης που άνοιγε τις εργασίες του Φόρουμ.

βάση και αφιερώνονταν στο χτίσιμο κινήματος από τα κάτω. Στόχος ήταν ένα συγκεκριμένο είδος πολιτικής οργάνωσης, της οργάνωσης στις κοινότητες, που έχει μεγάλη παράδοση στις ΗΠΑ και δίνει έμφαση στην οικοδόμηση βιώσιμων οργανώσεων που να είναι υπόλογες στη βάση τους και εργάζονται για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της κοινότητας. Οι οργανώσεις αυτές χαρακτηρίζονται από το ισχυρό αίσθημα του ανήκειν στην κοινότητα, όπως και από τους ιστορικούς δεσμούς και τις ισχυρές ταυτότητες που συνδέουν τα μέλη τους και τις τυπικές δομές οργάνωσης¹³² που είναι ριζωμένες στις συνθήκες καθημερινότητας των μελών τους (Lichterman, 1996, σελ. 106-107). Αυτά τα χαρακτηριστικά έρχονται σε αντίθεση τόσο με το είδος της πολιτικής δράσης θεσμικών δρώντων, όπως είναι οι ΜΚΟ, τα μεγάλα συνδικάτα και οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, όσο και με τις πιο ελευθεριακές, ελαστικές, και ατομοκεντρικές πολιτικές πρακτικές των αναρχικών και των αυτόνομων ομάδων. Στην πραγματικότητα, αποκλείονταν από την οργανωτική διαδικασία, εκτός από τις ΜΚΟ, τα μεγάλα συνδικάτα και γενικότερα οι πλούσιες επαγγελματικές οργανώσεις¹³³, μεμονωμένα ανένταχτα άτομα, ερευνητικά κέντρα και ομάδες φοιτητών, άτυπα δίκτυα, ομάδες δίκαιου εμπορίου και εναλλακτικών μέσων ενημέρωσης, ομάδες άμεσης δράσης, ριζοσπάστες οικολόγοι (Juris, 2008, σελ. 365).

Είναι προφανές από την πιο πάνω περιγραφή ότι το πρώτο Κοινωνικό Φόρουμ στην «κοιλιά του καπιταλιστικού κτήνους» πραγματοποιήθηκε με βάση τις αρχές της αγωνιστικής προσέγγισης για τον ανοιχτό χώρο και σε αντιπαράθεση τόσο με τη διαβουλευτική όσο και με τη δικτυακή θεώρηση. Οι διοργανωτές αναγνώρισαν τόσο τις σχέσεις εξουσίας και ανταγωνισμού που υπάρχουν στο εσωτερικό των κινήματων, όσο και τα δομικά εμπόδια που συνήθως αποθαρρύνουν συγκεκριμένα τμήματα του πληθυσμού να συμμετέχουν σε παρόμοιες διαδικασίες. Είχαν συγκεκριμένο όραμα και σαφή

¹³² Παρά το γεγονός ότι η πλειονότητα των οργανώσεων αυτών διαθέτουν ελάχιστους πόρους, οι περισσότερες έχουν παραδοσιακές οργανωτικές δομές, δηλαδή ηγεσία, μέλη και επαγγελματικά στελέχη.

¹³³ Οι οργανωτές ήταν ιδιαίτερα επικριτικοί με τις μεγάλες γραφειοκρατικές οργανώσεις και τις ΜΚΟ, τις οποίες αποκαλούσαν μέρος του «μη κερδοσκοπικού βιομηχανικού συμπλέγματος», που στόχο έχει να ελέγξει και να χειραγωγήσει τα κινήματα, να μεταφέρει κρατικές αρμοδιότητες σε χέρια ιδιωτών και να διαχειριστεί τη λαϊκή δυσαρέσκεια με τρόπους που δεν θα θέτουν σε κίνδυνο το καπιταλιστικό σύστημα. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τη συζήτηση που γίνεται στο ΚΦΗΠΑ για θέματα χρηματοδότησης, βλ. την έκδοση *The Revolution will not be Funded: Beyond the Non-profit Industrial Complex* από τη ριζοσπαστική φεμινιστική οργάνωση έγχρωμων γυναικών INCITE (2007), που συμμετέχει στο Φόρουμ.

στόχευση και, αφού πρώτα μελέτησαν την ιστορία του ΠΚΦ, αλλά και του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος στις ΗΠΑ ώστε να μην εγκλωβιστούν στα ίδια αδιέξοδα, έκαναν μελετημένα στρατηγικά βήματα για να το υλοποιήσουν. Υποβάθμισαν, όμως, το ΠΚΦ ως χώρο συνάντησης και αλληλεπίδρασης των διαφορετικών πολιτικών ρευμάτων, αντιλήψεων, κοσμοθεωριών και πρακτικών. Μπορεί να υπήρχε ποικιλία στη συμμετοχή σε πολλά επίπεδα, όχι όμως στο ιδεολογικό ή το πολιτισμικό. Οι περισσότερες ομάδες ανήκαν σε έναν συγκεκριμένο τύπο πολιτικής οργάνωσης και είχαν παρόμοιες εμπειρίες αγώνα, κοινούς κώδικες, κοινές αξίες. Έτσι, δεν υπήρχε συζήτηση για εναλλακτικά οράματα και στρατηγικές, ούτε προβληματισμός για το ποιο μοντέλο οργάνωσης είναι το πιο αποτελεσματικό ή για το πώς μπορούν πολλά μοντέλα μαζί να συνυπάρχουν σε ένα κίνημα. Επιπρόσθετα, οι αόρατοι αποκλεισμοί των προηγούμενων Φόρουμ αντικαταστάθηκαν με ξεκάθαρους θεσμοθετημένους αποκλεισμούς, που ενσωματώθηκαν στα κριτήρια συμμετοχής στην εθνική οργανωτική επιτροπή. Με άλλα λόγια, υποβαθμίστηκαν κάποιες από τις αξίες του ΠΚΦ, όπως η οριζοντιότητα και η ανοικτότητα, προς όφελος της ισότητας. Οι διοργανωτές αναγνώρισαν αυτή την κατάσταση, αντέτειναν όμως ότι, για να υπάρχει ένας πραγματικά ανοιχτός χώρος, θα έπρεπε πρώτα να διασφαλιστεί ότι οι ιστορικά περιθωριοποιημένες ομάδες έχουν τον πρωτεύοντα ρόλο (Juris, 2008, σελ. 360). Διευκρίνισαν, επίσης, ότι στόχος ήταν να ανοίξει σταδιακά η διαδικασία και σε άλλους φορείς, χωρίς όμως να χαθεί η πρωτοκαθεδρία των κινήματων βάσης¹³⁴.

Παραδόξως, υπήρξε ελάχιστη έως καθόλου κριτική τόσο για τη σχετικά ιεραρχική δομή της διοργάνωσης όσο και για τους αποκλεισμούς που αυτή επέφερε. Και παρότι απουσίαζαν τα χαρακτηριστικά της αυτοοργάνωσης και της αυτοδιαχείρισης –με την Ο.Ε. να ελέγχει σε μεγάλο βαθμό τον χαρακτήρα και το περιεχόμενο των εκδηλώσεων, και τους αναρχικούς να συμμετέχουν στο Φόρουμ αλλά όχι στην οργανωτική διαδικασία–, σε ένα από τα εργαστήρια που οργανώθηκαν από αναρχικές ομάδες, όπου θα περίμενε κανείς να ασκηθεί σκληρή κριτική, όχι μόνο κάτι τέτοιο δεν έγινε, αλλά επικροτήθηκε κιόλας η συγκεκριμένη στρατηγική (ό.π., σελ. 368)¹³⁵. Τη διαδικασία επικρότησαν,

¹³⁴ Στο δεύτερο ΚΦΗΠΑ που έγινε στο Ντιτρόιτ πράγματι άνοιξε η διαδικασία και συμμετείχαν κάποιες διαφορετικού τύπου οργανώσεις, χωρίς όμως να αλλάξει σημαντικά ο χαρακτήρας και το όραμα της διοργάνωσης.

¹³⁵ Ενδεικτικά, μια τοποθέτηση αναρχικού στην εν λόγω εκδήλωση: «Είναι σοφό για τις ομάδες να βάζουν όρια, τουλάχιστον προσωρινά, στην οργανωτική διαδικασία, έστω κι αν είναι υπερβολικά. Πρέπει να κάνουμε τομές για να αλλάξουμε τα πράγματα και να

επίσης παραδόξως, και μέλη μεγάλων πλούσιων οργανώσεων, ακαδημαϊκοί, μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου του ΠΚΦ, οι οποίοι υπήρξαν σε μεγάλο βαθμό θύματα του αποκλεισμού της. Όπως φαίνεται, αυτό οφείλεται στην αναγνώριση σχεδόν από όλους ότι το σημαντικότερο πρόβλημα που έχρηζε άμεσης αντιμετώπισης στα Φόρουμ ήταν η ισχνή εκπροσώπηση των πιο άμεσα επηρεασμένων από τις κυρίαρχες δομές εκμετάλλευσης ομάδων του πληθυσμού και η υπερεκπροσώπηση των πιο ευνοημένων. Στον βαθμό που το ζήτημα αυτό αντιμετωπίστηκε καλύτερα από κάθε άλλη φορά στο ΚΦΗΠΑ, τόσο οι αποκλεισμοί όσο και η υποβάθμιση κάποιων αξιών του ΠΚΦ θεωρήθηκαν νόμιμοι και θεμιτοί, ακόμα και από αυτούς τους οποίους έπληξαν.

5.2. Συμπεράσματα

Το παράδειγμα του ΚΦΗΠΑ δεν επιστρατεύεται στο τελευταίο αυτό κεφάλαιο με τα συμπεράσματα της διατριβής για να πλειοδοτήσει την καταλληλότητα του ενός οργανωτικού μοντέλου υπέρ του άλλου. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι, αν είχαν επιλεγεί από την αρχή οι οργανωτικές πρακτικές που προτιμήθηκαν στις ΗΠΑ, το ΠΚΦ θα αντιμετώπιζε τα προβλήματα των κλειστών, συγκεντρωτικών δομών οργάνωσης και δύσκολα θα απολάμβανε την απήχηση και την αποδοχή που είχε ως φυσικός διάδοχος του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος. Η χρησιμότητα του παραδείγματος έγκειται περισσότερο στο γεγονός ότι καταδεικνύει πως εκεί όπου συγκεκριμένα προβλήματα τείνουν να μετατραπούν σε αδιέξοδα και η σύνθεση οργανωτικών μοντέλων σε μια διοργάνωση δεν είναι εφικτή, είναι δυνατόν οι πρακτικές που επιλέγονται να κλίνουν προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, έστω προσωρινά, μέχρι να κριθεί ότι τα σημαντικά ζητήματα έχουν αντιμετωπιστεί επαρκώς και είναι δυνατόν να αναθεωρηθεί ξανά η οργανωτική διαδικασία. Η λογική της ηγεμονίας και του αντιπροσωπευτικού συγκεντρωτισμού συγκρούεται θεμελιωδώς με την ανοικτή, αδιαμεσολάβητη και ακηδεμόνευτη δράση των ετερόκλητων συνιστωσών του κινήματος, και συχνά είναι αδύνατον να συνυπάρξουν σε μια διοργάνωση. Το ΠΚΦ όμως, πέραν από συμβάν, είναι και διαδικασία. Οι οργανωτικές επιλογές

ξεκινήσουμε από την αρχή, και αυτός είναι ο τρόπος να αλλάξεις τα πράγματα. Μπορεί να μην είναι οριζόντιος, μπορεί να είναι το ακριβώς αντίθετο, αλλά αυτό μπορούμε να το δουλέψουμε αργότερα» (Juris, 2008, σελ. 368).

μπορούν να προσαρμόζονται ανάλογα τη συγκυρία και τις ιδιαιτερότητες μιας συγκεκριμένης κατάστασης, εφόσον έχουν προηγουμένως καθοριστεί οι στόχοι.

Το ΠΚΦ ξεκίνησε την πορεία του δημιουργώντας τεράστιες προσδοκίες, με την ορμή που του χάρισαν οι μεγάλες επιτυχίες του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, που τότε βρισκόταν στην κορύφωσή του. Τα πρώτα χρόνια υπήρχε δυναμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στα Φόρουμ, τις μεγάλες αντιπαγκοσμιοποιητικές κινητοποιήσεις, τους παγκόσμιους κοινωνικούς αγώνες και τις διεθνείς εξελίξεις. Η διάχυση των Φόρουμ ήταν εντυπωσιακή: μέσα σε λίγα χρόνια πήρε σάρκα και οστά πρώτα στην Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική, έπειτα στην Ασία, την Αφρική και τη Βόρεια Αμερική. Απέκτησε ρίζες σε τοπικά, εθνικά, περιφερειακά, ηπειρωτικά και θεματικά Φόρουμ. Η διάχυση, η επέκταση και η διεύρυνση της διαδικασίας συνοδεύτηκε, με αρκετά πωγυρίσματα, από ενθουσιασμό και μαχητικότητα. Σήμερα, με κάποιες εξαιρέσεις, η διαδικασία δείχνει αποκομμένη από τοπικούς και εθνικούς αγώνες, αλλά και από διεθνείς καμπάνιες. Στα περισσότερα μέρη, το Φόρουμ είτε βρίσκεται σε απόλυτη παρακμή, όπως στην Ευρώπη, ή σε στασιμότητα, όπως στην Ασία, και μόνο στη Βόρεια Αμερική, όπου δημιουργήθηκε με καθυστέρηση, φαίνεται να διατηρείται μάχιμο και ζωντανό.

Η διαδρομή του, με βάση τις θεωρητικές επισημάνσεις για τη γραμμική πορεία των κινήματων από τις χαλαρές δομές στον συγκεντρωτισμό, υπήρξε κάπως ανορθόδοξη. Ξεκίνησε –τα πρώτα τρία χρόνια– ως διαδικασία σχετικά συγκεντρωτική, οργανωμένη από τα πάνω προς τα κάτω, κυριαρχούμενη από επαγγελματίες και ειδικούς, για να εξελιχτεί –κάπου στη μέση– σε ένα εξ ολοκλήρου αυτοργανωμένο εγχείρημα, μια «πόλη μέσα στην πόλη» με αυτόνομες θεματικές περιοχές, και να καταλήξει –οι τελευταίες τέσσερις παγκόσμιες διοργανώσεις– σε συμβάν με ετερόκλητα χαρακτηριστικά που διαμορφώνονταν ανάλογα τη χώρα στην οποία τελούνταν. Τα πρώτα τρία ΠΚΦ πραγματοποιήθηκαν στις εγκαταστάσεις ενός σύγχρονου πανεπιστημίου, είχαν υψηλό κόστος και χρηματοδοτήθηκαν, μεταξύ άλλων, από αμφιλεγόμενους φορείς, όπως το Ίδρυμα Φορντ· οργανώθηκαν από ολιγομελή συμβούλια και επιτροπές, που λάμβαναν αποφάσεις σε κλειστές συνεδριάσεις, ενώ υπέρμετρα σημαντικό ρόλο είχαν διάφοροι «ειδικοί», μελετητές του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, και διεθνή δίκτυα ΜΚΟ· από τις διάφορες δραστηριότητες που ξεχώρισαν ήταν οι μεγάλες κεντρικές εκδηλώσεις με επιφανείς ομιλητές, οι οποίες οργανώθηκαν από την Ο.Ε. και δεν παρείχαν τη δυνατότητα διαλόγου και συμμετοχής· οι συμμετέχοντες διαχωρίστηκαν σε «προσκεκλημένους» (οι

ομιλητές), «απεσταλμένους» (οι εκπρόσωποι οργανώσεων) και απλούς συμμετέχοντες, ενώ υπήρχε ακόμα (στο 1ο ΠΚΦ) και αίθουσα VIP· και, τέλος, παρά το γεγονός ότι τα Φόρουμ πραγματοποιήθηκαν στη Βραζιλία, χώρα με μείγμα πολλών φυλετικών και εθνικών ομάδων, κυριάρχησαν οι λευκοί και δεν ήταν ιδιαίτερα διακριτή η παρουσία ιστορικά περιθωριοποιημένων ομάδων και πληθυσμών. Το 4ο ΠΚΦ που πραγματοποιήθηκε στην Ινδία ήταν πολύ διαφορετικό: έγινε σε ένα εγκαταλειμμένο εργοστάσιο, το οποίο διαμορφώθηκε με φτηνά υλικά και εναλλακτικές αρχιτεκτονικές μεθόδους, στοίχισε πολύ λιγότερο και δεν χρηματοδοτήθηκε από εχθρικούς φορείς, συγκέντρωσε μεγάλο αριθμό φτωχών και περιθωριοποιημένων, έπειτα από επίμονες οργανωτικές προσπάθειες, και, τέλος, οι μεγάλες εκδηλώσεις με τους διάσημους ομιλητές ήταν λιγοστές και δεν υπήρξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για αυτές. Στο 5ο ΠΚΦ, πάλι στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας, οι αλλαγές ήταν ακόμα μεγαλύτερες: το πρόγραμμα διαμορφώθηκε από τα κάτω προς τα πάνω, με το σύνολο των δραστηριοτήτων να εμπίπτει στην απόλυτη αρμοδιότητα των κινημάτων και των οργανώσεων, και να πραγματοποιούνται σε αποκλειστικά δημόσιους χώρους, με κατασκευές φιλικές προς το περιβάλλον, ελεύθερο λογισμικό και μορφές αλληλέγγυας οικονομίας. Το 2006, αν και αποφασίστηκε για σκοπούς αποκέντρωσης να πραγματοποιηθεί το Φόρουμ σε τρεις διαφορετικές πόλεις, η προσοχή στράφηκε στη Βενεζουέλα όπου τα πάντα θύμιζαν Τσάβες και Μπολιβαριανή Επανάσταση, ενώ στο Μπαμακό η οργάνωση του Φόρουμ στηρίχτηκε σε μια μικρή ομάδα επαγγελματιών με διεθνείς διασυνδέσεις, και στο Κάρατσι το συμβάν αγνοήθηκε ακόμα και από τα μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου, που εκείνες τις μέρες συνεδρίαζαν... στο Ναϊρόμπι! Το 7ο ΠΚΦ του Ναϊρόμπι ήταν όλεθρος για τους οπαδούς της μαχητικότητας και της ριζοσπαστικοποίησης, καθώς, εκτός από το γεγονός ότι έμοιαζε περισσότερο με συνάντηση ΜΚΟ, είχε πολυεθνικές εταιρείες, αστυνομία και στρατό, απαράδεκτα ακριβό εισιτήριο, ακριβό φαγητό και νερό (αποκλείοντας έτσι τη συμμετοχή των ντόπιων), ακόμα και ειδικά διαμορφωμένο χώρο για τους παραβάτες/συλληφθέντες για κλοπές. Η επιστροφή στη Βραζιλία το 2009, στο Μπελέμ τούτη τη φορά, θύμιζε τις παλιές δόξες, όσον αφορά τον αριθμό των συμμετεχόντων αλλά και το πανηγυρικό κλίμα, όμως η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε ήδη ξεσπάσει και το Φόρουμ έδειχνε να σέρνεται πίσω από τις εξελίξεις. Οι άνθρωποι που ταξίδεψαν δύο χρόνια αργότερα στο Ντακάρ, στο Φόρουμ που έκλεισε τη δεκαετία, αναρωτιούνταν γιατί δύο μόλις μήνες μετά τα γεγονότα στην Τυνησία, τα οποία πυροδότησαν το κύμα εξέγερσης που έγινε

γνωστό ως «Αραβική Άνοιξη», το ΠΚΦ δεν φαινόταν να ηγείται ή έστω να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο ρεύμα αντίστασης που διαμορφωνόταν παγκοσμίως.

Τον τρίτο χρόνο λειτουργίας του ΠΚΦ, οι οργανωτές συνειδητοποίησαν την ανάγκη ριζικών αλλαγών τόσο στη δομή όσο και στον χαρακτήρα των διοργανώσεων, ώστε να διατηρηθεί η νομιμότητα του εγχειρήματος και να διασωθούν οι αξίες του ΠΚΦ, ιδιαίτερα αυτές της οριζοντιότητας, της συμπεριληπτικότητας και της αυτοοργάνωσης. Τα πρώτα χρόνια, όταν στόχος ήταν η συνάντηση όσο το δυνατόν περισσότερων ομάδων και οργανώσεων που αντιτίθονταν στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, καθώς και η ανταλλαγή εμπειριών και η συζήτηση για εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης των κοινών τους δυσαρεσκιών, ο χαλαρός συντονισμός στη βάση και η συγκεντρωτική οργάνωση στην κορυφή αποδείχθηκαν προωθητικές. Η σχετικά κάθετη οργάνωση διευκόλυνε τη λήψη αποφάσεων, ακόμα και τη μαζική συμμετοχή, όσο το βασικό οργανωτικό σώμα, το Διεθνές Συμβούλιο, ήταν πιο ομοιογενές και λιγότερο αντιπροσωπευτικό της πληθώρας των ομάδων που συμμετείχαν στο Φόρουμ. Είχε επίσης τη δυνατότητα να αντλεί πόρους πιο εύκολα για να χρηματοδοτεί τις διοργανώσεις. Γρήγορα όμως δημιουργήθηκαν προβλήματα εσωτερικής συνοχής, προκλήθηκαν εντάσεις και σκληρές αντιπαραθέσεις. Η οργανωτική ανασυγκρότηση που επιχειρήθηκε τα επόμενα χρόνια στην κατεύθυνση μιας πιο οριζόντιας, αυτοοργανωμένης διαδικασίας δεν κατάφερε να εκτονώσει τις εντάσεις, διατήρησε όμως το εγχείρημα ζωντανό και ακέραιο, επέδειξε ισχυρή προσαρμοστικότητα στο εξωτερικό περιβάλλον και ικανότητα πειραματισμού με νέες οργανωτικές πρακτικές.

Φαίνεται ότι η σύμπλευση πολλών ετερόκλητων ομάδων και οργανώσεων ήταν πιο εύκολη όταν το ζητούμενο ήταν η εκδήλωση της διαμαρτυρίας ενάντια στον φιλελευθερισμό. Όταν η ανάγκη για επεξεργασία απτών σχεδίων δράσης έγινε επιτακτική, ώστε το Φόρουμ να είναι σε θέση να αντιπαρατεθεί με τους φορείς της ολοένα πιο επιθετικής νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, η σύμπλευση αυτή έπαψε να είναι τόσο αυτονόητη και αποκαλύφθηκαν οι βαθιές διαιρέσεις και οι ιστορικοί διαχωρισμοί της παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών.

Αλλά και οι νέες οριζόντιες πρακτικές έδειξαν σύντομα τα όριά τους. Οι αλλαγές που έγιναν στο 4ο και στο 5ο ΠΚΦ δεν φαίνεται ούτε να έλυσαν τα προβλήματα εσωτερικής δημοκρατίας ούτε να έδωσαν ορμή και μαχητικότητα που να έχει διάρκεια. Η νέα μεθοδολογία για την οργάνωση των δραστηριοτήτων δεν διασφάλισε τη δυνατότητα των μικρών, φτωχότερων και

συχνά μαχητικότερων οργανώσεων να ανταγωνιστούν τις μεγαλύτερες και πλουσιότερες, και έτσι οι τελευταίες ήταν πάλι σε θέση να οργανώσουν τις ογκωδέστερες, εντυπωσιακότερες και πιο ορατές εκδηλώσεις. Η σύνθεση του Διεθνούς Συμβουλίου, που διαδέχτηκε την Οργανωτική Επιτροπή ως κεντρικό όργανο του ΠΚΦ, άλλαξε ώστε να περιλαμβάνει ευρύτερο φάσμα κινημάτων και οργανώσεων, αλλά το ειδικό βάρος και η δυνατότητα επιρροής των ιεραρχικών οργανώσεων και των μεμονωμένων προσωπικοτήτων που δεν εκπροσωπούσαν κανέναν δεν μεταβλήθηκε ιδιαίτερα. Το ΠΚΦ φαίνεται να έπεσε στην παγίδα της «τυραννίας έλλειψης δομής». Η απουσία ενός συνεκτικού κανονιστικού πλαισίου που να ρυθμίζει τη λειτουργία του ανοιχτού χώρου φαίνεται να ευνόησε τους ισχυρότερους, αφού η επιρροή του ατόμου ή της ομάδας συνδέθηκε με παράγοντες όπως η ρητορική δεινότητα, το μορφωτικό επίπεδο, το κύρος ή η διασημότητα, η δυνατότητα παράστασης στις διεθνείς συναντήσεις ή, στην περίπτωση των οργανώσεων, η δυνατότητα να κινητοποιούνται μεγάλα ακροατήρια, να καλύπτεται το κόστος συμμετοχής των μελών τους, να εξασφαλίζονται αίθουσες, να εγγυώνται τα μέτρα ασφαλείας σε περιπτώσεις παρουσίας σημαντικών πολιτικών προσώπων κ.λπ.

Όταν πια το Φόρουμ, έπειτα από πολλές προσπάθειες, πέτυχε τη θέσπιση ενός πλαισίου κανόνων, άρχισε να γίνεται υπέρμετρα γραφειοκρατικό, με αναρίθμητες επιτροπές, ομάδες εργασίας και κείμενα με κατευθυντήριες γραμμές, με αποτέλεσμα να καταστεί δυσκίνητο και τελικά να ακολουθεί ασθμαίνοντας τις διεθνείς εξελίξεις. Μπορεί να ισχύει η θέση του Μίχελς ότι η γραφειοκρατία δημιουργεί ολιγαρχίες, ισχύει όμως και το ανάποδο: οι συνεχείς προσπάθειες για εσωτερικό εκδημοκρατισμό και αποτροπή –ή αναίρεση– ενός σκληρού ολιγαρχικού πυρήνα απαιτούν ένα οριοθετημένο, καλά επεξεργασμένο και στοχοπροσηλωμένο πλαίσιο κανόνων, το οποίο εύκολα μπορεί να οδηγήσει σε γραφειοκρατικές ατραπούς.

Φαίνεται τελικά ότι ούτε υπάρχει κάποια φυσική ροπή των κινημάτων στη θεσμοποίηση, ούτε και συσχετίζονται απαραίτητα οι οριζόντιες, άτυπες δομές με τη ριζοσπαστικοποίηση και την εμβάθυνση της δημοκρατίας. Επιπρόσθετα, η οριζόντια οργανωτική δομή δεν συνδέεται κατ' ανάγκην με αυξημένη εμπλοκή των περιθωριοποιημένων ομάδων, ούτε η μεγάλη απόσταση που χωρίζει τη βάση από την κορυφή του ΠΚΦ μειώνεται απαραίτητα με χαλαρές δομές και αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες. Όπως είδαμε και στην περίπτωση του ΚΦΗΠΑ, οι οριζόντιοι χώροι ενδέχεται να απωθούν τα κινήματα βάσης, καθώς σε τέτοιους χώρους κυριαρχούν συνήθως άτομα του αναρχικού και αυτόνομου

χώρου, φορείς μιας υποκουλτούρας με κώδικες και αξίες ξένες στα περισσότερα από τα κινήματα αυτά, τα οποία αντιλαμβάνονται τους οριζόντιους χώρους ως ελιτίστικους, αποκομμένους από τους καθημερινούς αγώνες και τα προβλήματα των ανθρώπων.

Η επιτυχία των διοργανώσεων φαίνεται να συνδέεται περισσότερο είτε με την ευέλικτη άντληση εργαλείων από διαφορετικά μοντέλα οργάνωσης είτε με την επιλογή ενός οργανωτικού υποδείγματος για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων, χωρίς δογματισμούς και ιδεοληψίες, και με ανοικτή διαρκώς την επιλογή για αναθεώρηση, αναστοχασμό και επανεκτίμηση της πρακτικής αποτελεσματικότητας που ενδεχομένως έχουν συγκεκριμένες μορφές οργάνωσης σε δεδομένες συνθήκες.

Στο ΠΚΦ έχει επίσης παρατηρηθεί μια δυστοκία στο να συνδυαστούν ο υπερεθνικός διάλογος και οι παγκόσμιες δράσεις με τους τοπικούς αγώνες. Εκτός από τους παράγοντες που ήδη αναφέραμε και πυροδοτούν αυτή την κατάσταση (κυριαρχία μεγάλων οργανώσεων, υπερεκπροσώπηση του Βορρά, δημιουργία μιας κάστας επαγγελματιών), το ζήτημα σχετίζεται με γενικότερα δομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά κινήματα όταν δρουν πέραν των εθνικών συνόρων, προβλήματα τα οποία τα τελευταία μόνο χρόνια έχουν απασχολήσει την ακαδημαϊκή έρευνα. Ο Sidney Tarrow (2005), για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι η δημιουργία συμμαχιών σε παγκόσμιο επίπεδο που να έχουν διάρκεια δυσχεραίνεται, μεταξύ άλλων, από τη φύση των διεθνών δράσεων, που είναι συνήθως βραχυπρόθεσμες, την κουλτούρα της αποκέντρωσης, που δεν επιτρέπει τον κεντρικό συντονισμό, τις πολύ διαφορετικές πολιτικές παραδόσεις, την ανισορροπία στην πρόσβαση σε πόρους των οργανώσεων του Βορρά και του Νότου, και τα πρακτικά προβλήματα που επιβάλλουν οι αποστάσεις. Με αυτή την έννοια, η δημιουργία των συνεκτικών δομών που συνδέουν τη βάση του κινήματος, που στηρίζεται σε τοπικά ριζωμένα δίκτυα, και την κορυφή του, που αποτελείται από κάποιου είδους κεντρική οργάνωση, είναι απείρως δυσκολότερη στην περίπτωση των υπερεθνικών δράσεων. Έτσι ίσως μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός ότι, ενώ έχει πραγματοποιηθεί μεγάλος αριθμός τοπικών, εθνικών και θεματικών Φόρουμ με τη φιλοδοξία να καλυφτεί το χάσμα ανάμεσα στις παγκόσμιες και τις τοπικές δράσεις, ενώ στους κόλπους του ΠΚΦ έχουν οργανωθεί με επιτυχία παγκόσμια δίκτυα που ενισχύουν τοπικά και αποκεντρωμένα εγχειρήματα, ενώ έχουν ληφθεί κάποια μέτρα που διασφαλίζουν την ισότιμη συμμετοχή των (συνήθως φτωχών σε πόρους) κινήματων βάσης και των πλουσιότερων (συνήθως διεθνώς

δικτυωμένων) οργανώσεων, η ένταση και οι τριβές αυξάνονται αντί να μειώνονται. Ίσως να συμβαίνει παράλληλα, τουλάχιστον εν μέρει, αυτό για το οποίο είχε προειδοποιήσει η Mouffe (2005, σελ. 114): το κίνημα υποτίμησε σε μεγάλο βαθμό τους εθνικούς και τοπικούς αγώνες για χάρη μιας υπερβατικής, αφηρημένης παγκοσμιότητας. Ας μην ξεχνάμε ότι, παρά τις αλλαγές, στο ΠΚΦ συνεχίζουν να κυριαρχούν οι μεγάλες οργανώσεις με πλούσια παγκόσμια δράση και ισχυρές διεθνείς διασυνδέσεις.

Δεν γνωρίζω αν η ανάδυση του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος και η εντυπωσιακή διάχυση των διαδικασιών των Φόρουμ ήταν τελικά η τελευταία αναλαμπή κινηματικής μαχητικότητας σε ένα ζοφερό τοπίο πολέμου όλων εναντίων όλων. Το σίγουρο είναι ότι, όπως και να καταλήξει, παραμένει ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός. Άνοιξε έναν χώρο όπου διαφορετικές μορφές αντίστασης ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό μπορούσαν να εκφραστούν. Διευκόλυνε τη συνεργασία ανάμεσα στους αγώνες σε μια εποχή όπου τόσο το εργατικό όσο και άλλα κινήματα βρίσκονταν σε ύφεση. Αναγέννησε τον διεθνισμό και δημιούργησε νέες μορφές αλληλεγγύης. Και, το σημαντικότερο ίσως απ' όλα, αναζωογόνησε –και συχνά δημιούργησε– πληθώρα κοινωνικών κινημάτων και οργανώσεων σε κάθε γωνιά του πλανήτη τα οποία παλεύουν για έναν άλλο κόσμο, και –ποιος ξέρει!– ίσως οι δράσεις τους να δρέψουν καρπούς με τρόπους οι οποίοι δεν είναι ορατοί σήμερα.

Παραρτήματα

Παράρτημα 1: Χάρτης Αρχών του ΠΚΦ

Παράρτημα 2: Ιδρυτικό κείμενο Δ.Σ.

Παράρτημα 3: Κάλεσμα του Πόρτο Αλέγκρε για Κινητοποιήσεις

Παράρτημα 4: Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ Ινδίας: κατευθυντήριες γραμμές

Παράρτημα 5: Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε

Παράρτημα 6: Έκκληση του Μπαμάκο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Ο Χάρτης Αρχών του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ

Η επιτροπή των βραζιλιάνικων οργανώσεων που συνέλαβαν την ιδέα και οργάνωσαν το 1ο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας, από τις 25 έως τις 30 Ιανουαρίου, αφού αξιολόγησε τα αποτελέσματα του Φόρουμ και τις προσδοκίες που δημιούργησε, έκρινε πως είναι αναγκαίο και θεμιτό να διαμορφωθεί ένας χάρτης αρχών, που να διασφαλίζει τη διάρκεια και να κατευθύνει τα επόμενα βήματα αυτής της πρωτοβουλίας. Παρότι οι αρχές αυτού του καταστατικού χάρτη –οι οποίες θα πρέπει να γίνονται σεβαστές από όλους όσοι επιθυμούν να πάρουν μέρος στη διαδικασία και να οργανώσουν νέες εκδοχές του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ– συμπυκνώνουν και εδραιώνουν τις αποφάσεις που οδήγησαν στην πραγματοποίηση του Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε και διασφάλισαν την επιτυχία του, εκτείνουν το εύρος των αποφάσεων αυτών, χαράζοντας κατευθυντήριες γραμμές και προσανατολισμό.

1. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ είναι ένας ανοιχτός χώρος συνάντησης για αναστοχασμό, δημοκρατικό διάλογο, διατύπωση προτάσεων, ελεύθερη ανταλλαγή εμπειριών και διασύνδεση για αποτελεσματικές δράσεις ομάδων και κινημάτων της κοινωνίας των πολιτών που αντιτίθενται στον νεοφιλελευθερισμό και στην κυριαρχία του κόσμου από το κεφάλαιο και κάθε μορφή ιμπεριαλισμού, και είναι αφοσιωμένες στην οικοδόμηση μιας πλανητικής κοινωνίας που θα αποβλέπει στις γόνιμες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, ανάμεσα στον άνθρωπο και τη Γη.
2. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε ήταν ένα γεγονός σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Στο εξής, με βάση τη διακηρυγμένη βεβαιότητα του Πόρτο Αλέγκρε ότι «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός», μετατρέπεται σε μόνιμη διαδικασία αναζήτησης και δημιουργίας εναλλακτικών δρόμων, η οποία δεν μπορεί να περιορίζεται στα συμβάντα που τη συνθέτουν.

3. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί παγκόσμια διαδικασία. Όλες οι συναντήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής έχουν διεθνή διάσταση.
4. Οι εναλλακτικές προτάσεις στο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ βρίσκονται στον αντίποδα της παγκοσμιοποίησης που ελέγχεται από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, όπως επίσης από κυβερνήσεις και διεθνείς θεσμούς που υπηρετούν τα συμφέροντα αυτών των εταιρειών. Είναι σχεδιασμένες έτσι ώστε να διασφαλίσουν ότι η παγκοσμιοποίηση με αλληλεγγύη θα επικρατήσει ως το νέο στάδιο της παγκόσμιας ιστορίας. Αυτού του είδους η παγκοσμιοποίηση θα σέβεται τα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα όλων των πολιτών –αντρών και γυναικών– από όλα τα έθνη, καθώς και το περιβάλλον, και θα στηρίζεται σε δημοκρατικά διεθνή συστήματα και θεσμούς στην υπηρεσία της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της κυριαρχίας των λαών.
5. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ συγκεντρώνει και διασυνδέει μόνο οργανώσεις και κινήματα της κοινωνίας των πολιτών από όλες τις χώρες του κόσμου, αλλά δεν προτίθεται να αποτελέσει ένα σώμα που να αντιπροσωπεύει την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών.
6. Οι διαβουλεύσεις στις συναντήσεις του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ δεν γίνονται εκ μέρους του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ ως σώματος. Κανείς, επομένως, δεν εξουσιοδοτείται, εκ μέρους οποιασδήποτε εκδοχής του ΠΚΦ, να εκφέρει θέσεις ισχυριζόμενος ότι εκφράζουν το σύνολο των συμμετεχόντων. Οι συμμετέχοντες δεν θα καλούνται να παίρνουν αποφάσεις ως σώμα, είτε με ψηφοφορία είτε διά βοής, αναφορικά με διακηρύξεις ή αποφάσεις για δράσεις, οι οποίες θα δεσμεύουν το σύνολο ή την πλειοψηφία και θα θεωρούνται επίσημες θέσεις του Φόρουμ ως σώματος. Συνεπώς, το Φόρουμ δεν συνιστά τόπο εξουσίας, κομμάτι της οποίας οι συμμετέχοντες διεκδικούν στις συναντήσεις του, ούτε έχει στόχο να αποτελέσει τον μοναδικό τόπο όπου οι οργανώσεις και τα κινήματα διασυνδέονται και προγραμματίζουν δράσεις.
7. Παρ' όλα αυτά, οι οργανώσεις ή οι ομάδες οργάνωσης που συμμετέχουν στις συναντήσεις των Φόρουμ έχουν το δικαίωμα να

διαβουλεύονται, κατά τη διάρκεια αυτών των συναντήσεων, για διακηρύξεις ή δράσεις που θα αποφασιστούν είτε μονομερώς είτε σε συνεργασία με άλλους συμμετέχοντες. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αναλαμβάνει να διακινεί ευρέως τις αποφάσεις αυτές με τα μέσα που διαθέτει, χωρίς να τις καθοδηγεί, ιεραρχεί, λογοκρίνει ή περιορίζει, αλλά θεωρώντας τις πάντα αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων των οργανώσεων ή των ομάδων οργανώσεων που τις έλαβαν.

8. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί ένα πλαίσιο πλουραλιστικό, ετερόκλητο, μη ομολογιακό, μη κυβερνητικό, μη κομματικό, το οποίο, με αποκεντρωμένο τρόπο, συσχετίζει οργανώσεις και κινήματα που εμπλέκονται σε συνεκτικές δράσεις, από το τοπικό στο διεθνές επίπεδο, για να χτίσουν έναν άλλο κόσμο.
9. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ θα είναι πάντα ένας χώρος ανοιχτός στον πλουραλισμό και στην ποικιλία των δραστηριοτήτων και των τρόπων εμπλοκής των οργανώσεων και των κινημάτων που αποφασίζουν να συμμετέχουν σε αυτό, καθώς και στην ποικιλία των φύλων, εθνοτήτων, πολιτισμών, γενεών και φυσικών δυνατοτήτων, με την προϋπόθεση ότι γίνονται σεβαστές οι Αρχές αυτού του Χάρτη. Δεν επιτρέπεται η συμμετοχή στο Φόρουμ κομματικών αντιπροσωπειών ή στρατιωτικών οργανώσεων. Οι αρχηγοί κρατών και τα μέλη νομοθετικών σωμάτων που αποδέχονται τις δεσμεύσεις αυτού του Χάρτη δύνανται να μετέχουν ως πρόσωπα.
10. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αντιτίθεται σε κάθε ολοκληρωτική και υπεραπλουστευτική αντίληψη για την οικονομία, την ανάπτυξη και την ιστορία, καθώς και στη χρήση βίας ως μέσο για κοινωνικό έλεγχο από το κράτος. Σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις πρακτικές της αληθινής συμμετοχικής δημοκρατίας, των ειρηνικών σχέσεων ισότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα σε άτομα, εθνότητες, φύλα και λαούς. Καταδικάζει κάθε μορφή κυριαρχίας και υποταγής μεταξύ των ανθρώπων.
11. Ως χώρος δημοκρατικού διαλόγου, το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί κίνημα ιδεών που προωθεί τον στοχασμό και τη διαφανή διακίνηση των αποτελεσμάτων αυτού του στοχασμού, σε ζητήματα όπως οι μηχανισμοί και τα εργαλεία κυριαρχίας του κεφαλαίου, τα μέσα και

οι δράσεις αντίστασης για την ανατροπή αυτής της κυριαρχίας, και οι εναλλακτικές προτάσεις για επίλυση των προβλημάτων αποκλεισμού και κοινωνικής ανισότητας, που η διαδικασία της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης, με τον ρατσιστικό, σεξιστικό και οικολογικά καταστροφικό της χαρακτήρα δημιουργεί τόσο διεθνώς όσο και στο εσωτερικό των χωρών.

12. Ως πλαίσιο ανταλλαγής εμπειριών, το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ ενθαρρύνει την κατανόηση και την αμοιβαία αναγνώριση ανάμεσα στις οργανώσεις και τα κινήματα που συμμετέχουν σε αυτό. Δίνει ιδιαίτερη αξία στην ώσμωσή τους, και ειδικά στις προσπάθειες που γίνονται προκειμένου να στραφεί η οικονομική δραστηριότητα και η πολιτική δράση στην ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων, με σεβασμό στο περιβάλλον, για τις τωρινές αλλά και τις μελλοντικές γενιές.

13. Ως πλαίσιο συσχέτισης, το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ επιδιώκει να ενδυναμώσει και να δημιουργήσει νέες εθνικές και διεθνείς διασυνδέσεις ανάμεσα σε οργανώσεις και κινήματα της κοινωνίας, οι οποίες –τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική ζωή– θα δώσουν ώθηση στη δυνατότητα για μη βίαιη κοινωνική αντίσταση ενάντια στην αυξανόμενη απανθρωποποίηση του κόσμου και στη βία του κράτους, και θα ενισχύσουν τα μέτρα εξανθρωπισμού που προωθούνται από τη δράση αυτών των κινήμάτων και οργανώσεων.

14. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ είναι μια διαδικασία που ενθαρρύνει τις οργανώσεις και τα κινήματα που μετέχουν σε αυτό να διαρθρώνουν τις δράσεις τους από το τοπικό επίπεδο στο εθνικό και να επιδιώκουν ενεργή συμμετοχή στο διεθνές πλαίσιο ως πολίτες του κόσμου, καθώς και να εισάγουν στην παγκόσμια ατζέντα τις πρακτικές με τις οποίες πειραματίζονται για την οικοδόμηση ενός νέου κόσμου αλληλεγγύης.

Η πρώτη εκδοχή αυτού του Χάρτη εγκρίθηκε και υιοθετήθηκε στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας στις 9 Απριλίου του 2001 από τις οργανώσεις που απαρτίζουν την Οργανωτική Επιτροπή του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ. Εγκρίθηκε με τροποποιήσεις από το Διεθνές Συμβούλιο του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ στις 10 Ιουνίου του 2001.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Διεθνές Συμβούλιο του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ: χαρακτήρας, αρμοδιότητες, σύνθεση και λειτουργία

Η πρώτη συνάντηση του Διεθνούς Συμβουλίου (Δ.Σ.) του ΠΚΦ πραγματοποιήθηκε από τις 9 έως τις 11 Ιουνίου 2001. Συζητήθηκαν και εγκρίθηκαν οι ακόλουθες διατάξεις αναφορικά με τον χαρακτήρα, τις αρμοδιότητες, τη σύνθεση και τη λειτουργία του:

1) Χαρακτήρας

Η δημιουργία του Δ.Σ. αντανάκλα την αντίληψη για το ΠΚΦ ως μόνιμης μακροπρόθεσμης διαδικασίας, που στοχεύει στην οικοδόμηση ενός παγκόσμιου κινήματος για την εξεύρεση εναλλακτικών προτάσεων απέναντι στη νεοφιλελεύθερη σκέψη και την προώθηση μιας νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων, όπου θα προάγεται η συνύπαρξη και η επαφή πολλών και διαφορετικών προτάσεων.

Συνεπώς, το Δ.Σ. εγκαθιδρύεται ως μόνιμο σώμα που θα διασφαλίζει τη συνέχεια του ΠΚΦ πέραν του 2002, εδραιώνοντάς το σε παγκόσμιο επίπεδο. Το Συμβούλιο θα διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στον καθορισμό πολιτικής, κατευθυντήριων γραμμών και στρατηγικών προσανατολισμών του ΠΚΦ. Οι εθνικές Οργανωτικές Επιτροπές θα οργανώνουν και θα διευκολύνουν τη διαδικασία συνεργαζόμενες στενά με το Δ.Σ.

Το Δ.Σ. πρέπει να είναι ένας χώρος διαρκούς ανοικτού διαλόγου, καθώς και διασύνδεσης με άλλα κοινωνικά κινήματα και αγώνες. Δεν θα αποτελέσει αρχή με δομές εξουσίας και δεν θα έχει μηχανισμούς για τη ρύθμιση της εκπροσώπησης, ούτε θα διεξάγονται ψηφοφορίες. Παρόλο που η σύνθεση του Δ.Σ. πρέπει να είναι ισορροπημένη όσον αφορά τις γεωγραφικές περιοχές και τους τομείς δραστηριότητας, δεν θα συνθέτει μια γραφειοκρατική δομή που να ισχυρίζεται ότι αντιπροσωπεύει την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών. Η ισορροπημένη εκπροσώπηση του Δ.Σ. θα απορρέει από την ικανότητά του να μεταφέρει το ΠΚΦ σε παγκόσμιο επίπεδο, να του δώσει ρίζες, οργανικότητα και συνέχεια.

2) Αρμοδιότητες

Έχοντας ως κύριο στόχο την επέκταση και εδραίωση του ΠΚΦ, τα μέλη του Δ.Σ. αναλαμβάνουν τις ακόλουθες πολιτικές και επιχειρησιακές ευθύνες και αρμοδιότητες:

- να διαμορφώνουν στρατηγικές κατευθύνσεις για το ΠΚΦ
- να διατηρούν συνεχείς επαφές με τα διεθνή κινήματα, τις εκστρατείες, τις πρωτοβουλίες, τους αγώνες και με άλλα συναφή συμβάντα
- να φροντίζουν ώστε το ΠΚΦ να γίνει γνωστό στις χώρες και τις περιφέρειές τους, ενθαρρύνοντας την πλατιά συμμετοχή και τον διάλογο σε ζητήματα και προτάσεις που καθορίζονται από το ΠΚΦ
- να προωθούν και να υποστηρίζουν τις συναντήσεις του ΠΚΦ, να εντοπίζουν τις κατάλληλες τοποθεσίες για μελλοντικές διοργανώσεις και να προάγουν τη συμμετοχή
- να διασφαλίζουν τη συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα Φόρουμ όσον αφορά την πολιτική, θεματική και επιχειρησιακή δράση τους
- να προωθούν και να υποστηρίζουν τη δημιουργία επιτροπών ΠΚΦ στις χώρες τους
- να εντοπίζουν θεματικούς άξονες, κατάλληλες μεθοδολογίες και ομιλητές, να μεριμνούν για το γενικό στήσιμο και την αρχιτεκτονική της διοργάνωσης (μαζί με τις Οργανωτικές Επιτροπές)
- να βρίσκουν χρηματοδότηση

3) Σύνθεση

Το Δ.Σ. αποτελείται από έναν βασικό πυρήνα όπου υφίστανται ακόμη περιφερειακές ανισορροπίες (ισχυρή συμμετοχή από την Αφρική, την Ασία και τον αραβικό κόσμο), καθώς και ανισομερή εκπροσώπηση συγκεκριμένων ομάδων πληθυσμού (νέοι, μαύροι, μεταξύ άλλων), οι οποίες πρέπει να περιοριστούν. Το Συμβούλιο πιστεύει ότι η αντιμετώπιση του χάσματος αυτού και των ανισορροπιών πρέπει να ιδωθεί ως στόχος που θα επιτευχτεί με όρους διαβούλευσης ανάμεσα σε περιοχές και ομάδες, διαβούλευση για την οποία απαιτείται χρόνος. Το Δ.Σ. πρέπει να αξιολογεί προτάσεις για εισδοχή νέων μελών που να πηγάζουν από τις διαβουλεύσεις, και ακολούθως να επεκτείνει το εύρος των προσκλήσεων. Το Δ.Σ. πρέπει να πασχίσει προκειμένου να

συγκεντρώνει χρήματα, ώστε να μην αποκλείονται από τη συμμετοχή δίκτυα λόγω έλλειψης πόρων. Οι ομάδες και οι οργανώσεις που προσκλήθηκαν στην πρώτη συνάντηση αλλά δεν μπόρεσαν να παρευρεθούν, θα θεωρηθούν ασφαλώς μέλη του Δ.Σ.

Η σύνθεση του Δ.Σ. καθορίζεται σύμφωνα με τα ακόλουθα κριτήρια:

- Σεβασμός και τήρηση των Αρχών του Καταστατικού Χάρτη
- Γεωγραφική και περιφερειακή ισορροπία που να προάγει την ποικιλία και τη διαφορετικότητα
- Ισομερής εκπροσώπηση όσον αφορά τους τομείς οργάνωσης: συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα, ΜΚΟ κ.ά.
- Συμμετοχή εκπροσώπων διεθνών και περιφερειακών δικτύων
- Δέσμευση για τη συνέχιση της διαδικασίας του ΠΚΦ και για την ανάληψη των ευθυνών και αρμοδιοτήτων που αναφέρονται στο δεύτερο μέρος
- Δεν υπάρχει προκαθορισμένος αριθμός μελών
- Στους συμμετέχοντες περιλαμβάνονται εκπρόσωποι διεθνών και περιφερειακών φορέων και οργανώσεων, καθώς και διεθνών δικτύων και συντονιστικών σωμάτων

Υπάρχουν δύο τρόποι συμμετοχής στο Δ.Σ., με ίσα εγγυημένα δικαιώματα:

α) Μόνιμα μέλη

β) Περιστασιακοί καλεσμένοι και παρατηρητές: μη μέλη η συμμετοχή των οποίων θεωρείται σημαντική, είτε λόγω του ρόλου τους στη διεθνή κατάσταση σε κάποια δεδομένη στιγμή είτε για λόγους που σχετίζονται με την οργανωτική δυναμική του ΠΚΦ.

4) Λειτουργία

Το Δ.Σ. αποτελεί ένα δυναμικό σώμα που αντανακλά τις πρωτοβουλίες της κοινωνίας. Ως τέτοιο, κάθε μέλος του θα συνεισφέρει ανάλογα με τις δραστηριότητές του, και θα πρέπει να ξεκαθαρίσει τις δεσμεύσεις του αναφορικά με τη λειτουργία του Συμβουλίου. Σε αυτό το πλαίσιο, στη διάρκεια της συνάντησης, κατατέθηκε πρόταση για δημιουργία ομάδων εργασίας για συντονισμό των δραστηριοτήτων των μελών.

Οι προσπάθειες για εξεύρεση χρηματοδότησης πρέπει να ξεκινήσουν το συντομότερο δυνατό. Η δημιουργία μηχανισμών κινητοποίησης και

επικοινωνίας αποτελεί επίσης μια πιεστική ανάγκη και πρέπει να υλοποιηθεί γρήγορα ώστε να διευκολύνει τον συντονισμό ανάμεσα στα μέλη, καθώς και ανάμεσα στο Δ.Σ. και τις Οργανωτικές Επιτροπές του ΠΚΦ του 2002.

Για να διασφαλιστεί η δυναμική λειτουργία του Δ.Σ., τα μέλη πρέπει να ορίσουν έναν εκπρόσωπο και έναν αναπληρωτή. Κάθε μέλος θα διαθέτει μία έδρα στις συναντήσεις του Δ.Σ.

Η επόμενη συνάντηση του Συμβουλίου θα πραγματοποιηθεί στο Ντακάρ της Σενεγάλης, στα τέλη Οκτωβρίου 2001. Έπειτα, το Δ.Σ. θα συναντηθεί ξανά στο Πόρτο Αλέγκρε, πριν από τη διοργάνωση του ΠΚΦ του 2002.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ 2001, Πόρτο Αλέγκρε, Βραζιλία:

Κάλεσμα για κινητοποιήσεις

Κοινωνικές δυνάμεις από όλο τον κόσμο έχουν συγκεντρωθεί εδώ, στο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ του Πόρτο Αλέγκρε. Συνδικάτα και ΜΚΟ, κινήματα και οργανώσεις, διανοούμενοι και καλλιτέχνες, όλοι μαζί χτίζουμε μια σπουδαία συμμαχία για να δημιουργήσουμε μια νέα κοινωνία, διαφορετική από την παρούσα, η κυρίαρχη λογική της οποίας ανάγει ως απόλυτες αξίες την ελεύθερη αγορά και το χρήμα. Το Νταβός αντιπροσωπεύει τη συγκέντρωση του πλούτου, την παγκοσμιοποίηση της φτώχειας και την καταστροφή της Γης μας. Το Πόρτο Αλέγκρε αντιπροσωπεύει την ελπίδα ότι ένας νέος κόσμος είναι εφικτός, όπου τα ανθρώπινα όντα και η φύση θα αποτελούν το επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας.

Είμαστε μέρος ενός κινήματος που αναπτύχτηκε στο Σιάτλ. Αμφισβητούμε την ελίτ και τις αντιδημοκρατικές της διαδικασίες, σύμβολα των οποίων είναι το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός. Ήρθαμε να μοιραστούμε τις εμπειρίες μας, να αναπτύξουμε την αλληλεγγύη μας και να επιδείξουμε την απόλυτη αντίθεσή μας στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές της παγκοσμιοποίησης.

Είμαστε γυναίκες και άντρες, αγρότες, εργάτες, άνεργοι, επαγγελματίες, φοιτητές, μαύροι και αυτόχθονες, από τον Νότο και από τον Βορρά, αφοσιωμένοι στον αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθερία, την ασφάλεια, την εργασία και την εκπαίδευση. Παλεύουμε ενάντια στην ηγεμονία της οικονομίας, στην καταστροφή των πολιτισμών μας, στη μονοπώληση της γνώσης και της επικοινωνίας, στην υποβάθμιση της φύσης και στην καταστροφή της ποιότητας ζωής από πολυεθνικές εταιρείες και από αντιδημοκρατικές πολιτικές. Οι συμμετοχικές δημοκρατικές εμπειρίες, όπως αυτή του Πόρτο Αλέγκρε, μας δείχνουν ότι μια εναλλακτική πορεία είναι εφικτή. Επαναβεβαιώνουμε την υπεροχή των ανθρώπινων, οικολογικών και κοινωνικών δικαιωμάτων απέναντι στις απαιτήσεις της οικονομίας και των επενδυτών.

Την ίδια ώρα που ενδυναμώνουμε τα κινήματά μας, αντιστεκόμαστε στην παγκόσμια ελίτ και εργαζόμαστε για ισότητα, κοινωνική δικαιοσύνη,

δημοκρατία και ασφάλεια για όλους, χωρίς διακρίσεις. Η μεθοδολογία μας και οι εναλλακτικές μας προτάσεις έρχονται σε απόλυτη αντίθεση με τις καταστροφικές πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού.

Η παγκοσμιοποίηση επιβάλλει ένα σεξιστικό και πατριαρχικό σύστημα. Αυξάνει τη φτώχεια των γυναικών και επιτείνει όλες τις μορφές βίας εναντίον τους. Η ισότητα μεταξύ γυναικών και αντρών αποτελεί κεντρικό ζήτημα του αγώνα μας. Χωρίς αυτήν, ένας άλλος κόσμος δεν θα είναι ποτέ εφικτός.

Η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση ενισχύει τον ρατσισμό, διαιωνίζοντας τη γνήσια γενοκτονία των αιώνων της δουλείας και της αποικιοκρατίας, που κατέστρεψαν τις βάσεις των μαύρων αφρικανικών πολιτισμών. Καλούμε όλα τα κινήματα να επιδείξουν αλληλεγγύη στους αφρικανικούς λαούς, στην Αφρική και αλλού, να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους στη γη, την ιδιότητα του πολίτη, την ελευθερία, την ειρήνη και την ισότητα, διεκδικώντας αποζημιώσεις για ιστορικά και κοινωνικά χρέη. Το εμπόριο σκλάβων και η δουλεία αποτελούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Εκφράζουμε ιδιαίτερα την αλληλεγγύη μας στους αυτόχθονες λαούς και αναγνωρίζουμε τον ιστορικό τους αγώνα ενάντια στη γενοκτονία και την εθνοκτονία. Υπερασπιζόμαστε τα δικαιώματά τους, τον φυσικό τους πλούτο, την κουλτούρα, την αυτονομία, τη γη και τα εδάφη τους.

Η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση καταστρέφει τη φύση, την υγεία και το βιοτικό περιβάλλον των ανθρώπων. Ο αέρας, το νερό, η γη και οι λαοί έχουν μετατραπεί σε εμπορεύματα. Η ζωή και η υγεία πρέπει να αναγνωριστούν ως θεμελιώδη δικαιώματα που δεν υποβαθμίζονται σε οικονομικές πολιτικές.

Το εξωτερικό χρέος των χωρών του Νότου έχει πληρωθεί διπλά και τριπλά. Είναι αθέμιτο, άδικο και δόλιο, και λειτουργεί ως εργαλείο κυριαρχίας, στερώντας από τους ανθρώπους τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, με μόνο στόχο την ενίσχυση της παγκόσμιας τοκογλυφίας. Απαιτούμε την άνευ όρων διαγραφή του και την επανόρθωση για τα ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά χρέη, ως άμεσο βήμα για μια μόνιμη λύση στην κρίση χρέους.

Οι χρηματοπιστωτικές αγορές αφαιρούν πόρους και πλούτο από κοινότητες και έθνη, και εκθέτουν εθνικές οικονομίες στις ορέξεις των κερδοσκόπων. Ζητούμε τον τερματισμό των φορολογικών παραδείσων και την επιβολή φόρων στις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές.

Οι ιδιωτικοποιήσεις αποτελούν μηχανισμό για τη μεταφορά του δημόσιου πλούτου και των φυσικών πόρων σε χέρια ιδιωτών. Στεκόμαστε απέναντι σε κάθε μορφή ιδιωτικοποίησης φυσικών πόρων και δημόσιων υπηρεσιών.

Ζητούμε προστασία των πόρων και των δημόσιων αγαθών που είναι απαραίτητα για μια αξιοπρεπή διαβίωση.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις οργανώνουν την παγκόσμια παραγωγή με όρους μαζικής ανεργίας, χαμηλών εισοδημάτων και ανειδίκευτης εργασίας, αρνούμενες να αναγνωρίσουν τα θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα όπως καθορίστηκαν από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εργασίας. Απαιτούμε την πραγματική αναγνώριση του δικαιώματος της οργάνωσης και διαπραγμάτευσης σε συνδικάτα, καθώς και νέα δικαιώματα στους εργαζόμενους για να αντιμετωπίσουν την παγκοσμιοποίηση. Ενώ το χρήμα και τα αγαθά διακινούνται ελεύθερα από χώρα σε χώρα, οι περιορισμοί στην κίνηση των ανθρώπων οξύνουν την εκμετάλλευση και την καταπίεση. Αξιώνουμε το τέλος αυτών των περιορισμών.

Ζητούμε ένα εμπορικό σύστημα που να εγγυάται πλήρη απασχόληση, διατροφική ασφάλεια, δίκαιους εμπορικούς όρους και ευμάρεια στις τοπικές κοινωνίες. Το ελεύθερο εμπόριο είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από ελεύθερο. Οι παγκόσμιοι κανόνες εμπορίου επιταχύνουν τη συγκέντρωση πλούτου και εξουσίας στα χέρια πολυεθνικών εταιρειών και την περαιτέρω περιθωριοποίηση και εξαθλίωση των μικρών αγροτών, των εργατών και των μικρών τοπικών επιχειρήσεων. Απαιτούμε οι κυβερνήσεις να τηρούν τις δεσμεύσεις τους στα διεθνή όργανα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και στις πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες. Καλούμε τους λαούς να στηρίξουν τις κινητοποιήσεις ενάντια στη δημιουργία της Ζώνης Ελεύθερου Εμπορίου της Αμερικής, ενός εγχειρήματος που σηματοδοτεί την επαναποικιοποίηση της Λατινικής Αμερικής και την καταστρατήγηση θεμελιωδών κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και οι περιφερειακές τράπεζες, ο ΠΟΕ, το ΝΑΤΟ και άλλες στρατιωτικές συμμαχίες είναι μερικοί από τους πολυμερείς φορείς της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Ζητούμε τον τερματισμό της παρέμβασής τους στην εθνική πολιτική. Οι θεσμοί αυτοί δεν έχουν νομιμοποίηση, και θα συνεχίσουμε να διαμαρτυρόμαστε ενάντια στα μέτρα που επιβάλλουν.

Η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση οδηγεί στη συγκέντρωση της ακίνητης ιδιοκτησίας στα χέρια λίγων και ευνοεί τα επιχειρηματικά αγροτικά συστήματα που είναι καταστροφικά για το περιβάλλον και τις κοινωνίες. Βασίζεται στην εξαγωγική ανάπτυξη και υποστηρίζεται από μεγάλης κλίμακας έργα υποδομής, όπως τα φράγματα, που εκτοπίζουν τους ανθρώπους από τα

εδάφη τους και καταστρέφουν τις ζωές τους. Οι απώλειες αυτών των ανθρώπων πρέπει να αποκατασταθούν. Διεκδικούμε μια δημοκρατική αγροτική μεταρρύθμιση. Η γη, το νερό και οι σπόροι πρέπει να βρίσκονται στα χέρια των χωρικών. Ενθαρρύνουμε τις διαδικασίες βιώσιμης γεωργίας. Οι σπόροι και το γενετικό υλικό αποτελούν κληρονομιά της ανθρωπότητας. Απαιτούμε την κατάργηση του διαγονιδιακού υλικού [γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί] και των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας που αφορούν τη ζωή.

Ο μιλιταρισμός και η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση ενισχύουν ο ένας την άλλη και υποβαθμίζουν τη δημοκρατία και την ειρήνη. Αρνούμαστε απόλυτα τον πόλεμο ως μέσο επίλυσης των αντιθέσεων και αντιπασσόμαστε στην κούρσα εξοπλισμών και στο εμπόριο όπλων. Ζητούμε τον τερματισμό της καταστολής και της ποινικοποίησης της κοινωνικής διαμαρτυρίας. Καταδικάζουμε την ξένη στρατιωτική παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα των χωρών μας. Απαιτούμε την άρση του εμπάργκο και των κυρώσεων που επιβάλλονται ως επιθετικά εργαλεία, και εκφράζουμε την αλληλεγγύη μας σε όσους υφίστανται τις επιπτώσεις τους. Απορρίπτουμε την στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ στη Λατινική Αμερική μέσα από το Σχέδιο Κολομβία.

Στο πλαίσιο αυτών των βασικών προβληματισμών, κάνουμε έκκληση για ισχυροποίηση των συμμαχιών και υλοποίηση κοινών δράσεων. Θα συνεχίσουμε τις κινητοποιήσεις σε αυτά τα ζητήματα μέχρι το επόμενο Φόρουμ. Αναγνωρίζουμε ότι τώρα είμαστε σε καλύτερη θέση ώστε να αναλάβουμε τον αγώνα για έναν διαφορετικό κόσμο, έναν κόσμο χωρίς δυστυχία, πείνα, διακρίσεις και βία, έναν κόσμο με ποιότητα ζωής, δικαιοσύνη, σεβασμό και ειρήνη.

Δεσμευόμαστε να υποστηρίξουμε όλους τους αγώνες που έχουν κοινούς στόχους με τους δικούς μας, έτσι ώστε να δραστηριοποιηθούν οι δυνάμεις που αντιμάχονται τον νεοφιλελευθερισμό. Ανάμεσα στις προτεραιότητές μας για τους επόμενους μήνες είναι οι παγκόσμιες κινητοποιήσεις ενάντια:

- στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Κανκούν, στο Μεξικό, στις 26 και 27 Φεβρουαρίου
- στη Ζώνη Ελεύθερου Εμπορίου της Αμερικής στο Μπουένος Άιρες, στην Αργεντινή, στις 6 και 7 Απριλίου, και στην πόλη του Κεμπέκ, στον Καναδά, 17-22 Απριλίου
- στην Ασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα, στη Χονολουλού των ΗΠΑ, τον Μάιο
- στη σύνοδο των G-8, στη Γένοβα της Ιταλίας, 15-22 Ιουλίου

- στην ετήσια συνάντηση του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας στην Ουάσινγκτον, την ομοσπονδιακή πρωτεύουσα των ΗΠΑ, από 28 Σεπτεμβρίου έως 4 Οκτωβρίου
- στη σύνοδο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, στην Ντόχα του Κατάρ, 5-9 Νοεμβρίου

Στις 17 Απριλίου θα στηρίζουμε την παγκόσμια ημέρα αγώνα ενάντια στην εισαγωγή φτηνών γεωργικών προϊόντων, που οδηγεί σε οικονομικό ξεπούλημα και κοινωνική εκμετάλλευση, καθώς επίσης και τη φεμινιστική κινητοποίηση στη Γένοβα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Στηρίζουμε το κάλεσμα για μια παγκόσμια ημέρα δράσης ενάντια στο χρέος, που θα πραγματοποιηθεί φέτος στις 20 Ιουλίου.

Οι προτάσεις που διατυπώθηκαν αποτελούν μέρος του εναλλακτικού δρόμου που επεξεργάζονται τα κοινωνικά κινήματα σε όλο τον κόσμο. Βασίζονται στην αρχή ότι τα ανθρώπινα όντα και η ζωή δεν είναι εμπορεύματα, και στη δέσμευση για ευημερία και ανθρώπινα δικαιώματα για όλους.

Η εμπλοκή μας με το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ έχει αναβαθμίσει την κατανόηση ανάμεσα στους αγώνες μας και έχουμε έτσι ισχυροποιηθεί. Καλούμε όλους τους λαούς του κόσμου να ενωθούν σε αυτόν τον αγώνα για ένα καλύτερο μέλλον. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ του Πόρτο Αλέγκρε αποτελεί έναν δρόμο για να πετύχουμε την κυριαρχία των λαών και έναν δίκαιο κόσμο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ Ινδίας: κατευθυντήριες γραμμές

Στη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στην πόλη Μποπάλ της Ινδίας, στις 19 και 20 Απριλίου του 2002, οργανώσεις και μεμονωμένα άτομα από την Ινδία αποφάσισαν ότι ο Χάρτης των Αρχών του ΠΚΦ χρειάζεται να προσαρμοστεί στα δεδομένα της Ινδίας. Έτσι, ανέθεσαν το έργο αυτό στην Ινδική Επιτροπή Εργασίας.

Εκκινώντας από το αρχικό κείμενο του Χάρτη των Αρχών του ΠΚΦ, όπως έχει γραφτεί από τη Βραζιλιάνικη Οργανωτική Επιτροπή, η Ινδική Επιτροπή Εργασίας ετοίμασε το ακόλουθο αναθεωρημένο κείμενο:

1. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ είναι ένας ανοιχτός χώρος συνάντησης για αναστοχασμό, δημοκρατικό διάλογο, διατύπωση προτάσεων, ελεύθερη ανταλλαγή εμπειριών και διασύνδεση για αποτελεσματικές δράσεις ομάδων και κινημάτων της κοινωνίας των πολιτών που αντιτίθενται στον νεοφιλελευθερισμό και στην κυριαρχία του κόσμου από το κεφάλαιο και κάθε μορφή ιμπεριαλισμού, και είναι αφοσιωμένες στην οικοδόμηση μιας παγκόσμιας τάξης με επίκεντρο τον άνθρωπο.
2. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε –που πραγματοποιήθηκε στις 25-30 Ιανουαρίου του 2001– ήταν ένα γεγονός σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Στο εξής, με βάση τη διακηρυγμένη βεβαιότητα του Πόρτο Αλέγκρε ότι «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός», μετατρέπεται σε μόνιμη διαδικασία αναζήτησης και δημιουργίας εναλλακτικών δρόμων, η οποία δεν μπορεί να περιορίζεται στα συμβάντα που τη στηρίζουν.
3. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί παγκόσμια διαδικασία. Όλες οι συναντήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής έχουν διεθνή διάσταση.
4. Οι εναλλακτικές προτάσεις στο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ βρίσκονται στον αντίποδα της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης,

που ελέγχεται από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, όπως επίσης από κυβερνήσεις και διεθνείς θεσμούς που υπηρετούν τα συμφέροντα αυτών των εταιρειών. Είναι σχεδιασμένες έτσι ώστε να διασφαλίσουν ότι η παγκοσμιοποίηση με αλληλεγγύη θα επικρατήσει ως το νέο στάδιο της παγκόσμιας ιστορίας. Αυτού του είδους η παγκοσμιοποίηση θα σέβεται τα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα όλων των πολιτών –αντρών και γυναικών– από όλα τα έθνη, καθώς και το περιβάλλον, και θα στηρίζεται σε δημοκρατικά διεθνή συστήματα και θεσμούς στην υπηρεσία της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της κυριαρχίας των λαών.

5. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ συγκεντρώνει και διασυνδέει μόνο οργανώσεις και κινήματα της κοινωνίας των πολιτών από όλες τις χώρες του κόσμου, αλλά δεν προτίθεται ούτε να αποτελέσει ένα σώμα που να αντιπροσωπεύει την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών, ούτε να αποκλείσει από τις συζητήσεις άτομα με θέσεις πολιτικής ευθύνης, εκλεγμένα από τους λαούς τους, τα οποία αποφασίζουν να λάβουν μέρος στη διαδικασία και να αναλάβουν τις δεσμεύσεις που απορρέουν από αυτήν.
6. Οι διαβουλεύσεις στις συναντήσεις του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ δεν γίνονται εκ μέρους του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ ως σώματος. Κανείς, επομένως, δεν εξουσιοδοτείται, εκ μέρους οποιασδήποτε εκδοχής του ΠΚΦ, να εκφέρει θέσεις ισχυριζόμενος ότι εκφράζουν το σύνολο των συμμετεχόντων. Οι συμμετέχοντες δεν θα καλούνται να παίρνουν αποφάσεις ως σώμα, είτε με ψηφοφορία είτε διά βοής, αναφορικά με διακηρύξεις ή αποφάσεις για δράσεις οι οποίες θα δεσμεύουν το σύνολο ή την πλειοψηφία και θα θεωρούνται επίσημες θέσεις του Φόρουμ ως σώματος.
7. Παρ' όλα αυτά, οι οργανώσεις ή οι ομάδες οργανώσεων που συμμετέχουν στις συναντήσεις των Φόρουμ έχουν το δικαίωμα να διαβουλεύονται, κατά τη διάρκεια αυτών των συναντήσεων, για διακηρύξεις ή δράσεις που θα αποφασιστούν είτε μονομερώς είτε σε συνεργασία με άλλους συμμετέχοντες. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αναλαμβάνει να διακινεί ευρέως τις αποφάσεις αυτές με τα

μέσα που διαθέτει, χωρίς να τις καθοδηγεί, ιεραρχεί, λογοκρίνει ή περιορίζει, αλλά θεωρώντας τις πάντα αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων των οργανώσεων ή των ομάδων οργανώσεων που τις έλαβαν.

8. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί ένα πλαίσιο πλουραλιστικό, ετερόκλητο, μη ομολογιακό, μη κυβερνητικό, μη κομματικό, το οποίο, με αποκεντρωμένο τρόπο, συσχετίζει οργανώσεις και κινήματα που εμπλέκονται σε συνεκτικές δράσεις, από το τοπικό στο διεθνές επίπεδο, για να χτίσουν έναν άλλο κόσμο. Συνεπώς, δεν συνιστά τόπο εξουσίας, κομμάτι της οποίας οι συμμετέχοντες διεκδικούν στις συναντήσεις του, ούτε έχει στόχο να αποτελέσει τον μοναδικό τόπο όπου οι οργανώσεις και τα κινήματα διασυνδέονται και προγραμματίζουν δράσεις.

9. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ υποστηρίζει τη δημοκρατία ως τον μοναδικό τρόπο πολιτικής επίλυσης των προβλημάτων της κοινωνίας. Ως χώρος συνάντησης είναι ανοιχτός στον πλουραλισμό και στην ποικιλία των δραστηριοτήτων και των τρόπων εμπλοκής των οργανώσεων και των κινήματων που αποφασίζουν να συμμετέχουν σε αυτό, καθώς και στην ποικιλία των φύλων, φυλών, εθνοτήτων και πολιτισμών.

10. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αντιτίθεται σε κάθε ολοκληρωτική και υπεραπλουστευτική αντίληψη για την ιστορία, καθώς και στη χρήση βίας ως μέσο για κοινωνικό έλεγχο από το κράτος. Σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και προωθεί τις ειρηνικές σχέσεις ισότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα σε άτομα, εθνότητες, φύλα και λαούς. Καταδικάζει κάθε μορφή κυριαρχίας και υποταγής μεταξύ των ανθρώπων.

11. Οι συναντήσεις του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ είναι πάντα ανοιχτές σε όλους όσοι επιθυμούν να συμμετέχουν σε αυτές, εκτός από οργανώσεις που χρησιμοποιούν ως μορφή πολιτικής δράσης την απώλεια της ανθρώπινης ζωής και οργανώσεις που αποκλείουν από τον δημοκρατικό κόσμο ομάδες και κοινότητες με βάση το έθνος, τη φυλή, τη θρησκεία ή την κάστα.

12. Η διαδικασία του ΠΚΦ στην Ινδία πρέπει οπωσδήποτε να συμπεριλάβει όλα τα αγωνιζόμενα τμήματα της κοινωνίας, για να συναντηθούν και να εκφράσουν τους αγώνες τους και τα οράματά τους, ατομικά και συλλογικά, ενάντια στη νεοφιλελεύθερη οικονομική ατζέντα της παγκόσμιας και εθνικής ελίτ, η οποία διαλύει το ίδιο το οικοδόμημα της ζωής των απλών ανθρώπων σε όλο τον κόσμο και περιθωριοποιεί την πλειοψηφία των ανθρώπων, έχοντας το κέρδος ως το μόνο κριτήριο ανάπτυξης και όχι τις κοινωνίες, καταστρατηγώντας την ελευθερία και το δικαίωμα γυναικών, αντρών και παιδιών να ζουν με ειρήνη, ασφάλεια και αξιοπρέπεια. Το ΠΚΦ πρέπει να χωρέσει εργαζόμενους, αγρότες, ιθαγενείς λαούς, νταλίτ, γυναίκες, πλανόδιους πωλητές, μειονότητες, μετανάστες, φοιτητές, ακαδημαϊκούς, τεχνίτες, καλλιτέχνες και άλλους εκπροσώπους του κόσμου της δημιουργίας, επαγγελματίες, μέσα ενημέρωσης, τοπικούς επιχειρηματίες και βιομήχανους, καθώς και μέλη του κοινοβουλίου, συμπαθούντες γραφειοκράτες και άλλα συνειδητοποιημένα τμήματα του πληθυσμού που δραστηριοποιούνται εντός ή εκτός του κράτους. Το πιο σημαντικό είναι να δώσει χώρο σε όλα αυτά τα κομμάτια της κοινωνίας που παραμένουν λιγότερο ορατά, που είναι περιθωριοποιημένα, μη αναγνωρισμένα και καταπιεσμένα.

13. Σήμερα στην Ινδία, όλες οι κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις και ομάδες που δραστηριοποιούνται γύρω από οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά ζητήματα αντιμετωπίζουν ισχυρές προκλήσεις από τη θρησκευτική και πολιτική αδιαλλαξία που μαστίζει τη χώρα και, ολοένα περισσότερο, ολόκληρο τον κόσμο. Ο κομμουναλιστικός φασισμός και φονταμενταλισμός αυξάνεται και αποτελεί απειλή. Το ΠΚΦ στην Ινδία θα προωθήσει μια διαδικασία που θα επιτρέπει σε όλους όσοι έρχονται αντιμέτωποι με τον κομμουναλιστικό φασισμό και τον φονταμενταλισμό να συναντηθούν, να ακούσουν και να κατανοήσουν ο ένας τον άλλο, να διερευνήσουν πεδία κοινού ενδιαφέροντος, αλλά και να εντοπίσουν τις διαφορές τους, και να μάθουν από τις εμπειρίες και τους αγώνες των ανθρώπων εδώ και σε άλλες χώρες.

14. Το ΠΚΦ στην Ινδία δεν αποτελεί απλώς ένα συμβάν, αλλά αφορά διαφορετικές δραστηριότητες σε όλα τα μήκη και πλάτη της χώρας. Αυτές οι διαδικασίες, στο πνεύμα του ΠΚΦ, θα είναι ανοιχτές, συμπεριληπτικές, ελαστικές και σχεδιασμένες με τρόπους ώστε να καλλιεργήσουν τις δεξιότητες τοπικών ομάδων και κινημάτων. Η διαδικασία πρέπει να επιδρά στη συνείδηση των ανθρώπων ώστε να αντιλαμβάνονται τις επιπτώσεις που έχουν στην καθημερινή τους ζωή οι νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές και ο ιμπεριαλισμός. Η γλώσσα της αντίστασης και της ανυπακοής απέναντι σε αυτές τις πολιτικές πρέπει να εμπλουτιστεί με τοπικά ιδιώματα και φόρμες.
15. Το ΠΚΦ στην Ινδία θα πασχίσει όσο είναι δυνατό ώστε να βασιστεί στις δικές του δυνάμεις και σε τοπικούς πόρους για τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων του. Παρ' όλα αυτά, αναγνωρίζει ότι η παγκόσμια αλληλεγγύη και οι αγώνες ενάντια στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές μπορεί να πάρουν τη μορφή παγκόσμιων συμβάντων και δραστηριοτήτων. Για αυτές τις δραστηριότητες πιθανόν να χρειαστεί να αντληθούν πόροι από εξωτερικές πηγές.
16. Ως χώρος δημοκρατικού διαλόγου, το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί κίνημα ιδεών που προωθεί τον στοχασμό και τη μέγιστη δυνατή διαφανή διακίνηση των αποτελεσμάτων αυτού του στοχασμού, σε ζητήματα όπως οι μηχανισμοί και τα εργαλεία κυριαρχίας του κεφαλαίου, τα μέσα και οι δράσεις αντίστασης για την ανατροπή αυτής της κυριαρχίας, και οι εναλλακτικές προτάσεις για επίλυση των προβλημάτων αποκλεισμού και κοινωνικής ανισότητας που η διαδικασία της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης δημιουργεί ή επιδεινώνει, τόσο διεθνώς όσο και στο εσωτερικό των χωρών.
17. Ως πλαίσιο ανταλλαγής εμπειριών, το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ ενθαρρύνει την κατανόηση και την αμοιβαία αναγνώριση ανάμεσα στις οργανώσεις και τα κινήματα που συμμετέχουν σε αυτό. Δίνει ιδιαίτερη αξία στις προσπάθειες που γίνονται προκειμένου να στραφεί η οικονομική δραστηριότητα και η πολιτική δράση στην ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων, με σεβασμό στο περιβάλλον.

18. Ως πλαίσιο συσχέτισης, το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ επιδιώκει να ενδυναμώσει και να δημιουργήσει νέες εθνικές και διεθνείς διασυνδέσεις ανάμεσα σε οργανώσεις και κινήματα της κοινωνίας, οι οποίες –τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική ζωή– θα δώσουν ώθηση στη δυνατότητα για κοινωνική αντίσταση ενάντια στην αυξανόμενη απανθρωποποίηση του κόσμου, και θα ενισχύσουν τα μέτρα εξανθρωπισμού που προωθούνται από τη δράση αυτών των κινήμάτων και οργανώσεων.
19. Το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ είναι μια διαδικασία που ενθαρρύνει τις οργανώσεις και τα κινήματα που μετέχουν σε αυτό να διαρθρώνουν τις δράσεις τους συσχετίζοντάς τις με την παγκόσμια ιδιότητα του πολίτη, καθώς και να εισάγουν στην παγκόσμια ατζέντα τις πρακτικές με τις οποίες πειραματίζονται για την οικοδόμηση ενός νέου κόσμου αλληλεγγύης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε

Δώδεκα προτάσεις για έναν άλλο εφικτό κόσμο

Από τον Ιανουάριο του 2001 που πραγματοποιήθηκε το πρώτο ΠΚΦ, το φαινόμενο των Κοινωνικών Φόρουμ έχει εξαπλωθεί σε όλες τις ηπείρους, τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Προέκυψε έτσι ένας παγκόσμιος δημόσιος χώρος διαλόγου και αντιπαραθέσεων, ο οποίος επέτρεψε τη διαμόρφωση εναλλακτικών πολιτικών προτάσεων απέναντι στην τυραννία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης των χρηματοπιστωτικών αγορών και των υπερεθνικών επιχειρήσεων, μια τυραννία με την ένοπλη στήριξη της ιμπεριαλιστικής, στρατιωτικής ισχύος των ΗΠΑ.

Χάρη στην ποικιλότητα, τη διαφορετικότητα και την αλληλεγγύη ανάμεσα στους πρωταγωνιστές του και τα κοινωνικά κινήματα που το συνθέτουν, το εναλλακτικό παγκόσμιο κίνημα μετατράπηκε σε υπολογίσιμη δύναμη παγκοσμίως. Πολλές από τις αναρίθμητες προτάσεις που έχουν κατατεθεί στα Φόρουμ έχουν τη στήριξη κοινωνικών κινημάτων στον κόσμο. Εμείς, οι υπογράφωντες το Μανιφέστο του Πόρτο Αλέγκρε, σε καμία περίπτωση δεν μιλούμε στο όνομα του συνόλου του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, αλλά εκφραζόμαστε σε αυστηρά προσωπική βάση.

Έχουμε εντοπίσει δώδεκα προτάσεις, οι οποίες πιστεύουμε ότι στο σύνολό τους δίνουν νόημα και προσανατολισμό στην οικοδόμηση ενός άλλου, διαφορετικού κόσμου. Αν υλοποιούνταν, θα επέτρεπαν στους πολίτες να επανακτήσουν το μέλλον τους. Συνεπώς, θέλουμε να θέσουμε αυτές τις θεμελιώδεις προτάσεις ενώπιον των πρωταγωνιστών και των κοινωνικών κινημάτων όλων των χωρών. Θα είναι εκείνοι οι οποίοι σε όλα τα επίπεδα – παγκόσμιο, ηπειρωτικό, εθνικό και τοπικό– θα προχωρήσουν και θα αγωνιστούν ώστε αυτές οι προτάσεις να γίνουν πραγματικότητα.

Βέβαια, δεν έχουμε καμιά ψευδαίσθηση ότι οι κυβερνήσεις και οι διεθνείς θεσμοί θα δεσμευτούν πραγματικά ή θα υλοποιήσουν αυθόρμητα τις προτάσεις αυτές, ακόμα και όταν καιροσκοπικά μπορεί να ισχυριστούν ότι θα το κάνουν.

Α. Ένας άλλος διαφορετικός κόσμος πρέπει να σέβεται τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων στη ζωή, λαμβάνοντας νέα οικονομικά μέτρα. Συνεπώς, είναι απαραίτητο:

1. Να ακυρωθεί το εξωτερικό χρέος των χωρών του Νότου, που έχει ήδη πληρωθεί στο πολλαπλάσιο και αποτελεί το προνομιακό μέσο των δανειστών –χωρών ή τοπικών και διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων– για να ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας και να συντηρούν τη φτώχεια και τη δυστυχία. Αυτό το μέτρο πρέπει να συνοδευτεί από την επιστροφή των υπέρογκων ποσών που έχουν κλαπεί από τις διεφθαρμένες ηγεσίες των χρεωμένων χωρών.
2. Να επιβληθούν διεθνείς φόροι στις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές (κυρίως ο φόρος Τόμπιν στο κερδοσκοπικό κεφάλαιο), στις άμεσες ξένες επενδύσεις, στα ενοποιημένα κέρδη των πολυεθνικών εταιρειών, στο εμπόριο όπλων και στις δραστηριότητες που συνοδεύονται από μεγάλες ποσότητες εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Οι οικονομικοί πόροι που θα προκύψουν, μαζί με δημόσια αναπτυξιακή βοήθεια, η οποία πρέπει οπωσδήποτε να ανέρχεται στο 0,7% του ΑΕΠ των πλούσιων χωρών, πρέπει να κατευθυνθούν στην καταπολέμηση των μεγάλων επιδημιών (όπως το AIDS), στην εγγυημένη πρόσβαση για όλη την ανθρωπότητα σε καθαρό νερό, στέγαση, ενέργεια, υγειονομικές και φαρμακευτικές υπηρεσίες, παιδεία και άλλες κοινωνικές υπηρεσίες.
3. Να καταργηθούν σταδιακά όλες οι μορφές φορολογικών, δικαστικών και τραπεζικών παραδείσων, οι οποίες το μόνο που κάνουν είναι να διευκολύνουν το οργανωμένο έγκλημα, τη διαφθορά, το παράνομο εμπόριο κάθε είδους, την απάτη και τη φοροδιαφυγή, καθώς και μεγάλες παράνομες δραστηριότητες από ισχυρές επιχειρήσεις, ακόμα και από κυβερνήσεις. Αυτοί οι φορολογικοί παράδεισοι δεν περιορίζονται σε συγκεκριμένα κράτη, σε γκρίζες ζώνες μη νομιμότητας, αλλά είναι θεσμοθετημένοι και σε αναπτυγμένες χώρες. Σε ένα πρώτο επίπεδο, θα ήταν καλό να φορολογηθούν αδρά οι ροές κεφαλαίων που διακινούνται σε αυτούς τους «παράδεισους», καθώς και οι αρχές και οι φορείς, οικονομικοί και άλλοι, που εμπλέκονται σε αυτόν τον τεράστιο όγκο συναλλαγών.

4. Όλοι οι κάτοικοι αυτού του πλανήτη πρέπει να έχουν δικαίωμα στην εργασία, την κοινωνική προστασία και τη σύνταξη. Πρέπει να γίνονται σεβαστά τα ίσα δικαιώματα ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες. Όλα αυτά αποτελούν επιτακτική ανάγκη για όλα τα δημόσια συστήματα, εθνικά και διεθνή.
5. Να προαχθούν όλες οι μορφές δίκαιου εμπορίου, να απορριφθούν όλες οι συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου και οι νόμοι που επιβάλλονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, και να τεθούν σε ισχύ μηχανισμοί που να επιτρέπουν τη σταδιακή εξίσωση προς τα πάνω των κοινωνικών και περιβαλλοντικών προτύπων (όπως καθορίζονται από τις συνθήκες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εργασίας) για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Η παιδεία, η υγεία, οι κοινωνικές υπηρεσίες και ο πολιτισμός πρέπει να εξαιρεθούν από τη Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο των Υπηρεσιών (GATS) του ΠΟΕ. Η σύμβαση για την πολιτισμική πολυμορφία που προωθείται αυτόν τον καιρό από την UNESCO πρέπει να καταλήξει στην προστασία των πολιτισμικών δικαιωμάτων και σε πολιτικές δημόσιας πολιτισμικής στήριξης, ώστε τα πολιτισμικά δικαιώματα να υπερισχύουν των εμπορικών δικαιωμάτων.
6. Να προστατευτούν τα δικαιώματα όλων των χωρών στη διατροφική κυριαρχία και την ασφάλεια, με τη στήριξη της υπαίθρου, των αγροτών και της γεωργίας μικρής κλίμακας. Αυτό σημαίνει την πλήρη κατάργηση των επιδοτήσεων για τις εξαγωγές γεωργικών προϊόντων, κυρίως από τις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, και τη δυνατότητα να φορολογηθούν οι εισαγωγές για να αποκλειστούν οι πρακτικές του ντάμπινγκ. Κατά τον ίδιο τρόπο, κάθε χώρα ή ομάδα χωρών πρέπει να μπορεί να αποφασίζει κυρίαρχα την απαγόρευση για παραγωγή και εισαγωγή γενετικά τροποποιημένων οργανισμών για κατανάλωση.
7. Να απαγορευτούν όλες οι μορφές κατοχύρωσης ευρεσιτεχνίας για τα έμβια όντα (άνθρωποι, ζώα ή φυτά), καθώς και κάθε μορφή ιδιωτικοποίησης των κοινών αγαθών της ανθρωπότητας, και ειδικότερα του νερού.

Β. Ένας άλλος εφικτός κόσμος πρέπει να στηρίζει την κοινοτική ζωή σε συνθήκες ειρήνης και δικαιοσύνης για όλη την ανθρωπότητα. Συνεπώς, είναι απαραίτητο:

8. Να καταπολεμηθούν, με δημόσιες πολιτικές, όλες οι μορφές διακρίσεων, σεξισμού, ξενοφοβίας, αντισημιτισμού και ρατσισμού. Πρέπει να αναγνωριστούν πλήρως τα πολιτικά, πολιτισμικά και οικονομικά δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης στους φυσικούς πόρους.
9. Να ληφθούν επείγοντα μέτρα για τον τερματισμό της καταστροφής του περιβάλλοντος και της απειλής σοβαρών κλιματικών αλλαγών λόγω του φαινομένου του θερμοκηπίου, προβλήματα που απορρέουν από τον πολλαπλασιασμό των ατομικών μετακινήσεων και την υπέρμετρη χρήση μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Να γίνει αρχή με την υλοποίηση ενός εναλλακτικού αναπτυξιακού μοντέλου βασισμένου στη λελογισμένη χρήση των πηγών ενέργειας και με τον δημοκρατικό έλεγχο των φυσικών πόρων, ειδικότερα του πόσιμου νερού, σε παγκόσμια κλίμακα.
10. Να απαιτηθεί η κατάργηση όλων των ξένων στρατιωτικών βάσεων και η απομάκρυνση στρατευμάτων από όλες τις χώρες (ειδικά το Ιράκ και την Παλαιστίνη), εκτός από τις περιπτώσεις όπου οι επιχειρήσεις πραγματοποιούνται με τη ρητή εντολή των Ηνωμένων Εθνών.

Γ. Ένας άλλος εφικτός κόσμος πρέπει να προάγει τη δημοκρατία, από το επίπεδο της γειτονιάς στο παγκόσμιο επίπεδο. Συνεπώς, είναι απαραίτητο:

11. Να προστατευτεί το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφορία και το δικαίωμα στην ενημέρωση για όλους τους πολίτες, με νομοθεσία η οποία θα πρέπει:
 - να τερματίσει τη συγκέντρωση των μέσων ενημέρωσης στα χέρια τεράστιων ενημερωτικών δικτύων
 - να εγγυηθεί την αυτονομία των δημοσιογράφων απέναντι στους μέτοχους των μέσων ενημέρωσης
 - να ευνοήσει τη δημιουργία μη κερδοσκοπικών μέσων ενημέρωσης, εναλλακτικών και κοινοτικών δικτύων.

Ο σεβασμός αυτών των δικαιωμάτων συνεπάγεται τη σύσταση ενός συστήματος ελέγχων και ισορροπιών για τους πολίτες, μέσα από εθνικά και διεθνή παρατηρητήρια των μέσων ενημέρωσης.

12. Να μεταρρυθμιστούν και να εκδημοκρατιστούν βαθιά οι διεθνείς θεσμοί, έτσι ώστε να διασφαλιστούν τα ανθρώπινα, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα, όπως αυτά συνομολογήθηκαν στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Αυτό συνεπάγεται την ενσωμάτωση της Παγκόσμιας Τράπεζας, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου στους μηχανισμούς και τα συστήματα λήψης αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών. Στην περίπτωση επίμονης παράβασης του διεθνούς δικαίου από τις ΗΠΑ, να μεταφερθεί η έδρα των Ηνωμένων Εθνών από τη Νέα Υόρκη σε κάποια άλλη πόλη, κατά προτίμηση σε χώρα του Νότου.

Πόρτο Αλέγκρε, 29 Ιανουαρίου 2005

Υπογράφουν οι:

Aminata Traoré

Adolfo Pérez Esquivel

Eduardo Galeano

José Saramago

François Houtart

Boaventura de Sousa Santos

Armand Mattelart

Roberto Savio

Riccardo Petrella

Ignacio Ramonet

Bernard Cassen

Samir Amin

Atilio Boron

Samuel Ruiz Garcia

Tariq Ali

Frei Betto

Emir Sader

Walden Bello

Immanuel Wallerstein

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

Έκκληση του Μπαμάκο

I. Εισαγωγή

Τα περισσότερα από πέντε χρόνια των παγκόσμιων συναντήσεων ατόμων και οργανώσεων που αντιτίθενται στον νεοφιλελευθερισμό συνέθεσαν μια εμπειρία η οποία οδήγησε στη δημιουργία μιας νέας συλλογικής συνείδησης. Τα κοινωνικά φόρουμ –παγκόσμια, θεματικά, ηπειρωτικά ή εθνικά– και η Συνέλευση των Κοινωνικών Κινήματων υπήρξαν οι βασικοί αρχιτέκτονες αυτής της συνείδησης. Στη συνάντηση στο Μπαμάκο, στις 18 Ιανουαρίου του 2006, την παραμονή της έναρξης του Πολυκεντρικού Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, ημέρας αφιερωμένης στην 50ή επέτειο της Διάσκεψης της Μπαντουνγκ, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την ανάγκη να καθορίσουν εναλλακτικούς στόχους ανάπτυξης, οι οποίοι να δημιουργούν κοινωνική ισορροπία, να καταργούν την εκμετάλλευση με βάση την τάξη, το φύλο, τη φυλή και την κάστα, και να σηματοδοτούν την πορεία για μια νέα σχέση ανάμεσα στις δυνάμεις του Νότου και του Βορρά.

Η Έκκληση του Μπαμάκο έχει στόχο να συμβάλει στην ανάδυση ενός νέου λαϊκού και ιστορικού υποκειμένου, και να παγιώσει την πρόοδο που σημειώθηκε στις συναντήσεις του ΠΚΦ. Επιδιώκει να αναβαθμίσει το δικαίωμα της ισότιμης ύπαρξης για όλους· να στηρίξει μια συλλογική ζωή με ειρήνη, δικαιοσύνη, ποικιλότητα και διαφορετικότητα· και να προάγει τα μέσα με τα οποία θα γίνουν αυτοί οι στόχοι πραγματικότητα τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Για να υπάρξει ένα ιστορικό υποκείμενο –που να είναι ετερόκλητο, πολυπολικό και να πηγάζει από τον λαό– είναι απαραίτητο να καθοριστούν και να προωθηθούν εναλλακτικοί δρόμοι ικανοί να κινητοποιήσουν κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις. Στόχος είναι η ριζοσπαστική μεταρρύθμιση του καπιταλιστικού συστήματος. Η καταστροφή του πλανήτη και εκατομμυρίων ανθρώπων, η ατομικιστική και καταναλωτική κουλτούρα που συνοδεύει και τροφοδοτεί το παρόν σύστημα, μαζί με την επιβολή του από ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, δεν είναι πλέον ανεκτά, καθώς αυτό που διακυβεύεται είναι η ίδια η ύπαρξη της ανθρωπότητας. Οι εναλλακτικές απέναντι στη σπάταλη και καταστροφική φύση του καπιταλισμού αντλούν τη δύναμή τους από τη μακρά

παράδοση λαϊκής αντίστασης, η οποία αγκαλιάζει επίσης όλα τα μικρά βήματα προόδου που είναι απαραίτητα για τη βελτίωση της ζωής των θυμάτων του συστήματος.

Η Έκκληση του Μπαμάκο, η οποία οικοδομήθηκε γύρω από ένα μεγάλο εύρος θεμάτων που συζητήθηκαν στις υποεπιτροπές, εκφράζει τη δέσμευσή της:

- i. να οικοδομήσει έναν διεθνισμό που να ενώνει τους λαούς του Νότου και του Βορρά που υποφέρουν από τη λεηλασία της δικτατορίας των χρηματοπιστωτικών αγορών και από την ανεξέλεγκτη παγκόσμια εξάπλωση των υπερεθνικών εταιρειών·
- ii. να προαγάγει την αλληλεγγύη ανάμεσα στους λαούς της Ασίας, της Αφρικής, της Ευρώπης και της Αμερικής που βρίσκονται αντιμέτωποι με τις προκλήσεις της ανάπτυξης του 21ου αιώνα·
- iii. να διαμορφώσει μια πολιτική, οικονομική και πολιτισμική συναίνεση που να προβάλλει ως εναλλακτική στη μιλιταριστική νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και την ηγεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών και των συμμάχων τους.

II. Αρχές

1. Η δημιουργία ενός κόσμου βασισμένου στην αλληλεγγύη ανάμεσα στα ανθρώπινα όντα και τους λαούς: Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την επιβολή ανταγωνιστικών σχέσεων ανάμεσα στους εργαζόμενους, τα έθνη και τους λαούς. Ωστόσο, ιστορικά, η αρχή της αλληλεγγύης έχει διαδραματίσει έναν πολύ πιο εποικοδομητικό ρόλο στην αποτελεσματική οργάνωση της πνευματικής και υλικής παραγωγής. Θέλουμε να δώσουμε στην αρχή της αλληλεγγύης τη θέση που της αξίζει και να περιορίσουμε τον ρόλο του ανταγωνισμού.
2. Η δημιουργία ενός κόσμου βασισμένου στην πλήρη επιβεβαίωση της ιδιότητας του πολίτη και της ισότητας ανάμεσα στα φύλα: Ο πολιτικά ενεργός πολίτης πρέπει να αποκτήσει ουσιαστική ευθύνη για τη διαχείριση όλων των πτυχών της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής. Αυτή είναι η προϋπόθεση για μια αληθινή δημοκρατία. Χωρίς αυτήν, ο άνθρωπος μετατρέπεται από τους νόμους που του/της επιβάλλονται σε έναν απλό φορέα εργατικής δύναμης, έναν ανήμπορο θεατή που εκτελεί αποφάσεις άλλων, έναν καταναλωτή που

ωθείται στη χειρότερη σπατάλη. Η επιβεβαίωση, στον νόμο και την πράξη, της απόλυτης ισότητας ανάμεσα στα φύλα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της αυθεντικής δημοκρατίας. Μια από τις προϋποθέσεις αυτής της δημοκρατίας είναι η εξάλειψη όλων των μορφών πατριαρχίας, ανοικτής ή καλυμμένης.

3. Η δημιουργία ενός οικουμενικού πολιτισμού που να προσφέρει τη μέγιστη δυνατότητα δημιουργικής ανάπτυξης σε όλους τους τομείς για όλα τα ετερόκλητα μέλη του: Για τον νεοφιλελευθερισμό, η επιβεβαίωση του ατόμου –όχι αυτή του πολιτικά ενεργού πολίτη– επιτρέπει τον πολλαπλασιασμό των ανθρώπινων αρετών. Η αφόρητη απομόνωση που επιβάλλεται στο άτομο από το καπιταλιστικό σύστημα παράγει το δικό της απατηλό αντίδοτο: φυλάκιση στα γκέτο των υποτιθέμενων κοινών ταυτοτήτων, συνήθως παραεθνικού ή παραθρησκευτικού τύπου. Θέλουμε να οικοδομήσουμε έναν οικουμενικό πολιτισμό που κοιτά το μέλλον χωρίς νοσταλγία· έναν πολιτισμό όπου η πολιτική ετερότητα των πολιτών και οι πολιτισμικές και πολιτικές διαφορές των εθνών και των λαών μετατρέπονται σε μέσα ενίσχυσης της ατομικής δημιουργικής ανάπτυξης.
4. Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού μέσα από τη δημοκρατία: Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές στοχεύουν να επιβάλουν ως μοναδική μέθοδο κοινωνικοποίησης τις δυνάμεις της αγοράς, οι καταστροφικές επιπτώσεις της οποίας είναι πλέον ολοφάνερες στην πλειονότητα των ανθρώπων. Ο κόσμος που επιθυμούμε αντιλαμβάνεται την κοινωνικότητα ως παράγωγο ενός εκδημοκρατισμού χωρίς όρια. Σε αυτό το πλαίσιο, στο οποίο η αγορά έχει θέση αλλά όχι την κυρίαρχη, η οικονομία και οι χρηματοοικονομικές δραστηριότητες πρέπει να τεθούν στην υπηρεσία ενός κοινωνικού προγράμματος· δεν πρέπει να υποτάσσονται στις επιταγές του κυρίαρχου κεφαλαίου, που ευνοεί τα ιδιωτικά συμφέροντα μιας ισχνής μειοψηφίας. Η ριζοσπαστική δημοκρατία που θέλουμε να προωθήσουμε αποκαθιστά τις δημιουργικές δυνάμεις της πολιτικής καινοτομίας ως βασικό ανθρώπινο γνώρισμα. Βασίζει την κοινωνική ζωή στην παραγωγή και αναπαραγωγή μιας ανεξάντλητης ποικιλότητας και όχι στη χειραγωγούμενη συναίνεση, που περιορίζει όλες τις ουσιαστικές συζητήσεις και αφήνει τους διαφωνούντες αποδυναμωμένους και εγκλωβισμένους σε γκέτο.

5. Η δημιουργία ενός κόσμου θεμελιωμένου στην αναγνώριση των νόμων της φύσης, και όχι αυτών της αγοράς, των πόρων του πλανήτη και των γεωργικών εδαφών: Το καπιταλιστικό νεοφιλελεύθερο μοντέλο στοχεύει να υποτάξει όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, σχεδόν χωρίς εξαιρέσεις, στο καθεστώς των εμπορευμάτων. Η διαδικασία της ιδιωτικοποίησης και της αγοραιοποίησης, που λαμβάνει χώρα στον έσοχατο βαθμό, έχει καταστροφικές επιπτώσεις χωρίς προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία: αποτελεί απειλή για τις βασικές βιογεωχημικές διεργασίες του πλανήτη· καταστρέφει τη βιοποικιλότητα μέσα από την υποβάθμιση των οικοσυστημάτων και τη σπατάλη ζωτικών πόρων (κυρίως πετρέλαιο και νερό)· αφανίζει τις αγροτικές κοινωνίες εκτοπίζοντάς τις μαζικές από τα εδάφη τους. Όλα αυτά τα πεδία μεταβολισμού ανάμεσα στη φύση και τις κοινωνίες πρέπει να αντιμετωπιστούν ως κοινός πλούτος και ως συμβατά με τις βασικές ανάγκες ολόκληρης της ανθρωπότητας. Σε αυτούς τους τομείς, οι αποφάσεις δεν πρέπει να λαμβάνονται από τις αγορές, αλλά από τις πολιτικές δυνάμεις εθνών και λαών.
6. Η δημιουργία ενός κόσμου θεμελιωμένου στην αναγνώριση της μη εμπορικής και αγοραίας φύσης των πολιτισμικών προϊόντων και των επιστημονικών επιτευγμάτων, της εκπαίδευσης και της ιατρικής φροντίδας: Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές οδηγούν στη μετατροπή των πολιτισμικών προϊόντων σε εμπορεύματα και στην ιδιωτικοποίηση των πιο σημαντικών κοινωνικών υπηρεσιών, δηλαδή της παιδείας και της υγείας. Αυτή η εξέλιξη συνοδεύεται από τη μαζική παραγωγή χαμηλής ποιότητας παραπολιτισμικών προϊόντων, την υποταγή της έρευνας στην αποκλειστική προτεραιότητα βραχυπρόθεσμων κερδών, την υποβάθμιση της εκπαίδευσης και της υγειονομικής περίθαλψης για τα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού, συμπεριλαμβάνοντας ακόμα και τον αποκλεισμό τους. Πρέπει να ικανοποιηθούν οι βασικές ανάγκες των ανθρώπων και να αναγνωριστούν τα δικαιώματά τους στην εκπαίδευση, την υγεία και τη σίτιση, αποκαθιστώντας και διευρύνοντας περαιτέρω αυτές τις δημόσιες υπηρεσίες.
7. Η στήριξη πολιτικών που συσχετίζουν στενά τη δημοκρατία χωρίς προκαθορισμένα όρια με την κοινωνική πρόοδο και την αυτονομία των εθνών και των λαών: Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές αρνούνται τις

προϋποθέσεις της κοινωνικής προόδου –που κάποιοι θεωρούν ότι προκύπτει αυτόματα από την ελεύθερη λειτουργία των αγορών–, όπως είναι η αυτονομία των εθνών και των λαών, απαραίτητη για την άρση των ανισοτήτων. Στο καθεστώς της ηγεμονίας των αγορών, η δημοκρατία δεν έχει ουσιαστικό περιεχόμενο· καθίσταται ευάλωτη και συμβιβασμένη. Η επιβεβαίωση της αληθινής δημοκρατίας προϋποθέτει την απόδοση στην κοινωνική πρόοδο μιας αποφασιστικής θέσης στη διαχείριση όλων των πτυχών της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής. Η ποικιλότητα των εθνών και των λαών που παρήγαγε η ιστορία, με τις θετικές της διαστάσεις αλλά και με τις ανισότητες που δημιουργήσε, απαιτεί την επιβεβαίωση της αυτονομίας των εθνών και των λαών. Δεν υπάρχει καμιά οικουμενική συνταγή στην πολιτική και οικονομική σφαίρα που να επιτρέπει την παράκαμψη αυτής της αυτονομίας. Το έργο της οικοδόμησης μιας ισότιμης κοινωνίας απαιτεί πληθώρα διαφορετικών μέσων προκειμένου να επιτευχθεί.

8. Η επιβεβαίωση της αλληλεγγύης των λαών του Νότου και του Βορρά στη οικοδόμηση ενός διεθνισμού σε αντιιμπεριαλιστική βάση: Η αλληλεγγύη όλων των λαών –του Νότου και του Βορρά– στην οικοδόμηση ενός οικουμενικού πολιτισμού δεν μπορεί να θεμελιωθεί στην ψευδαίσθηση ότι είναι δυνατό απλά να αγνοήσουμε τη σύγκρουση συμφερόντων που διαχωρίζει τις τάξεις και τα έθνη στον πραγματικό κόσμο. Η αυθεντική αλληλεγγύη πρέπει οπωσδήποτε να υπερβεί τους ανταγωνισμούς που είναι σύμφυτοι με τον καπιταλισμό και τον ιμπεριαλισμό. Οι περιφερειακές οργανώσεις που στηρίζουν το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης πρέπει να επιδιώξουν την ενδυνάμωση της αυτονομίας και της αλληλεγγύης των εθνών και των λαών στις πέντε ηπείρους. Αυτή η οπτική έρχεται σε αντίθεση με το υφιστάμενο κυρίαρχο μοντέλο περιφερειακής ανάπτυξης, όπου απλά χτίζονται οι ζώνες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Πενήντα χρόνια μετά τη Διάσκεψη της Μπαντουνγκ, η Έκκληση του Μπαμάκο ζητά μια Μπαντουνγκ των λαών του Νότου, θύματα του υπαρκτού καπιταλισμού, και την ανοικοδόμηση ενός λαϊκού μετώπου του Νότου, ικανού να συγκρατήσει τόσο τον ιμπεριαλισμό των κυρίαρχων οικονομικών δυνάμεων όσο και τη στρατιωτική ηγεμονία των ΗΠΑ. Ένα τέτοιο αντιιμπεριαλιστικό μέτωπο δεν θα φέρει σε αντιπαράθεση του λαούς του

Νότου με εκείνους του Βορρά. Αντίθετα, θα αποτελέσει τη βάση ενός διεθνισμού που θα ενώνει όλους τους λαούς στην οικοδόμηση ενός κοινού πολιτισμού ο οποίος θα αποδέχεται τις επιμέρους διαφορές.

III. Μακροπρόθεσμοι στόχοι και προτάσεις για άμεση δράση

Για τη μεταπήδηση από τη συλλογική συνείδηση στην οικοδόμηση συλλογικών, λαϊκών, πληθυντικών και πολυπολικών δρώντων, ήταν πάντα απαραίτητος ο εντοπισμός συγκεκριμένων θεματικών ώστε να διατυπωθούν στρατηγικές και συμπαγείς προτάσεις. Τα θέματα που βάζει η Έκκληση του Μπαμάκο σχετίζονται με τα ακόλουθα 10 πεδία, τα οποία περιλαμβάνουν τόσο τους μακροπρόθεσμους στόχους όσο και τις προτάσεις για άμεση δράση: η πολιτική οργάνωση της παγκοσμιοποίησης· η οικονομική οργάνωση του παγκόσμιου συστήματος· το μέλλον των αγροτικών κοινωνιών· η οικοδόμηση ενός εργατικού μετώπου· περιφερειοποίηση προς όφελος των λαών· η δημοκρατική διαχείριση των κοινωνιών· ισότητα ανάμεσα στα φύλα· η βιώσιμη διαχείριση των πόρων του πλανήτη· η δημοκρατική διαχείριση των μέσων ενημέρωσης και η πολιτισμική ετερότητα· και ο εκδημοκρατισμός των διεθνών οργανισμών.

Η Έκκληση του Μπαμάκο συνιστά πρόσκληση προς όλες τις οργανώσεις αγώνα που αντιπροσωπεύουν την τεράστια πλειοψηφία των εργαζόμενων τάξεων του πλανήτη, όλους αυτούς που αποκλείονται από το νεοφιλελεύθερο καπιταλιστικό σύστημα, και όλους εκείνους που, είτε ως άτομα είτε ως πολιτικές δυνάμεις, στηρίζουν αυτές τις αρχές, να εργαστούν μαζί ώστε να τεθεί σε ισχύ η νέα συλλογική συνείδηση ως εναλλακτικός δρόμος στο υφιστάμενο σύστημα ανισότητας και καταστροφής.

Προτάσεις της Έκκλησης του Μπαμάκο

Μόνο με την οικοδόμηση συνεργειών και αλληλεγγύης πέρα από τα γεωγραφικά και περιφερειακά σύνορα καθίσταται δυνατός ο εντοπισμός μεθόδων δράσης που να είναι σε θέση να οδηγήσει σε πραγματικές εναλλακτικές σε αυτόν τον παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Οι ομάδες εργασίας θα συνεχίσουν κατά τη διάρκεια αυτού του έτους να εμβαθύνουν και να συγκεκριμενοποιούν τα θέματα που τίθενται πιο κάτω, ώστε να προετοιμάσουν την επόμενη συνάντηση και να προτείνουν στρατηγικές προτεραιότητες για δράση:

1) Για ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα θεμελιωμένο στην ειρήνη, τη νομιμότητα και τη διαπραγμάτευση

Για να είμαστε σε θέση να φανταστούμε ένα πραγματικό πολυπολικό διεθνές σύστημα που απορρίπτει τον έλεγχο του πλανήτη από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και εγγυάται όλο το φάσμα των δικαιωμάτων για πολιτικά ενεργούς πολίτες, επιτρέποντας στους ανθρώπους να καθορίζουν το μέλλον τους, είναι απαραίτητο:

1. Να ενισχυθεί το κίνημα ενάντια στον πόλεμο και τις στρατιωτικές επεμβάσεις, καθώς και η αλληλεγγύη στους ανθρώπους που αντιτίθενται σε όσες περιοχές του πλανήτη επικρατούν εντάσεις και συγκρούσεις. Με αυτή την έννοια, κρίνεται ζήτημα κρίσιμης σημασίας η παγκόσμια διαμαρτυρία ενάντια στον πόλεμο στο Ιράκ και στη στρατιωτική παρουσία στο Αφγανιστάν, που προγραμματίζεται για τις 18-19 Μαρτίου 2006, να συνοδεύεται από τα ακόλουθα βήματα:
 - Έκκληση για απαγόρευση χρήσης και κατασκευής πυρηνικών όπλων, καθώς και καταστροφή όλων των υφιστάμενων οπλοστασίων
 - Έκκληση για κατάργηση όλων των στρατιωτικών βάσεων σε ξένα εδάφη, ειδικά αυτών στο Γουαντάμαμο
 - Έκκληση για το άμεσο κλείσιμο του συνόλου των φυλακών της CIA
2. Να απορριφθούν όλες οι επεμβάσεις του NATO πέρα από την Ευρώπη και να απαιτηθεί όπως οι Ευρωπαίοι εταίροι διαχωρίσουν τη θέση τους από τους «προληπτικούς» πολέμους, όπως και να εμπλακούν σε εκστρατείες για τη διάλυση του NATO.
3. Να επιβεβαιωθεί η αλληλεγγύη στον παλαιστινιακό λαό, σύμβολο της αντίστασης ενάντια στο παγκόσμιο απαρχαίντ· απαρχαίντ το οποίο εκφράζεται από το τείχος που καθιερώνει τον διαχωρισμό ανάμεσα στον «πολιτισμό» και τη «βαρβαρότητα». Για τον σκοπό αυτό πρέπει να ενισχυθούν κατά προτεραιότητα οι εκστρατείες που απαιτούν την κατεδάφιση του τείχους της ντροπής και την απόσυρση των ισραηλινών στρατευμάτων από τα κατεχόμενα εδάφη.
4. Να διευρυνθούν οι εκστρατείες αλληλεγγύης με τη Βενεζουέλα και τη Βολιβία, καθώς εκεί οι άνθρωποι χτίζουν νέους εναλλακτικούς δρόμους

απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό και σχεδιάζουν την ενοποίηση της Λατινικής Αμερικής.

5. Πέρα από αυτές τις εκστρατείες, καλό θα ήταν επίσης:

- να στηθεί ένα δίκτυο ερευνητών, συνεργαζόμενο στενά με ομάδες αγωνιστών σε τοπικό επίπεδο, το οποίο θα δημιουργήσει μια αναλυτική και ενημερωμένη βάση δεδομένων για τις ΗΠΑ και τις στρατιωτικές βάσεις του NATO. Η ακριβής πληροφόρηση για αυτά τα στρατιωτικά και στρατηγικά ζητήματα θα ενισχύσει την αποτελεσματικότητα των εκστρατειών για την κατάργηση των βάσεων.
- να δημιουργηθεί μια ομάδα παρατηρητών, ένα «παρατηρητήριο του ιμπεριαλισμού», το οποίο δεν θα καταγγέλλει απλώς τους πολέμους και την πολεμική προπαγάνδα, αλλά θα αποκαλύπτει όλες τις επιχειρήσεις και τις πιέσεις, οικονομικές ή άλλες, που επιβάλλονται στους λαούς του κόσμου.
- να δημιουργηθεί ένα παγκόσμιο αντιιμπεριαλιστικό δίκτυο που θα συντονίζει τις ποικίλες κινητοποιήσεις σε όλο τον πλανήτη.

2) Για την οικονομική αναδιοργάνωση του διεθνούς συστήματος

Για την ανάπτυξη στρατηγικής δράσης για τον μετασχηματισμό του διεθνούς οικονομικού συστήματος είναι απαραίτητο:

1. να ενισχυθούν οι καμπάνιες διαμαρτυρίας ενάντια στους υφιστάμενους κανόνες λειτουργίας του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) και να καθοριστούν εναλλακτικοί κανόνες.
2. να δημιουργηθούν ομάδες εργασίας που να καλλιεργούν δεσμούς με υφιστάμενες κοινωνικές συμμαχίες και κινήματα που δραστηριοποιούνται χρόνια στο συγκεκριμένο ζήτημα, ώστε να καταγραφούν, με τον σοβαρότερο και εξαντλητικότερο δυνατό τρόπο, εναλλακτικές προτάσεις στα πιο σημαντικά οικονομικά πεδία:
 - την οργάνωση της μεταφοράς κεφαλαίου και τεχνολογίας·
 - τους κανόνες για τις επενδύσεις που καθορίζουν τα δικαιώματα των εθνών και των εργαζομένων·
 - την οργάνωση του νομισματικού συστήματος: έλεγχος της ροής κεφαλαίων (ειδικά του κερδοσκοπικού κεφαλαίου), περιορισμός των φορολογικών παραδείσων, δημιουργία περιφερειακών

συστημάτων διαχείρισης των χρηματιστηρίων και σύνδεσή τους με το αναθεωρημένο παγκόσμιο σύστημα (αμφισβήτηση του ρόλου του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας, επιστροφή στην αρχή της κυριαρχίας της εθνικής νομοθεσίας για τον καθορισμό του τοπικού οικονομικού συστήματος, υπέρβαση των εμποδίων που επιβάλλονται από τις αποφάσεις των διεθνών οργανισμών χωρίς διαπραγμάτευση κ.λπ.).

- την ανάπτυξη ενός ουσιαστικού νομοθετικού πλαισίου για το εξωτερικό χρέος, που να επιβάλλει τη διενέργεια ελέγχων από τα εθνικά κράτη ώστε οι λαοί να εντοπίζουν τα αθέμιτα χρέη, καθώς επίσης και την ενίσχυση των κινητοποιήσεων για την άμεση ακύρωση του χρέους του Τρίτου Κόσμου.
 - τη μεταρρύθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών και της χρηματοδότησής τους, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών για την εκπαίδευση, την υγεία, την έρευνα, την ασφάλιση.
3. να δημιουργηθούν ομάδες ειδικών ερευνητών για να παρακολουθούν την εξέλιξη των κινήσεων του κεφαλαίου και τους μηχανισμούς εξάρτισης του εθνικού χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου από τις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές.
 4. να δημιουργηθούν ομάδες εργασίας, με ιστοσελίδες και ομάδες συζητήσεων στο διαδίκτυο, ανά χώρα και ανά περιοχή, για τη μελέτη των δομών της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας, των μηχανισμών μέσα από τους οποίους ο καπιταλισμός λειτουργεί σε κάθε χώρα, και τη σχέση του με τα παγκόσμια χρηματοπιστωτικά συστήματα.
 5. να δημιουργηθούν χώροι επιμόρφωσης των δημοσιογράφων, ώστε να ενημερώνονται για τους πολύπλοκους μηχανισμούς της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης.
 6. να δημιουργηθούν επαφές, με τη μορφή συνδεδεμένων ιστοσελίδων, ανάμεσα σε διάφορες ενώσεις προοδευτικών και μαχητικών οικονομολόγων που θα εμπλακούν στη διερεύνηση εναλλακτικών δρόμων απέναντι στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση σε κάθε περιοχή του πλανήτη (Ασία, Αφρική, Λατινική Αμερική, Ωκεανία, Ευρώπη, Βόρεια Αμερική).

3) Για μια περιφερειακή ανάπτυξη στην υπηρεσία των ανθρώπων, η οποία να ενισχύει τον Νότο στις διεθνείς διαπραγματεύσεις

Ξεκινώντας από την επισήμανση ότι το ελεύθερο εμπόριο ευνοεί τις ισχυρότερες χώρες και τα υπερεθνικά μονοπώλια και είναι εχθρός της γνήσιας περιφερειακής ολοκλήρωσης, η οποία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τους κανόνες του ελεύθερου εμπορίου, καταλήγουμε ότι είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για εναλλακτικές μορφές συνεργασίας σε κάθε περιφέρεια, όπως για παράδειγμα η αναβίωση του πνεύματος της Τριηπειρωτικής Διάσκεψης της Αβάνας, πάντα σε στενή σχέση με τη δράση των κοινωνικών κινημάτων.

- Στη Λατινική Αμερική, για να αντιμετωπίσουν την επιθετικότητα των πολυεθνικών εταιρειών, οι εργαζόμενοι ανέδειξαν μια νέα αντίληψη για την περιφερειακή ολοκλήρωση, βασισμένη στα οφέλη που προκύπτουν από τη συνεργασία και όχι στα γενικότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις των εναλλακτικών εγχειρημάτων για τη διαχείριση του πετρελαίου (Petrocaribe), όπως επίσης και οι προσπάθειες απομείωσης του χρέους μέσα από την επαναγορά χρέους ανάμεσα στις χώρες του Νότου, ή οι συνεργασίες σε θέματα εκπαίδευσης και υγείας, όπως για παράδειγμα η περίπτωση των Κουβανών γιατρών. Στην πραγματικότητα, οι μορφές συνεργασίας που ευνοούν την ανάπτυξη και την αλληλεγγύη σε όλες τις χώρες πρέπει να προκύπτουν από πολιτικές διεργασίες και όχι από τους κανόνες που επιβάλλονται από τον ΠΟΕ.
- Στην Αφρική, οι ελπίδες για ενότητα της ηπείρου είναι μεγάλες, όπως είναι και η συνειδητοποίηση ότι η αντίσταση και η ανάπτυξη είναι αδύνατο να υπάρξουν όταν οι χώρες είναι απομονωμένες και αντιμέτωπες με τις πιέσεις που πηγάζουν από τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Οι θεσμοί της ολοκλήρωσης, όμως, είναι αναποτελεσματικοί, καθώς οι πιο ενεργοί είναι εκείνοι που κληρονομήθηκαν από την εποχή της αποικιοκρατίας και του apartheid. Η Αφρικανική Ένωση και το οικονομικό και κοινωνικό της πρόγραμμα (NEPAD) δεν είναι εμποτισμένα σε καμία περίπτωση με τα ιδανικά της συλλογικής αντίστασης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι κοινωνίες των πολιτών πρέπει να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη να υπερβούν τις διαφορές τους. Για τις βορειοαφρικανικές χώρες που συνορεύουν με τη

Μεσόγειο, οι Ευρωμεσογειακές Συμφωνίες αποτελούν ένα ακόμα παράδειγμα περιφερειοποίησης που ενισχύει την εξάρτηση των χωρών του Νότου.

- Στην Ασία, οι λαϊκές πρωτοβουλίες για τη δημιουργία μιας άλλης μορφής περιφερειακής ολοκλήρωσης έχουν, παρά τις δυσκολίες, πετύχει να συσπειρώσουν κάποιες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και ΜΚΟ, στις περισσότερες χώρες, γεγονός που οδήγησε στη διαμόρφωση ενός καταστατικού χάρτη με λαϊκή αποδοχή με στόχο την ενίσχυση της συνεργασίας στο εμπόριο.

Συνεπώς, πέρα από την εντατικοποίηση των εκστρατειών ενάντια στον πόλεμο και την απειλή του πολέμου, κρίνεται σκόπιμη η κατάθεση των ακόλουθων προτάσεων:

- Για τη Λατινική Αμερική: η διεύρυνση των εκστρατειών στήριξης της ALBA, ώστε να διασφαλιστεί η αποτυχία της στρατηγικής των ΗΠΑ για την ALCA· η προώθηση της ανεξαρτησίας και της ανάπτυξης με δικαιοσύνη και ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους, καθώς και της περιφερειακής ολοκλήρωσης που στηρίζεται στη συνεργασία και την αλληλεγγύη, προσαρμόζοντας τις συγκεκριμένες ανάγκες σε αυτά τα δύο χαρακτηριστικά· η κινητοποίηση των κοινωνικών κινημάτων ώστε να διευρυνθούν σε βάθος οι διαδικασίες της εναλλακτικής ολοκλήρωσης, όπως στις περιπτώσεις των Petrocaribe και Telesur· η προώθηση του εμπορίου με βάση τη λογική της συνεργασίας· και η ενίσχυση του συντονισμού των δράσεων κοινωνικών και πολιτικών οργανώσεων, ώστε να υλοποιηθούν αυτές οι προτάσεις.
- Για την Αφρική: η ευαισθητοποίηση των κινημάτων της κοινωνίας των πολιτών για την ανάγκη διαμόρφωσης εναλλακτικών προτάσεων με αφρικανικές πρωτοβουλίες· η αναγνώριση της αναγκαιότητας συντονισμένης δράσης σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο· η διενέργεια εκστρατειών υπέρ της ειρήνης, για τον τερματισμό των υφιστάμενων συγκρούσεων και την αποφυγή νέων· η απόρριψη σχεδίων περιφερειακής ολοκλήρωσης με βάση τη φυλή ή τον πολιτισμό.
- Για την Ασία: η παρεμπόδιση της επέκτασης και του ανταγωνισμού του κεφαλαίου ανάμεσα στις χώρες, και η ενίσχυση της αλληλεγγύης ανάμεσα στις εργαζόμενες τάξεις των διάφορων χωρών· η προώθηση των

κύκλων παραγωγής και κατανάλωσης σε τοπικό επίπεδο· η προαγωγή των επιστημών και της αγροτικής ανασυγκρότησης.

Για να είναι αποτελεσματική η συνεργασία ανάμεσα στις χώρες του Νότου, θα πρέπει οι χώρες αυτές να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους με τους λαούς και τις κυβερνήσεις που αντιστέκονται στον νεοφιλελευθερισμό και αναζητούν εναλλακτικούς δρόμους στην κατεύθυνση ενός πολυπολικού παγκόσμιου συστήματος.

4) Για τη δημοκρατική διαχείριση των φυσικών πόρων του πλανήτη

Η έννοια των «φυσικών πόρων» πρέπει να υποταχτεί σε αυτήν της βιωσιμότητας και του δικαιώματος σε μια αξιοπρεπή ζωή για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές, με στόχο τον τερματισμό της καταστροφής και της λεηλασίας του πλανήτη. Η αρχή της βιωσιμότητας είναι ζωτικής σημασίας και δεν αφορά απλή διαχείριση των φυσικών πόρων. Οι πόροι αυτοί δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται πέρα από τη φυσική ικανότητα ανανέωσης ή αντικατάστασής τους και πρέπει να αξιοποιούνται σύμφωνα με τις ανάγκες κάθε χώρας. Πρέπει να καθοριστούν κριτήρια για την αξιοποίησή τους, τα οποία να εγγυώνται μια γνήσια βιώσιμη ανάπτυξη, με βιοποικιλότητα και άθικτα οικοσυστήματα. Είναι, επίσης, απαραίτητο να αναπτυχθούν υποκατάστατα μη ανανεώσιμων πόρων. Η εμπορευματοποίηση της ζωής φέρνει πολέμους για το πετρέλαιο, το νερό και άλλους βασικούς πόρους. Οι αγροεπιχειρήσεις ευνοούν την κουλτούρα της εκμετάλλευσης και των κερδών σε βάρος της κουλτούρας της οικολογικής βιωσιμότητας και της ικανοποίησης των βασικών ανθρώπινων αναγκών. Επιβάλλουν τεχνικές μεθόδους που δημιουργούν εξαρτήσεις και καταστρέφουν το περιβάλλον.

Συγκεκριμένα, πρέπει να συνδυαστούν δύο επίπεδα δράσης για το περιβάλλον: το μικροεπίπεδο και το μακροεπίπεδο. Στο μακροεπίπεδο, που αφορά τις εθνικές κυβερνήσεις, θα ήταν επιθυμητό να διαμορφωθεί ένα διακρατικό πλαίσιο πολυμερούς διαλόγου που θα ασκούσε πίεση στις εθνικές κυβερνήσεις προκειμένου να λάβουν μέτρα παγκόσμιας εμβέλειας. Το μικροεπίπεδο αφορά τοπικές και περιφερειακές δράσεις, όπου η κοινωνία των πολιτών παίζει σημαντικό ρόλο στη διασπορά πληροφοριών και στην αλλαγή πολιτικών πρακτικών για την εξοικονόμηση πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος. Το τοπικό επίπεδο πρέπει να ενισχυθεί, καθώς οι αποφάσεις

λαμβάνονται συχνά μόνο στο μακροεπίπεδο. Από τα πιο πάνω, θα μπορούσαν να προκύψουν οι ακόλουθες δράσεις:

1. να συγκροτηθεί ένα διεθνές δικαστήριο για οικολογικά εγκλήματα: οι χώρες του Βορρά και οι τοπικοί τους πελάτες θα μπορούσαν έτσι να καταδικαστούν και να τους επιβληθεί καταβολή αποζημιώσεων στις χώρες του Νότου για οικολογικά χρέη·
2. να απαγορευτούν ως παράνομα τα συμβόλαια που επιβάλλουν την εξάρτηση των αγροτών στους παραγωγούς για σπόρους, κατάσταση που οδηγεί σε τεχνολογική σκλαβιά και στην καταστροφή της βιοποικιλότητας·
3. να καταργηθούν τα «δικαιώματα ρύπων», η αγορά και η πώλησή τους, και να υποχρεωθούν οι πλούσιες χώρες να μειώσουν τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (σήμερα 5,6 τόνοι κατά κεφαλήν τον χρόνο στις ΗΠΑ), ώστε να διευκολυνθεί η εκβιομηχάνιση των φτωχών χωρών (σήμερα 0,7 τόνοι κατά κεφαλήν τον χρόνο για τις χώρες που δεν ανήκουν στην ομάδα των 8)·
4. να απαγορευτεί η κατασκευή φραγμάτων χωρίς αποζημίωση για τους εκτοπισμένους πληθυσμούς, στον βαθμό που είναι πραγματικά απαραίτητα·
5. να προστατευτεί η ζωή και οι γενετικοί πόροι από την κατοχύρωση ευρεσιτεχνίας από τις χώρες του Βορρά, η οποία φτωχοποιεί τις χώρες του νότου, διαδικασία που αποτελεί κλοπή αποικιακού τύπου·
6. να γίνει αγώνας ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού, που προωθείται από την Παγκόσμια Τράπεζα, ακόμα και στη μορφή κοινοπραξιών του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, και να διασφαλιστεί μια ελάχιστη ποσότητα νερού κατά κεφαλήν, με σεβασμό ταυτόχρονα στον ρυθμό ανανέωσης των υπογείων υδάτων·
7. να δημιουργηθεί μια ομάδα για να παρατηρεί το περιβάλλον, ένα οικολογικό παρατηρητήριο, που να είναι σε θέση να καταγγείλει και να αντιδράσει στις ενέργειες εκείνες που χαρακτηρίζονται επιθετικές απέναντι στο περιβάλλον.

5) Για ένα καλύτερο μέλλον για τους αγρότες

Στον αγροτικό τομέα, υπάρχουν αρχικά μεσοπρόθεσμοι και μακροπρόθεσμοι στόχοι που σχετίζονται με τη διατροφική κυριαρχία και αφορούν ταυτόχρονα

το εθνικό, διεθνές, πολυμερές (ΠΟΕ) και διμερές επίπεδο (οι Συμφωνίες Οικονομικής Συνεργασίας [ΕΡΑ] ανάμεσα στις χώρες της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού, και την Ευρωπαϊκή Ένωση). Κατόπιν, σε εθνικό επίπεδο, οι στόχοι σχετίζονται με τις τιμές των αγροτικών προϊόντων και την πολιτική προώθησης των αγαθών – την πρόσβαση των αγροτών στα μέσα παραγωγής, κυρίως στη γη. Βραχυπρόθεσμα, το 2006, είναι απαραίτητη η παρεμπόδιση της ολοκλήρωσης του Γύρου της Ντόχα και η άρνηση της εφαρμογής των ΕΡΑ. Για τον σκοπό αυτό, οι παρούσες προτάσεις αφορούν δύο άξονες: τα μέσα επίτευξης διατροφικής κυριαρχίας μεσοπρόθεσμα, και την παρεμπόδιση του Γύρου της Ντόχα και των ΕΡΑ.

1. Προτάσεις για διασφάλιση της διατροφικής κυριαρχίας

Η διατροφική κυριαρχία επιτυγχάνεται όταν κάθε έθνος-κράτος (ή ομάδα κρατών) έχει το δικαίωμα να καθορίζει την εσωτερική γεωργική πολιτική του και το είδος της σχέσης που επιθυμεί να έχει με την παγκόσμια αγορά, καθώς και το δικαίωμα να προστατεύει τον εαυτό του αποτελεσματικά από τις εισαγωγές, επιδοτώντας τους αγρότες του και απαγορεύοντας τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων σε τιμές χαμηλότερες του συνολικού μέσου κόστους παραγωγής, εκτός από τις περιπτώσεις άμεσων ή έμμεσων επιδοτήσεων. Η διατροφική κυριαρχία αποτελεί τον βασικότερο μοχλό ανάκτησης της εθνικής κυριαρχίας σε όλους τους τομείς. Συνιστά, επίσης, ένα εργαλείο προώθησης της δημοκρατίας, καθώς, για τον καθορισμό μέσων και στόχων, απαιτεί τη συμμετοχή όλων των ετερόκλητων δυνάμεων που εμπλέκονται στην αγροδιατροφική παραγωγή, ξεκινώντας από τις αγροτικές οικογένειες. Σε αυτό το πλαίσιο, η διατροφική κυριαρχία προϋποθέτει ένα ρυθμιστικό πλαίσιο δράσης σε εθνικό, υπο-περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Στο εθνικό επίπεδο

Τα έθνη-κράτη πρέπει να εγγυηθούν στους γεωργικούς παραγωγούς πρόσβαση στις παραγωγικές πηγές, κυρίως στη γη. Είναι απαραίτητο να τερματιστεί η προώθηση των μεγάλων αγροεπιχειρήσεων και η μονοπώληση της γης από την εθνική αστική τάξη, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνητικών αξιωματούχων, και τις υπερεθνικές εταιρείες, που καταστρέφουν τους μικρούς παραγωγούς. Αυτό συνεπάγεται τη διευκόλυνση επενδύσεων σε οικογενειακές φάρμες και τη

βελτίωση των τοπικών προϊόντων ώστε να είναι ελκυστικά στους καταναλωτές. Πρέπει να αναγνωριστεί ως θεμελιώδες δικαίωμα η πρόσβαση στη γη όλων των χωρικών του πλανήτη. Για να ικανοποιηθεί αυτό το δικαίωμα, χρειάζονται επαρκείς μεταρρυθμίσεις στα κτηματολογικά συστήματα και, σε κάποιες περιπτώσεις, συνολική αγροτική μεταρρύθμιση.

Για να συμμεριστούν τον στόχο της διατροφικής κυριαρχίας οι καταναλωτές των πόλεων –απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή των κυβερνήσεων– πρέπει να υλοποιηθούν τρία είδη δράσεων:

- Να περιοριστούν οι δράσεις των εμπόρων που τιμωρούν τους αγρότες και τους καταναλωτές.
- Να γίνουν ενημερωτικές εκστρατείες για τους καταναλωτές σχετικά με την τεράστια βλάβη για τη γεωργία και συνολικά για την οικονομία που επιφέρει η εξάρτηση στις εισαγωγές.
- Να αυξηθούν σταδιακά οι τιμές των αγροτικών προϊόντων, ενθαρρύνοντας τις εισαγωγές στον βαθμό μόνο που δεν τιμωρούνται οι καταναλωτές με μείωση της αγοραστικής τους δύναμης. Αυτό πρέπει να συνοδεύεται από διανομή δελτίων στους φτωχότερους καταναλωτές που να τους επιτρέπει να αγοράζουν τοπικά προϊόντα στην παλιά τους τιμή, όπως έχει γίνει στις ΗΠΑ, στην Ινδία και τη Βραζιλία. Η αύξηση των τιμών να διατηρηθεί μέχρι να αυξηθεί η παραγωγικότητα των αγροτών και να μειωθούν τα έξοδα παραγωγής τους, ώστε να είναι σε θέση να μειώσουν και πάλι τις τιμές για τους καταναλωτές.

Σε υπο-περιφερειακό επίπεδο

Για να ανακτήσουν τα έθνη-κράτη την πλήρη κυριαρχία τους, πρώτα απ' όλα τη διατροφική τους κυριαρχία, η περιφερειακή πολιτική ολοκλήρωση είναι αναπόφευκτη για τις μικρές χώρες του Νότου. Για αυτόν τον σκοπό, είναι απαραίτητο να μεταρρυθμιστούν οι υφιστάμενοι περιφερειακοί θεσμοί, ιδιαίτερα στην Αφρική (η Οικονομική και Νομισματική Ένωση Δυτικής Αφρικής και η Οικονομική Κοινότητα των Κρατών της Δυτικής Αφρικής) όπου τα κράτη είναι εξαιρετικά εξαρτημένα από τις διάφορες υπερδυνάμεις.

Σε διεθνές επίπεδο

Πρέπει να ασκηθεί πίεση στα Ηνωμένα Έθνη να αναγνωρίσουν τη διατροφική κυριαρχία ως θεμελιώδες δικαίωμα των εθνών-κρατών, μια κίνηση που είναι απαραίτητη για να ικανοποιηθεί το δικαίωμα στην τροφή όπως καθορίζεται στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948 και στη Διεθνή Συνθήκη του 1996 που αφορά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα. Σε αυτό το επίπεδο, πρέπει να καθιερωθούν τέσσερα ρυθμιστικά εργαλεία του διεθνούς αγροτικού εμπορίου ώστε να εφαρμοστεί η διατροφική κυριαρχία:

- Αποτελεσματική προστασία απέναντι στην ανεύθυνη, κοινωνικά καταστροφική πολιτική των εισαγωγών. Η προστασία αυτή θα μπορούσε να βασιστεί σε διάφορες εκπώσεις που θα είχαν στόχο να εγγυηθούν μια σχετικά υψηλή τιμή έναρξης για τις ντόπιες φάρμες που θα διασφάλιζαν τις επενδύσεις και τα δάνεια των αγροτών. Οι τελωνειακοί δασμοί από μόνοι τους δεν είναι ικανοί να προστατεύσουν επαρκώς τους αγρότες, λόγω των ισχυρών διακυμάνσεων στις τιμές παγκοσμίως και των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών.
- Περιορισμός όλων των μορφών ντάμπινγκ, απαγορεύοντας στις τιμές των εξαγωγών να είναι χαμηλότερες του συνολικού μέσου παραγωγικού κόστους στην εξαγωγική χώρα, εκτός από τις περιπτώσεις άμεσων ή έμμεσων επιδοτήσεων.
- Δημιουργία μηχανισμών για διεθνή συντονισμό των τιμολογιακών ελέγχων, ώστε να αποφευχθεί η δομική υπερπαραγωγή και να ελαχιστοποιηθεί η συγκυριακή υπερπαραγωγή που οδηγεί σε κατάρρευση των τιμών των αγροτικών προϊόντων.
- Η απαγκίστρωση της γεωργίας από τον έλεγχο του ΠΟΕ, παρέχοντας τον διεθνή έλεγχο του αγροτικού εμπορίου σε έναν θεσμό του ΟΗΕ, ενδεχομένως στον Οργανισμό Τροφίμων και Γεωργίας.

2. Βραχυπρόθεσμες προτάσεις για παρεμπόδιση του Γύρου της Ντόχα και των Συμφωνιών Οικονομικής Συνεργασίας

Στο συνέδριο του ΠΟΕ, στο Χονγκ Κονγκ, διαφάνηκε ότι οι κυβερνήσεις της Βραζιλίας και της Ινδίας, και μαζί τους οι G-20, εγκατέλειψαν τα συμφέροντα

των λαών του Τρίτου Κόσμου και έγιναν οι μεγαλύτεροι θιασώτες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Καθώς ο Γύρος της Ντόχα συνιστά ένα «συνολικό πακέτο», υπάρχει τρόπος να προκληθεί η αποτυχία του. Η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών θα μπορούσε με μια ενημερωτική εκστρατεία να δείξει ότι οι επιδοτήσεις που αναφέρονται σε αυτές τις συμφωνίες είναι στην πραγματικότητα εργαλεία του ντάμπινγκ, πολύ σημαντικότερα από τις εξαγωγικές επιδοτήσεις, και θα γίνουν ακόμα πιο σημαντικά από το 2014 όταν θα καταργηθούν εντελώς οι εξαγωγικές επιδοτήσεις.

6) Για τη δημιουργία ενός ενωτικού εργατικού μετώπου

Δύο βασικά όπλα στα χέρια των εργαζομένων είναι το δικαίωμα της ψήφου και το δικαίωμα της δημιουργίας συνδικάτων. Μέχρι σήμερα η δημοκρατία και τα συνδικάτα οικοδομούνταν κατά κύριο λόγο μέσα από τα εθνικά κράτη. Στις μέρες μας, ωστόσο, η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αποτελεί πρόκληση για τους εργαζόμενους σε όλο τον κόσμο και ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί σε εθνικό μόνο επίπεδο. Σήμερα, το καθήκον μας είναι διπλό: η ενίσχυση της οργάνωσης σε εθνικό επίπεδο και, παράλληλα, η παγκοσμιοποίηση της δημοκρατίας και η αναδιοργάνωση της εργατικής τάξης παγκοσμίως.

Η μαζική ανεργία και το αυξανόμενο ποσοστό των άτυπων μορφών εργασίας αποτελούν έναν ακόμα σοβαρό λόγο για αναθεώρηση της λειτουργίας των υφιστάμενων οργανώσεων των εργαζομένων τάξεων. Μια παγκόσμια στρατηγική για την εργασία δεν πρέπει να λαμβάνει υπόψη μόνο την κατάσταση αυτών που εργάζονται με σταθερά συμβόλαια. Η άτυπη απασχόληση σήμερα αφορά ένα αυξανόμενο ποσοστό εργαζομένων, ακόμα και στις βιομηχανικές χώρες. Στις περισσότερες χώρες του Νότου, οι εργαζόμενοι σε άτυπες μορφές εργασίας –προσωρινή εργασία, αυτοεργοδοτούμενοι, άνεργοι, πλανόδιοι πωλητές, αυτοί που πωλούν οι ίδιοι τις υπηρεσίες τους– αποτελούν την πλειονότητα των εργαζομένων τάξεων. Αυτές οι ομάδες άτυπων εργαζομένων αυξάνονται στις περισσότερες χώρες του Νότου εξαιτίας της υψηλής ανεργίας και μιας διαδικασίας με δύο όψεις: από τη μια, η μειωμένη προσφορά σταθερής εργασίας και η αύξηση της άτυπης απασχόλησης, και, από την άλλη, η διαρκής μετανάστευση από την ύπαιθρο στις πόλεις. Αποτελεί επιτακτικό καθήκον η οργάνωση των άτυπα εργαζομένων, καθώς επίσης και το άνοιγμα των

παραδοσιακών συνδικάτων στους εργαζόμενους αυτούς ώστε να πραγματοποιηθούν κοινές δράσεις.

Τα παραδοσιακά συνδικάτα δεν ανταποκρίθηκαν επαρκώς σε αυτήν την πρόκληση. Εκτός από την τυπική μορφή της πλήρους απασχόλησης, οι οργανώσεις των εργαζομένων δεν παίρνουν απαραίτητα τη μορφή συνδικάτων ή παρόμοιων οργανώσεων, συνεπώς τα παραδοσιακά συνδικάτα θα πρέπει επίσης να αλλάξουν. Πρέπει να αναπτυχτούν νέες οργανωτικές προσεγγίσεις στη βάση οριζόντιων δεσμών και αμοιβαίου σεβασμού ανάμεσα στα παραδοσιακά συνδικάτα και τα νέα κοινωνικά κινήματα. Για αυτόν τον σκοπό, κατατίθενται οι ακόλουθες προτάσεις:

1. Άνοιγμα των συνδικάτων στη συνεργασία με άλλα κοινωνικά κινήματα, χωρίς να προσπαθήσουν να τα υποτάξουν στην παραδοσιακή συνδικαλιστική δομή ή σε κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα.
2. Δημιουργία αποτελεσματικών υπερεθνικών συνδικαλιστικών δομών για να αντιμετωπιστούν οι υπερεθνικοί εργοδότες. Τα νέα συνδικάτα πρέπει να είναι σε θέση να διαπραγματευτούν και, παράλληλα, να είναι εξουσιοδοτημένα να οργανώνουν κοινές δράσεις πέρα από τα εθνικά σύνορα. Ένα σημαντικό βήμα θα ήταν η δημιουργία ισχυρών συνδικαλιστικών δομών για τους εργαζόμενους στις υπερεθνικές εταιρείες. Αυτές οι εταιρείες διαθέτουν ένα πολύπλοκο δίκτυο παραγωγής και είναι συχνά πολύ ευαίσθητες σε οποιοδήποτε ρήγμα στην αλυσίδα παραγωγής και διανομής, πράγμα που σημαίνει ότι είναι ευάλωτες. Μερικές επιτυχίες των αγώνων ενάντια στις υπερεθνικές εταιρείες θα μπορούσαν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία.
3. Η τεχνολογική ανάπτυξη και η αλλαγή των δομών είναι απαραίτητες για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και την εξάλειψη της φτώχειας, αλλά οι αλλαγές στην παραγωγή που πραγματοποιούνται σήμερα δεν είναι προς όφελος των εργαζομένων· αντίθετα, υπηρετούν αποκλειστικά τη λογική του κέρδους. Είναι απαραίτητο να επιτευχτεί μια σταδιακή βελτίωση των εισοδημάτων και των συνθηκών εργασίας, να επεκταθεί η τοπική παραγωγή και ζήτηση, και να διαμορφωθεί ένα σύστημα διαπραγμάτευσης ώστε η μετεγκατάσταση της παραγωγικής δραστηριότητας να γίνει με άλλους τρόπους και όχι με τη λογική του κέρδους και του ελεύθερου εμπορίου. Η μετεγκατάσταση αυτή θα

μπορούσε να είναι μέρος μιας υπερεθνικής διαπραγμάτευσης με στόχο οι εργαζόμενοι στις διάφορες χώρες να μην εξαναγκάζονται να ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλον σε μια ανελέητη μάχη.

4. Τα δικαιώματα των μεταναστών εργαζομένων πρέπει να αποτελούν βασικό μέλημα των συνδικάτων, τα οποία θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι η αλληλεγγύη ανάμεσα στους εργαζόμενους δεν θα εξαρτάται από την εθνική τους καταγωγή. Ο διαχωρισμός και οι διακρίσεις με βάση την εθνικότητα ή άλλα κριτήρια αποτελούν απειλή για την αλληλεγγύη της εργατικής τάξης.
5. Οι μελλοντικές υπερεθνικές οργανώσεις των εργαζόμενων τάξεων πρέπει να μην έχουν κάποια συγκεκριμένη δομή, ιεραρχική και πυραμιδική, αλλά να υπάρχει ποικιλία στις μορφές οργάνωσης, με δικτυακή δομή και πολλούς οριζόντιους δεσμούς.
6. Πρέπει να προωθηθεί ένα μέτωπο εργαζομένων με νέες δομές που να περιλαμβάνουν τους εργαζόμενους στις άτυπες μορφές εργασίας σε παγκόσμιο επίπεδο, το οποίο να είναι σε θέση να προβαίνει σε αποτελεσματικές συντονισμένες δράσεις ώστε να αντιμετωπιστεί ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός.

Μόνο ένα ανανεωμένο κίνημα εργαζομένων, που να είναι παγκόσμιο, συμπεριληπτικό και να δρα σε συντονισμό με άλλα κοινωνικά κινήματα, είναι ικανό να μετασχηματίσει τον σημερινό κόσμο και να δημιουργήσει μια νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων όπου θα επικρατεί η αλληλεγγύη και όχι ο ανταγωνισμός.

7) Για τον εκδημοκρατισμό των κοινωνιών ως απαραίτητο βήμα για την ολοκληρωμένη ανθρώπινη ανάπτυξη

Οι προοδευτικές δυνάμεις πρέπει να επανοικειοποιηθούν την έννοια της δημοκρατίας, επειδή μια εναλλακτική σοσιαλιστική κοινωνία πρέπει να είναι απόλυτα δημοκρατική. Η δημοκρατία δεν έρχεται από τα πάνω. Αποτελεί διαδικασία πολιτισμικού μετασχηματισμού, γιατί οι άνθρωποι αλλάζουν μέσα από τις πράξεις τους. Είναι, λοιπόν, αναγκαίο οι ακτιβιστές των λαϊκών κινημάτων και των αριστερών ή προοδευτικών κυβερνήσεων να κατανοήσουν ότι πρέπει να δημιουργηθούν χώροι πραγματικής συμμετοχής τόσο στον εργασιακό τομέα όσο και στις γειτονιές. Αν δεν μετατραπούν οι άνθρωποι σε

πρωταγωνιστές της ιστορίας τους, τα προβλήματά τους –υγεία, σίτιση, παιδεία, στέγαση– δεν μπορούν να λυθούν. Η έλλειψη πολιτικής συμμετοχής συνέβαλε στην πτώση των σοσιαλιστικών χωρών στην Ανατολική Ευρώπη. Οι πολίτες των χωρών αυτών δεν είχαν κίνητρο να υπερασπιστούν καθεστώτα στα οποία ήταν απλοί παρατηρητές και όχι πρωταγωνιστές.

Ο αγώνας για δημοκρατία πρέπει επίσης να συνδεθεί με τον αγώνα για εξάλειψη της φτώχειας και όλων των μορφών αποκλεισμού. Στην πραγματικότητα, για να λυθούν αυτά τα προβλήματα οι λαοί πρέπει να γίνουν διαχειριστές της εξουσίας. Αυτό συνεπάγεται τη διεξαγωγή μιας μάχης ενάντια στη λογική του καπιταλιστικού κέρδους και την αντικατάσταση αυτής της λογικής με τον ανθρωπισμό και την αλληλεγγύη. Δεν είναι πια αρκετό απλά να επαναβεβαιώνεται η ανάγκη για μια εναλλακτική κοινωνία· είναι απαραίτητο να προταθούν λαϊκές πρωτοβουλίες που αποτελούν εναλλακτική στον καπιταλισμό και στοχεύουν να σπάσουν τη λογική του εμπορίου και τις σχέσεις που αυτή η δυναμική επιβάλλει. Συνεπάγεται, επίσης, την οργάνωση αγώνων που δεν ανάγονται σε απλές οικονομικές διεκδικήσεις, όσο απαραίτητες και αν είναι αυτές, και οι οποίοι διατυπώνουν ένα εναλλακτικό κοινωνικό πρόταγμα που υπερβαίνει τις υφιστάμενες μορφές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Πρέπει να αγωνιστούμε για μια νέα μορφή δημοκρατίας από τα κάτω, για αυτούς που βρίσκονται στο χαμηλότερο σκαλοπάτι της κοινωνίας, μέσα από τοπικές κυβερνήσεις, αγροτικές κοινότητες, εργατικά μέτωπα, πολιτικά ενεργούς πολίτες. Η δημοκρατική πρακτική της αλληλεγγύης θα είναι ο καλύτερος τρόπος να προσελκύσουμε νέα τμήματα της κοινωνίας στον αγώνα για μια απόλυτα δημοκρατική εναλλακτική κοινωνία.

Για να συγκεκριμενοποιηθούν αυτές οι αρχές, προτείνεται το ακόλουθο γενικό περίγραμμα δράσης:

- Η εισαγωγή της δημοκρατίας σε κάθε πτυχή των κινημάτων χειραφέτησης και απελευθέρωσης, στην ατομική και τη συλλογική τους διάσταση.
- Η αναγνώριση ότι οι αποτυχίες του σοβιετικού συστήματος και των καθεστώτων που προέκυψαν από την αποαποικιοποίηση οφείλονται κυρίως στην άρνηση της ελευθερίας και στην υποτίμηση της αξίας της δημοκρατίας. Η ανάπτυξη εναλλακτικών πρέπει να συνοδεύεται με αναγνώριση αυτού του γεγονότος, καθώς και της ανάγκης να τεθεί η δημοκρατία σε κυρίαρχη θέση.

- Η αμφισβήτηση των υποκριτικών λόγων των κυρίαρχων δυνάμεων, που είναι πάντα έτοιμες να δώσουν μαθήματα δημοκρατίας. Ο κυνισμός του ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ είναι ανυπόφορος, καθώς οι φορείς του, όπως αποκαλύπτεται, είναι βασανιστές, πολεμοχαρείς και παραβάτες της ελευθερίας. Ο κυνισμός των ΗΠΑ δεν πρέπει να λειτουργήσει ως πρόσχημα για να περιοριστούν οι ελευθερίες και η δημοκρατία.
- Η απόρριψη της κυρίαρχης άποψης για τη δημοκρατία που προάγεται από τις ΗΠΑ και τις δυνάμεις της Δύσης. Η δημοκρατία δεν μπορεί να ορίζεται ως η αποδοχή των κανόνων της αγοράς, της υποταγής στις παγκόσμιες αγορές, στις πολυκομματικές εκλογές που ελέγχονται από το εξωτερικό και σε μια απλουστευτική ιδεολογία ανθρώπινων δικαιωμάτων. Αυτού του τύπου η νεοφιλελεύθερη δημοκρατία βάζει φραγμούς στην αυθεντική δημοκρατία, συνδέοντας αυθαίρετα τη σημασία των ελεύθερων εκλογών και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων με τις απαιτήσεις για επέκταση της οικονομίας της αγοράς. Η περιστολή της δημοκρατίας με αυτόν τον τρόπο διαστρέφει το νόημά της.
- Η αναγνώριση ότι υπάρχει ισχυρή διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην πολιτική δημοκρατία και την κοινωνική δημοκρατία, επειδή η πολιτική δημοκρατία είναι ατελής και δεν μπορεί να έχει διάρκεια αν υπάρχουν ανισότητες, εκμετάλλευση και κοινωνική αδικία. Η κοινωνική δημοκρατία δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς τους αγώνες ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις, ενώ, παράλληλα, καμία κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να αιτιολογήσει την απουσία ελευθερίας και τη στέρηση των βασικών δικαιωμάτων.
- Η επιβεβαίωση ότι η δημοκρατία απαιτεί αποτελεσματική και αυξανόμενη συμμετοχή του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων. Η αυξημένη συμμετοχή δεν περιορίζει τη σημασία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας· αντίθετα, την ολοκληρώνει και την εμβαθύνει.
- Καθώς η δημοκρατία πρέπει να διευκολύνει τον αγώνα ενάντια στη φτώχεια, τις ανισότητες, την αδικία και τις διακρίσεις, επιφυλάσσει στρατηγική θέση στους φτωχούς και τους καταπιεσμένους, τους αγώνες τους και τα κινήματά τους. Με αυτή την έννοια, η δημοκρατία στην υπηρεσία αυτών των κινημάτων συνεισφέρει στην επιβίωση και την επιτυχία τους.

- Το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα δημοκρατίας. Το κίνημα δίνει νέα πνοή στην πολιτική και την οργανωτική κουλτούρα, εστιάζοντας ιδιαίτερα στο ζήτημα της εξουσίας και της ιεραρχίας. Μια πρόταση για άμεση δράση είναι η διενέργεια μιας εκστρατείας που να θέτει στο επίκεντρο τα κινήματα λαϊκής εκπαίδευσης και να απαιτεί τη συμπερίληψη θεμάτων δημοκρατίας στη σχολική διδασκαλία.

Ο αγώνας για δημοκρατία πρέπει να διεξαχτεί σε διάφορα επίπεδα. Θα εξετάσουμε πέντε από αυτά: δημοκρατία στις επιχειρήσεις, τοπική δημοκρατία, εθνική δημοκρατία, περιφερειακή δημοκρατία και παγκόσμια δημοκρατία.

1. Η δημοκρατία στις επιχειρήσεις αποτελεί μείζονα διεκδίκηση. Συνεπάγεται την αναγνώριση της εξουσίας των εργαζομένων και των εδαφικών και εθνικών συνεταιρισμών. Καθιστά επιτακτική την απόρριψη της δικτατορίας των μετόχων και της καταστροφικής λογικής του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Οδηγεί στον έλεγχο των αποφάσεων, και ειδικά στη λήψη τους σε τοπικό επίπεδο. Η ανάπτυξη καινοτόμων μορφών αυτοοργάνωσης και αμοιβαιότητας είναι ένας τρόπος στήριξης των πολλαπλών μορφών παραγωγής και απόρριψης των ψεύτικων στοιχείων που δείχνουν ότι οι ιδιωτικές καπιταλιστικές επιχειρήσεις είναι οι πιο αποδοτικές. Το κίνημα που απαιτεί κοινωνική και περιβαλλοντική ευθύνη από μέρους των εταιρειών είναι πολύ σημαντικό, παρά τον κίνδυνο ενσωμάτωσης που ενέχει, με την προϋπόθεση ότι οδηγεί στην επιβολή δημόσιων προτύπων ενσωματωμένων στο διεθνές δίκαιο.
2. Η τοπική δημοκρατία ανταποκρίνεται στην απαίτηση για εγγύτητα και συμμετοχή. Στηρίζεται σε τοπικούς θεσμούς οι οποίοι πρέπει να εγγυώνται τις δημόσιες υπηρεσίες και να αποτελούν εναλλακτική απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό. Βάζει την ικανοποίηση των αναγκών σε τοπικό επίπεδο πάνω από τα σχέδια των εταιρειών στην παγκόσμια αγορά. Κάνει την απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη εφικτή, με κριτήρια μόνιμης κατοικίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τα εκλογικά δικαιώματα.
3. Η εθνική δημοκρατία συνεχίζει να αποτελεί το πιο κρίσιμο επίπεδο. Ζητήματα όπως των ταυτοτήτων, των συνόρων, του σεβασμού των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και της νομιμοποίησης των θεσμών αποτελούν τη βάση της εθνικής κυριαρχίας. Οι δημόσιες πολιτικές

μπορούν να αποτελέσουν την κονίστρα στην αναμέτρηση με τον νεοφιλελευθερισμό. Η προοδευτική αναδιανομή του πλούτου μέσω φορολογίας πρέπει να στηριχτεί και να επεκταθεί. Μέτρα όπως το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, που έχουν ως βάση τους την αλληλεγγύη ανάμεσα στις γενιές, δεν πρέπει να αφορούν μόνο τις πλούσιες χώρες, αλλά να αντλούνται από τη διαφορά ανάμεσα στα κέρδη και το εργατικό εισόδημα σε κάθε κοινωνία ξεχωριστά.

4. Οι μεγάλες περιφερειακές οντότητες μπορούν να μεταδώσουν τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές παντού, όπως κάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ή μπορούν να επιδείξουν αντίθετες τάσεις και να αποτελέσουν χώρους αντίστασης, όπως έγινε με τη Mercosur και την αποτυχία της Ζώνης Ελεύθερου Εμπορίου Αμερικής. Προς αυτή την κατεύθυνση βοήθησαν σημαντικά τα ηπειρωτικά κοινωνικά φόρουμ.
5. Η παγκόσμια δημοκρατία αποτελεί μια προοπτική αντίστασης στις ευρέως διαδεδομένες νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Στην παρούσα φάση, προτεραιότητα έχουν οι ακόλουθες κινητοποιήσεις του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος: ακύρωση του χρέους, σοβαρή αμφισβήτηση του ΠΟΕ, κατάργηση των φορολογικών παραδείσων, διεθνής φορολόγηση ειδικά του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, ριζοσπαστική μεταρρύθμιση των διεθνών οικονομικών οργανισμών, μεταρρύθμιση του ΟΗΕ στην κατεύθυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της απόρριψης των προληπτικών πολέμων.

Πρέπει να δημιουργήσουμε ένα παρατηρητήριο για τη δημοκρατία, το οποίο θα είναι σε θέση να αντικρούσει την ηγεμονία των κυρίαρχων χωρών (κυρίως των ΗΠΑ και του υποκριτικού τους λόγου περί δημοκρατίας), να ενθαρρύνει τον έλεγχο από τους πολίτες και να προωθήσει τις δημοκρατικές πρακτικές των κοινωνικών κινημάτων και των πολιτικά ενεργών πολιτών.

8) Για την εξάλειψη όλων των μορφών καταπίεσης, εκμετάλλευσης και αλλοτρίωσης των γυναικών

Οι μορφές της πατριαρχίας είναι πολλαπλές, όπως είναι και οι δεσμοί της με τον ιμπεριαλισμό και τον νεοφιλελευθερισμό. Είναι σημαντικό και απαραίτητο να αναλυθούν οι επιπτώσεις της πατριαρχίας στις γυναίκες. Η πατριαρχία

συνίσταται στην κυριαρχία του πατέρα πατριάρχη και χρησιμοποιήθηκε για να επιβάλει το οικογενειακό πρότυπο με αρχηγό τον άντρα. Αυτό το πρότυπο δεν είναι βέβαια οικουμενικό· αρκετές αφρικανικές κοινωνίες υπήρξαν μητριαρχικές ή μικτές, με πατριαρχικές και μητριαρχικές παραδόσεις. Το πατριαρχικό πρότυπο επεκτάθηκε με την άνοδο των μονοθεϊστικών θρησκειών σε συνδυασμό με τις αποικιακές ιδεολογίες και τους θεσμούς.

Σήμερα, η πατριαρχία επιβάλλει την κυριαρχία των αντρών, την ανισότητα ανάμεσα στα φύλα σε βάρος των γυναικών και πολλαπλές μορφές υποτέλειας των γυναικών. Η οικογένεια κοινωνικοποιεί το παιδί επιβάλλοντας τον ρόλο της νοικοκυράς στα κορίτσια και τις γυναίκες. Αυτή η ιεραρχία των φύλων υποστηρίζεται από πολιτισμικά πρότυπα και θρησκευτικές αξίες που οδηγούν στην οικειοποίηση των παραγωγικών και αναπαραγωγικών δυνατοτήτων της γυναίκας. Τα κράτη ενισχύουν την πατριαρχική δομή με τις πολιτικές τους και τους οικογενειακούς κώδικες. Οι διακρίσεις παραμένουν στην οικογένεια, στην εκπαίδευση, στην πρόσβαση σε υλικούς, οικονομικούς και φυσικούς πόρους, στην απασχόληση, στη συμμετοχή στην πολιτική κ.λπ. Παρά την αισθητή βελτίωση στον τομέα των δικαιωμάτων των γυναικών, η αντρική κυριαρχία παραμένει ισχυρή στους ανδροκρατούμενους θεσμούς της νεοφιλελεύθερης οργάνωσης.

Η ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στην πατριαρχία και τον ιμπεριαλισμό, και ο απολογισμός των αγώνων των γυναικών ενάντια στο σύστημα αυτό μάς οδηγούν στην πρόταση των ακόλουθων δράσεων:

1. Τερματισμός εκείνων των πρακτικών που βάζουν τα γυναικεία ζητήματα στην άκρη. Αυτές οι πρακτικές οδηγούν σε πολιτικό και επιστημονικό अपαρτχάιντ. Καθώς το ζήτημα των φύλων τέμνει πολλούς τομείς και πεδία, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε κάθε πρόταση για δράση.
2. Η συνέχιση της προσπάθειας επηρεασμού των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και της πολιτικής κοινότητας, ώστε να ενισχυθεί η συνεργασία ανάμεσα σε φεμινιστικές οργανώσεις και προοδευτικές δυνάμεις, και να συμπεριληφθούν στο προοδευτικό πρόγραμμα αιτήματα υπέρ των γυναικών, συμπεριλαμβάνοντας:
 - τη μάχη ενάντια στην εικόνα των γυναικών ως υποδεέστερων στον κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και θρησκευτικό λόγο·
 - την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τις γυναίκες, ώστε να αρθεί η εσωτερίκευση της θέσης κατωτερότητας·

- την ενθάρρυνση των αντρών να αμφισβητήσουν την αντρική κυριαρχία, ώστε να αποδημήσουν τους μηχανισμούς της·
 - την επιβολή νομικών διατάξεων για την ισότητα των δύο φύλων·
 - την αύξηση του ποσοστού των γυναικών σε θεσμούς.
3. Ανάδειξη της ιστορίας των γυναικών μέσα από ατομικά και συλλογικά παραδείγματα.
 4. Στήριξη του βασικού δικαιώματος των γυναικών να ελέγχουν το σώμα και το μυαλό τους, να παίρνουν αποφάσεις για τις επιλογές της ζωής τους σε θέματα εκπαίδευσης, απασχόλησης, σεξουαλικότητας και τεκνοποίησης.
 5. Στήριξη του θεωρητικού στοχασμού εκκινώντας από φεμινιστικές εμπειρίες, ώστε να αντιμετωπιστεί η αντρική κυριαρχία, να ενισχυθούν οι γυναικείες προσεγγίσεις σε διάφορα ζητήματα που επηρεάζουν την κοινωνία και να ανοιχτούν νέοι ορίζοντες στην έρευνα και τη δράση. Οι γυναικείες προσεγγίσεις πρέπει να καλλιεργηθούν ιδιαίτερα σε σχέση με ζητήματα πληθυσμιακά και περιβαλλοντικά, όπου οι γυναίκες απαιτούν το δικαίωμα να ζουν σε ένα βιώσιμο περιβάλλον.
 6. Δημιουργία βάσης δεδομένων και δικτυακών χώρων για τη σχέση ανάμεσα στις γυναίκες, τον ιμπεριαλισμό και τον νεοφιλελευθερισμό.

9) Για τη δημοκρατική διαχείριση των μέσων ενημέρωσης και για την πολιτισμική ετερότητα

1. Για το δικαίωμα στην εκπαίδευση

Πάνω από το δικαίωμα στον πολιτισμό, στην πληροφορία και την ενημέρωση, βρίσκεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Το δικαίωμα αυτό, παρότι αναγνωρισμένο παντού, παραμένει ανεκπλήρωτο σε πολλές χώρες, ειδικά για τις νέες γυναίκες. Αποτελεί, συνεπώς, προτεραιότητα για όλα τα κοινωνικά κινήματα να πείσουν τις κυβερνήσεις να εκπληρώσουν τις πιο στοιχειώδεις υποχρεώσεις τους σε αυτό το πεδίο.

2. Για το δικαίωμα στην πληροφορία και την ενημέρωση

Πρωτοβουλίες αναφορικά με τα μεγάλα μέσα ενημέρωσης

Το δικαίωμα της πληροφορίας και της ενημέρωσης συγκρούεται με τη γενικότερη λογική της δομής των μέσων ενημέρωσης. Μέσα από τον αυξανόμενο παγκόσμιο συγκεντρωτισμό, τα μέσα ενημέρωσης δεν αποτελούν μόνο τους άμεσα ευνοούμενους της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, αλλά έχουν επίσης μετατραπεί σε φορείς της ιδεολογίας της. Είναι, λοιπόν, απαραίτητο να πολεμήσουμε με νύχια και με δόντια αυτόν τον μηχανισμό, ο οποίος διαμορφώνει το ανθρώπινο πνεύμα με στόχο να παρουσιάσει τη νεοφιλελεύθερη πραγματικότητα όχι μόνο αναπόφευκτη, αλλά και επιθυμητή. Για τον σκοπό αυτό, πρέπει να διενεργηθούν εκστρατείες σε κάθε χώρα και με διεθνή συνεργασία:

- για νομοθετικές πρωτοβουλίες ενάντια στον συγκεντρωτισμό των μέσων ενημέρωσης·
- για νομοθετικές πρωτοβουλίες που να διασφαλίζουν την αυτονομία των εκδοτών και όχι των μετόχων ή των ιδιοκτητών των μέσων, και να ενθαρρύνουν, εκεί όπου δεν υπάρχουν, τη δημιουργία συλλόγων δημοσιογράφων με πραγματική δύναμη δράσης·
- για μια εκπαίδευση που ενθαρρύνει την κριτική των μέσων ενημέρωσης στο εκπαιδευτικό σύστημα και στις λαϊκές οργανώσεις.

Στήριξη των εναλλακτικών μέσων ενημέρωσης

Τα εναλλακτικά και τα μη κερδοσκοπικά μέσα ενημέρωσης, σε όλες τους τις μορφές (τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση, διαδίκτυο), ήδη διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη παροχή πλουραλιστικής ενημέρωσης, ελεύθερης από τις προσαγές του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και των πολυεθνικών εταιρειών. Για αυτόν τον λόγο, είναι απαραίτητο να απαιτηθεί οι κυβερνήσεις να δημιουργήσουν ευνοϊκές νομικές και φορολογικές συνθήκες για αυτά τα μέσα ενημέρωσης. Μια ομάδα περιφρούρησης των εναλλακτικών μέσων ενημέρωσης θα μπορούσε να εντοπίσει το πιο προωθημένο νομοθετικό πλαίσιο που υπάρχει σήμερα στον κόσμο. Όπως κάνουν οι ιδιοκτήτες και οι διευθυντές των μεγάλων μέσων ενημέρωσης, έτσι και τα εναλλακτικά μέσα θα ήταν χρήσιμο να οργανώνουν κάθε χρόνο μια παγκόσμια συνάντηση ανθρώπων που εμπλέκονται στα μέσα αυτά, ενδεχομένως στο πλαίσιο της διαδικασίας των Παγκόσμιων Κοινωνικών Φόρουμ.

Αποτροπή των τηλεοπτικών δικτύων του Βορρά να μονοπωλούν τις εικόνες που μεταδίδονται σε όλο τον κόσμο

Τα μεγάλα τηλεοπτικά δίκτυα παγκόσμιας εμβέλειας του Βορρά, όπως το CNN, έχουν αποκομίσει κέρδη για μεγάλο χρονικό διάστημα από τη ντε φάκτο μονοπώληση των εικόνων που μεταδίδονται και έχουν παρουσιάσει μια εικόνα του κόσμου που ανταποκρίνεται στα συμφέροντα των κυρίαρχων δυνάμεων. Στον αραβικό κόσμο, η δημιουργία του *Al-Jazeera*, με μεγάλο επαγγελματισμό, κατέστησε εφικτό τον τερματισμό της μονόπλευρης αντίληψης για τις συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή. Η πρόσφατη μετάδοση του *Telesur* καθιστά δυνατή τη θέαση των τεκταινομένων στη Λατινική Αμερική μέσα από πρίσμα διαφορετικό από εκείνο των βορειοαμερικανικών μέσων ενημέρωσης. Η δημιουργία ενός αφρικανικού δικτύου ικανοποιεί την ίδια ανάγκη, και πρέπει να γίνουν όλες οι προσπάθειες που χρειάζονται για να πραγματοποιηθεί.

Στήριξη του δικαιώματος να εκφράζεται κανείς στη δική του γλώσσα

Ο καλύτερος τρόπος να αναγνωρίσει κανείς όλες τις εκπατρισμένες ελίτ του πλανήτη είναι η χρήση της αγγλικής γλώσσας. Υπάρχει μια λογική σχέση ανάμεσα στην εθελοντική ή καρτερική υποταγή στην υπερδύναμη των ΗΠΑ και στην υιοθέτηση της γλώσσας τους ως το μοναδικό εργαλείο διεθνούς επικοινωνίας. Σήμερα η κινεζική και οι λατινικές γλώσσες, και αύριο οι αραβικές, έχουν το δικαίωμα να διαδραματίσουν τον ρόλο που έχει σήμερα η αγγλική γλώσσα, παράλληλα με αυτήν. Είναι ζήτημα πολιτικής βούλησης. Στον αγώνα ενάντια στην μονοκαθεδρία της αγγλικής γλώσσας, πρέπει να προωθηθούν τα ακόλουθα μέτρα:

- Να τεθεί ως στόχος στα εκπαιδευτικά συστήματα, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν, η διδασκαλία δύο ξένων γλωσσών (και όχι μόνο της αγγλικής) με επάρκεια στην κατανόηση, την ομιλία, την ανάγνωση και τη γραφή, και μιας ή δύο ακόμα γλωσσών με επάρκεια στην ανάγνωση και κατανόηση.
- Να εφαρμοστούν στα εκπαιδευτικά συστήματα μέθοδοι διδασκαλίας για την αμοιβαία κατανόηση των λατινικών γλωσσών (ισπανική, καταλανική, γαλλική, πορτογαλική, ρουμανική), οι οποίες αποτελούν τις επίσημες γλώσσες 60 χωρών.

- Στην περίπτωση της Αφρικής, να επιβληθεί, ως πολιτική προτεραιότητα της Αφρικανικής Ένωσης, η διδασκαλία και προώθηση των εθνικών γλωσσών.
- Να δημιουργηθεί ένα διεθνές ταμείο για να στηρίξει τη μετάφραση του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού εγγράφων στις γλώσσες των χωρών με χαμηλό εισόδημα.

10) Για τον εκδημοκρατισμό των διεθνών οργανισμών και τη θεσμοποίηση μιας πολυπολικής παγκόσμιας τάξης

Ο ΟΗΕ είναι ένας λαϊκός θεσμός, και για τον λόγο αυτό αποτελεί ένα βήμα μπροστά. Αλλά αντανάκλα, επίσης, τον συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στα κράτη, κάτι που μπορεί να έχει αμφίσημες, ακόμα και αρνητικές, επιδράσεις σε συγκεκριμένους λαούς υπό ορισμένες συνθήκες. Οι αλλαγές στον ΟΗΕ είναι λοιπόν απαραίτητες, στον βαθμό που η ηγεμονία των ισχυρότερων κρατών τούς επιτρέπει να τον χρησιμοποιούν για δικούς τους σκοπούς. Συνεπώς, προτείνουμε τις ακόλουθες πρωτοβουλίες:

1. εκδημοκρατισμός του πεδίου που αναφέρεται ως Ηνωμένα Έθνη·
2. μεταρρύθμιση του ΟΗΕ με στόχο τον περιορισμό των ανισοτήτων στον συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στα έθνη-κράτη·
3. δράσεις που αφορούν τις κυβερνήσεις των χωρών μελών του ΟΗΕ. Να συγκροτηθούν σε κάθε χώρα ομάδες παρατηρητών που να ελέγχουν τις δράσεις των κυβερνήσεων στο πλαίσιο του ΟΗΕ, των εξειδικευμένων οργανώσεων του και των θεσμών που δημιουργήθηκαν στη συνάντηση του Μπρέτον Γουντς (ΔΝΤ, ΠΤ, ΠΟΕ)·
4. αναχρηματοδότηση των εξειδικευμένων οργανώσεων, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων ή ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, ώστε να μην εξαρτώνται από υπερεθνικές εταιρείες·
5. διασφάλιση της εκτεταμένης και αποτελεσματικής παρουσίας των κοινωνικών κινημάτων και των μη κυβερνητικών οργανώσεων στους διεθνείς θεσμούς·
6. θέσπιση διεθνών δικαστηρίων για τα οικονομικά εγκλήματα και αποτροπή της χειραγώγησής τους από τις κυρίαρχες δυνάμεις· παράλληλη θέσπιση δικαστηρίων που να χρησιμοποιούν εναλλακτικά

μέσα για την απόδοση δικαιοσύνης, λαμβάνοντας υπόψη τη λαϊκή βούληση·

7. εκδημοκρατισμός του ΟΗΕ, αύξηση των εξουσιών της Γενικής Συνέλευσης και εκδημοκρατισμός του Συμβουλίου Ασφαλείας με σπάσιμο των μονοπωλίων (δικαίωμα βέτο, ατομικές δυνάμεις)·
8. προώθηση ενός ΟΗΕ που επιτρέπει την περιφερειοποίηση με πραγματική ισχύ στις διάφορες ηπείρους· προτείνεται η δημιουργία ενός Κοινωνικού Φόρουμ Μέσης Ανατολής που να συγκεντρώνει τις προοδευτικές δυνάμεις των χωρών της περιοχής για αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων, αντί για τα σχέδια των ΗΠΑ για τη Μέση Ανατολή·
9. προώθηση στο εσωτερικό του ΟΗΕ του σεβασμού της κυριαρχίας των εθνών-κρατών, και ειδικά σε σχέση με τις δράσεις του ΔΝΤ, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΠΟΕ·
10. προώθηση ενός παγκόσμιου λαϊκού κοινοβουλίου για να βγάλει την ανθρωπότητα από τον φαύλο κύκλο της φτώχειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aelst, P. V. & Walgrave, S. (2002). New Media, New Movements? The Role of the Internet in Shaping the Anti-Globalization Movement. *Information, Communication & Society*, 5:4, 465-493.
- African Social Forum (2003). Another Africa is Possible! Addis Ababa Consensus. Στο J. Sen, A. Anand, A. Escobar & P. Waterman (Επιμ.), *The World Social Forum: Challenging Empires* (312-314). New Delhi: Viveka Foundation.
- Albert, M. (2004). *Mumbai, WSF, and Our Future*. Ανακτήθηκε από <http://www.zcommunications.org/mumbai-wsf-and-our-futures-by-michael-albert>
- Albert, M. (2009). Where to Now? Στο J. Sen & P. Waterman (Επιμ.), *World Social Forum: Challenging Empires* (363-369). Montreal/New York/London: Black Rose Books.
- Amin, S. (2011). *Evaluation of the WSF 2011 Dakar*. Ανακτήθηκε από http://www.forumtiersmonde.net/fren/index.php?option=com_content&view=article&id=283:evaluation-of-the-wsf-2011-dakar&catid=64:meetings&Itemid=143
- Anand, N. (2003). Bound to Mobility? Identity and Purpose at the WSF. Στο J. Sen, A. Anand, A. Escobar & P. Waterman (Επιμ.), *World Social Forum: Challenging Empires* (140-147). New Delhi: Viveka.
- Andreotti, V. & Dowling, E. (2004). WSF, Ethics and Pedagogy. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 605-613.
- Assembly of Social Movements (2002). *Call of the Assembly of Social Movements at the WSF 2002*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic/eng_portoalegrefinal.php
- Assembly of Social Movements (2007). *African Struggles, Global Struggles*. Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=491
- Assembly of Social Movements (2009). *We Won't Pay for the Crisis. The Rich Have to Pay for It!* Ανακτήθηκε από <http://cadtm.org/We-won-t-pay-for-the-crisis-The>
- Assembly of Social Movements (2011). *Declaration of the Social Movements Assembly*. Ανακτήθηκε από <http://www.cadtm.org/Declaration-of-the-Social,6448>

- AWID (2010). *Interview with Wilhelmina Trout of the World March of Women*. Ανακτήθηκε από http://www.wunrn.com/news/2010/04_10/04_12_10/041210_world.htm
- Ayres, J. M. (2004, Winter). Framing Collective Action Against Neoliberalism: the Case of the “Anti-Globalization” Movement. *Journal of World-Systems Research*, Special issue: Global Social Movements Before and After 9-11, Vol. x, No 1, 10-34.
- Bamako Appeal (2006). Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=66
- Baribeau, S. (2006). *Venezuelan Politics Touch Sixth World Social Forum Youth Camp*. Ανακτήθηκε από <http://venezuelanalysis.com/analysis/1588>
- Becker, M. (2006). *Polycentric World Social Forum: Caracas 2006*. Ανακτήθηκε από http://www.calamadison.org/becker_wsf6.pdf
- Becker, M. (2009). *World Social Forum Returns to Brazil and Marks Latin America’s “Swing to the Left”*. Ανακτήθηκε από <http://links.org.au/node/900>
- Bello, W. (2001, Spring). 2000: The Year of Global Protest. *International Socialism Journal*, issue 90.
- Bello, W. (2007). *The Forum at the Crossroads*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=395
- Bello, W. Cunningham, S. & Rau, B. (1993-94, Winter). IMF/World Bank: Devastation by Design. *Covert Action Quarterly*.
- Benford, R. D. (1987). *Framing Activity, Meaning, and Social Movement Participation: The Disarmament Movement*. Ph.D. diss., University of Texas.
- Benford, R. D. (1997). An Insider’s Critique of the Social Movement Framing Perspective. *Sociological Inquiry* 62, 36-55.
- Bennett, W. L. (2003). New Media Power: The Internet and Global Activism. Στο N. Couldry & J. Curran (Επιμ.), *Contesting Media Power: Alternative Media in a Networked World* (17-36). Lanham, MA: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Biagiotti, I. (2004). The World Social Forums: A Paradoxical Application of Participatory Doctrine. *International Social Sciences Journal*, τόμος 182, 529-540.

- Bond, P. (2003). *Embryonic African anti-capitalism*. Ανακτήθηκε από <http://www.zcommunications.org/embryonic-african-anti-capitalism-by-patrick-bond>
- Bond, P. (2007). *WSF “NGO trade fare” to left politics?* Ανακτήθηκε από <http://pambazuka.org/en/category/features/39594>
- Bond, P. (2011). *Egyptian Revolutions Thrills Civil Society, but There is Danger of Getting Drunk on our own Rhetoric*. Ανακτήθηκε από <http://pambazuka.org/en/category/features/70958>
- Bonfond, O. (2011). *Dakar 2011 WSF: Political and Popular Success for the Assembly of Social Movements*. Ανακτήθηκε από <http://cadtm.org/Dakar-2011-WSF-Political-and>
- Böhm, S. Sullivan, S. & Reyes, O. (Επιμ.) (2005). The Organisation and Politics of Social Forums. *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Brand, U. (2011). From Dakar to Egypt and Back Again: The 2011 World Social Forum and its Future. *Center for the Study of Social and Global Justice*. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.nottingham.ac.uk/cssgi/documents/working-papers/wp016.pdf>
- Burgerman, S. D. (1998, November). Mobilizing Principles: The Role of Transnational Activists in Promoting Human Rights Principles. *Human Rights Quarterly*, Vol. 20, n. 4, 905-923.
- Byrd, S.C. (2009). *Interorganizational Collaboration and the World Social Forum Networks*. Αδημοσίευτη εργασία.
- CADTM (2009). *A New Start with the 2009 WSF: An Interview with Eric Toussaint*. Ανακτήθηκε από <http://www.cadtm.org/A-New-Start-with-the-2009-WSF>
- Callinicos, A. (2004). *Building on the Success of the London ESF*. Ανακτήθηκε από <http://internationalviewpoint.org/spip.php?article157>
- Callinicos, A. (2004). *A Festival of the Oppressed*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=196
- Callinicos, A. & Nineham, C. (2005). *Critical Reflections on the Fifth World Social Forum*. Ανακτήθηκε από <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=412>
- Callinicos, A. & Nineham, C. (2007). *An impasse? Anti-capitalism and the Social Forums Today*. Ανακτήθηκε από <http://www.isj.org.uk/?id=337>
- Caracol Intergalactika (2005). The Future of the World Social Forum. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The Organisation and Politics of*

- Social Forums* (146-172). *Ephemera*, Vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Cardinale, M. (2007). *Politics: US Social Forum Forges Common Ground*. Ανακτήθηκε από <http://www.ipsnews.net/2007/07/politics-us-social-forum-forges-common-ground/>
- Caruso, G. (2004). Conflict Management and Hegemonic Practices in the World Social Forum 2004. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 577-589.
- Caruso, G. (2011). *Preliminary Notes on the World Social Forum 2011, Dakar*. Ανακτήθηκε από <http://giuseppocaruso.wordpress.com/2011/02/22/a-preliminary-assessment-of-the-world-social-forum-2011-dakar/>
- Cassen, B. (2004). Inventing ATTAC. Στο T. Mertes (Επιμ.), *A Movement of Movements: Is Another World Really Possible?* (152-174). London/New York: Verso.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. I. Oxford: Blackwell Publishers Inc.
- Chaudhry, S. (2004). *WSF 2004: What Someone Felt*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=240
- Ciccaglione, B. (2007). *World Social Forum in Nairobi: Urgent Need to Re-launch the Social Movements*. Ανακτήθηκε από <http://cadtm.org/Urgent-need-to-re-launch-the>
- Clark, A.M, Friedman, A.J. & Hochstetler, K. (1998, October). The Sovereign Limits of Global Civil Society: A Comparison of NGO Participation in UN World Conferences on the Environment, Human Rights, and Women. *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1-35.
- Conway, J. (2008). Reading Nairobi: Place, Space, and Difference at the 2007 World Social Forum. *Societies Without Borders* 3, 48-70.
- Conway, J. (2009). *Belém 2009: Indigenizing the Global at the World Social Forum*. Ανακτήθηκε από <http://redtac.org/unialter/2009/03/02/belem-2009-indigenizing-the-global-at-the-world-social-forum/>
- Critchley, S. & Marchart, O. (Επιμ.) (2004). *Laclau: A Critical Reader*. New York: Routledge.
- Darboe, A. (2010). Senegal: 1974-present. *International Center of Nonviolent Conflict*. Διαθέσιμο επίσης στο http://www.nonviolent-conflict.org/images/stories/pdfs/darboe_senegal.pdf
- Daulatzai, A. (2004). A leap of faith: Thoughts on Secularistic Practices and Progressive Politics. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 565-576.

- De Angelis, M. (2004). Opposing Fetishism by Reclaiming our Powers: The Social Forum Movement, Capitalist Markets and the Politics of Alternatives. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 591-604.
- De Bonafini, H. (2002). *Discurso en la Marcha de las Madres de los Dias Jueves*. Ανακτήθηκε από <http://archives.lists.indymedia.org/www-it/2002-February/000496.html>
- Declaration of a group of intellectuals at the WSF 2002 (2002). Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic/eng_declara_grupo_in.php
- Della Porta, D. & Diani, M. (1999). *Social Movements: An Introduction*. Oxford/Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Della Porta, D. & Tarrow, S. (Επιμ.) (2005). *Transnational Protest & Global Activism: People, Passions and Power*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Dembele, D. M. (2003). *Debt and Destruction in Senegal: A Study of Twenty Years of IMF and World Bank Policies*. London/Edinburgh: World Development Movement. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.liberationafrique.org/IMG/pdf/senegaldebt.pdf>
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movements. *Sociological Review*, 40, 1-25.
- Diani, M. (1995). *Green Networks*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Diani, M. (2000). Simmel to Rokkan and Beyond: Towards a Network Theory of (New) Social Movements. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 2000, 387-406.
- Dowling, E. (2005). The Ethics of Engagement Revisited: Remembering the ESF 2004. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The Organisation and Politics of Social Forums* (205-215). *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Dryzek, J.S. (2004). Democratic Political Theory. Στο G.F. Gaus & C.D. Kukathas (Επιμ.), *Handbook of Political Theory*. London: Sage.
- Dufour, P. (2005). *The World March of Women: First Quebec, Then the World?* Άρθρο που παρουσιάστηκε στο Συνέδριο «Claiming Citizenship in the Americas» που οργανώθηκε από το *Canada Research Chair in Citizenship and Governance*, 27.5.2005.
- Eder, K. (1993). *The New Politics of Class: Social Movements and Cultural Dynamics in Advanced Societies*. London: Sage Publications.

- Eder, K. (1995). Does Social Class Matter in the Study of Social Movements? A Theory of Middle-Class Radicalism. Στο L. Maheu (Επιμ.), *Social Movements and Social Classes* (21-54). London: Sage Publications.
- Elster, J. (1998). Introduction. Στο J. Elster (Επιμ.), *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engler, M. (2005). *The Last Porto Alegre*. Ανακτήθηκε από <http://www.democracyuprising.com/articles/2005/portoalegre.php>
- Federici, S. (2001). The Debt Crisis, Africa and the New Enclosures. *The Commoner*. No.2, September 2001. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.commoner.org.uk/02federici.pdf>
- Fishman, W. K. & Scott J. W. (2008). Another United States is Happening: Building Today's Movement from the Bottom Up. Στο Blau, J. & M. Karides (Επιμ.), *The World and US Social Forums: A Better World is Possible and Necessary* (57-70). Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers.
- Franks, B. (2003). The Direct Action Ethic from 59 Upwards. *Anarchist Studies*, 11(1), 13-41.
- Freeman, J. (1970). The Tyranny of Structurelessness. *Berkeley Journal of Sociology*, issue 17, 151-164. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.midiaindependente.org/media/2001/07/203242.pdf>
- Fuentes, F. (2011). Morales Praises Popular Uprisings. *Green Left Weekly*, issue 868, 17.
- Gautney, H.D. (2007). *When the Empire Falls: The World Social Forum, Between Protest and Political Organization*. Διδακτορική διατριβή, The City University of New York.
- Geloo, Z. (2006). *Viva Bamako! Afrocentric Forum is a Success*. Ανακτήθηκε από <http://www.ipsterraviva.net/tv/wsf2006/viewstory.asp?idnews=480>
- Gerlach, L. P. (1999). The Structure of Social Movements: Environmental Activism and Its Opponents. Στο J. Freeman & V. Johnson (Επιμ.), *Waves of Protest: Social Movements Since the Sixties* (85-97). Lanham/Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Gerlach, L. P. & Hine, V. H. (1970). *People, Power, Change: Movements of Social Transformation*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Glasius, M. (2005). Deliberation or Struggle? Civil Society Traditions Behind the Social Forums. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The Organisation and Politics of Social Forums* (240-252). *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Gobrin-Morante, C. (2002). The World Social Forum Fights Imperialist Globalization. Στο L. Nisula & K. Sehm-Patomäki (Επιμ.), *We, the*

- Peoples of the World Social Forum* (19-21). Network Institute for Global Democratization, Paper 2.
- Gonzalez, D. (2009). *That Other World*. Ανακτήθηκε από <http://americas.irc-online.org/am/5900>
- Grajew, O. (2006). *The World Social Forum: Periodicity*. Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=153
- Group of Nineteen (2005). *Porto Alegre Manifesto*. Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=276
- Grzybowski, C. (2003). *Es Posible un Mundo Más Femenino?* Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic/esp_Candido_Mulheres.php
- Grzybowski, C. (2011). *An Assessment of the WSF 2011*. Ανακτήθηκε από <http://www.grap.org.br/2011/03/04/an-assessment-of-the-wsf-2011-by-candido-grzybowski/>
- Guerrero, M. L. (2008). The US Social Forum: Building from the Bottom Up. Στο Blau, J. & M. Karides (Επιμ.), *The World and US Social Forums: A Better World is Possible and Necessary* (21-39). Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers.
- Gupta, A. S. (2005). *The World Social Forum Sprouts Wings*. Ανακτήθηκε από <http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=amit>
- Habermas, J. (1981a). New Social Movements. *Telos*, 49, 33-37.
- Habermas, J. (1981b). *Theorie des kommunikativen Handelns*, V.2, Frankfurt a.M.
- Habermas, J. (1984a). *Theory of Communicative Action, Reason and the Rationalization of Society*, V. 1 (Thomas McCarthy, Μτφρ.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1984b). *Theory of Communicative Action, Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, V. 2 (Thomas McCarthy, Μτφρ.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (William Rehg, Μτφρ.). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Hammond, J.L. (2003, May). Another World is Possible: Report from Porto Alegre. *Latin American Perspectives*, issue 130, vol. 30, no. 3, 3-11.
- Hammond, J.L. (2007, Winter). The World Social Forum and the Emergence of Global Grassroots Politics. *New Politics*, issue 42. Διαθέσιμο επίσης στο <http://newpol.org/node/190>

- Hardt, M. (2004). Today's Bandung? Στο T. Mertes (Επιμ.), *A Movement of Movements: Is Another World Really Possible?* (230-237). London/New York: Verso.
- Hinman, P. (2006). *Pakistan: WSF unites against military fundamentalism*. Ανακτήθηκε από <http://www.greenleft.org.au/node/34176>
- Hitchman, J. (2011). *The Social Forum Movement in Africa*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_01.php?cd_news=3044&cd_language=2
- Houtart, F. (2007). *The World Social Forum in Nairobi*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=354
- Howse, P. (2002). The Appellate Body Rulings in the Shrimp/Turtle Case: A New Legal Baseline for the Trade and Environment Debate. *Columbia Journal of Environmental Law*, 27 Colum. J. Envtl. L. 491.
- IBASE (2003). *The 2003 World Social Forum Series: Volume V, Survey of the Profile of Participants*. Rio de Janeiro: IBASE.
- IBASE (2003b). *Coleção Fórum Social Mundial 2003*, 5 vols. Rio de Janeiro: IBASE.
- IBASE (2006). *An X-ray of the Participation in the 2005 Forum: Elements for Debate*. Sao Paolo: WSF International Secretariat.
- IBASE (2007). *An X-ray of the Participation in the Policentric World Social Forum 2006*. Sao Paolo: WSF Brazilian Facilitating Group.
- IBASE (2008). *An X-ray of the Participation in the Forum 2007*. Sao Paolo: WSF Brazilian Facilitating Group.
- IBASE (2009). *Participant Survey Report- WSF 2009, Belem*. Sao Paolo: WSF Brazilian Facilitating Group.
- Incite! (2004). *The Revolution Will Not Be Funded: Beyond The Non-Profit Industrial Complex*. Cambridge, MA: South End Press.
- Indian Organizing Committee (2004). *World Social Forum 2004*. Ανακτήθηκε από <http://wsfindia.org/?q=node/15>
- Indian Working Committee (2004). *World Social Forum India: Policy Guidelines*. Ανακτήθηκε από <http://wsfindia.org/?q=node/15>
- Ingmar, L. (2006). *Last Reflections on the World Social Forum, Karachi*. Ανακτήθηκε από <http://www.countercurrents.org/lee050406.htm>
- Intercontinental Youth Camp Organizing Committee (2003). We Are New, but Are Also the Same as Always. Call-out for the Third Intercontinental Youth Camp. Στο *Camper's Guide to the Third Intercontinental Youth Camp*.

- International Council of the World Social Forum. (2001a). *World Social Forum Charter of Principles*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2001b). *IC-Nature, Responsibilities, Composition and Functioning*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4_2_2_1&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2001c). *Document on the Dakar Meeting*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4_2_2_2&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2002a). *Document on the Porto Alegre Meeting, 28-29.01.2002*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4_2_2_3&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2002b). *Document on the Barcelona Meeting, 28-30.4.2002*. Ανακτήθηκε από <http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id>
- International Council of the World Social Forum. (2002c). *International Council Meeting in Bangkok, Thailand, 13-15.08.2002*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=3_2_2_5&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2002d). *The World Social Forum International Council, Florence, Italy, 11-13.11.2002*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_01.php?cd_news=312&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2002e). *Methodology for World Social Forum 2003*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?cd_language=2&id_menu=5_1
- International Council of the World Social Forum. (2003a). *The World Social Forum International Council, Porto Alegre, 21-22.01.2003*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=ci_resolucoes_23jan
- International Council of the World Social Forum. (2003b). *Rules for the Operation of the World Social Forum International Council*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=ci_regulas_miami_ing

- International Council of the World Social Forum. (2004). *WSF International Council meeting, Passignano sul Trasimeno, 4-7.04.2004*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_01.php?cd_news=1026&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2005a). *Report on the World Social Forum International Council Meeting, Porto Alegre, Brazil, 24-25.01.2005*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_01.php?cd_news=1548&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2005b). *Report on the World Social Forum International Council Meeting, Utrecht, Holland, 31.04-2.05.2005*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/relatorio_ci_utrecht_eng_pdf.pdf
- International Council of the World Social Forum. (2005c). *Report on the World Social Forum International Council Meeting, Barcelona, Spain, 20-22.06.2005*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/relat_ci_bcn2005_ing_mix.pdf
- International Council of the World Social Forum. (2007a). *Report of the World Social Forum IC meeting, Nairobi, Kenya, 26-27.01.2007*. Ανακτήθηκε από <http://www.forumsocialmundial.org.br/download/Nairobi%20IC%20Meeting%20Report.pdf>
- International Council of the World Social Forum. (2007b). *Report of the World Social Forum IC meeting, Berlin, Germany, 30-31.05.2007*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/relatorio_berlin07_en.pdf
- International Council of the World Social Forum. (2008a). *Report of the World Social Forum IC meeting, Abuja, Nigeria, 31.3-3.4.2008*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/2008-04-Abuja_IC_meeting_report_EN_FINAL_DRAFT.pdf
- International Council of the World Social Forum. (2008b). *Report of the World Social Forum IC meeting, Copenhagen, Denmark, 22-24.09.2008*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=3_2_2&cd_language=2
- International Council of the World Social Forum. (2008b). *Guiding Principles for Holding WSF Events*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=720

- International Council of the World Social Forum. (2009a). *Report of the World Social Forum IC meeting, Belém, Brazil, 2-3.2.2009*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/2009-02-Belem_IC_meeting_report_EN_FINAL_DRAFT.pdf
- International Council of the World Social Forum. (2009b). *Report of the World Social Forum IC meeting, Montreal, Canada, 6-8.10.2009*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/Report_IC_Montreal_2009_EN.pdf
- International Council of the World Social Forum. (2011a). *WSF International Council Meeting Report, Dakar, Senegal, 12-13.2.2011*. Ανακτήθηκε από <http://www.forumsocialmundial.org.br/download/IC%20Meeting%20Dakar%20Feb%202011%20EN.pdf>
- International Council of the World Social Forum. (2011b). *WSF International Council Meeting Report, Paris, France, 25-27.5.2011*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/PARIS%20IC%20MEETING%20REPORT%20-%20MAY%202011%20EN_final.pdf
- Ismi, A. (2004). *Impoverishing the Continent: The World Bank and the IMF in Africa*. Ottawa, ON: Canadian Center for Policy Alternatives. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.halifaxinitiative.org/updir/ImpoverishingAContinent.pdf>
- Juris, J. S. (2005). Social Forums and their Margins: Networking Logics and the Cultural Politics of Autonomous Space. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The Organisation and Politics of Social Forums* (253-272). *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Juris, J. S. (2008). Spaces of Intentionality: Race, Class, and Horizontality at the United States Social Forum. *Mobilization*, issue 13(4), 353-371.
- Katsiaficas, G. (2006). *The Subversion of Politics*. Oakland, CA: AK Press.
- Keck, M. E. & Sikkink, K. (1998). *Activists Between Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Keraghel, C. & Sen, J. (2004). Explorations in Open Space. The World Social Forum and Cultures of Politics. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 483-493.
- Kirk, A. (2009). *WSF Ends with Political Resolutions and Plan of Action*. Ανακτήθηκε από <http://ipsterraviva.net/tv/wsfbrazil2009/currentNew.aspx?new=1297>
- Klein, N. (2003). *What Happened to the New Left?* Ανακτήθηκε από <http://www.commondreams.org/views03/0130-03.htm>

- Klein, N. (2004). Reclaiming the Commons. Στο T. Mertes (Επιμ.), *A Movement of Movements: Is Another World Really Possible?* (219-229). London/New York: Verso.
- Klein, N. (2005). A Fête for the End of the End of History. Στο Leite, *The World Social Forum: Strategies of Resistance* (165-179). Chicago: Haymarket Books.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. New York: Verso.
- Laclau, E. (1996). *Emancipation(s)*. London/New York: Verso.
- Laclau, E. (2004). Glimpsing the Future. Στο S. Gritchley & O. Marchart (Επιμ.), *Laclau: A Critical Reader* (279-328). New York: Routledge.
- Laclau, E. (2005a). The Future of Radical Democracy. Στο L. Tonder & L. Thomassen (Επιμ.), *Radical Democracy: Politics between Abundance and Lack* (256-262). Manchester/New York: Manchester University Press.
- Laclau, E. (2005b). *On Populist Reason*. London/New York: Verso.
- Leite, J.C. (2005). *The World Social Forum: Strategies of Resistance*. Chicago: Haymarket Books.
- Leite, J.C. (2006). *Reflections About the Future of the WSF*. Ανακτήθηκε από <http://www.docstoc.com/docs/2591378/Reflections-about-the-future-of-WSF>
- Lerner, J. (2006). *Why the World Social Forum Needs to be Less Like Neoliberalism*. Ανακτήθηκε από <http://towardfreedom.com/home/content/view/729/55/>
- Lichterhan, P. (1996). *The Search for Political Community*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maeckelbergh, M. (2009). *The Will of the Many: How the Alterglobalisation Movement is Changing the Face of Democracy*. London/New York: Pluto Press.
- Mandle, J. R. (2000, July). The Student Anti-Sweatshop Movement: Limits and Potential. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 570, Dimensions of Globalization, 92-103.
- Manji, F. (2007). *World Social Forum: just another NGO fair?* Ανακτήθηκε από <http://www.pambazuka.org/en/category/letters/39464>
- Marin, G. (2002). *Beyond Porto Alegre...* Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic/eng_b_GustavoMarin.php
- Martinez, E. B. (2000). *Where Was the Color in Seattle? Looking for Reasons Why the Great Battle was so White*. Ανακτήθηκε από

<http://www.colorlines.com/articles/where-was-color-seattlelooking-reasons-why-great-battle-was-so-white>

- Matte, D. & Guay, L. (2001). La marcha mundial de las mujeres por un mundo solidario e igualitario. Στο J. Seoane & E. Taddei (Επιμ.), *Resistencias mundiales: de Seattle a Porto Alegre* (169-77). Buenos Aires: GLACSO.
- Melucci, A. (1980). The New Social Movements: A Theoretical Approach. *Social Science Information*, 19, 2, 199-226.
- Melucci, A. (1984). An End to Social Movements? *Social Science Information*, 23, 4/5, 819-835.
- Melucci, A. (1985). The Symbolic Challenge of Contemporary Movements. *Social Research*, 52, 4, 781-816.
- Melucci, A. (1989). *Nomads of The Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia : Temple University Press.
- Melucci, A. (1995). The New Social Movements Revisited: Reflections on a Sociological Misunderstanding. Στο L. Maheu (Επιμ.), *Social Movements and Social Classes: The Future of Collective Action* (107-119). London: Sage Publications.
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge/ New York: Cambridge University Press.
- Members of the WSF Brazil Organizing Committee (2006). *Letter from members of the WSF Brazil Organising Committee/ International Secretariat to the organizers of the Bamako Appeal*. Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=74
- Mertes, T. (2004). *A Movement of Movements: Is Another World Really Possible?* London/New York: Verso.
- Messiah, G. (2007). *After Nairobi, a New Round of World Social Forums*. Ανακτήθηκε από http://www.jersey.attac.org/WSFNairobienglishversion_1_2007_1_.pdf
- Michels, R. {1911} (1962). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: The Free Press.
- Mittal, A. (2007). *VII World Social Forum*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=315
- Moloo, Z. (2011). *Reflections on the World Social Forum in Dakar, 2011*. Ανακτήθηκε από <http://www.wdm.org.uk/blog/reflections-world-social-forum-dakar-2011>

- Morais, L. (2009). *World Social Forum 2009: New Pathways and Opportunities*. Ανακτήθηκε από <http://www.ids.ac.uk/go/news/world-social-forum-2009-new-pathways-and-opportunities>
- Morrison, D.H.O. (2006). *The Intercontinental Youth Camp 2001-2005: Linking Open Space Activism, the World Social Forum, and Imaginaries for Alternative Worlds*. Μεταπτυχιακή διατριβή, Dalhousie University, Halifax, Nova Scotia.
- Mouffe, C. (1993). *The Return of the Political*. London: Verso.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political: Thinking in Action*. London/New York: Routledge.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the World Politically*. London: Verso.
- Muhammad, R. (2007). *U.S. Social Forum Pushes Homegrown Democracy*. Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=445
- Mustafa, Z. (2006). *Will WSF Make an Impact?* Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=bal_mu stafa_2006_ing
- Nanga, J. (2006). *World Social Forum in Bamako: Impressions on the Movement for Global Justice in Africa*. Ανακτήθηκε από <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1032>
- Navarro, Z. & Silva, M.K. (2007). *Diversity and Social Opposition in the 21st Century: The Trajectory of the World Social Forum (2001-2005)* (Institute of Development Studies Working Paper 275). Brighton: IDS, University of Sussex.
- Netto, A. (2006). *Polycentric and Loosing Focus*. Ανακτήθηκε από <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=32630>
- Ngwane, T. (2005). *African Forum Must Destroy the Cage*. Ανακτήθηκε από <http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=africans f>
- Ngwane, T. (2007). *What happened in Nairobi*. Ανακτήθηκε από http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/free/wsf/nairobi2007/what_happened_in_nairobi.html
- Notes from Nowhere (Επιμ.) (2003). *We are Everywhere*. London: Verso.
- Nunes, R. (2004). *Territory and Deterritory: Inside and outside the ESF 2004*. Ανακτήθηκε από http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-read_article.php?articleId=30
- Nunes, R. (2005). The International Youth Camp as the Unthought of the World Social Forum. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The*

- Organisation and Politics of Social Forums* (277-296). *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Nunes, R. (2005b). Networks, Open Spaces, Horizontality: Installations. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The Organisation and Politics of Social Forums* (297-318). *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Nunes, R. (2005c). Nothing is What Democracy Looks Like: Openness, Horizontality and the Movement of Movements. Στο D. Harvie, K. Milburn, B. Trott & D. Watts (Επιμ.), *Shut them Down! The G8, Gleneagles 2005 and the Movement of Movements* (299-319). Brooklyn/New York: Autonomedia.
- Offe, C. (1985). *Disorganized Capitalism: Contemporary Transformations of Work and Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Offe, C. (1987). Challenging the Boundaries of International Politics: Social Movements Since the 1960s. Στο C. S. Maier (Επιμ.), *Challenging Boundaries of the Political: Essays on the Evolving Balance Between the State and Society, Public and Private in Europe* (63-105). Cambridge: Cambridge University Press.
- Oloo, O. (2007). *Critical Reflections on WSF Nairobi 2007*. Ανακτήθηκε από <http://www.cadtm.org/Critical-Reflections-on-WSF>
- Oliveira, R. P. (2005). Constructing the Intercontinental Youth Camp. Στο S. Böhm, S. Sullivan & O. Reyes (Επιμ.), *The Organisation and Politics of Social Forums* (319-333). *Ephemera*, vol. 5(2), 98-442. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.ephemeraweb.org/journal/5-2/5-2index.htm>
- Organizing Committee of WSF 2007 (2007). *People's Struggles, People's Alternatives : Narrative Report*. Ανακτήθηκε από http://africansocialforum.org/doc/reports/NAIROBI/FINAL_DRAFT_WSF_2007_REPORT-May.pdf
- Osterweil, M. (2004). A Cultural-Political Approach to Reinventing the Political. *International Social Sciences Journal*, τεύχος 182, 495-506.
- Osterweil, M. (2008). A Different (Kind of) Politics is Possible: Conflict and Problem(s) at the USSF. Στο Blau, J. & M. Karides (Επιμ.), *The World and US Social Forums: A Better World is Possible and Necessary* (71-89). Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers.
- Palmgren, P. (2008). Claims to Globalization: Thailand's Assembly of the Poor and the Multilevel Resistance to Capitalist Development. *Resistance Studies Magazine*, Issue 2, 5-22: Goteborg, Sweden. Ανακτήθηκε από <http://rsmag.org/wp-content/uploads/2008/06/claimsto200802.html>
- Peoples' Global Action Manifesto. (1998). Ανακτήθηκε από <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/en/pgainfos/manifest.htm>

- Petras, J. (1997, December). Imperialism and NGOs in Latin America. *Monthly Review*, v. 49, issue 7.
- Piven, F.F. & Cloward, R. (1979). *Poor People's Movements: Why they Succeed, How they Fail*. New York: Vintage Books.
- Pleyers, G. (2004). The Social Forums as an ideal model of convergence. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 507-517.
- Pleyers, G. (2006). *A First Report from the WSF at Bamako, Mali*. Ανακτήθηκε από <http://www.openspaceforum.net/twiki/tiki-index.php?page=WSF2006:SomeHardQuestionsRelatedArticles>
- Pommerolle, M. E. & Siméant, J. (2010). African Voices and Activists at the WSF in Nairobi: the Uncertain Ways of Transnational African Activism. *American Sociological Association*, Volume XVI, Number 1, 82-93.
- Popoh, N. (2011). *Dakar 2011: Sound Bites from the World Social Forum*. Ανακτήθηκε από <http://ceasefiremagazine.co.uk/dakar-forum/>
- Reese, E., Chase-Dunn, C., Anantram, K., Coyne, G., Kaneshiro, M., Koda, A.N., Kwon, R. & P. Saxena (2008). Research Note: Surveys of World Social Forum Participants Show Influence of Place and Base in the Global Public Sphere. *Mobilization: An International Journal* 13(4): 431-445.
- Research Unit for Political Economy (2003). The Economics and Politics of the World Social Forum: Lessons for the Struggle Against 'Globalization'. *Aspects of India's Economy*, no. 35. Mumbai: RUPE. Διαθέσιμο επίσης στο <http://globalresearch.ca/articles/RUP401A.html>
- Recourses Commission of WSF International Council (2005). *We Need Your Support!* Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/download/WSF_donations.pdf
- Rhodes, M. (2006). *World Social Forum Wrap Up*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=164
- Rioufol, V. (2004). Approaches to Social Change in Social Forums: Snapshots of Recompositions in Progress. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 551-563.
- Rojó, R., Milani, C.R.S. & Arturi, C. S. (2004). Expressions of International Contestation and Mechanisms of Democratic Control. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 615-628.
- Rousset, P. (2006). *The Karachi Social Forum and its International Significance*. Ανακτήθηκε από <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1035>

- Rousset, P. (2009). The World Social Forum, a Sustainable Model? *The Bullet Socialist Project*. E-Bulletin No. 271.
- Rucht, D. (1999). Linking Organization and Mobilization: Michel's "Iron Law of Oligarchy" Reconsidered. *Mobilization*, 4: 151-170.
- Santos, B.D (2006). *The Rise of the Global Left*. London/New York: Zed Books.
- Schumpeter, J. (1947). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Brothers.
- Sen, J. (2004). A Tale of Two Charters. Στο J. Sen, A. Anand, A. Escobar & P. Waterman (Επιμ.), *The World Social Forum: Challenging Empires* (72-74). New Delhi: Viveka Foundation. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.choike.org/2009/eng/informes/1557.html>
- Sen, J. (2008). On Open Space: Explorations Towards a Vocabulary of a More Open Politics. *Antipode, Volume 42, Issue 4*, 994–1018.
- Sen, J. & Waterman, P. (Επιμ.) (2009). *World Social Forum: Challenging Empires*. Montreal/New York/London: Black Rose Books.
- Sen, J., Anand, A. Escobar, A. & Waterman P. (Επιμ.) (2004). *The World Social Forum: Challenging Empires*. New Delhi: Viveka Foundation. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.choike.org/2009/eng/informes/1557.html>
- Sen, J., Kumar, M. Bond, P. & Waterman P. (Επιμ.) (2007). *A Political Program for the World Social Forum? Democracy, Substance and Debate in the Bamako Appeal and the Global Justice Movements*. New Delhi: CACIM.
- Seoane, J. & Taddei, E. (2002, January). From Seattle to Porto Alegre: The Anti-Neoliberal Globalization Movement. *Current Sociology*, Vol. 50 (1), 99-122, SAGE Publications.
- Shivji, I.G. (2004). Reflections on NGO's in Tanzania: What We Are, What We Are Not and What We Ought to Be? *Development in Practice* 14, 3: 689-695.
- Smythe, E. (2010). World Social Forum Activism in Belém and Beyond. *American Sociological Association*, Volume XVI, Number 1, 94-105.
- Smith, J., M. Karides, M. Becker, D. Brunelle, C. Chase-Dunn, D. della Porta, R. I. Garza, J.S. Juris, L. Mosca, E. Reese, P.J. Smith, R. Vázquez (2008). *Global Democracy and the World Social Forums*. Boulder/London: Paradigm Publishers.
- Smith, J., R. V. K. Flamenbaum & C. Hausmann (2008b). New Politics Emerging at the US Social Forum. Στο Blau, J. & M. Karides (Επιμ.), *The World and US Social Forums: A Better World is Possible and Necessary* (41-55). Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers.

- Snow, D. A. και R. D. Benford (1988). Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization. *International Social Movement Research*, Vol. 1: 197-217.
- Snow, D., E. B. Rochford Jr, S. K. Worden, R. D. Benford (1986). Frame Alignment Process, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review*, Vol. 51:464-81.
- Staggenborg, S. (1999). The Consequences of Professionalization and Formalization in the Pro-Choice Movement. Στο J. Freeman & V. Johnson (Επιμ.), *Waves of Protest: Social Movements Since the Sixties* (99-134). Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Stetten, J. & Steinhilber, J. (2004, January). A Forum of Contradictions. *Friedrich Ebert Stiftung Briefing Papers*. Ανακτήθηκε από <http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/02022.pdf>
- Tadem, T.S.E. & Tadem, E.C. (2002). *South East Asia*. Ανακτήθηκε από http://www.forumtiersmonde.net/fren/index.php?option=com_content&view=article&id=159:south-east-asia&catid=61:globalisation-of-resistance&Itemid=128
- Tariq, F. (2006). *World Social Forum Karachi, a Short Report*. Ανακτήθηκε από <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1023>
- Tarrow, S. (1998). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge/ New York: Cambridge University Press.
- Tarrow, S. (2005). The Dualities of Transnational Contention: "Two Activist Solitudes" or A New World Altogether? *Mobilization: An International Journal* 10(1): 53-72.
- Teivainen, T. (2003a). *Report of the WSF International Council Meeting Miami, June 2003*. Ανακτήθηκε από <http://www.docs.nigd.org/docs/WSFICReportMiami2003>
- Teivainen, T. (2003b). *World Social Forum: What should it be When it Grows Up?* Ανακτήθηκε από http://www.opendemocracy.net/democracy-protest/article_1342.jsp
- Teivainen, T. (2004). *Twenty-two Theses on the Problems of Democracy in the World Social Forum*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=bib_teiv_o_fsm2004_in
- Tempest, M. (2004). Anarchists storm European Social Forum. *The Observer*, Sunday 17 October. Ανακτήθηκε από <http://www.theguardian.com/society/2004/oct/17/politics>
- Thomas, J. (2000). *The Battle of Seattle. The Story Behind and Beyond the WTO Demonstration*. Golden, CO: Fullcrum Publishing.
- Tilly, C. (2004). *Social Movements 1768-2004*. Boulder, CO: Paradigm.

- Touraine, A. (1973). *Production de la Société*. Paris: Seuil.
- Touraine, A. (1977). *The Self-Production of Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Touraine, A. (1988). *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Touraine, A. (1995a). Beyond Social Movements? Στο S. M. Lyman (Επιμ.), *Social Movements: Critiques, Concepts, Case-Studies* (371-393). London: MacMillan Press.
- Touraine, A. (1995b). Democracy: From a Politics of Citizenship to a Politics of Recognition. Στο L. Maheu (Επιμ.), *Social Movements and Social Classes: The Future of Collective Action* (258-275). London: Sage Publications.
- Vanaik, A. (2009). Globalising the WSF: Ironies, Contrasts, Challenges. Στο J. Sen & P. Waterman (Επιμ.), *World Social Forum: Challenging Empires* (245-257). Montreal/New York/London: Black Rose Books.
- Velitchkova, A. Smith, J. & Choi-Fitzpatrick, A. (2009). Windows on the Ninth World Social Forum. *Societies Without Borders* 4 (2): 193-208.
- Voss, K. & Sherman, R. (2000, September). Breaking the Iron Law of Oligarchy: Union Revitalization in the American Labor Movement. *American Journal of Sociology*, 106 (2): 303-349.
- Wainwright, H. (2005a). *World Social Forum on Trial*. Ανακτήθηκε από <http://www.redpepper.org.uk/world-social-forum-on-trial/>
- Wainwright, H. (2005b). *Report on the Methodology of the WSF and its Possible Relevance for the 2006 ESF*. Ανακτήθηκε από <http://www.tni.org/article/report-methodology-wsf-and-its-possible-relevance-2006-esf>
- Wainwright, H. (2007). *Can the Davos Elites Sleep Easy?* Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_textos.php?cd_news=336
- Walker, R. (1994). Social Movements/World Politics? *Millennium*, Vol. 23, No. 3: 669-700.
- Walton, J. & Ragin C. (1990, December). Global and National Sources of Political Protest: Third World Responses to the Debt Crisis. *American Sociological Review*, vol. 55, 876-890.
- Wallerstein, I. (2004). The Dilemmas of Open Space: the Future of the WSF. *International Social Sciences Journal*, issue 182, 629-637.
- Wallerstein, I. (2011). *The World Social Forum, Egypt, and Transformation*. Ανακτήθηκε από <http://www.iwallerstein.com/the-world-social-forum-egypt-and-transformation/>

- Waterman, P. (2003). *Second Thoughts on the Third World Social Forum: Place, Space and the Reinvention of Social Emancipation on a Global Scale*. Ανακτήθηκε από <http://www.voiceoftheturtle.org/articles/WatermanSM3v2.pdf>
- Waterman, P. (2004). Globalization from the Middle? Reflections from a Margin. Στο J. Sen, A. Anand, A. Escobar & P. Waterman (Επιμ.), *The World Social Forum: Challenging Empires* (87-94). New Delhi: Viveka Foundation. Διαθέσιμο επίσης στο <http://www.choike.org/2009/eng/informes/1557.html>
- Waterman, P. (2010, May). Labour at the 2009 Belém World Social Forum: Between an Ambiguous Past and an Uncertain Future. *Interface: A Journal for and About Social Movements*, Volume 2 (1): 190 – 213. Διαθέσιμο επίσης στο <http://interfacejournal.nuim.ie/wordpress/wp-content/uploads/2010/11/Interface-2-1-pp190-213-Waterman.pdf>
- Whitaker, F. (2001). *World Social Forum: Origins and Aims*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=2_1&cd_1_language=2
- Whitaker, F. (2009). The World Social Forum as Open Space. Στο J. Sen & P. Waterman (Επιμ.), *World Social Forum: Challenging Empires* (81-93). Montreal/New York/London: Black Rose Books.
- Whitaker, F. (2011). *WSF 2011: Good Surprises and Many Lessons for the Future*. Ανακτήθηκε από <http://www.ciranda.net/article5389.html>
- Wignaraja, P. (Επιμ.) (1993). *New Social Movements in the South: Empowering the People*. New Delhi : Vistaar Publications.
- Wood, L.J. (2004, Winter). Breaking the Bank & Taking to the Streets: How Protesters Target Neoliberalism. *Journal of World-Systems Research*, Vol. X, n. 1, 69-89.
- Wood, L.J. (2010). Horizontalist Youth Camps and the Bolivarian Revolution: A Story of Blocked Diffusion. *American Sociological Association*, Volume XVI, Number 1, 48-62.
- World March of Women (2003). *Perspective of Women of the World March of Women: Declaration at the 2003 World Social Forum*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=bal_mar_ch_mulher_ing
- WSF International Secretariat (2005). *Towards the WSF 2005*. Ανακτήθηκε από http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=cartainicial_ing

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγκιτόν, Κ. (2004, Φεβρουάριος 8). Το πανόραμα της ινδικής αριστεράς. *Εποχή*. Διαθέσιμο επίσης στο http://www.epohi.gr/christofe_interview_movements_822004.htm
- Αθανασίου, Κ. (2009, Ιούνιος). Μια ματιά στις LGBT αντιστάσεις στην Αφρική. *Resistencias*, τ. 12-13, 63.
- Βικιπαίδεια. (2001). 2001. Ανακτήθηκε από <http://el.wikipedia.org/wiki/2001>
- Θεοδωρακοπούλου, Ν. (2009, Ιούνιος 7). Η αναψηλάφηση του Μπελέμ στο Μαρόκο. *Εντός Εποχής*, τ. 46, 3.
- Ιακωβίδου, Ι. (2006, Οκτώβριος). Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και σύγχρονα κοινωνικά κινήματα: αρμονική συμβίωση ή αλληλοσυγκρουόμενες πραγματικότητες; *Resistencias*, τ. 3, 59-61.
- Ιακωβίδου, Ι. (2007, Ιανουάριος). 7ο Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ: Τα μαύρα τύμπανα άρχισαν επιτέλους να ηχούν... *Resistencias*, τ. 4, 46-49.
- Καβουλάκος, Κωνσταντίνος (1996). *Juergen Habermas: Τα θεμέλια του λόγου και της κριτικής κοινωνικής θεωρίας*. Αθήνα: Πόλις.
- Καβουλάκος, Κωνσταντίνος (2004). Επικοινωνιακός λόγος και δικαιώματα του ανθρώπου: Η θεωρία των δικαιωμάτων της επικοινωνιακής κριτικής θεωρίας, *Δικαιώματα του ανθρώπου*, ειδικό τεύχος II, σελ. 189-217.
- Καβουλάκος, Κωνσταντίνος (2005). Κριτική θεωρία και ερμηνευτική: Όρια της ερμηνευτικής κριτικής στον φορμαλισμό της επικοινωνιακής κριτικής θεωρίας, *Αριάδνη* 11, σελ. 259-283.
- Κανελλόπουλος, Κ. (2009). *Διαδικασίες συγκρότησης και ζητήματα θεωρίας των κοινωνικών κινήματων: Το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση*. Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Κιουπκιολής, Α. (2008, Ιούλιος). Σχήματα πολιτικής και κινήματα αντίστασης στις αρχές του 21ου αιώνα. *Resistencias*, τ. 9-10, 83-87.
- Κιουπκιολής, Α. (2011). *Πολιτικές της ελευθερίας: Αγωνιστική δημοκρατία, μετα-αναρχικές ουτοπίες και η ανάδυση του πλήθους*. Αθήνα: Εκδόσεις Εκκρεμές.
- ΚΟΕ (2009). *Τέσσερις πρόεδροι στο Μπελέμ*. Ανακτήθηκε από http://www.koel-gr.akribeiastop.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2980:---&catid=160:18---261-2022009
- Κωνσταντακόπουλος, Σ. (2000, Απρίλιος). Πολιτική και μέθοδος. Προβλήματα προσέγγισης της θεωρίας των κομμάτων του R. Michels. *Αξιολογικά: Εξαμηνιαία Έκδοση Θεωρίας και Κριτικής*, τ. 13, 32-47.

- Μακρής, Σ. (2011). Η διαβούλευση ως φιλοσοφική θεωρία της δημοκρατίας: Κανονιστικές, διαδικαστικές και κριτικές όψεις. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τ. 51, 823-845.
- Μιχαήλ, Σ. (2004). *Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ στο Λονδίνο: Το τέλος του δρόμου;* Ανακτήθηκε από <http://www.politiko-kafeneio.gr/tr/ebropaiko171104.htm>
- Μουφ, Σ. (2004). *Το δημοκρατικό παράδοξο* (Α. Κιουπκιολής, Μτφρ.). Αθήνα: Πόλις.
- Μουφ, Σ. (2010). *Επί του Πολιτικού* (Α. Κιουπκιολής, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Εκκρεμές.
- Μουφ, Σ. (2011, Σεπτέμβριος). Η κριτική ως αντι-ηγεμονική παρέμβαση. *Σύγχρονα θέματα*, τ. 114, 35-41.
- Μπερτράν, Ι. (2008, Ιανουάριος). Τόμας Σανκάρ: η δολοφονημένη συνείδηση της Αφρικής. *Resistencias*, τ. 8, 46-48.
- Ντέλα Πόρτα, Ν. & Ντιάνι, Μ. (2010). *Κοινωνικά Κινήματα: Μια εισαγωγή* (Ξ. Γιαταγάνας, Μτφρ.). Αθήνα: Κριτική.
- Ντεμπέλε, Ν. Μ. (2008, Ιούλιος). Το Δ.Ν.Τ. και η Π.Τ. στην Αφρική: ένας καταστροφικός απολογισμός. *Resistencias*, τ. 9-10, 37.
- Παπαδής, Κ. (1998, Νοέμβριος). Σιδηροδρομικοί όλης της Ευρώπης, ενωθείτε! Η πρώτη «ευρωπαϊκή» σταμάτησε τα τρένα την περασμένη εβδομάδα. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=105374>
- Πίπτας, Γ. (2010). Πράγα 2000, δέκα χρόνια μετά. Αντικαπιταλιστική πάλη ενάντια στο ΔΝΤ, τότε... *Εργατική Αλληλεγγύη*, τ. 935. Ανακτήθηκε από http://www.ergatiki.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=954:i935&Itemid=57
- Ραμίρες, Γ. Μ. (2007). *EZLN: η φωτιά και ο λόγος* (Ν. Κοκκάλας, Μτφρ.). Αθήνα: Κουκκίδα.
- Ραμονέ, Ι. (2001). *Μάρκος, η εξεγερμένη αξιοπρέπεια: Συζητήσεις με τον υποδιοικητή Μάρκος* (Ν. Κούρκουλος, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Ριζοσπάστης (1997, Αύγουστος). Αποτυπώματα μιας σημαντικής νίκης. Ανακτήθηκε από <http://www1.rizospastis.gr/story.do?id=3696196&publDate=1997-08-24%2000:00:00.0>
- Ραχμανί, Μ. (2011). *Πού πάει το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ; Οι κυβερνήσεις της Αλγερίας και του Μαρόκου χρηματοδότησαν το ΠΚΦ του Ντακάρ 2011*. Ανακτήθηκε από http://www.contra-xreos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=72:oi-kyverniseis-tis-algerias-kai-marokou&catid=1:articles-greek&Itemid=2

- Σαντέρ, Ε. (2009). *Να μην διεξαχθούν ξανά συναντήσεις σαν αυτή του Μπελέμ! Μια κριτική άποψη για το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ του Μπελέμ*. Ανακτήθηκε από http://www.koel.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2981:-----&catid=160:18----261-2022009&Itemid=164
- Σεραφετινίδου, Μ. (2004). *Εισαγωγή στην πολιτική κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σεφεριάδης, Σ. Ι. (2006, Μάιος). Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: μια αποτύπωση. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 27: 7-42.
- Σιδηροπούλου, Α. (2007). *Γνώση, Ιδεολογία και Κυριαρχία στον Habermas*. Μεταπτυχιακή εργασία, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Σκιάνης, Γ. (2008, Ιούλιος). Πακιστάν: Το προφίλ μιας χώρας σε αναβρασμό. *Resistencias*, τ. 9-10, 74-76.
- Τάσης, Θ. (2012). Ο διάλογος Habermas και Luhmann. *Αντίβαρο*, τ. 119.
- Χάρβεϊ, Ν. (2006). *Ο νέος ιμπεριαλισμός* (Ε. Αστερίου, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Χρυσός, Π. (2009α, Ιούνιος 7). Ο Μικαέλ Λεβί συζητά με τον Πάρη Χρυσό για το Μπελέμ. *Εντός Εποχής*, τ. 46, 7.
- Χρυσός, Π. (2009β, Ιούνιος 7). Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ 2009: Η πρώτη διεθνής απάντηση στην καπιταλιστική κρίση. *Εντός Εποχής*, τ. 46, 1.
- Χρυσός, Π. (2009γ, Ιούνιος 7). Συνέντευξη με τον Ολιβιέρ Σαμπαντό. *Εντός Εποχής*, τ. 46, 8.
- Ψημίτης, Μ. (2006). *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*. Αθήνα: Ατραπός.
- Ψημίτης, Μ. (2008, Δεκέμβριος). Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κοινωνικά Κινήματα Βάσης: Θεσμικοί και συγκρουσιακοί προσανατολισμοί. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 32, σελ. 64-94.
- Hardt, M. & Negri, A. (2004). *Πλήθος: Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της αυτοκρατορίας* (Γ. Καράμπελας, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Holloway, J (2006). *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία* (Α. Χόλογουεϊ, Μτφρ.). Αθήνα: Σαββάλας.
- Held, D & McGrew, A. (2004). *Παγκοσμιοποίηση/ Αντι-Παγκοσμιοποίηση* (Κ. Κιτίδη, Μτφρ.). Αθήνα: ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΝ.
- Resistencias (2007, Οκτώβριος). Αφιέρωμα στο Κίνημα των Χωρίς Γη-MST. *Resistencias*, τ. 7, 6-17.
- Robin, M.M. (2010). *Φάκελος Monsanto: Ένας γενετικός εφιάλτης* (Μ. Παπαηλιάδη, Μτφρ.). Αθήνα: Πάπυρος.